

קווים לדרכו ההלכתית של רבי אלעזר בן רבי יהודה מגרמייזא: הלכות איסור והיתר

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת :

רועי זק

המחלקה לתלמוד

הוגש לסנט של אוניברסיטת בר אילן

חשוון, תשס"ט

רמת-גן

שם המנחה : ד"ר יוסף (ג'פרי) וולף
Supervisor: Dr. Jeffrey Robert Woolf

תוכן העניינים

1	מבוא
1	א. מחקר תולדות ההלכה- היבטים מתודולוגיים
6	ב. מחקר תולדות ההלכה באשכנז ובצרפת בתקופת הראשונים
7	ג. מחקר תולדות חכמי אשכנז וצרפת בתקופת הראשונים
8	ד. דרכי לימוד והוראה באשכנז ובצרפת בתקופת הראשונים
11	ה. סקירת המחקר על חסידות אשכנז וחסיד אשכנז בהיבט של תולדות ההלכה
13	ו. סקירת המחקר על רבי אלעזר מגרמייזא
15	ז. מטרת המחקר הנוכחי
16	ח. שיטת המחקר
20	פרק ראשון: מהדורה ביקורתית של הלכות איסור והיתר של ראב"ה
20	תוכן כתב היד (כ"י המוזיאון היהודי בברלין VIII.S.26)
27	גוף המהדורה
122	פרק שני: ניתוח סוגיות בתחום הלכות איסור והיתר
122	1. שיעור הביטול בתערובת מין במינו
138	2. הגדרת "מין" בענייני תערובות
143	3. צירופי איסורים
144	4. דין חנ"ן- באיזה איסורין?
155	5. חנ"ן בדבוק
158	6. חנ"ן- משמעות הדין
159	7. חתיכה הראויה להתכבד
160	8. הגדרת המונח "בריה"
163	9. שיעור ביטול בריה
165	10. ריחא מילתא
185	11. מליח כרותח
187	12. מליחה- הדחה ראשונה
187	13. מליחה- כמות המלח
190	14. מליחה- שיעור השהייה במלח
191	15. שיעור מליחה-תוקף החיוב
192	16. הדחה אחרונה- בשר יבש
198	17. מעשה דרש"י
200	18. מליחה לצלייה
206	19. לב שנתבשל
212	20. מליחת כבד
218	21. צליית כבד ובשר על שפוד אחד
219	22. מליחת החלקים הפנימיים של הבהמה- היקף הדין
222	23. מליחת החלקים הפנימיים של הבהמה- הדין בדיעבד
223	24. הגזירה שלא לאכול כנתא
225	25. גזירת מוח
226	26. מליחת איברים חלקים
227	27. חיתוך עופות לפני מליחתם
228	28. מליחת בשר לפשטידא- מלייתא
230	29. אכילת בשר ומאכלי חלב על שולחן אחד

243	30. המתנה בין בשר לחלב
262	31. שיעור ביטול איסור בשר בחלב
263	32. דינו של חלב הכרס
264	33. דין דג הבלבוטא
265	34. סחורה בטריפות
	פרק שלישי: דרכו ההלכתית של רבי אלעזר ברבי יהודה בתחום הלכות איסור והיתר-
270	ניתוח ומסקנות
270	א. מבוא
271	ב. השימוש בדיאלקטיקה בספר רקח
274	ג. מקורותיו של ראב"ה ויחסו אליהם
279	פרק רביעי: סיכום וכיווני מחקר
281	רשימה ביבליוגרפית
	תקציר אנגלי

דברי תודה

"ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך" וגוי' (תהילים, יג:ו) מודה אני לבורא כל העולמות, הבוחר בעמו ישראל והרועה אותי מעודי, ששם חלקי מיושבי בית המדרש וזיכני לעסוק בתורתו הקדושה ובמיוחד לשבת בבית מדרשם של רבותינו הראשונים חכמי אשכנז וצרפת.

שלושה שותפים באדם, ואני מודה להורי היקרים, אבי מורי אלחנן (הנרי) זק ואמי מורתי בתיה זק, ה' יחזקם ויאמצם, על כל הטובה אשר גמלו עמי מיום היוולדי ועד עתה בכלל, ועל סיועם הגדול בעת כתיבת עבודה זו, במישורים רבים, בפרט.

תודתי להורי אשתי, אליהו וסוזנה (חנה פרידא) יוקל, ה' יחזקם ויאמצם, על סיועם ועידודם. רבו של אדם מביאו לחיי העולם הבא, ואני מודה לרבנותי בנעורי, הרבנים הצדיקים: חיים הלוי קייסמן, אברהם שלומוביץ, מיכאל עוזר פרנס ויצחק משה הכהן, שליט"א על שנטעו בי את אהבת התורה והיגיעה בה ואת מעלת תיקון המידות.

יותר מעשור שנים זכיתי להסתופף בצלו של מו"ר הרב הגאון אהרן כ"ץ, שליט"א, ראש המכון הגבוה לתורה באוניברסיטת בר-אילן, ולהתבשם מתורתו. מו"ר הוא שלמדני את דרכי פסיקת ההלכה מתוך אחריות לאמיתתה של תורה, והוא שפתח לי צוהר לעולם המופלא של הלכות איסור והיתר. אני מודה גם לכל רבני המכון הגבוה לתורה על התורה שהם מפיצים במכון ומחוצה לו, ולסגל המכון הגבוה לתורה על האפשרות שספקו לי, ולכל תלמידי המכון לעסוק בתורה.

הרבה מהדברים המופיעים בעבודתי בחנתי תחילה, מתוך דבוק חברים, עם ידידי ועמיתי במכון הגבוה לתורה, וייזכר במיוחד החברותא שלי בעת לימודי במכון, ידידי היקר הרב אביעד הכהן הולנדר, נ"י.

רובה של עבודה זו נכתבה בין כתליה של הישיבה הגבוהה באיתמר, תובב"א. תודתי והערכתי לרה"ג אביחי רונצקי, שליט"א, ראש הישיבה והרב הראשי לצה"ל ולרה"ג יעקב כהן, שליט"א, ראש הישיבה כעת. את סוגיות התלמוד הנוגעות לנושאי עבודה זו זכיתי ללמוד בחברותא עם כב' הרב אברהם רקנטי, שליט"א, ממיוחד תלמידיו של מרן הרצ"ה קוק, זצ"ל, ואני מודה לו על כך מקרב לב. כמו כן, מודה אני לידידי ורעי, ציס"ע חק"ו הרב עמיחי ישראל כנרתי, שליט"א, על כל הטוב אשר גמל עמי.

אני מודה למחלקה לתלמוד שבאוניברסיטת בר-אילן על הכלים המחקריים שרכשתי בין כתליה. תודה מיוחדת לראשי המחלקה בעבר, פרופ' יוסף תבורי ופרופ' חיים מיליקובסקי, ולראש המחלקה הנוכחי, פרופ' מאיר בר-אילן. מרכזת המחלקה, הגב' רבקה דגן, סייעה בידי רבות ועל כך תודתי.

תודה עמוקה למורי ומנחי, הרב ד"ר יוסף (גיפרי) וולף. ד"ר וולף העניק לי רבות במהלך המחקר והכתיבה של עבודה זו, החל מהכוונה מתודולוגית עובר להפניות למקורות וכלה בפרטי ניסוח. מעל הכל, מאור פניו ועידודו היוו נדבך מרכזי בכתיבת העבודה.

לעובדי ועדת מלגת הנשיא באוניברסיטת בר-אילן שלוחה תודתי על עזרתם במהלך כתיבת עבודה זו, וכמובן שלכבוד הוא לי להביע תודה מקרב לב לתורמים הנכבדים ד"ר מוסקוביץ' ורעייתו.

עובדי המכון הלאומי לתצלומי כתבי-יד של הספריה הלאומית בירושלים סייעו בידי רבות, ועל כך תודתי.

בענייני מיחשוב סייעו בידי גיסי רונן קאופמן, נ"י ובמיוחד שכני ליישוב, הרב אברהם יצחק (רמי) אודסר, נ"י, ותודתי להם על כך.

אני מכיר תודה מיוחדת, שאין בכוחי לתארה במילים, לידידי ורעי כאח לי, הרב ד"ר מתניה יוסף הכהן בן-גדליה, נ"י, על תמיכתו ועל הארותיו והערותיו המופלאות.

זוכים אנו, משפחתי ואני, לגור ביישוב איתמר, ליד עיה"ק שכס, תובב"א, בתוך קהילה נפלאה. ייזכר במיוחד לטובה לידידי ושכני הרב מנחם גורדון, נ"י, על כל הטוב שגמל עמי.

אחרונה, חביבה וחשובה, אין בכחי להביע את עמקי תודתי לאשתי היקרה, לאה, מנב"ת. אלולי רעייתי, לא היתה עבודה זו מתחילה וקל וחומר שלא מגיעה לידי גמר. יהי רצון מלפני אבינו שבשמים, שנזכה לעבדו יחדיו באמת ובשמחה, ולגדל את ילדינו היקרים, הי"ו על אדני תורת אמת.

א. מחקר תולדות ההלכה - היבטים מתודולוגיים

מחקר "תולדות ההלכה" התנהל, בדרך כלל, בשני נתיבים: בחינת תולדות בעלי ההלכה מחד ומעקב אחר תהליכי השתלשלותן של הלכות מסוימות, או תחומי הלכה, מאידך¹. עבודתנו, העוסקת בהתחקות אחרי דרכי פסיקת ההלכה של רבינו אלעזר בן רבי יהודה מגרמיזא, מחבר ספר רקח (להלן ולאורך כל עבודה זו- ראב"ה), על-פי העולה מהתחום ההלכתי הכללי הנודע בשם "איסור והיתר"², נוגעת אמנם לשני התחומים, אולם עיקרה ורובה מצוי בתחום השני³.

מקובל לומר כי את תחום המחקר השני, תולדות ההלכה הבתר-תלמודית, ייסד י" כ"ץ⁴. דרך ניתוח המקורות ההלכתיים, שהעלה כ"ץ עצמו, בנויה משני שלבים. תחילה, ניתוח הלכתי-פנימי, מנקודת מבטו של הפוסק עצמו, כחלק מהספרות והמסורת הרבנית, שהנה, על-פי תפיסתה העצמית, מערכת סגורה. לאחר מכן, עיון מנקודת מבט מחקרית-היסטורית, תוך איתור השפעה של תנאי מציאות החיים ושל המנהג על הפוסק במקרה הנדון⁵. בשל הפירוט והדיוק הנדרש, נבנה העיסוק המחקרי בתחום זה של תולדות ההלכה על בסיס דיון מעמיק בדוגמאות רבות של פרטי הלכות, ורק ממחקרים רבים בפרטי הלכות, ניתן להגיע למסקנות כלליות יותר⁶. זאת, לעומת הנטייה בספרות המחקר בעבר, להציע טענות כלליות ולתמכך במעט דוגמאות, ללא ניתוח פרטי ההלכות לגופם⁷.

השלב הראשון, הפנים-הלכתי, של המחקר מצריך, כתנאי ראשוני והכרחי, את בירור הנוסח המקורי של דברי החכם נשוא המחקר⁸, במידת האפשר. אחרת, עלול ניתוחו של החוקר להיות מוסב לא על דברי החכם אלא על דברי המעתיק או המדפיס⁹. בדורות האחרונים, ובשנים האחרונות ממש, זכו ספרים רבים של רבותינו הראשונים לההדרה מדויקת, על-בסיס עדי הנוסח המצויים בידינו, ועובדה זו מקלה על שלב בירור הנוסח. כמו כן, לעיתים רבות ניתן לעמוד על עיקר הנוסח המקורי על-פי ההקשר ועל-פי הבאת דברי החכם בכתבי חכמים מאוחרים יותר.

¹ לחלוקה זו, יעויין כ"ץ, מבוא, עמ' 1 – 2. חלוקה זו הוצעה ע"י כ"ץ, תוך בקורת נוקבת על חקר תולדות ההלכה עד לזמנו שהתמקד רק בתחום הראשון ולא עסק בתחום השני. זו הייתה גם ביקורתו המרכזית על אורבך, בעה"ת, כלומר העיסוק, הכמעט-מוחלט, בחכמים עצמם, ללא ניתוח ממשי של תורתם (כ"ץ, ביקורת, עמ' 340 – 342 ו- 346 וכן אצל טברסקי, ביקורת, עמ' 221 – 222. יעויין גם סיכומו של זוסמן, מפעלו, עמ' 42 – 46, המנסה להגן על דרכו של אורבך בעניין זה).

² דיני מליחה, בשר בחלב ותערובות.

³ בעשרים השנים האחרונות נערכו מספר מחקרים חשובים בתחום זה: רפלד, מהרש"ל; וולף, מהר"ק; ריינר, ר"ת; גלינסקי, ארבעה; יהלום, חשיבה; ולאחרונה- סלוטניק, ר"ד.

⁴ וולף, מתודולוגיה, עמ' 9.

⁵ וולף, חוקות, עמ' 45 בשם י" כ"ץ. כ"ץ עצמו (כ"ץ, מבוא, עמ' 3 – 5) העיר על כך שלפי תפיסת בעלי ההלכה עצמם, הכרעתם תמיד הייתה לפי יישום המקורות. על החוקר לשאול את עצמו אם היו בהכרעות גם מגמות לא הלכתיות. דווקא המעקב אחרי המו"מ ההלכתי הוא שיכול להיות המפתח להבנה היסטורית ולגילוי מניע על-הלכתי. טענה זו מצביעה על מטרתו הבסיסית של כ"ץ- חשיפת המגמות הלא-הלכתיות. לאור זאת, חשוב במיוחד להדגיש את הערתו של י" וולף (וולף, מתודולוגיה, עמ' 10 – 13) כי הכרחי גם להבין את התודעה העצמית של בעלי ההלכה, שראו עצמם תמיד כחלק משרשרת המסורה ההלכתית, גם בעת שחידשו חידושים מפליגים, לכאורה (ויעויין עוד שם, עמ' 9 וכן בן-ששון, הנהגה, עמ' 39 – 40).

⁶ כ"ץ, מבוא, עמ' 3; כ"ץ, שבת, עמ' 13. יעויין עוד בדברי וולף, חוקות, עמ' 45 – 46.

⁷ כ"ץ, מבוא, שם. יצוין, כי כ"ץ התייחס לתולדות ההלכה הבתר-תלמודית. בדומה לכך, העיר חיון, ב"ה וב"ש, עמ' ב (לדפי המבוא) על מעבר דומה של מחקר תולדות ההלכה הקדומה יותר (בתקופת הבית השני וספרות התנאים והאמוראים) מעיסוק בתיאוריות כוללות לעיון בפרטי פרטיהן של סוגיות, על מנת שניתן יהיה לבנות מחדש תיאוריות, על בסיס המסקנות המצטברות.

⁸ להבדיל מבירור נוסח דבריהם של חכמים אחרים, שקדמו לחכם זה, אשר לגבי מהלכי דיוניהם השאלה העיקרית היא מה היה הנוסח של דבריהם שעמד בפני החכם נשוא המחקר. לעיתים, ליבון הנושא הנחקר יעלה את הגרסא שבה עשה החכם הנחקר שימוש.

⁹ יעויין, לדוגמה סולובייצ'יק, שו"ת, עמ' 27 וסולובייצ'יק, מתודולוגיה, עמ' 86.

אחרי העמדת הנוסח, ככל שניתן, מגיע שלב הניתוח ההלכתי עצמו. כמובן מאלי, ניתוח מעין זה מצריך הבנה מעמיקה של עקרונות הלכתיים וטכניקת הדיון ההלכתי הנהוגה באותה תקופה¹⁰. זאת, מפני שהרוצה לעמוד על דרכי הלימוד והפסיקה של חכמי ישראל בעלי ההלכה¹¹, אינו יכול להסתפק ברישום של הכרעותיהם ההלכתיות של החכמים השונים. רישום כזה הוא בעל חשיבות רבה מבחינת תולדות הנוהג ההלכתי. אולם, הוא כמעט חסר משמעות בדיון בתולדות דרכי פסיקת ההלכה.

מהאמור לעיל ברור כי רק מעקב מדוקדק אחרי מהלך הדיון של החכם, לפרטיו, יכול להניב מסקנות כלשהן לגבי דרכו בפסיקת ההלכה¹². אין די בציטוט שלבי המשא ומתן של החכם וסיווג דבריו, אלא יש צורך בתיאור כל שלב משלבי דיונו. דא עקא, כבר העירו חוקרים על היעדרו של מינוח לתיאור דרכי הלימוד, הפסיקה וחלקי המשא ומתן ההלכתי¹³. גם מושגים רווחים כמו: דיאלקטיקה, שמרנות, יצירתיות ועוד כהנה וכהנה נוטים לכיוון של "שיפוט" המבוסס על הנחותיו הבסיסיות של החוקר עצמו¹⁴.

כידוע, תהליך הפסיקה בנוי כולו על הראיות שמביא החכם להכרעתו ואופן ניתוחן¹⁵, בין אם החכם חושף אותן ובין אם התהליך כולו נשאר גנוז עמו באוצרותיו, ורק המסקנה הסופית חשופה לעין כל¹⁶. ברור שאין ביכולתנו ליצור מינוח מדויק, אולם על מנת לאפשר את הניתוח, פולחו הראיות, ודרכי ההוכחה מהן, לשלושה סוגים עיקריים:

1) **ראיה ישירה**¹⁷ - ציטוט או ציון של דברי חז"ל שהקביעה ההלכתית המבוקשת נקבעה או נאמרה בהם בצורה מפורשת. דרך ההוכחה במקרה של ראיה זו הנה, בדרך כלל, עצם ההפניה או הציטוט, דהיינו המקור "מדבר" עבור עצמו.

2) **ראיה נגזרת** - ציטוט או ציון של דברי חז"ל שהקביעה ההלכתית המבוקשת לא נקבעה או נאמרה בהם בצורה מפורשת, אלא יש להפיק אותה על פי הדברים שנאמרו ע"י חז"ל או מהנחות היסוד המובלעות בהם.

3) **ראיה מן הסמכות** - ציון העובדה שחכם בתר תלמודי אחר פסק אף הוא כמו הקביעה ההלכתית המבוקשת.

כמובן, חלוקה זו אינה חפה מקשיים¹⁸, ולא תמיד ברורים הגבולות בין קביעה הלכתית מפורשת לבין הפקה בלתי-ישירה של הקביעה ההלכתית מתוך המקור שבדברי חז"ל. אי בהירות זו יוצרת

¹⁰ באשר לנקודה זו- יעויין סולובייצ'יק, מתודולוגיה, עמ' 9 וסולובייצ'יק, יין, עמ' 136.

¹¹ מכיוון שעבודתנו נוגעת לרבי אלעזר מגרמיזא, המונח "חכמים" בדברינו כאן עניינו חכמי ההלכה הבת-תלמודית. אולם, לגופם של דברים, הם נכונים גם לגבי חקר דרכי ההלכה של התנאים והאמוראים. לעניין זה, יעויין בפרק המבוא אצל חיון, הבתים.

¹² ויעויין פוקס, או"ז, עמ' 21 – 22 וסולובייצ'יק, יין, עמ' 132.

¹³ וולף, מהרי"ק, עמ' 129, הערה 250.

¹⁴ תיאורים ואפיונים כלליים נמצאים אצל רבים מהחוקרים שעסקו בהשתלשלות ההלכה בתקופה הבת-תלמודית. יעויין, לדוגמא בעלמא, במאמרו של ע' פוקס העוסק כולו בנושא זה (פוקס, הכרעה) ובדבריו של ח' סולובייצ'יק (יין), עמ' 19 – 24, ובייחוד יין, עמ' 116 – 117. אולם, על כורחנו מדובר בהכרעה שיפוטית של החוקר, לעיתים במוצהר ולעיתים במובלע. כך למשל, האם הצגת סתירה בין שני מקורות תלמודיים סותרים ויישוב הסתירה בדרך של העמדתם כעוסקים בשני מקרים שונים הנה "דיאלקטיקה" (כפי שהגדיר סולובייצ'יק, שם) או תירוץ של "עומק הפשט" העולה מקריאה צמודה של המקורות? האם הסתמכות רבה על פסיקותיהם של חכמים קודמים הנה, בהכרח, שמרנות? (ועויין תא-שמע, סקירה, עמ' 508 – 509)

¹⁵ אין בכוננתנו לשלול את תפקידה של האינטואיציה ההלכתית הראשונית של החכם. אולם, עולמה של ההלכה בנוי על הראיות, וגם האינטואיציה ההלכתית בנויה על הבנה מעמיקה של החכם ממכלול הנתונים ההלכתיים הכלליים, ויישומם, בדרך על-ראייתית למקרה מסוים. גם במקרה כזה, ייזקק החכם לנמק את הכרעתו בראיות המקובלות על בני זמנו.

¹⁶ הדברים מוסבים, כמובן, על ההבדל בין דרך הפסיקה של הרמב"ם בספר משנה תורה, לבין הדרך המקובלת על רובם המכריע של חכמי ההלכה האחרים, לרבות הרמב"ם עצמו בתשובותיו.

¹⁷ סיווג דומה ("הוכחה ישירה") נמצא אצל גרוסמן, אשכנז, עמ' 202, אך ללא הרחבה.

את החשש לשיפוטיות גם על-פי החלוקה דלעיל. לפיכך, בחרנו במבחן הצורני וסיווגנו את כל ראייה כראיה נגזרת אלא אם כן מדובר בזהות מילולית או כמעט-מילולית¹⁹ בין האמור במקור²⁰ לבין הקביעה ההלכתית המבוקשת²¹. יתר על כן, גם כאשר יש זהות מילולית כאמור, סווגה הראיה כראיה נגזרת אם אמנם המקור מפורש, אך יש בו עצמו מחלוקת בנקודה זו עצמה, שלא הוכרעה בגוף המקור.

פסיקת ההלכה מצריכה לא רק הבאת ראיות לצדקת ההכרעה, אלא גם דחיית ראיות, אפשריות או כאלה שהועלו בפועל על-ידי חכמים חולקים, העלויות להביא להפרכת ההכרעה. דרכי דחיית הראיות פולחו אף הן²² :

- 1) פרשנות- אין להבין את המקור שהובא כראיה נגדית בצורה המפריכה את ההכרעה המבוקשת, אלא בדרך התואמת את ההכרעה המבוקשת. דרכי הפרשנות רבות הן, כמובן, ולהבחנה ביניהן חשיבות רבה, אך לגבי עצם הסיווג, אין טעם לחלק ביניהם.
  - 2) דחייה גמורה- עצם המקור שהובא כראיה נגדית אינו בעל תוקף הכרעה כלל²³.
  - 3) הגהה- נוסח המקור שהובא כראיה נגדית אינו מדויק ויש לשנותו.
- כל האמור לעיל הנו תנאי הכרחי למחקר דרכי פסיקת ההלכה, אך אין הוא מספיק למחקר שמטרתו עמידה על דרכו ההלכתית ולימודית של חכם מסוים. זאת, משתי סיבות. ראשית, חכם אינו פועל בחלל ריק, ולא ניתן לנתק את הדיון בחכם ממאפייני החכמים שפעלו לפניו ובזמנו (ובזיקה אליו), כחלק מעיסוק בדרכו ההלכתית והלימודית²⁴. גם בהקשר המצומצם

¹⁸ יש גם ראיות משולבות :

א. ראיה נגזרת מן הסמכות- ציטוט או ציון של דברים בלתי-מפורשים של חכם בטר תלמודי אחר, שהקביעה ההלכתית המבוקשת לא נקבעה או נאמרה בהם בצורה מפורשת, אלא יש להפיק אותה על פי הדברים שנאמרו ע"י חז"ל או מהנחות היסוד המובלעות בהם.

ב. ראיה מן הסמכות לראיה נגזרת- ציטוט או ציון של פרשנות של חכם בטר תלמודי אחר לדברי חז"ל, התומכת בקביעה ההלכתית המבוקשת.

¹⁹ "כמעט" מילולית, מפני שיש להתחשב בהבדלי שפה בין לשון הראשונים, שהיא ברובה עברית, לבין לשון התלמוד, שהיא בחלקה הגדול ארמית.

²⁰ על-פי נוסח המקור, כפי שעמד בפני אותו חכם. זאת, להבדיל ממקרה בו חכם הגיה את נוסחו של מקור בדברי חז"ל עקב קושי בעניין אחר או במהלך הסוגיא, והשתמש בנוסח המוגה על-ידו כראיה לשיטתו במהלך הדיון ההלכתי. במקרה זה סווגה הראיה כראיה נגזרת למרות קיומה של זהות מילולית או כמעט-מילולית בין האמור במקור לבין הקביעה ההלכתית המבוקשת. זאת, מפני שהיה צורך "ליצור" את נוסח המקור המוגה. לעומת זאת, כאשר החכם מתמודד עם נוסחאות מתחלפות במקור שלפניו, ומכריע ביניהם משקולי נוסח (כגון העדפה עקרונית של עד נוסח מסוים) ולא משקולי תוכן, יהווה ציטוט המקור על-פי הנוסח שבמסקנת הדיון הטקסטואלי ראיה ישירה.

²¹ גם כאשר החכם עצמו מכנה את הראיה "ראיה מפורשת", או כינויים דומים, סיווגנו, פעמים רבות, את הראיה כראיה נגזרת. זאת, מפני שלעיתים קרובות, הדברים מפורשים במקור אותו הביא החכם כראיה, על-פי דרך הלימוד המקובלת עליו, ואולם, על-פי דרך לימוד אחרת, אין כאן כל ראיה. במקרים אחרים, מדובר במסקנה הבנויה על הנחות יסוד הלכתיות או לימודיות המקובלות על החכם, שאינן מופיעות בסוגיא. (כפי שהעיר לי מורי ד"ר יוסף וולף, קיימות מספר אפשרויות שכלים ריטוריים, כגון משפטי חיזוק, מגויסים ע"י הפוסק לחזק בשכנוע צדקת דרכו (סולובייצ'יק, שו"ת, עמ' 65).

²² לחלוקה מפורטת יותר, יעויין בדבריו העקרוניים של הראי"ה קוק "צריכים אנחנו להציע שבכלל רק סבות אחדות גורמות הן לפלוג השטות בהלכה ע"פ הפוסקים ויכולים אנו לסמן בצורתן החלקית בהדרגה זו. א. מחלוקת בפירוש הסוגיא במקומה. ב. חלוק בגירסא. ג. דחיות של סוגיא אחת – מפני סוגיא אחרת הנראית לפוסקים אחרים יותר עקרית מזאת הסוגיא. וזה מתחלק לכמה אופנים, או מפני שהסוגיות הנוטות מסוגיא זו הן יותר מרובות במנין או שהן יותר עקריות בסגנון... ד. מחלוקת בכללי ההלכה... ה. מחלוקת הבאה מתוך הכרע הסברא במקום שאין שם ראיות מכריעות שבה הפוסקים שכל אחד פסק על פי מה שנראה לו מסתבר יותר." (הרצאת הרב, עמ' ט).

²³ כגון אי קבלת ראיה מהתלמוד הירושלמי בטענה כללית שלא בר סמכא הוא (יעויין פוקס, או"ז, עמ' 85), או אי קבלת ראיה מן הסמכות מפני שהחכם הדוחה את הראיה אינו מקבל את סמכות החכם שדבריו הובאו כראיה כמקור מחייב. יצוין, כי פעמים רבות נדחית ראיה בנימוק שמדובר בציטוט משלב בלתי מחייב של הסוגיא (הווא אמינא) שאינו תקף על-פי מסקנת הסוגיא, או שהוא משקף שיטה אחת, השנויה במחלוקת בתלמוד, אשר לא נפסקה להלכה. אף על פי שמדובר, לכאורה, בדחייה גמורה של המקור כראיה, סווגה דחייה זו כדחייה בדרך של פרשנות. זאת, מפני שהמקור עצמו מקובל על החכם כבעל תוקף ראייתי מחייב, אלא שבמקרה הנדון, הציטוט המסוים אינו ראיה תקפה, מסיבות הנובעות מהמקור עצמו.

²⁴ לעניין ההכרח המוחלט בבחינה זו על מנת להגיע למסקנה נכונה בדבר דרכי לימודו וייחודו של חכם, יעויין: סולובייצ'יק, מתודולוגיה, עמ' 88 - 89; פוקס, או"ז, עמ' 22; סלוטניק, רי"ד, עמ' 19.

יותר של דרכי ההוכחה והדחייה של ראיות, קיימת חשיבות מכרעת לעמידה מדוקדקת על מהלכי דיוניהם של החכמים הקודמים בזמן פעולתם לחכם זה ושהייתה לו זיקה אליהם²⁵, עד לפרטי פרטים של תוכן²⁶ וגרסה²⁷.

שנית, הדיון עמידה על דרכו ההלכתית ולימודית של חכם מסוים מצריכה בדיקה של מהלכי דיוניו והכרעותיו בהלכות רבות, על מנת לנסות להגיע לתמונה משלבת כוללת. לאור זאת, בחרנו לעסוק בתחום הלכתי שלם, והוא הלכות איסור והיתר²⁸.

כאמור לעיל, על-פי המבנה שהציע י' כ"ץ ואשר התקבל בעקבותיו כדרך המקובלת במחקר תולדות ההלכה, לאחר סיום הניתוח הפנים-הלכתי מגיע תורו של השלב השני. שלב מחקרי-היסטורי זה, עניינו איתור השפעה חוץ הלכתית²⁹ על החכם במקרה הנדון. בניגוד לשלב הראשון, הפנים-הלכתי, שלב זה קדם לכ"ץ, והוא היווה את המוקד הבלעדי של המחקר שקדם לו בתולדות ההלכה³⁰. הנחת היסוד כי יש מקרים בהם קיימת השפעה חיצונית מעין זו נשארה מושכל יסוד אצל כ"ץ ותלמידו הגדול ח' סולובייצ'יק במחקריהם, והיא שהיוותה את מטרת ומגמת המחקר. לפיכך, התמקדו חוקרים אלו בתחומי הלכה בהם סביר היה למצוא מניעים חוץ הלכתיים³¹. יצוין, כי חוקרים אחרים, ובראשם י"מ תא-שמע אשר עסקו, תוך שימוש במבנה שיצר כ"ץ, גם בהשתלשלותן של הלכות רבות ומגוונות, במסגרת קצרה יותר³², חיפשו, ומצאו, אף הם השפעות חוץ הלכתיות על תהליך פסיקת ההלכה³³.

²⁵ ח' סולובייצ'יק טען כי דיון מקביל של שני חכמים שלא הייתה כל זיקה ביניהם, יכול ללמד על סבירות השיטה (סולובייצ'יק, טקסטים, עמ' 170-171). זאת, על-פי דרכו המחקרית המפורטת להלן בפנים.

²⁶ כך למשל, ניתן למצוא אצל חכמים דיון ארוך ומפורט, גדוש בראיות מכל הסוגים ובדחיות מגוונות של ראיות נגדיות, הקרוב לכל מהלך הדיון אצל אחד מרבותיהם או של חכם אחר שקדם להם, לעיתים עד כדי זהות מוחלטת. לעובדה זו נודעת משמעות רבה, כמובן, לגבי שימוש בדיון הלכתי זה לעמידה על אופייה של דרכו ההלכתית של החכם המאוחר יותר. עם זאת, דווקא ההשוואה המדוקדקת בין מהלכי הדיון יכול שתגלה השמטה או תוספת של ראיה, המצטרפת, עם מספר מספיק של דוגמאות אחרות, לכדי מגמה בעלת משמעות בדרכי הפסיקה של החכם המאוחר יותר, כגון, השמטה עקבית של אחד מסוגי הראיות, או הוספה עקבית של סוג ראיות מסוים. (ויעוין: פוקס, או"ז, עמ' 69 – 73; רפלד, מהרש"ל, עמ' 14)

²⁷ כגון ציטוט של מקור לפי נוסח שהוגה על-ידי חכם קודם. כאן יש להפריד בין מצב בו עובדת ההגהה הייתה ידועה לחכם המאוחר יותר לבין מצב בו זהו הנוסח המקורי שעמד לפניו, ועובדת ההגהה ידועה לנו רק על-פי מקורות שלא היו בפני החכם המאוחר. במצב זה, תהווה ראיה ממקור זה על-פי נוסחו המוגה ראיה ישירה אצל החכם המאוחר, בעוד שאצל החכם המוקדם היה מדובר בראיה נגזרת.

²⁸ יעוין סולובייצ'יק, יין, עמ' 326 – 327, על החשיבות וההכרח של בדיקת תחום הלכה שלם, ולא סוגיות מפורזות.

²⁹ כפי שהעיר לי מורי ד"ר יוסף וולף, המונח "השפעות חוץ הלכתיות" מצריך תיחום. פסיקת ההלכה איננה יישום מתמטי של אקסיומות פרטניות. גם שיקולים כלליים, כגון עשיית צדק, מניעת הפסד מרובה וכד', שייכים למערכת ההלכתית עצמה ומהווים בשר מבשרה של הכרעת ההלכה, כאשר משתמש בהם החכם.

³⁰ יעוין כ"ץ, מבוא, לדוגמאות להתמקדות זו.

³¹ כפי שהצהיר כ"ץ במפורש (כ"ץ, שבת, עמ' 183) וכפי שעולה מדברי סולובייצ'יק (סולובייצ'יק, יין, עמ' 369). לפיכך, מחקריהם המקיפים בתולדות ההלכה, שעסקו בתורת אשכנז וצרפת, נגעו דווקא להלכות מרכזיות הנוגעות לדיני נפשות או להלכות הנוגעות ללבה של הפעילות הכלכלית של היהודים (גוי של שבת – כ"ץ, שבת; רבית – סולובייצ'יק, הלכה; סתם יינם – סולובייצ'יק, יינם, עמ' 44, 79, 84, 87 – 89; סולובייצ'יק, טקסטים, עמ' 154 – 155). גם מחקר של ב' לאו, עסק באיסור תבואה חדשה, שהתנאים הגיאוגרפיים-חקלאיים באשכנז ובצרפת הפכו את ההקפדה עליו לכמעט בלתי אפשרית. מאידך, נוגע איסור זה לצורך חיים בסיסי ביותר – לחם. (לכל העניין, יעוין לאו, חדש, ובייחוד עמ' 8, 60 ו-86 – 87)

דווקא לאור האמור לעיל, ומפני שהעדפנו לעסוק בתולדות ההלכה מתוכה ומגופה ללא השפעות חיצוניות, עסקנו בהרחבה בתולדותיו של החיוב בהפרשת הזרוע, הלחיים והקיבה מהבהמות וראשית גז הצאן ונתינתם לכהנים, בחוצה לארץ, על-פי שורת הדין ועל-פי המנהג בפועל (זק, זלו"ק). זאת, דווקא מפני שמדובר בהלכה שלא נודעו לה השלכות כלכליות מרחיקות לכת ולא היה קשר ליחסים בין היהודים לגויים. עם זאת, טענתנו כעת הנה מרחיקת לכת יותר – והיא שגם בתחומי הלכה בהם נודעת חשיבות רבה לנסיבות החוץ הלכתיות, אל לחוקר לערב אותן בניתוח דרכי ההכרעה והפסיקה של החכם. לעניין זה יעוין עוד הנשקה, משנה, עמ' 2 – 3.

³² מחקרים אלו קובצו בקבצי מאמרי **מנהג אשכנז הקדמון, הלכה, מנהג ומציאות באשכנז 1100 – 1350 וכנסת מחקרים, א-ג** (ויעוין וולף, קוויים).

³³ זימר, עטיפה, עמ' 191.

אולם, מיקוד זה של המחקר דווקא בחיפוש הנסיבות החוץ הלכתיות והשפעתן³⁴ מהווה גורם המצל על עריכת דיון מבטיח ומעמיק בנושא דרכי פסיקת ההלכה של חכם. ההנחה שהפסיקה הושפעה, ברמה זו או אחרת, משיקולים חוץ הלכתיים הנמצאים מחוץ למשא ומתן הלמדני, מפחית את ערכו ומעקר את נשמתו של המחקר הנוגע לניתוח המו"מ עצמו.

בהקשר זה, יודגש כי חוקרים רבים העירו זה מכבר על חשיבות ההבחנה בין הגורם המזמן לעיסוקו ההלכתי של חכם בנושא מסוים או שאלה מסוימת, לבין השאלה אם הייתה לבעיה הקונקרטית השפעה על תהליך הפרשנות והפסיקה שלו³⁵. אין חולק על כך כי העמידה על המציאות הכלכלית, החברתית או התרבותית כרקע לעצם העיסוק בנושא הלכתי מסוים או בשאלה הלכתית פרטנית, הנה לעיתים רבות כלי עזר בעל חשיבות רבה להבנת תוכן דברי החכם. אולם, אין זיקה הכרחית בין הכרת המציאות בה עסק החכם לבין הטענה כי לנסיבות חוץ הלכתיות של המציאות הייתה השפעה על מהלך המו"מ ההלכתי שלו.

במענה להבחנה זו, הציע ח' סולובייצ'יק מבחן כפול. ראשית יש לבדוק את דרכו הכללית של החכם בהתמודדות עם שאלות דומות ולאחר מכן יש לבחון אם קיים פגם ברור ובלתי-מצוי בדבריו בנושא הנדון מהבחינה העיונית³⁶. בהיעדר פגם כזה, אסור לחוקר להניח כי מהלך הדיון וההכרעה של החכם הושפע מגורם חוץ הלכתי³⁷.

נראה, כי על הנחת היסוד של החוקר להיות כי אין כלל מצב בו קיים "פגם ברור ובלתי מצוי" במהלך הדיון ההלכתי אצל מי מרבותינו הראשונים³⁸. זאת, לא רק בשל תחושת הענווה מול הראשונים שהנה תנאי הכרחי לנסות ולהתחקות אחר עומק כוונתם³⁹, אלא גם מפני שעצם הרעיון שהחוקר ישפוט וידון את דבריהם לשבט או לחסד, כביכול, על-פי שכלו והבנתו הופך את החוקר ל-"דיין" של דברי החכם, מסיט אותו מתפקידו הבסיסי של המחקר המבוקש, דהיינו ההבנה והניתוח של דברי רבותינו הראשונים, ומונע ממנו להגיע אל עצם המטרה של עמידה על דרכו ההלכתית של החכם.

ב. מחקר תולדות ההלכה באשכנז ובצרפת בתקופת הראשונים

דיני איסור והיתר באשכנז טרם נדונו במלואם במחקר⁴⁰. עם זאת קיימים מחקרים פרטניים העוסקים בחלק מההלכות. י"מ תא-שמע וי' זימר עסקו בהשתלשלותו של פולמוס היתר חלב

³⁴ מיקוד שמקורו בתולדות המחקר בתחום תולדות ההלכה ומטרותיו האידיאולוגיות, ויעויין דברי הרמ"א עמיאל, **המדות לחקר ההלכה**, כרך א, עמ' ה, ואכמ"ל.

³⁵ לעניין זה יעויין אורבך, בעה"ת, עמ' 740 – 741; טברסקי, ביקורת, עמ' 221 – 222; כ"ץ, ביקורת, עמ' 348; תא-שמע, מציאות, עמ' 34 – 35; סולובייצ'יק, טקסטים, עמ' 174. (ויעויין עוד סולובייצ'יק, יין, עמ' 343, על כך שכל כלי העזר הם משניים לניתוח העשייה ההלכתית עצמה)

³⁶ סולובייצ'יק, שם, עמ' 174 – 176. כן יעויין: וולף, מתודולוגיה, עמ' 13 והערה 41, שם.

³⁷ סולובייצ'יק, קידוש ה', עמ' 77. לעניין היחס בין השיקולים הפנים-הלכתיים לשיקולי חוץ, יעויין עוד תא-שמע, קבלנות, עמ' 150, תא-שמע, הפלגה, עמ' 186 – 187 ותא-שמע, אידיהם, עמ' 248 – 249.

³⁸ כפי ששמעתי מחוקר חשוב בשם הרב פרופ' שרגא אברמסון המנוח "הראשונים אינם טועים!"

³⁹ יעויין תא-שמע, הספרות א, עמ' 12.

⁴⁰ דיני טריפות, שאינן נכללים בעבודתנו, זכו למחקרים רבים, החל מימי "חכמת ישראל". החיבור המרכזי בעניין זה הנו כ"ץ, מזקנים. כ"ץ טען כי חכמי צרפת החמירו מאוד בדיני סירכות הריאה בשל האפשרות למכור לגויים את בהמות שהוטרופו וכי במרכזים תורניים בהם לא הייתה קיימת אפשרות זו, לא הייתה הפלגה בחומרות בנושא. עם בן-ציון כ"ץ, הסכים, בפסקה קצרה, י' כ"ץ (כ"ץ, ההוררים, עמ' 107). למסקנה דומה רומז מ' עמאר (עמאר, טריפות עמ' 146) שלא היה מודע, כנראה, לדבריו של ב"צ כ"ץ (שכן לא הזכירם). לאפיון תמציתי לדמותו של מחבר זה (בן ציון כ"ץ) יעויין רפלד, מהרש"ל, עמ' 12. נושא זה נדון בהרחבה גם במחקר המודרני. ר' בונפיל דן ביחס בין הלכות טריפות של בני ארץ ישראל לאלו המשתקפות בחיבורו האנטי-יהודי של אגוברד, בישוף ליון, הנוגעות ליהודי צרפת (ואולי אשכנז) בראשית המאה התשיעית לספ"ה (בונפיל, עדות, עמ' 339 – 346). מ' עמאר הקדיש מחקר מפורט לתולדותיהן של הלכות טריפת הריאה ועסק בהרחבה גם בתורתם של ראשוני אשכנז (עמאר, טריפות). עם זאת, גם אחרי מחקר מקיף זה, נותרו, בהכרח, תחומים רבים הנוגעים להלכות שחיטה ובדיקה ללא גואל, כגון: היחס בין

הכרס באשכנז⁴¹. בנוסף, דנו שני חוקרים אלו בהשתלשלות הכלל ההלכתי של "ריחא מילתא", הנוגע לבישול או אפייה של מאכל של איסור ומאכל של היתר, או של מאכל בשרי ומאכל חלבי, בתנור אחד⁴². שני המאמרים התמקדו בחכמי צרפת ואשכנז, אך הדגישו, במוצהר, את המסקנות ההלכתיות של החכמים ולא את הדיון ההלכתי שבבסיסן⁴³. א"א סטולמן חקר את הסוגיות התלמודיות בעניין ההרחקה בין בשר וחלב⁴⁴. לאחרונה, פרסם סטולמן מחקר מפורט בעניין זמן ההרחקה הנדרש בין אכילת בשר לאכילת חלב, תוך דיון בעניין השתלשלות השיטות ההלכתיות והמנהגים בפועל באשכנז ובצרפת⁴⁵.

נושא שכן זכה לליבון מיוחד ע"י גדולי החוקרים היה הלכות קידוש ה' באשכנז ובצרפת, על השלכותיו הרחבות יותר לעניין תפיסת ההלכה של החכמים⁴⁶. עם זאת, גם תחומי הלכה שאינם דיני נפשות ממש זכו לעיסוק מחקרי. כ"ץ עצמו החל בכך, במאמרו בעניין זמן קריאת שמע של ערבית, שחלק ניכר ממנו עסק בחכמי אשכנז וצרפת בתקופת הראשונים⁴⁷. כך הוא גם, בהיקף נרחב יותר, בספרו גוי של שבת⁴⁸. ח' סולובייצ'יק חבר מחקרים מפורטים על הלכות יין נסך⁴⁹ ומחקר מקיף על הלכות רבית ומשכונתאות⁵⁰. שלושת המחקרים מתחילים מראשיתם של המרכזים התורניים באשכנז ובצרפת ומסתיימים בסוף תקופת הראשונים באשכנז, באמצע המאה ה-14 לספירת העמים⁵¹. ב' לאו דן בהשתלשלותו של איסור "חדש" בחו"ל, תוך דגש והתמקדות בשיטות חכמי אשכנז וצרפת באותה עת⁵². לאחרונה, תרם מחבר עבודה זו את חלקו הצנוע, ועסק בנושא החיוב הפרשת ראשית הגז וזרוע לחיים וקיבה בחוץ לארץ, בעיקר באשכנז וצרפת של תקופת הראשונים⁵³. בנוסף למונוגרפיות שצוינו, קיימים מחקרים קצרים יותר⁵⁴. ביחוד בולטת תרומתו של י"מ תא-שמע, שהקדיש עשרות מחקרים להשתלשלותן של הלכות רבות במרכזים אלו באותה תקופה⁵⁵.

חשיבות רבה נודעת גם למחקרים בתולדות ההלכה העוסקים במסגרת זמן ומקום רחבה יותר, הכוללים התייחסות נרחבת לתורת חכמי תקופת הראשונים בצרפת ובאשכנז. מ' גרוזמן עסק

ההלכה הארץ ישראלית הקדומה להלכה האשכנזית וכן נושא ספרות השחיטה והבדיקה הענפה באשכנז. ר"מ עמאר פרסם גם את תשובותיהם של אביו של ראב"ה ושל ראב"ה עצמו, מתוך כ"י ספר "מעשה רוקח", בעניין פרשת הנפילה מקולוניא (עמאר, קולוניא). דיני יין נסך ויין שנגע בו גוי, שאף הם אינם נכללים במחקר המוצע, זכו למחקרים מקיפים של ח' סולובייצ'יק (כמפורט להלן). איסור פת שאפאה גוי, שאינו נכלל במחקר המוצע, נדון לאחרונה ע"י מורי ד"ר יוסף וולף (וולף, פת).

⁴¹ תא-שמע, אשכנז, עמ' 80; זימר, חלב. מאמרו של זימר מגיע עד למאה ה-17 לספ"ה.

⁴² זימר, אפייה; תא-שמע, ריחא.

⁴³ כלשונו של תא-שמע: "עיקר ענייננו...בעמדות ההלכתיות הסופיות...הדיון ההלכתי המנומק...והמשא ומתן הלמדני...לא ידונו אלא בקיצור וברמז, כדרך שנידונו במאמרו של זימר." (תא-שמע, ריחא, עמ' 178 הערה 4).

⁴⁴ סטולמן, הרחקה.

⁴⁵ סטולמן, אופקים (המאמר הנו הרחבה ופיתוח של סטולמן, הרחקה, עמ' 95 – 102).

⁴⁶ לעניין זה, יעויין ביחוד: גרוסמן, קידוש; תא-שמע, הזולת; סולובייצ'יק, קידוש ה'; בן גדליה, חכמי, עמ' 63 – 71 ו-179 – 181.

⁴⁷ כ"ץ, מעריב.

⁴⁸ כ"ץ, שבת, עמ' 43 – 69.

⁴⁹ סולובייצ'יק, יינם; סולובייצ'יק, יין (חיבור זה כולל מחקרים על מספר סוגיות מקיפות בתחום הלכות יין נסך, ובהם מחקר קודם של סולובייצ'יק באחד מהנושאים (סולובייצ'יק, טקסטים).

⁵⁰ סולובייצ'יק, הלכה. על ספר זה נכתבה בקורת ע"י ש' איידלברג (איידלברג, הלכות).

⁵¹ ליתר דיוק, סולובייצ'יק מסיים את מחקריו בראשית המאה ה-14, לספ"ה, בה הוא רואה את סופה המוחלט של תקופת התוספות (סולובייצ'יק, טקסטים, עמ' 196; סולובייצ'יק, שינוי, עמ' 213, הערה 12) אם כי הוא סבור שהתקופה היוצרת של בעלי התוספות בצרפת, הסתיימה בשנת 1211, בניגוד להמשך היצירתיות באשכנז עד לסוף אותה מאה (סולובייצ'יק, יצירתיות וסולובייצ'יק, יין, עמ' 119 – 120).

⁵² לאו, חדש. מחקרו של לאו כלל גם פרק נרחב העוסק במצב בתימן.

⁵³ זק, זלו"ק.

⁵⁴ יעויין, לדוגמה בלידשטיין, כבוד.

⁵⁵ המאמרים כונסו בשני קבצים: מנהג אשכנז הקדמון והלכה, מנהג ומציאות באשכנז 1100 – 1350.

בתולדותיהם של מספר נושאים הלכתיים בתחום דיני נדה מתקופת חז"ל ועד לפסיקת השולחן ערוך.⁵⁶ מ' עמאר ניתח בצורה מקיפה את פלוגתת הריאה בין רש"י לרבותיו⁵⁷, ואת שיטות חכמי צרפת ואשכנז בעניין בדיקת נפיחה לסירכא בריאה, הסמוכה לדופן⁵⁸. יצוין במיוחד י' זימר, שעסק בתולדותיהן של הלכות מגוונות בתקופה זו, כחלק מרכזי מסקירה הלכתית היסטורית הכוללת את כל המרכזים התורניים ואת כל התקופות בהשתלשלותן בכלל⁵⁹.

ג. מחקר תולדות חכמי אשכנז וצרפת בתקופת הראשונים

מחקר תולדות חכמי אשכנז וצרפת בתקופת הראשונים החל בראשית ימיה של חכמת ישראל⁶⁰, והתחום זכה לטיפול נרחב גם במחקר המודרני אצל א' אפטוביצר⁶¹ ובעבודתו המקיפה של א"א אורבך⁶². ספרו של אורבך עורר דיונים מהותיים רבים⁶³. אורבך הגביל את עצמו לעיסוק בבעלי התוספות, ולכן מסגרת הזמן של ספרו מתחילה בדור שאחרי רש"י, ולא בראשית תקופת הראשונים. חכמי תקופה זו נדונו גם במחקרו של ח' סולובייצ'יק⁶⁴ וברבים ממחקריהם של י"מ תא-שמע⁶⁵ ושי' עמנואל⁶⁶.

לחכמי מגנצא וורמייזא עד לגזרות תתנ"ו ולחכמי צרפת עד לתלמידי רש"י (כולל), הקדיש א' גרוסמן שני ספרים מקיפים המהווים את הבסיס לדיון המחקרי בחכמים אלו⁶⁷. גרוסמן גם ציין את זיקתם של חסידי אשכנז בכלל, וראב"ה בפרט, לתורתם של חכמים אלה⁶⁸. לאחרונה, הקדיש מ"י בן-גדליה חיבור מקיף לחכמי שפירא בדור אחרי גזרות תתנ"ו⁶⁹, הכולל גם תובנות רבות, חדשניות ומעמיקות לגבי חכמי אשכנז שקדמו להם ושפעלו אחריהם, בכלל ובפרט.

ד. דרכי לימוד והוראה באשכנז וצרפת בתקופת הראשונים

⁵⁶ (ר"מ) גרוזמן, טוהר. ההתייחסות לראשונים אשכנז וצרפת בעמ' 72, 74, 79 - 80, 82, 84 - 88, 89 - 91, 92 - 120 - 123, 125, 198, 206 - 209, 250 - 255.

⁵⁷ עמאר, טריפות, עמ' 49 - 57 ו' 86 - 89.

⁵⁸ שם, עמ' 204 - 222, 252 - 254, 281 - 310 ו' 325 - 328.

⁵⁹ מאמרו של זימר כונסו בספר **עולם כמנהגו נוהג**. אחרי פרסום הספר, הוסיף זימר לעסוק בנושא (יעויין: זימר, אפייה; זימר, עול).

⁶⁰ אייגוס, ביקורת עמ' 366. אורבך, בעה"ת, עמ' 32 - 33, הערה 1.

⁶¹ אפטוביצר, מבוא.

⁶² אורבך, בעה"ת.

⁶³ אייגוס, ביקורת, עמ' 366 - 378. אייגוס ביקר קשות את עבודתו של אורבך. ביקורת נוספת כתב ח"ה בן-ששון (בן-ששון, הנהגה). לדעתו, ראוי היה שאורבך ישתמש בתקנות מהתקופה כחלק ממקורותיו לשרטוט דמותם של בעלי התוספות (עמ' 40). כמו כן, אין אורבך "נותן דעתו כראוי על מקומם של החכמים האלה בחברתם" (שם). בנוסף, הוא חולק על השערותיו של אורבך בעניינים המהותיים הבאים: המניע הפנימי ליצירת התוספות, היחס בין התוספות ליצירות נוצריות בנות הזמן, חופש ההוראה והלימוד לפני ואחרי תתנ"ו, היחס בין ההלכה למציאות והערכת אישיותם של כמה מראשי בעלי התוספות (עמ' 40 - 53). הביקורת לגבי המיקוד בחכמים ולא בתורתם צוינה לעיל, בראשית המבוא.

⁶⁴ יעויין סולובייצ'יק, יין (לכל אורכו ורוחבו של הספר), והפניותיו של ח' סולובייצ'יק למחקרו הקודמים.

⁶⁵ הן במסגרת מחקרו בתולדות ההלכה שצוינו לעיל והן במחקרים שעיקרם בתולדות החכמים וכתביהם, שכונו בעיקר בכנסת מחקרים, כך א'.

⁶⁶ בעיקר במסגרת מחקרו על כתביהם של החכמים, אך גם במחקרים שעיקרם בתולדות החכמים (יעויין בייחוד: עמנואל, מקום).

⁶⁷ גרוסמן, אשכנז וגרוסמן, צרפת. הספר הראשון מוכתר בכותרת "חכמי אשכנז הראשונים", אך גרוסמן הבהיר כי הוא דן רק בחכמי מגנצא וורמייזא, בשל מיעוט הנתונים על החכמים בקהילות האחרות (גרוסמן, אשכנז עמ' 29) י"מ תא-שמע חלק, במידת מה, על מספר ממסכותיו של גרוסמן, אך ראה בספריו את הבסיס האיתן לתולדות החכמים הנדונים בהם (תא-שמע, ביקורת, עמ' 344 ו' 352, ויעויין עוד ברגר, חקר, שנקט אף הוא בעמדה זו לגבי חשיבות עבודתו של גרוסמן).

⁶⁸ גרוסמן, אשכנז, עמ' 438 - 439.

⁶⁹ בן גדליה, חכמי.

לעומת העיסוק הנרחב בתולדות החכמים, העיסוק המחקרי הממוקד בניתוח דרכי הלימוד ופסיקת ההלכה של חכמים מסוימים, מצומצם יותר⁷⁰, אך זכה להתעוררות בשנים האחרונות. ר' ריינר עסק בשני מחקרים לרבינו תם, ראש וראשון לבעלי התוספות בצרפת, תורתו, קשריו עם חכמי דורו והשפעתו על הבאים אחריו⁷¹. ע' פוקס עסק בספר 'אור זרוע' של רבי יצחק ברבי משה מוינה⁷². מ"י בן-גדליה הקדיש מחקר מעמיק לרקע ההיסטורי לכתיבת ספר אבן העזר של רבי אלעזר בן רבי נתן ממגנצא, והתמקד בהיסטוריה אינטלקטואלית⁷³, וכך עשה גם במחקרו המקיף על חכמי שפירא בדור שאחרי גזרות תתנ"ו⁷⁴.

ש' עמנואל עסק רבות בחשיפת שרידי ספריהם וחיבוריהם האבודים של חכמי אשכנז וצרפת בתקופה זו ומתוך כך העלה אפיונים רבים גם לדרכי לימודם⁷⁵.

שאלה כללית יותר הנה דרכי הלימוד ההלכתי, והתורני בכלל, באשכנז ובצרפת בתקופת הראשונים, בכלל, ובתקופת בעלי התוספות, בפרט⁷⁶. א"א אורבך טען כי הייתה זהות בין חכמי אשכנז וצרפת למשך תקופת בעלי התוספות וכולם נקטו בדרך הלימוד הדיאלקטית הן בפרשנות סוגיות והן בפסיקת הלכה למעשה⁷⁷, ומדובר במרכז אחד מבחינה הלכתית, תרבותית וחברתית⁷⁸. לעומתו, הראה א' גרוסמן, כי התקיימו הבדלים של ממש בין צרפת לאשכנז הן לפני תתנ"ו והן לאחר מכן⁷⁹, כי זיקתם של חכמי צרפת הקדומים לתורת בבל, לפירושם ולספרד חזקה הייתה יותר מזו של חבריהם שבגרמניה⁸⁰ וכי חכמי אשכנז וצרפת עצמם הפרידו בין "אשכנזים" ו-"צרפתים"⁸¹. לח' סולובייצ'יק עמדת ביניים, והיא כי לפני רש"י, הייתה צרפת תחת השפעת אשכנז, ורק בעקבות פעולתם של רש"י, ר"ת ור"י הזקן נוצרה, בעינינו רבים, מסורת הלכתית צרפתית נפרדת⁸². עם זאת, יצוין כי סולובייצ'יק מתמקד בעיקר בתחום דרכי הלימוד, ופחות בתחום ההלכה שנהגה בפועל⁸³. סולובייצ'יק, כמו גם י' זוסמן, טוען כי בניגוד לחכמי צרפת, שהשתמשו במתודה הדיאלקטית גם לפסיקת הלכה למעשה, הרי שחכמי אשכנז, עד לרבי יצחק

⁷⁰ סביר להניח שהדבר נבע ממורכבות המשימה, הדורשת עיון וניתוח של הדיון ההלכתי עצמו, על מקורותיו ומהלכו (יעויין, בהרחבה: סולובייצ'יק, מתודולוגיה; רפלד, מהרש"ל, עמ' 9, 13 ו- 89; וולף, מתודולוגיה, עמ' 9).

⁷¹ ריינר, תלמידים (העוסק בזיהוי רבותיו ותלמידיו של ר"ת, קשריו עימם והשפעתו באשכנז) ריינר, ר"ת (העוסק בדרכי לימודו של ר"ת והשפעתו בצרפת עצמה ובפרובנס).

⁷² פוקס, א"י. דיון ביחסו של ר' יצחק לחסידי אשכנז ולתורת חסידות אשכנז נמצא בעמ' 29 ו- 33 - 40.

⁷³ בן-גדליה, ר' אב"ן. י' הנדלסמן עסק בתורתו של רבינו אב"ן בהלכות הנהגת הצבור וניהול הקהילות (הנדלסמן, ראבי"ה) ומ' גולדשטיין דן בעמדותיהם של חכמי צרפת ואשכנז בעניין מעמדם של גורמים מן השמיים בהכרעת ההלכה, במסגרת סקירה מקיפה על שיטות כל חכמי ישראל לדורותיהם בנושא זה (גולדשטיין, הסתייגות).

⁷⁴ בן גדליה, חכמי.

⁷⁵ יעויין במיוחד: עמנואל, לוחות; עמנואל, דמות.

⁷⁶ א' קנרפוגל דן בהרחבה, בחיבור מיוחד, בהיבטים השונים של התהליך החינוכי של לימוד התורה בתקופה זו (קנרפוגל, חינוך).

⁷⁷ אורבך, בעה"ת, עמ' 165 ו- 676 - 677.

⁷⁸ אורבך, בעה"ת, עמ' 165 (כך עולה גם מהערותו של כ"ץ, מעריב, עמ' 187, הקורא לגרמניה וצרפת יחדיו - אשכנז, ואינו מחלק ביניהם).

⁷⁹ גרוסמן, צרפת, עמ' 540 - 553. כפי שהעיר זוסמן, מפעלו, עמ' 24 - 25 ו- 48 - 51, הבחנה זו הנה בעלת חשיבות מכרעת, וכבר הרי"ן אפשטיין, בביקורתו על עבודת הדוקטור של א"א אורבך, הדגיש אותה.

⁸⁰ גרוסמן, עמ' 552 - 561, ויעויין ריינר, ה"ג, עמ' 105 - 107, על הבדל אפשרי בין אשכנז וצרפת לגבי מעמדו המחייב של ספר הלכות גדולות (בכיוון שהתווה גרוסמן).

⁸¹ שם, עמ' 541. (לעניין זה, יעויין עוד אצל וולף, סמ"ג, עמ' 32 הערה 4 ואצל זוסמן, מפעלו, עמ' 51)

⁸² יעויין סולובייצ'יק, יין, עמ' 350 (לגבי הזהות העקרונית בין אשכנז הקדומה לצרפת הקדומה).

⁸³ סולובייצ'יק, הלכה, עמ' 52; סולובייצ'יק, יצירותיו, עמ' 76. יתר על כן, בעניין המנהג בפועל לגבי המסחר בסתם יינם של גויים, נושא בו עסק סולובייצ'יק בהרחבה, עמדתו הנה כי לאורך כל תקופת הראשונים "היו יהודי צרפת ויהודי גרמניה עם אחד. כור מחצבתם של שתי הקבוצות הללו היה ארץ לותר על זקניה, 'חשוביה' ומסורותיה. בכל התקופה ההיא - מעל לשלוש מאות שנה - נשארו הקהילות הללו אחוזות ודבוקות בהלכותיה של אשכנז הקדומה..." (סולובייצ'יק, יינם, עמ' 98) זאת, למרות ההבדל הרב בין החשיבה ההלכתית בנושא זה בין חכמי שתי הארצות (שם, עמ' 103).

אור זרוע⁸⁴, צמצמו את השימוש בדרך לימוד זו לפרשנות, בה דגלו הם בשימוש בדיאלקטיקה כחכמי צרפת⁸⁵, אך סירבו לנצלה להכרעות הלכתיות⁸⁶. י"מ תא-שמע סבר כי אמנם הייתה אחידות מסוימת בין שני המרכזים⁸⁷, אך הדגיש גם את ההבדלים ביניהם. ראשית, הייתה לדעתו מגמה עיונית יותר בצרפת אל מול מגמה פסיקתית באשכנז, שבאה לידי ביטוי אפילו בצורת היצירה התורנית - "תוספות" בצרפת אל מול ספרים בעלי מגמת פסיקה באשכנז. שנית, היה שימוש ולימוד רב יותר במדרשי ההלכה והאגדה באשכנז לעומת ההתמקדות של חכמי צרפת בתלמוד הבבלי⁸⁸.

גם מחקרים בדבר הלכות פרטניות העלו, במקרים רבים, הבדלים בין חכמי צרפת לחכמי אשכנז ולעיתים אף בין המנהגים בפועל בשני המרכזים⁸⁹.

לאחרונה, הראה מ"י בן גדליה, כי באשכנז עצמה, מראשית ייסוד היישוב היהודי שם ועד לדורו של רבי יצחק אור זרוע, פעלו שתי קבוצות נפרדות של חכמים, האסכולה הקלונימוסית, לה השתייך ראב"ה, והאסכולה של וורמס-קלן. כל אחת משתי הקבוצות הייתה מאוגדת בקשרי משפחה ולימוד ענפים, והיו נושאים מהותיים בהן נחלקו שתי הקבוצות זו מזו. עם זאת, גם בין חכמי כל אחת מהקבוצות היו הבדלים עקרוניים בדרכי הלימוד והפסיקה⁹⁰.

שאלה מהותית נוספת בתחום זה הנה השפעתן של גזירות תתנ"ו, הלא הן הפרעות ביהודי גרמניה במסע הצלב הראשון, על תולדות התרבות התורנית באשכנז. נושא זה נדון על-ידי חוקרים רבים. עמדתו של א' גרוסמן הנה כי קהילות מגנצא וורמייזא נפגעו אנושות בגזירות⁹¹, ורק כשני דורות אחרי כן החלה התעוררות רחבה בפעילות הספרותית - תורנית שם⁹². לגזירות נודעה גם חשיבות רבה במעבר של המרכז התורני לצרפת. לאחרונה, חזק מ"י בן גדליה את דברי גרוסמן, אך הדגיש את תפקידם של חכמי שפירא וקולוניא בשיקום עולם התורה באשכנז אחרי הגזרות⁹³.

⁸⁴ חוקרים רבים טענו כי רבי יצחק אור זרוע היה שייך לדור בו הסתיים הנתק בין צרפת לאשכנז. רבי יצחק עצמו למד גם בצרפת וספרו הגדול, אור זרוע, מייצג לא רק את מסורת אשכנז אלא גם הרבה מתורת בעלי התוספות הצרפתיים (סולובייצ'יק, טקסטים, עמ' 195; סולובייצ'יק, הלכה, עמ' 98; אורבך, בעה"ת, עמ' 436 (אורבך אינו מזכיר כלל תקופת נתק בין צרפת לאשכנז); זוסמן, מפעלו, עמ' 50 הערה 83; עמנואל, מקום, עמ' 439. אורבך, שם, עמ' 250, מראה כי בידי רבי יצחק אור זרוע היה קובץ של תשובות הר"י הזקן).

⁸⁵ סולובייצ'יק, יין, עמ' 122 – 124.

⁸⁶ זוסמן, מפעלו, עמ' 52 הערה 88; סולובייצ'יק, ינס, עמ' 26 – 27 (הבחנה זו חדה פחות במקום האחרון בו עסק הוא בנושא זה (סולובייצ'יק, יין, עמ' 122 – 124) ומשמע ממקור זה שההבדל היה בדרך הביטוי הספרותית, פרשנות רציפה דיאלקטית בצרפת מול התמקדות פסיקתית יותר באשכנז, אך לא בדרך הלימוד וההכרעה). כפי שהעיר לי מורי ד"ר יוסף וולף, הבחנה זו בין צרפת לאשכנז חזרה והתעוררה אחרי תקופת המהר"ם מרוטנבורג בעניין היחס לפלפול המאוחר - חכמי אשכנז סירבו להשתמש בו לפסיקת הלכה, ואילו חכמי צרפת עשו בו שימוש כזה. (על ההבדלים בין צרפתים לאשכנזים, לרבות הבחנה מהותית זו, בראשית תקופת האחרונים (משנת 1350 לספה"ע ועד לראשית המאה ה-16), יעויין וולף, מהר"י, עמ' 25 – 28.

⁸⁷ בעניין ההתנגדות המושרשת לסמכות הלכתית מרכזית ולספר הלכה מסכם (תא-שמע, רא"ש, עמ' 177 – 179) ולכן לא ייחסו חשיבות לאיסוף תשובותיהם (שם, עמ' 173 – 174 ו-179). אך, יעויין סולובייצ'יק, יין, עמ' 123 – 125, שטען כי היחס לשו"ת היה נחלת חכמי צרפת בלבד ובניגוד לדרכם של חכמי אשכנז.

⁸⁸ תא-שמע, מציאות, עמ' 18 – 19; תא-שמע, הספרות א, עמ' 81 – 84 והספרות ב, עמ' 109 ו-116 – 117, והערה 1, שם. יעויין גם לרנר, מבוא, עמ' 52 הערה 62.

⁸⁹ כך הוא במחקריו של ח' סולובייצ'יק לגבי יין נוכרים ולגבי ריבית (שנזכרו לעיל) וברבים ממאמריו של י"מ תא-שמע. כך הוא גם במאמר אחד של א' גרוסמן (גרוסמן, זיקה). גם בענייני איסור חדש בחו"ל ומצוות זרוע לחיים וקביה בחו"ל נתגלו הבדלים מהותיים בין חכמי שני המרכזים (לאו, חדש; זק, זלו"ק).

⁹⁰ בן גדליה פרס את הדברים בהרחבה בחלק הראשון של מחקרו על חכמי שפירא בדור שאחרי גזרות תתנ"ו. יעויין בן גדליה, חכמי, עמ' 8 – 84, ונגע בהם גם במקומות רבים נוספים לאורך המשך המחקר.

⁹¹ לעניין זה יעויין בהרחבה גם אצל בן-גדליה, ר' אבי"ן, עמ' 8 – 13, 19, ו-20 – 24. זו גם הייתה טענתו, הבלתי מנומקת, של ש' איידלברג (איידלברג, הלכות, עמ' 69 – 70).

⁹² גרוסמן, אשכנז, עמ' 435 – 440.

⁹³ בן גדליה, חכמי, עמ' 35 – 41 ו-306 – 309. עם זאת, הדגיש שם בן-גדליה את היות גזירות תתנ"ו זרז ראשון בחשיבותו להתפתחות שיטת הלימוד הדיאלקטי.

לעומת גרוסמן, סבור ח' סולובייצ'יק, כי לגזירות תתנ"ו לא נודעה חשיבות מבחינת לימוד התורה. הבכורה התורנית עברה לצרפת בשל גדולתם של רש"י, רבינו תם והר"י הזקן.⁹⁴ רש"י הפך ל"פרשן" הבסיסי בשל יתרונו של פירושו לתלמוד על כל קודמיו.⁹⁵ מכיוון שתחום הפעילות התורנית החשוב ביותר באשכנז היה הפרשנות, ייצג מפעלו של רש"י את פסגת היצירה התורנית האשכנזית, וייתר את מה שקדם לו.⁹⁶ כל זאת, ללא קשר לגזירות תתנ"ו.

י"מ תא-שמע הציג עמדת ביניים בין עמדותיהם של סולובייצ'יק וגרוסמן. עמדתו הנה כי הבכורה התורנית עברה לצרפת בשל צירוף הגורמים שמנו סולובייצ'יק וגרוסמן.⁹⁷ ש' שוורצפוקס, שעסק בעיקר בנושאי הכלכלה והחברה, סבור כי לגזירות תתנ"ו לא נודעה השפעה משמעותית על ההיסטוריה היהודית.⁹⁸ לדעתו גם מבחינת לימוד התורה, לא הייתה תתנ"ו נקודת מפנה, ותקופת השגשוג התורני של בעלי התוספות היוותה המשך ישיר של התקופה שקדמה לה.⁹⁹ אפילו קהילות מגנצא וורמייזא השתקמו במהירות.¹⁰⁰ יצוין, כי קיים הבדל משמעותי בין שיטתו של שוורצפוקס לבין שיטותיהם של גרוסמן, תא-שמע, סולובייצ'יק ובן גדליה גם יחד. לפי גישתם של ארבעת חוקרים אלו אכן היו שינויים חשובים בתקופה זו, בדרכי הלימוד, בתחומי העיסוק התורני ובפרטי הלכה רבים, אלא שהם חלוקים ביניהם לגבי השפעתן של גזירות תתנ"ו, בעוד שלפי שוורצפוקס, לא התרחש כלל שנוי משמעותי.

ה. סקירת המחקר על חסידות אשכנז וחסיד אשכנז בהיבט של תולדות ההלכה

במעבר מן הכלל, חכמי אשכנז כולם, אל הפרט, חסידי אשכנז, יודגש כי על חסידי אשכנז ועל ראב"ה בפרט נכתבה ונכתבת כמות אדירה של מחקר.¹⁰¹ יצוין, כי בניגוד למגמה המקובלת, טען

⁹⁴ סולובייצ'יק, יצירותיו, עמ' 79 – 81.

⁹⁵ סולובייצ'יק, יינס, עמ' 28 – 29.

⁹⁶ שם.

⁹⁷ תא-שמע, אשכנז, עמ' 15 – 16.

⁹⁸ עמדתו זו פורטה במאמר מיוחד שהקדיש לנושא (שוורצפוקס, מסעי), וכן, בקצרה, בספרו (שוורצפוקס, צרפת, עמ' 112 – 113).

⁹⁹ שוורצפוקס, מסעי, עמ' 263.

¹⁰⁰ שם, עמ' 261. יעויין בן גדליה, חכמי, עמ' 35 – 41, המבהיר כי בית המדרש במגנצא אכן השתקם במהירות, אך לא ע"י חכמים בני מגנצא אלא ע"י חכמים שהגירו למגנצא מקולוניא.

¹⁰¹ מחקרו החלוצי של א' עפשטיין על ר' שמואל החסיד (עפשטיין, החסיד) נשאר נקודת מוצא לדיון מבחינות רבות. לסקירה של המחקר עד לשנת תש"ס, יעויין מרקוס, חברה, עמ' 2 – 10. יצוין, כי סקירה זו בנויה ברובה על הערכתו של מרקוס עצמו למחקרים שנסקרו על ידו. כך, למשל, בקורתו החריפה על קאמלהאר, חסידים (שם, עמ' 4), מקורה במחלוקתו האידיאולוגית העקרונית עמו לגבי דמותם של ראשי חסידות אשכנז. סקירת מחקר חדשה יותר נמצאת אצל סטאו, מיעוט, עמ' 121 – 133 ואצל קניאל, רי"ח. מכיוון שלספרות המחקר על חסידות אשכנז וחסיד אשכנז אין כמעט נגיעה לנושא עבודה זו, תינתן כעת רק סקירה בסיסית ומקוצרת של עיקרי הדברים, על-פי נושאים.

י' וינשטוק עסק במקורותיה הקדומים של תורת הסוד של חסידי אשכנז (וינשטוק, רזים; וינשטוק, סודות). ג' שלום חלק על וינשטוק מכל וכל, ותלמידיו ומעריציו של שלום קיבלו, כדרכם, את דבריו כאמת מוחלטת ללא דיון של ממש (ויעויין וינשטוק, סודות, עמ' רכו הערת כוכבית ולאחרונה, לדוגמא בעלמא, אצל הררי, מבחן, עמ' 198 הערה 51). עם זאת, בדיקה של המקורות שהביא וינשטוק מטה את הכף לקבל את דבריו ולא את דעתו של שלום. אין זה המקום לעסוק בנושא זה, ובעז"ה ידונו הדברים בנפרד במסגרת מיוחדת (ויעויין סולובייצ'יק, חסידות, עמ' 468 – 469). מאמרים רבים בנושא תורת הסוד של חסידות אשכנז ונושאים נלווים ממשכים לצאת לאור, ובייחוד מצטיין בכך, כמותית, י' דן (קובץ מאמרים, באנגלית: דן, מיסטיקה ולאחרונה, ספר: דן, רי"ח). יצוין, כי י"מ תא-שמע ושי' עמנואל הצביעו על טעות מהותית של דן בעניין יחסם של רבי יהודה החסיד וראב"ה לנוסחאות תפילה השונות משלהם (תא-שמע, סודות; עמנואל, הפולמוס).

על תורת התשובה של חסידות אשכנז, כפי שנכתבה ופורסמה ע"י ראב"ה, נכתב רבות מאוד. יעויין: אורבך, בעה"ת, עמ' 393–394, ובמקורות שציין שם; סולובייצ'יק, חסידות, עמ' 468; קנרפוגל, רי"ח, עמ' 28, הערה 32. הגישה הרווחת בין חוקרים רבים כי מקורה של תורת תשובה זו בהשפעה חיצונית אינה מסתברת כלל, ואכמ"ל בעניין זה. (יעויין לעת עתה דינרי, אשכנז, עמ' 86, הערה 73).

על יחס חסידי אשכנז לביקורת המקרא, כתב י"מ תא-שמע (תא-שמע, מקרא). ע' יסיף ניתח מספר מהאגדות על רבי יהודה החסיד (יסיף, אגדה), ולאחרונה הקדיש י' במברגר עבודת דוקטורט לסיפורים אלו (במברגר, שבחים). יצוין, כי שני החוקרים יצאו מנקודת הנחה של מחקר הספרות, וללא התייחסות לגרעין ההיסטורי הממשי הנעוץ בהן (כפי שהדגיש יסיף עצמו, שם), והנחה זו היא בעייתית במיוחד (יעויין וינשטוק, רזים, עמ' 349 – 351 ובן-גדליה, חכמי, עמ' 242 – 248).

לאחרונה ח' סולובייצ'יק כי לא הייתה תנועה של חסידי אשכנז, ותורת החסידות של רבי יהודה החסיד ושל ראב"ה, להבדיל מתורת הסוד שלהם, הייתה מחוסרת השפעה אפילו באשכנז עצמה¹⁰².

אמנם, לספרות המחקר על חסידות וחסידי אשכנז אין כמעט נגיעה לתחום ההלכתי או לדרכי הלימוד¹⁰³, אך יש מספר חוקרים שעסקו בנושא זה.

א"א אורבך עסק בהקשר זה בראשי חסידות אשכנז, רבי שמואל החסיד, רבי יהודה החסיד בנו וראב"ה. לשיטתו, דרכו של רבי שמואל החסיד בלימוד העיוני ובפסיקת ההלכה הייתה שונה מהמקובל בין חכמי דורו באשכנז ובצרפת, והוא אכן מיעט להשתמש במתודה הדיאלקטית¹⁰⁴. רבי יהודה החסיד התמקד בתורת הסוד והמוסר וכלל לא עסק בדרכי ההלכה והעיון התלמודי, אפילו בבואו לדון בשאלות בעלות משמעות הלכתית¹⁰⁵. לעומת זאת, ראב"ה היה מיומן בשימוש בדיאלקטיקה ועשה בה שימוש נרחב, אלא שהוא לא שילב אותה בספר רקח בשל תפקיד הספר כמדריך לקורא הפשוט¹⁰⁶.

שני מחקרים ממוקדים העוסקים בחלקם הגדול או ברובם בנושא דרכי הלימוד ההלכתי של חסידי אשכנז, אך ללא ניתוח של דוגמאות פרטניות, הם מאמריהם של ח' סולובייצ'יק¹⁰⁷ וי"מ תא-שמע על ספר חסידים¹⁰⁸. סולובייצ'יק ותא-שמע העמידו על כך ששיטת הלימוד של בעלי

לאחרונה, הקדיש א"י שבת סדרת מאמרים לצוואת רבי יהודה החסיד, בה הציג מהדורה מדעית של הצוואה וניתח מספר נושאים לגביה (שבת, צוואה 1; שבת, צוואה 2; שבת, רגנסבורג).

¹⁰² סולובייצ'יק, חסידות (תוך שהוא מסתמך גם על דבריו של י"ד, כמוזכר שם).

¹⁰³ כפי שהעיר באירוניה ח' סולובייצ'יק: "That so much of importance could be written about German Pietism without a reference to the Tosafists is a tribute to the brilliance of modern historiography." מפליאה ביותר היא העובדה שגם אחרי מאמרו החלוצי של סולובייצ'יק, ההתעלמות נותרה בעינה. כך, למשל, מתוך 146 העמודים בספרו הנ"ל של א' מרקוס על חסידי אשכנז (ללא הערות השוליים), רק אחד עשר עמודים נוגעים במידת מה, לנושא זה: שני עמודים (71 – 72) עוסקים, בחלקם, ביחסו של ר' שמואל החסיד לתלמידי חכמים שאינם חסידים, ארבעה עמודים (102 – 105) מוקדשים לשיטותיהם של רבי יהודה החסיד וראב"ה בעניין הדרך הראויה ללמוד תורה (כפי שסבור מרקוס) וחמישה עמודים (110 – 114) מציגים את המחלוקת (אליבא דמרקוס) בין רבי יהודה החסיד לבין ראב"ה בעניין היחס בין המנהג האשכנזי הרווח, מחד, לבין דרישות החסידות (דיונו המקיף של מרקוס בעניין הלכות תשובה שבספר הרוקח לא נמנה כאן, מפני שאין הוא נוגע ביסודות ההלכתיים של הדברים אלא בתיאולוגיה ובתורת המוסר). גם 11 עמודים אלו (רק כ - 7.5% מהספר) מכילים בעיקר אמירות כלליות, ללא דיון כלשהו בדוגמאות הלכתיות (ואילו הדוגמאות המועטות שהובאו אינן הלכתיות). כל זאת, למרות שמרקוס מזכיר את מאמרו של סולובייצ'יק פעמים רבות (יעוין בייחוד, עמ' 168, הערה 80). התעלמות זו מההלכה ומחקרה היא אופיינית לחכמת ישראל וממשיכה (יעוין וולף, מתודולוגיה, עמ' 9).

ספרו של י" קאמעהאר (קאמעהאר, ראב"ה) הוא ביוגרפיה של ראב"ה, אך אין בו דיון כלשהו לגבי דרכו בלימוד ההלכתי ובפסיקת הלכה. הספר מתבסס על ממצאי והשערות אנשי "חכמת ישראל" (תוך הפניות מדויקות למקורותיו) לגבי רבותיו (עמ' א - ח), ומשפחתו (עמ' ט - יא). רוב הספר הנו סקירה על תולדותיו, רשימת ספריו ופיוטיו, דרכו ברמיזת התורה, לקט מביאוריו לתפילה ומפירושו בתורת הסוד. על השימוש בספר חסידים כמקור לגישות הלכתיות ומנהגים כלליים, יעוין תא-שמע, העלייה, עמ' 258; וולף, בית הכנסת, עמ' כב - כג.

¹⁰⁴ אורבך, בעה"ת, עמ' 193 – 194, בעקבות עפשטיין, החסיד, עמ' רנא-רגנ.

¹⁰⁵ שם, עמ' 391 – 392, ויעוין תא-שמע, פולין, עמ' 349, שכתב (כדבר פשוט) כי רבינו יהודה החסיד "לא היה בעל הלכה".

¹⁰⁶ שם, עמ' 397 – 398, ובהערה 62*, שם.

¹⁰⁷ סולובייצ'יק, שלוש.

¹⁰⁸ תא-שמע, ת"ת, עמ' 119 – 124. בקורתו של א' מרקוס על גרסתו הראשונה של מאמר זה הייתה כי רק ראב"ה נקט בדרך שמרנית שהמשיכה את דרכי הלימוד וההלכות שלפני תתנ"ו. לעומת זאת, רבי יהודה החסיד תמך בלימוד דיאלקטי אבל התנגד לתלמידי חכמים שאינם חסידים (מרקוס, חברה, עמ' 102 – 105). בגרסתו השנייה של המאמר, הסב תא-שמע את תשומת הלב לעובדה שההבדל בין קבלת דרך הלימוד לבין הדרישה לחסידות של הלומד מפורשת כבר בדבריו שלו (תא-שמע, שם, עמ' 124, הערה 18). א' מרקוס סבור כי הביקורת בספר חסידים כלפי תלמידי חכמים שאינם חסידים לא כוונה נגד בעלי התוספות בצרפת אלא נגד תלמידי חכמים באשכנז (מרקוס, חברה, עמ' 168, הערה 80). לעומת זאת, הוא סבור כי ראב"ה רשם את שרשרת המסירה של חסידי אשכנז, והמציא את סיפור הבאת משפחת קלונימוס למגנצא (!), כתעמולה במאבקו על השליטה בקהילות אשכנז מול בעלי התוספות. גם סיפור על פגישה בין ר' שמואל החסיד לרבינו תם הומצא (לא על-ידי ראב"ה) כחלק ממגמה זו. (מרקוס, הסטוריה, עמ' 372 – 379 ועמ' 386 הערות 45 – 46). לעניין זה, יעוין עוד ביקורתה של צפתמן, הסיפור, עמ' 111, הערה 95 על כך שמרקוס אינו מבחין בין "ייסוד תורני דתי" ל - "ייסוד ציבורי קהילתי", ועמ' 110, הערה 93 "לדעתי... לא 'המציא' חסידי אשכנז - יש מאין - לצורכיהם; קרוב לוודאי כי...עשו שימוש אקטואלי במסורות עממיות קדומות." יודגש, כי א' גרוסמן אינו מקבל את גישתם של מרקוס וצפתמן כי למסורות העממיות אין כל ערך הסטורי (גרוסמן, צרפת, עמ' 88, הערה 21). מעבר לכל האמור, הבעייתיות בגישתו של מרקוס היא שורשית הרבה יותר. עצם הנחת היסוד של מרקוס

התוספות הייתה מקובלת על ספר חסידים¹⁰⁹, אך כלולה בו התנגדות מהותית לתוצאותיו השליליות בתחום השחתת המידות¹¹⁰, בעניין תחומי הלימוד¹¹¹, ולגבי ההלכה הנוהגת בפועל¹¹². לדעת תא-שמע עמדה בקורת זו ומעין זו בבסיסו של מפעל הפסיקה של התקופה, שלדעתו היה אשכנזי ולא צרפתי¹¹³.

בניגוד לאמור, טען לאחרונה א' קנרפוגל כי גם רבי יהודה החסיד לא היה חכם מבודד בדרכו ובלימודו, אלא חבר בית הדין ברגנסבורג ובעל קשרים הדוקים עם החכמים תלמידי ר"ת ברגנסבורג ובבוהמיה¹¹⁴, וכי בתחומים רבים לא הייתה דרכם של חסידי אשכנז חריגה, לרבות שימוש בשיקולים מוסר וחסידות בשאלות הלכתיות¹¹⁵. עם זאת, אין הוא עוסק בדוגמאות הלכתיות "רגילות" שאין בהן שיקולים אלו.

י' זימר דן בהשפעתם האפשרית של חסידי אשכנז על תולדותיהן של הלכות מסוימות במזרח אירופה, תוך התמקדות בתקופה שאחרי גזירות ק"ח וק"ט (1348 – 1349 לספה"ע)¹¹⁶.

1. סקירת המחקר על רבי אלעזר מגרמיזא

ראב"ה¹¹⁷ היה מראשי חסידות אשכנז¹¹⁸ ונציגה העיקרי, אם לא היחיד, בתחום ההלכה¹¹⁹, כפי שמקובל במחקר, אך למד גם אצל ר' אליעזר ממיץ¹²⁰ ור' משה הכהן ממגנצא¹²¹, תלמידי רבינו תם¹²². מלבד כתביו ההלכתיים¹²³, ובראשם ספר רקח, חיבר ראב"ה גם חיבורים רבים בתחומים מגוונים: תורת הסוד¹²⁴, תשובה¹²⁵, חסידות ופרשנות התפילה¹²⁶ ופיוטים רבים¹²⁷. המחקר עסק רבות בדמותו ובכתביו של ראב"ה, אך לצרכיה של עבודה זו, העוסקת בניתוח דרכו ההלכתית, יידונו כעת רק המחקרים הנוגעים לתחום זה.

כי אחד מרבותינו הראשונים יבדה דבר מה מלבו ביודעין מעוררת פלצות (יעויין גרוסמן, אשכנז, עמ' 35, שכבר העיר על כך). יתר על כן, הנטייה לתלות הכול במאבקי כוח ושליטה מציעה על אי הבנה מוחלטת במדרגתם הרוחנית העליונה של חכמי ישראל, אם כי היא מהווה, כמובן, דרך נוחה וקלה להתחמקות מהצורך לנתח מקורות לגופם (יעויין שבט, רגנסבורג, עמ' 155, הערה 43, שרמזו לנקודה זו).

¹⁰⁹ תא-שמע, שם; סולובייצ'יק, שלוש, עמ' 344 – 347 ו- 350 – 351.

¹¹⁰ תא-שמע, שם; סולובייצ'יק, שם, עמ' 339 – 347.

¹¹¹ סולובייצ'יק, שם, עמ' 345 – 346.

¹¹² שם, עמ' 352, ויעויין עוד סולובייצ'יק, יין, עמ' 310, ליד הערה 16 ובסוף הערה 16.

¹¹³ תא-שמע, ר"ת, עמ' 120 – 122 ותא-שמע, קווים. עם זאת, כבר הראה ש' עמנואל כי ספר התרומה נכתב בצרפת, ע"י חכם צרפתי מובהק, דווקא (עמנואל, מקום) וטען כי אין סיבה לייחס את מפעל הפסיקה לאשכנז דווקא ולתגובות נגד לבעלי התוספות.

¹¹⁴ קנרפוגל, ר"ח, עמ' 26, ויעויין עוד ריינר, תלמידים, עמ' 68 – 70.

¹¹⁵ קנרפוגל, ר"ח. קנרפוגל עסק בהרחבה גם בהדרכותיהם של חסידי אשכנז בעניין נושאי לימוד, דרכי הלימוד ואופי הלימוד, ובהשפעותיהן של הדרכות אלו על חכמים באשכנז ובצרפת (קנרפוגל, חינוך, עמ' 129 – 181).

¹¹⁶ זימר, עולם, עמ' 296 – 297. זימר מתבסס גם על דבריו של י"מ תא-שמע על תלמידיו של רבי יהודה החסיד בפולין (תא-שמע, פולין ויעויין וולף, קווים, עמ' 161, הערה 38). על ההנחה כי חסידי אשכנז השפיעו על המרכז המזרח אירופאי חלק בתוקף ח' סולובייצ'יק (סולובייצ'יק, ביקורת; סולובייצ'יק, חסידות, עמ' 484 – 488; סולובייצ'יק, חסידים). זימר חזר על עמדתו שלו, במסגרת ועל-בסיס דיון במנהג אחד בתחום התפילה (זימר, עול).

¹¹⁷ ראב"ה נולד בין השנים 1160 – 1165 לספה"ע (עמנואל ראב"ה, עמ' 58, ויעויין בהערה 228, שם, להפניות למחקרים קודמים) ונפטר בין השנים 1220 ל-1230 לספה"ע (אורבך, בעה"ת, עמ' 411).

¹¹⁸ אורבך, ערוה"ב, עמ' 100 – 101; סולובייצ'יק, יין, עמ' 125.

¹¹⁹ סולובייצ'יק, שלוש, עמ' 349 והערה 12, שם.

¹²⁰ על חכם זה וספרו, ספר יראים, יעויין אורבך, בעה"ת, עמ' 154 – 164.

¹²¹ על חכם זה יעויין אורבך, שם, עמ' 184 – 186.

¹²² בתלמידי ר"ת באשכנז עסק בהרחבה א' ריינר (ריינר, תלמידים, ויעויין במיוחד עמ' 103 – 105 (לגבי ר' משה הכהן) ועמ' 105 – 112 (לגבי ר' אליעזר ממיץ)).

¹²³ אותם תיאר בהרחבה ש' עמנואל במחקר מקיף (עמנואל, ראב"ה), כמצוין להלן.

¹²⁴ חיבורים אלו נדפסו בחלקם בעבר, והם הולכים ונדפסים בשנים האחרונות.

¹²⁵ יעויין אורבך, בעה"ת, עמ' 394.

¹²⁶ יעויין אורבך, ערוה"ב, עמ' 100 – 111 ועמנואל, פולמוס, עמ' 594 – 601.

¹²⁷ הפיוטים נאספו על ידי י' מייזליש בספרו **שירת הרוקח**.

ח' טשרנוביץ¹²⁸, שעסק בספר רקח, אפיין אותו כספר "שנתחבר בשביל בעלי בתים בינוניים הרוצים לעמוד על הנהגת קיום המצוות, שרשן, טעמן ויסודן"¹²⁹, הפותח ב- "הלכות חסידות...מין ספר המדע להרמב"ם". בשל מגמתו לחבר ספר להמון העם, התעלם ראב"ה מדברי פוסקים אחרים וממחלוקות בהלכה ובנה את דבריו רק על לשון התלמוד עצמו, ובכך דומה הוא לספרי הלכות פסוקות והלכות גדולות¹³⁰. הספר אינו מקיף את כל פרטי ענייני ההלכה, אלא "כמרפרף, נוגע ואינו נוגע"¹³¹. יצוין, כי כבר א"א אורבך העמיד על התמיהה בטענתו של טשרנוביץ, שראב"ה לא הביא בספר זה את דברי הגאונים והראשונים¹³².

אורבך עצמו דן בהרחבה בתורתם ההלכתית של חכמים שמצא בהם זיקה לתורת חסידות אשכנז, ובמיוחד בראב"ה¹³³. הוא אפיין בקצרה את מפעלו ההלכתי-ספרותי של ראב"ה כך: "שילובה של תורת הנגלה והנסתר והכנסת משנת הסוד של חסידי אשכנז לתוך ניסוחה של ההלכה והרצאתה – זו פעולתו המיוחדת במינה של ר' אלעזר בעל הרוקח".¹³⁴ אורבך קבל את דעת טשרנוביץ כי ספר רקח נכתב עבור הקורא הפשוט, והוסיף כי ראב"ה הציב בראשו את עיקרי האמונות והדעות בהם מחויב כל יהודי להאמין, לפי שיטתו¹³⁵. הספר מכיל מקורות רבים מהתלמודים, המדרשים, דברי גאונים וראשונים, לרבות בני זמנו של ראב"ה, ומסורת מנהגים עשירה¹³⁶. אין החיבור כתוב במתכונת דיאלקטית אלא, כמו הספרות דבי רש"י¹³⁷, נוקט הוא בהרצאה קצרה של המקורות¹³⁸. זאת, על מנת להקל על הלומד הפשוט, שאינו בעל הלכה¹³⁹ ולמרות שראב"ה עצמו למד בדרך הדיאלקטית¹⁴⁰ ואף כתב תוספות (שאבדו)¹⁴¹. באשר לספר "מעשה רוקח", אפיין אותו אורבך, שהכיר רק את הנוסח הנדפס, כ- "ספר ליקוטים" העוסק "כמעט רק [ב]אותן הלכות" שבספר הרוקח, אך החומר עצמו חדש ברובו¹⁴². ספר זה מאוחר, כנראה, לספר הרוקח, ונועד להשלימו "בקובץ ליקוטים ומעשים"¹⁴³.

ח' סולובייצ'יק טען כי, בפועל, משקפת תורתו של ראב"ה¹⁴⁴, כדרך לימוד ולא כאופי של חיבור מסוים, שמרנות המתאימה לעידן שקדם לתנ"י, ומתבססת על תורת חכמי אשכנז הראשונים, ללא שימוש מהותי בדיאלקטיקה ולא התייחסות לתורת החכמים שצעדו בדרך זו, אשכנזיים כצרפתיים¹⁴⁵. ראב"ה לא היה יחיד בדרכו והיה חוג חכמים

¹²⁸ עבודתו של טשרנוביץ נחשבת כבעייתית בעיני החוקרים שפעלו אחריו, בשל "הכללותי המטשטשות וניסוחי השטחיים" (זוסמן, מפעלו, עמ' 22, הערה 23).

¹²⁹ טשרנוביץ, תולדות, עמ' 167.

¹³⁰ שם, עמ' 167 – 169.

¹³¹ שם, עמ' 169.

¹³² אורבך, בעה"ת, עמ' 395 הערה 47.

¹³³ אורבך, בעה"ת, עמ' 345 – 447 (זהו הפרק השמיני בספר וכוותרתו "בעלי התוספות באשכנז, הפוסקים והחסידים". כפי שהראה ש' עמנואל, במאמרו (עמנואל, מקום) יש להוציא מהדיון את רבי ברוך בעל ספר התרומה, שהיה צרפתי). יעוין במיוחד עמ' 345, 362 – 363, 375 – 377, 387 – 402, 406 – 409, 412 – 413, ו- 437 – 439. אורבך מקדיש 23 עמודים לשרטוט תולדותיו ודמותו התורנית של ראב"ה (388 – 411).

¹³⁴ שם, עמ' 388. כמובן, אפיון זה אינו נוגע לבירור דרכו של ראב"ה בהכרעת ההלכה עצמה. יצוין, כי אורבך, שם, עמ' 406 – 407 הביא גם דוגמאות לפעילותו של ראב"ה כדיין וכפוסק לשאלות ממשיות, מעבר למפעלו הספרותי בתחום ההלכה.

¹³⁵ שם, עמ' 392 – 393. אורבך משווה את ראב"ה לרמב"ם, שקבע את ספר המדע בתחילת ספר משנה תורה. השוואה זו מציחה, כאמור, כבר אצל טשרנוביץ, אלא שהלה חילק בין הרמב"ם שהביא תמצית של דעות פילוסופיות של היהדות לבין ראב"ה שהביא את הדעות המוסריות.

¹³⁶ שם, עמ' 395 – 397.

¹³⁷ על הספרות דבי רש"י יעוין גרוסמן, צרפת, עמ' 236 – 239 ו- 400 – 410. יצוין, כי אורבך מונה את ספר "מעשה הגאונים" כחלק מספרות זו. בעקבות מחקריו של א' גרוסמן, ידוע היום כי ספר זה אינו מבית מדרשו של רש"י, אלא ספר ליקוט המבוסס על ספרם של בני מכיר ומשקף את תורת מגנצא, וורמייזא ושפירא בדור שהסתיים בגזרות תנ"י, ולגבי שפירא - גם הדור הבא (גרוסמן, אשכנז, עמ' 374 – 375). יצוין, כי גם "מ תא-שמע אפיין את ספר רקח כהמשך של מעשה הגאונים (תא-שמע, קווים, עמ' 32).

¹³⁸ אורבך, שם, עמ' 397.

¹³⁹ שם, עמ' 397 – 398.

¹⁴⁰ שם, עמ' 397, ליד הערה 62*. על כך מעידות שאלותיו לרבינו אבי"ה וכן, תשובותיו לשאלותיו של חכם זה (שם), עמ' 405 – 406.

¹⁴¹ שם, עמ' 403 – 405; עמנואל, ספרי, עמ' 203 – 204.

¹⁴² אורבך, שם, עמ' 400.

¹⁴³ שם, עמ' 401.

¹⁴⁴ כנציגה של חסידות אשכנז בתחום ההלכה.

¹⁴⁵ סולובייצ'יק, שלוש, עמ' 348. סולובייצ'יק דוחה במפורש את האפשרות שהדבר נובע מהסוגה הספרותית של ספר הרוקח. במחקריו המאוחרים יותר כתב סולובייצ'יק כי ראב"ה אמנם היה מיומן בשימוש בדיאלקטיקה אך סרב

שלמד בצורה זו¹⁴⁶. עם זאת, הוא סבור כי התרבות ההלכתית העצמאית של אשכנז, על שני ענפיה הדיאלקטי והשמרני, נעלמה עם פטירת הראב"ה וראב"ה¹⁴⁷.

לאחרונה, פרסם ש' עמנואל מאמר מקיף בעניין כתביו ההלכתיים של ראב"ה, בו הוא מציג, מבהיר ומנתח את מלוא הנתונים הנמצאים בידינו בנושא זה, על בסיס כל החומר הקיים¹⁴⁸. מחקרו זה של עמנואל מהווה את הבסיס הביבליוגרפי לעבודה הנוכחית, אך אין הוא עוסק, במודע ובמוצהר, בגופם של הדיונים ההלכתיים. כמו כן, הוציא עמנואל לאור מהדורה ביקורתית ומוערת של הדרשה לפסח של ראב"ה.

בנוסף, קיימת התייחסות לדבריו של ראב"ה בעניין הלכות מסוימות ולהשמטותיו, במסגרת מחקרים העוסקים בתולדותיהן של הלכות אלו¹⁴⁹. יש להדגיש במיוחד את הערתו של ח' סולובייצ'יק על כך שראב"ה אימץ, כיתר חכמי אשכנז בדורו, את העמדה הצרפתית המקלה בעניין מגע גוי במיץ הניגר מהענבים¹⁵⁰, ואת הצעתו שהלכות יין נסך בספר רקח עורבבו עם תורת חכמי צרפת¹⁵¹, ונספח אחריהם חומר נוסף מתוך ספר התרומה¹⁵². י"מ תא-שמע ציין, בפליאה מסוימת, את העובדה שראב"ה אימץ את שיטתו המקלה של ר"ת בעניין "ריחא מילתא"¹⁵³.

2. מטרת המחקר הנוכחי

כאמור, טענו חוקרים רבים כי דרכה של חסידות אשכנז בתחום הלימוד ההלכתי והכרעת ההלכה הייתה, במודע ובמופנן, שונה או אפילו מנוגדת, מזו של בעלי התוספות. אולם, למרות האפשרות לבחון הנחה מחקרית זו, על-פי בחינת תורתו ההלכתית של ראב"ה, הרי שזו כמעט לא זכתה לדיון מחקרי. לפיכך, העיון המחקרי הממוקד בנושא זה יכול לשמש, במידת האפשר, כמקרה מבחן לבחינה התחלתית של הנושאים הבאים:

- (1) דרכי הלימוד ההלכתי באשכנז, בייחוד אצל חסידי אשכנז, בתקופה זו.
  - (2) הרצף ההיסטורי בין דרכי לימוד אלו, מחד, והמסקנות ההלכתיות בפועל, מאידך, עם תורת חכמי אשכנז שפעלו לפני תתנ"ו.
  - (3) היחס של חכמי אשכנז, בייחוד חסידי אשכנז, לתורת בעלי התוספות בצרפת.
- דיני איסור והיתר נבחרו כנושא המחקר בשל מרכזיותם בחיי ההלכה היום-יומיים של יהודי שומר תורה ומצוות, ובשל החשיבות הדתית של ההקפדה על כשרות המאכלים¹⁵⁴, הגורמת לחשש מהיטמאות במאכלות אסורים ומובילה, על פניה, לנטיית של פסיקה לחומרה במחלוקות פרשניות ופסיקתיות ואף של החמרה מוצהרת מעבר לשורת ההלכה. מאידך גיסא, ודווקא בשל כך, מדובר בתחום הלכתי בו קיימת חשיבות מיוחדת למנהג ולמסורת, שכן הקלה מעבר לנהוג מהווה פריצת גדר ואילו החמרה משמעה שהדורות הקודמים נכשלו במאכלות אסורות¹⁵⁵.

לנצלה להכרעת הלכה ואף לא שילב אותה בספר הרוקח (סולובייצ'יק, יינס, עמ' 27; סולובייצ'יק, יין, עמ' 125 - 126). א"א אורבך חלק לחלוטין על גישה זו, כאמור לעיל.

¹⁴⁶ סולובייצ'יק, שלוש, עמ' 348 - 349. סולובייצ'יק אינו טוען כי חכמי החוג היו כולם חסידי אשכנז.
¹⁴⁷ שם, עמ' 349. סולובייצ'יק חזר על מסקנה זו גם במחקרים אחרים (סולובייצ'יק, טקסטים, עמ' 195 - 196; סולובייצ'יק, הלכה, עמ' 97 - 98; סולובייצ'יק, יינס, עמ' 65; סולובייצ'יק, יין, עמ' 126 - 127) עמנואל, ראב"ה.
¹⁴⁸ לדוגמא: כ"ץ, מעריב, עמ' 187 - 188; סולובייצ'יק, יינס, עמ' 64; (ר"מ) גרוזמן, טוהר, עמ' 88 (שם מדובר על מקרה בו פסק ראב"ה פסיקה מקלה בדיני פרישה מדם בתולים, כדעת הרשב"ם, בניגוד לר' אב"ה שהחמיר. עם זאת, ר"מ גרוזמן אינו דן בכך מעבר לציון השיטות); זק, זלו"ק, עמ' 100 - 101 הערה 32; פוקס, חדשות, עמ' 110 - 111 הערה 8; סולובייצ'יק, טקסטים, עמ' 195, הערה 121.

¹⁴⁹ סולובייצ'יק, טקסטים, עמ' 189, הערה 90.
¹⁵⁰ סולובייצ'יק, יין, עמ' 126, הערה 23 (ויעוין עוד, שם, עמ' 215).
¹⁵¹ שם, וכאן נראה כי סולובייצ'יק לא ראה בכך השערה גרידא אלא עובדה, דהיינו שוודאי הוא שהחומר שבסימנים תצ"ד-תצ"ז בספר רקח, המצוטט מספר התרומה, הוא תוספת חיצונית לספר רקח, ורק ההערה בדבר הערוב של חומר צרפתי בדברי ראב"ה בסימנים תצ"ב-תצ"ג היא המסופקת (וכלשונו "לבי נוקפני").

¹⁵² תא-שמע, ריחא, עמ' 185.
¹⁵³ כך, למשל, יעוין בסוגיית "בהמתן של צדיקים... צדיקים עצמן לא כל שכן" בתלמוד הבבלי (חולין, ה"א - ז"ב) ובדברי רבינו תם בספר הישר, חלק החידושים, סימן תמ"א ובתוספות (שבת יב:), ד"ה רבי נתן אומר קרא והטה). יתר על כן, רבינו אלעזר בן רבי נתן ממגנצא (ר' אב"ן) אף הסתמך על רעיון מעין-זה, הלכה למעשה (יעוין תא-שמע, אשכנז, עמ' 32 - 34).

¹⁵⁴ על עוצמת המסורת המקובלת בענייני דיני איסור והיתר אל מול שורת ההלכה כפי שהיא עולה מן המקורות הכתובים, העיר סולובייצ'יק, שבר, עמ' 66 ועמ' 109 - 110, הערה 18. אמנם הוא עוסק בחברה היהודית במזרח אירופה במאות ה-16 - 19 לספ"ה, אך הוא רואה זהות, לעניין אפיון מקור הסמכות, בין חברה זו לבין המרכז באשכנז ובצרפת בתקופת הראשונים (שם, עמ' 67 ועמ' 106 הערה 5). סולובייצ'יק אף העיר כי הלכות איסור והיתר נקבעו וגובשו ברובן בתקופת בעלי התוספות ועל ידם (סולובייצ'יק, שינוי, עמ' 216) ועל-בסיס דרכם הלימודית החדשה (סולובייצ'יק, יין, עמ' 120), וטען כי לחסידות אשכנז היו הנחיות מפורטות בתחום זה (סולובייצ'יק, שלוש, עמ' 320). יצוין, כי לאחרונה הראה ש' עמנואל, כי היה לעיתים פער בין נוהגם האישי של חכמים (ואף חוגים נוספים)

ח. שיטת המחקר

הפרק הראשון של העבודה הוא מהדורה ביקורתית של החלק הרלוונטי של קובץ הליקוטי¹⁵⁶ של ראב"ה, הנקרא בפי מהדירו הראשון ספר "מעשה רקח"¹⁵⁷ (להלן ולאורך כל העבודה - כ"י מעש"ר). זאת, מתוך כתב-יד המוזיאון היהודי בברלין VIII.S.26¹⁵⁸ (כנוסח פנים), תוך ציון חילופי הנוסחאות, על-פי המקורות בהם השתמש ראב"ה ככל הנראה¹⁵⁹, בהערות שוליים. בנידון דידן, בו קיים רק עד נוסח אחד שלם ועדי נוסח חלקיים מעטים, נראה כי קיימת עדיפות לשיטת הההדרה הביקורתית - נסיכית, בה יש נוסח פנים עם מדור של שנויי נוסחאות¹⁶⁰. לפיכך, לא צוינו שנויים שבמהות, אלא אם כן הנוסח שבפנים מוטעה והיה הכרח לתקנו מצד הנוסח, תופעה מצויה מאוד בכתב יד משובש ומעובד זה¹⁶¹.

תחילה הובאו הלכות הנוגעות לאיסור והיתר מחלקים אחרים של כ"י מעש"ר, מפני שהחלוקה המקורית של כתב היד לא נעשתה על-פי תחומי הלכה בלבד אלא גם לפי מסכתות ופרקים, ובתוך "הלכות יין נסך" באים דיונים הלכתיים הקשורים למסכת ע"ז¹⁶², כולל הלכות שבתחום איסור והיתר. לאחר מכן, הובא כסדרו החלק העוסק בהלכות איסור והיתר¹⁶³.

מלים שלא הצלחתי לעמוד על קריאתן מתוך כתב היד ולא מתוך המקבילות צוינו כך - א--א. הכותרות והמספרים צוינו כך - {, והם החלקים והמספרים הסודרים שלפיהם חולק כתב היד על-די, שאינם מופיעים בכתב היד. לפיכך, מופיע לפני המהדורה תוכן כתב היד, על-פי חלוקה למס"ד אל מול ציון המקור בכ"י בעמוד ושורה¹⁶⁴. סימוני הסימנים, כפי שהם בשולי הגיליון של כתב היד, אינם מופיעים במקומם הנכון בכתב היד והם הוקפו בסוגריים מסולסלות, ע"פ מיקומם בשולים. במקרה של טעויות בפנים, תוקן הנוסח על-פי המקורות ו/או המקבילות או, בהיעדר מקבילות, תוקנו טעויות סופר ברורות על-פי הסברא. כל התיקונים צוינו ע"י סוגריים מרובעות להוספה ועגולות למחיקה, תוך הפניה למקור השינוי (למעט השלמה של סימן קיצור או של אותיות שקוצרו, במקרה בו מדובר בקיצור מובן מאליו, בהם לא צוין מקור השינוי). במקרה בו היה הכרח לתקן את הנוסח מן הסברא צוין השנוי בסימן שאלה לפני ואחרי השנוי עצמו כך-

---

לבין שורת ההלכה המקלה יותר (עמנואל, מינקת, עמ' 36 – 37, ויעויין גם סולובייצ'יק, שינוי, עמ' 218 – 219 ופוקס, או"ז, עמ' 23 – 24). לאחרונה, טען ח' סולובייצ'יק כי יש מקרים בהם החכמים נהגו להקל למעשה, ושלא לפי מיצוי שורת המסקנה הלמדנית-הלכתית, על מנת שלא לפסול את נהגה של הקהילה כולה, אך דווקא בתחומים בעלי משמעות קיומית ותודעתית (יין נסך, רבית וקדוש ה'), ולא בשאר תחומי ההלכה, כגון איסור והיתר (סולובייצ'יק, יין, עמ' 361 – 369).

¹⁵⁶ על מהותם של קבצי ליקוטי יעויין עמנואל, לוחות, עמ' 250: "טקסטים אלו כללו ביאורי סוגיות, ליקוטים מדברי רבותיהם ומכתבי ראשונים אחרים חידושים שעלו בבית המדרש בדרך מקרה וקטעים ממדרשי ההלכה מהתוספתא ומהירושלמי", וזהו אכן אופיו של הקובץ המוהדר כאן. יעויין עוד שם, עמ' 251: "מקצת מהתלמידים שכתבו ספרי ליקוטים גדלו בתורה והגיעו להוראה והם חיברו ספרים משלהם. ספרי הליקוטים שכתבו אותם חכמים בצעירותם שימשו להם חומר גלם לכתובת ספריהם והטיטות שבספרי הליקוטים עובדו ונכללו בחיבוריהם הגדולים", וכך עשה גם ראב"ה.

¹⁵⁷ יעויין עמנואל, ראב"ה, עמ' 16 ו- 41.

¹⁵⁸ לשעבר בית הדין ובית המדרש לונדון 14/1 [מס' סרט במכון הלאומי לתצלומי כתבי יד 4685]. תודתי למוזיאון היהודי בברלין על הרשות להעביר ולפרסם חלק מכתב היד בעבודה זו, וכן למכון הלאומי לתצלומי כתבי יד ולעובדיו.

¹⁵⁹ על-מנת שלא להלאות את הקורא, צוינו חילופי הנוסחאות על-פי מקורות הנדפסים הזמינים, ולא צוינו הבדלי הגרסאות שבין עדי הנוסח של המקורות עצמם, אא"כ יש בכך חשיבות לצורך בירור נוסח כ"י מעש"ר. כמו כן, צוינו חילופי הנוסחאות מספר האורה ח"ב, למרות שמדובר במהדורה של איסור והיתר דרש"י (סולובייצ'יק, עמ' 17).

¹⁶⁰ להצגת השיטות השונות בההדרה, יעויין ברודי, גיבוש. הדרך המקובלת לההדרת כתבי רבותינו הראשונים (בין בעולם המחקר ובין במכוני הההדרה השונים) היא הביקורתית-נסיכית (יעויין, למשל, בדרשה לפסח של ראב"ה שהוציא ש' עמנואל).

¹⁶¹ יעויין עמנואל, ראב"ה, עמ' 17, 28 – 30 ו- 33 – 35.

¹⁶² שם, עמ' 20 והערה 72 שם.

¹⁶³ כולל מקורות הדנים בהלכות טריפות, למרות שאלו לא נדונו בפרק השני.

¹⁶⁴ וכן בגוף העבודה, כל ההפניות הן למס"ד ולמיקום בכתב היד, במקביל.

[?תוספת?]: (?מחיקה?). הערותיו של ראב"ה עצמו (על המקורות שליקט בחלקים הראשון והשלישי, ולא דיוניו שלו בחלק השני) הובלטו בגופן נוטה-כזה.

צוינו המקורות מהן לוקט כתב היד, אולם, כאשר כ"י מעש"ר מצטט מקור בספרות הראשונים, לא צוינו המקורות הקדומים יותר המצוטטים במקור המצוטט עצמו. כאשר מדובר במקור שנדפס ע"י י' אלפנבין בתשובות רש"י, ציינתי אליו, מפני שרוב (ולעיתים קרובות כל) המקבילות מצוינות שם, מלבד במקרים בהם קיימת מקבילה בעלת שנוי נוסח משמעותיים בקבצי ליקוטין שלא עמדו בפניו¹⁶⁵. לא צוינו מקבילות תוכניות בכתביו האחרים של ראב"ה, שאין דמיון מלולי בין לבין ההלכות שבכתב היד¹⁶⁶. כל ההשוואות התוכניות נעשו בפרק השני.

ההפניות לירושלמי הן על-פי מהדורת האקדמיה ללשון העברית. הפניות למשנה הנדונה עם סוגיית הבבלי שלה הן על-פי מיקומה בבבלי, כפי שלמדה רבותינו הראשונים¹⁶⁷. הפניות לכתבי הראשונים הן על-פי המהדורות המודפסות והנפוצות¹⁶⁸, אלא במקום בו נערכה השוואת נוסח¹⁶⁹.

הפרק השני כולל דיון בסוגיות הלכתיות רבות העולות אצל ראב"ה, על בסיס דיון מקביל בדברי חכמי צרפת ואשכנז שקדמו לו ואלו של בני דורו¹⁷⁰, על-פי הדרך המתודולוגית שנדונה לעיל¹⁷¹, ותוך התייחסות למחקרים קודמים. על-מנת להקל על רצף הבירור התוכני, נעשה שימוש במהדורות הנדפסות והנפוצות של כתבי רבותינו הראשונים¹⁷², ושנוי נוסחאות בדבריהם, על-פי עדי הנוסח, צוינו רק במקרים בהם יש להם חשיבות תוכנית. לא נקבעו מסמרות בשאלה הסבוכה של בירור ייחוס מקורות שבספרות האשכנזית שלפני תתנ"ו ושבספרות דבי רש"י לחכמים מסוימים, אלא כאשר הדבר אפשרי, לפי העניין¹⁷³. בהיבט ההיסטורי, נסמכים הדברים, בדרך כלל, על הבירורים המקיפים בתולדותיהם של חכמים שנערכו בעבר ע"י החוקרים¹⁷⁴.

הפרק השלישי כולל ניתוח משלבי של ממצאי הדיון בפרטי ההלכות שבפרק השני וסוגיות נוספות הנמצאות בתחום הליבה של ההלכות איסור והיתר, שלא נכללו בגוף הפרק השני בשל קוצר

¹⁶⁵ הכוונה היא לכתבי היד הבאים: כ"י אוקספורד בודלי (566) Opp. 276, כ"י פריס הספריה הלאומית heb. 326 וכ"י קיימברידג' האוניברסיטה Add. 667.1. כאמור, על-מנת שלא להלאות את הקורא, צוינו שנוי הנוסחאות מכתב יד אלו רק במקרים בהם אין מקבילות למקורות שבכ"י מעש"ר במהדורות המקובלות, או במקרה בו יש שנוי נוסח משמעותיים בכתבי יד אלו. (יציין, כי כ"י ירושלים 2-1 Heb. 8° 4199 אינו כולל את ההלכות איסור והיתר)

¹⁶⁶ אך אם קיים דמיון מלולי, ללא זהות, צוינה ההקבלה (ואם נעשה שימוש בנוסח ספר רקח, צויין במקביל גם העימוד בכ"י פריס HEB. 363 [מס' סרט: 20238] של הספר).

¹⁶⁷ לעניין זה יעויין בהרחבה במאמרו של י' זוסמן על דרכי לימוד המשנה (זוסמן, משנה).

¹⁶⁸ שנוי נוסחאות משמעותיים בכתבי שאר הראשונים, הנוגעים לבירור דרכי ההלכתית של ראב"ה, נדונו בפרק השני (ועיין סולובייצ'יק, יין, עמ' 16).

¹⁶⁹ עדי הנוסח של חיבורים שיש להם מהדורה מדעית מקובלת (כגון יחתנ"א ואבי העזרי) לא נבדקו על-ידי מחדש, אלא צוינו, בעת הצורך, על-פי עבודתם של מהדרי החיבורים (ובדרך כלל צויין רק הנוסח שבמהדורה הנדפסת המתאימה, אלא במקרה בו להבדל בין עדי הנוסח של החיבור הוא בעל משמעות לבירור נוסח כ"י מעש"ר. כמו כן נעשה שימוש גם במהדורת תשס"ה של אבי העזרי, אך זו צוינה רק במקום בו היה בה שינוי מהמהדורות הקודמות). גם ספרות מעשה המכירי והספרות דבי רש"י צוינו על-פי המהדורות המקובלות, כמעידות על כתבי היד שבבסיס מהדורות אלו, אך תוך השוואה לעדי נוסח נוספים, שלא עמדו בפני המהדירים, דהיינו קבצי הליקוטין שצוינו לעיל.

¹⁷⁰ על-מנת לפשט את דרך הציון, כינתי לעיתים את החכמים הנדונים "רבותינו הראשונים" (למרות שלא דנתי בתורתם של חכמים ממרכזים אחרים באותם דור).

¹⁷¹ כאמור לעיל, הדיון מתמקד בגוף הדיונים ההלכתיים, תוך מיעוט מודע של הפניות וציונים לנושאים אחרים (כגון רקע כלכלי והיסטורי), אלא במקרים בהם הדבר הכרחי.

¹⁷² יעויין (באופן כללי) סולובייצ'יק, מתודולוגיה, עמ' 121 – 122, הערה 105, לגבי חשיבות ההפניה המדויקת והנוחה למקורות בניתוח ההלכתי.

¹⁷³ יעויין סולובייצ'יק, יין, עמ' 137, הערה 13, ולאחרונה (בהרחבה): רוט, פרדס.

¹⁷⁴ לגבי חכמי אשכנז שפעלו לפני גזרות תתנ"ו במגנצא ווורמייזא יעויין גרוסמן, אשכנז. חכמי אשכנז האחרים לפני תתנ"ו וחכמי הדור שאחרי תתנ"ו- בן גדליה, חכמי. צרפת ובית מדרשו של רש"י- גרוסמן, צרפת. חכמי צרפת ואשכנז בדורות שלאחר מכן- אורבך, בעה"ת, ומאמריהם של ש' עמנואל, י"מ תא-שמע וי' זימר. במקרים בהם נראה לענ"ד להעיר על מסקנות מחקרים קודמים על-פי המקורות הנדונים על-ידינו, צוינו ההערות בהקשר הרלוונטי.

היריעה, אך נותחו באותו אופן¹⁷⁵. המסקנות העולות מניתוח סוגיות אלו מתוספות לאלו הנדונות בגוף הפרק השני במסגרת הניתוח הכולל, תוך ציון עיקרי הדברים. על מנת לעמוד על דרכו של ראב"ה בלימוד המקורות ובפסיקת ההלכה, תוך השוואה לקודמיו, רבותיו ובני זמנו, ולאור ניתוח זה נבחנים ממצאיהם של מחקרים קודמים הנוגעים לדרכו ההלכתית של ראב"ה. הפרק הרביעי כולל סיכום של הניתוח בפרק הקודם והתווייה של כיווני מחקר עתידיים בעניין תורתו של ראב"ה. לאורך כל העבודה, איותו שמות הערים על-פי דרך הכתיבה הרווחת אצל רבותינו הראשונים, ולא על-פי דרך התעתיק המקובלת היום (המבוססת על ההגייה הנוכחית)¹⁷⁶, וכן הוא, בדרך כלל, לגבי דרך הבאת שמות הספרים¹⁷⁷ והחכמים¹⁷⁸, מלבד ראב"ה, ששמו מקוצר בראשי תיבות בשל תכיפות הופעתו העבודה.

---

¹⁷⁵ בשל קוצר היריעה, לא התייחסתי לנושאים הקשורים לדיני הכשרת כלים, ואלו לא שולבו כלל בניתוח המשולב שבפרק השלישי. לעומת זאת, מספר סוגיות הנמצאות בתחום הליבה של הלכות איסור והיתר נותחו בדרך המוצגת לעיל, אך לא נכללו בגוף הפרק השני.

¹⁷⁶ כפי שנהגו א' גרוסמן וי"מ תא-שמע (ויעוין סולובייצ'יק, יין, עמ' 16, שנקט בדרך אחרת המבדילה בין איות של ערים שונות).

¹⁷⁷ כגון ספר אב"ן העזר וספר אבי העזרי.

¹⁷⁸ כגון ר' אב"ן ולא ראב"ן (ויעוין בן גדליה, חכמי, עמ' 8 הערה 2).

פרק ראשון: מהדורה ביקורתית של הלכות איסור והיתר של ראב"ה

תוכן כתב היד (כ"י המוזיאון היהודי בברלין VIII.S.26)

מס"ד	מיקום	נושא	הערות לשימוש בגוף העבודה
1	א90, 22 – 19 ב90	כללי החיוב בהטבלת והכשרת כלים שונים הנקנים מן הגויים	הנושא לא נדון בגוף העבודה.
2	ב90, 19 - 31	כללי הטבלת כלים	כנ"ל
3	ב90, 31 – 1	אילו כלים טעונים טבילה	כנ"ל
4	א90, 6 – 2	הכנה להטבלת כלים והטבלה עצמה	כנ"ל
5	א90, 6 - 24	הכשרת סכין	כנ"ל
6	א90, 30 - 25	דבר חריף מחליא ליה לשבח	
7	ד95, 44 – א96 2	הפרדת בשר וחלב	
8	א98, 40 – 32	ביטול מין במינו	
9	א98, 41 - ד98, 25	הגדרת מין במינו	
10	ד98, 25 - א99, 14	ביטול מין במינו בשאר איסורים ובחמץ	
11	א99, 24 - ב99, 1	ריחא מילתא	
12	ב99, 4 - 2	השביח ולבסוף פגם אסור	
13	ב99, 8 – 4	טעם כעיקר	
14	ב99, 8 - 17	קדירה שאינה בת יומא	
15	ב99, 30 - 17	אין מבטלין איסור לכתחילה	
16	ב99, 40 - 30	נטל"פ	
17	ב99, 40 - א99, 5	דין נטל"פ באיסור חמץ בפסח	
18	א99, 24 – 6	איסור ביצים (איסור שאינו נותן טעם כלל)	
19	א99, 27 – 24	צירופי איסורים	
20	א99, 28 – 27	נטל"פ	
21	א100, 22-25	פתיחה מליצית מחורזת	אינו הלכה, ולפיכך לא נדון בגוף העבודה
22	א100, 42 - 26	דיני טריפות ברגלי העוף	הלכות טריפות, ולפיכך לא נדון בגוף העבודה
23	א100, 46- 43	דיני לב שנתבשל	
24	א100 46 – ד100 9	חנ"ן בדבוק- כבד שנתבשל בחתיכה	
25	ד100, 10 – 9	דיני כבד שנצלה בעוף או כבש	
26	ד100, 16- 11	כבד שנאפה בפשטידא	
27	ד100, 21- 16	כבד שאינו דבוק שנתבשל עם שאר חתיכות בשר	
28	ד100, 27- 22	כבד ובשר שנמלחו יחד	
29	ד100, 33 - 27	מליחת בשר עם בני מעיים	
30	ד100, 34	מליחת נבילה וכשירה	
31	ד100, 37 - 34	חנ"ן בדבוק- חלב הדבוק בחתיכה	
32	ד100, 40 -38	בשר שנמלח שנפל לתוך דמו	
33	ד100, 44- 40	בשר שנתבשל ללא מליחה	
34	ד100, 46 -45	בשר שנצלה ללא מליחה	

35	47, 48-100ד	דרך צליית כחל או כבד עם בשר	
36	101ד 48 א1	מעמדו של מליח בהשוואה לסוגי בישול	
37	101 א1	דרך הכשרת בשר מדם	
38	101א, 2 – 39	לב שנתבשל עם בשר ודיני ביטול	
39	101א, 39 – 46	כבד שנתבשל עם עוף	
40	101א 46-101ב1	לב	
41	101ב, 1-9	חתיכות בשר שלא נמלחו שנתבשלו עם חתיכות שנמלחו	
42	101ב, 10-16	תרנגול שנשברה העצם- טריפות	הלכות טריפות, ולפיכך לא נדון בגוף העבודה
43	101ב, 16-18	דין חני'ן ומין במינו (לגבי חלב)	
44	101ב, 19-28	חתיכה נעשית נבילה (באיסור דם)	
45	101ב, 28-30	עוף שנתבשל בו לבו בכמה אוסר	
46	101ב 30 – 101ג7	ניקור בבשר חיה	
47	101ג, 7-19	ניקור בבשר חיה	
48	101ג, 20-25	רשימת איסורים החלים רק על בהמה/חיה/עוף [מאמר אגדה]	
49	101ג, 25-31	מליחה נוספת לאחר ההכשרה – לעניין דיני שבת	הלכות שבת, ולפיכך לא נדון בגוף העבודה
50	101ג, 32-39	כנף עוף שנשברה – טריפות	הלכות טריפות, ולפיכך לא נדון בגוף העבודה
51	101ג, 39-42	בצלים שנחתכו בסכין של גויים ונתבשלו בקערה	
52	101ג, 42-48	ביטול של טעם גיד הנשה ושומנו	
53	101ג, 48-101ד3	הגדרת מין במינו (בשר עם דם ובשר עם חלב)	
54	101ד, 3-23	מין במינו וחני'ן (לעניין כבד)	
55	101ד, 23-26	חני'ן (בנוגע לחלב)	
56	101ד, 26-36	מליגה ברותחין	
57	101ד, 36-45	חיוב מליחה לפני צלייה	
58	101ד 45 – 102א38	כללי הכשרת בשר וניקוי מחלב ומדם	
59	102א, 38-40	חני'ן (חלב)	
60	102א, 40-46	מין במינו בתערובת לעניין חמץ בפסח	נדון בגוף העבודה בגלל השלכות להלכות איסור והיתר
61	102א 46-102ב6	כף שבחשו בקדירה וכמה ישער	
62	102ב, 6-8	הכשר סכין בין בשר לגבינה	הנושא לא נדון בגוף העבודה
63	102ב, 9-15	תערובת בשר בחלב	
64	102ב, 15-18	חלב עכו"ם	
65	102ב, 18-23	כף חלבית בכלי בשרי	
66	102ב, 23-27	כלי חלבי שהשתמשו בו קר לבשר	
67	102ב, 27-46	חלב קרוש בעור קיבה	
68	102ב 46-102ג4	אין לסמוך על עדות גוי	
69	102ג, 4-11	אכילת בשר וחלב על שולחן אחד	

	לב שנתבשל בעוף	102ג, 11 - 13	70
	תערובת בשר בחלב	102ג, 13 - 19	71
	חלב שנמלח בקיבה	102ג, 19 - 22	72
	גבינה שנמלחה עם בשר	102ג, 22 - 24	73
	דיני כחל	102ג, 25 - 32	74
	בישול לונביל	102ג, 32 - 34	75
	כנתא	102ג, 35 - 37	76
	לב או כבד שנאפו בפשטידא	102ג, 37 - 42	77
הלכות יו"ט ולא נדון בעבודה	הכנת שיפוד לתפקידו ביום טוב	102ג, 42 - 47	78
	מין במינו במשהו ובשאינו מינו בששים (מלבד חמץ)	102ג 47 - 102ד 2	79
	דיני ביטול ביצים בתערובות	102ד, 2 - 28	80
	דיני כחל	102ד, 28 - 39	81
	דיני כבד	102ד, 39 - 42	82
	מין במינו ובשאינו מינו בששים (מלבד חמץ)	102ד 43 - 103א 7	83
	אפשר לסוחטו אסור	103א, 17-8	84
	ריחא מילתא	103א, 17 - 41	85
	צליית בשר שחוטה ובשר נבילה יחד : לכתחילה ובדיעבד	103א 41 - 46	86
	צליית גדי בחלבו	103א 46 - 48	87
	צליית בשר וכבד יחד : לכתחילה ובדיעבד	103א 48 - 103ב 2	88
	קליטת שומן וציר הנוטף מכבד או מבשר ואדמומית בבשר שנמלח	103ב, 2 - 16	89
	נטל"פ	103ב, 17 - 34	90
	הכשרת סכין של גויים	103ב, 34 - 39	91
	מתי אמרינן נטל"פ (רק בס') ובאיזה איסורין נטל"פ אסור	103ב 39 - 103ג 6	92
	בישול בכלי שני כשהיד סולדת בו, וכללי קליפה והדחה	103ג, 7 - 24	93
	המתנה בין בשר לגבינה ולהפך והדין לגבי כחל	103ג, 25 - 34	94
	חם לתוך צונן וכל האפשרויות	103ג, 34 - 39	95
	דיני תולעים	103ג 39 - 103ד 26	96
	איסור והיתר שנמלחו יחד או שנגעו	103ד 26 - 35	97
	מלח שמלחו בו- נאסר	103ד, 35 - 37	98
	מליחת בשר- משני צדדיו	103ד, 37 - 40	99
	דגים שנמלחו בקערת איסור	103ד 40 - 104א 5	100
	החויב למלוח בשר ותרנגולת משני הצדדים והאיסור בדיעבד	104א, 5 - 12	101
	חני"ן ודין קמא קמא בטיל	104א, 12 - 20	102
	ראש כבש שנמלח רק מבחוץ- מותר ע"י צלייה	104א, 20 - 24	103
	כחל שנמלח עם בשר או שנגע בבשר מלוח	104א, 24 - 29	104

105	104א, 29 - 38	חתיכת בשר שנפלה לדם	
106	104א 38 – 104ב 27	מעמד הנוזלים הזבים מבשר לאחר השלמת תהליך מליחה כדין	
107	104ב, 27 – 40	בשר שנמלח בכלי שאינו מנוקב (או בשר תפל שנגע בבשר מלוח הפולט דם) האם יש לו תקנה	
108	104ב, 40 – 104ג 5	שומן אווז שנמלח ולא הודח- אוסר	
109	104ג, 5 - 41	בשר שנמלח ולא הודח – מה שזב ממנו האם הוא דם ואסור? וכן הדרך הנכונה לביצוע ניפוץ והדחה על מנת שלא ייאסר הבשר	
110	104ג 41 – 104ד 4	גיד הנשה ושומן גיד הנשה האם אוסר מה שנתבשל/נצלה עמו ובכמה	
111	104ד, 5 - 8	מין במינו ע"פ שם או ע"פ טעם?	
112	104ד, 8 - 17	חלב קרוש שנמלח ביחד עם הקיבה- אוסר הכול	
113	104ד, 17 - 19	חיטה שנמלחה או נתבשלה עם תרנגול בפסח	
114	104ד, 19 – 37	בשר שנתבשל בלא מליחה או בלא הדחה אחרונה- אסור ואוסר	
115	104ד, 38 – 48	חתיכות בשר שלא נמלחו שנתבשלו עם חתיכות שנמלחו	
116	104ד 48 – 105א 8	קליטת המשקים הזבים מבשר בעת הצלייה	
117	105א, 8 - 16	ביצוע מליגה ומליחה כראוי	
118	105א, 16 - 22	ראש שנמלח ללא קריעה –אסור	
119	105א, 23 - 35	מליח כרותח	
120	105א, 35 - 42	מליח כרותח לעניין ציר דגים	
121	105א, 42 - 46	חלב שנמלח עם בשר	
122	105א 46 – 105ב 8	נמלח אך לא שהה במילחו- מחלוקת אם אוסר בדיעבד	
123	105ב, 8 - 26	מליחת בשר לפשטידא	
124	105ב, 26 - 32	בשר שנמלח עם כחל	
125	105ב, 32 - 40	חשש לדם באיברים פנימיים שונים וכללי מליחתם בשל כך	
126	105ב, 40 - 44	בשר שנמלח עם כבד - אסור	
127	105ב 44 – 105ג 2	היתר מליחת חלקי בהמה חלקים	
128	105ג, 2 - 13	מין במינו במשהו	
129	105ג, 13 – 105ד, 14	הדחה אחרונה – מעכבת גם בדיעבד	
130	105ד, 15 - 31	ביטול ציר במי גשמים	
131	105ד, 32 - 43	חתיכה של איסור שנפלה להיתר- מתבטלת משהכיר בה	
132	105ד 44 – 106א 27	טריפות העוף- מחט בקורקבן הלכות טריפות, ולפיכך לא נדון בגוף העבודה	

133	106א, 27 - 33	בן פקועה	
134	106א, 33 - 39	טריפות הריאה בבהמה	הלכות טריפות, ולפיכך לא נדון בגוף העבודה
135	106א 39 – 106ב 2	טריפות המוח	הלכות טריפות, ולפיכך לא נדון בגוף העבודה
136	106ב 2 – 106ג 45	הילכות סירכות הריאה ובדיקותיהן	הלכות טריפות, ולפיכך לא נדון בגוף העבודה
137	106ג 45 – 106ד 27	חתיכה שלא נמלחה שנפלה לקדירה – אוסרת בששים ולא במשהו	
138	106ד 27 – 107א 10	טרפות העוף	הלכות טריפות, ולפיכך לא נדון בגוף העבודה
139	107א, 11 - 16	שיעור שהיית הבשר במלח	
140	107א, 16 - 18	הדחה בתרייתא היא 3 פעמים	
141	107א, 18 - 20	בשר שבושל בלא הדחה אחרונה – מותר	
142	107א, 20 - 22	דם דגים	
143	107א, 22 - 26	איסור הכנתא	
144	107א, 26 - 27	חיוב מליחת עוף	
145	107א, 27- 40	האם חובה להוציא המוח מהראש בשל הדם שבקרומים או שמליחה מועילה והאם יש חילוק בין צלייה לבישול לעניין זה	
146	107א, 41 - 42	האם צריך מליחה לצלי	
147	107א, 42 - 43	מליחת חלק מבהמה	
148	107א, 44 - 47	כיצד ניתן להכשיר בשר כשאין מלח	
149	107א, 48 – 107ב 2	גיד הנשה אינו אוסר	
150	107ב, 2 – 9	כלי בשרי שהשתמשו לחלב- דינו בדיעבד ודין נטל"פ	
151	107ב 10 – 107ג 6	כחל	
152	107ג, 6 - 12	כבד שנתבשלה או נצלית לבדה או עם בשר היתר	
153	107ג, 12 – 16	כבד של היתר שהתבשלה עם איסור	
154	107ג 16 – 107ד 1	כבד דבוק ונפרד שנתבשל- בכמה אוסר	
155	107ד, 1 - 15	מתי ובאיזה רמה נאסרים סכין שיפוד וכד' מאיסורים שונים	הנושא לא נדון בגוף העבודה
156	107ד, 15 – 23	האם ניתן להכשיר כבד ע"י מליחה	
157	107ד, 23 - 43	ביטול לב וכבד בבישול ובפשטידא	
158	107ד 44 – 108א 6	איסור סחורה בטריפות	
159	108א 7 – 108ב 8	דין בריה וחתיכה הראויה להתכבד	
160	108ב 8 - 108ג 27	בכמה מליחה אוסרת- בקליפה או בששים	
161	108ג 27 – 108ד 15	מליחה אוסרת	
162	108ד, 16 – 36	דגים טמאים וטהורים (בולבוטא)	

{ 1 } רבינו¹⁷⁹ שמואל¹⁸⁰ הלוקח¹⁸¹ כלי תשמיש מן הגוי את שדרכו להטביל יטביל ואת שדרכו להגעיל יגעיל ללבן באור לבן באור השפוד והאסכלא מלבן באור והסכין שפה והיא טהורה. אמר¹⁸² רבא¹⁸³ ונועצה בקרקע עשר פעמים¹⁸⁴ ואמר רבא¹⁸⁵ ובקרקע שאין עבוד¹⁸⁶ אמר רבא¹⁸⁷ ובסכין יפה שאין בה גומות¹⁸⁸ תניא נמי הכי סכין יפה שאין בה גומות נועצה עשר פעמים בקרקע¹⁸⁹ אמר רב הונא בריה דר' יהושע לחתוך בה צונן¹⁹⁰ וצריך¹⁹¹ להעביר החלודה כשמתהרו מהלכו¹⁹² גדו¹⁹² תנא וכולן צריכין טבילה בארבעים סאה מנהני מילי דאמר קרא¹⁹³ וטהר והצריך לו הכת' טהר' אחרית¹⁹⁴. תנו רבנן הלוקח כלי תשמיש מן (הגאונים)¹⁹⁵ הגוים שלא¹⁹⁶ נשתמש בהן כל עיקר מטבילן והן טהורי דברים שנשתמש¹⁹⁷ בהן בצונן¹⁹⁸ כגון כוסות וקיתוניות¹⁹⁹ וכלי זכוכית²⁰⁰ (ו)מדיחן²⁰¹ ומטבילן והן טהורי דברים שנשת' בהן על ידי חמין כגון היורו' והקומ[קן]מוסין²⁰³ ומחמי(ם)²⁰⁴ חמין מגעילן ומטבילן [והם טהורים]²⁰⁵. דברי שנשתמש בהן על ידי האור כגון השפוד והאסכלא²⁰⁶ מלבן ומטבילן והן טהורין ואם נשתמש²⁰⁷ בהן קודם שיטבול²⁰⁸ או קודם שיגעיל או קודם שילבן כולן אסורין.. רב יצח' בר יוסף זבן מנא חדתא (דאברא)[דמדרא]²⁰⁹ מגוי סבר

- 179 התחלתי באמצע שורה. הדברים מופיעים בחלק מסימן תקמ"ה העוסק בהלכות יין נסך, אשר מתחיל עוד בעמ' 189.
- 180 הוא הרשב"ם, ונראה שהכוונה היא לדבריו המופיעים להלן, מס"ד 3 ואילך, אחרי הבאת לשון התלמוד וספר הלכות גדולות. אחד משופטי עבודה זו העיר לי כי הציון "רבינו שמואל" מוסב לפסקה הקודמת.
- 181 מכאן ועד ציטוט מימרת רבא (לא כולל) מצוטטת לשון המשנה ע"ז ה: יב, ובבבלי שם, עה:.
- 182 מכאן ועד ציטוט מימרת רב הונא בריה דרב יהושע (כולל) מצוטטת סוגיית התלמוד, שם, עו:.
- 183 שם האמורא שנוי במחלוקת בין עדי הנוסח של התלמוד (בכ"י מינכן ובכ"י פריז 1337- רב הונא, ובדפוס פיזור רע"א- רב עוקבא בר חמא).
- 184 כנוסח בכ"י פריז 1337 (ושם- עשרה), בעדי הנוסח האחרים הוקדמו מספר הפעמים למלה "בקרקע".
- 185 כנוסח בכ"י פריז ומינכן (בדפוס פיזור- רב הונא בריה דרב יהושע).
- 186 כנוסח שבדפוס פיזור, ואילו בכ"י מינכן ופריז- ובמקום קשה.
- 187 בכ"י מינכן ובדפוס פיזור- רב כהנא (בכ"י פריז כל המימרא אינה מופיעה).
- 188 כנוסח בדפוס פיזור (בכ"י מינכן ללא "יפה").
- 189 כנוסח בדפוס פיזור. (בכ"י מינכן ללא "יפה" ובכ"י פריז במקום "גומות" נכתב "פגימות" ובסוף הברייתא נוסף- "ודיר").
- 190 בכ"י מינכן- ואוכל בה צונן; בכ"י פריז- ולאכול בה את הצונן; בדפוס פיזור- לאכול בה צונן.
- 191 הלכה זו, העברת החלודה לפני הטבלת הסכין, מקורה בספרי זוטא לבמדבר לא: כב, עמ' 330, והיא מובאת ע"י רש"י, בפירושו לתורה על אתר, בשם "אמרו רבותינו" (יעוין עמנואל, לוחות, עמ' 252). יצוין כי בספר או"ז, ח"ד, סימן רצ"א, עמ' 76, כתב כך: "כתבתי בליקוטי תניא בספרי המטביל סכין צריך להעביר חלודה ועיינתי בסיפרי בפרשת מדין ולא מצאתיו ושמה בסיפרי זוטא הוא מיהו אפילו לא מיתניא סברא גדולה היא..."
- 192 מכאן ועד המילים "שתסיר קליפתו" (ועד בכלל) מצוטטת, בשנויים, לשון ספר הלכות גדולות (ח"ג), הלכות יין נסך, עמ' 271 – 272. עיון במנגנון חילופי הנוסחאות שבמהדורת הילדסהיימר, מלמד כי הנוסח שבפנים דומה מאוד לנוסח שבדפוס ונציה. יעוין עמ' תר- במהדורת מכון ירושלים, הבנויה על דפוס זה), המבוססת, בשנויי סדר והשמטות, על הסוגיא שם, עה: -עו, ועל-פי ה"ג תיקנתי את השיבושים שבפנים.
- 193 בהלכות גדולות - אמר רבא אמר קרא.
- 194 שם- הוסיף לך הכתוב טהרה אחרת.
- 195 ט"ס.
- 196 שם- דברים שלא.
- 197 שם- שנשתמשו.
- 198 שם- על-ידי צונן.
- 199 שם- הכוסות והקיתונות (יעוין ח"נ שם).
- 200 שם, במקום "וכלי זכוכית" נכתב "וצלוחיות".
- 201 מחקתי את האות "ר" על-פי הלכות גדולות, ובפנים נוספה בט"ס.
- 202 בה"ג- ודברים.
- 203 תיקנתי על-פי הלכות גדולות ד"ו, וברוב כה"י של ה"ג (יעוין ח"נ שם) וכן בדרשה לפסח של רבא"ה, עמ' 72 "והקומקמין".
- 204 תיקנתי על-פי הלכות גדולות ד"ו, וברוב כה"י שם- והמחמי.
- 205 הוספתי על-פי הלכות גדולות.
- 206 בהלכות גדולות בלשון רבים – השפודין והאסכלות.
- 207 בהלכות גדולות- השתמש (וברוב כה"י שם- וכולן שנשתמש).
- 208 בהלכות גדולות ד"ו- קודם שיטביל (ויעוין ח"נ הסגנוניים ביתר עדי הנוסח, שם).
- 209 תיקנתי על-פי הלכות גדולות ד"ו, ויעוין בח"נ בנקודה זו שם (אבל באף עד נוסח אין "דאברא", וזו ט"ס ברורה, שהרי אבר הוא סוג של מתכת).

לאטבולין²¹⁰ א"ל ההוא מרב' ור' יעקב שמיה לדידי²¹¹ מיפרשא לי מיניה דר' יוחנ' כלי מתכות אמ' בפרש' ²¹² אבל הני מאני דפחרא ניהו חדשי אין צריכין טבילה²¹³ ישנים לא מפלטי דכתי' ²¹⁴ וכלי²¹⁵ חרש אשר (וי)תבשל²¹⁶ בו ישבר אמר רב אשי והני כלי זכוכי' הואיל וכי נשברו²¹⁷ יש להם תקנה ככלי מתכות דמו ובעו טבילה. קוניה פליגי בה רב אחא ורבינא חד אמ' כתחילתו וחד אמ' כסופו והילכתא כסופו ובעי טביל' [אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוא אפילו כלים חדשים במשמע דהא ישנים והלבינן כחדשים דמו ואפילו הכי בעו טבילה]²¹⁸ אמ' רב נחמ' אמ' רבה בר אבוא לא שנו אלא בלקוחין וכמעשה שהינה]²¹⁹ (א) אבל בשאולין²²⁰ לא {תקמו} איבעיא להו משכנתא מאי ת"ש דאמר ²²¹ [מר בר רב [אשי אבא]²²² משכן²²³ ליה גוי מאנא²²⁴ דכספא ואטבליה²²⁵ ואישתי ביה ולא ידענא אי משום דקסבר משכנא²²⁶ כזביני דמאי [אי]²²⁷ משום דחזי ליה²²⁸ לגוי דדעתיה לשקועינ']²²⁹ השפוד והאסכלא מלבנן ועד כמ' ²³⁰ עד כדי שתסיר קליפתו²³¹ הילכך²³² ו--- בין כלים חדשים בין כלים לפני צריכין טבילה אם הם כלי סעודה אבל אם לקוחין לחתוך בהם קלפים אין צריכין טבילה. והשתא שמעינן אין צריכין טבילה אלא הלקוחין מן הגוים וה- כלי מתכות אבל כלי עץ לא. אבל שאולין לא בעי טבילה כמו אם שואל מחבת מגוי לתקן בו שמן או יורה של גוי מגעילן ברותחין ולא מטביל

{ 2 } אמ' ²³³ רב אשי הני כלי זכוכית הואיל וכי נשברו יש להם תקנה ככלי מתכות דמו. אמ' בפ"ק²³⁴ דשבת²³⁵ אילו חוצצין בכלי הזפת וה[מור/חמר]²³⁶ בכלי זכוכית ובין מבפני' ובין מבחוץ הוי חציצה כדאמ' במסכ' מקוואות בפ"ט²³⁷ ואילו חוצצין בכלי זכוכית הזפת וה[מור/חמר]²³⁸ בין מבחוץ בין מבפנים²³⁹ ובשעת טבילה צריך להכניס בה המים עד שימלאנו כדאמ' בפ"ט דמקוואות²⁴⁰ כלי שהטבילו דרך פיו כאילו לא טבל וכל שהוא צר מכאן ומכאן ורוחב באמצע

-
- ²¹⁰ בהלכות גדולות- לאטבוליה, ועל-פי זאת תיקנתי.
²¹¹ שם- לדילי.
²¹² שם נוסף- דכתיב אך את הזהב ואת הכסף וגו'.
²¹³ שם- לא צריכים הטבילה.
²¹⁴ שם – לא מפלטינ דאשכחינן גבי חטאת שנאמר וכלי.
²¹⁵ ויקרא ו: כא.
²¹⁶ תיקנתי על-פי הלכות גדולות (וכן הוא בפסוק).
²¹⁷ בהלכות גדולות- נשתברו.
²¹⁸ הוספתי על-פי הלכות גדולות ונראה שבכ"י דידן נשמטה המימרא הראשונה מחמת הדומות.
²¹⁹ תיקנתי על-פי הלכות גדולות ושם נוסף גם- שהיה במדין.
²²⁰ בהלכות גדולות- שאולין.
²²¹ הוספתי על-פי ה"ג.
²²² הוספתי על-פי ה"ג (בד"ו-בר ברב יצחק).
²²³ בהלכות גדולות – משכין.
²²⁴ שם – כסא"
²²⁵ שם- אטבליה.
²²⁶ שם – משכנתא.
²²⁷ הוספתי על-פי הלכות גדולות.
²²⁸ בהלכות גדולות – דחזייה.
²²⁹ הוספתי על-פי הלכות גדולות (ושם נוסף, בד"ו ובכ"י ב, "לשקועיה לכסא גביה", אך בשאר עדי הנוסח שם ליתא, כבפנים).
²³⁰ בהלכות גדולות- מלבנן באור ועד כמה מלבנן.
²³¹ בהלכות גדולות- אמר רבי מני עד שתסיר קליפתו" (יצוין כי בכ"י פ, כבפנים, לא מצוין שם האמורא). כאן מסתיים הציטוט מהלכות גדולות (בהלכות גדולות ממשיך הדיון לנושא דרך ביצוע ההגעלה "כיצד מגעילין וכו').
²³² מכאן ועד סוף המס"ד, התוכן דומה לדברי הרשב"ם המובאים באו"ז, ח"ד, סימן רפ"ט, עמ' 76, אך ללא זהות מילולית.
²³³ מימרת רב אשי כבר הובאה לפני כן, בתוך ציטוט דברי בה"ג, ונכפלה כאן כהקדמה לדיני הטבלת כלי זכוכית.
²³⁴ דהיינו פרק קמא, והאות ק נשמטה בט"ס.
²³⁵ שבת טו :.
²³⁶ הקריאה בפנים אינה ברורה, ובנקודה זו יש שתי גרסאות בתלמוד "המור/החמר" (בכ"י אוקספורד 366 – והחמר ואילו בכ"י מינכן 95 ובדפוס שונצינו- והמור, ובכ"י וטיקן 127 – וחמור!).
²³⁷ מקוואות ט: ה (כך הוא בדפוסים המצויים היום ובכ"י פריס של המשנה, ואילו בכ"י קויפמן, קמברידג', פרמה ומינכן 95 (במשנה) וב-"גנזי משנה" זו משנה ו).
²³⁸ כתבתי על-פי המשנה, והקריאה בפנים אינה ברורה. ושתי הגרסאות דלעיל מתפלגות במשנה עצמה.
²³⁹ בכה"י של המשנה- אילו (בכ"י פרמה ופריס- ואילו) חוצצים בכלים הזפת והמור בכלי זכוכית בין מבפנים בין מבחוץ.
²⁴⁰ מקוואות י: א.

אינו טהור עד שיטנו על צדו צלוחי' שפיה שוקע אינה טהורה עד שיטנה²⁴¹ על צדה²⁴² פי' שימלאנו מצד וצריך²⁴³ לברך כשמטביל כלי זכוכית שקנהו מן הגוי ברוך את' ה' אלהינו מלך העול['] אשר קדשנו במצותי' וציונו על נטילת כלי { 3 } ואותם²⁴⁴ המטבילין כלים²⁴⁵ בפס['] טעות (ו)הוא²⁴⁶ וכלי מתכות שמשכנו גוי לישראל' אם רוצה להשתמש בהן מטבילין ודעתה דגוי לשקועי' \---\ אינמי מספקא לן אי משכנתא כזביני דמיא וצריכי טבילה כדאמ' מר בר רב אשי וכו'²⁴⁷ ולא מהניא טבילה לכלי אלא אחר שהוגעל או נתלבן באור²⁴⁸.. {תקמז} ואילו²⁴⁹ כלים הטעונים טבילה אם כלי סעוד' הן ולקוחין מן הגוי כגון יורה ומחבת וגרזן שמחתכין בה בשר וקדיר' של מתכת וכף של מתכת וכיסוי של ברזל על גבי קדיר' וכלי חרס המחוּפין באבר שהוא עופרת. ריחיים של פילפלין ודלי שזואבין בו וסביב העץ מתכ' לחזק והכל הולך אחר המעמיד ודווקא לקוחין מן הגוים ולא שאולי'.. {תקמח} ואלו כלים שאין צריכין טבילה כלי עץ וכלי עצם וכלי אבן וכלי גללים וכלי וכן מיטש['] של ברזל וכלים שאין מתקנין בהן מאכל כגון מרא ופסל וסכין לקולמוס ולקלפי'. וכלי שנשתמשו בהם אם תיקנם לפסח אין צריך להטבילם

{ 4 } וכל²⁵⁰ דבר שמטביל צריך (ללבן)²⁵¹ ללבנו או להגעילו קודם שמטבילו ואם הטבילו קודם לכן אין הטבילה מועלת לו כלום. וכשמטבילו יזהר שלא יאחזו בכלי כשמטבי' משום חציצה. {תקמט} ואם מורידן בחבל להטבילו יזהר שיהא החבל רפי ולא יהיה חציצ'.

{ 5 } הסכין²⁵² שפה והיא טהור' \---\ אמ'²⁵³ רבא נועצה עשר פעמים בקרקע במקום קשה והני מילי סכין יפה שאין בה גומות אמ' רבא בריה בר' יהושע הני מילי לאכול בה צונן. בתוספתא²⁵⁴ הסכינין והאסכלות מלבנן באור. ירושלמי²⁵⁵ בד"א בסכין גדולה אבל בסכין קטנה שפה והיא טהור' הילכך סכין ארוך שיכול לצלות בה בשר צריכה ליבון והיינו דאמ' בהכל שוחטין²⁵⁶ גבי סכין של ע"ז שליבנה אבל סכינין קטני' דיי להן בהגעלה פרק כל שעה²⁵⁷ אמ' ליה רבינא לרבה אשי האי סכיני לפיסחא מאי עבדי להו והילכתא אידי ואידי ברותחין. ופסק²⁵⁸ רבי' שמואל מצרפת סכין שניקרו בה בשר או שחתכו בה חלבים אסור. ואם רוצה לחתוך בה צונן נועצה עש' פעמים בקרקע קשה ולחתוך בה חמין צריכין הגעלה. ויש מקילין אם לא \---\ אלא על ידי חמין ואי איכא בליטא דפרסא למיכפריה. וכן סכין ששחט בה אסור לחתוך בה רותח אבל צונן אית דאמ' בעי הדחה ואית דאמ' לא בעיא הדחה כי אם בליטא דפרסא פי' בגד קשה לקנח בה את הסכין. וה[מ]חמיר תבוא עליו ברכה. {תקן}

{ 6 } מיהא²⁵⁹ דלמי' אגב חורפיה דחיליתא מחליא ליה²⁶⁰ לשמונניא²⁶¹ והוה ליה נותן טעם לשבח ואסור²⁶² הילכך²⁶³ כרתי שחתכו גוי בסכין של[נ] (א) צריך שיחתכו היהודי מקום החתך בסכין שלו לפי שבלע משמונניא של איסור ונותן טעם לשבח ואסור כדאמ' בפ' כל הבשר צונן שחתכו [בסכין] של גוים אסור לאוכלו כרותח דבלע²⁶⁴.

²⁴¹ במלה זו יש מחלוקת בגרסת המשנה, יעויין מלאכת שלמה על אתר.

²⁴² בכה"י של המשנה- כלי שהוא צר מיכן ומיכן ורחב באמצע (בכ"י קיימברידג' ופריס ומינכן 95-מן האמצע) אינו טהור עד שיטנו (יש הבדלי כתיב במלה זו) על צידו צלוחי' שפיה שוקע אינה טהורה עד שיקבינה (בכ"י פרמה וקיימברידג'-עד שייטנה) מצידה (בכ"י פריס אין את כל דין הצלוחית).

²⁴³ יעויין או"י, ח"ד, סימן רפט, עמ' 76 (בציטוט דברי הרשב"ם), לגבי נוסח הברכה. לנוסח "נטילת" לא מצאתי מקור.

²⁴⁴ מכאן ועד הציון {תקמח} ("ואילו כלים" ולא כולל מלים אלו) מצוטטת לשון הרשב"ם, המובאת גם באו"י, שם.

²⁴⁵ באו"י-ז-כליהם.

²⁴⁶ שם- שטות הוא בידם.

²⁴⁷ הלשון שונה מעט שם- וכלי מתכות שמשכנן גוי אצל ישראל צריך להטבילן אם רוצה להשתמש בהם דדילמא דעתיה דגוי לשקועיה אי נמי משום דמספקא לן משכנתא אי כזביני דמי כדאמר מר בר רב אשי.

²⁴⁸ שם- אלא לחדש [אן] הוגעל ונתלבן. (המלה "או" היא הגהה הכרחית של המו"ל ואינה בכ"י לונדון).

²⁴⁹ מכאן ועד סוף המס"ד, ההלכה היא כדעת הרשב"ם המובא שם באו"י אך הלשון והסדר שונה.

²⁵⁰ מכאן ועד המלה "כלום" (ועד בכלל), ההלכה היא כדעת הרשב"ם המובא שם, סימן רפ"ח, אך אין זהות מילולית.

²⁵¹ נראה כי מלה זו מיותרת.

²⁵² משנה, ע"ז ה: יב.

²⁵³ תלמוד בבלי, ע"ז עו: , חילופי הגרסאות בין עדי הנוסח של התלמוד צויינו בהערות למס"ד 1, לעיל.

²⁵⁴ ע"ז ט: ב: (כך הוא בדפוס, ואילו בכה"י זה פרק ח).

²⁵⁵ ע"ז ה: יב: (מה: , עמ' 1412, שורות 8 – 10). מבחינת סדר המימרא, הפוך הנוסח בפנים מזה שבפנינו בירושלמי- "ר' בא בשם רב יהודה הדא דתימר בסכין קטנה אבל בסכין גדולה צריכה ליבון", ובספר רקח, סוף סימן רנ"ח, עמ' קמד, הנוסח הוא כפי שהוא בפנינו בירושלמי, ונראה כי הניסוח בכ"י דידן אינו ציטוט של לשון הירושלמי אלא מסירת תוכנו ההלכתי בלבד.

²⁵⁶ בבלי, חולין ח: .

²⁵⁷ פסחים ל: .

²⁵⁸ דברי הרשב"ם (עד סוף המס"ד) הובאו גם באו"י, ח"ד, סוף סימן רצ"ט, עמ' 79, (בשם "רבינו זצ"ל") אך ללא הקבלה מילולית.

²⁵⁹ ע"ז לט.

[7] ²⁶⁵ הר"ר אליעזר ממיץ דייק מההיא דאמרי עמו בתפיסתו ²⁶⁷ מכאן יש ללמוד שבשר וגבינה נאכלין על שולחן אחד בהפסקת לחמים וקנקנים בגובה דמינכר ההפ(שר)[רש] ²⁶⁸ דאמי פרי (ל)כל ²⁶⁹ הבשר לא אסרו אלא כעין תפיסה אחת ואין ²⁷⁰ נר' ה'פס'ק בלחמים לפי שדרך העולם לתת לחמים על שולחנו ²⁷¹

[8] חמרא ²⁷² חדתא ועינבי אביי אמ' במשהו רבא אמ' בנותן טעם פסק רביי שב"ס ²⁷³ כל היכא דאיתמר בנותן טעם היינו רק בשאינו מינו ומוקמי' בפסחי' הילכתא במשהו ובחמץ בפסח גזרינן שאינו מינו אטו מינו במשהו וכן הלכה. {תרלב} אבל רבי יצחק ²⁷⁴ פסק בחולין פ' גיד הנשה דמין במינו בששים דאכולהו קאי הא דאמי בס' אפי' מין במינו ומין בשאינו מינו בקפילא בנותן טעם הכי נמי בטל בששים

[9] אבל רבי ²⁷⁵ שמואל מצרפת פסק מין במינו במשהו והאי חלא איקרי והאי חמרא איקרי והאי חמרא איקרי וקיימא לן כרבא דהילכתא כוותיה בר מיע"ל קג"ס הילכך עיסה ושאר ב' שמות הן ומשערין בס' אע"פ ששניהן עיסה דומיא דחומץ ויין דהו' ב' מינין ואיל' ושור' ועו' הו' ג' מינין ומשערין בס' דכול' שמותי' חלוקי' דאע"ג דבשר הן אינו מן השם ²⁷⁶. ואפי' נבילה ושחוטא אחד ²⁷⁷ איכא למאן דאמי' [דהו] ²⁷⁸ מין בשאינו מינו אע"פ ששניהם מין ²⁷⁹ אחד. וכן מין דגים טהורין ומין דגים טמאים. כולן מין בשאינו מינו הן ושיעורין בס' אפי' מין טהור שנאסרו במין טהור [אחר] ²⁸⁰ וכל שכן מין טהור במין טמא שהרי הן חלוקי' בשמותיהן וכן מיני עופות כולן משערין בס' בין טמאין בטהורין בין איפכא אבל ביצי טהורות בביצים טמאין ²⁸¹ וביצי עוף טהור בביצי עוף טמא כולן מין אחד ושיעורין במשהו דכול' ²⁸² ביצי מיקרו דומיא בחמירא דחיטי ובחמירא דשערי ובחלא דחמרא וחלא דשיכרא דכולהו שם אחד הן (ב) ²⁸³ ושיעורין ²⁸⁴ במשהו והא דתניא ביצים טהורות (א) ²⁸⁵ ששלקן עם ביצים טמאות (טהורין) ²⁸⁶ אע"ג דהו' מין במינו טהורות ההיא לאו לר' יהודה היא דאמי' מין במינו לא בטיל אלא כרבנן דאמי' בנותן טעם א--א דמוקמי' התם כשיש בהם אפרוח דהו' מין שאינו מינו דביעי לית להו טעמא ודלא כר' יהוד' הא"ר יהוד' במינו במשהו ומה בכך דלית בהו טעמא כיון דשם אחד הוא במשהו ובלבד שלא היו בהן ממין אחרי' שאינו מינו. וקיימא לן כל מין ומינו ²⁸⁷ (ו) ²⁸⁸ דבר אחר {תרלג} סלק את מינו (אחר סלק את מינו) ²⁸⁹ כאילו אינו ואין ²⁹⁰ מינו רבה עליו ומבטלו כדאמי'

²⁶⁰ מלה זו אינה בכ"י מינכן, אך מופיעה בשאר עדי הנוסח של הסוגיא.

²⁶¹ בכל עדי הנוסח- שמנוניתא.

²⁶² כך הוא גם בכ"י בית המדרש לרבנים 15, ובשאר עדי הנוסח- ואסיר.

²⁶³ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה בספר רקח, סוף סימן תנ"ח, עמ' שג. (ויעיין ספר התרומה, סימן ס, עמ' 32).

²⁶⁴ המשך הדברים בכתב היד חוזר להלכות יין נסך, עד לעמ' הבא (עמ' 190, שורה 11) שם נכתב: "לא מצאתי יותר להעתיק..." ועובר להלכות נדה.

²⁶⁵ בתוך סימן תקצ"ט, הנוגע להלכות יין נסך. המשפט לפני כן הוא "הדרן עלך כל הצלמים".

²⁶⁶ ספר יראים (אכילות), סימן ס"ג, עמ' 34. הלשון בפנים אינה ציטוט של לשון רא"ם שם, ודבריו הובאו גם באבי העזרי, סימן קע"ג, עמ' 195, ובתו"פ, סוף סימן כ"ד, עמ' 54- בניסוחים שונים.

²⁶⁷ ע"ז נ, לעניין איסור הנאה של אבנים ליד פסל מרקוליס.

²⁶⁸ ט"ס.

²⁶⁹ ט"ס. ומצוטטת כאן מסקנת סוגיית חולין קיב:..

²⁷⁰ השגה זו על דברי הרא"ם היא של ראב"ה ולכן סומנה בשינוי גופן. השגה דומה מופיעה גם באו"ז, ח"א, סימן תס"ב, עמ' 133.

²⁷¹ כאן מתחיל דין חדש בעניין תקרובת ע"ז.

²⁷² התחלתי בסוף שורה. הדין נמצא בתוך סימן תרל"א, ולפניו הלכה בעניין פת עכו"ם. תחילת הסימן היא מחלוקת אביי ורבא בבבלי ע"ז, סו.

²⁷³ דעת הרשב"ם נמצאת גם בפסקי רשב"ם שבספר הישר, חלק החידושים, סימן תש"פ, עמ' 456, וכן בפסקיו שהביא רבינו אבי"ה (סימן תט"ו עמ' 17, ליד הערה 17, ובסימן אלף וק"ג, עמ' קטו - קיז, והמקורות שצינו בהערה 1 בעמ' קטו). אך אין כל זהות מילולית במקורות אלו.

²⁷⁴ מכאן ועד סוף המס"ד מובאת דעת הר"י הזקן, שפסק כר"ת שמין במינו בטל בששים.

²⁷⁵ מכאן ועד סוף המס"ד, מצוטטים דברי הרשב"ם, אשר הובאו ע"י ר' אבי"ה (אבי העזרי, סי' אלף וק"ג, עמ' קטו - קיח) עם הערות רבות של ר' אבי"ה, וללא הערות נמצא באו"ז, ח"ד, סימן רנ"ג, עמ' 66, ותיקנתי את השיבושים על-פיהם, אך לא הערתי על שנויי הסגנון והלשון.

²⁷⁶ באבי העזרי- "בשר אינו השם" (וכן הוא באו"ז "דבשר אינו השם"), ונוסח זה עדיף על הנוסח שבפנים.

²⁷⁷ מלה זו ליתא במקבילות ונראית כט"ס כאן.

²⁷⁸ הוספתי על-פי אבי העזרי (באו"ז- דהוי).

²⁷⁹ באבי העזרי כפנים ובאו"ז "ממין".

²⁸⁰ הוספתי על-פי אבי העזרי.

²⁸¹ תיקנתי על-פי המהלך שבמקבילות (אך הלשון שונה).

²⁸² יש סימני מחיקה בכתב היד עצמו והקריאה אינה ברורה.

²⁸³ ט"ס, וכן איננה במקבילות.

²⁸⁴ תיקנתי על-פי האו"ז.

לקמי' חלב ובשר הוי [ב]286 מינין ומשערין בסי' הילכת'287 טהורו' כדפרי' טעמא במסכ' חולין בפי' גיד הנשה שאין טעם במים ששלוקו]288 בהן הביצים הטמאים לפי [ש]שמנונית הנפלט מביצי' אין לו טעם הילכך טהורו'. {תרלד} {10} פסק'289 רבי' שלמה הלכ' כר' יהוד' כל מין במינו במשהו וגרסי' במסכ' פסחים290 בפי' כל שעה אמי' רבא הילכתא בזמנו בין במינו בין שלא במינו במשהו כרב (שלא בזמנו בין במינו בין שלא במינו במשהו כרב)291 שלא בזמנו בין במינו בין שלא במינו מותר כר' שמעו' ולא292 שני293 בין חמץ בפסח'294 לשאר איסורי' אלא לעניין שאינו מינו דבחמץ אטו מינו (מינו)295 משא"כ בשאר איסורי'296 {תרלה} ובפיסוק פסחי' כר' יהוד' ור' [ו]שמוא'297 בשילהי מסכת[י]298 [אמרי]299 הכי ובפרי'300 כל הבשר גם ר' דהלכה כמותו מחביריו301 נראין לו דבריו בשלא ניער וכיסה ודברי'302 ר' יהוד' בגיד הנש' [דילין]303 מדם הפר ומדם השעני'304 ובזבחים בפר' בית שמאי'305 ובמנחות פרי' הקומי' זוטא'306 ובהקומץ רבה'307 ובזבחים פרי' התערובת'308 וביבמות פרי' הערל'309. ורבי' יעקב בן ר' מאיר'310 אמי' דל"ג בפסחי' במשהו כרב והוכיח מהלכות גדולות לפי שפסק (הילת)311 הילכתא רב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן בריש מסכ' ביצה גבי ביצים דאיתילידו משבת ליום טוב וכן שמוא' ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן כדאמי' בפי' מי שהוציא אוהו גבי חפצי' גוי והא דאביי ורבה גבי חמרא דחיטי ושערי' וחלא דחמרא וכלא דשיכרא חדתא בעינבי גבי טבל ויין נסך דאמרי' ר' יוחנן ור' שמעו' בן לקיש חמץ וטבל ויין נסך במינו במשהו לפי שכל איסורי' שבתורי' בין במינו בין שלא במינו בנותן טעם בס[ן] ואפי' חמץ בפסח ולא לעשות מעשה אלא סברא וטעמא הכי הוא. ואנחנו'312 קבלנו מרבתי' אמרי' כן דחמץ במשהו בין במינו בין שלא במינו מצוי בו בכל הספרים שלנו במשהו וכן העיד רבי' שמוא' הלוי ראש ישיבה'313 שכך הכלל שחמץ בפסח בין במינו בין שלא במינו במשהו והגירסא כך מרבתי'314 דור אחר דור שאמרו חכמי התלמוד במימרא דרבא דאסור

- 285 יש סימני מחיקה בכתב היד עצמו, ומדובר במילים שנכפלו בט"ס.
286 הוספתי ע"פ אבי העזרי והאוי".
287 מכאן ועד סוף המס"ד שייך לנושא ביצים לעיל, והוא מקבילה מילולית לאמור באוי"ז לעיל במקומו. באוי"ז יש כאן את המשך דברי הרשב"ם באריכות.
288 האותיות המוסגרות כתובות על הגיליון ובכתב אחר.
289 דברי רש"י הם בפירושו למסכת חולין, קט., ד"ה "ותו לא מידי" ובתחצו"ל, סימן פ"ד, עמ' 46- מז.
290 פסחים ל.
291 יש סימני מחיקה בכתב היד עצמו, ומדובר במילים שנכפלו בט"ס ובעצם ההכפלה גם נפלה ט"ס.
292 מכאן ועד המילים "ובפיסוק פסחי' כר' יהוד'..." מובאים דברי רש"י בפסחים, שם, ד"ה "אמר רבא הילכתא וכו' ". בפירוש רש"י (בכל כתבי היד) - דלא.
293 ברש"י (בכל עדי הנוסח מלבד כ"י מוסקבה) נוסף- לן (בכ"י מוסקבה- ליה).
294 מלה זו אינה בכל עדי הנוסח.
295 יש סימני מחיקה בכתב היד עצמו, ומדובר במילה שנכפלה בט"ס.
296 בפירוש רש"י (על-פי כ"י מינכן 216, ויש הבדלי סגנון קלים בין עדי הנוסח) - אלא בהא מילתא דגזר שלא במינו אטו במינו שמעינן מינה חלב שנפל בקדירה אוסר במשהו וכן הלכה ודקיימי' לן כל איסורי' שבתורה בששים שלא במינן הוא.
297 הוספתי על-פי דברי רש"י בחולין, לעיל. אפשרות אחרת היא שאין להוסיף דבר, מדובר בדברי ראב"ה והכוונה היא לרשב"ם, שדבריו הובאו במס"ד 8, לעיל, אך רצף הדברים מתאים יותר עם ההצעה הראשונה, ולכן הוספתי כאמור.
298 ע"ז עג.:
299 הוספתי לפי העניין, והקריאה בכ"י אינה ברורה.
300 חולין קט., זו ראייה נוספת של רש"י בחולין, שם.
301 אצל רש"י שם אין שימוש מפורש בכלל הפסיקה, אלא רק הובאה דעת רבי. כלל פסיקה זה נדון באנציקלופדיה תלמודית שם, עמ' רפז- רפח, ובייחוד השאלה "מחביריו" או "מחביריו", והנוסח בפנים הוא כשיטה השנייה, ויעויין באנציקלופדיה הערות 642 - 645.
302 מכאן ועד תחילת הבאת שיטת ר"ת (ולא עד בכלל) מובאים המקורות לכך שזו אכן שיטת רבי יהודה.
303 הוספתי לפי העניין, והקריאה בכ"י אינה ברורה.
304 חולין צח.:
305 לא מצאתי.
306 לא מצאתי.
307 מנחות כב.-:.
308 זבחים עט.: (כך שמו של פרק "כל הזבחים" בפי ראשוני אשכנז, על שם עניינו ותחילתו "כל הזבחים שנתערבו")
309 יבמות סב.:
310 הוא ר"ת, וכאן הוא קיצור מהרצאת דבריו שבספר הישר, חלק החידושים, סימן תע"א, עמ' 279 - 282 (ויעויין שם להפניות למקורות שהביא ר"ת).
311 ט"ס.
312 מכאן ועד סוף המס"ד הם דברי ראב"ה עצמו, ויש להם מקבילה בספר רקח, סימן תנ"א, עמ' ש, אך ללא זהות מילולית.
313 הוא רבי שמואל בן עלי ראש ישיבת בבל בדורו של ר"ת (ויעויין עמנואל, תשובת, עמ' 95).
314 יעויין עמנואל, שם, עמ' 99, ובעמ' 95, הערה 8, הביא את כ"י מעש"ר כאן בגרסא- מרבתי'.

במשהו כתי' כרב³¹⁵ ואנו מורין מין במינו בשאר איסורין בס' לבד מחמץ בפסח ויין נסך במשהו דפליגי בפר' גיד הנשה מזרועה בשלה וסתם מתני' התם גיד הנשה שנתבשל עם הגידים בזמן שמכירו בנותן טעם וראיתי כמה פעמי' שהר"ר (יצחק) יב"ק שיעור מין במינו בס'³¹⁷. {תרלח}

{ 11 } והילכתא³¹⁸ כוותי' [ד]רבא³¹⁹ דריחא לאו מילתא היא³²⁰. ואע"ג דהילכתא כר' מאיר³²¹ בגזירותיו³²² וכר' יוסי מחבירו³²³ ור' יהודנ' יחידיאה³²⁴ דסבירא ליה ריחא לאו מילתא³²⁵ ועוד דרב ולוי איפליגו בפי³²⁶ כיצד צולין³²⁷ גבי בשר [שחוטה]³²⁸ שצלאו אצל בשר נבילה כחוש ואמ' [רב]³²⁹ דריחא (לאו) מילתא היא והילכתא כוותיה באיסורי³³¹ אפי' הכי סמכי' אדרבא לפי שהיה מן האחרונים והילכתא כוותיה³³² ועוד דסתם מתניתין דמסכת תרומות³³³ כוותיה דייקא קאמ' והילכתא כסתם³³⁵ דקתני הפת מותרת לפי שאין טעם כי אין בו אלא ריחא³³⁶ (כגון האי) [ואע"ג]³³⁷ דתרץ אביי דש[א]ני³³⁸ התם דקלי אסורי³³⁹ (דריחא) [דריחא]³⁴⁰ בעלמא הוא ולעול[ם]³⁴¹ כרבא דייקא דלא³⁴² תלי טעמא כאביי³⁴³ אלא שאין טעם [כמון בפת]³⁴⁴ דלא קפיד תנא אריחא³⁴⁵ בין קלי איסורי בין לא קלי איסורי אלא אטעם קא (מ)פיד³⁴⁶ אבל ריחא לא כלום היא³⁴⁷ וכן נמצא בתשובת³⁴⁸ הגאונים [ד]ריחא³⁴⁹ לאו מילתא [היא

³¹⁵ זהו סיום הציטוט של תשובת רבי שמואל, כפי שהעיר עמנואל, שם.

³¹⁶ ט"ס.

³¹⁷ כאן ממשיכות הלכות בעניין יין נסך.

³¹⁸ מכאן ועד המילים "והכי הילכתא" (שבשורה האחרונה של המס"ד) הם חלק מדברי הרשב"ם, המובאים במלואם באו"ז, ח"ד, סימנים רנ"ה-רנ"ו, עמ' 67. באו"ז נמצא, לפני תחילת המקור כאן, את לשון הסוגיא עצמה, כשמשובלת בה פירושי הרשב"ם, ולאחריה משפט קישור "לרבא ודאי תנאי היא. דודאי ר' מאיר ור' יוסי לא סבירא להו כוותיה אלא ר' יהודה לחודיה ואפי' הכי הילכתא כרבא...". תיקנתי את השיבושים על-פי האו"ז (כ"י לונדון) והערתי על שנויים.

³¹⁹ הוספתי על-פי האו"ז (ושם) הילכתא כרבא).

³²⁰ ע"ז סו.:

³²¹ באו"ז נשמטה מלה זו בט"ס.

³²² כתובות נז. (יעויין באנציקלופדיה תלמודית, כרך ט, ערך "הלכה", פרק כ, עמ' רצב-רצג).

³²³ יעויין אנצ"י, שם, עמ' רפז, הערות 623-631.

³²⁴ באו"ז נוסף- הוא.

³²⁵ באו"ז נוסף- היא.

³²⁶ באו"ז - "בה" במקום "בפי", ובהתאם לכך נכתב שם "בכיצד" במקום "כיצד".

³²⁷ פסחים עו.:

³²⁸ הוספתי על-פי האו"ז.

³²⁹ הוספתי על-פי האו"ז.

³³⁰ מחקתי על-פי האו"ז, וכן מוכרח מהמשך הדברים.

³³¹ לעניין השאלה אם הלכה כרב באיסורים, גם כאשר בן מחלוקתו אינו שמואל (כמו שהוא כאן שהחולק עליו הוא לוי) יעויין אנצ"י, שם, עמ' ש, הערה 841, שהביאו ראשונים רבים שכלל פסיקה זה הוא דווקא במחלוקת רב ושמואל לבדם, ואינו חל כשאמוראים אחרים אף הם חולקים בכך, ולא הביאו אף חולק. עולה שלכאורה ק"ו בנידון דידן שכלל הפסיקה אינו קשור לכאן כלל, והנה בדברי הרשב"ם, מבואר להפך.

³³² באו"ז בלשון שונה מעט- אפילו הכי ארבא סמכי' דמן האחרונים הוא והלכה כמותו. הכוונה היא לכלל ההלכה של הלכתא כבתראי, שלגבי נכתב רבות. יעויין, לעת עתה, אנצ"י, שם, ערך "הלכה כבתראי", עמ' שמא- שמד.

³³³ תרומות י: ד, מובאת בסוגיית ע"ז, שם.

³³⁴ מלה זו ליתא באו"ז.

³³⁵ באו"ז- והלכה כסתם משנה. לעניין כלל הלכה זה, יעויין אנצ"י, שם, ערך "הלכה כסתם משנה", עמ' שג-שנד, ולגבי מעמדו מול כללי הלכה אחרים (כפי שהוא כאן) עמ' שסג.

³³⁶ באו"ז מצוטטת לשון המשנה הנ"ל, כפי שהובאה בסוגיית התלמוד שם- "לפי שאין טעם כמון בפת אלא ריח כמון", והנוסח בפנים אינו ציטוט אלא ניסוח חופשי של תוכן הדברים.

³³⁷ תיקנתי על-פי האו"ז וכן מוכרח מהמשך הדברים.

³³⁸ הוספתי על-פי האו"ז (ושם) שאני).

³³⁹ באו"ז - איסורא (וכן להלן במלה זו).

³⁴⁰ תיקנתי על-פי האו"ז וכן מוכרח מהמשך.

³⁴¹ הוספתי על-פי האו"ז.

³⁴² באו"ז- דהא לא.

³⁴³ שם- כדאביי.

³⁴⁴ הוספתי על-פי האו"ז (שם) אלא לפי שאין טעם כמון בפת), והקריאה בכ"י אינה ברורה.

³⁴⁵ באו"ז- משום ריחא.

³⁴⁶ האות "מ" נוספה בט"ס וכן באו"ז "קפיד".

³⁴⁷ באו"ז- לאו כלום הוא.

³⁴⁸ באו"ז - בתשובות. הכוונה היא, ככל הנראה, לתשובת רב האי גאון (אוצה"ג, פסחים, סי' ר"ח, עמ' 85 - 86, ויעויין זימר, אפייה, עמ' 144, הערה 10, ותא-שמע, ריחא, עמ' 179)

בדיעבד³⁵⁰ וכן נמצא בהלכות גדולות³⁵¹ עבד לוי עובדא בגדי ודבר אחר בדיעבד שהביאו לפניו שכבר נצלה והכשירו(ה)³⁵² ואע"ג דרבא מתיר לכתחיל' כיון דרב אסר יפה לפרוש לכתחילה שלא להריח ושלל לצלו' בשר (ו)טהור אצל בשר טמא³⁵³. ר' שמעון ור' יהודה בר מאיר הכהן הוא ליאונטין היו אומרי' בשם ר' ריחא מילתא היא ור' אלעזר בן גילו היה חלוק ומורה לאו מילתא היא והתיר את הפת לאכול עם בשר אעפ"י שנאפה עם פלדין של גבינה³⁵⁴. והכי³⁵⁵ הילכתא והכי נמי פסק רבא לקמן בשילהי שמעתא³⁵⁶ וכן ר"ת³⁵⁷ ואחיו רבי שמואל³⁵⁸ והאלפסי³⁵⁹ פליסקין(א) כרבא³⁶⁰

{ 12 } והכי³⁶¹ הילכתא אע"ג דנותן³⁶² טעם [לפגם]³⁶³ מותר³⁶⁴ השביח ולבסוף פגם באותו מאכל אסור דהכי קתני בהדיא לקמן בבביתא דדברי הכל אסור.

{ 13 } ונר' [ד]לר' שמעון בן לקיש³⁶⁶ כזית בכדי אכילת פרס בתערובת³⁶⁷ מין במינו [א"נ אפי']³⁶⁸ מין [ב]שאי³⁶⁹ מינו לאו (דהא)³⁷⁰ דאורייתא דהא באילו עוברין [מצטרכין קרא לר"ע]³⁷¹ משום דבליעה³⁷² בפת וכן³⁷³ הגיה ר"ת³⁷⁴ זהו סיום של הלכה על טעמו וממשו³⁷⁵... { תרלט }

{ 14 } וכן³⁷⁶ קדירה (שר) ששהתה מעת לעת טעם לפגם ומותרת בדיעבד אבל לכתחילה אסור' לעולמית {תרמ} ואם של חרס היא צריך [לשברה]³⁷⁷ דאין תקנה לכלי חרס אלא לעניין יין נסך לאחר יב חדש מותר ותנור של חרס משהוסק וקדיר' בת יומא דברי הכל אסור דלא ידעי מאי נפקא לן מינא והכי אמ' בשחיט' חולין³⁷⁸ והשת' אשמעוני' חדא דכל

³⁴⁹ הוספתי על-פי האו"ז.

³⁵⁰ הוספתי על-פי האו"ז וכן עולה מהמשך הדברים.

³⁵¹ הלכות גדולות (ח"ג), הלכות דם, עמ' 215 - 216.

³⁵² מחקתי על-פי האו"ז (ושם מנוסח משפט זה בחילוף סדר המילים - בגדי ודבר אחר היינו בדיעבד שכבר נצלה הביאו לפניו והכשירו).

³⁵³ באו"ז בשינוי לשון - ואע"ג דרבא מותר לכתחילה קאמר כיון דאיכא רב והני תנאי יפה לפרוש שלא להריח ושלל לצלות בשר טהור עם בשר טמא.

³⁵⁴ באו"ז - ור' שמעון מדבר על ר' יהודה הכהן בר מאיר הוא ר' ליאונטין שהיה אומר ריחא מילתא היא ור' אלעזר בן גילו היה חולק בדבר ומורה דלאו מילתא היא והתיר את הפת לאכול עם הבשר אע"פ שנאפה עמו בתנור טפילה של גבינה שקורין פלדון עכ"ל. בשב"ל, ח"ב, סימן ל"ו מופיעה עדות זו בתוך תשובת ר"ת.

³⁵⁵ מכאן ועד סוף המס"ד אינו באו"ז, ואינו מדברי הרשב"ם, ונראה שאלו דברי ראב"ה עצמו.

³⁵⁶ ע"ז סו.:

³⁵⁷ ייחוס השיטה שריחא לאו מילתא לר"ת צע"ג, שהרי ר"ת הכריע מפורשות שריחא מילתא, וכך הוא פירש גם את דעת רבא (ספר הישר, חלק החידושים, סי' תש"ל, עמ' 425 ובקצרה בספר הישר, חלק השו"ת, סימן ע"ו סעיף ח, עמ' 173), וכן כתב בשמו ראב"ה עצמו בספר רקח, סימן תנ"ד, עמ' שא.

³⁵⁸ הרשב"ם, שדבריו הובאו בהרחבה לעיל.

³⁵⁹ הרי"ף, בהרחבה רבה בספרו הלכות רבתי על מסכת חולין, לא :-לב: (בדפי דפוס וילנא).

³⁶⁰ תיקנתי מן הסברה.

³⁶¹ מכאן ועד סוף המס"ד היא לשון הרשב"ם, המובאת גם באו"ז, ח"ד, סימן רס"ג, עמ' 69, ושם הדברים מובאים במסגרת מלאה יותר: "פי' רבינו שמואל זצ"ל הלכה השביח ולבסוף פגם הוא זה והכי הילכתא דאע"ג דטעם לפגם מותר..." וכוונתו למימרת שמואל בע"ז, סז.

³⁶² באו"ז ליתא מלה זו, בהתאם לרצף הלשון המלא שם (כבהערה הקודמת).

³⁶³ הוספתי על-פי האו"ז.

³⁶⁴ ע"ז סה.:

³⁶⁵ מכאן עד המילים "וכן הגיה ר"ת..." (ועד בכלל) מובאת לשון ספר הישר לרבינו תם, חלק החידושים, סוף סימן תרצ"ד, עמ' 405, ויעוין שם להפניות למקורות.

³⁶⁶ בספר הישר - ונ"ל דלר"ל.

³⁶⁷ בספר הישר - בתערובות.

³⁶⁸ תיקנתי על-פי ספר הישר, והקריאה בפנים אינה ברורה.

³⁶⁹ הוספתי על-פי ספר הישר.

³⁷⁰ מחקתי על-פי ספר הישר, ומלה זו נכתבה כאן בט"ס.

³⁷¹ תיקנתי על-פי ספר הישר, והקריאה בפנים אינה ברורה.

³⁷² בספר הישר - דבליע.

³⁷³ בספר הישר - כך.

³⁷⁴ זה סוף הציטוט מספר הישר.

³⁷⁵ ואכן כך מסתיים הסימן הנ"ל בספר הישר, במלים "הגיה ר"ת".

³⁷⁶ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה רחבה בהרבה בספר רקח, סוף סימן תפ"ו וסימן תפ"ז כולו, עמ' שכא. דברי ראב"ה מוסבים על סוגיית ע"ז סז. -סח.

³⁷⁷ כך נוסף בשוליים בכתב אחר.

³⁷⁸ חולין צז: (לעניין כחל).

טעם לפגם התיר גמור הוא ואין בו כל איסור³⁷⁹ וכן קדירה שאינה בת יומא אסור לבשל בה לכתחילה גזירה בת יומא פ' לקמן בשילהי פירקין³⁸⁰. {תרמא}

{ 15 } בפ"ק דביצה³⁸¹ אמ' רב³⁸² עצים שנשרו מן הדקל³⁸³ ביום טוב מרבה עליהן [עצים מוכנים]³⁸⁴ מערב יום טוב ומסיקן והא מבטל איסור לכתחילה ותנן אין מבטלין איסור לכתחילה אינה משנה מפורשת אלא הכי תנן במסכ' תרומות³⁸⁵ סא' של תרומה שנפלה בתוך פחות מק' סאין ונפלו שם חולין בשוגג מותר ובמזיד אסור³⁸⁶ דאין מבטלין [איסורין] לכתחילה³⁸⁷ ומשני³⁸⁸ הני מילי בדאורייתא אבל בדרבנן מבטלין ולרב אשי דאמי³⁸⁹ כל³⁹⁰ שיש לו מתירין אפי' בדרבנן לא בטיל מאי איכא למימ' הני מילי דאיכא איסורא בעין אבל הכא גבי תנור³⁸⁹ מיקלא קלי איסורא לפיכך אסור לבשל בכלי חרס שיש בו איס' ואם בישל מותר המאכל אם אינה בת יומא דנותן טעם לפגם הוא ומותר { 16 } והילכך³⁹⁰ מין במינו דאסור הוא במשהו ואין האיסור בטל הני מילי כי נפיל לתוך מינו דבר של איסור שראוי לאכול לאדם חשוב קודם שנפל לתוך מינו אבל אם נפגם טעמא קודם שנפל לקדיר' ומשנפל לפגם טעמו היוצא ממנו ופוגם במאכל כל שהו וטעמו ניכר בו כי נפל נמי בקדירה גדול' שאין טעמו ניכר בו כל שכן דבטל ואינו אוסר וכגון שפגום מעיקרא אך כשנפל בקדיר' ולא שהשיבחו ולבסוף פגם דהוי כאבן שנפלה לקדיר' שאין בה טעם באיסור היוצא ממנה ואינה נאסר. {תרמב}

{ 17 } הילכך³⁹¹ חמץ בפסח [ד]קיימא³⁹² לן [בין]³⁹³ מין³⁹⁴ במינו בין שלא במינו במשהו³⁹⁵ דגזרינן שאינו מינו אטו מינו אם נתבשל מאכל בקדירה שאינה בת יומא בפסח מותר המאכל לפי³⁹⁶ שחמץ הנפלט³⁹⁷ מן הקדירה נותן³⁹⁸ טעם לפגם הוא ומשהו של טעם³⁹⁹ פגם הוא דהיינו משהו שהיתירו⁴⁰⁰ ואפילו⁴⁰¹ שאור או חמץ שנפל לקדיר' או נתבשלה עם בשר צלי⁴⁰² אי ידיעה ביה ונותן טעם⁴⁰³ לפגם הוא באותו מאכל מותר אע"פ⁴⁰⁴ שיש באותו מאכל טעם חמץ דהחמץ⁴⁰⁵ בעיניה שראוי שאינו⁴⁰⁶ פגום למילתיה הוא דאסר רחמנא (רחמנא)⁴⁰⁷ אבל טעם חמץ⁴⁰⁸ שנתערב⁴⁰⁹ בקדירה דלא חוי למילתיה כיון דטעמו פגום ופוגם במאכל זה⁴⁰⁹ מותר⁴¹⁰ והמחמיר בענין חמץ בפסח תבא עליו ברכה

³⁷⁹ ככל הנראה כוונתו למימרת רב כהנא, שם, סז: - "מדבריי כולם נלמד נותן טעם לפגם מותר."

³⁸⁰ ע"ז עו.

³⁸¹ מכאן ועד עד המלה "לכתחילה" (ועד בכלל) מצוטטת, בדילוגים, סוגיית ביצה ד: .

³⁸² כך הוא גם בכ"י וטיקן 134 (בשאר עדי הנוסח של הסוגיא- רב מתנה).

³⁸³ ברוב עדי הנוסח נוסף- לתנור (בכ"י אוקספורד 366 ובכ"י הספרייה הבריטית 400 - לתוך התנור).

³⁸⁴ הוספתי על-פי סוגיית הגמ', והקריאה בכ"י אינה ברורה.

³⁸⁵ תרומות ה: ט, בסיפא של המשנה.

³⁸⁶ במשנה- סאה תרומה שנפלה לפחות ממאה ואחר כן נפלו שם חולין אם שוגג מותר ואם מזיד אסור (ויעיין בחילופי הנוסח הקלים במהדורת יד הרב הרצוג, על אתר).

³⁸⁷ מכאן ועד המלה "איסורא" (ועד בכלל) מובא המשך סוגיית ביצה ד: .

³⁸⁸ בגמ' נוסף- דבר.

³⁸⁹ בגמ'- הני מילי היכא דאיתיה לאיסורא בעיניה הכא.

³⁹⁰ מכאן ועד סוף המס"ד תואם לשיטת הרשב"ם המובאת באו"ז, ח"ד, סימנים רנ"ח-רנ"ט, עמ' 68, אך אין הקבלה מילולית.

³⁹¹ מכאן ועד המלה "והמחמיר" (ולא עד בכלל) מובאת לשון הרשב"ם, המצוטטת גם באו"ז, שם, סימן רס"ב, עמ' 68 - 69.

³⁹² תיקנתי על-פי האו"ז.

³⁹³ נשמט בט"ס.

³⁹⁴ מלה זו אינה שם.

³⁹⁵ שם- בזמנו במשהו.

³⁹⁶ מלה זו אינה שם.

³⁹⁷ שם- הפולט.

³⁹⁸ מלה זו אינה שם.

³⁹⁹ מלה זו אינה שם.

⁴⁰⁰ שם- דהיתר.

⁴⁰¹ שם- דאפילו.

⁴⁰² שם- או שנתבשל עם צלי.

⁴⁰³ שם- אי ידיעין בודאי דטעם.

⁴⁰⁴ שם- ואע"פ.

⁴⁰⁵ שם- דחימוץ.

⁴⁰⁶ שם- שראוי לחמץ ואינו.

⁴⁰⁷ נכפל בט"ס.

⁴⁰⁸ באו"ז- חימוץ.

⁴⁰⁹ באו"ז- זה.

{18} אע"פ⁴¹¹ שפגום משהו אינו נאסר במשהו⁴¹² (ו)משהו⁴¹³ אוסר בו⁴¹⁴ במינו אע"פ⁴¹⁵ שאינו נותן טעם כלל דגבי משהו לא בענין טעמא⁴¹⁶ אלא שלא יהא פגום⁴¹⁷ ובטל אבל שאינו פגום⁴¹⁸ כגון מים של ביצים שקיימא⁴¹⁹ לן בשחיט' חולין⁴²⁰ המים שפולטין הביצים⁴²¹ שלוקות אינם נותנים טעם בשום מאכל ואפי' ⁴²² הכי אסור במינו בתוך הביצים אסור⁴²³ הן וכשפולטין מהם מים של איסור הן אע"פ שאין בהם כח ליתן טעם בדבר אחר.. {תרמג} הילכך ביצה⁴²⁴ שנמצא בה אפילו אודם⁴²⁵ בחלבון או בחלמון ולא בקשר שלה שאס' ⁴²⁶ כדאמ' באילו טריפו⁴²⁷ נתבשלה⁴²⁸ בקדירי [ע]א(ם)⁴²⁹ שאר [ביצים]⁴³⁰ הביצה עצמה אסורה לפי שנעשית⁴³¹ נביל⁴³² ואוסרת כל הביצים כולן לפי שפולטת מים ולחלוחית ממנה⁴³² ואם יש שם מים הרבה משערי⁴³³ בס' במים⁴³⁴ ובכלי שנתבשלה בו (כדרך א--א) [כדקיימא לן]⁴³⁵ בהעור והרוטב⁴³⁶ וכל [ה]שאר (ה)כשירין [ו]מותרין⁴³⁷ כדקיי⁴³⁸ לן כל⁴³⁹ מין ומינו ודבר אחר סלק את מינו כמו שאינו ודבר אחר⁴⁴⁰ רבה עליו ומבטל⁴⁴¹ (ן) כך פסק רבינו שמואל מצרפת {תרמד} {19} וצירופי⁴⁴² איסורי נרא' ⁴⁴³ דהלכה⁴⁴⁴ כר' מאיר בגזירותיו ומצטרפי⁴⁴⁵ [כגון] (עם)⁴⁴⁶ חלב וחלב⁴⁴⁷ שנפל⁴⁴⁸ לקדירה⁴⁴⁹ [שניהם?] ⁴⁵⁰ כאחד⁴⁵¹ [ואין באחד מהן]⁴⁵² כדי ליתן טעם מצטרפין ואוסרין⁴⁵³

-
- 410 זו סוף לשון הרשב"ם. באו"ז נוסף כאן- כן אומר ר' ומורה והדברים ניכרים ונכוחים למבין עכ"ל.
411 מכאן ועד הציון {תרמ"ד} הוא לשון הרשב"ם, המובאת גם באו"ז, שם, סימן רנ"ט, עמ' 68.
412 באו"ז- אע"פ שמשוה פוגם אינו אוסר במינו.
413 שם- שאינו פוגם.
414 מילה זו אינה שם.
415 שם- ואע"פ.
416 שם- לא בעינן נתינת טעם.
417 שם- פוגם.
418 באו"ז- פוגם.
419 שם- מיא דביעי דקיימא.
420 חולין צז:.
421 באו"ז- דמים הפולטין מביצים.
422 שם- אפילו.
423 שם- במינן שבתוך הביצה אסורין.
424 מכאן ועד סוף המס"ד מובאים הדברים גם בשבה"ל, ח"ב, סימן ג, עמ' ו, בנוסח הזהה בעיקרו לזה שבאו"ז (ולא בשם הרשב"ם, אך יעויין הערה 8, שם, בה לא צוין לאו"ז, ממנו עולה ברורות שאלו דברי הרשב"ם), והערתי על שנויי הנוסח שבשבה"ל רק במקום בו יש להם משמעות תוכנית.
425 באו"ז במקום "אפילו אודם" נכתב "אפרוח או שנמצא בה דם".
426 שם- שאסורה היא.
427 חולין סד:.
428 באו"ז- ונתבשלה.
429 תיקנתי על-פי האו"ז.
430 הוספתי על-פי האו"ז.
431 שם, במקום "אסורה לפי שנעשית" נכתב "נעשה".
432 שם- מפני מים וליחלוחית של איסור הפולטין ממנה.
433 שם נוסף- אותה.
434 מלה זו מופיעה גם בשבה"ל אך אינה באו"ז (למרות שהמלה הבאה גם שם היא "ובכלי").
435 תיקנתי על-פי האו"ז, והקריאה של המלה השנייה בכ"י אינה ברורה.
436 לכאורה, כוונתו למימרת רבי חנינא, חולין צז: - "כשהן משערין משערין ברוטב ובקיפה ובחתיכות ובקדרה".
437 אולם, מימרא זו נמצאת בפרק גיד הנשה ולא בפרק העור והרוטב.
438 התיקונים על-פי האו"ז.
439 שם- דקיימא. הציטוט הוא ממימרת רבא בחולין ק:.
440 מלה זו אינה באו"ז.
441 שם נוסף- שאינו מינו.
442 תיקנתי על-פי האו"ז.
443 מכאן ועד סוף המס"ד מקורו, ככל הנראה, במעה"ג סוף סימן ט"ז, עמ' 10, ונמצא בספר האורה ח"א, אמצע סימן ק"ט, עמ' 134, בספר הפרדס עמ' קסה, ובסדור"ר, סימן תר"ג, עמ' 289 (בצורה משובשת- ולא יצוינו השיבושים שבסדור"ר). סוגיית הגמ' עליה מוסבים הדברים היא בע"ז סו. במקבילות מתחיל המקור- ובצירופי.
443 במקבילות (מלבד סדור"ר, המשובש כאן, והפרדס)- לר'; בפרדס- לן.
444 באורה ובפרדס- הלכה.
445 במקבילות- ומצטרפין.
446 תיקנתי ע"פ המקבילות.
447 ניקדתי ע"פ מעה"ג.
448 מלה זו אינה במקבילות.

{ 20 } ושאר של איסור שנפל לעיסה ופגמו הוי נותן טעם לפגם ומותרת העיסה['] ולא אמרינ' ראויה ודיחוי בעלמא הוא לא הוי מסקנא הכי⁴⁵⁴

{ לקוטי איסור והיתר במסכת חולין }⁴⁵⁵ { 21 } ושוכן עד שלום ישפות לנו לחיים ו--- ורזי תורות יהו לנו חשופו' להתחיל ולסים אילו התשובות ורב' שוכן ו--- ויש' ו--- מבשרי' בשורות טובות בביא' גואל ובבנין חרבות.

{ 22 } שלשה⁴⁵⁶ פרקי' ברגל העוף [פרק]⁴⁵⁷ התחתון היא הארכובה שעליו כעין קשקשים אם נחתך חציו או רובו⁴⁵⁸ כשר העוף אבל אם⁴⁵⁹ נחתך בראש הפרק עצמו⁴⁶⁰ מקום שנדבקין פרי' ראשו' לשיני⁴⁶¹ טריפי' מפני ש[ב]אותו⁴⁶² הראש מצמתי⁴⁶³ הגידין ופרק שיני שם צומת הגידין מחציו ולמטה כיון שנשבר העצם אע"פ שאינו יוצא לחוץ [צריך]⁴⁶⁴ לבדוק צומת הגידין אבל מחציו ולמעלה אין שם תורת צומת הגידין ולכך אם נשבר העצם ובשר ועור חופין את רוב['] האבר והעוף['] כשירה⁴⁶⁵. ואם אין עור ובשר חופה את רובו האבר כולו אסור. ועוף כשר⁴⁶⁶. ופרק שלישי הוא הרחב הדבוק [לגוף]⁴⁶⁷ אם נשבר אותו עצם אם אין⁴⁶⁸ עור ובשר חופה⁴⁶⁹ אותו הרוב⁴⁷⁰ אסור גם האבר והעוף⁴⁷¹ ואם עור ובשר חופה⁴⁷² את רובו [מותר גם העוף גם האבר וכיצד בודקין אם עור ובשר חופין את רובו]⁴⁷³ לא שירחי' ויפתח⁴⁷⁴ לפי שתתרחב המכה⁴⁷⁵ אלא מותח⁴⁷⁶ האבר כמות שהיה ויקרב ה[נש]א[ב]רים⁴⁷⁷ זה לזה כמו שהיו שלמים ואז מעיין בבשר אם עור ובשר חופה את רובו⁴⁷⁸ { תרסב }

{ 23 } והלב⁴⁷⁹ בין מבושל בין נצלה⁴⁸⁰ בין תלוש בין מחובר כשר (ו)העוף⁴⁸¹ לפי כשהוא מתחמם [מצתמית]⁴⁸² ועוצר⁴⁸³ הדם בתוכו ואינו פולט ותו אמרינ' לא קרעו קורעו לאחר בישולו⁴⁸⁴.

-
- 449 במקבילות- בקדירה.
- 450 במקבילות אין כאן מלה.
- 451 מלה זו אינה במקבילות.
- 452 תיקנתי ע"פ המקבילות והקריאה בפנים אינה ברורה.
- 453 באורה ובסדור"ר נוסף- והכא חידוש הוא (במעה"ג ובפרדס מילים אלו מופיעות במקום המלה "ואוסרין").
- 454 כאן ממשיך הדיון בהלכות יין נסך.
- 455 המקור הישיר לדברי ראב"ה כאן הוא, ברוב המקרים, ממעה"ג או מהספרות דבי רש"י, ולכן בההדרת חלק זה יצוינו בעיקר המקורות בספרות הנ"ל, והבדלי הנוסח שבינם לבין כ"י מעש"ר, ולא יהיה ציון והשוואה אל המקורות הראשוניים עצמם.
- 456 התחלתי באמצע סימן תרס"א בכתב היד, מיד אחרי הציון "סליקו להו הלכות טריפוי'..."
- מכאן ועד סוף המס"ד מקורו, ככל הנראה, במעה"ג, סימן צ"ה (לא מתחילתו- ובתחילת הסימן- "שאלתי מרבינו שלמה על כנף עוף שנשבר...." ויש הוראה באותו עניין ואז מגיע הנושא והציטוט דידן, עמ' 95, וכן יש מקבילה (עם שנויי לשון מסוימים) בסדור"ר, סימן תקפ"ד, עמ' 282 – 283. מקבילה נוספת נמצאת בספר רקח, סימן ת"ד (אך לא מתחילתו), עמ' רפז, אך אין מדובר בזהות מילולית, ולכן לא עשינו בו שימוש לעניין הנוסח.
- 457 הוספתי על-פי מעה"ג וסדור"ר.
- 458 במעה"ג- בחציו או ברובו.
- 459 מלה זו אינה במעה"ג.
- 460 מלה זו אינה במעה"ג.
- 461 במעה"ג- פרק תחתון לאמצעי ראשון לשני.
- 462 הוספתי על-פי מעה"ג.
- 463 במעה"ג- נצמתי.
- 464 הוספתי על-פי מעה"ג וסדור"ר.
- 465 שני התיקונים על-פי סדור"ר (במעה"ג הדין שונה- האבר כולו אסור והעוף כשר לפי שכך דינו כרגל בהמות וכל טריפות שמנו חכמים בבהמה כולם מנו חכמים בעוף חוץ ממה שאמרו חכמים במסכת חולין.)
- 466 במעה"ג אין "ואם אין עור...ועוף כשר".
- 467 הוספתי על-פי מעה"ג וסדור"ר.
- 468 במעה"ג- ואין.
- 469 במעה"ג- חופין.
- 470 מלה זו אינה מופיעה במעה"ג.
- 471 במעה"ג- גם העוף.
- 472 במעה"ג- חופין.
- 473 מעה"ג. כל המוסגר ליתא בכ"י מעש"ר וככל הנראה נשמט מחמת הדומות.
- 474 במעה"ג- שיפתח וירחיב את המכה.
- 475 במעה"ג אין "לפי שתתרחב המכה".
- 476 במעה"ג- ימותח את.
- 477 תיקנתי ע"פ מעה"ג וסדור"ר.
- 478 במעה"ג- ויעיין בעור ובשר אם חופה רובו או מיעוטו.
- 479 מכאן ועד סוף המס"ד מקורו, ככל הנראה, במעה"ג, סימן א, עמ' 3. המקור נדפס, על-פי מקבילות רבות, השונות במידת מה, לשונית ותוכנית, ממקור זה, גם בתשו"ר, סימן קל"ט, עמ' 164, ומופיע להלן בתוך מס"ד 38, ושם יצוינו חילופי הנוסחאות המתאימות לנוסח האמור.

{ 24 } והכבד⁴⁸⁶ מחובר לחתיכה והעוף מפורק אבר אבר ובצלי או מבושל⁴⁸⁷ צריך לשער בס'⁴⁸⁸ כנגד הכבד והאבר שנדבק בו⁴⁸⁹ ואם אינו מפורק ומנותח⁴⁹⁰ ומחותך⁴⁹¹ לאיברים והוא צלי או מבושל ונמצא כבד דבוק בו נעשה כל העוף כחתיכה אחת⁴⁹² וצריך לשער⁴⁹³ ס' כנגד כולו⁴⁹⁴ ואם תלוש משערין כנגד הכבד לבדו⁴⁹⁵. אבי העזרי⁴⁹⁶. וראיתי⁴⁹⁷ שאבי מורי הרר יבק כבד בין דבוק בין שאינו דבוק בעוף שיער בס' כנגד הכבד וכן כל רבני שפירא הורו כן⁴⁹⁸ וכן⁴⁹⁹ פירשו הגאונים מעט מן הכבד הדבוק בתרנגולת זורק הכבד והשאר מותר מאחר שיש בתרנגולת יותר מס'⁵⁰⁰.

{ 25 } וששאלתם⁵⁰¹ עוף או כבש שצלאו ונמצא⁵⁰² בה כבד נראה שהוא מותר מאחר שצלאו מותר ד--ש

{ 26 } והילכתא⁵⁰² כבד שנמצא במליאתא שקורין פשטידא שנתנו בשר בבצק לאפות הכבד בס' ואם דבוק בחתיכה צריך שיהא בחתיכה הנדבקה בכבד ס'⁵⁰³ ואם לאו הכל אסור דקימחא דידן חיוורתא היא ואמ' רבנן עלה שמחזק דם שבתוכו⁵⁰⁴ ואין האור שואבת⁵⁰⁴.

מכאן ועד המילים "כנגד הכבד לבדו" (ועד בכלל) במס"ד 24, יש מקבילה בסד"ר, סימן תקצ"ה, עמ' 287.

⁴⁸⁰ במעה"ג- בין שמבושל ובין שנצלה, ובסד"ר- בין צלי בין מבושל.

⁴⁸¹ מחקתי ע"פ מעה"ג וסד"ר.

⁴⁸² הוספתי על-פי מעה"ג, ובסד"ר- מצמית.

⁴⁸³ בסד"ר- ועוצר את.

⁴⁸⁴ בסד"ר כבפנים, ובמעה"ג נוסף כאן- במסכת חולין הלב קורעו ומוציא את דמו.

⁴⁸⁵ בסד"ר כבפנים, במעה"ג נוסף כאן- ומותר.

⁴⁸⁶ מכאן ועד המילים "אבי העזרי" (ולא עד בכלל) מופיע, בהרחבת מה, במעה"ג, סימן ב, עמ' 3, בהמשך רצוף למס"ד הקודם, וכן, כאמור לעיל, בסד"ר, סימן תקצ"ה, עמ' 287 [בספר רקח, סימן תמ"א, עמ' רצו, יש מקבילה תוכנית ולא מילולית]. הנוסח בפנים דומה לנוסח הקצר יותר שבסד"ר מאשר לזה שבמעה"ג.

⁴⁸⁷ בסד"ר ובמעה"ג בשינוי סדר המילים- והכבד אם הוא מחובר ומפורק (בסד"ר נוסף כאן- העוף לאיברים או) ובצלי או מבושל.

⁴⁸⁸ מלה זו אינה בסד"ר.

⁴⁸⁹ בסד"ר כבפנים (במעה"ג- "והאבר שנדבק בין העוף לאיברים ואם תלוש משערין כנגדו לבדו אבל כשהוא דבוק בלא פירוק ומחובר ובצלי ואין בעוף ששים מקלף ומחתך מגבו של עוף ומבחוץ כנפים ורגלים ואוכל והשלך את שאר הגוף שבפנים". המשפט השני "אבל כשהוא דבוק...הגוף שבפנים" מופיע גם בסד"ר, דלא כבפנים, אך בסוף המקור.)

⁴⁹⁰ מלה זו אינה במעה"ג ובסד"ר.

⁴⁹¹ במעה"ג כבפנים ובסד"ר- ומחובר.

⁴⁹² במעה"ג- כחתיכה וכאבר אחד, ובסד"ר- חתיכה אחד.

⁴⁹³ מלה זו אינה במעה"ג, ובסד"ר היא נמצאת, אך בחילוף סדר המילים- וצריך בס' לשער.

⁴⁹⁴ במעה"ג ובסד"ר- כיוצא בו.

⁴⁹⁵ המשפט "ואם תלוש...לבדו" מופיע בסד"ר כאן, אך במעה"ג הוא נמצא לעיל, לפני דין כבד הדבוק בעוף כולו, ובלשון- "ואם תלוש משערין כנגד הכבד לבדו". בסד"ר נוסף כאן המשפט- "אבל כשהוא דבוק ובצלי ואין בעוף ס' מקלף ומחתך מגבו של עוף ומבחוץ ובכנפים וברגלים ואוכל ומשליך את שאר הגוף ההוא", המופיע במעה"ג לעיל.

⁴⁹⁶ כלומר, מדובר בציטוט מספר אבי העזרי. אולם, למרות שיש כאן מקבילה תוכנית, אין זה ציטוט מלולי. ציטוט מלולי נמצא במס"ד 154, להלן.

⁴⁹⁷ מכאן ועד המילים "הורו כן" (ועד בכלל) יש מקבילה בספר רקח, סימן תל"ט, עמ' רצו (עמ' 171 עמודה א בכ"י פריס).

⁴⁹⁸ בספר רקח- הלכה למעשה ראיתי אבא מרי ה"ר יב"ק זצ"ל הוא וכל בני שפירא ומגנצא היו מתירין בין כבד דבוק בעוף בין אינו דבוק היה משער אם יש ס' כנגד הכבד היה מתיר הכל ולא נאמר חתיכת העוף נעשית נבילה אם אין בעוף ס' אלא עם העוף והרוטב שיער ס' ומתיר הכל.

⁴⁹⁹ מקור הדברים כאן ועד סוף המס"ד, הוא ככל הנראה בסד"ר, סימן תקצ"ג, עמ' 286, ויעויין בהערה א, שם, למקור הדברים בתשובות הגאונים.

⁵⁰⁰ בסד"ר- וששאלתם תרנגולת שנתבשלה ונמצא בה כבד שלה פחות מכזית זורק את הכבד והתרנגולת מותרת מה טעם מפני שהכבד הוא עצמו אותו דם שפולט מן הכבד בודאי דם שפלט ממנו לא היה יותר מששים בתרנגולת ושיעורו של דם בכזית ותרנגולת מותרת.

⁵⁰¹ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה תוכנית במעה"ג, סימן ב, עמ' 3, ובהרחבת מה בתוך סימן ג, תחילת עמ' 4, ובמקבילות שציינ לחן המהדיר, שם.

⁵⁰² מכאן ועד סוף המס"ד מקורו בספרות דבי רש"י. המקור נדפס בתשו"ר, סימן שני"ז, עמ' 357 על-פי ספר האורה, ח"ב, עמ' 211 (שהנו מהדורה של אוה"ר- סולובייצ'יק, יין, עמ' 17) ועל-פי אבי העזרי, סימן אלף וקי"ב, עמ' קלו (ושם הוא מקוצר יותר- ומשם נכפל להלן בפנים).

⁵⁰³ בספר האורה ח"ב- וששאלתם על הכבד ועל הלב הנמצאים במילת של בצק שקורין פשטידא הכבד נידון בששים ככולו שהוא דם והלב בששים בדם הנמצא בתוכו ואם דבוקין הן צריך שיהא בחתיכה שנדבק ששים בו. באבי העזרי- ועוד מצאתי תשובתו אחרת כבד שנמצא במליאתא שקורין פשטידא בששים והלב שנמצא כמו כן משערין הדם שנמצא בו בששים ואם הם דבוקים בחתיכה צריך להיות בחתיכה ששים.

הנוסח שבפנים שונה תוכנית משני המקורות בכך שהוא דן רק בכבד, ובהתאם מנוסח בלשון יחיד. מבחינת נוסח הפתיחה, בו מתפלגים שני המקורות, זהה כ"י מעש"ר כמעט לגמרי לנוסח שבאבי העזרי.

⁵⁰⁴ בספר האורה ח"ב (ובאבי העזרי-) ואם לאו הכל אסור דהא קימחא דידן חיוורתא היא דאמור רבנן עלה (באבי העזרי נוסף- בפסחים) שמחזקת דם שבתוכה (באבי העזרי- דמחזקת דם) ואין האור שואבו.

{ 27 } מצאתי⁵⁰⁵ כתו' בשם רבי' שלמה כבד שאינו⁵⁰⁶ דבוק שנתבשל⁵⁰⁷ עם שאר חתיכות בשר כבד כולו דם⁵⁰⁸ ומועילות החתיכו' לבטלו⁵⁰⁹ ולא הוי מין במינו מפני שהכבד כולו דם⁵¹⁰ אבל התורה התירתו ואם⁵¹¹ היה שם מתחילת בישולו ועד שליכתו צריך⁵¹² סי' לבטלו⁵¹³. ואין⁵¹⁴ { תרסד } לחוש לא לבליעתו ולא לפליטתו והוא עצמו מותר { 28 } בשר⁵¹⁵ וכבד שנמלחו יחד הכבד אוסר הבשר שהרי הכבד כולו דם וכשנח הבשר מפליטתו עדיין פולט הכבד דמו והבשר בולע הדם ודמי להא דאמרי' בפ' כל הבשר אמ' רב נחמן אמ' שמואל⁵¹⁶ דגים ועופות שמלחן זה עם זה אפילו בכלי נקוב אסורי' הדגים דבעידנא דפליטי עופות בלעי דגים { 29 } וכן⁵¹⁷ המולח בשר עם בני מעיים אוסר המעיים דאמ' רב משרשי⁵¹⁸ אין מחזי' דם בבני מעיין תרגמא הדורא דכנתא הם⁵¹⁹ בני מעיין דקים שסביבות הכנתא מעיים הם קיבה וכרס ושאר דקין הילכך אין מולחין כליות או בשר עם חלחולת שקורי' טבחיא או בשר או ריאה או כבד או שומן כנתא עם הדקין כי דם שבבשר נבלע בדקין { תרסה } { 30 } ונבילה⁵²⁰ וכשירה שנמלחו יחד אסורין. { 31 } חלב⁵²¹ הדבוק בחתיכת בשר ונותן בו טעם החתיכו' עצמ' נעשית { תרסו } נבילה ואוסרת כל החתיכות אפי' הן אלף. כך פסק רבי' שלמה זצ"ל אבל אנו משערין בס' כנגד החלב { תרסז } { 32 } בשר⁵²² מלוח שנפל בדמו שיצא ממנו אסור דם⁵²³ האיברים שפירש אסור ודמי לדגים⁵²⁴ ועופות שנמלי' יחד ואסורין { 33 } ובשר בלא מליחה שנתבשל אסור דאמ' ⁵²⁵ { תרסח } שמואל אין הבשר יוצא מידי דמו אלא אם כן מולחו יפה יפה ומדיחו יפה יפה ואמ' בפרק הקומץ רבה⁵²⁶ מניח את האבר ונותן עליו מלח וחוזר והופכו ונותן עליו מלח ומעליהו על גבי המזבח אמ' אביי וכן לקדירה⁵²⁷.

⁵⁰⁵ מכאן ועד סוף המס"ד מקורו בספרות דבי רש"י. מדובר בחלק מדיווח ארוך של רבי עזריאל ברבי נתן (קרובו ותלמידו של רש"י), שנדפס, על-פי מקורות רבים בדפוס ובכתב יד, בתשו"ר, סימן קנ"א (בתוך דיון ארוך, שרובו אינו מובא בפנים). אולם, אין הרצף במקורות כפי שהוא בפנים, אלא החלק הראשון נמצא שם בעמ' 174 (עד המלה "התרתו", כולל) והחלק השני בעמ' 173 (וגם כך אין רצף ביניהם). ויש חלק מן המקורות (ספר הפרדס וסדו"ר) בהם לא מופיע החלק הראשון (שבמקורות האחרים, בהם הוא מופיע, הוא נמצא בסוף הדברים, אחרי החלק השני). גם בנקודות אחרות מנוסחת הלשון בפנים בצורה עצמאית, אך ללא שינוי בתוכן ההלכות. לאור זאת, לא הערנו על השוניים הקלים שבין המקורות בספרות דבי רש"י ועל תוספות המופיעות במקור אחד בלבד, אלא רק על השוניים בין המקורות בכלל לבין נוסח כ"י מעש"ר.

יצוין, כי המקור כולו, ברצף שבמקורות ובלשונם, מופיע להלן, מס"ד 54 – 55.

⁵⁰⁶ במקורות בהם מופיע חלק זה, כאמור, הוא פותח במלים "וכשאינו דבוק", בהתאם לרצף הדברים לפני כן, שעניינם הכבד.

⁵⁰⁷ במקבילות- ונתבשל.

⁵⁰⁸ במקבילות אין "כבד כולו דם".

⁵⁰⁹ במקבילות- כולן מועילות לבטלו.

⁵¹⁰ במקבילות- כולו דם גמור הוא.

⁵¹¹ מכאן יש מקבילה בכל המקורות, כהמשך רצוף להלכה הבאה-"ואם אינו דבוק וחתיכות הרבה אתו לא אסר אלא כדי טעמו מפני שהכבד אוסרת ואינה נאסרת שעשויה לפלוט ואינה חוזרת ובלועת ואף לדברי האומר שלוקה אוסרת ונאסרת מפני שבשעת שליכה חוזרת ובלועת ונאסרת בנותן טעם ואם היה שם..." (על-פי הנוסח באוה"ר). במקבילה בתחצו"ל אירעה השמטה מחמת הדומות).

⁵¹² מלה זו אינה בתחצו"ל.

⁵¹³ במקבילות- לבטל טעמו.

⁵¹⁴ במקבילות- אין.

⁵¹⁵ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה מקוצרת מעט בספר רקח, בתוך סימן ת"מ, עמ' רצ.

⁵¹⁶ חולין קיב:, בדילוג.

⁵¹⁷ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה (בשוניי לשון) בספר רקח, סימן תט"ו (אך לא מראשית הסימן), עמ' רצ, אלא ששם נדון האיסור למלוח יחדיו וכאן נזכר האיסור בדיעבד.

⁵¹⁸ מכאן ועד המלה "דכנתא" (ועד בכלל) מצוטטת סוגיית חולין קיג.

⁵¹⁹ מכאן ועד המלה "דקין" (ועד בכלל) מובאת לשון רש"י, שם, ד"ה "הדרא דכנתא" וד"ה "ומעיא" (חילופי הנוסחאות יובאו במס"ד 125, להלן).

⁵²⁰ הלכה זו מופיעה, בהרחבה ובתוספת נימוקים, בספר רקח, סימן תי"א, עמ' רצ.

⁵²¹ הניקוד שלי. מכאן ועד המילים "אבל אנו" (ולא עד בכלל) מקורו בספרות דבי רש"י, ולא מצאתי לשון זו שם, אם כי יש ניסוחים דומים. דעת רש"י בנושא זה שנויה במחלוקת. יעויין תשו"ר, סימנים שי"ט ושי"כ, עמ' 333 ואבי העזרי, סימן אלף וק"ג, עמ' קטז, הערה 8. מהנוסח בפנים עולה כי רש"י סבר שחלב ובשר, הם שני מינים, ולכן יש צורך שהחלב ייתן טעם בבשר על-מנת לאוסרו. זאת, לשיטתו שמין במינו אינו בטל.

⁵²² מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה בספר רקח, סימן תט"ז, עמ' רצ.

⁵²³ כריתות כא:

⁵²⁴ חולין קיב:..

{ 34 } אבל⁵²⁸ נצלה בלא מליחה מותר ואמה דאמרי' בפי' { תרסט } גיד הנשה⁵²⁹ האי בשרא דא[סמ] (מס)יק נורא מישב שייב

{ 35 } דרש⁵³⁰ מרימר הילכתא כחלא תותי בשרא שרי עילויה בישראל דיעבד שרי לכתחילה לא.

{ 36 } מליח⁵³¹ הרי הוא כרותח דצלי.

{ 37 } כדתני⁵³² תנא מדיח ומולח מדיח וכן הלכה

{ 38 } אמור⁵³³ רבנן בסי' הילכך לב שנתבשל עם דמו עם חתיכות { תרע } צריך שיהיו סי' בהיתר כנגד הדם ותנן⁵³⁴ הלב קורעו ומוציא את דמו לא קרעו אינו עובר עליו הא איסור' איכא אל[א] (ה) שאינו עובר [!ומוקמינן?] ⁵³⁵ במסכת כריתות⁵³⁶ בלב עוף שאינו ו---1 כזית אבל בדם בהמה חייב כרת [א] (ע) ⁵³⁷ לא קרעו קורעו לאחר בישולו אבל בשר הלב אינו נאסר שהלב חלק ואינו בולע והכי אמרינן⁵³⁸ שאני לב דשיע ומורי הרר יבק לב בין דבוק בין אינו דבוק מה שנתבשל עמו מתיר ומשליך הלב אע"ג דחלק הוא. מצאתי הלב⁵³⁹ בין צלאו בין בשלו [בין תלוש]⁵⁴⁰ בין דבוק זורקו והשאר מותר משום דמישע⁵⁴¹ שיעי ולא פליט ולא בלע⁵⁴² כדאמי' הלב קורעו ומוציא את דמו⁵⁴³ לא קרעו קורעו לאחר בישולו ומותר⁵⁴⁴. ועל⁵⁴⁵ מה ששאלתם על הלב שנתבשל בקדירה עם שאר חתיכות של בשר. כך⁵⁴⁶ דעתי נוטה אם של עוף הוא משערין⁵⁴⁷ ליה בסי' אם יש באותו לב שיעור⁵⁴⁸ ברוטב ובקדירה⁵⁴⁹ ובחתיכ['] אותו [מאכל]⁵⁵⁰ מותר ואם

⁵²⁵ חולין קיא. מכאן ועד סוף המס"ד מובאים כך המקורות גם בספר רקח, בתוך סימן ת"י, עמ' רפט, במסגרת תיאור הדין לכתחילה. באב"ן העזר, סימן י"ז, אות ב, עמ' 15, פסק כך ר' אב"ן לגבי האיסור בדיעבד, והמקורות הובאו בסדר הפוך.

⁵²⁶ מנחות כא.

⁵²⁷ חילופי הנוסחאות בנקודה זו (לקדירה/לצל) נוגעים לשאלת חיוב מליחה טרם צלייה, ויעויין בפרק השני, עמ' 200 ו-203.

⁵²⁸ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה רחבה ומפורטת יותר בספר רקח, בתוך סימן ת"י, עמ' רפט.

⁵²⁹ חולין צג.:

⁵³⁰ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה בספר רקח, סימן ת"י, עמ' רצ, ומקורו בחולין קיא.

⁵³¹ מכאן ועד סוף המס"ד נזכר גם בספר רקח, בתוך סימן ת"י, עמ' רפט, בתוך דיון בעניין שיעור זמן המליחה, ומקורו בחולין צז.:

⁵³² דין זה מופיע בספר רקח, בתחילת סימן ת"י, עמ' רפט, ומקורו בחולין קיג.

⁵³³ מכאן ועד המילים "ועל מה ששאלתם" (ולא עד בכלל) יש מקבילה תוכנית בספר רקח, סימן תמ"א, עמ' רצו-רצז. המלים "אמור רבנן בסי' " מקורן במימרת רבא בחולין צז.:

⁵³⁴ מכאן ועד המלה "עובר" (ועד בכלל) מובאת המשנה בחולין קט. ומסקנת סוגיית הגמ', שם קט.:

⁵³⁵ הצעת התיקון היא מן הסברא לפי ההקשר, והקריאה בכ"י אינה ברורה.

⁵³⁶ כריתות כב.

⁵³⁷ ברייתא בחולין קט: (ומקורה בתוספתא על אתר).

⁵³⁸ פסחים עד:

⁵³⁹ מכאן ועד המילים "ועל מה ששאלתם" (ולא עד בכלל) מובאים דברי רבינו יצחק ברבי יהודה. מקור זה מופיע בתחצו"ל, סוף סימן ע"א, באוה"ר, סימן ס"א, עמ' 29 וסימן ס"ט, עמ' 33 ובספר האורה ח"ב, סימן ע"ג, עמ' 205, ויעויין בצינוני המהדירים. המקור מופיע גם במעה"ג, סימן א, עמ' 3, בשנויי תוכן ולשון, והובא כבר לעיל (מס"ד 23). מקור זה לא יובא במסגרת חילופי הנוסחאות, אך ידון להלן בפרק השני. מקבילה נוספת נמצאת בספר הפרדס, עמ' קננ בהרחבות ושנויים תוכניים, ולכן יובא המקור עצמו, אך לא ההרחבות, במסגרת שנויי הנוסחאות, ושאלן הן ידונו רק בפרק השני, להלן. לשון הפתיחה בכל המקבילות היא "והלב" (וללא זיקה לנאמר לפני כן).

⁵⁴⁰ המלים "בין תלוש" נכתבו על הגיליון, והן מופיעות במקבילות, מלבד מבספר האורה ח"ב.

⁵⁴¹ בתחצו"ל, באוה"ר ובספר הפרדס- דלב מישע.

⁵⁴² בתחצו"ל, בספר הפרדס וכן באוה"ר (סימן ס"ט) אין "ולא בלע", אך מילים אלו מופיעות במקבילות האחרות (וכן במקבילה בכ"י פריס הספריה הלאומית heb. 326 עמ' 117 עמודה ב).

⁵⁴³ בספר הפרדס ובאורה ח"ב כבפנים, אבל באוה"ר במקום "הלב קורעו...דמו" נכתב "אם", ובתחצו"ל אין גם "אם".

⁵⁴⁴ בתחצו"ל, באוה"ר סימן ס"ט ובספר האורה ח"ב נוסף כאן- ר' יצחק ב"ר יהודה נ"ע. אמנם, המהדירים באוה"ר ובאורה ציינו שזו הפתיחה לסימן הבא, ולא חתימה לסימן זה, אך, כאמור, חתימה זו מופיעה גם בתחצו"ל ושם אין כלל את הסימן הבא. באוה"ר, סימן ס"א נוסף כאן- ועל בן היונה שנתבשל בו הלב אין צריך לנו לשער אלא בדם הלב והוא דבר מועט דליבא מישע שיע ולא בלע. מקור זה הובא להלן, מס"ד 45.

⁵⁴⁵ מכאן סוף המס"ד יש מקבילה יותר מלאה באוה"ר, סימן ס"ב, עמ' 29 – 30, ובמקום "ועל מה ששאלתם", מופיעה שם כותרת מלאה לתשובה זו- "אלו תשובות שהשיב ר' גרשום ב"ר צדוק לר' שלמה ב"ר אליעזר על מה ששאל"

⁵⁴⁶ באוה"ר- דע שכך.

⁵⁴⁷ באוה"ר- משערין.

⁵⁴⁸ באוה"ר- אם יש ששים כשעור אותו הלב.

⁵⁴⁹ באוה"ר- בקיפה.

⁵⁵⁰ כתבתי לפי אוה"ר, והקריאה בכ"י אינה ברורה.

לאו אסור. אבל הלב עצמו שנתבשל [עם]⁵⁵¹ חתיכו' אסור דנעשת⁵⁵² [כחתיכ'] נבלה הואיל ונתבשל עם הדם שבתוכו דכי פליט דמא⁵⁵³ בשעת בישול [מחמת בישול]⁵⁵⁴ הוא דפליט אחר ריתחא דבישולא יהיב⁵⁵⁵ וכי היכי דפליט הדר בלע ונשאר בו האיסור ולכך⁵⁵⁶ אסור. ואי קשיא (ו)הא⁵⁵⁷ דתנן הלב קורעו ומוציא דמו כלומי לפי שהדם כנוס בתוכו בתוך החדרים לפיכך צריך לקורעו ולהוציא את דמו לא קרעו קורעו לאחר בישולו ומותר⁵⁵⁸ אין לטעות⁵⁵⁹ באותו תבשיל (ב)ד[אותו בישול צלי קאי]⁵⁶⁰ והכי פי' רבי' ר' יצחק הקדוש זצ"ל⁵⁶¹. ודמיה לו ויבשלו את הפסח דצלי קאי ולא בישול הכא נמי קורעו לאחר שצלאו מותר דכי מנח ליה אגמרי גמרי מישב שייב⁵⁶². ולא הדר בלע ומשום הכי שרי לבתר דאפיק דמא⁵⁶³ ואם נשאר מחובר בעוף בש[נעת] (אר)⁵⁶⁴ בישול (ו)לא⁵⁶⁵ משערינן בלב לבדו אבל בעוף כו[לה]⁵⁶⁶ דעוף כולו נבילה הואיל ומחובר בו ואם יש במותר ס' כשיעור כל העוף מותר ואם לא אסור דתניא טפת חלב שנפלה על חתיכת בשר כיון שנתנה טעם בחתיכה חתי' עצמה נבילה ואוסרת כל החתיכות דברי ר' יהודי' וכו' והני מילי דאין מכירין החתיכה אבל מכירין אות' ומשערינן כנגדה הכל מותר והיא (?אותה משערינן?)⁵⁶⁷ אסורה וכן חתי' של נבילה או של דג טמא שנתבשלו עם שאר חתיכות דהיתיר מסלקין האיסור ומשערינן כנגדו אם יש שם ס' השאר מותר והוא אסור⁵⁶⁸..

{ 39 } וששאלתם⁵⁶⁹ על הכבד כך { תרעא } דינו⁵⁷⁰ [אם הוא]⁵⁷¹ מחובר בעוף⁵⁷² ונתבשל בו⁵⁷³ העוף⁵⁷⁴ נעשה⁵⁷⁵ נבילה ואוסר הכל אם אין שם ס'⁵⁷⁶ ואם תלוש הכבד משערינן כנגדו [לבדו]⁵⁷⁷ [ואם צלאו במחובר]⁵⁷⁸ (ו)אף⁵⁷⁹ העוף עצמו

⁵⁵¹ אוה"ר.

⁵⁵² באוה"ר - דנעשה.

⁵⁵³ באוה"ר - דמיה.

⁵⁵⁴ הוספתי על-פי אוה"ר, ובכ"י נשמט מחמת הדומות, ככל הנראה.

⁵⁵⁵ באוה"ר אין "אחר ריתחא בישולא יהיב".

⁵⁵⁶ באוה"ר - לכך.

⁵⁵⁷ מחקתי על-פי אוה"ר.

⁵⁵⁸ באוה"ר נוסף כאן - ומשמע בשול ממש.

⁵⁵⁹ באוה"ר - להטעות.

⁵⁶⁰ תיקנתי בשורה זו על-פי אוה"ר, ושם - ואין להטעות באותו בשול דהאי צלי הוא.

⁵⁶¹ באוה"ר - מ"כ.

⁵⁶² באוה"ר בשינוי לשון - ודומה לו דהאי ויבשלו את הפסח דכתיב בדברי הימים דהאי לא אפשר לאוקומי בבישול ממש דהא כתיב אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים הכי נמי אחר בישולו אחר שנטווה דכי מנח ליה אגומרי משאיב שאיבי.

⁵⁶³ באוה"ר נוסף כאן - שנשאר בחדרים דלא מצי פליט מחמת האור.

⁵⁶⁴ תיקנתי על-פי אוה"ר.

⁵⁶⁵ מחקתי על פי אוה"ר.

⁵⁶⁶ האותיות המוסגרות נכתבו בשוליים בכתב יד אחר.

⁵⁶⁷ מלים אלו נראות מיותרות, ושנוי הלשון כאן מהמקור שבאוה"ר מונע ראייה ישירה משם.

⁵⁶⁸ כל החלק השני של התשובה, העוסק בלב דבוק, מנוסח אחרת באוה"ר - "אלא אם הלב מחובר הוא לעוף בשעת בישול לא משערינן כשיעור הלב יחידי אלא בעוף דהעוף נעשית נבילה הואיל והלב מחובר בו ואם יש באותו בשול שיעור ששים כל העוף מותר ואם לאו אסור שהרי כל אסור הדבוק והמחובר בחתיכות התר ומתבשל עמה אותה חתיכה נעשית נבילה ואוסרת כל החתיכות כולן דברי ר' יהודי' וכו' והני מילי היכא דאין מכירין אבל אם מכירין אותה מסלקין לה ואידך משערינן בששים כשיעורא דרבנן כדתנן חתיכה של נבילה ושל דג טמא שנתבשלו עם החתיכות כשרות כלם משערינן בנותן טעם דהיינו ששים ואם לאו כולם אסורות אלמא היכא דמחובר האיסור בהדי חתיכה דהיתיר משוי לה כנבילה מהאי טיפת חלב שנפלה ולענין לב נמי כיון דמחובר בהדי העוף או בשאר חתיכות כנבילה דהיתירא ונתבשל בהדי שאר חתיכות דהיתירא דמי כאילו הוא כוליה נבילה וכי משערינן ליה בששים שיעור דידיה."

⁵⁶⁹ מכאן ועד סוף המס"ד מובאת תשובת רבינו יצחק ב"ר יהודה. התשובה מופיעה במעה"ג, סוף סימן ג, עמ' 4 (המלה הראשונה נמצאת בעמ' 3) וכן בתחצו"ל, סי' ע"א, עמ' מג, בספר הפרדס עמ' קנב-קנג, ובשבה"ל, ח"ב, סימן י"ד, עמ' נח-נט (חוץ משורות 42 – 43 בכתב היד המובאות שם בעמ' סב-סג. אולם, בכל מקרה לא הערתי על שנויי סגנון ולשון ממקור זה), באוה"ר, סימן ס"ח, עמ' 32 – 33 ובספר האורה ח"ב, סימן ע"ב, עמ' 204 – 205. במקבילות, פותח המקור במילים "על הכבד" (בפרדס - ועל) ובלי המלה "וששאלתם".

⁵⁷⁰ במקבילות - הוא דינו.

⁵⁷¹ הוספתי על-פי המקבילות, ובתחצו"ל - אם.

⁵⁷² באוה"ר - לעוף.

⁵⁷³ בפרדס - ונתבשל, ובשאר המקבילות - ובישלו.

⁵⁷⁴ במקבילות - העוף עצמו.

⁵⁷⁵ באורה ובפרדס - נעשית.

⁵⁷⁶ בפרדס - ואוסר כל החתיכות אם אין שם ששים כנגד העוף לפי שהעוף עצמו יש לשער בששים ולא הכבד, מאחר שהוא דבוק בעוף. בשאר המקבילות - ואוסר בו (מלה זו אינה בתחצו"ל ובאוה"ר ובאורה) כל החתיכות כולן ושיעורו (בתחצו"ל בשיבוש - ויש עמו) של עוף עצמו (מלה זו אינה באוה"ר) בששים דכחתיכה (באוה"ר ובאורה נוסף - עצמה) של נבילה הוא (בתחצו"ל ובאוה"ר ובאורה - דמיה).

⁵⁷⁷ במקבילות (מלבד בפרדס) - ואם הוא תלוש שיעורו של כבד עצמו (באורה - לבד) בששים. בפרדס אין את דין הכבד התלוש.

מותר⁵⁸⁰ וקולף הכבד מבפנים ומקומו⁵⁸¹ על כל סביביו יפה יפה⁵⁸² (כדרבנן)⁵⁸³ וזורקו והשאר מותר⁵⁸⁴ ויש שמחמירין⁵⁸⁵ בדבר⁵⁸⁶ ודברים המותרים⁵⁸⁷ ואחרים נהגו בהם⁵⁸⁸ איסור אי אתי⁵⁸⁹ רשאי להתירו⁵⁹⁰ בפניהם שלא יבוא לידי קילקול לפי שמצוה לגדור גדר ולעשות סייג לדבר⁵⁹¹

{ 40 } הלב⁵⁹² בין צלאו בין בישלו בין תלוש בין דבוק זורקו והשאר מותר דשיע ולא פליט ולא בלע וכדאמי לא קרעו קורעו לאחר בישולו ומותר

{ 41 } ההוא⁵⁹³ ראש ורגלים של כבש { תרעב } { תרעב }⁵⁹⁴ שנתבשלו בפרור ונמלח הראש והרגלים לא נמלחו ושאלו את רבני⁵⁹⁵ ואמי שאף הקדיר⁵⁹⁶ הית' מבשלת⁵⁹⁷ [אצל הפרור]⁵⁹⁸ והיתה⁵⁹⁹ מלאה בשר והשמש היה מגיס⁶⁰⁰ בכף- הפרור [הקדירה⁶⁰¹ וא"ר שהכל אסור (שהכל אסור)⁶⁰² הכל⁶⁰³ [ואף] (ה)בשר (ו)הקדירה⁶⁰⁴ לפי שדם הרגלים (נבלע ב) [כ]דם⁶⁰⁵ כל⁶⁰⁶ איברים⁶⁰⁷ מידי דהוה אבשר בעלמא ולשער בסי⁶⁰⁸ אי איפשר לפי⁶⁰⁹ שמאחר שהיה נבלע בבשר היו רגלים כל⁶¹⁰ חד וחד חתיכה דאיסור⁶¹¹ הילכך הכל אסור { תרעג }

⁵⁷⁸ הוספתי על-פי מעה"ג (בתחצו"ל ללא "ואם"; בפרדס- אם צלאו אפילו במחובר; באוה"ר ובאורה בטעות- דלא כמחובר).

⁵⁷⁹ מחקתי על-פי המקבילות (מלבד הפרדס, שאין בו כלל מלה זו).

⁵⁸⁰ בפרדס- ואם צלאו אפילו במחובר לעוף מותר כל החיצון. בשאר המקבילות – ואם צלאו במחובר אף בעוף (באוה"ר- העוף; בתחצו"ל ובאורה- העוף עצמו) מותר מבחוץ ירכיו (באוה"ר- ירכו) ואגפיו על פני כולן ומותרין (בתחצו"ל ובאוה"ר ובאורה- מותרין) באכילה.

⁵⁸¹ מלה זו אינה במקבילות.

⁵⁸² בפרדס- מבפנים כנגד הכל שסביב לו יפה יפה על כל סביביו.

⁵⁸³ המלה סומנה בסימני מחיקה בכתב היד עצמו.

⁵⁸⁴ בפרדס- כשר. בכל המקבילות נוסף כאן- משום דמידב (בפרדס- דקיימא לן כבדא מידב) דאיב כדאמי בכיבדא (בתחצו"ל ובאוה"ר ובאורה-כבדא) עליו בישראל דיעבד אין לכתחילה לא.

⁵⁸⁵ באורה- מחמירין.

⁵⁸⁶ בפרדס- ראיתי חכמים שמחמירין בדבר. כך מסתיים שם המקור המקביל לכ"י מעש"ר וכאן מופיע בפרדס הדין שמסיים מקור זה בכל המקבילות, כאמור בהערה האחרונה למס"ד זה, להלן.

⁵⁸⁷ במקבילות (מלבד בפרדס, כנ"ל)- והרבה דברים יש שמותרין.

⁵⁸⁸ באורה- בו.

⁵⁸⁹ במעה"ג- אין אדם, ובשאר המקבילות (מלבד בפרדס כנ"ל)- ואין אדם.

⁵⁹⁰ במקבילות (מלבד בפרדס כנ"ל)- להתירין.

⁵⁹¹ במקבילות (מלבד בפרדס, שבו כל זה אינו)- "כדי שלא יביאו (בתחצו"ל ובאוה"ר ובאורה- יבא) הדבר לידי קילקול וכל שכן בדבר זה דהואיל ויש שמחמירין שמצוה (בתחצו"ל- הואיל ויש מחמירי מצוה; באורה- הואיל ויש שמחמירין במצוה) להחמיר ולגדור גדר (באוה"ר נשמט בטעות "וכל שכן... גדר", כפי שהעיר המהדיר) ולעשות סייג לדבר (באורה- בדבר)". אח"כ יש דין נוסף (גם בפרדס, אך שם הוא מופיע בניסוח שונה מעט) - "ובין כך ובין כך אם מילאוהו בביעים (בתחצו"ל ובאורה- בבצים ובאוה"ר מלה זו אינה) וקרבים אע"פ שתלוש כבד מגוף העוף ודאי אסיר (בכל המקבילות, מלבד מעה"ג- אסור)". בפרדס- "ואם מילאוהו בבצים מבפנים עם בשר ושומן כמו שעושין בימים טובים אפילו תלוש כבד מגוף העוף ודאי אסור וגוף העוף נעשה נבילה."

⁵⁹² מכאן ועד סוף המס"ד, הובא כבר לעיל, בתוך מס"ד 38, ויעויין שם לחילופי הנוסחאות. יצוין, כי בכל המקורות בהן מופיע המקור, מלבד מאשר במעה"ג, הוא מופיע בהמשך ישיר למס"ד הקודם.

⁵⁹³ מכאן ועד סוף המס"ד מקורו בספרות דבי רש"י, בשתי דרכי ניסוח. הלשון בפנים דומה לזו שבאוה"ר, סימן פ"ב, עמ' 37 ובספר האורה ח"ב, סימן צ"ו, עמ' 210 ומשם בתשו"ר, סימן קל"ח, עמ' 163. הנוסח השני נמצא בסדור"ר, סימן תקצ"ז, עמ' 287 – 288 (ומשם (בתמצית) במס"ד 115 להלן) ולא השתמשתי בו לחילופי הנוסחאות כאן.

⁵⁹⁴ זהו ציון לסימן בתוך כתב היד.

⁵⁹⁵ הוספתי על-פי המקבילות. בספר האורה ח"ב- פי רבי.

⁵⁹⁶ מלה זו אינה בספר האורה ח"ב ובאחד מכתבי היד של אוה"ר (כפי שהעיר שם המהדיר), אך נמצאת במקבילות הבאות: כ"י קיימברידג' האוניברסיטה Add. 667.1 עמ' 65 עמודות א – ב, וכ"י פריס הספריה הלאומית heb. 326 עמ' 116 עמודה ב, סימן צא.

⁵⁹⁷ בספר האורה ח"ב- מתבשלת, ובאחד מכתבי היד של אוה"ר-מבושלת.

⁵⁹⁸ הוספתי על-פי המקבילות הנדפסות (בכ"י קיימברידג' הנ"ל- מעל הפרור; בכ"י פריס 326- על הכירה ועל הפרור).

⁵⁹⁹ מלה זו אינה במקבילות.

⁶⁰⁰ במקבילות- והיה השמש ממרח (בכ"י קיימברידג' הנ"ל- ממרס; בכ"י פריס 326- והיתה השפחה ממרסה).

⁶⁰¹ הוספתי על-פי המקבילות.

⁶⁰² יש סימני מחיקה בכתב היד עצמו.

⁶⁰³ מלה זו אינה במקבילות.

⁶⁰⁴ תיקנתי לנוסח "ואף בשר הקדירה" על-פי המקבילות.

⁶⁰⁵ תיקנתי על-פי ספר האורה ח"ב, ואילו באוה"ר- שהדם האיברים בבשר הרגלים.

⁶⁰⁶ מלה זו אינה בספר האורה ח"ב.

⁶⁰⁷ בספר האורה ח"ב- האיברים.

⁶⁰⁸ באוה"ר- ולשער בכפות ששים.

{ 42 } שוב⁶¹² מעשה שהובא לפני רבי' תרגול שנשבר להעצם [ולא]⁶¹³ סמוך לצומת הגידין והכשירה הואיל ולא יצא העצם לחוץ מן הבשר ואפי' יצא אם בשר חופה את רובו כשר אבל אם נשבר [סמוך ל]⁶¹⁴ חיבורו של עצם לשוק מקום שצומתין הגידין שם צריך בדיק' שלא יהא ניתק אחד מן הגידין אם ימצא י"ו גידין שלימין כשירה ואם לאו טריפה.

{ 43 } חלב⁶¹⁵ מחובר לחתיכה⁶¹⁶ של בשר⁶¹⁷ { תרעד } ונמלח עמו⁶¹⁸ אפי' כל שהוא עושה כל החתיכה⁶¹⁹ נבילה ואוסר הכל⁶²⁰ לפי שמין במינו הוא ואינו בטל

{ 44 } ושאלתם⁶²¹ על [עשרה]⁶²² תרגול[ין] (ת)⁶²³ שנתבשלו יחד והן שלימין⁶²⁴ { תרעה } והוציאום ובישלו עוד⁶²⁵ אחרים באותי קיפה⁶²⁶ עצמה ועוד בישלו אחרים⁶²⁷ עד ס' או יותר⁶²⁸ ונמצא⁶²⁹ כבד [דבוק]⁶³⁰ באחת⁶³¹ מהן⁶³² כולן אסורין⁶³³ כדאמי⁶³⁴ טיפת חלב שנפלה על חתיכה של בשר⁶³⁵ חתיכה עצמה נבילה⁶³⁶ ואוסר' כל החתיכות⁶³⁷ [א](ע)ם [אין]⁶³⁸ שם ס' חתיכו' של היתר לבד מן החתי' של איסור⁶³⁹ אף כאן כשנתבשלו ונמצא כבד באחת מהן כולן אסורין וגם הקיפה ואין הקיפה מצטרפת לבטלה לפי שהקיפה עצמה נבילה כשבשלו בה אות' ראשונים⁶⁴⁰.

- 609 מלה זו אינה במקבילות.
- 610 במקבילות- שמאחר שדם בלוע בבשר הוו להו לרגלים
- 611 במקבילות- דאיסורא.
- 612 מכאן ועד סוף המס"ד מקורו בספרות דבי רש"י, ונדפס בתשו"ר, סימן שי"ד, עמ' 330 – 331. יש שנויי נוסחאות בין המקבילות (ואלפנבין בתשו"ר לא העיר על כולם), והנוסח בפנים דומה מאוד לזה שבאוה"ר, סימן ע"ז, עמ' 35 ובספר האורה ח"ב, סימן צ"א, עמ' 209. מכיוון שמסגרת עבודתנו אינה כוללת את הלכות טריפות, הערתי רק על שנויי נוסחאות מהותיים.
- 613 כך הוא בכל המקבילות הנ"ל, וכן מוכח מהמשך הדברים, ולכן, אע"פ שמדובר בשנוי מהותי, תיקנתי בפנים כנ"ל.
- 614 כך הוא בכל המקבילות.
- 615 הניקוד שלי. מכאן ועד סוף המס"ד מקורו בספרות דבי רש"י, ונדפס בתשו"ר, סימן שי"ט, עמ' 333. יצוין, כי באוה"ר מקור זה הוא סימן ע"ז* (עמ' 36), הרצוף למקור הקודם.
- 616 בתחצו"ל, באוה"ר ובספר האורה ח"ב- בחתיכה.
- 617 במקבילות הנ"ל אין "של בשר".
- 618 במקבילות הנ"ל - עמה.
- 619 במקבילות הנ"ל - עושה את החתיכה כולה (באוה"ר ללא המלה "את").
- 620 במקבילות הנ"ל אין "ואוסר הכל".
- 621 מכאן ועד סוף המס"ד מדובר בתשובה של רבינו יצחק ברבי יהודה. התשובה מופיעה במעה"ג, בחציו הראשון של סימן ג, עמ' 3, ובמקבילה מקוצרת באוה"ר, סימן ס"ז, עמ' 32, בספר האורה ח"ב, סימן ע"א, עמ' 204, ובספר הפרדס, עמ' קנב (בתשו"ר, סימן ק"נ עמ' 172, הדפיס אלפנבין נוסח אחר על-פי כ"י איזמיר ושבה"ל הקצר). באוה"ר ובספר האורה ח"ב מתחיל המקור כבפנים, במלה "ושאלתם", ואילו במעה"ג מובאת תחילה שאלת השואלים, והתשובה פותחת במלה "ושאלו".
- 622 הוספתי על-פי מעה"ג, אוה"ר וספר האורה ח"ב, וכן בספר הפרדס (אלא ששם- עשר).
- 623 תיקנתי על-פי המקבילות הנ"ל (ובפרדס- תרגולות).
- 624 במעה"ג- שנתבשלו כאחת, באוה"ר ובאורה ח"ב- שנתבשלו כאחד שלימים, ובפרדס- שנתבשלו כאחת ביורה.
- 625 מלה זו אינה נמצאת במעה"ג ובפרדס.
- 626 בספר האורה ח"ב- קדרה.
- 627 באוה"ר אין "אחרים באותי קיפה...ועוד בישלו", וייתכן שנשמט מחמת הדומות.
- 628 בפרדס- כך עשו עד ששים ויותר מששים אילו אחר אילו, ובשאר המקבילות הנ"ל כבפנים אך ללא המילים "או יותר".
- 629 בפרדס- ולבסוף נמצא.
- 630 הוספתי על-פי כל המקבילות הנ"ל.
- 631 במקבילות הנ"ל- באחד.
- 632 בפרדס נוסף גם "אין ידוע אי בראשונות אי באחרונות כי נתערבו"
- 633 בכל המקבילות הנ"ל-אסורין, ובספר האורה ח"ב נוסף גם- כדין.
- 634 בפרדס נוסף- בחולין.
- 635 באוה"ר ובפרדס- חתיכת בשר, ובמעה"ג אין "של בשר".
- 636 בכל המקבילות (מלבד בספר האורה ח"ב)- נעשית נבלה, ובאוה"ר- חתיכה נעשית נבילה.
- 637 בספר האורה ח"ב- ושאר חתיכות שעמה כולן אסורות.
- 638 תיקנתי "אם אין שם" על-פי כל המקבילות הנ"ל, ושם "בזמן שאין".
- 639 בספר האורה ח"ב- ששים חתיכות כחתיכה של איסור. בשאר המקבילות אין כלל את המשפט "של היתר...של איסור"
- 640 במעה"ג ובספר האורה ח"ב- אף כאן כי נמצא (באורה- כשנמצא) כבד באחת (באורה- באחד) מהן נעשית נבלה ואוסרת כל הראשוני (באורה- ואוסר כל העופות הראשונים) והקיפה ונעשה (באורה- ונעשית) הכל נבילה לפיכך בין הראשונים ובין האחרונים כולן אסורין אין (באורה- ואין) הקיפה מצרפתן (באורה- מצרפן) שיהא האיסור בטל בששים (באורה אין- "שיהא...בששים") לפי (באורה בטעות- לפיכך) שהקיפה עצמה נעשית כנבילה כשנתבשלו בה ראשונים (באורה- נעשית נבילה כשבשלו בה הראשונים).
- הנוסח באוה"ר ובפרדס לקה בשיבושים, מחמת הדומות, כפי שהעיר ר"ש בובר בספר האורה ח"ב, שם.

{ 45 } ועל⁶⁴¹ בן היונה שנתבשל בו לבו אין אנו { תרעו } צריכין⁶⁴² לשער אלא בדם הלב ודבר מועט הוא. ולבא⁶⁴³ אידי דשיע לא בלע.

{ 46 } השיב⁶⁴⁴ ר' יצחק⁶⁴⁵ לר' שלמה ברי' { תרעז } יצחק⁶⁴⁶ על ניקור ירכי [ה] חיות⁶⁴⁷ ששאל בקי [אני] (רבי) ⁶⁴⁸ בו⁶⁴⁹ שהוא בקי בחדרי תורה⁶⁵⁰ ומבורין⁶⁵¹ לו על בוריו אבל מפני שלא יחשידיני חבירי כתבתי וזה⁶⁵² על דבריו שלא יחשידיני ולהיות לו לסמך כנגד החלוקים עליו אני כותב לידידי טעמים [והתרתו] (להיתיר)⁶⁵³ וכך הוא הדין בלא שום ראייה⁶⁵⁴ מצוי לנקרו⁶⁵⁵ כמו שור⁶⁵⁶ וכשב ועז⁶⁵⁷ וכל מה שאסור בירך של בהמה⁶⁵⁸ אסור בחי(ו)ה בכל הירך ובשור⁶⁵⁹ של מטה הימנה⁶⁶⁰ שקורין⁶⁶¹ צנקרל⁶⁶². וכן שומנו של⁶⁶³ גיד הנשה וגם בכנפיו בשף⁶⁶⁴ בוקא דאטמא צריך לנקרו ובין הפרשות⁶⁶⁵ שקורי הנקא⁶⁶⁶. וצריך⁶⁶⁷ העצם⁶⁶⁸ של בוק['] דאטמא ניקור⁶⁶⁹ כמו של בהמה שהגיד⁶⁷⁰ ראשו נכנס תחת אותו העצם⁶⁷¹ ואם יש אדם שמפטפט כנגד דבר זה⁶⁷² ראוי לנדונו ונוטה דעתו⁶⁷³ לצד מינות לפי שלא חילקו רבותי

⁶⁴¹ מכאן ועד סוף המס"ד מקורו בספרות דבי רש"י, ונדפס ע"פ המקבילות הרבות בתשו"ר, סימן שכ"א, עמ' 334. והנוסח בפנים זהה (מלבד שני שנויי לשון קלים) לנוסח שבאוה"ר, סימן ע"ב*, עמ' 34, בספר האורה ח"ב, סימן ע"ז, עמ' 206, ובתחצו"ל, סוף סימן ע"ז, עמ' 44.

⁶⁴² באוה"ר, סי' ס"א וע"ב*, בספר האורה ח"ב ובתחצו"ל - אין צריך לנו.

⁶⁴³ באוה"ר, סימן ע"ב*, בספר האורה ח"ב ובתחצו"ל - דלב.

⁶⁴⁴ מכאן ועד סוף המס"ד היא תשובות רבי יצחק הלוי לרש"י, אשר נדפסה בתשו"ר, סימן ס"ד, עמ' 73 – 75, על-פי כל המקבילות. הנוסח בפנים אינו כולל את הפתיחה הארוכה שבחופש מטמונים, אלא מתחיל בזיהוי המשיב והשואל, כבשאר המקבילות (מלבד ספר הפרדס, עמ' צח-צט, שם המקור פותח "וששאלתם" ללא כל זיהוי, ורק בסופו נאמר "כך שלח מורי לרבי יצחק ברי' יהודה וכך השיב כנגדו וזהו שהוא נוהג כמו כן", ויעויין בהערות המהדיר על אתר ובהערה המקדימה של אלפנבין בתשו"ר, שם).

⁶⁴⁵ באוה"ר ובספר האורה ח"ב נוסף- הלוי.

⁶⁴⁶ בתחצו"ל - השיב ר' יצחק הלוי לרבנא שלמה בר יצחק זצ"ל. באוה"ר ובספר האורה ח"ב נוסף כאן - (באורה- נשמתו עדן) על נקור בהמה וחייה.

⁶⁴⁷ כך הוא במקבילות (מלבד בספר הפרדס ושם- חיות טהורות).

⁶⁴⁸ תיקנתי על-פי המקבילות (מלבד בספר הפרדס ושם- בזאת אני מכיר ובקי).

⁶⁴⁹ באוה"ר אין "בוי".

⁶⁵⁰ בתחצו"ל ובאוה"ר ובספר הפרדס- התורה.

⁶⁵¹ בתחצו"ל ובאוה"ר ובאורה ח"ב- ומבור, ובספר הפרדס- וברור.

⁶⁵² לגבי מלה זו יש שנויים רבים במקבילות, יעויין התלבטותו של אלפנבין, תשו"ר, שם, הערה 13.

⁶⁵³ תיקנתי על פי המקבילות.

⁶⁵⁴ בתחצו"ל ובאוה"ר ובאורה ח"ב ובספר הפרדס- אבל שלא (בתחצו"ל- לא) יחשיביני חביבי כמבזה (בפרדס- כמזיח, ובתחצו"ל המלה אינה) על דבריו ולהיות לו לסמך (באוה"ר ובפרדס- סמך) כנגד החולקים על דבריו (באוה"ר אין "על דבריו", ובאורה אין "ולהיות לו... על דבריו") ואני (באוה"ר ובאורה- על כן אני, ובפרדס- אני) כותב לחביבי (באורה- לחבירי) טעמי הגיד והתרתו (באורה- ותורתו) וכך (באוה"ר ובאורה- כך ובפרדס- וכן) הוא הדין בלא שום הטייה (באורה- חטיטה ובתחצו"ל אין – "בלא שום הטייה").

⁶⁵⁵ באוה"ר- לנקר, ובאורה ח"ב- לנקר החיה.

⁶⁵⁶ בפרדס- של שור.

⁶⁵⁷ בתחצו"ל ובאוה"ר- של שור ושל שה ושל עז, ובאורה ח"ב- של שור ושל כשב ועז.

⁶⁵⁸ בתחצו"ל ובאוה"ר ובפרדס- בירך הבהמה, ובאורה ח"ב- ירך בהמה.

⁶⁵⁹ קיצור זה עניינו "ובשוק". כך הוא במקבילות.

⁶⁶⁰ בתחצו"ל ובאוה"ר ובאורה ח"ב- הימנו, ובפרדס המלה אינה.

⁶⁶¹ בתחצו"ל- שקורין בלע"ז, ובפרדס- שקורין בלשון לעז.

⁶⁶² בכתב היד יש טשטוש על מלה זו המקשה מעט על קריאתה. על שנויי הנוסחאות הרבים במלת לע"ז זו, יעויין אלפנבין, שם, עמ' 74 הערה 22.

⁶⁶³ בתחצו"ל- שומן שעל, ובאוה"ר ובאורה ח"ב- שומן, ופרדס- שומן של.

⁶⁶⁴ בתחצו"ל- עם בכנפי העוקץ, ובאוה"ר ובפרדס באורה ח"ב- וכן (באוה"ר- וגם) בכנפי העוקץ.

⁶⁶⁵ בתחצו"ל- בין מן הפרשות שלו, ובאוה"ר- מבין הפרשות, בפרדס- מה שבין הפרשות, ובאורה ח"ב- מן בין הפרשות שלו.

⁶⁶⁶ בתחצו"ל ובאוה"ר ובאורה ח"ב ובפרדס- שקורין (בפרדס נוסף- בלע"ז) קודייל עד (בפרדס- עם ובאורה ח"ב- עם אותו) שקורין הנייא (באוה"ר ובפרדס- הנקא). לעניין הלעזים, יעויין הערות המהדיר באוה"ר על אתר, ובהערות 24 ו- 25 של אלפנבין בתשו"ר.

⁶⁶⁷ במקבילות- צריך (מלבד מבספר הפרדס שבו המלה אינה).

⁶⁶⁸ בפרדס- בעצם.

⁶⁶⁹ בתחצו"ל ובאוה"ר ובאורה ח"ב- כל (באוה"ר ובאורה- וכל) הניקור כנגדה, ובפרדס רק- כנגדה.

⁶⁷⁰ בתחצו"ל ובאוה"ר ובאורה ח"ב- לפי שהגיד.

⁶⁷¹ בתחצו"ל- עצם.

⁶⁷² בתחצו"ל ובאוה"ר ובאורה- כנגדו על דבר.

⁶⁷³ בתחצו"ל ובאורה ח"ב- ראוי לנדונו נוטה (באורה- ונוטה) הוא, ובאוה"ר- הראוי לנדונו נטוי הוא.

בין חי(י)ה בין בהמה⁶⁷⁴ אלא בחלבים הקריבים למזבח⁶⁷⁵ אבל הגיד וכל הבא מכחו⁶⁷⁶ אסור של חיה⁶⁷⁷ כשל בהמה כדתנן גיד הנשה נוהג⁶⁷⁸ בבהמה ובחי(י)ה ושומנו⁶⁷⁹ ישרי קדושים הן ונהגו⁶⁸⁰ בו איסור בשומנו כשל בהמה⁶⁸¹ כמו ששינו בפסחים העצמות והגידין ישרפו בששה⁶⁸² עשר בוי⁶⁸³ אמי⁶⁸⁴ רבינא לא נצרכא אלא לשומנו⁶⁸⁵ ותו גרסי וזהוהיר⁶⁸⁶ בדברי סופרי יותר מבדברי⁶⁸⁷ תורה לפי⁶⁸⁸ שבדברי תורה יש בהן עשה ולא תעשה ובדברי⁶⁸⁹ סופרי אמרי כל⁶⁹⁰ העוברי על דברי סופרי⁶⁹¹ חייב מיתה⁶⁹². ומה ששינו ישר['] קדושים הם ונהגו בה⁶⁹³ איסור דברי סופרי הוא⁶⁹⁴ לכך⁶⁹⁵ יש להחמיר עליו הרבה.

{ 47 } עוד השיב⁶⁹⁶ ר' יצחק ברי יהודי לרבי⁶⁹⁷ שלמה ברי יצחק⁶⁹⁸. על ניקור צבי ואיל⁶⁹⁹ עיי [היה]⁷⁰⁰ מעשה וכבר הייתי אני⁷⁰¹ יושב בבי רז"ל⁷⁰² וניקרו לו אייל לצורך סעודת [נת] (ני)⁷⁰³ וראיתי אני⁷⁰⁴ שלא ניקרו⁷⁰⁵ מן הירך כי אם גיד הנשה בלבד⁷⁰⁶ ורבי היה מתעסק בדברים אחרים ולא הרגיש בדבר ולבי נוקפי⁷⁰⁷ אם אומר⁷⁰⁸ שלא אהא כמורה הלכה לפני רבי⁷⁰⁹ ואם לא אומי יבא הדבר לידי תקלה⁷¹⁰ ושאלתי לרבי⁷¹¹ בלשי שאלה[ת] (תי)⁷¹² איסור שומן של גיד הנשה אם נוהג בחיה שישיר קדושי נהגו בו איסור בבהמה והורה לי שצריך לנקרו כדרך שמנקרין כדרך גיד הנש' של

-
- 674 בתחצו"ל ובאוה"ר ובאורה ח"ב- לבהמה.
675 בתחצו"ל ובאוה"ר ובאורה ח"ב- בחלבין הקרבין על גבי (באורה- לגבי) מזבח.
676 באורה ח"ב- מכוחן.
677 בתחצו"ל ובאוה"ר ובאורה ח"ב אין "של חיה".
678 בתחצו"ל ובאוה"ר ובאורה ח"ב- כדתנן ונוהג.
679 בתחצו"ל- ושומן, ובאוה"ר ובאורה ח"ב ובפרדס- והשומן.
680 בתחצו"ל ובאוה"ר ובאורה ח"ב- נהגו, ובפרדס- ישראל הקדושים נהגו.
681 בתחצו"ל ובאוה"ר ובאורה ח"ב ובפרדס במקום "בשומנו כשל בהמה" נכתב "וגם איסור השומן חמיר (באורה ח"ב- אסור) כשל תורה".
682 בתחצו"ל ובאוה"ר ובאורה ח"ב ובפרדס- לששה.
683 בספר האורה ח"ב ובפרדס- וכו'.
684 בתחצו"ל ובפרדס- ואמר, ובאוה"ר ובאורה ח"ב- דאמר.
685 בתחצו"ל- לשמנו של גיד, ובאוה"ר ובאורה ח"ב- לשמנו, ובפרדס- לשומן.
686 דהיינו "וזהוהר" וה-"י"י באה לסימון תנועת הצירה, ובאוה"ר ובאורה ח"ב ובפרדס- בני הזהר.
687 בספר האורה ח"ב ובספר הפרדס- מדברי.
688 מלה זו אינה בספר האורה ח"ב ובספר הפרדס.
689 באוה"ר ובספר האורה ח"ב ובפרדס- ודברי.
690 באוה"ר ובספר האורה ח"ב ובפרדס אין " אמרי כל"
691 בפרדס- "העובר בהם"
692 בתחצו"ל- בני הזהר בדברי סופרים יותר משל תורה שהעובר על דברי תורה יש בו ל"ת ועשה והעובר על דברי סופרים חייב מיתה.
693 באורה ח"ב- נהגו, באוה"ר ובפרדס- נהגו בו, ובתחצו"ל- ישראל קדושים נהגו בו.
694 באוה"ר- הם.
695 באוה"ר ובספר האורה ח"ב ובפרדס- ולכך, ובתחצו"ל- אולי.
696 מכאן ועד סוף המס"ד מדובר בתשובת רבינו יצחק ב"ר יהודה לרש"י, שנדפסה בתשו"ר, סימן כ"ח, עמ' 20 – 21, לפי הנוסחים השונים שבמקבילות (בתחצו"ל, באוה"ר ובספר האורה ח"ב הוא ברצף אחד למס"ד הקודם). בתחצו"ל ובאוה"ר אין "ועוד השיב", ובאורה ח"ב- השיב, ובחופש מטמונים יש פתיחה ארוכה.
697 בתחצו"ל- לרבנא.
698 בתחצו"ל נוסף כאן- מ"כ, ובספר האורה ח"ב נוסף- נ"ע.
699 בתחצו"ל ובאוה"ר ובספר האורה ח"ב- הצבי והאיל.
700 תיקנתי על פי המקבילות.
701 מלה זו אינה בתחצו"ל ובאוה"ר ובספר האורה ח"ב.
702 בתחצו"ל- ר' זכור לטוב, ובאוה"ר- בביתו זכור לטוב, ובספר האורה ח"ב- בביתו של רבי זכור לטוב.
703 תיקנתי ע"פ המקבילות, ובתחצו"ל- סעודת שמחת בתו.
704 מלה זו אינה באוה"ר ובספר האורה ח"ב.
705 בתחצו"ל- נטלו.
706 בתחצו"ל- לבד.
707 באוה"ר- ולבי היה נוקף, בספר האורה ח"ב ובתחצו"ל- והיה לבי (בתחצו"ל בטעות- לבו) נוקף.
708 בתחצו"ל- אומרה, ובאוה"ר ובספר האורה ח"ב- כי אם אומרה.
709 בתחצו"ל- כמורה לפני רבו, ובאוה"ר ובספר האורה ח"ב - אהא כמורה הלכה בפני רבו/רבינו.
710 בספר האורה ח"ב- לידי עבירה ולידי תקלה.
711 בתחצו"ל ובאוה"ר ובספר האורה ח"ב- את רבינו.
712 תיקנתי על פי המקבילות.

בהמה⁷¹³ ושאר גידין האסורין משום חלב אין צריך⁷¹⁴ ליטול מן החיה כי אם אותם האסורין משום דם וצריך⁷¹⁵ לנקר ירך של חיה⁷¹⁶ כמו⁷¹⁷ שמנקרין ירך⁷¹⁸ של בהמה

{ 48 } אמי⁷¹⁹ ר' [ב]סא⁷²⁰ בשם ר' חמא⁷²¹ מה⁷²² שאסר הקד' ב[']ה בבהמה התיר בחיה ומה⁷²³ שאסר בחיה התיר בעוף ומה⁷²⁴ שאסר בעוף התירו בדגים⁷²⁵. אסר⁷²⁶ חלב בבהמה התיר בחיה⁷²⁷ אסר גיד הנשה בחיה התיר⁷²⁸ בעוף אסר דם בעוף התיר בדגים⁷²⁹. וכל כך למה ליתן שכר הרבה { תרעה } ישרי ששומרין⁷³⁰ את המצות. תנחומא.

{ 49 } בשר⁷³¹ לאחר⁷³² שנתבשל בקדירה נותנין עליו מלח⁷³³ מפני הטעם ובשבת⁷³⁴ אין ר' נוהג למלוח⁷³⁵ אלא מה⁷³⁶ שהוא אוכל⁷³⁷ באותו שעה⁷³⁸ אבל להצניעה לא מלח דאב מלאכה הוא⁷³⁹ כדתנן הצד צבי⁷⁴⁰ והמולחו⁷⁴¹ אע"פ (שלא)⁷⁴² שיכול להערים כי ההוא דהוה מלח גרמא⁷⁴³ אעפ"כ לא היה רוצה לעשו' במבושל וכשחי אסור למלוח כל עיקר⁷⁴⁴.. { תרעה }

⁷¹³ בתצו"ל ובאורה"ר ובספר האורה ח"ב- איסור שומן של גיד הנשה אם נוהג בחיה אם לאו ואמר לי ודאי נוהג בחיה ישראל קדושי' נהגו איסור בין בבהמה בין בחיה.

⁷¹⁴ באורה"ר—צריכין.

⁷¹⁵ בתצו"ל ובאורה"ר ובספר האורה ח"ב- וצוה למנקר.

⁷¹⁶ בתצו"ל ובספר האורה ח"ב- איל.

⁷¹⁷ בתצו"ל ובאורה"ר ובספר האורה ח"ב- כדרך.

⁷¹⁸ מלה זו אינה באורה"ר.

⁷¹⁹ מכאן ועד סוף המס"ד מקורו במדרש תנחומא, במדבר, פרשת שמיני, אות ח. במעש"ר הנדפס, סימן ר"נ עמ' סב, הובאה בשנויים, בשם ר"מ, הפסקה הקודמת בתנחומא, שם, שמגמת דבריה דומה.

⁷²⁰ הוספתי על-פי התנחומא, והקריאה בכ"י מעש"ר אינה ברורה.

⁷²¹ בתנחומא- חייא.

⁷²² שם- כל מה.

⁷²³ שם- וכל מה.

⁷²⁴ שם- ואת.

⁷²⁵ שם- התיר בדג.

⁷²⁶ שם- כיצד אסר.

⁷²⁷ שם- חלב חיה.

⁷²⁸ שם- והתיר אותה.

⁷²⁹ שם- אסר בעוף הדם התיר אותה בדג.

⁷³⁰ שם- כדי שיתן שכר טוב לישראל שמשמרין.

⁷³¹ מכאן ועד סוף המס"ד מקורו במע"ה, ג, סימן ו (חציו השני), עמ' 5, בסדו"ר, סימן תר"ב, עמ' 289, בספר האורה ח"א, בתוך סימן ק"ט, עמ' 134, ובספר הפרדס עמ' קנה.

⁷³² מלה זו אינה בספר האורה ובסדו"ר.

⁷³³ בספר האורה- דרך הוא לתת עליו מלח, ובמע"ה-ג- בשר שנתבשל דרך הוא שנותנין עליה מלח (בסדו"ר זהה החל מהמלה "דרך")

⁷³⁴ כאן מתחיל המקור בספר הפרדס.

⁷³⁵ במע"ה ובסדו"ר- רבי (מלה זו אינה בסדו"ר) אינו נוהג למולחה.

⁷³⁶ בסדו"ר- למה.

⁷³⁷ בספר הפרדס- רבי אינו נותן מלח על בשר מבושל כשהוא אוכלהו בשבת אלא כל מה שרוצה לאכול.

⁷³⁸ במע"ה ובסדו"ר במקום "באותה שעה" נאמר "בשבת בלבד (בסדו"ר אין "בלבד")".

⁷³⁹ במע"ה ובפרדס ובסדו"ר- למולחה ולהצניעה אסור דמליחה אב מלאכה.

⁷⁴⁰ במע"ה ובסדו"ר- את הצבי.

⁷⁴¹ בסדו"ר נוסף כאן- חייב. בספר הפרדס נוסף כאן- וכולי ואע"פ שהמליחה דמתני' אינו במליחת בשר. בספר האורה כל הדין בקצרה וללא נימוק- ורבי אין מולחה בשבת.

⁷⁴² יש סימני מחיקה על מלה זו בכתב היד עצמו.

⁷⁴³ בספר הפרדס- ועוד שיכול לומר אמלח זו ואוכלנה עכשיו וחוזר ונמלך ואינו אוכלה כדרבא דהוה מערים ומלח גרמא גרמא.

⁷⁴⁴ במע"ה, בסדו"ר ובספר האורה החצי השני מורחב יותר- אעפ"י שיכול לומר אמלח (בסדו"ר נוסף כאן- חתיכה זו) ואוכלנה עכשיו וחוזר ונמלך ואינו אוכלה כדרבא דהתם הוה (בסדו"ר- כדרבא דהוה) מערים ביו"ט ומלח גרמא גרמא (בספר האורה- אע"פ שיכול להערים בו כהא דרב אדא בר אבהה מערים ומלח ליה גרמא גרמא) אעפ"כ אינו (בספר האורה- אין רבי) רוצה לעשות כן (מלה זו אינה בספר האורה) במבושל הואיל ואין הבשר (בספר האורה- בשר) מבושל נפסד (בספר האורה ובסדו"ר- נפסל) בלא מלח ובשר חי למולחו (בספר האורה ובסדו"ר נוסף- בשבת) אי אפשר כל עיקר (בספר האורה ובסדו"ר אין "כל עיקר") דלא שייך הוא לאיערומי (בספר האורה- הכא על ידי איערומי) דהא לא ניתן לאכול ולבשל (בסדו"ר- ליאכל וליבשל) בשבת.

{ 50 } ועוף⁷⁴⁵ היה⁷⁴⁶ שהיה לו מכה⁷⁴⁷ תחת כנפו⁷⁴⁸ כנגד הריאה והניחו נוצה על המכה⁷⁴⁹ (ונפכו)⁷⁵⁰ ונפחו בקנה ולא יצא הרוח דרך המכה⁷⁵¹ [וכשהביאוהו לפני ר' שמואל כהן מלא מקום המכה]⁷⁵² מי⁷⁵³ ונפח בגרגרת בקש או בקנה והיו⁷⁵⁴ { תר"ף } המים מבצבצין והטריפוהו⁷⁵⁵. ושאלתי⁷⁵⁶ מרבי' שלמה [על]⁷⁵⁷ כנף עוף (ששבי)⁷⁵⁸ שנשבר ואמ' אם למטה בכנף רחוק מן הגוף לא מיטרף העוף⁷⁵⁹ אלא יחתכוהו⁷⁶⁰ (אין)⁷⁶¹ מן הפרק וישליכוהו⁷⁶² אבל⁷⁶³ אם⁷⁶⁴ נשבר למעלה קרב לגוף⁷⁶⁵ חיישינן { תרפא } לריאה ובדקינן בנפיחה⁷⁶⁶..

{ 51 } פעם אחת חתכה גויה שפחתו של יהודי בצלים בסכין של גוים וישמו אותם הבצלים בקדירה לבשלים (ה) והיו המים שבקדירה [אסורים?]⁷⁶⁷ והקדירה עצמה מותרת.

{ 52 } מעשה⁷⁶⁸ שנתבשל⁷⁶⁹ שוק⁷⁷⁰ שהיה⁷⁷¹ בו גידים ושומן גידים⁷⁷² מגיד⁷⁷³ הנשה [עם שאר בשר ולא ננקר והתיר ר' אע"פ שאותן גידין מגיד הנשה הן]⁷⁷⁴ מתפשטין⁷⁷⁵ (ו) קיימי⁷⁷⁶ לן דאין⁷⁷⁷ בגידין בנותן טעם ושומן⁷⁷⁸ שבו אינו אוסר

---

⁷⁴⁵ מכאן ועד סוף המלה "והטריפוהו" (ועד בכלל) מקורו במעה"ג, סימן צ"ב, עמ' 86 ובספר הפרדס, עמ' קמט-קנ (וכן בשבה"ל, ח"ב, סימן כ"א, עמ' פג).

⁷⁴⁶ במקבילות- ועוד היה מעשה בעוף.

⁷⁴⁷ במקבילות נוסף כאן- עמוקה.

⁷⁴⁸ במקבילות- הכנף.

⁷⁴⁹ במעה"ג- וישמו את הנוצה כנגד המכה, ובפרדס- וישמו את הנוצה שהיא קלה על המכה.

⁷⁵⁰ ככל הנראה, הסופר כפל את המלה פעמיים וטעה בכתיבה הראשונה.

⁷⁵¹ במעה"ג- ונפחו בקש או בקנה בגרגרת ולא יצא רוח, ובפרדס- ונפחו דרך הגרגרת בקש דק ובקנה דקה ולא יצא הרוח ורצו להכשירו.

⁷⁵² הוספתי על-פי מעה"ג, וכן הוא בפרדס בהרחבת לשון קלה- וכשהביאוהו לפני רבינו שמואל כהן צדק בדק בעניין זה שמילא מקום המכה. בכ"י מעש"ר נשמט ככל הנראה מחמת הדומות.

⁷⁵³ הקיצור הוא למלה- מים, וכן הוא מפורש במקבילות.

⁷⁵⁴ במעה"ג ובפרדס- ונפח בקש בתוך (בפרדס- דרך) הגרגרת והתחילו.

⁷⁵⁵ במעה"ג- וטרפוהו.

⁷⁵⁶ מכאן ועד סוף המס"ד מקורו במעה"ג, ריש סימן צ"ה, עמ' 95, ונדפס בתשו"ר, סימן קמ"ה, עמ' 168, על-פי כל המקבילות (שחלקן שונות יותר מהנוסח בכ"י מעש"ר). בשבה"ל ח"ב הוא מופיע מיד לפני הדין הקודם ובספר הפרדס הוא קרוב לדין הקודם, ומפרידות ביניהם שתי פסקאות בעניין סירכות אונות הריאה. במעה"ג ובפרדס הפתיחה היא- "שאלתי", ובסדו"ר- וגם נשאל".

⁷⁵⁷ מלה זו נכתבה בשוליים בכתב יד אחר, והיא מופיעה במקבילות.

⁷⁵⁸ השמטתי על פי המקבילות.

⁷⁵⁹ במעה"ג ובסדו"ר בקצרה- ואמר בכנף לא מטרף, ובפרדס- ואמר לי בשבירת הכנף לא מאיטרפא.

⁷⁶⁰ במעה"ג ובסדו"ר- אך (בסדו"ר- אבל) חתכו, ובפרדס- אלא חותכיהו הכנף.

⁷⁶¹ השמטתי על פי המקבילות.

⁷⁶² במעה"ג ובסדו"ר- והשלך, ובפרדס- והשליכוהו.

⁷⁶³ בסדו"ר- וכן.

⁷⁶⁴ מלה זו אינה במעה"ג.

⁷⁶⁵ במעה"ג ובפרדס ובסדו"ר- בצד (בסדו"ר- לצד) הגוף.

⁷⁶⁶ בסדו"ר- וצריך לבדקה בנפיחה, ובמעה"ג ובפרדס- וצריך (בפרדס- וצריכה) בדיקה.

⁷⁶⁷ הצעת ההוספה היא מן הסברא.

⁷⁶⁸ מכאן ועד סוף המס"ד מקורו בספרות דבי רש"י, ונדפס על-פי המקבילות בתשו"ר, סימן ש"פ, עמ' 375 - 376. הציון שם לפירוש רש"י לתלמוד הוא לחצי השני של התשובה שם, המופיע רק במקור שבתחצו"ל.

⁷⁶⁹ מלה זו אינה בספר האורה כאן (אלא בהמשך הדברים).

⁷⁷⁰ באוה"ר ובספר האורה ח"ב- השוק.

⁷⁷¹ בספר האורה- שהיו, ובשאר המקבילות- שיש.

⁷⁷² מלה זו אינה במקבילות.

⁷⁷³ בתחצו"ל- גיד.

⁷⁷⁴ הוספתי על-פי המקבילות.

⁷⁷⁵ במקבילות- מתפרשין.

⁷⁷⁶ תיקנתי על-פי המקבילות (תחצו"ל והאורה ח"ב. באורה- דקיימא, ובאוה"ר- משום דקיימא).

⁷⁷⁷ במקבילות- אין.

⁷⁷⁸ במקבילות- והשומן.

השוק ומותר לפי שהרוטב מבטל השוק בסי⁷⁷⁹ אע"ג⁷⁸⁰ דהלכה כר' יהודי [דמין במינו לא בטיל מודה ר' יהודה]⁷⁸¹ דמין⁷⁸² במינו ודבר אחר סלק את מינו כמו⁷⁸³ שאינו ושאינו מינו רבה עליו ומבטלו⁷⁸⁴ { 53 } ובשר⁷⁸⁵ ודם שני⁷⁸⁶ מינין הם ויש להן⁷⁸⁷ ביטול זה כנגד זה⁷⁸⁸ חלב⁷⁸⁹ ובשר אין⁷⁹⁰ יכול לעמוד עליהם⁷⁹¹ אם שני מינין⁷⁹² ויש ביטול לחלב⁷⁹³ בחתיכות⁷⁹⁴ בשר. ופלוגתא⁷⁹⁵ היא⁷⁹⁶ { תרפג } וקאזיל ר' לחומנ' ואמנ'⁷⁹⁷ אין⁷⁹⁸ לו שיעור⁷⁹⁹ בבשר.

{ 54 } כבד⁸⁰⁰ שנתבשל עם חתיכות של בשר⁸⁰¹ כולן אסורין⁸⁰² ואפילו הן אלף מפני שהן מינה חתיכה⁸⁰³ שנדבק בה הכבד⁸⁰⁴ מן⁸⁰⁵ (מן) בשר הוא⁸⁰⁶ וכן שאר החתיכות. ואע"פ שאיסורו⁸⁰⁷ מחמת דם הוא⁸⁰⁸ הכל⁸⁰⁹ נבילה ואם אינו דבוק וחתיכות בשר⁸¹⁰ עמו⁸¹¹ לא אסר אלא [כדי] (בפני) טעמו לפי⁸¹² שהכבד אסור⁸¹³ ואינה נאסרת לפי שפולטת ואיני בולעת⁸¹⁴ [ואף] ⁸¹⁵ לדברי [האומר] (שאמ') ⁸¹⁶ שלקה⁸¹⁷ אסרת ונאסרת לפי⁸¹⁸ שבשעת שליקה⁸¹⁹ חוזרת ובולעת

-
- ⁷⁷⁹ מלה זו אינה במקבילות (מלבד ספר האורה). בספר האורה מופיע הדין בשני לשון- והשומן שבו מעט ויש בשוק עצמו ששים כדי לבטלו ואע"ג דליכא בשאר התבשיל כדי לבטל השוק מותר.
- ⁷⁸⁰ באורה- ואע"ג, ובשאר המקבילות- דאע"ג.
- ⁷⁸¹ הוספתי על פי המקבילות.
- ⁷⁸² באוה"ר כפנים, ובשאר המקבילות- במין.
- ⁷⁸³ במקבילות- כמי.
- ⁷⁸⁴ בתחצו"ל יש כאן תוספת, הכוללת את נימוקי רש"י להכרעתו כרבי יהודה. בשאר המקבילות מסתיים המקור כפנים.
- ⁷⁸⁵ מכאן ועד סוף המס"ד מקורו בספרות דבי רש"י, ונדפס בתשו"ר, סימן ש"כ, עמ' 333, על-פי המקבילות (ושם הסדר הפוך). באורה- בשר.
- ⁷⁸⁶ באוה"ר- פשוט לו, באורה- פשיטא ליה דשני, ובתחצו"ל- ובדם ובשר פשוט לו ששני מינים הם.
- ⁷⁸⁷ מלה זו אינה באוה"ר.
- ⁷⁸⁸ בספר האורה אין "ויש להן...כנגד זה".
- ⁷⁸⁹ הניקוד שלי.
- ⁷⁹⁰ בתחצו"ל ובאוה"ר נוסף כאן- רבי.
- ⁷⁹¹ בספר האורה- בהם, ובתחצו"ל ובאוה"ר המלה אינה.
- ⁷⁹² במקבילות- מינים הם.
- ⁷⁹³ באורה- החלב.
- ⁷⁹⁴ באוה"ר- בחתיכות.
- ⁷⁹⁵ באוה"ר- הם. באורה ובתחצו"ל במקום "ופלוגתא היא" נכתב "ואם לאו", ובתחצו"ל יש כאן פיסקא נוספת, הכוללת את צדדי הספק.
- ⁷⁹⁶ באוה"ר- ואסר.
- ⁷⁹⁷ באוה"ר- ואין.
- ⁷⁹⁸ בתחצו"ל- בטולא ובאוה"ר- בטול.
- ⁷⁹⁹ באורה במקום "שיעור בבשר" נכתב "ביטול". בתחצו"ל חתום המקור (שסדרו הפוך מבפנים, כאמור לעיל)- ר' יהודה מפי הרב ר' שלמה נת"ע.
- ⁸⁰⁰ מכאן ועד סוף המס"ד מקורו בספרות דבי רש"י, ונדפס בתשו"ר, סימן קנ"א, עמ' 172 – 174, ע"פ המקבילות (ובשבה"ל, ח"ב, סימן י"ד, עמ' נט-ס. לא הערתי אלא על שני הנוסח המשמעותיים שבשבה"ל). הנוסח בפנים הוא נוסח שברוב המקבילות (מלבד ספר הפרדס). את התשובה פיצלתי לשני מספרים סודרים על-פי שני הנושאים השונים (כבד ולב). באוה"ר ובספר האורה ח"ב מתחיל המקור- כבד דבוק, ובסדו"ר- על כבד דבוק.
- ⁸⁰¹ במקבילות הני"ל (תחצו"ל, אוה"ר וספר האורה ח"ב) במקום "של בשר" נכתב "הרבה", ואילו בסדו"ר אין כלל.
- ⁸⁰² במקבילות- ואין בחתיכה (בתחצו"ל- בחתיכות) ששים בו לבטל (באוה"ר ובאוה"ר ח"ב נוסף- את) טעמו (בסדו"ר- ששים לבטל את עצמו) אסר (באוה"ר ח"ב- אסורות) כל החתיכות כולן (באוה"ר ח"ב אין- כולן).
- ⁸⁰³ באורה ח"ב- דחתיכה, בתחצו"ל- חתיכתו.
- ⁸⁰⁴ במקבילות- הכבד בה.
- ⁸⁰⁵ תיקנתי על-פי המקבילות.
- ⁸⁰⁶ מלה זו אינה באוה"ר.
- ⁸⁰⁷ בתחצו"ל ובאוה"ר ח"ב- שהאיסור. באוה"ר- שבא האיסור.
- ⁸⁰⁸ מלה זו אינה באוה"ר (ובטעות כתוב שם "מחמת כבד" במקום "מחמת דם").
- ⁸⁰⁹ באוה"ר- נעשית. בתחצו"ל ובאוה"ר ח"ב במקום "הוא הכל" נכתב "בא הרי (באוה"ר ח"ב- הדר) נעשת".
- ⁸¹⁰ באוה"ר- הרבה. באורה ח"ב- לחתיכות הרבה.
- ⁸¹¹ בתחצו"ל במקום "בשר עמו" נכתב "הרבה אתו".
- ⁸¹² תיקנתי על-פי המקבילות (תחצו"ל והאוה"ר ח"ב. באוה"ר ובסדו"ר, וכן בפרדס ובשבה"ל- כפי).
- ⁸¹³ במקבילות- מפני.
- ⁸¹⁴ באוה"ר ובאוה"ר ח"ב- שעשויה לפלוט ואינה חוזרת ובולעת.
- ⁸¹⁵ תיקנתי על-פי אוה"ר והאוה"ר ח"ב, יעויין בהערה 5 של אלפנבין בתשו"ר, שם.
- ⁸¹⁶ תיקנתי כני"ל.

ונאסרת בנותן טעם⁸²⁰ ואם היה שם⁸²¹ מתחילת בישולו ועד שליקתו סי' ובטל הטעם⁸²² אין {תרפד} לחוש לא⁸²³ לבליעתו ולא לפליטתו [נ]מותר⁸²⁴. מעשה⁸²⁵ בא לפני ר' בכבד שאינו דבוק ואסרו⁸²⁶ ואע"פ⁸²⁷ שהיו בה⁸²⁸ ששים לפי⁸²⁹ שמין במינו לא בטיל לכשנזכר את⁸³⁰ ששנינו הכבד אוסרת ואינו נאסרת אמי' לנו⁸³¹ ככל הדברים שפירשתי⁸³². וכך משערן⁸³³ אלפס בקדירה⁸³⁴ גופי' [משערין]⁸³⁵. וכשאינו דבוק ונתבשל עם חתיכות של⁸³⁶ בשר⁸³⁷ הכבד כולו דם⁸³⁸ ומועילות החתיכו' לבטלו דלא⁸³⁹ הוי מין במינו לפי⁸⁴⁰ שהכבד כולו דם והתורה⁸⁴¹ התירתו ואם⁸⁴² דבוק בחתיכה ונתבשלה החתיכ'⁸⁴³ עם שאר חתיכו' חתיכו' עצמי' נעשית נבילה ואוסרת כל החתיכות⁸⁴⁴ מפני שהן מינה.

{ 55 } מעשה⁸⁴⁵ בא לפני ר' בלב דבוק ושיער רבי דם שבו בששים בחתיכו' שנדבק [בה]⁸⁴⁶ והיתרו ר'⁸⁴⁷ (ולא אמרי')⁸⁴⁸ דלא אמרי' חתיכו' עצמה נעשית נבילה אלא בנותן⁸⁴⁹ בה טעם⁸⁵⁰. \--\

{ 56 } [נ]על⁸⁵¹ {תרפה} מליג'⁸⁵² שאלתיו היאך⁸⁵³ שופכין הקילוח של רותחין בכלי שיני על העוף⁸⁵⁴ (ר) נהי דכלי שיני אינו מב(ו)של⁸⁵⁵ לפי שדופני⁸⁵⁶ קרי' הן אבל⁸⁵⁷ מקום ניצוק⁸⁵⁸ של רתיחן⁸⁵⁹ ששופני' בשטיפי' על העוף הוא מיבשל

-
- 817 באוה"ר-שלוקה, ובאורה ח"ב-ששלוה.
818 באורה ח"ב ובאוה"ר-מפני.
819 באורה ח"ב-שלוה.
820 בתחצו"ל בטעות-שעשויה לפלוט ואינה חוזרת ובולעת ונאסרת בנותן טעם.
821 באורה ח"ב מובאת כאן המלה "ששים" במקום בהמשך השורה.
822 במקבילות-לבטל טעמו (בסדו"ר-עצמו).
823 מלה זו אינה באוה"ר.
824 תיקנתי על-פי דרכן של המקבילות, ושם-והוא עצמו מותר. נוספו כאן בתחצו"ל ובאורה ח"ב עוד שני משפטים-
"הלכך כבד נפרד מבושל או שלוק עם חתיכות ויש שם ששים בו הכל מותר (באורה ח"ב-ואם מתובל התבשיל הכל
אסור ואפילו יותר מששים. באוה"ר כל המשפט האמור אינו) ותמה אני הואיל והכבד עצמו הותר היה לנו לשער במאי
דנפיק מיניה דכי אמרינן (בתחצו"ל-אמר רבי) בדידה משערין כשהחתיכה איסור ואף לר' נדמה כן אלא שאין
(באורה ח"ב-שאינו) רוצה להתיר אי לא דאיכ' ששים בדידה."
825 מכאן ועד סוף המס"ד נדפס בתשו"ר, הן כחלק מתשובה קנ"א הנ"ל והן בנפרד (ע"פ אותם מקורות) בסימן שני"ח,
עמ' 357 – 358. בתחצו"ל ובאורה ח"ב פותח המקור-ומעשה.
826 באורה ח"ב-ואסר.
827 בתחצו"ל-ואסר אע"פ.
828 בתחצו"ל-שם.
829 בתחצו"ל-מפני. באורה ח"ב-ואף על פי שהוא בששים ולפי.
830 במקבילות-וכשנזכר לאותה (אורה ח"ב-לאותו).
831 במקבילות-לי.
832 בתחצו"ל ובאוה"ר-אשר פרשתי. באורה ח"ב-ככל מה שפירשתי.
833 במקבילות-וכי משערין.
834 באוה"ר ובאורה ח"ב-וקדירה.
835 הוספתי על פי המקבילות, והקריאה בכ"י מעש"ר אינה ברורה. במקבילות נוסף כאן-וכן ר' נוהג.
836 מלה זו אינה באוה"ר.
837 בתחצו"ל ובאורה ח"ב-עם שאר חתיכות בשר (באורה ח"ב אין "בשר").
838 במקבילות אין "והכבד כולו דם", ומילים אלו נראות כמיותרות כאן.
839 במקבילות-כולן מועילות לבטלו ולא.
840 במקבילות-מפני.
841 במקבילות-דם גמור הוא אבל התורה.
842 במקבילות-אבל.
843 במקבילות-ונתבשל.
844 באוה"ר ובאורה ח"ב נוסף כאן-כולן.
845 מכאן ועד סוף המס"ד מקורו בספרות דבי רש"י, ונדפס בתשו"ר, הן בסוף סימן קנ"א הנ"ל והן בסימן שכ"ב, עמ'
334. בתחצו"ל באוה"ר ובאורה ח"ב מתחיל המקור-ומעשה.
846 הוספתי על פי המקבילות.
847 במקבילות-והתיר.
848 נכפל בט"ס.
849 במקבילות-בשנתן.
850 באוה"ר-טעם בה. בתחצו"ל יש כאן חתימה-עזריאל ברבי נתן. (בספר האורה ח"ב-אבי העזרי העתקתי מאיש
ירושלמי-והוא שייך לסימן הבא שם).
851 מכאן ועד סוף המס"ד מקורו בספרות דבי רש"י, ונדפס בתשו"ר, סימן קל"ז, עמ' 162–163, על-פי המקבילות,
ועל-פיהן תיקנתי, באוה"ר ובאורה ח"ב המקור הוא כבפנים, ואילו בתחצו"ל זהו סופו של מקור רחב הרבה יותר,
שעסק במקרה שאירע ובו גם הייתה שאלה לגבי מליגה.
852 במקבילות-המליג' עצמה (באורה ח"ב-בעצמה).
853 במקבילות-אנו.

העוף⁸⁶⁰. והשיבני⁸⁶¹ אין מרתיחין אותו⁸⁶² כל כך⁸⁶³ ואמרתי מי שיש לו הרבה {תרפו} עופות למלוג צריך להרתיח ונמצא מבשל העופות לפי שאינן נמלגין אלא ברותחין ואני ראיתי בספר {תרפו} בשר על גבי גחלים שצריך לתת תחילה המים בכלי {תר"ץ} שיני ואחר כך נותני העופו במים ואמ' לי ר' יפה סידר המסדר יישר כחו⁸⁶⁴.

{ 57 } ההוא⁸⁶⁵ בר אוזא⁸⁶⁶ דאתא קמיה⁸⁶⁷ דרבנן⁸⁶⁸ [א] בסעודי ולא⁸⁶⁹ אימלח אפילו לצלי ולא אכל ר' מנייה מאי⁸⁷¹ טעמא דאמ' מר לעולם⁸⁷² אין {תרצא} הבשר יוצא מידי דמו עד שידחנו וימלחנו ויחזור וידיחנו יפה יפה⁸⁷³. ואע"ג דלצלי לא⁸⁷⁴ בעי מליחי⁸⁷⁵ כולי האי⁸⁷⁶ כמליחי⁸⁷⁷ לקדיר מליחא לצלי מיהא⁸⁷⁸ בעי (מליחא כולי האי כמליחא לקדיר מליחי לצלי מיהא בעי)⁸⁷⁹ דאמ' מר⁸⁸⁰ מולחין בשר לצלי אבל לא לקדירה. כלומי אינו⁸⁸¹ צריך למלוח לצלי⁸⁸² כלקדירה הא מיהא בעי מליחא לצלי⁸⁸³.

{ 58 } דין⁸⁸⁴ נקיות⁸⁸⁵ בשר⁸⁸⁶ כך מנקין הבשר מאיסור חלב ודם ומן הגידין לפי שכת' בה כרת גבי {תרפח} חלב ודם וקצת גידין שאסורין משום דם דכתי' כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא. ומכאן אתה לומד הדם נבלע בבשר⁸⁸⁷ ואסור

-
- 854 תיקנתי על פי המקבילות, ושם- על העוף בכלי שני.
- 855 תיקנתי על פי המקבילות.
- 856 במקבילות- שהרי דופניו.
- 857 במקבילות- מכל.
- 858 במקבילות- הניצוק.
- 859 דהיינו- ששופכין.
- 860 במקבילות- על העוף הרך מבשל רוב בשרו ודמו עמו.
- 861 במקבילות נוסף כאן- ר' (בתחצו"ל גם- מ"כ).
- 862 במקבילות- אותן.
- 863 במקבילות נוסף כאן- אלא פושרין.
- 864 במקבילות בשינויים- ואמרתי לר' הרי מי שלפניו עופות הרבה למלוג מרתיחין ביותר כדי למולגן ביחד והדבר נראה שהרי העור כוויץ ונפשט מעל הבשר מכח קילוח הרתיחה שנופל עליו וא"כ נתת דברך לשיעורין ואני ראיתי בסדר בשר על גבי גחלים שצריך ליתן תחילה החמין (חסר בתחצו"ל והמהדיר הוסיף- המים) בכלי שני ואח"כ נותנים לתוכו (באורה ח"ב- לעור) העוף למולגו ור' אמ' לי (בתחצו"ל נוסף- נ"ע) יפה סידר (באורה- אמר) המסדר יישר כחו וגם אני כן (באורה ח"ב- וכך) היה בלבי (באורה ח"ב נוסף- דאין מולגין אותן אלא בכלי שני).
- 865 מכאן ועד סוף המס"ד מקורו בספרות דבי רש"י, ונדפס בתשו"ר, סימן שי"ז, עמ' 332 על-פי כל המקבילות.
- 866 באורה ח"א נוסף כאן- טווייה.
- 867 באוה"ר ובסדו"ר- לקמיה.
- 868 תיקנתי על פי דרך המקבילות (מלבד סדו"ר, ושם המלה אינה).
- 869 במקבילות- דלא.
- 870 מלה זו אינה באורה ח"א.
- 871 באורה ח"א- מהאי.
- 872 מלה זו אינה באורה ח"א כאן, אלא בשורה הבאה אחרי המלה "דמו", ובסדו"ר אין כלל "דאמר מר לעולם".
- 873 באורה ח"א ובאוה"ר (לפי כ"י ו, יעויין בהערת המהדיר שם)- עד שידחנו יפה יפה וימלחנו יפה יפה, ובסדו"ר- עד שמולחו יפה יפה וידיחנו יפה יפה.
- 874 באורה ח"א- דצלי הוא נהי דלא.
- 875 בסדו"ר- דלצלי איפשר בלא מליחא.
- 876 בסדו"ר- כל כך.
- 877 באורה ח"א- כל כך כמו.
- 878 באורה ח"א- מיהא לצלי.
- 879 נכפל בט"ס.
- 880 באורה ח"א ובסדו"ר- דאמרין.
- 881 בסדו"ר- אבל אינו.
- 882 בסדו"ר- כל כך, והמלה אינה באורה ח"א.
- 883 באורה ח"א ובסדו"ר במקום "הא מיהא...לצלי" נכתב "דאידי דצלי הוא דאיב דמא (בסדו"ר בט"ס- דאיירי בצלי) ואף על פי שלא אכל ממנו רבי הניח תינוקות (באוה"ר ובסדו"ר- לתינוקות) לאכול ממנו (בסדו"ר- בו) דאמרין קטן אוכל נבילות לתיאבון (בסדו"ר ובאוה"ר מלה זו אינה) אין בית דין (בסדו"ר- אנו) מצווין להפרישו וכל שכן הכא דאין איסורו חמור (בסדו"ר- דאינו איסור גמור) כנבילות." באוה"ר במקום כל החצי השני שבפנים "ואע"ג דלצלי...מליחא לצלי" מופיע, בשנויי לשון קלים, התיאור בדבר הנתונה לקטן.
- 884 מכאן ועד סוף המס"ד מקורו בספרות דבי רש"י. יש מקבילה (בשנויים) בסדו"ר, סימן תרט"ז, עמ' 293 – 294, בספר האורה ח"א, סימן ק"ח, עמ' 129 – 131 (ושם כל ההתחלה שונה, והמקבילה מתחילה רק להלן באמצע המס"ד) ובספר האורה ח"ב, סי' ק"נ, עמ' 227. הדברים נמצאים גם, בשנויים רבים ובהוספות, באבי העזרי, סימן אלף וצ"ח, עמ' קה-קט ובספר רקח, סימן ת"ט, עמ' רפח-רפט (לא צוינו שנויי נוסחאות לשני המקורות האחרונים). ויעויין עוד בגנזי קדם ב, עמ' 16 – 18, בו מובא מקור דומה מאוד בשם רבינו שמואל בר חפני גאון, ומה שכתב על מקור זה תא-שמע, אשכנז, עמ' 29, הערה 33.
- 885 כך הוא גם בספר האורה ח"ב, וברוב כ"י של ספר האורה ח"א (ויעויין בהערה א, שם, שבכ"י אחד- נקירת).
- 886 בספר האורה ח"א וח"ב- הבשר.

לבשל הבשר עד שידחנו⁸⁸⁸ במים וימלחנו⁸⁸⁹ יפה יפה. ואחר כך יניחנו על כלי {תרפט} מנוקב עד שיפלוט כל הדם⁸⁹⁰ ואסור למלוח על כלי שאי' מנוקב. כי החתיכו' התחתונ' בולעו' מהדם של עליונה כשנחו' מפליטתו⁸⁹¹ וצריך שישא האסור על כלי מנוק' שיעור מיל ואחר כך ידחנו בפעמי⁸⁹² אמר שמוא' {תרץ} אין הבשר יוצא מידי דמו עד שידחנו במים וימלחנו ויחזור וידחנו⁸⁹³ ואין מבשלין כבד אבל {תרצא} צולין אותו ואין צולין אותו עם חתיכות של בשר בין שהכבד למעלה או למטה כי פעמי מהפכ' השפוד ונמצא הבשר בולע מדם הכבד⁸⁹⁴ ואין {צולין}⁸⁹⁵ מבשלין בשר עוף אלא א"כ מולחו יפה⁸⁹⁶ וצרי'⁸⁹⁷ שיוציא כל המוח⁸⁹⁸ שבראש⁸⁹⁹ מפני הדם⁹⁰⁰ וצריך שיסי'⁹⁰¹ {תרצב} כל החלב שעל הכליות ושל מטה מן הכליות והחלב {תרצג} שעל העצמות⁹⁰² שתחת הכליות ולא ישאיר ממנו כלום לפי שהכל בכרת⁹⁰³ וצרי'⁹⁰⁴ שיטול גיד הנשה כולו בכל המקום שמתפצל⁹⁰⁵ ויחתוך הירך כולו וישבר העצם שבירך לפי שגיד יוריד בו וישליכנו⁹⁰⁶ ויטול שמנוני⁹⁰⁷ שבירך⁹⁰⁸ ויסיר⁹⁰⁹ החלב והקרום שעל גבי הטחול⁹¹⁰ ויוציא הוורידין שבתוך הטחול שהן מן החלב שעל הכסלים שקורין פלנקש⁹¹¹. והחוטין שבת' {תרצד} הכסלים שהם ג' לימין וכל אחד ואחד נחלק לב' חוט' וב' מן השמאל שכל אחד נחלק לג' חוטין שהן כולן יב חוטין⁹¹². ויבדוק אחריהן וישרש אותן⁹¹³ עד שיטול את כולן ולא יניח מהן אפילו כחוט השער'⁹¹⁴ ואם הניח חייב⁹¹⁴ ויחייב ליטול ח' (לב) שעל הקיבה {תרצה} וחלב שעל בית

- 887 בספר האורה ח"ב הפתיחה שונה מעט- דין נקיות הבשר וזה תיקון נקיות הבשר מן החלב ומן הדם וגידים שכתב בהן כרת דכתיב כי נפש כל בשר דמו בנפשו וגו' מכאן אתה למד שהדם מובלע בבשר הוא.
- 888 בספר האורה ח"ב- שידח אותו.
- 889 בספר האורה ח"ב- וימלחנו במלח.
- 890 בספר האורה ח"ב- עד שיפריש הדם.
- 891 בספר האורה ח"ב אין "ואסור למלוח...כשנחו' מפליטתו"
- 892 בסדו"ר, בספר האורה ובאבי העזרי- ג פעמים.
- 893 בספר האורה ח"ב בשני לשון, וגם בשניים תוכניים מסוימים- וצריך שיהא הבשר על כלי מנוקב כשיעור מהלך מיל אחד כדי שיהלך הדם ואחר כך ינער המלח וידחנו במים שלשה פעמים דאמר שמואל אין הבשר יוצא מידי דמו עד שידחנו במים וימלחנו יפה יפה ויחזור וידחנו יפה.
- 894 בספר האורה ח"ב מנוסח דין הכבד כך- ואסור לבשל את הכבד במים לא לבדו ולא עם בשר אלא לצלות אותו לבדו באש ואסור לצלות אותו למעלה מן הבשר בשפוד אחד ולא למטה מן הבשר. ולאחר מכן יש עוד שני דינים- ואסור לבשל החלב שהוא עם בני מעיים שבני מעיים מקיפין אותו ואסור לבשל המוח שבראש אלא יצלה אותו על האש. הדין הראשון נוגע לגזירת הכנתא, הנזכרת במפורש להלן מס'ד 76 ו- 143. הדין השני נוגע לאיסור המוח שבראש. לעומת זאת, בסדו"ר נאמר (לאחר נוסח זהה לזה שבספר האורה)- ואסור למיתליה למעלה מן הבשר אלא למטה מן הבשר.
- 895 השמטתי על-פי סדו"ר, ספר האורה, אבי העזרי ורקח.
- 896 בספר האורה ח"ב בשינוי לשון- ואסור לבשל התרנגולת עד שידחנה במים וימלחנה.
- 897 כאן מתחילה המקבילה למקור שבספר האורה, ח"א, עמ' 130.
- 898 בספר האורה ח"א- מוח.
- 899 בספר האורה ח"ב- המוח שבראש כולו.
- 900 בספר האורה ח"א אין "מפני הדם".
- 901 בספר האורה ח"א וח"ב- שיקח.
- 902 בספר האורה ח"א- וחלב שעל גבי העצמות.
- 903 בספר האורה ח"א וח"ב- ועצם גופו שתחת הכליות ישליכנו ולא ישאיר אפילו כשעורה אחת (בח"ב נוסף- של חלב) ואם השאיר (בח"ב נוסף- אפילו כשעורה אחת) חייב כרת.
- 904 בספר האורה ח"א וח"ב- ועוד צריך.
- 905 בספר האורה ח"א וח"ב אין "בכל המקום שמתפצל".
- 906 בספר האורה ח"א וח"ב- ויחתוך הירך כולו (בח"ב- כולה) ולא ישאיר מגיד הנשה כולו בכל הירך (בח"ב אין "כולו בכל הירך") אפילו כחוט השערה וישבור העצמות שהן בירך שיש בהן שמנונית גיד הנשה (בח"ב- העצמות שבירך שיש בהן שרשי גיד הנשה) וישליך אותו לחוץ.
- 907 בספר האורה ח"א- השמנונית.
- 908 בספר האורה ח"ב אין "ויטול השמנונית שבירך".
- 909 בספר האורה ח"א וח"ב- ויטול.
- 910 בספר האורה ח"ב- הקרום והחלב שעל גבי טחול.
- 911 בספר האורה ח"א וח"ב- וישליך (בספר האורה ח"ב-וישלוף, וכן הגיה המהדיר גם בח"א) הוורידין שבטחול (בח"ב-שבתוך הטחול) שהן חלב (בח"ב- שהן מן החלב) ויטול הקרום (בח"ב נוסף-והחלב) שעל הכליות והחוטין שבתוך הכליות ויטול הקרום שעל הכסלים.
- 912 בספר האורה ח"א וח"ב- וחוטין שבתוך הכסלים שהן חמשה חוטין שלשה בכסל ימין (בח"ב- הימין) שכל אחד ואחד (בח"ב- שכל אחד) נחלק לשנים (בח"ב- לשני) חוטין ושנים (בח"ב- ושני) חוטין בכסל שמאל (בח"ב- שבכסל השמאל) שכל אחד ואחד (בח"ב- שכל אחד) נחלק לשלשה חוטין ובין כולם הם (בח"ב- שהן כולן) שנים עשר חוטין.
- 913 בספר האורה ח"א- אותם, וכן להלן בשורה הבאה- כולם, מהם, אך בח"ב כבפנים.
- 914 בספר האורה ח"א- חייב כרת, ובח"ב כבפנים.

הכוסות ושעל הכרס ובודקין עד {תרצו} אמה⁹¹⁵ מוציא כל החוטין שבי[דים]⁹¹⁶ לפי שהן אסורין משום דם⁹¹⁷ וכל החוטין שבבהמה יוציא לחוץ⁹¹⁸ לפי שיש מהן אסורין⁹¹⁹ משום [דם]⁹²⁰ ויש מהם אסורין⁹²¹ משום חלב⁹²² ויוציא החוטין שבראש תחת הלשון⁹²³ כל האוכל מן החוטין כחיטה חייב כרת משום כל חלב וכל דם לא תאכלו⁹²⁴ ולא פירש {תרצו} איזה חלב אסור ואיזה מותר שאם אתה אסור כל החלב הן בתוך הבהמה הן מחוץ לבהמה נמצא אסור כל הבהמה ולכך פירשו חכמי' בתור' שבעל פה ומביאין ראייה מן המקרא להודיע איזה חלי' אסור ואיזה מותר⁹²⁵.

{ 59 } חלב⁹²⁶ מחובר בחתיכה ונמלח {תרצח} עמה אפי' כל שהוא עושי' כל החתיכה נבילה לפי שמין במינו והוא אינו בטל.

{ 60 } בשר⁹²⁷ מלוח⁹²⁸ שלא נזהר⁹²⁹ במליחתו אלא כמו שמולחין כל השנה כולה⁹³⁰ מותר לאכול⁹³¹ בפסח ואפי' ⁹³² למאן דאמי' [חמץ בזמנו בין מין בשאינו מינו בין] ⁹³³ מין {תרצט} במינו במשהו⁹³⁴ הני מילי דאיתיה בעיניה⁹³⁵ אבל הכי דליתיה בעיניה כגון הבא על על ידי תערובת שמא נתערב חמץ במלח⁹³⁶ אפי' הכי⁹³⁷ אינו אסור אלא בנותן טעם דברי רבי⁹³⁸.

{ 61 } על⁹³⁹ הכף שביחשו בה⁹⁴⁰ {תש} קדירו' בשר ושכחו⁹⁴¹ וביחשו⁹⁴² בה קדירות של חלב⁹⁴³ או להפך⁹⁴⁴ אם ביחשו בה כשהיא לחה⁹⁴⁵ חזין כמה הכניס מן הכף בקדירה⁹⁴⁶ והוא כל הכף כחתיכת איסור' ומשערין אם יש שם ששים

⁹¹⁵ בספר האורה ח"א- וחייב ליטול החלב שעל גבי הקיבה עד אמה בדקין כדאמרין ריש מעיא באמתא בעיניא גרידא. בספר האורה ח"ב- וחייב ליטול החלב שעל גבי הקיבה ושעל המסס ובית הכוסות ושעל הכרס כולן ויטול החלב שעל גבי הקיבה עד אמה בדקין.

⁹¹⁶ כך הוא במקבילות, והקריאה בפנים אינה ברורה.

⁹¹⁷ בספר האורה ח"א וח"ב- ויטול החוטין שתחת הידים (בח"ב- שבתחת הידים כולן) ושתחת הלשון שהן בראש (בח"ב- והחוטין שבראש תחת הלשון) ויטול החוטין (בח"ב נוסף- כולן) שבצואר שהן אסורין משום דם שבתוכן.

⁹¹⁸ בספר האורה ח"א וח"ב במקום "וכל החוטין...לחוץ" נכתב "ואל יניח אפילו (בח"ב אין "אפילו") כחוט (בח"ב- חוט) אחד בכל הבהמה (בח"ב נוסף- כולה)".

⁹¹⁹ בספר האורה ח"א- לפי שיש חוטין שאסורין.

⁹²⁰ כך הוא במקבילות וכך הוגה בגיליון כתב היד, בכתובה הדומה לכתב היד שבפנים.

⁹²¹ בספר האורה ח"א- ויש חוטין שהן אסורין.

⁹²² בספר האורה ח"ב- שהן אסורין משום דם ומשום חלב.

⁹²³ בספר האורה ח"א וח"ב מופיע המשפט "ויוציא...תחת הלשון" לעיל. בספר האורה ח"א ואילו כאן יש פירוט של חוטין וקרומים האסורים משום דם ואילו האסורים משום חלב, והבהרת ההבדל ההלכתי ביניהם, ואילו בח"ב אינו כלל.

⁹²⁴ בספר האורה ח"ב- וכל האוכל כשיעור גרגיר חטה אחת מן החלב או מן הדם חייב כרת משום כל חלב וכל דם לא תאכלו. בספר האורה ח"א במקום "כל האוכל...לא תאכלו" נכתב "ואסור לאכול חלב ודם אפילו כשיעור חיטה אחת שנאמר כל חלב וכל דם לא תאכלו", וכך מסתיים שם המקור כולו.

⁹²⁵ בספר האורה ח"ב- ולא פירש איזה חלב אסור לאכול ואי אתה אומר כל חלב שבתוך הבהמה ושעל גבי בהמה אסור דאם כן נמצא אסור כל הבהמה כולה אלא פירש הקדוש ברוך הוא איזה חלב אסור ואיזה חלב מותר בתורה שבעל פה שחכמים הוגין בה יומם ולילה. אחר כך מופיעים עוד שני דינים לגבי אכילת כחל.

⁹²⁶ מקור זה כפול מלעיל, מס"ד 43, יעויין שם.

⁹²⁷ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה רחבה מעט יותר בספר רקח, סוף סימן רפ"ה, עמ' קנז (עמ' 92, עמודה א בכ"י פריס), ושם מבואר שהיא תשובת רש"י. מקור הדברים מהספרות דבי רש"י- מחזור ויטרי, הלכות פסח, סימן ל"ח, עמ' תה, וספר האורה, ח"ב, סי' ל"ג, עמ' 189 (ויעויין עוד בדרשת ראב"ה לפסח, עמ' 90, הערה 155, ומקבילה נוספת יש בכ"י אוקספורד בודלי (566) 276, Opp, עמ' 53 עמודה א)

⁹²⁸ במקבילות- יבש.

⁹²⁹ בספר רקח- נזהרו, ובמקבילות דבי רש"י- נזדהרו (ובמחז"ו נוסף- בו).

⁹³⁰ המילים "אלא כמו...כולה" אינן במקבילות, ובספר רקח נאמר במקומן "וכמו כן גבינה מותר".

⁹³¹ בספר רקח ובאורה ח"ב- לאוכלו.

⁹³² במקבילות- דאפילו.

⁹³³ הוספתי על-פי דרכן של המקבילות.

⁹³⁴ בספר רקח ובאורה ח"ב- אסור דמשמע במשהו.

⁹³⁵ במקבילות- כי איתא (בספר רקח אין "כי איתא") בעיניה דקנסינן ליה משום דעבר בבל יראה ובל ימצא.

⁹³⁶ במקבילות- אבל על ידי תערובת כגון הכא (בספר רקח אין "כגון הכא") שלא נעשה שימור בבשר (בספר רקח- בשימור הבשר) ואיכא למיחש שמא נמלח בכלי או בכל דבר (בספר רקח במקום "שמא נמלח...דבר" נכתב "שמא לא נזכר") שיש בו חמץ.

⁹³⁷ ברקח אין "אפי' הכי".

⁹³⁸ במקבילות אין "דברי רבי" (בכ"י אוקספורד הני"ל- שלמה ברי' יצחק מ"כ).

⁹³⁹ מכאן ועד סוף המס"ד נדפס בתשו"ר, סימן קמ"ז, עמ' 170, על-פי המקבילות (למרות ש"י מילר במבואו לתחצו"ל עמ' 24, הערה ז, שיער כי זו תשובת רבי יצחק ברבי יהודה ונראה שאלפנביין, בהערה 1 בתשו"ר, שם, מסכים עמו). הלשון והתוכן בפנים קרוב יותר לנוסח שבתחצו"ל מאשר לזה שבספר הפרדס, ולכן השוויתי את הנוסח רק לתחצו"ל. בתחצו"ל פותח המקור כך- דברי רבינו.

⁹⁴⁰ בתחצו"ל- המגיס שבוחשין בה.

כנגד הכף מותר ואם לאו אסור⁹⁴⁷ ואם הכף יבשה ולא⁹⁴⁸ ביחשו בה היום כלל⁹⁴⁹ משערין ס' במאי⁹⁵⁰ דפלטת הכף⁹⁵¹ בקדירין] והבקי⁹⁵² בדבר ישער למו⁹⁵³ [ואמר לנו⁹⁵⁴ המורה⁹⁵⁵ תבוא עליו⁹⁵⁶ ברכה על המחמין] לפי שאין הכל בקיאי לשער⁹⁵⁷..

{ 62 } וסכין⁹⁵⁸ שחתך בה {תשא} בשר חס⁹⁵⁹ אסור לחתוך בה⁹⁶⁰ גבינה חמה מבושל או צלי⁹⁶¹ ולגבינה⁹⁶² צונן נועצה י(ש)⁹⁶³ פעמי בקרקע קשה⁹⁶⁴

{ 63 } שלשה⁹⁶⁵ דברים שאל ר' את רבי' דוד הלוי האחד⁹⁶⁶ בשר בחלב בכמה אמי⁹⁶⁷ לו בששין] כדאמי בשחיט⁹⁶⁸ {תשב} חולין ובעין⁹⁶⁹ כל איסורי' שבתורי' אוסרין⁹⁷⁰ בכל שהו ומפרין] דדבר שבמניין קא חשיב דלא בטל⁹⁷¹ לעולם כגון אם נתערב חתיכה נבילה בין שאר חתיכו ואינו יודע איזוהי חשובה היא ולא בטלה⁹⁷². אבל {תשג} טיפת חלב כשבא⁹⁷³ בתבשיל בטל בששים.

{ 64 } חלב⁹⁷⁴ שחלבו גוי ואין ישר' רואהו אפילו אין⁹⁷⁵ בהמה טמא] אסור דלא ליפוק מיניה⁹⁷⁶ חורבא⁹⁷⁷ ופורץ גדר {תשד} ישכנו נחש

-
- 941 מלה זו אינה שם.
942 שם- שבחשו.
943 שם- קדירת בשר.
944 שם, במקום המלה "להפך" נאמר במפורש "או מגיס קדירת חלב שבחשו בה קדירת בשר".
945 בתחצו"ל בהרחבה- אם כשהיא לחה ביחשו בה קדיר' בשר כגון שתי קדירות ששופתות ע"ג כירה אחת של חלב ואחת של בשר ונתנו של זו לתוך זו הואיל ולחה היא.
946 בתחצו"ל- לתוך הקדירה של בשר.
947 בתחצו"ל במקום "והוא...לאו אסור" נכתב " וכל מה שהכניס בה מן הכף נעשה חתיכת איסור היא עצמה הכף שיעור מה שהכניס ומשערין בס' להאי שיעור כף שהכניס".
948 בתחצו"ל- יבשה היא שלא.
949 בתחצו"ל- קדירת חלב.
950 בתחצו"ל- משערין בששים במה.
951 מלה זו אינה בתחצו"ל.
952 בתחצו"ל- הבקין.
953 אין בתחצו"ל "ישער למו".
954 הוספתי על-פי תחצו"ל.
955 בתחצו"ל- ואמר לנו רבינו.
956 מלה זו אינה בתחצו"ל.
957 בתחצו"ל- המחמיר על עצמו ויאסור זו וזו אשר כמדומה שאין יודע לשער ולידע.
958 מכאן ועד סוף המס"ד מקורו בספרות דבי רש"י. יש מקבילה באוה"ר, סי' פ"ד, עמ' 38, ויעויין במקבילות שציין שם המהדיר (וכן בשבה"ל, ח"ב, סימן ל"א, עמ' ק).
959 באוה"ר ובאורה ח"ב- סכין שנשתמש בה בשר על ידי חמין.
960 באוה"ר ובאורה ח"ב- בו.
961 באוה"ר ובאורה ח"ב – מבושלת (באוה"ר בטעות- ומבושל) וצליה (באוה"ר- וצלי) בלא הגעלה.
962 באורה ח"ב- ולגבינת.
963 על אות זו יש סימני מחיקה בכתב היד עצמו.
964 באוה"ר- צריך לנועצו (באורה ח"ב- נעיצה) בקרקע (באורה ח"ב- קשה) עשר פעמים.
965 מכאן ועד סוף המס"ד מובאת תשובתו של רבי דוד הלוי לרש"י, שנדפסה בתשו"ר, סימן מ"ו, עמ' 40 – 41, על פי המקבילות. יצוין, כי באוה"ר ובאורה ח"ב מקור זה נמצא מיד אחרי המס"ד הקודם שבפנים. גם הנוסח שבספר הישר, חלק החידושים, סימן ת"ק, עמ' 294, דומה מאוד לנוסח במקבילות אלו.
966 באוה"ר ובאורה ח"ב- האחת.
967 באוה"ר ובאורה ח"ב- ואמר.
968 באוה"ר- בכלה שחיתת, ובאורה ח"ב- כדגמרינן בכולה שחיתת.
969 באוה"ר ואורה ח"ב- וגם בעבודה זרה.
970 באוה"ר- אסורין.
971 באוה"ר ובאורה ח"ב- ולא בטיל.
972 באוה"ר ובאורה ח"ב במקום " כגון אם...ולא בטלה" נכתב "אם נאבד בין אחרים כגון חתיכת בשר נבילה שנתערבה באלף בשר שחיטה (באורה ח"ב- שחיטה) דלית ליה תורת תרומה שנתערבה בחולין דבטילה באחד ומאה דכיון (באוה"ר- וכיון) דמוכרין אותה (באורה ח"ב- אותן) במנין חשיבה (באורה ח"ב- דחשיבא) היא (באורה ח"ב- הוא בשר בחלב) ולא בטלה".
973 מלה זו אינה באוה"ר ובאורה ח"ב.
974 מכאן ועד סוף המס"ד מקורו בספרות דבי רש"י, ונדפס בתשו"ר, סימן קנ"ב, עמ' 174, על פי המקבילות. באורה ח"ב מקור זה רצוף למקור הקודם.
975 באוה"ר ובאורה ח"ב נוסף כאן- בדיר. בסדור-ר- אע"פ שאין עמו.
976 מלה זו אינה באוה"ר.

{ 65 } ההיא⁹⁷⁸ קדירה שבישלו בה בשר והוחמו בה חמין לאחר מיכן⁹⁷⁹ ובשעה ששפתוה⁹⁸⁰ על הכירה שגגו⁹⁸¹ ונתנו בה⁹⁸² כף חולבת וחזרו ושכחו⁹⁸³ {תשה} ומלגו תרנגולת באותו חמין⁹⁸⁴ ובא מעשה לפני ר' ואמ' שהקדירה והכף ישרו והתרנגול⁹⁸⁵] תאכל דכלי⁹⁸⁶ שיני אינו⁹⁸⁷ מבשל..

{ 66 } ההיא⁹⁸⁸ קערה שאכל⁹⁸⁹] בה⁹⁹⁰ חלב פעם⁹⁹¹ אחת⁹⁹² שכחו ונתנו בה בשר חם והשלי בקר⁹⁹³ זוית וגוים אכלו⁹⁹⁴ בה חלב חם⁹⁹⁵ ושכחו⁹⁹⁶ בה קיבה כשירה ונתנו בה חלב⁹⁹⁷ כשר⁹⁹⁸ והתיר ר' את הכלי⁹⁹⁹ לפי שנשתמש בה צונן¹⁰⁰⁰.

{ 67 } חלב¹⁰⁰¹ קרוש {תשו} הנמצא בעור קיבה ומלחוהו בעור [בין לבדו]¹⁰⁰² בין שנותנין עמה חלב אחר¹⁰⁰³ נראה בעיני¹⁰⁰⁴ איסור גמור בבשר בחלב¹⁰⁰⁵ ויש מתירין¹⁰⁰⁶ [ומביאין]¹⁰⁰⁷ ראייה מדגים שעלו בקערה שפסקנו שמותר לאוכלו¹⁰⁰⁸ בכותח משום דהוה ליה נותן טעם בר נותן טעם ורחוקות ואינן דומות ליו¹⁰⁰⁹ לפי שאין טעמו של בשר בדגים אלא בקערה ומן הקערה לדגים והוה ליה נותן טעם בר נותן טעם ולכך מותר אבל הכא דנמלח החלב בעור הוה ליה איסור גמור שנתן טעם זה בזה ונעשו שניהם איסור כדקיימ' לן חתיכה עצמ' נעשית נבילה והכא נמי הכל נבילה

⁹⁷⁷ בסדור"ר - שלא תצא לידי חורבה ממנו.

⁹⁷⁸ מכאן ועד סוף המס"ד מקורו בספרות דבי רש"י. יש מקבילה באוה"ר, סימן ק"ו, עמ' 48, ויעויין בציוני המהדיר שם [ומאז, יש להוסיף את שבה"ל, ח"ב, סימן ל"א, עמ' קי. כמו כן, בתו"פ, סוף סימן י"ד, עמ' 45 – 46, נמסר תוכן המקור אך לא באותה לשון, ובסופו, לאחר דין נוסף בעניין פת שנלושה בחמין מקדירה בשרית, יש חתימה - שמעיה מפי הרב]. באוה"ר ובאורה ח"ב מקור זה רצוף למקור הקודם.

⁹⁷⁹ במקבילות במקום "לאחר מיכן" נכתב "פעם אחרת".

⁹⁸⁰ במקבילות - ובשעת שפיתתה.

⁹⁸¹ באוה"ר ובאורה ח"ב - באו ושגגו.

⁹⁸² באוה"ר ובאורה ח"ב - בתוכה.

⁹⁸³ מלה זו אינה במקבילות.

⁹⁸⁴ בסדור"ר - בחמין. באוה"ר ובאורה ח"ב - ומלגו ממנה תרנגולת בחמין.

⁹⁸⁵ הוספתי על-פי המקבילות.

⁹⁸⁶ במקבילות - מפני שמלגוה (בסדור"ר - שמלגו) בכלי.

⁹⁸⁷ באוה"ר - ואינו. באורה ח"ב ובסדור"ר - וכלי שני אינו. באורה ח"ב יש עוד משפט נוסף, שאינו במקבילות (לרבות בתו"פ).

⁹⁸⁸ מכאן ועד סוף המס"ד מקורו בספרות דבי רש"י. יש מקבילה בסדור"ר, תחילת סימן תר"ו, עמ' 290, ויעויין בציוני המהדיר שם, ומאז יש להוסיף את תו"פ, אמצע סימן ט"ו, עמ' 46.

⁹⁸⁹ הוספתי על-פי המקבילות, ושם - שאכלו.

⁹⁹⁰ באורה ח"א ובסדור"ר - ההוא קדירה (בסדור"ר נוסף - בת יומא) שאכלו בה.

⁹⁹¹ בסדור"ר - ופעם.

⁹⁹² בתו"פ אין "פעם אחת".

⁹⁹³ במקבילות - לקרן.

⁹⁹⁴ בתו"פ - ואכלו.

⁹⁹⁵ באורה ח"א ובסדור"ר - והיו גוים אוכלין בה חלביהם (באורה ח"א - את חלבן).

⁹⁹⁶ בסדור"ר - שכחו. בתו"פ נוסף כאן - ושחקו.

⁹⁹⁷ בתו"פ - ונתנוה בחלב.

⁹⁹⁸ באורה ח"א ובסדור"ר אין "ונתנו בה חלב כשר".

⁹⁹⁹ במקבילות - החלב!

¹⁰⁰⁰ בתו"פ - "שנשתמשו בה בצונן", ויעויין הערת המהדיר בספר האורה ח"א, הערה טז, שיש מכה"י של ספר האורה בהם נכתב כך.

¹⁰⁰¹ מכאן ועד סוף המס"ד מקורו בספרות דבי רש"י ובפירושו לתלמוד, ונדפס בתשו"ר, סימן שי"ח, עמ' 332, על-פי המקבילות הרבות. הנוסח בפנים הוא נוסח ביניים בין הנוסח הקצר שבסדור"ר לבין הנוסח הרחב שבאוה"ר ובאורה ח"ב (ובודאי שהוא אינו תואם את הנוסח הרחב ביותר הנמצא בפירושו רש"י לתלמוד ובספר אבי העזרי). המקבילה שבספר רקח אינה כוללת ציטוט מלולי, אך הנוסח המשתקף ממנה הוא כזה שבנוסח המורחב ביותר. לפיכך, לא הערנו על התוספות וההרחבות שבמקבילות אלא רק על שנויי הנוסח עצמם.

¹⁰⁰² הוספתי על-פי דרכן של המקבילות.

¹⁰⁰³ באוה"ר, באורה ח"ב ובאבי העזרי - חלב הנמצא (באורה ח"ב נוסף - בקיבה) קרוש בעור הקיבה שמולחין אותה (באבי העזרי - אותו) בעורה בין שנותנין עמה (באורה ח"ב ובאבי העזרי - עמו) חלב אחר ובין (באורה ח"ב ובאבי העזרי - בין) שמולחין אותו עמה (באבי העזרי - בעצמו).

¹⁰⁰⁴ באוה"ר ובאורה ח"ב - בעיני רבי.

¹⁰⁰⁵ באוה"ר ובאורה ח"ב ובאבי העזרי - ומבשר (באבי העזרי - ובשר) בחלב (באבי העזרי נוסף - גמור) לאיסור (באורה ח"ב - אוסר) את (באבי העזרי אין "את") הגבינה איסור גמור (באבי העזרי אין "איסור גמור") ואין בידו (באוה"ר ובאבי העזרי - בידו) כח להתיר.

¹⁰⁰⁶ באוה"ר ובאורה ח"ב ובאבי העזרי נוסף כאן - אותו.

¹⁰⁰⁷ הוספתי על פי המקבילות וכן הוא בגיליון כתב היד בכתובה הדומה לזו שבכתב היד עצמו.

¹⁰⁰⁸ באוה"ר - לאוכלן, ובאורה ח"ב ובאבי העזרי - לאכלם.

¹⁰⁰⁹ באוה"ר ובאורה ח"ב במקום "ואינן דומות ליו" נכתב "זו מזו כממזרח למערב (באוה"ר - כמזרח עד מערב)".

לפי שמערב חלב זה עם חלב אחר לעשות גבינה הוה ליה מין במינו חלב היתר וחלב נבילה ופסקי' בפסח' דמין במינו במשהו ואין לטעו' בבהיא דאמרי' כהן שדעתו יפה שורפה היה דקסבר פיר'1010 בעלמא הוא הקיבה דאשכחן דחלב גמור הוא דאמרי' כשיר' שינקא מן הטריפה קיבתה אסור'. אבל ינקתו מאמו הוה ליה ככנוס במעיו וכנתון בקערה כדתנן טריפה שינקא מן הכשיר' קיבתה מותרת1011.

{ 68 } בשערי'1012 דרב האי גאון1013 {תשח} על עדות דגוי'1014. אין סומכין על עדותו1015 של גוי לא לאסור ולא להתיר לאסור1016 דנפקא לן משמועה חריני' ששנינו ביבמ'1017 גוי שהביא פירותיו אינו נאמן לומר מאותו מקום הביאותים לפי שנתכוין להשביח מקחו1018 (!ללא לדבר אחר?)1019 ולא להתיר מדאמ' רב'1020 בשר {תשט} שנתעלם1021 מן העין אסור.

{ 69 } אין1022 רבי מניח לאכול גבינה או חלב על שולחן שאוכלין עליו1023 בשר ואפי' אם מופלגין זה מזה ברחוק1024 אלא א"כ נוטל המפה1025 על ברכיו ואוכל1026 שלא על השלחן דאמרין שני אכסנאים זה בא ממקום אחד וזה בא ממק' אחר אוכלין על שולחן אחד זה בשר וזה גבינה1027 ואמרי'1028 עלה לא שנו אלא שאין מכירין זה את זה אבל מכירין זה את זה1029 אסור

{ 70 } ועל1030 בן יונה שנתב' בו לבו. אין משערין אלא בדם הלב ודבר מועט {תשי} הואיל דלב אמרי' שיע לא בלע. { 71 } ובשר1031 בחלב בס'1032 דהא1033 דתנן במסכ' ע"ז אילו אסורי' ואיסורי' בכל שהו1034 בשר בחלב1035 הכי קאמי' כדקתני בגמרא מאי קא חשיב אי דבר שבמניין קא חשיב וכו' והכי קאמי' ובשר בחלב היינו חתיכת בשר. דהוי דבר שבמניין ולא בטיל אפי' {באלף}1036 ולעולם בשר בחלב {תשיא} בס'

1010 דהיינו פירשא.

1011 במקבילות יש כאן הרחבה גדולה בכל החלק השני "לפי שאין... קיבתה מותרת".

1012 מכאן ועד סוף המס' מקורו, כאמור בפנים, בתורת הגאונים, ונדפס בתשו"ר, סימן שס"א, עמ' 364, על-פי המקבילות האשכנזיות אלו שמהספרות דבי רש"י, ויעויין בהערת י' מילר בתחצו"ל, סי' ע"ד, עמ' מד, למקורות נוספים.

1013 מלה זו אינה במקבילות.

1014 במקבילות אין "על עדות דגוי".

1015 במקבילות- דבריו.

1016 מלה זו אינה במקבילות.

1017 במקבילות במקום "דנפקא... ביבמ' " נכתב "מאותה ששנינו בשמועה אחרונה דיבמות".

1018 במקבילות- פירות וכו' לא אמר כלום לא נתכוון זה אלא להשביח מקחו.

1019 איני יודע להלוס מלים אלו, והן אינן נמצאות במקבילות.

1020 במקבילות- כדרב (בתחצו"ל ובאורה"ר- מדרב) דאמר.

1021 באורה"ר ובאורה ח"ב- כיון שנתעלם.

1022 מכאן ועד סוף המס' מקורו בספרות דבי רש"י ונדפס בתשו"ר, סימן שכ"ו, עמ' 336, ע"פ המקבילות (והנוסח בפנים דומה לנוסח שבתחצו"ל, באורה"ר ובספר האורה ח"ב, ולכן יובאו חילופי הנוסחאות רק ממקורות אלו). באורה"ר ובאורה ח"ב מקור זה סמוך למקור הקודם בהפסק של דין אחד.

1023 בתחצו"ל- שהוא סועד בו, באורה"ר ובאורה ח"ב- שלחן אחד שהוא סועד עליו.

1024 בתחצו"ל ובאורה ח"ב במקום "אם... ברחוק" נכתב " ואפילו למי שמופלג ממנו בהוצאה ואפילו הוא עומד בראש השלחן", ובאורה"ר נמצא רק "ואפילו הוא... השלחן"

1025 בתחצו"ל ובאורה ח"ב- מפה. באורה"ר- הוא נוטל מפה.

1026 במקבילות נוסף כאן- לצד אחד.

1027 במקבילות נוסף כאן- ואין חוששין.

1028 באורה"ר- ותני, בתחצו"ל ובאורה ח"ב- ותנו.

1029 בתחצו"ל ובאורה ח"ב אין "זה את זה".

1030 מופיע לעיל מס' ד 45 וכפול כאן, ויעויין שם לחילופי הנוסחאות. באורה"ר ובספר האורה ח"ב הוא רצוף למקור שלפניו כאן.

1031 פסק זה מקורו בספרות דבי רש"י. יש מקבילה מעט יותר נרחבת באורה"ר, סימן ע"ג, עמ' 34 ובמקורות שציינ שם המהדיר. באורה"ר ובספר האורה ח"ב מקור זה רצוף למקור הקודם.

1032 במקבילות- הורה ר' בשר בחלב בששים כשאר כל אסורין (באורה ח"ב נוסף- שבתורה).

1033 במקבילות- ולדברי האומר במשהו מביא ראיה מהא.

1034 במקבילות- ואוסרין בכל שהן (באורה ח"ב- שהוא).

1035 במקבילות נוסף כאן- וכו'.

1036 הוספתי על-פי המקבילות, ושם במקום "הכי קאמר... אפי' {באלף}" נכתב "וכסבור (באורה"ר- וקסבר) הוא לומר כל שהו במשהו ולא היא דקתני בגמרא מאי קא חשיב אי דבר שבמניין קא חשיב וכו' (באורה"ר אין "אי... חשיב וכו' ") ובשר בחלב משהו שנפל לתוך החלב או טפת חלב שנפלה (באורה"ר ובתחצו"ל- שנפל) לתוך קדרה של בשר לאו דבר שבמניין הוא אלא הכי קאמר ואוסרין בכל שהוא בכל מקום שנתערבו שם אפילו באלף ובשר בחלב היינו חתיכה של (באורה ח"ב ובתחצו"ל- חתיכת) בשר שנפלה בחלב דחתיכה דבר שבמניין היא."

{ 72 } על¹⁰³⁷ הקיבה אמ' לנו רבי שאם החלב שבתוכו מלוח הוה ליה דין רותח ונעשה הכל חתיכת איסור דתניא קיבה שבישלה בחלבה {תשיב} אסורה¹⁰³⁸.

{ 73 } גבינה¹⁰³⁹ (.) היתה מלוחה מחדש ונמצא תחתין¹⁰⁴⁰ {תשיג} מעט בשר¹⁰⁴⁰ והתיר ר' לאוכלה ולחתוך מקום דבק הבשר ולהשליכו והשאר מותר¹⁰⁴¹.

{ 74 } מאיש¹⁰⁴² [ירושלמי]¹⁰⁴³ הועתק על הכחל אני משיבו¹⁰⁴⁴ מה שאמרנו¹⁰⁴⁵ קורעו ומוציא את חלבו לא לבשלו¹⁰⁴⁶ עם הבשר¹⁰⁴⁷ לא לכתחילין ולא בדיעבד¹⁰⁴⁸ אלא להתירו בפני עצמו אבל כחל שנתבשל עם בשר אוס'ן¹⁰⁴⁹ בפחות מששים¹⁰⁴⁹ כשאר איסורין¹⁰⁵⁰ שבתורי ולא חילקו בין מניקה לשאינו מניקה. וכן הלכה דגזרינ' הא אטו הא וצריך לח'ט[ט]שנינו אם בא לאכול אחריו בשר וכן הלכה רווחת בישר¹⁰⁵¹, ואסור¹⁰⁵² לבשלו בקדירה אלא ייצלנו¹⁰⁵³.

{ 75 } ויש¹⁰⁵⁴ שמחמירין ואין מבשלין לונביל בקדירה לפי שהוא חלק ואינו מקבל מלח אבל יש הרבה מקומות בבהמה שהבשר חלק ואין חוששין¹⁰⁵⁵. {תשיד}

{ 76 } אחימלך¹⁰⁵⁶ מצא בתשובות¹⁰⁵⁷ ראשי ישיבות (א)[ש]מ' רב יהודי¹⁰⁵⁸, {תשיה} שגזר על הכנתא אינטריל בלע¹⁰⁵⁹ לפי שאין הכל¹⁰⁶⁰ בקיאיין לנקרה¹⁰⁶¹.

¹⁰³⁷ פסק זה מקורו בספרות דבי רש"י. יש מקבילה יותר נרחבת בספר האורה ח"ב, סימן צ"ד, עמ' 209 – 210, ורחבה עוד יותר באוה"ר, סימן פ, עמ' 36.

¹⁰³⁸ במקבילות- על הקיבה אמ' לנו רבי שהחלב שבתוכה מליח הוא ביותר ומליח הרי הוא כרותח ושואב מעור הקיבה טעם הבשר ונעשה החלב כולו חתיכה דאסורא ולאחר זמן אמר לנו רבי דאפילו קיבה לבדה בלא חלב שנמלחה עם עורה אוסר הגבינה דאינו כפרש בעלמא דתניא קיבה שבישלה בחלבה אסורה מפני שכנוס במעיה ועוד דתנן כשרה שינקה מן הטרפה קיבתה אסורה אלמא לאו פרשא היא ומבטיל נמי לא בטיל דהא פסיקנא הלכתא בפסחים אליבא דרב יהודה דאמר מין במינו לא בטל.

¹⁰³⁹ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה בשבה"ל, ח"ב, סימן ל"א, עמ' קט.

¹⁰⁴⁰ בשבה"ל- מעט חתיכות בשר דבוק בה.

¹⁰⁴¹ בשבה"ל- ושאלו לרבנו שלמה (יעויין הערה 10 של המהדיר שם שברוב עדי הנוסח- לרבנו שמואל) והורה לחתוך מקום דבוק הבשר ולהשליך והשאר מותר.

¹⁰⁴² מכאן ועד המילים "רווחת בישרי" (ועד בכלל) מקורו בספרות דבי רש"י. יש מקבילה בספר האורה ח"ב, סימן ס"ו, עמ' 202, ובאוה"ר, סי' ס"ג, עמ' 30 (וכן בשבה"ל, ח"ב, סימן כ"ח, עמ' צז) ויעויין בצינוי המהדירים. הדברים הובאו, בשנוי לשון, כתשובת רש"י גם בספר אבי העזרי, סימן אלף וק"י, עמ' קלא וממנו באו"ז, ח"א, סימן תס"ג, עמ' 134.

¹⁰⁴³ הוספתי על-פי ספר האורה ח"ב והקריאה בכ"י מעש"ר אינה ברורה, ובאורה ח"ב שם- אבי העזרי העתקתי מאיש ירושלמי. המהדיר צירפו לסימן הקודם שם (שהובא בכ"י מעש"ר לעיל, מס"ד 54-55), ובאוה"ר אינו כלל, ואכן מכ"י מעש"ר עולה שהוא שייך לכאן. (ויעויין אפטוביצר, מבוא, עמ' 79 שהתחבט בהבנת הנוסח שבאורה ח"ב).

¹⁰⁴⁴ באורה ח"ב- משיבך.

¹⁰⁴⁵ במקבילות במקום "מה שאמרנו" נכתב "שאני (מלה זו אינה באוה"ר) לא שמעתי".

¹⁰⁴⁶ במקבילות במקום "לא לאכלו" נכתב "להתירו".

¹⁰⁴⁷ באוה"ר- בשר.

¹⁰⁴⁸ במקבילות- לדיעבד.

¹⁰⁴⁹ במקבילות- אוסר בששים.

¹⁰⁵⁰ במקבילות- כל אסורין.

¹⁰⁵¹ במקבילות (מלבד שבה"ל)- וכן הלכה רווחת בין שהוא כחל מניקה בין שהוא כחל שאינה של מניקה לא חלקו בדבר משום גזרה וצריך לחטט שינוי אם בא לאכול בשר אחריו. על-פי הנוסח בפנים "וכן הלכה" מוסב על חיטוט השניינים ואילו לפי אוה"ר הוא מוסב על עצם איסור כחל שנתבשל עם בשר (או, אולי, על איסור כחל שאינה של מניקה). יצוין, כי אין במקבילות את המשפט האחרון שבמקור שבפנים. (בשבה"ל במקום חיטוט השניינים נזכר חיוב שהייה- והאוכל כחל צריך לשהות אחר אכילתו אם הוא רוצה לאכול גבינה אחריו כמו שאכל בשר.)

¹⁰⁵² מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה בסדור"ר, סוף סימן תרט"ז, עמ' 294 ובספר האורה ח"ב, סוף סימן ק"נ, עמ' 227. בשני המקורות הדין מופיע בסוף "דין נקיות הבשר", שהובא לעיל (ללא דין כחל, שאינו חלק מהמקור) במס"ד 58.

¹⁰⁵³ במקבילות- ואסור לבשל כחל (באורה ח"ב- שד) בקדירה מפני שיש בה חלב אלא יצלה (בסדור"ר- צולה) אותה באש.

¹⁰⁵⁴ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה רחבה יותר באוה"ר, סימן קי"ב, עמ' 51, ובספר האורה ח"א, בתוך סימן ק"ט, עמ' 132, וכן תמצית קצרה בספר רקח, סוף סימן תט"ו, עמ' רצ.

¹⁰⁵⁵ בסדור"ר (וכן הוא בספר האורה בשנויים קלים)- לונביל שבשלו בקדירה רבי מתיר והוא שנקרוהו ומלחוהו יפה יפה שלפיכך אין בני אדם רגילין לבשלו בקדירה לפי שפניו חלקים פלוש בלע"ז ואין המלח נכנס לתוכו כל כך לפיכך אין אוכלין אותו אלא צלי ור' אומר אין לך חלק בכל הבשר יותר מחתיכות התולות בעצם השוק שקורין שורייץ וגם הבשר שתחת העצמות שמשכות שם ראשי הוינא חלק הוא ביותר ואין חוששין בכך.

¹⁰⁵⁶ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה בספר הפרדס, עמ' קסז, במסגרת דיון ארוך יותר על הכנתא.

¹⁰⁵⁷ בספר הפרדס- ומצאתי גם בתשובות שאילות.

¹⁰⁵⁸ התיקון בשורה זו על-פי ספר הפרדס, ושם- שמר רב יהודאי גאון זצ"ל.

¹⁰⁵⁹ בפרדס- גזר על כנתא.

¹⁰⁶⁰ מלה זו אינה בפרדס.

{ 77 } לב¹⁰⁶² או כבד שנמצאו במליאתא¹⁰⁶³ שקורין פשטידא בלע¹⁰⁶⁴, הכבד¹⁰⁶⁵ בסי' והלב¹⁰⁶⁶ כמו כן בסי' בדם שבו¹⁰⁶⁷ {תשי' } ואם¹⁰⁶⁸ דבוקי' בחתיכ' אחת של עוף¹⁰⁶⁹ ואין ס' בחתיכה לבטל הדם¹⁰⁷⁰ אז הכל אסור דהא קימחא דידן חיוורת¹⁰⁷¹] היא ואמ' רבינא¹⁰⁷² עלה שמחזקת דם שבתוכה¹⁰⁷³ ואין {תשיז} האור שואבו { 78 } היתד¹⁰⁷⁴ של שפוד¹⁰⁷⁵ היה ארוך יותר מדאי ובקשו לצלות בו ביום טוב¹⁰⁷⁶ ואסר ו--¹⁰⁷⁷ לחותכו בסכין¹⁰⁷⁸ ולא לשורפו¹⁰⁷⁹ כדי לקצרו¹⁰⁸⁰ דלא דמי לההיא דאמר' חותכ¹⁰⁸¹, באור כפי¹⁰⁸² שתי נרות גבי פתילה שהיא ארוכה {תשיח} דהתם לא נראה כמתקן אבל הכא מתקן הוא דגבי נר צריך להדליק שתי הנרות¹⁰⁸³. { 79 } הכי¹⁰⁸⁴ הילכתא ופשט בכל ישראל דכל איסורין בסי' במין שאין מינן אבל מין במינו במשהו. ובחמץ גזרי' שאינו מינו אטו {תשיט} מינו. { 80 } די¹⁰⁸⁵ ביצה שיש בה אפרוח אומר רבנו דכל איסורין בסי' (תשיט)¹⁰⁸⁶ חוץ מחמץ בפסח ויין נסך א"כ¹⁰⁸⁷ אבל גבי ביצה¹⁰⁸⁸ קיימא לן בפרי' גיד הנשה¹⁰⁸⁹ אמ' ר' חלבו אמ' רב הונא¹⁰⁹⁰ בששים והיא אסורה בסי' וא' היא מותרת דהו ליה סב דווק' שיש בה אפרוח בין בביצים עוף טמא בין בבצים עוף טהור. כדתניא ביצים טמא[ות] (ה) ששלקן עם טהורות אם יש בהם בנו' טעו' כולן אסורות ו--¹⁰⁹¹ כגון שנמצא בהן אפרוח וכיון דאית בה אפרוח קרי לה טמאה הלכך ביצים טהורות שנתבשלו ובאחת מן הביצים נמצא אפרוח משערין עם הביצים הטהורות ועם המים שנתבשל בו אם

- ¹⁰⁶¹ בפרדס- לבודקה. הנוסח בכ"י מעש"ר תואם לאמור באבי העזרי, סוף סימן אלף וקכ"א, עמ' קמו.
¹⁰⁶² מכאן ועד סוף המס"ד נדפס בתשו"ר, סי' שניז, עמ' 357, ע"פ ספר האורה ח"ב ואבי העזרי.
¹⁰⁶³ באורה ח"ב- וששאלתם ועל הלב הנמצאין במילת של בצק. באבי העזרי- ועוד מצאתי תשובתו אחרת כבד שנמצא במלייתא.
¹⁰⁶⁴ דהיינו- בלעז, ומלה זו אינה במקבילות.
¹⁰⁶⁵ מלה זו אינה באבי העזרי.
¹⁰⁶⁶ באבי העזרי- והלב שנמצא.
¹⁰⁶⁷ באבי העזרי- משערין הדם שנמצא בו בששים.
¹⁰⁶⁸ באבי העזרי- ואם הם. באורה ח"ב- הכבד נידון בששים ככולו שהוא דם והלב בששים כדם הנמצא בתוכו ואם דבוקין הן
¹⁰⁶⁹ במקבילות אין "אחת של עוף".
¹⁰⁷⁰ באבי העזרי במקום "ואין ס'...הדם" נכתב "צריך להיות (באורה ח"ב- שיהא) בחתיכה (באורה ח"ב נוסף- שנדבק) ששים (באורה ח"ב נוסף- בו) ואם לאו".
¹⁰⁷¹ הוספתי על-פי המקבילות, ושם- חיוורתא.
¹⁰⁷² במקבילות- דאמור רבנן. (ואכן רבינא אינו נזכר בעדי הנוסח של התלמוד לעניין זה).
¹⁰⁷³ באבי העזרי- עלה בפסחים דמחזקת דם.
¹⁰⁷⁴ מכאן ועד סוף המס"ד מקורו בספרות דבי רש"י, ונדפס בתשו"ר, סימן רפ"ד, עמ' 316, על-פי המקבילות דבי רש"י. המקור מופיע בכ"י מעש"ר גם לעיל עמ' 288, ובדרשתו של ראב"ה לפסח (מהדורת ר"ש עמנואל, עמ' 111, ויעניין הערה 313 של המהדיר, שם. המעשה מופיע גם בכ"י אוקספורד בודלי (566) Opp. 276, עמ' 54 עמודה א כ"י קיימברידג' האוניברסיטה Add. 667.1 עמ' 63 עמודה א, ללא שינוי נוסח משמעותיים). בדרשה מתחיל המקור- מעשה היה אותו יתד.
¹⁰⁷⁵ במקבילות כולן נוסף- שתוחבין בו יריכי העוף (בדרשה- עופות; באבי העזרי- שצולין בו עופות).
¹⁰⁷⁶ במקבילות אין "ובקשו...טוב".
¹⁰⁷⁷ שם החכם בכתב היד אינו ברור, בספרות דבי רש"י (מלבד סדו"ר ושם- אסור) כתוב- ר', וכן הוא באבי העזרי. בדרשת ראב"ה לפסח ובמעש"ר הנדפס, סימן מח (בהלכות פסח) כתוב- ר' שלמה.
¹⁰⁷⁸ באבי העזרי- לחתוך אותו.
¹⁰⁷⁹ במקבילות (מלבד אבי העזרי)- (בדרשה נוסף- ואף) לשרוף ראשו באור.
¹⁰⁸⁰ במקבילות (מלבד אבי העזרי)- שיתקצר (באורה ח"ב- שתקצר). באבי העזרי אין "כדי לקצרו".
¹⁰⁸¹ במקבילות- משום תיקון כלי ואין זה דומה לחתכו (בסדו"ר- לתוחב; באבי העזרי- ולא דמי לחותכה).
¹⁰⁸² במקבילות דבי רש"י- לפי, ובאבי העזרי ובמעש"ר הנדפס- בפי. הנוסח בפנים נמצא גם בדרשה לפסח, והגיהו המהדיר- בפי.
¹⁰⁸³ במקבילות במקום "גבי פתילה...הנרות" נכתב "דהתם נראה (בדרשה- דהוי) כמדליק כדרכו כאדם (מלה זו אינה בסדו"ר) שצריך (בדרשה נוסף- בזה) להדליק (מלה זו אינה בסדו"ר) שתי (באבי העזרי- נראה כמדליק לשתי) נרות".
¹⁰⁸⁴ הלשון מקוצרת מדברי רש"י בפירושו לתלמוד, ע"ז סט, ד"ה "וכן כל איסור שבתורה" (ע"פ כ"י פרמה פלטינה 3155, אבל בכ"י קיימברידג' TS 1080.2 עמ' 49- וכן הלכה רווחת בישראל כל איסורין שבתורה בששים חוץ מחמץ בפסח במינו דמוקמינ' לה בפסחים במשהו טבל ויין נסך במינן דאוקמינן להו לקמן במשהו).
¹⁰⁸⁵ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה (בשנויים) בספר רקח, סימן תל"ו, עמ' רצה (עמ' 170 סוף עמודה - עד 171 עמודה א בכ"י פריס).
¹⁰⁸⁶ זהו ציון הסימן בכתב היד.
¹⁰⁸⁷ דהיינו- אינו כן.
¹⁰⁸⁸ בספר רקח- אפרוח בביצה אמור רבנן בסי' גבי כל איסורין שבתורה אבל ביצה.
¹⁰⁸⁹ חולין צח.
¹⁰⁹⁰ בספר רקח אין "אמ' ר' חלבו אמ' רב הונא"

יש סא' לבד מביצים דאסור מותר ואם יש בהם ס' לבד מן האיסור אסורות כל הביצים. אבל אם נתבשלה ביצת עוף טמא או ביצת עוף טריפה עם שאר ביצים כשרות אם מכיר את האיסור אע"פ שאין בהיתר בס' הן מותרות דמיא דבני[ע] לית ביה טעם וביצת עוף טמא אסור¹⁰⁹¹ כדמוכח מואת¹⁰⁹¹ בת היענה(. וכי בת יש ליענה אלא מכאן לביצת עוף טמא שאסור¹⁰⁹² ואמרי' נמי התם תנו רבנן הביצים¹⁰⁹³ המוזרין¹⁰⁹⁴ נפש יפה תאכלם¹⁰⁹⁵ נמצא עליה קורט דם זור' את הדם ואוכל השאר¹⁰⁹⁶ אמ' ר' ירמיה והני מילי¹⁰⁹⁷ שנמצ' הדם¹⁰⁹⁸ על קשר שלו¹⁰⁹⁹ הוא¹¹⁰⁰ זרע של תרנגול הקשור בראש הכד של ביצה שמשם¹¹⁰¹ יצירת האפרוח מתחלת¹¹⁰² וכיון דעדיין הוא שם לא נתפזר בכל¹¹⁰³ הביצה הילכך אוכל השאר אבל נמצא על חלמון שלה אסורה¹¹⁰⁴ דישא תיבלא הכול¹¹⁰⁵ נתפשט הקלקול בכולה ואם נתבשלה [ע]א(א)ם ביצים אחרות הם מותרות¹¹⁰⁶.

{ 81 } והורה¹¹⁰⁷ רבי' שלמה הלכה למעשה על כחל שבישלו עם בשר שמשערין { תשך } אותו בס' כשאר איסורי'. והילכת' רווחת בישר' כך בל' שהוא כחל מניקה בין שאינ' מניקה לא חילקו חכמינ' בדבר משום גזיר' וצריך לחצות אם בא לאכול בשר אחר כחל¹¹⁰⁸ ואם ירצה לאכול גבינה אוכל גבינה ואחר כך כחלולי אני הקטן נרא' דדווקא כחל וכל המחמיר תב' עליו ברכה והילכתא כחל לצלי בעי קריעה שתי וערב שיצא החלב ואם לא קרעו מותר כלישנא קמא דרב דהא תניא כוותיה ולקדיר' קורעו שתי וערב וטחו כותל למבשל והני מילי לבשלו לבדו בלא בשר בל בהד' בשר אסור.

{ דברי ראב"ה } { 82 } אמור¹¹⁰⁹ רבנ' בס' הילכך¹¹¹¹ כבד שנתבשל עם בשר ויש בחתיכו' וברוטב ס' נתבטל הדם ומותר¹¹¹³ ואם לא אסור כל מה שבקדיר' ואם בישל כבד לבדה אינ' נאסרת לפי שפולטת ואינה בולעת { תשכא }

¹⁰⁹¹ מכאן ועד המלה "שלו" (ועד בכלל) מצוטטת, בדילוגים ושנויי סדר, סוגיית חולין סד :
¹⁰⁹² גרסא דומה בעיקרה לזו שבכ"י וטיקן 122 וכ"י וטיקן 123. (בדפוס שונצינו- יש לה ליענה אלא איזו זו ביצה טמאה; בכ"י מינכן- ומי יש לה ליענה אלא איזו זו ביצה טמאה; בכ"י המבורג 169- יש לה ליענה אלא זו היא ביצתה; בכ"י וטיקן 121 – יש לה ליענה איזו זו זו ביצה טמאה. יעוין עוד בציונים שבדק"ס על אתר, הערה כ)
¹⁰⁹³ בכל עדי הנוסח- ביצים.
¹⁰⁹⁴ כך הוא גם בכ"י וטיקן 121, 122 ו- 123, ובשאר עדי הנוסח- מוזרות.
¹⁰⁹⁵ כך הוא גם בכ"י וטיקן 122 ובדפוס שונצינו. (בכ"י המבורג ובכל כתבי היד של פירוש רש"י - הנפש היפה תאכלם; בכ"י וטיקן 121 – נפש יפה תאכל; בכ"י וטיקן 123 – נפש היפה תאכל אותם).
¹⁰⁹⁶ בגמ'- את השאר (בכל העדים).
¹⁰⁹⁷ שם- והוא. (מלבד מאשר בכ"י מינכן- הוא)
¹⁰⁹⁸ כך הוא גם בכ"י וטיקן 122 ו-123, ובשאר עדי הנוסח מלה זו איננה.
¹⁰⁹⁹ כך הוא גם בכ"י וטיקן 123, ובשאר עדי הנוסח- שלה. (ובכ"י וטיקן 122 - שלא)
¹¹⁰⁰ מכאן ועד המלים "הקלקול בכולה" (ועד בכלל) מובאת לשון רש"י, שם, ד"ה "והוא שנמצא הדם על הקשר שלה".
¹¹⁰¹ ברש"י- ומשם (בכל עדי הנוסח, מלבד כ"י פרמה 1304/2756, ושם – ומשום).
¹¹⁰² מלה זו אינה בכ"י פרמה 1309/2589, אך מופיעה בשאר עדי הנוסח של פירש"י.
¹¹⁰³ ברש"י- בשאר (בכל עדי הנוסח).
¹¹⁰⁴ שם- כולה אסורה כדמפרש לקמן (בכ"י פפד"מ 159 – לקמיה).
¹¹⁰⁵ שם- דשדא תיבלא בכולה (וכן הוא גם ברוב עדי הנוסח של הסוגיא עצמה, מלבד כ"י וטיקן 122 ו-123, ושם- דאישא תיבלא).
¹¹⁰⁶ בספר רקח- אם יש אפרוח בין בביצה טמאה בין בביצה טהורה אוסר כדתנ' ביצים ששלקן ומצא אפרוח באחת מהם אם יש ס' בהן בנותן טעם אסורות הלכך ביצה שיש בה אפרוח יש לנו לשער בביצים טהורות אחרות ובמים שנתבשלו בו אם יש בהן ס"א לבד מן ביצת אפרוח אז מותר ואם לאו אסורה. אבל ביצת טריפה או ביצת עוף טמא שנתבשלה עם ביצים טהורות אפי' אין בהם ס' מותרות דמיא דביעי לית בהם טעמ' ביצת טריפה אסורה אפרוח של ביצה טריפה מותר בתמורה בשילהי כל האיסורי' ביצת עוף טמא אסורה בפי' אילו טרפות מן בת יענה ושיוין בביצת טריפה שאסורה בשיחלא קמא תניא אין מוכרין ביצת טריפה לגוי ביצה המוזרת מותרת ביצה שנמצא דם על חלמון שלה אסורה אבל דם על חלבון זורק ואוכל השאר.
¹¹⁰⁷ מכאן ועד המלים "ולי אני" (ולא עד בכלל) הוא כפול (ומתחיל כאן בקיטוע, ויש גם שנויי לשון) מדלעיל מס"ד 74, ויעוין גם בחילופי הנוסחאות שם. יצוין, כי יש מקבילה תוכנית לכל המס"ד בספר רקח, סימן תל"ז, עמ' רצה- רצו, מיד אחרי דין הביצים.
¹¹⁰⁸ במקבילות דבי רש"י- אבל כחל שנתבשל עם בשר אוסר בששים כשאר כל איסורין שבתורה וכן הלכה רווחת בין שהוא כחל מניקה בין שהוא כחל שאינה של מניקה לא חלקו בדבר משום גזירה וצריך לחטט שיניו אם בא לאכול בשר אחריו.
¹¹⁰⁹ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה רחבה יותר בספר רקח, תחילת סימן תל"ח, עמ' רצו (עמ' 171 עמודה א בכ"י פריס), הכוללת ראיות לדינים. סימן זה רצוף שם לדין הכחל.
¹¹¹⁰ מימרת רבא, חולין צז. :.
¹¹¹¹ מלה זו אינה בספר רקח.
¹¹¹² בספר רקח- אם יש בקדירה בחתיכות וברוטב ס' כנגד הכבד אז.
¹¹¹³ כאן סוף המקבילה המילולית לספר רקח.

{ 83 } אמור¹¹¹⁴ רבנן בסי' מין במינו דלינא[ק]א¹¹¹⁵ למיקם טעמ¹¹¹⁶ ותני¹¹¹⁷ בפר' גיד הנשה חתיכ' של נבילה או של דג טמא נתבשלו עם שאר חתיכות דהיתר¹¹¹⁸ בזמן שמכירו¹¹¹⁹ בנותן טעם ואם אין מכירן כולן אסורין¹¹²⁰. ותיבטל ברובה שאני¹¹²¹ חתיכ' הואיל וראויה להתכבד לפני האורחין¹¹²² ולכך¹¹²³ אינה בטילה. אבל חתיכה קטנה של נבילה בטילה¹¹²⁴. וכן [ראיתי לא"מ]¹¹²⁵ הר"ר¹¹²⁶ יבק היה משער בסי' כשנפל חלב בקדירה¹¹²⁷ וכן העיד על כל רבני שפירא. כן¹¹²⁸ הורה רבינו שמריה ורבי אברהם והר"ר אברהם¹¹²⁹ והר"ר מאיר ומורי הר"ר יב"ק אחיו והר"ר יצחק הלוי זצ"ל וכן אנו נוהגין אם חלב או חתיכה נבילה בא לפנינו שנפל בקדירה או דג טמא שנתבשל עם¹¹³⁰ דגים טהורי משליכין את החלב או החתיכה או הדג לחוץ והשאר בטל בשני¹¹³¹.

{ 84 } בפר' (גיד הנשה) [כל הבשר]¹¹³² איתמר רב ר' חנינא ור' יוחנן אמרי איפשר לסוחטו אסור פי¹¹³³ איסור שנבלע בהיתר ונתן בו טעם¹¹³⁴ ואסרו וחזר ובישל אותו דבר שהא' נבלע בו¹¹³⁵ עם ה[נ]ת[ל]ר אחר הרבה¹¹³⁶ שאיפשר האיסור הנבלע בזה לסוחטו ואינה נחלק¹¹³⁷ בהיתר האחרון¹¹³⁸ ואין בו כשיעור לאסור האחרון אסור¹¹³⁹. ותניא¹¹⁴⁰ טיפת {תשכב} חלב שנפלה על חתי' כמו שנותן טעם באותו חתי' היא עצמ' נבילה ואוסרת כל החתיכות כולו מפני שהן מינה דברי ר' יהודה דסבירא ליה איפשר לסוחטו אסור.

{ 85 } בפסח¹¹⁴¹ כביצד צולין¹¹⁴² בשר נבילה שצלאו עם {תשכב} בשר שחוט' רב אמ' אסור' ולוי אמ' מותרת עבד לוי עובדא בגדי ודבר אחר והתירו דסבירא ליה ריחא לאו מילתא היא וכן פסק רבי' ש[נ]ל[מ] (לה בפסחים הלכה כלוי¹¹⁴³ ובמסכ' ע"י¹¹⁴⁴ אמ' בת תיהא להריח ביין נסך בישר' שרי ישר' בדגוי אביי אמ' אסור דריחא (לאו)¹¹⁴⁵ מילתא היא וההוא כאילו שותהו רבא אמ' מותר דריחא לאו {תשכב} {מילתא} (מותר)¹¹⁴⁶ היא ואביי ורבא הלכתא כרבא בר מיע"ל קגם הילכך מולייאתא פשטידא של בשר ופלדין של גביני בתנור אחד ואינם נוגעות זו בזו ואפי' אין מכוסות

¹¹¹⁴ מכאן ועד סוף המס"ד נמצא גם בפסה"ל, עמ' ח, אך שם יש אח"כ עוד המשך ארוך, ויעויין להלן בפרק השני. וההתחלה שם היא- אמר רבא אמור רבנן.

¹¹¹⁵ ט"ס, וכן הוא לנכון בפסה"ל.

¹¹¹⁶ חולין צו :.

¹¹¹⁷ מכאן ועד המלה "האורחין" (ועד בכלל), מצוטטת המשנה וסוגיית הגמ' (בדילוגים) בחולין צו : ו-ק., בהתאמה.

¹¹¹⁸ בפסה"ל- שנתבשלו עם החתיכות.

¹¹¹⁹ בפסה"ל נדפס "מכירן", אך בצילום כתב היד (שם, עמ' י) כבפנים.

¹¹²⁰ בפסה"ל בשינוי לשון- בזמן שאין מכירו אסורין כולן.

¹¹²¹ שם- ומשני שאני.

¹¹²² שם- בפני האורחים.

¹¹²³ שם- אז.

¹¹²⁴ שם ליתא "אבל חתיכה...בטילה", והושמט ככל הנראה מחמת הדומות.

¹¹²⁵ הוספתי על-פי פסה"ל.

¹¹²⁶ שם- הר' (המהדיר הצמידה לשמו של רבינו יב"ק והדפיס- הריב"ק).

¹¹²⁷ שם- אם היה נופל בקדירה היה משערו בסי'.

¹¹²⁸ שם- כן.

¹¹²⁹ שם מופיע חכם זה אחרי "והרב ר' מאיר ומורי הר' יב"ק אחיו", ויעויין עוד, עמנואל, ראב"ה, עמ' 27, הערה 98.

¹¹³⁰ בפסה"ל - בין.

¹¹³¹ שם - משליכים את האיסור והשאר מותר ובטל בסי'.

¹¹³² ט"ס. הציטוט כאן הוא מתוך סוגיית חולין קח.

¹¹³³ מכאן ועד המילים "האחרון אסור" (ועד בכלל) מובא פירוש רש"י לתלמוד, שם, בד"ה "ומאי קסבר".

¹¹³⁴ כ"י וטיקן 139 - ונתן טעם בו.

¹¹³⁵ בפירוש רש"י במקום "אותו...בו" נכתב "ההיתר הזה" (בכ"י פפד"מ- ההיתר זה).

¹¹³⁶ מלה זו מופיעה ברוב עדי הנוסח של פירוש רש"י אך לא בכ"י וטיקן 139 ובדפוס שונצינו.

¹¹³⁷ בפירוש רש"י- ליסחט (בכ"י פפד"מ- לסחוט) ממנו וליחלק.

¹¹³⁸ כך הוא בכל עדי הנוסח, מלבד כ"י וטיקן 139 (ושם- אחרון).

¹¹³⁹ בכל עדי הנוסח, מלבד כ"י פפד"מ- לאסור את האחרון (ושם ללא "את").

¹¹⁴⁰ מכאן ועד סוף המס"ד מצוטטת, בדילוגים, סוגיית הגמרא בחולין, שם, הקודמת לציטוט לעיל.

¹¹⁴¹ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה תוכנית, אך לא דווקא זהה בפרטי ההכרעות ההלכתיות, ורחבה הרבה יותר בספר רקח, סימן תנ"ד, עמ' שא - שב (עמ' 174, עמודות א-ב בכ"י פריס).

¹¹⁴² פסחים עו :

¹¹⁴³ שם, ד"ה "אמר לך רב דכולי עלמא ריחא מילתא".

¹¹⁴⁴ ע"ז סו :.

¹¹⁴⁵ ט"ס.

¹¹⁴⁶ ט"ס.

מותרות דריחא לאו מילתא היא אבל ר"ת¹¹⁴⁷ פסק דהיל"ן] כוותיה דרב דאסר דריחא מילתא היא ורבא נמי סבירא לו הכי דשני ליה בין ריחא דחמרא דלית ליה פיתום לריחא דבשרא דאית ליה פיתום' כלומ' שו"ת¹¹⁴⁸ מן הנבילה ואנו מתירין דריחא לאו מילתא היא. ואף לדבריהן שאסרו דווקא בתנורים דקטני דאסור' {תשכה} משום תערובת גופ' לפי שהתנור קטן אבל תנור' הגדולים לדברי הכל מותר¹¹⁴⁹ ומיהו אין לצלות לכתחילה אצל נבילה כשהיא בתנור או גבינה אצל בשר אבל אם מכוסין אפי' לכתחילה מותר רק (שיחא)¹¹⁵⁰ שיהו רחוקי' זה מזה באמה או ב(מ)א[מ]תים ואין אופין פת [ע]א(ם) מליאתא של בשר או של גבינ' אלא א"כ כיפהו למאן דאסר ו-- ונראה דמותר רק שלא יכניסנו ויוציא[ו] (ל)נו מן התנור על הפת שהוא יטפף עליו. ואם הוציאו דרך הפת נראה דאסור { 86 } בשר¹¹⁵¹ שחוטה ובשר נבילה שצלאן זה עם זה¹¹⁵² קולף מקו' שנגעו זה לזה דזהו מקום בליעתו¹¹⁵³ כדאמ' בפרי' גיד הנשי' אבל ניצלה קולף¹¹⁵⁴ ודווקא בדיעבד אבל לכתחילה כשצלאן לכתחילה זה עם זה כדי להתירו על ידי קליפה אסור אפי' אם יקלפנו¹¹⁵⁵.

{ 87 } ואמ' ¹¹⁵⁶ רב הונא גדי שצלאו בחלבו אסור לאוכלו אפי' מראש {תשכו} אוזנו דחלב מפעפע בכל הגדי¹¹⁵⁷ { 88 } ואם¹¹⁵⁸ צלה בשר וכבד יחד אמרי' בפרי' כל הבשר¹¹⁵⁹ [לכתחיל'] הוא דלא בדיעבד שפיר דמי { 89 } ואין¹¹⁶⁰ מניחין כלי תחת הכבד לקלוט השומן לפי שהדם מן הכבד צף ומתערב בו כי איכא בי דוגי אסור ומאי (מדיוחו) [שנא מדמא]¹¹⁶¹ דבישרא דשרי דמא דבישרא נופל אצל השולים של הכלי דמא דכבדא קפי אמי¹¹⁶² רב נחמ' אמ' שמוא' אין מניחין¹¹⁶³ כלי תחת הבשר עד שיכלה כל מראה¹¹⁶⁴ אדמומי' שבו אמ' רב אשי (אמי)¹¹⁶⁵ לית ליה תקנתא אלא משדא ביה {תשכו} תרתי גלילת' דמילחא¹¹⁶⁶ ובתר הכי שפי' ליה¹¹⁶⁷ פי' רבינו שלמה¹¹⁶⁸ בין על הבשר בין על¹¹⁶⁹ הכלי והדם נגרר מעל¹¹⁷⁰ המלח לשולים מערה השומן¹¹⁷¹ בנחת מכלי אל כלי שלא יתעכב¹¹⁷² הדם וכי¹¹⁷³.

¹¹⁴⁷ ספר הישר, חלק החידושים, סימן תש"ל, עמ' 425.

¹¹⁴⁸ דהיינו- שומן.

¹¹⁴⁹ הכרעה זו מופיעה בפי ר"ת עצמו בספר הישר, חלק השו"ת, סימן ע"ו, סעיף ח, עמ' 173, ומובאת בשמו בספר יראים, עמוד ב (אכילות), בתוך ס"י ס"ג, עמ' 36 – 37 (הדברים נמצאים גם בספר רקח, לעיל, מפי רבב"ה- ועוד נראה ל.).

¹¹⁵⁰ ט"ס.

¹¹⁵¹ מכאן ועד סוף המס' ד מובאת, בדילוגים, סוגיית חולין קיא. יש מקבילה, בתחילה מילולית, ואחר כך תוכנית (רחבה יותר ובסדר מעט שונה) בספר רקח, סימן תנ"ה, עמ' שב (עמ' 174, עמודה ב בכ"י פריס), בהמשך רצוף לעניין ריחא מילתא.

¹¹⁵² בספר רקח נוסף כאן- ונגעו בצלייתן ביחד אם הנבילה כחושה.

¹¹⁵³ בספר רקח- קולף במקום הבליעה.

¹¹⁵⁴ בספר רקח מובאת לשון הסוגיא בהרחבה יותר- ירך שנתבשל בה גיד הנשה אם יש בה בנותן טעם אמר שמואל לא שנו אלא שנתבשל בה אבל נצלה בה קולף עד שמגיע לגיד. לאחר מכן, מובא דין נבילה שמינה, המובא בכ"י מעש"ר להלן, בסוף המס' ד.

¹¹⁵⁵ בספר רקח- נצלה בדיעבד קולף אבל אסור לצלותו לכתחילה עם השחוטה ולקולפו.

¹¹⁵⁶ בספר רקח- ואם הנבילה שמי' אז אסור הכל דמפעפע דאמר. שם הדברים נמצאים כאמור לפני ההבחנה בין דיעבד לבין לכתחילה.

¹¹⁵⁷ המילים "דחלב... הגדי" אינן מופיעות בספר רקח כאן, אלא (בשינוי לשון) בתחילת הדברים, כדלעיל.

¹¹⁵⁸ מכאן ועד סוף מס' ד 89, יש מקבילה מתומצתת מאוד בספר רקח, תחילת סימן תכ"ח, עמ' רצג.

¹¹⁵⁹ חולין קיא.

¹¹⁶⁰ מכאן ועד המלה "קפי" (ועד בכלל) מובא תוכן סוגיית חולין קיא.; בשילוב תוכן פירוש רש"י על אתר. הדין עצמו מופיע בקצרה ובתמצית בספר רקח, תחילת סימן תכ"ח, עמ' רצג, ובהרחבת מה (אך לגבי בשר סתם, וללא אזכור הכבד) בחציו השני של סימן תכ"ח, עמ' רצב.

¹¹⁶¹ תיקנתי על-פי לשון הסוגיא, שם (בכל עדי הנוסח).

¹¹⁶² מכאן ועד המילים "שפי' ליה" (ועד בכלל) מצוטטת, בדילוג, סוגיית הגמרא, שם, קיב.:-

¹¹⁶³ כך הוא בכל עדי הנוסח של התלמוד, מלבד כ"י וטיקן 121 (ושם- מביאין).

¹¹⁶⁴ כך הוא בכל עדי הנוסח של התלמוד, מלבד כ"י מינכן (ושם ללא המילים "כל מראה").

¹¹⁶⁵ ט"ס.

¹¹⁶⁶ גרסא דומה גם בכ"י מינכן 95, בכ"י וטיקן 122 ובדפוס שונצינו (כ"י מינכן- לית ליה תקנתא אלא מישדא ביה תרי גללי דמילח; בדפוס שונצינו- לית ליה תקנתא אלא משדא ביה תרתי גללי מלחא; בכ"י וטיקן 122, בשיבוש - ככר ליה תקנתא אלא מישדא ביה תרתי גללי מילחא.) בשני עדי הנוסח האחרים הגרסא שונה מעט (בכ"י המבורג 169 - לית ליה תקנתא עד דמייתי תרתי תלת גללי דמילחא ושדי ביה; בכ"י וטיקן 121 - לית ליה תקנתא עד דמייתי תרתי תלת גלידי דמילחא ושדי ביה) (ויעוין בציונים שבדק"ס על אתר, הערה ד).

¹¹⁶⁷ כך הוא בכל עדי הנוסח, מלבד דפוס שונצינו (ושם- ומישפייא).

¹¹⁶⁸ מכאן ועד המילים "עם השומן" (ועד בכלל), מובאת, בדילוגים, לשון רש"י, שם, ד"ה "תרי גללי דמלחא" וד"ה "ומשפייא". גם הבאת דעת בה"ג היא מתוך פירוש רש"י ובלשונו.

¹¹⁶⁹ ברש"י- בתוך (בכל עדי הנוסח. בכ"י פרמה 1304/2756 מתחיל הדבור במלה בתוך, וכל שלפני כן אינו).

¹¹⁷⁰ בכ"י וטיקן- עם, ובשאר עדי הנוסח- אצל.

בהלכו¹¹⁷⁴, גדולו¹¹⁷⁵ נקט דווקא¹¹⁷⁶ תרתי גללי¹¹⁷⁷ דמלחא¹¹⁷⁸ כלומי מעט מלח. אבל מלח¹¹⁷⁹ הרבה פוסק כח הדם ועושהו כמים ומתערב¹¹⁸⁰ עם השומן וכשחותכין¹¹⁸¹ בשר לכלי וימצא ממנו אדמומית מותר רבה¹¹⁸² אכיל ליה וקרי ליה חמר בשר

{ 90 } אמי¹¹⁸³ רבא הלכת' נותן טעם לפגם מותר הילכ¹¹⁸⁴ { תשכח } אם בישלו בשר בקדיר' של חלב או להפך¹¹⁸⁵ או בקדירות של { חלב? }¹¹⁸⁶ גוי ואנו יודעי' בברור שלא בישלו בהן¹¹⁸⁷ היום מותר ואני הקטן מעיד שכל רבותיי¹¹⁸⁸ שבשפירא רבי שמרי' ורבי אברה' והר"ר מאיר והר"ר אברהם¹¹⁸⁹ והר"ר יצחק הלוי ומורי' הגדול הר"ר¹¹⁹⁰ יב"ק אין מתירין נותן טעם לפגם משום גדר ומיהו¹¹⁹¹ על פי ההלכה מותר ויש אומי¹¹⁹² בכלי גויים אין להתיר נותן¹¹⁹³ טעם לפגם כי אם בשאר אסורי' דאשכחן דפליגו עליה דר' עקיבא בפסח' בפר' אילו עוברי¹¹⁹⁴ אשר התירו פגם דנבלה ואסרי פגם דגיעולי גויים ולא מילתא היא ואפי' פגם דבישולי גויים שרי כדמשמע פר' אין מעמינ' ¹¹⁹⁵ גבי מפנחא¹¹⁹⁶ שליקא דארמאי אמי' רב פפא¹¹⁹⁷ למאי נחוש להאי משום גיעולי גויים נותן טעם לפגם הוא ומותר¹¹⁹⁸ וכן¹¹⁹⁹ הורה רבי' שלמה¹²⁰⁰ נותן טעם לפגם מותר כר' שמעון דמפיק טעמא מנבילה וכן פסק רבא¹²⁰¹

-
- ¹¹⁷¹ שם (בכל עדי הנוסח) - יערה (בכ"י פרמה 1304/2756 - יעלה) השומן העליון.
¹¹⁷² שם (בכל עדי הנוסח) - יתערב (בכ"י וטיקן ופפד"מ - כדי שלא יתערב).
¹¹⁷³ בכ"י וטיקן ופפד"מ ובדפוס שונצינו - בו. בכ"י פרמה - כדי שלא יתערב בדם.
¹¹⁷⁴ שם (בכל עדי הנוסח) - וראיתי בהלכות.
¹¹⁷⁵ שם - דדוקא נקט.
¹¹⁷⁶ בכ"י פפד"מ - דדוקא תרי גללי נקט. בשאר עדי הנוסח - דדוקא נקט תרי גללי.
¹¹⁷⁷ מלה זו אינה בכל עדי הנוסח.
¹¹⁷⁸ המילים "אבל מלח" אינן בכ"י פפד"מ 159 (וזו ט"ס).
¹¹⁷⁹ בפירוש רש"י (בכל עדי הנוסח) - והוא נעכר ומתערב.
¹¹⁸⁰ מכאן ועד סוף המס"ד מובא תוכן עניינה של סוגיית חולין קיב, העוסקת בהיתרה של ככר שחתך עליה בשר, ולשון הסוגיא לגבי נוהגו של רבה, המהווה מסקנה לסוגיא.
¹¹⁸¹ בסוגיא - רבא (בכל עדי הנוסח).
¹¹⁸² מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה מילולית גם בפסה"ל, עמ' ט, ותיקנתי במקרה הצורך. בפסה"ל פותח המקור כך: "בפרק בתרא דע"ז אמר רבא". בספר רקח נדון עניין נותן טעם לפגם בסימן תנ"ח, עמ' שב- שג (עמ' 175, עמודה א בכ"י פריס), בפחות הרחבה וללא הקבלה מילולית. מימרת רבא נמצאת בע"ז סח:.
¹¹⁸³ דהיינו - הילכך, וכן הוא בפסה"ל.
¹¹⁸⁴ בפסה"ל - איפכא.
¹¹⁸⁵ מלה זו ליתא שם, ונראה שהשתרבה לסופר כתב היד דידן מהשורה הקודמת.
¹¹⁸⁶ שם - בו.
¹¹⁸⁷ שם פענח המהדיר מלה זו-רבותי, ואילו עמנואל, ראב"ה, עמ' 27, העתיק מכתב היד שלנו - רבותיי.
¹¹⁸⁸ בפסה"ל אין את "וה"ר מאיר". בפסה"ל הנדפס נכתב במקום "והר"ר אברהם" "והר"ר אבי"ה", ואילו לדעת עמנואל, שם, גם שם יש לקרוא בכתב היד "והר"ר אברהם".
¹¹⁸⁹ בפסה"ל - והר".
¹¹⁹⁰ שם - הר".
¹¹⁹¹ שם - אבל מיהו.
¹¹⁹² שם - ויש שהיו אומרים.
¹¹⁹³ שם - בנותן.
¹¹⁹⁴ פסחים מד:.
¹¹⁹⁵ ע"ז לח:.
¹¹⁹⁶ בגמ' - מישחא (בכל עדי הנוסח).
¹¹⁹⁷ בגמ' - ספרא (בכל עדי הנוסח).
¹¹⁹⁸ בפסה"ל ליתא "דאשכחן דפליגו עליה דר' עקיבא...ומותר", ובמקום זה נאמר "ובדבש של גויים נמי אמרינן אי משום גיעולי גויים נותן טעם לפגם מותר", והעיר המהדיר, בהערה כג על אתר, שנשמטו כמה תיבות, ובשל כך התקשה בדברי ראב"ה.
¹¹⁹⁹ בפסה"ל נוסף כאן משפט נוסף, שאינו נוגע לענייננו כלל ומפריד בין הדבקים: "ואמרינן בפרק כל הבשר צנון שחתכו בסכין אסור לאכלו בכותח ודווקא צנון אגב חורפי' בלע דסילק' אסור ומשום הכי חותכין כרישי' כשקונים מן הגויים שקורין שניטלי"ך בלשון אשכנז". דין זה מופיע בספר רקח, שם, בקישור ענייני- וכן משמע גבי קורט של חלתית ור"ת היה מחזיק סתם כליהם בתורת בני יומן מקורט של חלתית וקיימא לן השוחט בסכין של גויים חותך הילכך גויים שחותכין כרישין בסכיניהן דמי לקורט של חלתית ואסור אם לא יסיר מקום החתך וכדאמר בפי' כל הבשר גבי צנון שחתכו בסכין או שליקא דאסיר.
¹²⁰⁰ אוה"ר, סי' פ"א, עמ' 37, ובמקבילות שציין להן המהדיר.
¹²⁰¹ בפסה"ל יש כאן לשון קצת שונה- וכן הורה רש"י שנותן טעם לפגם מותר כר' שמעון דמפיק טעמא מקרא דנבילה וכן פסיק רבא דנותן טעם לפגם מותר.

{ 91 } וסכין¹²⁰² של גוים צריך הגעלה להתירו { תשכט } כדא' בפסחי' פרק כל שעה¹²⁰³ גבי סכי' דפיסחא הילכתא אידי ואידי ברותחין¹²⁰⁴. ואם הוא¹²⁰⁵ ארוך שצולה בו בשר נבילה¹²⁰⁶ [טעון ליבון]¹²⁰⁷ כדמשמ' פרי' הכל שוחטין¹²⁰⁸ גבי סכין של ע"ז שליבנה באור וכן בתוספתא¹²⁰⁹ הסכין מלבנה וכן משמע בירושלמי¹²¹⁰

{ 92 } ונותן¹²¹¹ טעי' לפגם דמותר הני מילי¹²¹² בסי' אבל בפחות¹²¹³ אפילו לפגם אסור דאמי¹²¹⁴ בפר' בתרי' דע"ז¹²¹⁵ חמרא¹²¹⁶ חדתי ועינבי¹²¹⁷ מדקתני סיפא זה הכלל כל שבהנאתו בנותן טעם אסור וכל ש(כ)[אינ]¹²¹⁸ בהנאתו בנותן טעם מותר¹²¹⁹ מכלל דרישא דקתני¹²²⁰ יין נסך שנפל על גבי ענבים ידיחן והן מותרות ואם היו מבוקעות אסורו' בנותן טעם¹²²¹ דאי¹²²² במשהו למה ליה למימר¹²²³ בהנאתו בנותן טעם מכלל דברישא¹²²⁴ אפי' לפגם אסור ובפי'¹²²⁵ כל שעה¹²²⁶ דאמרי' קדירות בפסח ישברו מקשיני אמאי לישניהו¹²²⁸ לאחר הפסח¹²²⁹ ליעבד¹²³⁰ בהו¹²³¹ שלא במינו¹²³² דלמא אתי¹²³³ למיעבד בהו במינו¹²³⁴ לשאינו מינו דבמינו בכל שהו ושלן¹²³⁵ במינו בנותן טעם שרי דדבר האוסר בכל שהוא נותן טעם לפגם שלן¹²³⁶ (א) אסור כגון קדירה שאיני בת יומא¹²³⁵ וסברא הוא כיון דלא משום טעם מיתסר מה לי לפגם מה לי לשבח ותו לא מיד¹²³⁶

- ¹²⁰² מכאן ועד סוף המס"ד, יש מקבילה בספר רקח, סימן תנ"ט, עמ' שג (עמ' 175, עמודה א בכ"י פריס), בהמשך רצון לעניין נותן טעם לפגם. הפרדנו את המקור לשני מס"דים, לשם הבהירות.
- ¹²⁰³ פסחים ל:.
- ¹²⁰⁴ בספר רקח- סכני גוים צריך להגיעין כסכני דפסחא בפי' כל שעה.
- ¹²⁰⁵ שם- אבל.
- ¹²⁰⁶ שם אין "בשר נבילה".
- ¹²⁰⁷ הוספתי על-פי ספר רקח.
- ¹²⁰⁸ חולין ח:.
- ¹²⁰⁹ חולין ט:ב.
- ¹²¹⁰ ע"ז ה: יב. בספר רקח- כדאית' בתוספי' הסכין מלבנו ובפי' הכל שוחטין מלבנו באור וכן בשלהי ירושלמי דע"ז.
- ¹²¹¹ מכאן ועד סוף המס"ד מופיע בספר רקח, בחלקו השני של סימן תנ"ט, כאמור לעיל.
- ¹²¹² בספר רקח (סימן תנ"ט)- באיסורי' שהם.
- ¹²¹³ בספר רקח (שם)- אבל באיסור משהו.
- ¹²¹⁴ מלה זו אינה בספר רקח.
- ¹²¹⁵ ע"ז סו.
- ¹²¹⁶ בספר רקח נוסף כאן- גבי. מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה גם בספר רקח, סימן תפ"ז, עמ' שכא (עמ' 185, עמודה א בכ"י פריס) (בנוסף למקבילה בסימן תנ"ט).
- ¹²¹⁷ בסימן תנ"ט כבפנים (וכן הוא בכ"י פריז 1337 של מסכת ע"ז). בסימן תפ"ז- בענבי (וכן הוא בכ"י בית המדרש לרבנים 15 ובדפוס פיזרו של בבלי ע"ז).
- ¹²¹⁸ תיקנתי על-פי הגמ' שם.
- ¹²¹⁹ בספר רקח (בשתי המקבילות) אין "מדקתני...מותר",
- ¹²²⁰ מלה זו אינה בספר רקח (בשתי המקבילות).
- ¹²²¹ עד כאן הראיה מהסוגיא.
- ¹²²² בספר רקח: סי' תנ"ט- אי, סי' תפ"ז- ואי.
- ¹²²³ מלה זו אינה בספר רקח (בשתי המקבילות).
- ¹²²⁴ בספר רקח (בשתי המקבילות)- במשהו.
- ¹²²⁵ בספר רקח (בשתי המקבילות)- ובפסחים בפי'.
- ¹²²⁶ פסחים ל, בדעת רב.
- ¹²²⁷ בספר רקח (בשתי המקבילות)- גבי.
- ¹²²⁸ כך היא הגרסא גם בכ"י וטיקן 125 ו-134 ובדפוס ונציה של מסכת פסחים (ברוב עדי הנוסח- ונשהינהו, ובכ"י מינכן 95 ו-וטיקן 109 – לישבקינהו/נישבקינהו, בהתאמה).
- ¹²²⁹ כך הוא גם בדפוס ונציה של מסכת פסחים (אך ברוב עדי הנוסח- לאחר זמנו, בכ"י ששון לונצר ו-וטיקן 109- לאחר זמנו ובכ"י מינכן 95 – לאחר זמן).
- ¹²³⁰ כך הוא (ובתוספת וו החיבור) גם בכ"י אוקספורד ו-וטיקן (כל שלושת כה"י) ובדפוס ונציה (בכ"י ששון-לונצר ומינכן 95- ונעבד, ובכ"י קולומביה, מינכן 6 וביהמ"ל- ונעבד).
- ¹²³¹ כך הוא גם בחלק מעדי הנוסח (בכ"י קולומביה, מינכן 6, וטיקן 125 ואוקספורד- בהי, ובכ"י ביהמ"ל- – ביה).
- ¹²³² כך הוא גם ברוב עדי הנוסח (בכ"י ששון-לונצר, אוקספורד, וטיקן 109 ומינכן 95 ובדפוס ונציה- במינכן).
- ¹²³³ בגמ'- גזירה דלמא אתי (בכ"י קולומביה וביהמ"ל- גזרינן).
- ¹²³⁴ גם כאן מתפלגים עדי הנוסח במינו/במינן, כדלעיל.
- ¹²³⁵ הדוגמא של קדירה שאינה בת יומה לדין נטל"פ מקורה במסכת ע"ז עה: -עו.
- ¹²³⁶ בספר רקח במקום " מקשיני...מידי" נכתב בקיצור: "תנ"ט- "דבמינן בכל שהוא מיתסר שמע מינה אפילו לפגם אסור"; תפ"ז- "דבמינן במשהו מיתסר אפילו לפגם".

{ 93 } וגבי¹²³⁷ מליגה אמרי דאין שופכין מכלי ראשון על התרנגולין אלא שופכין בכלי שיני מיהו משמע דאין שופכין על החמין על פת שחתכו בקער' בשב¹²³⁸ דמבשל הוא וכן אין (?רוחתין?)¹²³⁹ רוחצין של קערה של חלב עם של בשר או של גוים {ע}א)ם של יהודי' אם המים חמין שהיד סולדת שאין יכול לשלוט ידו בחמין שרחצנו קערות בהן צריכין {תשלא} להגעיל הקער' ואם אין היד סולדת כלומ' נכוית. שיכול לשלוט במים בידו. מותר ובדיעבד. כדאמ' ¹²⁴⁰בפי כל הבשר¹²⁴¹ צורר אן[דם]ח[ת] ¹²⁴²בשר וגבינה במטפחת אחת ובלבד {תסב} שלא יגעו¹²⁴³ זה בזה ומקשי וכי נגעו זה לזה¹²⁴⁴ מאי הוי צונן וצונן¹²⁴⁵ הוא אמ' אביי נהי דקליפה לא בעי הדחה מיהא¹²⁴⁶ בעי מיהא שמן[עיל]¹²⁴⁷ אם נגעו בשר וגבינה זה לזה והוי צוננין ידיחם ואם רוצה להחמיר יקלפם {תסג} ותבא עליו ברכה וכן אם נחתך פת בסכין של גוים לחומרא ואמרי¹²⁴⁸ ההוא בר יונה¹²⁴⁹ דנפל לכמכא בב(ב)דא¹²⁵⁰ שרייא רב חיננא¹²⁵¹ בריה דרבא מפשרניא. והני מילי חי אבל צלי בעי קליפה¹²⁵² ואי אית ביה פילי כול' אסור ול' ¹²⁵³{תסד} מהניא קליפה ואי מותבל בתבלין כוליה אסור¹²⁵⁴.

{ 94 } וקיימא¹²⁵⁵ לן כרב חסדא¹²⁵⁶ אכל בשר אסור לאכול גבינה עד כדי עיכול. אכל גבינה מותר לאכול בשר מיד אם קינח הפה בפת דאזל ליה טעמא דגבינה אבל אין מקנחין {בתמרי} ¹²⁵⁷וירקי ובקמח ובלילה צריך רחיצת ידים. {תסה} פעם¹²⁵⁸ אחת אכל אדם אחד כחל ושאל לרבי' שלמה {אכל אדם אחד כחל ושאל לרבי' שלמה} ¹²⁵⁹אם יכול לאכול חלב באותה שעה או לאו ואסר לו אם לא חטט את שיניו או שישחה כדי שישתלק בשר הנכנס לו בין שיניו ומסעודה {לסעדו} ¹²⁶⁰לסעוד' אין שיעור אפי' לאכל מיד רק שישיר הבשר בין שיניו¹²⁶¹

¹²³⁷ מכאן ועד המילים "מותר ובדיעבד" (ועד בכלל) יש מקבילה תוכנית, ללא זיקה מילולית, בספר רקח, סימן ת"ס, עמ' שג, בהמשך רצוף למס"ד הקודם.

¹²³⁸ דהיינו- בשבת, וכן הוא בספר רקח.

¹²³⁹ מלה זו נראית מיותרת.

¹²⁴⁰ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה חלקית בספר רקח, בתוך סימן תס"ט, עמ' שט (עמ' 178, עמודה ב בכ"י פריס, בכותרת "גיליון").

¹²⁴¹ מכאן ועד המלה "בעי" (ועד בכלל) מובאת סוגיית חולין קז:.

¹²⁴² ט"ס.

¹²⁴³ בכ"י המבורג ובדפוס שונצינו- שלא יהו נוגעין זה את זה {בדפוס שונצינו- זה בזה}. בשאר עדי הנוסח המשנה מופיע בציטוט קצר (ויעויין בציונים שבדק"ס על אתר, הערה ש).

¹²⁴⁴ כך הוא גם בכ"י מינכן- וכי נגעו זה לזה {בכ"י וטיקן 121 ו- 122 ובדפוס שונצינו- וכי נוגעין זה בזה, בכ"י המבורג- נוגעין זה את זה}.

¹²⁴⁵ כך הוא גם בכ"י וטיקן 121 ו- 122 ובמיוחס לרגמ"ה {בכ"י המבורג ומינכן ובדפוס שונצינו- בצונן}.

¹²⁴⁶ בגמ' (בכל עדי הנוסח)- מי לא.

¹²⁴⁷ השלמה שלי.

¹²⁴⁸ מכאן ועד סוף המס"ד, בדילוגים, מצוטטת סוגיית חולין קיב. (ומקבילתה בפסחים עו, אך מכיוון שיש הבדלי סגנון בין המקבילות, והנוסח בפנים שייך באופן מובהק למקבילה שבמסכת חולין, לא צוינו שנויי הגרסאות מעדי הנוסח של מסכת פסחים), ויש מקבילה תוכנית, אך ללא הקבלה מילולית, בספר רקח, סימן תכ"ט, עמ' רצג.

¹²⁴⁹ כך הוא ברוב עדי הנוסח, מלבד דפוס שונצינו (ושם- גוזלא).

¹²⁵⁰ מחקתי על-פי הגמ' (בכל עדי הנוסח- לכדא דכמכא).

¹²⁵¹ כך הוא בכל עדי הנוסח, מלבד כ"י המבורג (ושם- חמא).

¹²⁵² כך הוא בכל עדי הנוסח, מלבד כ"י המבורג (ושם- קליפה בעי).

¹²⁵³ דהיינו- ולא.

¹²⁵⁴ בספר רקח (סימן תס"ט)- צריך כל אדם להיזהר כשנותן בתיבה אחת בשר וגבינה שלא יגעו ביחד כדאמרי' צורר אדם בשר וגבינה במפה ובלבד שלא יהו נוגעין זה בזה שאם יגעו צריך הדחה ואם נפל בשר צלי בחלב צונן צריך קליפה ואי אית ביה פילי בקעי' בקעי' בשר אסור או אם נתקן בתבלין אסור.

¹²⁵⁵ מכאן ועד הציון {תסה} יש מקבילה תוכנית, רחבה בהרבה וללא זיקה מילולית, בספר רקח, בתוך סימן תס"ט, עמ' שט.

¹²⁵⁶ מכאן ועד הציון {תסה}, מבוססים הדברים, בתמצות ודילוג רב, על סוגיית חולין קד: -קה.

¹²⁵⁷ הוספתי על-פי הגמ' שם (בכל עדי הנוסח), וכן הוא בספר רקח שם.

¹²⁵⁸ מכאן ועד סוף המס"ד מצטט ראב"ה מקור מהספרות דבי רש"י, הנמצא בסד"ר, סי' תקפ"ז, עמ' 283 ויעויין בציוני המהדיר שם.

¹²⁵⁹ המילים שבמוסגר סומנו בסימני מחיקה בכתב היד עצמו.

¹²⁶⁰ ט"ס.

¹²⁶¹ בסד"ר- ראיתי באחד שאכל כחל לפני סעודת חלב ואסור לאכול חלב באותה סעודה אם לא קינח שיניו או שהה כדי שתסתלק בשר שבין שיניו ומסעודה לסעוד' אין שיעור אפילו לאכול מיד בסעודה אחרת ואם לא חטט בשר הנכנס בתוך שיניו.

{ 95 } וקיימא¹²⁶² לן ב' כיצד צולין (גם)¹²⁶³ חס לתוך חס דברי הכל אסור צונן לתוך צונן דברי הכל מותר חס לתוך צונן וצונן לתוך חס תניא כוותיה דשמואל דתתאה גבר וקיימא לן חס לתוך חס {תשלו} וצונן לתוך חס אסור. חס לתוך צונן קולף וצונן לתוך צונן מדיח.

{ 96 } דין¹²⁶⁴ תולעים אדם שבישל גיסי גו-גו-גו או אשסו שקורי א-א-א-א בלי¹²⁶⁵ או עושי¹²⁶⁶ ומצא תולעים במאכל¹²⁶⁷ ישליך התולעים ומאכל¹²⁶⁸ מותר וני"ל שאפי' התולעים אסורין אם לא פירשו לחוץ מן הקטנית אע"ג דאמ' פ' אלו טריפות¹²⁶⁹ אמ' רב הונא כל שאין בו עצם אין מתקיים י"ב חדשים ואמ' רב פפא ש"מ מדרב הונא קישות שהתלע באיביה אסורה לא קיימא לן¹²⁷⁰ כשמוא' דאמ' בשילהי אילו טריפות¹²⁷¹ תני חדא השורץ על הארץ להוציא את הזיזין [קוצוניש:]¹²⁷² שבעדשי והיתושים שבכליסין¹²⁷³ ותולעים שבתמרים ושבגורגרות ותניא אידך א-א-א לרבות מוכל השרץ השורץ על הארץ התולעים שבעיקרי זיתים ושבועיקרי גפנים¹²⁷⁴ ומשני הא דמיתלע פירא גופא דמותר הא דמיתלע אילנא גופא דייקא נמי דקתני לרבו' תולעים שבעיקרי זיתים בעוד שהתולע בפרי מותר יצא אסור¹²⁷⁵ אמ' רב שישא¹²⁷⁶ בריה דרב אידי¹²⁷⁷ קואקני אסורות¹²⁷⁸ תולעים שכבד ושביריאה¹²⁷⁹ והכי הילכתא מאי טעמא כי ניימא הבהמה עלי עיילי לה באוסיא¹²⁸⁰ פי¹²⁸¹ כשהבהמ' [ה]שנ' [ה]שנ' [ה]שנ' נכנסין לה בחנ' [ט]ט [ס] [ס] ומשם לקנה ולכבד ולריא¹²⁸⁴ ואין יוצא' דרך בית הרעי¹²⁸⁵ מורנ' [ה]שנ' [ה]שנ' אסירי כדנתיא ואת נבלתם תשקצו לרבו' דרנ' שבבהמה¹²⁸⁷ תולעים¹²⁸⁸ הנמצאים ב[ן] עור לבשר ולא¹²⁸⁹ מהניא להו שחיט' הבהמ' [ה]שנ' להתייר' (ז'כל שלא?)¹²⁹⁰ דהני¹²⁹¹ יש להם¹²⁹²

¹²⁶² מכאן ועד סוף המס' מובאת, בדילוגים רבים, סוגיית פסחים עה: - עו, - על-פי מסקנתה, ויש מקבילה תוכנית, אך לא מילולית, בספר רקח, סימן תנ"ו, עמ' שב.
¹²⁶³ מחקתי על-פי סוגיית הגמרא, ואיני יודע להלום מלה זו כאן.
¹²⁶⁴ מכאן ועד סוף המס' יש מקבילה, מילולית בתחילתה ותוכנית ברובה המכריע, בספר רקח, סימנים תס"א ותס"ג (לא במקביל), עמ' שג-שה (עמ' 175, עמודה ב ו-176, עמודה א בכ"י פריס, בהתאמה).
¹²⁶⁵ דהיינו-בלע"ז.
¹²⁶⁶ בספר רקח (סי' תס"א, וכן להלן אלא אם צוין אחרת)-תולעים המבשל פולין או גריסין או עדשי.
¹²⁶⁷ בספר רקח-ומצא בתבשיל תולעי.
¹²⁶⁸ בספר רקח-והשאר.
¹²⁶⁹ חולין נח.-:
¹²⁷⁰ בספר רקח אין "וני"ל...לא קיימא לן".
¹²⁷¹ מכאן ועד המילים "וכן תולעים הנמצ' בבשר יבש" (ולא עד בכלל), מובאת, בדילוגים, סוגיית חולין סז: , משולבת בחלקים מפירוש רש"י. בספר רקח-דאמרי' בפ' אילו טריפות אמ' שמואל קישות שהתלע באיביה אסורה.
¹²⁷² ההוספה המוצעת מקורה בדברי רש"י, שם, ד"ה "זיזין" (על-פי כ"י וטיקן 139. בכ"י פפד"מ 159 – בוצוניש ובדפוס שוניצנו-כוצוניש. בכ"י פרמה אין את הלע"ז. ויעוין קטן, אוצר, על אתר). הקריאה בכ"י אינה ברורה.
¹²⁷³ כך הוא בכל עדי הנוסח של הסוגיא (בכ"י מינכן-שבבייסין).
¹²⁷⁴ בספר רקח בקיצור רב-משמע בשילהי אילו טריפות גבי השרץ השורץ על הארץ להוציא את הזיזין שבעדשים את התולעי' שבגורגרות.
¹²⁷⁵ שם-ומוקמ' דאיתלע פי' שרי אף התולעת והא דתני' כל השרץ השורץ על הארץ לרבות התולעי' שבעיקרי זית' ובעיקרי גפני' דאיתלע אילנא גופא נמצא התולעת בפרי אם לא פירש מותר אבל פירש אסור.
¹²⁷⁶ בכ"י המבורג ו-וטיקן 123 – ששת.
¹²⁷⁷ בספר רקח, במקום "אמר...אידי" נכתב "והלכתא".
¹²⁷⁸ בגמ' (בכל עדי הנוסח)-אסיר.
¹²⁷⁹ שלושת המילים "תולעים שבכבד ושביריאה" הן לשון רש"י שם ד"ה "קוקיאני" (בכל עדי הנוסח). בספר רקח-שבכבד ושביראש", וכך הוא בפירוש המיוחס לרגמ"ה על אתר- "תולעי הראש".
¹²⁸⁰ בגמ'-מיננס ניים ועיילי ליה באוסיא (בכ"י המבורג-באודניה ובכ"י וטיקן 121-באיביה).
¹²⁸¹ מכאן ועד המילים "בית הרעי" (ועד בכלל) היא לשון רש"י, שם, ד"ה "מיננס ניים".
¹²⁸² תיקנתי על פי רש"י שם (בכל עדי הנוסח).
¹²⁸³ תיקנתי על פי רש"י שם (בכל עדי הנוסח)-נכנסין בחוטמה, מלבד בכ"י פרמה 1304/2756-נכנסים לה בחוטמה).
¹²⁸⁴ שם (בכל עדי הנוסח)-ולריאה ולכבד.
¹²⁸⁵ בכ"י וטיקן (ובעיקר ברוב עדי הנוסח)-הילכך לא אישתכחי (בכ"י פרמה 1309 ובדפוס שוניצנו-מישתכחי ובכ"י פרמה 1304 – משתכח) דרך בית הרעי. בכ"י פפד"מ-הו"ל לאמשוכחי דרך בית הרעי.
¹²⁸⁶ בכ"י וטיקן 122 ו-123 של הסוגיא-מורנא דבישרא, בכ"י המבורג-מירנא דבישרא, בכ"י מינכן-דרני דבשרא, בכ"י וטיקן 121-תולעים דבישרא. (הנוסח "מורנא" נמצא גם בספר התרומה, תחילת סימן ל"ו, עמ' 17 ובספר רקח, סימן תס"ג).
¹²⁸⁷ בכ"י וטיקן 122 ו-123 של הסוגיא כבפנים, ובשאר עדי הנוסח-את הדרנין.
¹²⁸⁸ מכאן ועד המלה "לבשר" (ועד בכלל) היא לשון רש"י, שם, ד"ה "דרני".
¹²⁸⁹ מכאן ועד המילים "באיסוריהו קיימ" (ועד בכלל) היא לשון רש"י, שם, ד"ה "בשחיטה משתריא".
¹²⁹⁰ מילים אלו אינן ברש"י, ואיני יודע פשרן.
¹²⁹¹ ברש"י-ושחיטת הבהמה לא אהני (בכ"י פרמה 1304-אהניא, בכ"י פפד"מ-אהנאי ובדפוס שוניצנו-אהני) לדידהו שהרי.

חיות לעצמן]ו[¹²⁹³ וש[לי]א)ל (הי[מו]ת¹²⁹⁴ מוכל [בבהמה]¹²⁹⁵ תאכלו אבל הני באיסורייהו קיימא¹²⁹⁶ דכוורי¹²⁹⁷ שרו¹²⁹⁸ תולעי' שבדגיי¹²⁹⁹ כדאמי' רבינא¹³⁰⁰ אבלע לי ואנא איכול כלומי¹³⁰¹ תנו אותם לי שלא אראה אותם ולא אקוץ בהם¹³⁰² ואוכל אות' לפי שרגיל בו--\ שרי ובהיתירי' גדיל¹³⁰³ וכן תולעים הנמצא' בבשר יבש בימות החמה ותולעי'--ת גבי שרו אם לא פירשו מה ויזהר שלא יתנם בידו או על המפה או בשום דבר כדי לאוכלם שאם יתנם בשום דבר אסורין משום שרץ על הארץ ותולעים [הגדילים ב]¹³⁰⁴ בורות שיחין ומעורות אסורין אבל הגדילים בכל' מותר וכן תול' הנמצאים בקמח מותר' ואם שרצו בנפה אסורין תולעי' שבפירו' שנתבשלו בהן מותר' ומיהו ישל'נד[וק]¹³⁰⁵ התולעים כדשמואל דאמי' קישות שהתלע באיביה בעודה מחוברת אסורה לאכול התולעת¹³⁰⁶. ויחמיר על עצמו וכל {תשלו} המחמיר על עצמו תבא עליו ברכה

{ 97 } רב¹³⁰⁷ מרי בר רחל אימלחה ליה חתיכה דנבילה בהדי שחוט' אתא לקמיה דרבא אמ' ליה הטמאים לאסור צירן ורוטבן אפי' ¹³⁰⁹ נמלחו בשר איסור ובשר כשר בכלי מנוקב הואיל והציר פולט אסור לעולם אסור אם לא שהטהור מליח {תשלח} והטמא אינו מליח. דאנ[ז]ם) אינו פולט איסור ולא צירו מאחר שלא נמלח אס' ¹³¹⁰ היה טמא מלוח וטהור תפל אסור הילכך בשר תפל המונח בצד בשר מלוח וכן דגים ועופות ונבילה ושחוט' ואין לו תקנה {תשלט} עוד שוב אינו פולט. וכן אם שניהם מלוחין

{ 98 } פרי' ¹³¹¹ למעשה דמלח שעל הבשר נאסר דמלח לטעמא עביד ולא בטיל
{ 99 } וצריך ¹³¹² להפוך הבשר ולמלחה מכל צדדיה כדאית' במנח' בפ' הקומץ רבה ¹³¹³ ואם לא הפכו אסור דאותו צד בולע מה שצד זה פולט אבל כשמולח שני {תשם} צדדין טרידי למיפלט ולא בלעי זה מזה.

{ 100 } מעשה ¹³¹⁴ שמלחו ¹³¹⁵ דגים בקערה שהיו אוכלות ¹³¹⁶ בהן ¹³¹⁷ השפחות ¹³¹⁸ בשי' נבילה ושאלו לנאבא מרי'הר"ר ¹³¹⁹ יב"ק ואסר הדגים ¹³²⁰ (השפחות בשר נבילה ושאלו להר"ר יב"ק ואסר הדגים) ¹³²¹ דודאי מחמת המלח

¹²⁹² כך הוא גם בדפוס שונצינו, אבל בכל כתבי היד- להן.

¹²⁹³ תיקנתי על-פי רש"י (בכל כתבי היד, ובדפוס שונצינו- לעצמי).

¹²⁹⁴ התיקונים על-פי רש"י, ושם- ואע"ג דשליל מותר (בכ"י פפד"מ- ניתר) בשחיטת אמו.

¹²⁹⁵ הוספתי על-פי רש"י (בכל עדי הנוסח).

¹²⁹⁶ בספר רקח (סי' תס"א) אין "מאי טעמא...באיסורייהו", אך הדברים נמצאים בתמצית קצרה מאוד בתוך סימן תס"ג.

¹²⁹⁷ מכאן ועד המילים "אסורה לאכול התולעת" (ועד בכלל) חוזרת ההקבלה לסי' תס"א בספר רקח.

¹²⁹⁸ כך הוא גם בכ"י וטיקן 123 (בכ"י מינכן ו-וטיקן 121- שריין, בכ"י וטיקן 122- שרי. בכ"י המבורג- ודכוורי שרו). ראב"ה שינה כאן מסדר הסוגיא, והקדים את הנימוק לאיסור דרני להיתר כוורי.

¹²⁹⁹ בספר רקח- הגדילי בדגי'.

¹³⁰⁰ בגמ' נוסף כאן- לאימיה (בכל עדי הנוסח).

¹³⁰¹ מכאן ועד המילים "אקוץ בהם" (ועד בכלל) היא כלשון רש"י, שם, ד"ה "אבלע ליי".

¹³⁰² בפירוש רש"י- תני אותם (בכ"י פרמה 1304 - תנו אותם לי ואבלעם) שלא אראם ואקוץ במ.

¹³⁰³ בגמ'- והני כי קא גבלין בהיתירא קא גבלין.

¹³⁰⁴ תיקנתי מן הסברא ועל-פי ההקשר, והקריאה בכ"י אינה ברורה.

¹³⁰⁵ תיקנתי על-פי ספר רקח.

¹³⁰⁶ בספר רקח- או גדלו בבשר לאחר שחיטה או בגבינות מותר' שלא פרשו בידו או על שום דבר תולעי' בכלי שיש בו מים גדילי' מותרים אבל תולעי' בימי' ובנחלים בחריצין ובנעיצין ובורות שיחין ומעורות אסורי' תולעים הנמצאים שגדלו בקמח מותר' אבל אם שרצו בנפה אסורי' תולעי' שבפירות אפי' לשמואל רק שישליכו התולעי' והפירות אפי' נתבשלו מותר' שהרי יש בפרי יותר מס' בתולעת ועוד הרוטב יש בו כדי לבטל הטעם.

¹³⁰⁷ מכאן ועד המלה "ורוטבן" (ועד בכלל) מובאת סוגיית חולין קיב ::

למס"ד כולו, יש מקבילה תוכנית, אך ברובה ללא הקבלה מילולית, בספר רקח, בחציו הראשון של סימן תי"א, עמ' רצ (עמ' 167, עמודה ב בכ"י פריס), ושם מתחיל המקור- בשר איסור נבלה שנמלחה עם השחווטה אסורה דרב.

¹³⁰⁸ כך הוא הנוסח גם בכ"י וטיקן 122 של מסכת חולין, בספר רקח ובאבי העזרי, סימן אלף וצ"ב, עמ' צט. נוסח כמעט זהה נמצא גם בכ"י מינכן (ושם- דשחווטה). (בכ"י המבורג- בשר נבילה בהדי בשר שחווטה; בכ"י וטיקן 121 - בשר טריפה בהדי שחיטה; בדפוס שונצינו- בשר שחווטה בהדי בשר טריפה. יעויין עוד בציונים שבדק"ס על אתר, הערה ט).

¹³⁰⁹ מכאן ועד המלה "אסור" (ועד בכלל) מובאת מסקנתה ההלכתית של הסוגיא, שם קיג, משולבת בפירוש, על-פי דרכו של רש"י שם.

¹³¹⁰ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה בשבה"ל, ח"ב, סימן י"ב, עמ' נ (המילים "בשר תפל שמונח אצל בשר מלוח" בהן פותח המקור שבשבה"ל אין בפנים), ויעויין עמנואל, ראב"ה, עמ' 38, הערה 144.

¹³¹¹ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה בשבה"ל, שם, בהמשך רצון לסוף המס"ד הקודם. הדין הובא בשם ר"ת גם בתו"פ, סוף סימן י, עמ' 41, ויעויין עוד בהערה 13 של המהדיר שם.

¹³¹² מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה חלקית, תוכנית ולא מילולית, בספר רקח, תחילת סימן תי"י, עמ' רפט.

¹³¹³ מנחות כא.

¹³¹⁴ מכאן ועד המילים "רפו קרמייהו ובעו קליפה" (ועד בכלל) יש מקבילה מקוצרת בספר רקח, סימן תי"ג, עמ' רצ (עמ' 167, עמודה ב בכ"י פריס), וליתא "לאחר מכן אמרו" וכו'! המקור מופיע במלואו בפסה"ל עמ' ז (ובצילום כתב

נתני הנבילי טעם בדגים¹³²². והא דאמי' שמואל¹³²³ דגיי' שעלו בקער[ה]ו¹³²⁴ מותר לאוכלן ב[כותח]¹³²⁵. וסבירא¹³²⁶ לן כוותיה דווקא התם שאני¹³²⁷ דנותן טעם בר נותן טעם הוא אבל הכא¹³²⁸ דנותן טעם (לפגם)¹³²⁹ הוא אסור. ודמי לההוא בר¹³³⁰ גוזלא דנפל ל[כדא ד]¹³³¹ כמכא שרייא וכו',¹³³² הני מילי חיני¹³³³ אבל צלי בעי קליפה לפי¹³³⁴ שרכים הם ואמרי' דגים רפי קרמייהו ובעו קליפה¹³³⁵ ולאחר מכין¹³³⁶ אמרו¹³³⁷ [כין]¹³³⁸ קודם שמלחו¹³³⁹ הדגים {תשמא} בקערה [היו] (מן)¹³⁴⁰ תדיר¹³⁴¹ משמשין¹³⁴² בה¹³⁴³ מים חמין¹³⁴⁴ והור[ה]¹³⁴⁵ הוא¹³⁴⁶ מאחר שמחמין¹³⁴⁷ (ר) פולט (בה)¹³⁴⁸ האיסור הדגים מותר¹³⁴⁹ בלא קליפה¹³⁵⁰.

{ 101 } מעשה¹³⁵¹ שנמלחה תרנגולת מבחוץ ולא {תשמב} נמלחה¹³⁵² [מן] בפנים¹³⁵³ ונתבשלה¹³⁵⁴ ושאלו ל[אבא מרי]¹³⁵⁵ הרר¹³⁵⁶ יבק ואסר¹³⁵⁷ מהא דאמי' במנח[ות] (ה)¹³⁵⁸ בפי' הקומץ [רבה]¹³⁵⁹ דתניא¹³⁶⁰ במלח יכול וכו'¹³⁶¹ עד¹³⁶² ת[י]ל

היד (שבעמי' י) ובשבה"ל, ח"ב, סימן ל"ז, עמ' קל-קלא, וכן (בקיצור) בתשובות בעלי התוספות, סימן ל"ז, עמ' 103. תיקנתי את השיבושים על-פי המקבילות וציינתי לשנויים (אך לא דווקא לכל סימני הקיצור).
1315 במקבילות "שנמלחו".

1316 בתשובות בעה"ת במקום "שהיו אוכלות" נכתב "שאלו בה" ובפסה"ל כפנים (רק שנאמר "אוכלין" במקום "אוכלות").

1317 תיקנתי על-פי המקבילות.

1318 בשבה"ל- שהשפחות אכלו שם.

1319 הוספתי לפי המקבילה המקוצרת ברוקח, במקבילות "לרבי" יב"ק" (מלבד משבה"ל ושם "להרב רבנו קלונימוס", ועיין עמנואל, ראב"ה, עמ' 29, הערה 106 ועמ' 38, הערה 144 ובן גדליה, חכמי, עמ' 209 – 210, ליד הערה 65 ועמ' 233, הערה 146).

1320 בתשובות בעה"ת- ואסרו. המלה "הדגים" אינה שם, וכן ליתא מלה זו בפסה"ל ונאמר שם "דאמריני" ולקמן "ודאי" במקום "דודאי".

1321 נכפל בט"ס.

1322 בפסה"ל- מחמי' המלח נותן טעם הנבילה בדגיי'. בתשובות בעה"ת- לפי שהמלח נותן טעם הנבילה בדגים (ומכאן יש דילוג עד " ואח"כ אמרו לו", ועד בכלל). בשבה"ל לא מופיעות כלל המילים "הדגים...טעם בדגים".

1323 חולין קיא .:

1324 ט"ס וכן הוא לנכון בפסה"ל.

1325 כתבתי על-פי פסה"ל, והקריאה בכ"י אינה ברורה. (בשבה"ל-מותרין)

1326 בפסה"ל במקום "וסבירא" נאמר "וקיימי".

1327 מלה זו אינה בשבה"ל.

1328 בפסה"ל נשמט "דנותן טעם...אבל הכא" מחמת הדומות, כפי שאכן תיקן שם המהדיר.

1329 מחקתי לפי פסה"ל, שבה"ל וספר רקח.

1330 מכאן ועד המילים "ובעו קליפה" (ועד בכלל), מובאת כראיה סוגיית חולין קיב. (המלה "בר" אינה בשבה"ל).

1331 הוספתי על-פי פסה"ל, ובשבה"ל כפנים.

1332 בפסה"ל ליתא "שרייא וכו'".

1333 מחקתי על-פי פסה"ל.

1334 בשבה"ל במקום "לפי" נכתב- וה"ה דגים.

1335 בפסה"ל- וקליפה בעי.

1336 בפסה"ל- ולאחר כן, בשבה"ל- ואחר כך.

1337 בתשובות בעה"ת מתחיל כאן שוב המקור ונכתב בו " ואח"כ אמרו לו". בשבה"ל- הגידו לו.

1338 הוספתי על-פי פסה"ל ושבה"ל.

1339 בשבה"ל- שנמלחו.

1340 תיקנתי על-פי המקבילות.

1341 מלה זו ליתא בפסה"ל אך בתשובות בעה"ת כפנים ובשבה"ל היא מופיעה להלן.

1342 בפסה"ל- משתמשין.

1343 בשבה"ל- היו משמשין בה תדיר.

1344 מלה זו ליתא בתשובות בעה"ת.

1345 פתחתי את הקיצור על-פי המקבילות. בתשובות בעה"ת- וחזר בו והורה, ובפסה"ל ובשבה"ל כפנים.

1346 בשבה"ל אין מלה זו ובפסה"ל- והורה ה"ר יב"ק.

1347 תיקנתי על-פי המקבילות, בפסה"ל ובשבה"ל- שמחמין, ובתשובות בעה"ת- שמחמין בה.

1348 מחקתי על-פי המקבילות.

1349 בשבה"ל- שמאחר שמחמין בה פולט את האיסור והדגים מותרין.

1350 בתשובות בעה"ת בשינוי לשון קצת- ומותרין הדגים בלא קליפה.

1351 מכאן ועד סוף מס"ד 102 מובא מעשה אחד, ופיעלנו אותו כאן לשני מס"דים, על-פי הנושאים העולים לדיון. לכל מהלך המעשה יש מקבילה מדויקת בפסה"ל עמ' ז [בהמשך ישיר לפסק הקודם], בספר המרדכי למסכת חולין, אמצע סימן תשי"ט (ועיין עמנואל, ראב"ה, עמ' 29) בשם ספר רקח ובשבה"ל, ח"ב, סימן י"ב, עמ' נה. למחצית הראשונה של המעשה (עד סוף מס"ד 101) יש מקבילה מקוצרת בספר רקח, בתחילת סימן תט"ו, עמ' רצ (עמ' 168, עמודה א בכ"י פריס) וליתא "לסוף נודע לו" וכו'. תיקנתי את השיבושים על-פי המקבילות (המלאות) וציינתי לשנויים (אך לא לשנויי הסגנון בין כה"י של ספר המרדכי ושל שבה"ל).

במלח¹³⁶³ תמלח [עד]¹³⁶⁴ כיצד עושה מניח את האבר¹³⁶⁵ ונותן עליו מלח¹³⁶⁶ והופכו ונותן עליו מלח¹³⁶⁷ והופכו ונותן עליו מלח¹³⁶⁸ ומעלהו אמ' אביי וכן לקדיר' אלמא דבע[נ]ן¹³⁶⁹ שימלח הבשר משני צדדין¹³⁷⁰ הילכך אי מוצא תרגולות שלא [נ]מלחה¹³⁷¹ בפני[ם]¹³⁷² (ו) אסור¹³⁷³

{ 102 } לסוף נודע לו¹³⁷⁴ שכשנתבשלה¹³⁷⁵ אותה תרגול' הוציאו(ה)¹³⁷⁶ מן הקדיר' [רוטב]¹³⁷⁷ בג' כפות והיה בה רוטב באותה קדירה שלקחיה ממנה ונתנו (התרגולות)¹³⁷⁸ בקדירה אחר[נ] והיה בה בשר בקדיר[נ] האחרת ואסר הקדירה והבשר¹³⁷⁹ שנתבשלה בה (ת) התרגולות [מאחר שהתרגולות]¹³⁸⁰ היא חתיכ' דאסור[נ] הרי נאסרה הקדירה והבשר

¹³⁵² מלה זו ליתא בפסה"ל ובמרדכי.

¹³⁵³ תיקנתי על-פי המקבילות.

¹³⁵⁴ בשבה"ל- מבפנים ולא מבחוץ.

¹³⁵⁵ הוספתי על-פי המקבילות (ויעויין עמנואל, ראב"ה, עמ' 29, הערה 108, ובכ"י ירושלים ופרמה של ספר המרדכי כפפנים).

¹³⁵⁶ בפסה"ל- ה"ר יב"ק ובשבה"ל- הרב ר' יב"ק ב"ר משה. כתבי היד של ספר המרדכי חלוקים בנקודה זו.

¹³⁵⁷ במקבילות- ואסר להם.

¹³⁵⁸ ט"ס, ובמקבילות ליתא (בשבה"ל לא מצוין שם הפרק).

¹³⁵⁹ הוספתי על-פי המקבילות. מכאן ועד המילים "וכן לקדירה" (ועד בכלל), מצוטטת סוגיית מנחות כב.

¹³⁶⁰ בפסה"ל- דתני, ובמרדכי- תניא.

¹³⁶¹ בפסה"ל- יכול תבינו ובשבה"ל "יכול יתבוננו במלח". כתבי היד של ספר המרדכי חלוקים בנקודה זו.

¹³⁶² מלה זו ליתא בשבה"ל (ושנויה במחלוקת בין כתבי היד של ספר המרדכי).

¹³⁶³ מלה זו ליתא במקבילות.

¹³⁶⁴ פסה"ל. והקריאה בכ"י אינה ברורה (ובשבה"ל אין כאן מלה).

¹³⁶⁵ כך הוא גם ברובם המכריע של כה"י של ספר המרדכי (בשבה"ל ובכ"י לונדון של המרדכי ללא "את").

¹³⁶⁶ כך הוא גם בשבה"ל. בפסה"ל- ונותן את המלח עליו (וכן הוא ברוב כתבי היד של ספר המרדכי, מלבד כ"י פרמה ושם הנוסח כולו שונה סגנונית).

¹³⁶⁷ מלה זו ליתא בפסה"ל.

¹³⁶⁸ כך הוא (פעמיים והופכו) גם בפסה"ל ובאחד מעדי הנוסח של שבה"ל ואילו בספר המרדכי וברוב עדי הנוסח של שבה"ל רק פעם אחת- מניח אבר ונותן עליו מלח והופכו וחוזר ומולחו ומעלהו, וכן הוא בכ"י מינכן של מסכת מנחות (בכ"י וטיקן 120 אין אפילו פעם אחת).

¹³⁶⁹ תיקנתי על-פי פסה"ל ושבה"ל.

¹³⁷⁰ במקבילות- אלמ' דבעינ' שיהפכנו וימליחנו מכל צד (בשבה"ל אין "מכל צד"). נראה שמבחינה תוכנית אין הבדל בין הלשון שבפנים לזו שבמקבילות, אלא שסגנונית הלשון בפנים דומה יותר למקור שבסוגיא שמדבר על "הפיכת" האבר, ואילו הלשון במקבילות תואמת יותר את השאלה שבדיון כאן, כאשר התרגולות נמלחה מבחוץ (ומשמע משני צדדיה) אך לא מפנים (כך שאין כאן "כל צד").

¹³⁷¹ תיקנתי על-פי המקבילות.

¹³⁷² תיקנתי על-פי פסה"ל והמרדכי.

¹³⁷³ במקבילות- הילכך האי תרגולות שלא נמלחה מבפנים אסורה. הלשון שבפנים היא פסיקה כללית "אם מוצא תרגולות" ואילו זו שבמקבילות היא תשובה לשאלה הממשית שנשאלה.

¹³⁷⁴ מלה זו ליתא בפסה"ל אך נמצאת במרדכי ונחלקו לגביה עדי הנוסח של שבה"ל (ויעויין בהערה 272 בשבה"ל) ושל ספר המרדכי (ברוב עדי הנוסח היא מופיעה, אך לא בכ"י אוקספורד ולונדון).

¹³⁷⁵ במקבילות- כשנתבשלה (ובשבה"ל- שנתבשלה), והלשון בפנים עדיפה מבחינה דקדוקית.

¹³⁷⁶ מחקתי ותיקנתי כאן ולהלן, על-פי מהלך הדברים שבמקבילות. על-מנת להבהיר את מכלול התיקונים, נביא כאן ברצף את המקבילות, ולשם הנוחות תובא כאן בעיקר לשון פסה"ל, תוך ציון השנויים המהותיים שבמרדכי בסוגריים מסולסלות, ותיקון הטעויות בפסה"ל על-פי המרדכי. מהלך הדברים בשבה"ל זהה תוכנית, אך שונה מעט לשונית (והערתי רק לשנויי משמעותיים בשבה"ל). לשון המקבילות היא: "לסוף נודע כשנתבשלה אותה תרגולות בקדיר' אחת לקחו מן הרוטב כג' כפות { כך הוא ברובם המכריע של כתבי היד של ספר המרדכי ובצילום כ"י פסה"ל (המהדיר פענח "בג' כפות" וכן הוא באמת בכ"י ירושלים של המרדכי) ובאחד מעדי הנוסח של שבה"ל- הערה 283 שם. בשאר עדי הנוסח של שבה"ל- שלש } ונתנו בקדיר' אחרת שהיה בה בשר ואסר הקדיר' והבשר שנתבשל בה התרגולות מאחר שהתרגולות היא חתיכה דאיסור הרי נאסרה הקדיר' והבשר מאחר שלא היה בה { בשבה"ל- בהם } ס' נגד התרגולות אבל הקדירה האחרת { כ"ה במרדכי. בפרמה אין האחרת, בפסה"ל יש לשון רבים, בט"ס } שהשליך בה ג' כפות מן הרוטב היתיר דנתבשל { כ"ה במרדכי ובפסה"ל והמהדיר תיקן לנתבטל } בה הרוטב { מכאן ועד הסוף אין הבדל מהותי מבפנים }". על-פי הנוסח שבפנים היה סדר הדברים כך: התרגולות בושלה בקדירה עם בשר ורוטב, ולאחר מכן הוצאה מקדירה זו בשלוש כפות והועברה לקדירה אחרת שגם בה היה בשר. רבינו יב"ק אסר את הקדירה המקורית והתיר את הקדירה השנייה מדין קמא קמא בטיל. לעומת זאת, לפי הנוסח במקבילות, התרגולות לא הוצאה כלל מהקדירה הראשונה, אלא רק רוטב בשיעור שלוש כפות. מהנוסח שבפנים עצמו עולה כי הוא משובש, שכן בסוף המעשה נאמר "אבל הקדירה האחר היתיר מאחר שהשליך ג' כפות מן הרוטב לפי שנתבשל בה הרוטב", ואילו לפי הנוסח שבתחילת המעשה הועברה לקדירה השנייה התרגולות עצמה ולא הרוטב! לאור זאת, תוקן הנוסח בפנים על-מנת להתאימו לנוסח המקורי הנ"ל.

¹³⁷⁷ הוספתי לפי המקבילות, כאמור.

¹³⁷⁸ מחקתי לפי המקבילות, כאמור.

¹³⁷⁹ כ"ה גם בפסה"ל וברוב כתבי היד של ספר המרדכי (רק בכ"י ירושלים- הקדירה והבשר והרוטב).

¹³⁸⁰ הוספתי לפי המקבילות.

מאחר [ש]לא¹³⁸¹ היה בהם¹³⁸² סי' כנגד¹³⁸³ התרגולות אבל הקדירה האחר¹³⁸⁴ התיר (מאחר)¹³⁸⁵ שהשליך ג' כפות מן הרוטב לפי שנתב¹³⁸⁶ (ש)ל¹³⁸⁷ בה הרוטב ודמי להא דאמי בפ¹³⁸⁸ דע"ז קמא קמא בטי¹³⁸⁹.

{103} ומעשה¹³⁸⁹ שנמלח {תשמג} ראש כבש מבחוץ ולא מבפנים והורי' [אבא]¹³⁹⁰ מורי' הר"ר יבק¹³⁹¹ שלא למלוח הראש¹³⁹² פעם שנית¹³⁹³ ולא לבשל הראש¹³⁹⁴ אלא יצלה אותו (ר)[וה]אש¹³⁹⁵ מישב שייב כדאמנ' בפ' כל הבשר נורא מישב שייב¹³⁹⁶.

{104} ומעשה¹³⁹⁷ שנמלח כחל עם בשר ויש לדמות להא (ודיעב מותר) [דאמרינן]¹³⁹⁸ דרש¹³⁹⁹ מרימר הילכתא בין כחלא בין כבדא תותי בשרא שרי עילוי בשרא דיעבד אין לכתחילה לא והוא הדין קערה שאוכלין בה כחל אם שמו עלנ' ¹⁴⁰⁰בשר מלוח דיעבד מותר אם ¹⁴⁰¹כחל דבונ' ¹⁴⁰²לבשר מלוח נמי מותר בדיעבד ¹⁴⁰³.

{105} מעשה¹⁴⁰⁴ שנפלה {תשמד} חתיכה של בשר¹⁴⁰⁵ בדם שיצא מן החתיכות המלוחות ואמי המורי' שיש לאסור¹⁴⁰⁶ מ(י)ה¹⁴⁰⁷ דדם האברים שפירש אסור ונמצא¹⁴⁰⁸ בספר הגאוני¹⁴⁰⁹ בר¹⁴¹⁰ יונה דנפל לדמא¹⁴¹¹ דנפק מיניה אסור

¹³⁸¹ הוספתי על-פי המקבילות.

¹³⁸² כך הוא גם בשבה"ל, ובשאר המקבילות- בה (מלבד מאשר בכ"י וטיקן 141 של ספר המרדכי בו נכתב- שם, ואילו בכ"י אוקספורד אין כאן כלל מלה). הנוסח בפנים עדיף שהרי מדובר בשני פריטים- הקדירה והבשר, על אף שהפועל בתחילת המשפט הוא "נאסרה" גם בפנים.

¹³⁸³ במקבילות- נגד.

¹³⁸⁴ בפסה"ל- הקדורות אחרות, וט"ס הוא, שלכל אורך הדיון מדובר רק על "קדירה" אחת אחרת ולא יותר, ובמרדכי ובשבה"ל בפנים.

¹³⁸⁵ מחקתי על-פי המקבילות, כאמור.

¹³⁸⁶ תיקנתי על-פי שבה"ל וחלק מכה"י של ספר המרדכי (כ"י ירושלים, פרמה, אוקספורד ולונדון), אבל בפסה"ל כפנים וגם ביתר כה"י של ספר המרדכי (כ"י בודפסט, וינה ו-טיקן 141). המהדיר בפסה"ל תקן לפי ההקשר- שנתבטל.

¹³⁸⁷ בפרק בתרא. כך הוא במפורש בפסה"ל, והציטוט הוא מע"ז עג, ושם "ראשון ראשון בטל".

¹³⁸⁸ דהיינו- בטיל, וכך הוא גם בשני כתבי יד של ספר המרדכי (כ"י ירושלים ופרמה). בפסה"ל, בשבה"ל ובשאר כתבי היד של ספר המרדכי- ראשו' ראשון בטל.

¹³⁸⁹ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה מילולית בפסה"ל [בצילום כתב היד שעמ' י, אך לא הוהדר ע"י המהדיר] ובספר המרדכי למסכת חולין, תחילת סימן תש"כ (ויעיין עמנואל, רקח, עמ' 29) בשם סי' רקח, ובשני המקורות הוא מופיע ברצף למס"ד הקודם. במרדכי המקור נפתח בלשון "ומעשה", כלפינו, ואילו בפסה"ל נפתח בלשון "מעשה".

¹³⁹⁰ הוספתי על-פי רוב כה"י של ספר המרדכי, אבל בפסה"ל ליתא, כפנים (וכן בכ"י ירושלים ופרמה של ספר המרדכי).

¹³⁹¹ כתבי היד של ספר המרדכי נחלקו ביניהם (סגנונית) בקודה זו.

¹³⁹² כך הוא גם בכ"י לונדון של ספר המרדכי. בפסה"ל – את הראש, וכן הוא בשאר כתבי היד של ספר המרדכי (בכ"י פרמה נוספה המלה "את" בין השורות).

¹³⁹³ במקבילות- שניה.

¹³⁹⁴ במקבילות- ולא יבשל אותו.

¹³⁹⁵ תיקנתי על-פי פסה"ל, ואילו במרדכי- והאור.

¹³⁹⁶ ששת המילים האחרונות ליתא בפסה"ל, אך ברוב כה"י של ספר המרדכי (כ"י ירושלים, וינה, פרמה, אוקספורד ולונדון) קיימת ההפניה- כדאמי פרק כל הבשר. מקור הביטוי "נורא מישב שייב" הוא, לכאורה, במסכת חולין צג: ומקבילתה בפסחים עד: עם זאת, מכיוון שהסוגיא בחולין היא בפרק גיד הנשה ולא בפרק כל הבשר, ייתכן שראב"ה גרס כן גם בסוגיות הנוגעות לדיני מליחה שבפרק זה (קיא-ק"ג), או שמדובר בט"ס.

¹³⁹⁷ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה בשבה"ל, ח"ב, סימן י"ב, עמ' נד (בשוני לשון). מכאן ועד המילים "לכתחילה לא" (ועד בכלל) יש מקבילה מקוצרת בספר רקח, סימן תי"ד, עמ' רצ (ושם הוא לפני מעשה התרגולות, לעיל).

¹³⁹⁸ תיקנתי על-פי שבה"ל וכן עולה מהתמצית שבספר רקח, ונראה שהמילים "ודיעב מותר" נשתרבו לסופר מהמשך הדברים.

¹³⁹⁹ מכאן ועד המילים "לכתחילה לא" (ועד בכלל) מצוטטת גמ' חולין קיא.

¹⁴⁰⁰ בשבה"ל- עליה.

¹⁴⁰¹ בשבה"ל-או.

¹⁴⁰² דהיינו – דבוק.

¹⁴⁰³ מלה זו אינה בשבה"ל.

¹⁴⁰⁴ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה מילולית בפסה"ל (בצילום כתב היד בעמ' י אך לא הוהדר ע"י המהדיר), אך לא ברצף למקבילות הקודמות מפסה"ל, ומקבילה (מקוצרת ובהשמטת שתי הראיות הראשונות) בספר רקח, סימן תט"ז, עמ' רצ, אחרי מעשה התרגולות לעיל (כשביניהם חוצצים דיני מליחת בשר עם בני מעיים).

¹⁴⁰⁵ בפסה"ל- חתיכת בשר.

¹⁴⁰⁶ שם- יש לאסור וליתא "אמר המורה", וכן בספר רקח- אסור.

¹⁴⁰⁷ תיקנתי על-פי פסה"ל, והראיה המובאת היא מגמ' כריתות כא:..

¹⁴⁰⁸ בפסה"ל- ומצא.

¹⁴⁰⁹ שם- בספר גאוני. לא עלה בידי למצוא את המקור בספרות הגאונים.

¹⁴¹⁰ שם- ההוא בר יונה.

דלעולם לא פליט מיניה איסורא דאבלע ביה¹⁴¹² ואמר¹⁴¹³ דגים ועופות שמלחן זה עם זה אסורין דבעידנא דפליט עופות בלעי דגים ואם יכול למולחן להתירן אמאי אסורין וכן בשר טפל וטמא מלוח או שניהן מלוחין אסורין¹⁴¹⁴ לימלחנהו פעם שינית אלא ש"מ דאסור¹⁴¹⁵.

{ 106 } הנהו¹⁴¹⁶ תרי יונתין¹⁴¹⁷ (ה) דאשתכחו בי רב¹⁴¹⁸ שהידיחום ומלחום בכלי מנוקב ולאחר (שזהו)¹⁴¹⁹ ששהו שיעור מליחה נתנום¹⁴²⁰ בכלי אחר שאינו מנוקב ונתמצו שם מי¹⁴²¹ מליחתן והיו סבורין¹⁴²² לומי מלוח הרי הרי הוא [כרותח]¹⁴²³ ולאוסרין¹⁴²⁴ א"ר¹⁴²⁵ הואיל ושהו שיעור מליחה¹⁴²⁶ בכלי מנוקב קודם לכן¹⁴²⁷ מותרין¹⁴²⁸ שהרי נותנין בשר בקדיר¹⁴²⁹ כשהיתה שיעור מליחה בכלי מנוקב¹⁴³⁰ וציר זה שנתמצה¹⁴³¹ אינו אלא מי מלח ואין כאן משום¹⁴³² דם¹⁴³³ ואם [לא]¹⁴³⁴ נשתהו שיעור מליחה¹⁴³⁵ בכלי מנוקב¹⁴³⁶ חותכין ממנו מה שהיה בציר והשאר מותר ומה שהיה בציר אסור¹⁴³⁷ תשובת¹⁴³⁸ רבי שמון¹⁴³⁹ על בשר שנמלח ולאחר ג' ימים {תשמו} מצא באחת מין הגומות¹⁴³⁹ של הבשר גומא מליאה צירי¹⁴⁴⁰ (האיסור)¹⁴⁴¹ [היום רד מאד]¹⁴⁴² וער' שב¹⁴⁴³ הוא אפס כך (.) נרא¹⁴⁴⁴ מאח' ששהה¹⁴⁴⁵ הבשר על גבי

¹⁴¹¹ שם – בדמא.

¹⁴¹² שם- דלעולם לא פליט איסור שבולע בו.

¹⁴¹³ שם- דהא אמרינן. כאן מובאת כראיה, בדילוגים ובשילוב דברים מראב"ה, סוגיית חולין קיב ::-קיג.

¹⁴¹⁴ בפסה"ל ליתא "וכן בשר טפל...אסור", אבל במקבילה שבספר רקח איתא.

¹⁴¹⁵ בפסה"ל- אלא ש"מ שהוא אסור.

¹⁴¹⁶ מכאן ועד המילים "תשובת רבי שמו" (ולא עד בכלל), מצוטט מעשה זה בקצרה גם בספר רקח, סוף סימן תי"ח, עמ' רצא בשם "וכן מצאתי במנהג רבינו שלמה" (עמ' 168, עמודה א בכ"י פריס), וכן להלן בתוך מס"ד 109 (ובלשון דומה הביאה גם ר' אבי"ה בסימן אלף וקי"ט, עמ' קמד). הלשון שלפנינו היא כמו בסדור"ר, ס"י תר"א, עמ' 288 – 289 ובספר האורה ח"א, בתוך סימן ק"ט, עמ' 132 (והחצי הראשון נמצא גם במעה"ג, סימן ו, עמ' 5, בשנויים מספר) ולא כמו זו של המקבילות האחרות שנדפסו בתשו"ר, ס"י קמ"א, עמ' 165 (ובשבה"ל, ח"ב, סימן י"ב, עמ' מג-מד). תיקנתי על-פי סדור"ר וספר האורה, וצינתי למעה"ג, במקום בו הנוסח תומך בנוסחותיהם או בנוסח כ"י מעש"ר (אך לא בשנויי נוסחאות בהם מעה"ג שונה משניהם).

¹⁴¹⁷ תיקנתי על-פי מעה"ג, ספר האורה ח"א וסדור"ר (וכן הוא בספר רקח, ובנדפס, בטעות- אונות).

¹⁴¹⁸ בספר האורה ובסדור"ר- בבית רבי (במעה"ג נוסח הפתיחה שונה).

¹⁴¹⁹ ט"ס.

¹⁴²⁰ בסדור"ר- הניחו, בספר האורה ח"א- הניחום, אבל במעה"ג (ובספר רקח)- נתנום.

¹⁴²¹ בסדור"ר ובמעה"ג- מן מי, בספר האורה- מן (ובספר רקח- ונמצא מי מליחתן).

¹⁴²² במקבילות הנ"ל- כסבורין הם.

¹⁴²³ הוספתי על-פי המקבילות הנ"ל.

¹⁴²⁴ מלה זו אינה במקבילות הנ"ל.

¹⁴²⁵ דהיינו- אמר רבי, וכן הוא בספר האורה, ובשאר המקבילות הנ"ל- ואמר רבי.

¹⁴²⁶ במקבילות הנ"ל אמנם אין "שיעור מליחה", אך בספר האורה נכתב- בכלי מנוקב תחילה כשעורן.

¹⁴²⁷ בסדור"ר- תחילה, ובמעה"ג בהיפוך הסדר- תחלה בכלי נקוב.

¹⁴²⁸ בסדור"ר ובספר האורה- מותר, ובמעה"ג כבפנים.

¹⁴²⁹ במקבילות הנ"ל- שהרי אילו נתן (בסדור"ר- נתנו ; במעה"ג- היה נותנה) בקדירה (בסדור"ר- לתוך הקדירה) עצמה ונתבשלו מותרין הכא נמי לא שנא. כך מסתיים המקור במעה"ג, אך בסדור"ר ובספר האורה ממשיך כמו בכ"י מעש"ר.

¹⁴³⁰ בסדור"ר אין "כשהיתה...מנוקב".

¹⁴³¹ בספר האורה כבפנים, ובסדור"ר במקום "זה שנתמצה" נכתב "שלה הנופל באחרונה".

¹⁴³² בסדור"ר ובספר האורה- שום.

¹⁴³³ ע"כ המקבילה התוכנית במקבילות האחרות (כלומר למעט סדור"ר וספר האורה).

¹⁴³⁴ הוספתי על-פי סדור"ר וספר האורה.

¹⁴³⁵ במקבילות הנ"ל אין "שיעור מליחה".

¹⁴³⁶ בספר האורה נוסף כאן- תחילה.

¹⁴³⁷ בספר האורה- רואין את הנתון לתוך הציר וחותכין וזורקין אותו והשאר מותר. בסדור"ר- וחזר ונתן לתוך הציר חותכין וזורקין והנשאר מותר.

¹⁴³⁸ מכאן ועד סוף המס"ד מובאת תשובת הרשב"ם. התשובה הובאה באבי העזרי, תחילת סימן אלף וקמ"ג, עמ' רט, ומשם באו"ז, ח"א, סימן תע"ו, עמ' 138. התחלת התשובה שונה בכ"י אל מול הנוסח שבאבי העזרי, אולם לפי הערת הכוכבית של א' קופפר בתו"פ, ס"י ז, עמ' 36, בספר הליקוטין שממנו פרסם את תו"פ (כ"י אוקס. בודלי. 692, עמ' 151, תחילת סימן י"א) התחילה התשובה כלפנינו. בדיקת כ"י הנ"ל מעלה כי לשון התשובה עצמה דומה לנוסח שבאבי העזרי, בשנויי סגנון קלים. תמצית מהתשובה, תוך שמירה על חלק מלשונה, מופיעה בספר רקח, סוף סימן תי"ח, עמ' רצא, בכותרת "וכן התיר רבינו תם ורבי שמואל אחי...". ובהמשך רצוף לתמצית המעשה בתרי יוני. להלן תיקנתי את השיבושים על-פי אבי העזרי, אך לא ציינתי לשנויי לשון וסגנון. ציינתי לנוסח שבא"ז רק במקום בו הוא מתוקן יותר, לעני"ד, מהנוסח הנדפס באבי העזרי.

¹⁴³⁹ בכ"י הנ"ל- החתיכות, ואין "של בשר".

¹⁴⁴⁰ בכ"י הנ"ל- ציר.

¹⁴⁴¹ ט"ס, וכן אינה בכ"י הנ"ל.

¹⁴⁴² תיקנתי על-פי כ"י הנ"ל, והקריאה בפנים אינה ברורה.

כלי מנוקב או כעין כלי מנוקב כיון שהניח עצים בשולי הגיגית שלא נגע הבשר בציר אע"פ שמצא גומא מליא ציר בבשר בין חתיכה לחתיכה אין לחוש¹⁴⁴⁶ שלא הטריחו¹⁴⁴⁷ חכמי יותר מדאי בדם האיברים¹⁴⁴⁸ שהרי הוא אסור¹⁴⁴⁹ מדבריהם. שאם לא¹⁴⁵⁰ כן לא תמצא לעולם בשר מותר¹⁴⁵¹ לפי שכל¹⁴⁵² החתיכות יש בהם ליחלוחית של ציר¹⁴⁵³ ואפי' הכי לא אסרינן¹⁴⁵⁴ הואיל ונמלחו כתיקון¹⁴⁵⁵ ואין לנו לתת שיעור בציר שמיצה על חתיכה דמה לי מועט ומה לי מרובה כיון שנמלח¹⁴⁵⁶ בכלי מנוקב ואין הבשר נוגע בציר התחתון¹⁴⁵⁷ וראייה¹⁴⁵⁸ בפ' כל הבשר¹⁴⁵⁹ רב ששת מלח גרמא {תשמו} גרמא כל חתיכה לחתיכה לבדה ולא זה על זה מאי טעמא לא דילמא פליט עליון ובלע תחתון חד נמי דילמא פליט צד עליון ובלע צד תחתון לא שנתן לא הטריחוהו חכמים יותר מדאי הואיל וביחד נמלחו הוה ליה כחתיכה אחת¹⁴⁶⁰ אף הציר הנמצא בין¹⁴⁶¹ חתיכה לחתיכה יש לנו¹⁴⁶² לומי לעולם¹⁴⁶³ בולעת והולכת ופולטו' [מזו לזו]¹⁴⁶⁴ ומותר רבי' שלמה נ"ע היה נוהג כן¹⁴⁶⁵ אבל הנוגע בציר אסור שאין לו מקום לפלוט¹⁴⁶⁶

{107} ובשם¹⁴⁶⁷ רבי' יצחק בר' שמואל אמרו שכשם שהבשר פולט דמו וצירו כך פולט ציר שקלט מחתיכה אחרת וציר הנמצא בגומא אין בו אלא דם (ו)מעט¹⁴⁶⁸ ואין בו כח לאסור הבשר¹⁴⁶⁹ ואפי'¹⁴⁷⁰ ואע"פ שפירש [הקונטרס]¹⁴⁷¹ גבי דגים ועופו' [שבשע] ששבר¹⁴⁷² פולט אינו בולע לפי שטריד לפלוט יכול להיות בכלי שאינו מנוקב ונבלע בבשר הדם

-
- ¹⁴⁴³ דהיינו "וערב שבת", וכן הוא במקבילות.
- ¹⁴⁴⁴ בכ"י הנ"ל - נראה בעיניי. כאן מתחילה ההקבלה לאבי העזרי, ושם - נראה לי.
- ¹⁴⁴⁵ באבי העזרי - שנמלח.
- ¹⁴⁴⁶ שם, במקום "או כעין... לחוש" נכתב "שיש עצים בהפסק בין שולי הגיגית לבשר כשיעור שלא יגע צירו בבשר התחתון אז מותר כל הבשר אפילו נמצא ציר בין חתיכה לחתיכה."
- ¹⁴⁴⁷ שם - החמירו.
- ¹⁴⁴⁸ שם - המובלע באיברים.
- ¹⁴⁴⁹ שם - שהוא.
- ¹⁴⁵⁰ מלה זו אינה שם.
- ¹⁴⁵¹ שם - אין לך בשר מותר לעולם.
- ¹⁴⁵² שם, במקום "לפי שכל" נכתב "שכולן" (ובאו"ז נכתב "שכל").
- ¹⁴⁵³ שם - יש ליחלוח עליהם מן הציר.
- ¹⁴⁵⁴ שם נוסף - להו.
- ¹⁴⁵⁵ שם נוסף - חכמים.
- ¹⁴⁵⁶ שם - ואין לנו לתת דברינו לשיעורין מה לי ציר מרובה מה לי ציר מעט על חתיכה הואיל ונמלח.
- ¹⁴⁵⁷ שם אין "ואין... התחתון".
- ¹⁴⁵⁸ שם - וראייה כדאמרי'.
- ¹⁴⁵⁹ חולין קיג.
- ¹⁴⁶⁰ באו"ז (על פי כ"י אמסטרדם. באבי העזרי מופיעים הדברים בדילוגים) - וראי' מרב (באבי העזרי - רב) ששת דמלח ליה גרמי גרמי (בכ"י אמסטרדם ובאבי העזרי - מלח ליה גרמי גרמי) ואמרי' תרי מ"ט לא דילמא פליט האי ובלע האי (באבי העזרי במקום "לא... האי" נכתב - וכו') חד נמי פליט האי גיסא ובלע האי גיסא (באבי העזרי במקום "פליט... גיסא" נכתב - וכו') אלא לא שנתן ומותר אע"ג דפליט האי ובלע האי הואיל ונמלחו יחד כעין חתיכה אחת שרי.
- ¹⁴⁶¹ באבי העזרי - הכא נמי בציר שבין.
- ¹⁴⁶² מלה זו אינה שם.
- ¹⁴⁶³ מלה זו אינה שם.
- ¹⁴⁶⁴ הוספתי על-פי אבי העזרי, והקריאה בכ"י אינה ברורה.
- ¹⁴⁶⁵ בכ"י הליקוטים הנ"ל - וגם נאמ' לי בשם זקניי שהיה נוהג כן בדבר. באבי העזרי נמצאת כאן פיסקה שלמה - אף אתמול נשאתי ונתתי בדבר בפני זקניי פרי"ש הגאון ר' מתתיה והרב ר' יהודה בר אברהם וקרובי ר' יחיאל והרב יהודה בר י"ט ועמדו ולא ענו עוד גם נאמר לי בשם רבינו שלמה זקניי שהיה נוהג היתר בדבר.
- ¹⁴⁶⁶ ע"כ תשובת הרשב"ם. באבי העזרי יש שנוי לשון - "אכן הנוגע בציר התחתון שאין לו מקום לפלוט עוד אסור. שמואל ב"ר מאיר." בכ"י הנ"ל אין חתימה.
- ¹⁴⁶⁷ מכאן ועד סוף המס' מובאים דברי הר"י הזקן, שאינן נמצאים במקבילות האחרות שהביאו את תשובת הרשב"ם (כולל ספר רקח), מלבד מאשר בתו"פ תחילת סימן ז, ועל-פי מקור זה תיקנתי בפנים.
- ¹⁴⁶⁸ ט"ס.
- ¹⁴⁶⁹ בתו"פ - ועוד מצאתי בשם רבי' יצחק בר שמואל ועוד י"ל שכל זמן שבשר העליון היה פולט דמו היתה חתיכה שנמצא הציר עליה בולעת הדם שנופלת עליה ופולטתו עם צירה ודמה של עצמה שאפי' בשעה שפולט הבשר את דמו ואת צירו בולע הוא דם אחר ופולטתו בפליטתו ונמצא שלא נמצא בציר שבגומא אין בו אלא דם מועט כעין אותו מלח שעל הבשר שאין בו כח לאסור הבשר.
- ¹⁴⁷⁰ מלה זו אינה שם.
- ¹⁴⁷¹ הוספתי על-פי תו"פ, והכוונה לדברי רש"י, חולין קיב, ד"ה "ועופות קמיטי".
- ¹⁴⁷² בתו"פ - שהבשר.

[ש]יצא¹⁴⁷³ על ידי השליח¹⁴⁷⁴ המלח כוון שנשהא¹⁴⁷⁵ הבשר בכלי ונאס' על ידי הדם אין להתיר ע"י שיסירהו משם ויתנהו בכלי מנוקב ויפלוט שם צירו עם¹⁴⁷⁶ דם שבלע כי מאחר שיש שם שפע דם בכלי שאינו מנוקב שנ[נמלח]בלע¹⁴⁷⁷ בו הבשר ובשעה שהבשר בולע דם ששוכב בו אינו יכול לפולטו ושוב לא יועיל ל[ו]א פליטתו [כשיוסר]לפי שאסור¹⁴⁷⁸ משם¹⁴⁷⁹ ולפי זה הדבר¹⁴⁸⁰ נראה לאסור חתיכי של¹⁴⁸¹ בשר תפל המונחת עם¹⁴⁸² בשר מלוח שבשעה שהבשר מלוח פולט דם התפל בולע¹⁴⁸³ (עם)¹⁴⁸⁴ אם הוא באותו עניין שלא נוכל¹⁴⁸⁵ לומ' מישרג¹⁴⁸⁶ שריג¹⁴⁸⁷ כגוי שיש גומא בבשר תפל¹⁴⁸⁸ ולא שריג אלא מתאסף ומתעכב¹⁴⁸⁹.

{ 108 } מעשה¹⁴⁹⁰ { תשמח } בשומן אווז שמפרידין מבני מעיין¹⁴⁹¹ שנמלח ולא הודח והושם¹⁴⁹² בקדירה ראיתי שיש מתירין אות¹⁴⁹³ שאין מחזיקין דם בבני מעיין¹⁴⁹⁴ אחר רק הבטן הפרידוהו¹⁴⁹⁵ ועוד מעט הוא וקטן ועוד שהדחה אחרוני איני אלא מפני לכלוך דם מבחוץ ובהאי כל שהוא הוי לכלוך ובטל¹⁴⁹⁶ ואין נרא' להתיר¹⁴⁹⁷ דהא דווקא הדורא דכנתא אין מחזיקי בה דם¹⁴⁹⁸ אבל כנתא גופא אסור' משום דם¹⁴⁹⁹ וא"ת משום סורייקי סומקי שיש בכנתא¹⁵⁰⁰ אבל בזה השומן אין בו גידין מכל מקו' שומן של[א] נמלח ולא הודח מנלן להיתיר אין להיתירא אלא מה שמנו חכמים וזה שנמלח ולא הודח אסור { תשמט } דקיימ' לן מדיח ומולחו ומדיח¹⁵⁰¹.

¹⁴⁷³ תיקנתי על-פי תו"פ.

¹⁴⁷⁴ מלה זו אינה שם.

¹⁴⁷⁵ שם- שנשתהא.

¹⁴⁷⁶ שם בהיפוך הסדר- עם צירו.

¹⁴⁷⁷ תיקנתי על-פי תו"פ.

¹⁴⁷⁸ תיקנתי "כשיוסר" במקום "לפי שאסור" על-פי תו"פ.

¹⁴⁷⁹ שם- ובשעה שהבשר בולע אין יכולת לפלוט הדם שבולע שהרי שוכב בתוך הדם שנפלט שוב לא תועיל לו פליטתו שיפלוט כשיוסר משם.

¹⁴⁸⁰ שם- דבר זה.

¹⁴⁸¹ שם- חתיכת.

¹⁴⁸² שם, במקום "המונחת עם" נכתב "שתחת".

¹⁴⁸³ שם אין "התפל בולע".

¹⁴⁸⁴ ט"ס.

¹⁴⁸⁵ שם- שאין.

¹⁴⁸⁶ שם- דמא מישרג.

¹⁴⁸⁷ המונח "דמא מישרג שריג" מקורו בגמ' חולין קיא. (ובעדי הנוסח יש חילופים מישרק/מישרג), ופירש שם רש"י (ד"ה "דמא משרק שריק")- "אע"פ שיורד (בכ"י פפד"מ- שרד ; בדפוס שונצינו- שזב) מן הכבד על הבשר אין בכך כלום לפי שהדם ע"י צלי אינו נוה ליבלע (בכ"י פרמה 1309- לבלוע) אלא מחליק ונופל."

¹⁴⁸⁸ בתו"פ אין "בבשר תפל".

¹⁴⁸⁹ שם- ומתקבץ.

¹⁴⁹⁰ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה בכ"י פריס הספריה הלאומית heb. 326, עמ' 116 עמודה ב סימן ז, ומקבילה חלקית בכ"י אוקספורד בודלי (566) 276 Opp, עמ' 4 עמודה ב- עמוד 5 עמודה א סימן כט (לא בצורה של מעשה, אך בשם ר"ת). מקבילה מקוצרת (ללא הצגת הדעה החולקת ונימוקה וללא הבירור הלמדני של הראייה לאסור) נמצאת בספר רקח, סימן תי"ז, עמ' רצ (עמ' 168, עמודה א בכ"י פריס).

¹⁴⁹¹ בכ"י פריס 326- שמפרידין מן הבטן ; בכ"י אוקספורד- שקורין אלוומו (ומכאן יש הבדל מלולי) ; ספר רקח אין "שמפרידין מבני מעיין".

¹⁴⁹² בכ"י פריס 326- ואחר כך והושם.

¹⁴⁹³ בכ"י פריס 326- והיה מתיר ר' התבשיל.

¹⁴⁹⁴ חולין קיג.- "אמר רב משרשיא אין מחזיקין דם בבני מעיים".

¹⁴⁹⁵ בכ"י פריס 326 בקצרה- אחר שהיה חושבו כבני מעיים.

¹⁴⁹⁶ בכ"י פריס משולבים שני הנימוקים יחד- ועוד שהיה אומ' הואיל וכל כך היה הוא זה קטן ומעט והדחה אחרונה אינה אלא מפני לכלוך שבחוץ בהאי כל שהו הוי הכלוך ובטל בכל מה שבקדירה. בכ"י אוקספורד בקצרה (ועם נימוק אחד בלבד)- מותר דהא אמרינ' אין מחזיקין דם בבני מעיים.

¹⁴⁹⁷ בכ"י אוקספורד- רבי תם מ"כ הגיה מבחוץ דשבוש הוא. בכ"י פריס- ור' אחר היה מגמגם.

¹⁴⁹⁸ כפי שמפורש בסוגיית הגמ' שם.

¹⁴⁹⁹ רש"י, שם, סוף ד"ה "וכרכשא", וכן הוא גם במיוחס לרגמ"ה על אתר.

¹⁵⁰⁰ בכ"י אוקספורד מסתיים המקור כאן- דהא תרגומא אהדורא דכנתא אבל כנתא גופא מחזיקין בו דם משום שוייקי סומקי דאית ביה (ולפי זה הנימוק של שורייקי סומקי אינו קושיא על הראייה אלא נימוק הדין). הקביעה שבכנתא יש "סורייקי" דהיינו כלי דם קטנים, מופיעה לראשונה בספר ה"ג (ח"ג), הלכות דם, עמ' 212 - 213, כנימוק לאיסור הכנתא גם אחרי מליחה, ויעיין בהרחבה במעה"ג, עמ' 94, הערה שכו, ובתועפות ראם על ספר יראים (אכילות), סימן מח, עמ' 12 - 13, הערה כא. כנימוק לחיוב הכנתא במליחה נמצאים הדברים במעה"ג, סי' ז, עמ' 5, וכן באבי העזרי, תחילת סימן אלף וקכ"א, עמ' קמה.

¹⁵⁰¹ חולין קיג. בכ"י פריס 326 מנוסח הטיעון בקיצור מה- שלא היה רוצה להורות דלהוי בחזקת בני מעיין וגם הואיל ולא הודח במאי נכשירינהו דשמואל אמר אין הדם יוצא עד שיעשה הני תלת מילי. בספר רקח במקום "ראיתי שיש

{ 109 } מעשה¹⁵⁰² היה בבשר מלוח ששהא כדי מליחתו על דף אחד ואחר ששהא כשיעור צלייה ונתנו הבשר ביורה אחת למחרת מצאו ביורה מי מלח שנטף מן הבשר. ואסר הר"ר אליעז' ממץ נ"ע הבשר מאחר שלא הודח הבשר דם הוא שביורה¹⁵⁰³. תמצא¹⁵⁰⁴ בסיפרי יראים רב דימי מנהרדעא¹⁵⁰⁵ מלח ליה מילחא¹⁵⁰⁶ גלליתא (ד)נ[מנפץ¹⁵⁰⁷ ליה¹⁵⁰⁸ בה¹⁵⁰⁹]נ[מנפץ ליה¹⁵¹⁰ ואחור¹⁵¹¹ ליה במיא שפיר¹⁵¹² וכן עבד ולא¹⁵¹³ מועיל¹⁵¹⁴ ניפוך כי אם הדחה לאחר ששהתה במלח¹⁵¹⁵ וגם ניפוך צריך¹⁵¹⁶ שאם לא ינפצנו נעשר¹⁵¹⁷ המים שהדיח¹⁵¹⁸ כרותחין (כ)ש[כל¹⁵¹⁹ דבר¹⁵²⁰ שאינו נאכל מחמת מלחן או אין¹⁵²¹ נשתה במלחו הוה ליה כרותח (ש)ד[צל¹⁵²² ונאסר הכלי והבשר שהדם הרתיח בכלי שהודח¹⁵²³ בו הלכך מנפץ המלח להתיש רתיחתו¹⁵²⁴. וצריך¹⁵²⁵ לזוהר¹⁵²⁶ שלא יכניס אדי בשר מלוח בכלי שיש מעט מים בכלי¹⁵²⁷].) שלא יעשו המים כרותחין¹⁵²⁸ אך יתן הרבה מים¹⁵²⁹ כדי שיוכלו המים לבטל כח הדם והציר¹⁵³⁰ ולאחר

מתירין...ומולחו ומדיח" נכתב בקצרה "אסור דהא כנתא גופה יש בה דם כן גם השומן הוי כבשר וצריך הדחה אחרונה."

¹⁵⁰² מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה בספר רקח, סימן תי"ח (מאמצע הסימן והלאה, אחרי הבאת מחלוקת בין רבי אליעזר ממץ לבין "כל רבתי", בדבר איסור בדיעבד של בשר שלא הודח הדחה בתרייתא), עמ' רצא (עמ' 168, עמודה א בכ"י פריס). פסיקת רא"ם בעניין הציר אינה מופיעה בספר יראים.

¹⁵⁰³ הוספתי נקודה כאן, על-מנת להבהיר שההפניה לספר יראים מוסבת על ההמשך ולא על החלק הקודם. בספר רקח במקום "מעשה היה...שביורה" נכתב "כך קבלתי ממנו [הרא"ם- הנזכר במשפט שלפני כן, שם] בשר לח מאחר שנמלח ולא הודח אפי' אם ששה כשיעור צלייה ואחר כך ניתן בכלי ומצאו בו ציר שניטף ממנו אותו הבשר אסור." בכ"י מעש"ר נשנה דין הציר בצורה מפורשות יותר להלן בסוף דברי רא"ם- ואם נמלח הבשר אע"פ ששהא שיעור צלייתו ואחר כך נתנו הבשר בכלי ונמצא בו ציר אסור.

¹⁵⁰⁴ מכאן ועד המילים "דם המודח במים" (ועד בכלל) מצוטטים בהרחבה דברי רא"ם בספר יראים (אכילות), בתוך סימן מ"ח, עמ' 11 – 12 (עמ' 42 עמודה ב- עמ' 43 עמודה א בכ"י פריס 1309).

¹⁵⁰⁵ בספר יראים- "והכשר הבשר מידי דמו כדאמר שמואל בכלל הבשר אין הבשר יוצא מידי דמו אלא א"כ מולחו יפה יפה ומדיחו יפה ומסקינן היכא דלא הדיחו בי טבחא מדיח ומולח ומדיח ורב דימי מנהרדעא..."
¹⁵⁰⁶ בספר יראים- מילחה.

¹⁵⁰⁷ תיקנתי על-פי הגמ', ספר יראים וספר רקח.

¹⁵⁰⁸ חולין ק"ג. בספר יראים נוסף כאן- פי' במקום הדחה אחרונה היה מנפץ המלח שנקרש הדם בו (וכן הוא ללא הקבלה לשונית) במיוחס לרגמ"ה).

¹⁵⁰⁹ בספר יראים- ובהלכות גדולות של רב יהודאי גאון זצ"ל כתוב.

¹⁵¹⁰ בספר יראים- לה והדר.

¹⁵¹¹ ביראים- מחזר, בספר רקח- ומחזור (ובנדפס- ומחזיר) ובבה"ג בפנינו (ח"ג, הלכות דם, עמ' 211, לפי כל עדי הנוסח)- וניחוריה, ועוד יעויין בהרחבה בתועפות ראם, על דברי היראים, שם, הערה יב.

¹⁵¹² כאן סוף הציטוט מהבה"ג. בבה"ג ד"ו- "והדר מנפץ ליה מן מילחיה וטח מן מילחיה וניחוריה שפיר ושרי לבשולי" ויעויין בחילופי הנוסחאות במהד' הילדסהיימר שם. בספר יראים- שפיר ושפיר דמי לבשוליה.

¹⁵¹³ בספר יראים במקום "וכן עבד ולא" נכתב "וכדבריו עבדינן ואינו", ואילו בספר רקח במקום הנ"ל רק- דאין.

¹⁵¹⁴ בספר רקח נוסף – לו.

¹⁵¹⁵ ביראים וברקח- הניפוך (ברקח- ניפוך) וצריך להדיחה (מלה זו אינה ברקח) הדחה אחרונה.

¹⁵¹⁶ בספר רקח אין "וגם ניפוך צריך", ובספר יראים נכתב- ונראה דלהכי מצריך הגאון נפוך במקום הדחה.

¹⁵¹⁷ בספר יראים במקום "שלא לא ינפצנו נעשו" נכתב "שאלמלא יכניסנו בכלי עם המים בלא נפוך המלח היה המלח רבה ונעשית".

¹⁵¹⁸ בספר רקח- שהדיח בהם (ובספר יראים- הדיח, ונוספה המלה "בהן" בגיליון- כפי שהעיר בתועפות ראם, הערה יג).

¹⁵¹⁹ תיקנתי על-פי ספר יראים.

¹⁵²⁰ בספר יראים נוסף- לח מלוח.

¹⁵²¹ בספר יראים במקום "מחמת...אין" נכתב "או".

¹⁵²² תיקנתי על-פי ספר יראים וספר רקח.

¹⁵²³ בספר יראים- שהרי הרתיח הדם בסל שהדיח.

¹⁵²⁴ בספר יראים- הלכך מנפץ ביה תחלה להתיש כח רתיחת המלח.

¹⁵²⁵ בספר יראים- הלכך צריך.

¹⁵²⁶ בספר רקח במקום "כרותחין ככל...וצריך לזוהר" נכתב "רותחות מאחר שאינו נאכל מחמת מלחו הוי כרותח דצלי ונאסר הכלי והבשר על כן צריך כל אדם לזוהר".

¹⁵²⁷ בספר רקח- שבו מים מעט, בספר יראים- עם המים הרבה.

¹⁵²⁸ בספר יראים- רותחות, ובספר רקח אין "שלא...כרותחין".

¹⁵²⁹ בספר יראים- מבשר מעט ולמים (כהגהת תועפות ראם הערה יד) הרבה.

¹⁵³⁰ בספר יראים במקום "כדי...והציר" נכתב "שלא יעשו המים רותחים כדי שיהיו המים ראויים לשתות במלחו". לאחר מכן נוסף שם- "או יתפוש הבשר בידו באויר וידיח מעט כדי שתפול הדחת הדם הנקרש ואח"כ רשאי להכניס הבשר במים ולגמור הדחתו שהרי הותש כח המלח במי הדחה שנפלו לארץ". בספר רקח מופיעים דברים נוספים אלו בקיצור- או יתפוש האבר וידיחנו מעט בידי קודם שיתננו בכלי (ללשון ספר רקח שבמסגרתה מופיעים דברים אלו, יעויין להלן). בכ"י מעש"ר לא מופיעה הדחה זו באויר לפני ההכנסה לכלי המים, ואיני יודע אם נשמטה בט"ס או בכוונת מכוון.

הדחה יתשש¹⁵³¹ הבשר באויר¹⁵³² לפי שמימי הדחה אוסרו' בכלי לפי שנתערב בהם דם וציר דהוי כרותח¹⁵³³ או ירבה במים כדי¹⁵³⁴ ביטול דם וציר ומי הדחה הולכו' לאיבוד ודמי להא דאמי' במסכ' (סוטה)[ביצה]¹⁵³⁵ גבי אין מבטלין איסור לכתחילה מיקלא קלייה לאיסוריה¹⁵³⁶ הילכך מנהג כשר להדיח¹⁵³⁷ מי טפיח['] איסור באויר¹⁵³⁸ קודם ו--ו ישים הבשר בקדיר¹⁵³⁹ או ירבה המים כדי לבטל דם¹⁵⁴⁰ המודח במים¹⁵⁴¹ ואם¹⁵⁴² נמלח הבשר אע"פ ששהה שיעור צלייתו¹⁵⁴³ ואחר כך נתנו¹⁵⁴⁴ הבשר בכלי ונמצא בו ציר א(לי)סור¹⁵⁴⁵ ואיני' [נראה לי אלעזר הקטן](לומי)¹⁵⁴⁶ דזה הוא דם מאחר ששה[ה] שיעור פליטת' כדאמי' גבי צלי¹⁵⁴⁷ מאחר ששהה אינו ציר איסור דמוהל¹⁵⁴⁸ בעלמא הוא ואע"ג דבעי הדחה אחרוני' או אם היה חפץ לאוכלו חי אחר מליחתו דאין יכול לאוכלו היינו משום שפי' על האיברים שהרי דם עליו מיהו אינו אוסר החתיכה שעליו יצא שאין הדם עליו בעין¹⁵⁴⁹ וכן¹⁵⁵⁰ רבינו שלמ' התיר¹⁵⁵¹ שתי יונות¹⁵⁵² שנתנום בכלי לאחר ששהה במלח כשיעור שהיי' ונתמצו מי מליחתו בכלי והתירו¹⁵⁵³ ואמי' אין זה דם¹⁵⁵⁴ וכן [אבא מרי]¹⁵⁵⁵ הר"ר יב"ק [ור' משה הכהן]¹⁵⁵⁶ התיר[נ] ¹⁵⁵⁷ לפי ש[אינו] ציר (בעלמ' הוא ו)[אלא] מוהל [בעלמא] [תשן] הוא¹⁵⁵⁸ וכן מצאתי שר"ת התיר [בזה וכן רבינו שמואל אחיו]¹⁵⁵⁹

- ¹⁵³¹ בספר יראים – יתפוש. הדחה זו שאחרי השהייה בכלי המים אינה מופיעה כלל בספר רקח, וכל הלשון שם שונה, כמפורט להלן.
- ¹⁵³² בספר יראים נוסף- וידיח.
- ¹⁵³³ בספר יראים- שהרי מי הדחה שבכלי מים אסורות הן שהרי נתערב בהן דם. לאחר מכן נוסף שם- ואותם מי איסור טפוחות על הבשר הלכך ידיח מי איסור קודם שיכניס או בקדרה לבשלו.
- ¹⁵³⁴ בספר יראים- עד כדי.
- ¹⁵³⁵ תיקנתי על-פי ספר יראים, וההפניה היא לסוגיית ביצה ד:.
- ¹⁵³⁶ בספר יראים במקום "וציר...לאיסוריה" נכתב "במים בכלי שידח בו ואין בזה חשש דאין מבטלין איסור לכתחילה מאחר שהמים אינם נשנות ואינו מבטל בשביל לאכול ולשתות כדאמרינן בביצה פ"א כי אמרינן אין מבטלים איסור לכתחילה היכא דאיתיה לאיסורא בעיניה פי' שאוכל ושותה לאיסורים אבל הכא מיקלא קלייה לאיסורא ואין לך קלא גדול מזה שמי הדחה הולכים לאיבוד."
- ¹⁵³⁷ בספר יראים- שידח.
- ¹⁵³⁸ בספר יראים נוסף- יפה יפה.
- ¹⁵³⁹ בספר יראים- קודם שיתן לקדירה.
- ¹⁵⁴⁰ בספר יראים- ירבה במי הדחה עד כדי בטול הדם.
- ¹⁵⁴¹ בספר יראים נוסף- ושוב אין לחוש שהרי מי טפיחה היתר הם והמשנה ממנהג זה שפירשנו הפסיד.
- ¹⁵⁴² כאן מסתיימת המקבילה בספר יראים, אך הלשון בפנים היא המשך ציטוט של דברי רא"ם.
- ¹⁵⁴³ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה מלאה יותר בהגהות לשערי דורא, שהובאו ע"י עמנואל, ראב"ה, עמ' 29 – 30 (יעיין הערה 110, שם, למראה המקום המדויק).
- ¹⁵⁴⁴ בהגהות לשערי דורא- צליה.
- ¹⁵⁴⁵ בהגהות לשערי דורא- בא.
- ¹⁵⁴⁶ תיקנתי על-פי ההגהות לשערי דורא. בספר רקח במקום הדיון הארוך "אך יתן...ציר איסור" (שורות 20 – 30 בכתב היד) נכתב בקיצור-מה "אלא יתן מים הרבה בכלי ומעט בשר בהם שיחו ראוי לשתות או יתפס האבר וידיחנו מעט בידיו קודם שיתננו בכלי ולא יתן הבשר בכלי לכתחילה כי ציר היוצא ממנו חוזר ונבלע בו ואסור."
- ¹⁵⁴⁷ תיקנתי על-פי הגהות לשערי דורא.
- ¹⁵⁴⁸ חולין, קיב.-: (סוגיית הנחת בי דוגי מתחת לבשר צלי).
- ¹⁵⁴⁹ בהגהות לשערי דורא- אלא מוהל.
- ¹⁵⁵⁰ בספר רקח במקום " ואיני...עליו בעין" נכתב "וקבלתי מאבא מרי ר' יב"ק ומרבי' משה הכהן כי ציר היוצא מן הבשר אינו אסור לאחר ששהה במליחתה כי הדחה אחרונה עבור דם הנדבק בבשר ודם האיברים אחר שפירש אסור אבל מוהל היוצא אינו אוסר". קבלה זו מר' יב"ק ומרבי' משה הכהן, הוזה לדברי ראב"ה כאן בכ"י מעש"ר, מופיעה בקצרה בכ"י מעש"ר בסוף המס"ד, להלן.
- ¹⁵⁵¹ בספר רקח נוסף- כאן- מצאתי במנהג. כאן מובא בקצרה המעשה שהובא במלואו בתחילת מס"ד 106, לעיל.
- ¹⁵⁵² בהגהות לשערי דורא- עשה רש"י שהתיר.
- ¹⁵⁵³ בהגהות לשערי דורא- יונים, בספר רקח- מעשה בשתי יונות (בנדפס בטעות- אונות).
- ¹⁵⁵⁴ במקבילות הנ"ל- לאחר שיעור (מלה זו אינה ברקח) שהיית מליחתן ונמצאו (ברקח- ונמצא) מי מלח (ברקח- מליחתן) בכלי והתירן
- ¹⁵⁵⁵ בספר רקח- שאינו דם כי אם מי מלח.
- ¹⁵⁵⁶ הוספתי על-פי הגהות לשערי דורא וספר רקח (שם מובאים הדברים לפני הראייה מפסיקת רש"י).
- ¹⁵⁵⁷ הוספתי על-פי המקבילות הנ"ל.
- ¹⁵⁵⁸ הוספתי על-פי ההגהות לשערי דורא (ובהתאמה לספר רקח, אך שם הלשון שונה מעט).
- ¹⁵⁵⁹ תיקנתי על-פי ההגהות לשערי דורא וכן הוא בספר רקח (מבחינה תוכנית וללא הקבלה מילולית), והנוסח בכ"י מעש"ר מוטעה כי ציר היא סיבה לאיסור ולא להיתר.
- ¹⁵⁵⁹ הוספתי על-פי ההגהות לשערי דורא, ובספר רקח- ורבי' שמואל אחיו. בספר רקח מובאת בקצרה גם תשובת הרשב"ם.

{110} בפי¹⁵⁶⁰ גיד הנשה הנהו תרי¹⁵⁶¹ אטמהתא דאימלחו (במנא) [גידא דנשיא]¹⁵⁶² ומסקיני דמילתא הא דאמי שמוא¹⁵⁶³ מליח הרי הוא כרותח דצלי דקולף עד שמגיע לגיד הני¹⁵⁶⁴ מילי שאין בו שומן בגיד הנשה דקיימא לן חלב מפעפע ונכנס כח השומן האיסור בבשר אינמי בכחוש ופסק¹⁵⁶⁵ רבי שלמי¹⁵⁶⁶ הילכתא אין בגידין בנותן טעם בין¹⁵⁶⁷ נתבשל בין ניצלה בין נמלח¹⁵⁶⁸ משליכו {תשנא} ומותר ודווקא בו אבל שומנו¹⁵⁶⁹ יש¹⁵⁷⁰ בנותן טעם ואם לא ניטל¹⁵⁷¹ שמו אוסר¹⁵⁷² וכן פסק בשאלתות¹⁵⁷³ אבל רבי שמוא¹⁵⁷⁴ פסק דשומן גיד הנשה שנתבשל עם שאר בשר אוסר במשהו הואיל ואיקרי שומן דהוה ליה מין ומינו

{111} רבינו¹⁵⁷⁵ ר' אליעזר ברי נתן אמר דדברי רבא דאמי בפי גיד הנשה¹⁵⁷⁶ סי' במין במינו בטעמא ומה שאמי בפי בתרא דע"ז¹⁵⁷⁷ במשהו דמין במינו דשמא דחלב ובשר ב' מינין הא {תשנב} בחמרא חדתא בעינבי דבטל בס' לרבא.

{112} בשילהי¹⁵⁷⁸ פרי' כל הבשר קיבת נכרי פסק רבי שלמה¹⁵⁷⁹ חלב הנמצא קרי¹⁵⁸⁰ בקיבה ש[מולח](חלין) אותו בעור הקיבה בין שנותנין בו¹⁵⁸¹ חלב אחר בין שאין נותנין חלב אחר¹⁵⁸² הקיבה עצמ[ו] נעשית נבלה וכל טעם¹⁵⁸³ הנפלט

¹⁵⁶⁰ בתחילת המס"ד נרמזת תחילת סוגיית חולין צו :
מכאן ועד המילים "וכן פסק בשאלתות" (ולא עד בכלל), יש מקבילה מקוצרת בספר רקח, סימן ת"כ, עמ' רצא (עמ' 168, עמודה ב בכ"י פריס). זאת, בהמשך לנושא בשר שנמלח ונטף ממנו מוהל או ציר, אלא שבספר רקח חוצץ ביניהם דין בשר שנמלח והונח בכלי שאינו מנוקב.
¹⁵⁶¹ מלה זו אינה בגמ' (בכל עדי הנוסח) ובספר רקח.
¹⁵⁶² תיקנתו על-פי הגמ' שם, וכן הוא בספר רקח (ושם- בגידא דנשיהו, וכך היא גם הגרסא בכ"י וטיקן 122 של מסכת חולין).
¹⁵⁶³ מכאן ועד המילים "שמגיע לגיד" (ועד בכלל) מובאת, ברצף אחד, מימרא המורכבת מחלקים משתי מימרות שונות של שמואל, המונגדות זו לזו בסוגיית חולין צו : לפי גרסת השאלתות (בראשית), סוף סימן כ"ד, עמ' קנח, מסתיימת הסוגיא ב-"שמע מינה", כפי שכבר העיר הגרע"א במסורת הש"ס על אתר, ויעויין העמק שאלה על השאלתות, שם, אות יז, וכך היא גם גרסת כ"י מינכן וכ"י וטיקן 121 (שלא עמדו בפני הגרע"א והנצי"ב). לעומת זאת, לפי גרסת כ"י המבורג 169 ודפוס שונצינו (ומשם לדפוסים שאחריו) נשארת הסתירה ב-"קשיא". יצוין, כי בכ"י וטיקן 122 נכתב תחילה "שמע מינה" והוגה ל- "קשיא".
¹⁵⁶⁴ מכאן ועד המלה "בכחוש" (ועד בכלל) מובאת, בדילוג ובתמצית, מסקנת סוגיית חולין צו : צו. אולם, בסוגיא שם מבואר כי ההבחנה היא בין גיד הנשה, עליו נאמרה מימרת שמואל "קולף" וכו', לבין איסור חלב שאכן מפעפע בכל. איסור מיוחד של שומן גיד הנשה אינו נרמז בסוגיא זו, ומקורו בברייתא המופיעה בחולין צא. ו- צב : ששומן גיד הנשה אסור על-פי מנהג ישראל קדושים. כוונת רב"ה באומרו "ומסקינה דמילתא" היא שזו מסקנת רבותינו הראשונים, בעקבות איסור שומן גיד הנשה מכוח מנהג, וכך מפורש בספר רקח, סימן תמ"ט, עמ' ש (עמ' 173, עמודות א-ב בכ"י פריס).
¹⁵⁶⁵ מכאן ועד המילים "שמונו אוסר" (ועד בכלל) יש מקבילה (בחלקה מילולית) בספר רקח, שם (אך בסתם, ולא בשם רש"י).
¹⁵⁶⁶ מכאן ועד המילים "שאינו אוסר" (ועד בכלל) הוא לשון רש"י, חולין צט : ד"ה "והילכתא אין בגידין בנותן טעם" כך גם בכ"י פרימה 1309/2589 של פירוש רש"י. בשאר עדי הנוסח- ובין.
¹⁵⁶⁷ ברש"י- בין נמלח בין נצלה (בכל כתבי היד. בדפוס שונצינו- ובין נמלח ובין נצלה). בספר רקח- בין נמלח בין נצלה בין נתבשל בו.
¹⁵⁶⁹ כך הוא גם בכ"י וטיקן 139 של פירוש רש"י. בשאר עדי הנוסח- שמונו.
¹⁵⁷⁰ ברש"י נוסף- בו (בכל עדי הנוסח).
¹⁵⁷¹ כך הוא בכל עדי הנוסח, מלבד בכ"י פפד"מ (ושם – נטל).
¹⁵⁷² כך הוא גם בדפוס שונצינו, אבל בכל כתבי היד- אסור.
בספר רקח במקום "ומותר...אוסר" נכתב "והשאר מותר וכגון שניטל שומנו אבל נתבשל עם שומנו שנהגו בו איסור משערין בס' ואם יש בבשר ובחתיכות וברוטב ובקיפה כנגד השומן מותר ואם לאו אסור [כאן מופיעים דיני ניקור גיד הנשה]...הילכך גיד הנשה שנתבשל עם שומנו בס' בנותן טעם נצלה עם שומנו אוסר הכל כדאמרין בפי גיד הנשה חלב מפעפע"
¹⁵⁷³ שאלתות (בראשית), סימן כ"ד, עמ' קנא.
¹⁵⁷⁴ הרשב"ם. לא מצאתי מקור מקביל לדברים אלו של הרשב"ם.
¹⁵⁷⁵ מכאן ועד סוף המס"ד מובאים דברי ר' אב"ן בספרו אב"ן העזר, סי' כ, עמ' 17.
¹⁵⁷⁶ חולין צו : - :.
¹⁵⁷⁷ ע"ז סו.
¹⁵⁷⁸ מכאן ועד סוף מס"ד 113 יש מקבילה רחבה יותר (בתחילה גם מילולית) בספר רקח, סי' תכ"א, עמ' רצא (עמ' 168, עמודה ב בכ"י פריס), כשיש שם קשר ענייני בין הנושאים. בספר רקח בא נושא החלב שבקיבה מיד אחרי דין בשר שנמלח עם גיד הנשה, לעיל.
¹⁵⁷⁹ מכאן ועד סוף המס"ד, בקיצור מסוים, תוכן דברי רש"י בפירושו לתלמוד, חולין קטז : ד"ה "הרי זו אסורה". דברי רש"י צוטטו בלשונם בהרחבה במס"ד 67, לעיל.
¹⁵⁸⁰ דהיינו- קרוש. בספר רקח- שנמצא קרוש.
¹⁵⁸¹ בספר רקח- עמו.
¹⁵⁸² בספר רקח- בין אין נותני.
¹⁵⁸³ מלה זו אינה בספר רקח.

ממנו (בין) [אפילו] ¹⁵⁸⁴ [ראשון] הוי נבילה בין טעם בשר שבו [בין טעם חלב שבו] ¹⁵⁸⁵ הכל אסור שכולו נבלה ולא דמי לדג' שעלו בקערה דטעם בשר בדגים דהוה ליה נותן טע' בר נותן טעם אבל הכא כולו אסור ¹⁵⁸⁶ וכשמתערב חלב זה עם חלב אחר של גבינה הוה ליה מין במינו ואסור ובפסח' פסקי' דמין במינו במשהו..

{ 113 } חיטה שנמצא בעוף בפסח [בז](ס)פק ¹⁵⁸⁷ או בקורקבנו ונמלח עמו או נתבש' {תשנ} עמו אסור דלא הוי עיכול ¹⁵⁸⁸..

{ 114 } מעשה ¹⁵⁸⁹ שהיה שה[תבשלה?] ¹⁵⁹⁰ בה כנתא בלא מליחה וגם פעם אחת שיכחו ונתבשלה חתיכה של בשר בלא מליחה ונראה ששתיהן אסורי' דדווקא הדורא דכנתא [ה](א)ם מותר' אבל כנתא אסור ¹⁵⁹¹ ודין כנתא כבשר שלא נמלח או אפי' נמלח ולא הוד' שהרי הדם נמלח וכשנתחמם במחבת חוזר ובולע בכנתא ואוסרת אפי' שאר חתיכות שעמה וכן ¹⁵⁹² חתיכה שנתבשל בלא מליחה אסור' דדווקא א'---\ באומצא מותרת. אבל בבישולי הא אפי' שמוא ¹⁵⁹³ אין הבשר יוצא מידי דמו אלא א"כ מולחו יפה ומדיחין יפה והיינו לקדירה דאי לצלי אפי' בלא מליחה שרי בדיעבד ¹⁵⁹⁴ אבל בבישול הרוטב נותן טעם בחתיכה ונעשת נבלה לאסור בו ואיפשר לשוחט ¹⁵⁹⁵ אסור לפי כשהרוטב מוציא טעם הדם לחוץ ובולע מיד מתבלבל עם כל החתיכות ואסורין אבל המלח כשממציא הדם אין נותן טעם בחתיכה אלא מישרג שריג ופולט לחוץ ולא בלע. אבל בבישול נותן טעם שהרי דם האיברים הבלוע באבר מותר בעוד שלא יצא לחוץ אבל כאן פירש הדם ומיד בלע ואסור {תשנה}

{ 115 } ראש ¹⁵⁹⁶ ורגלים נתבשלו בפרור והראש של כבש היה מלוח ולא הרגלים והקדיר' מלאה בשר ואפי' גא' ¹⁵⁹⁷ אחד לשערו אי איפשר לפי שדם האיברים בלוע בבשר הוה להו רגלים כל חד וחד חתיכה ¹⁵⁹⁸ הילכך הכל אסור כדתניא ¹⁵⁹⁹ הרוצה לאכול בשר קודם שתצא נפשה חותך הבשר ¹⁶⁰⁰ ממקום שחית' ¹⁶⁰¹ ומדיחו יפה ¹⁶⁰² ומולחו ואחר כך מדיחו ¹⁶⁰³ וממתיק עד שתצא נפשה אלמא מדיח ומולח' ומדיח' ¹⁶⁰⁴ וכאן הקדיר' נאסרת ונרא' שה[קע](עק)רה אסורה למלוח דמלוח כרותח דאפי' ¹⁶⁰⁵ רב נחמן אפי' שמוא' קערה שמלח בה בשר אסור לאכול בה רותח א'---\

¹⁵⁸⁴ תיקנתי על-פי ספר רקח.

¹⁵⁸⁵ הוספתי על-פי ספר רקח.

¹⁵⁸⁶ בספר רקח- ולא דמי לדג' של היתר שעלו בקערה של בשר דדג' בבשר היתר הוה ליה נותן טעם בר נותן טעם ומותר אבל חלב קרוש בקיבה מלוחה הכל אסור הוא. כאן מסתיימת המקבילה המילולית לכ"י מעש"ר, ולאחר מכן מובאים דבריו של רבי משה הכהן לשלילת יישום סברת עיכול בעניין חלב הקרוש בקיבה.

¹⁵⁸⁷ תיקנתי על-פי ספר רקח.

¹⁵⁸⁸ בספר רקח- הילכך בפסח חטה הנמצאת בזפק עוף או בקורקבן ונתבשל בו או נצלה בו או נמלח בו ונתרכך אסור וכן חלב בקיבה. זאת, בהתאמה לדבריו המפורטים של רבי משה הכהן בעניין זה לעיל, שם.

¹⁵⁸⁹ מקבילה מקוצרת ומתומצתת בהרבה (וגם ללא אזכור ודיון עניין הכנתא ולא בדרך של מעשה) יש בספר רקח, סימן תכ"ב, עמ' רצב, מיד אחרי הדיון בחלב בקיבה ועיכול. דין חיוב מליחת הכנתא ואיסורה בדיעבד ללא מליחה נמצא אצל ר' אב"ן בספר אב"ן העזר, סימן מ"ט, עמ' 41, אך אין הקבלה לשונית.

¹⁵⁹⁰ הצעת התיקון היא מן הסברא, והקריאה בכ"י אינה ברורה.

¹⁵⁹¹ חולין קיג. - אמר רב משרשיא אין מחזיקין דם בבני מעיים תרגמא אכרכשא ומעייא והדרא דכנתא. יעויין לעיל מס"ד 108, ובספר אב"ן העזר, סימן מ"ט, עמ' 41, ושם בסימן רפ"ב, עמ' 130, בשם הגאונים.

¹⁵⁹² מכאן ועד סוף המס"ד, נראה שמקור הדברים, בדילוגים בשנויי לשון ובקיצור, בתשובת ר' אב"ן לחתנו ר' שב"ט, באב"ן העזר, סימן י"ז, אות ב, עמ' 15 – 16. ההקבלה ברורה במישורים מספר: תוכנית, סדר הראיות וחלק מהלשון. אולם, מול המקור באב"ן העזר יש דילוגים רבים ושנויי לשון.

¹⁵⁹³ חולין קיג.

¹⁵⁹⁴ כשיטת רוב הראשונים שאין חיוב מליחה לפני צליה, ולא כשיטת רש"י שהצריך מליחה מועטת לצלי, וכן פסק ראב"ה בספר רקח, סימן ת"י, עמ' רפט.

¹⁵⁹⁵ לשוחטו (שין שמאלית) = לסוחטו.

¹⁵⁹⁶ מכאן ועד המלה "ומדיח" (ועד בכלל) הובא כבר בהרחבה לעיל, מס"ד 41. אולם, שם הלשון דומה לאוה"ר, סימן פ"ב, עמ' 37, ואילו כאן הלשון בנויה כקיצור-מה של המקבילה המלאה יותר בסדו"ר, סימן תקצ"ז, עמ' 287 – 288.

¹⁵⁹⁷ דהיינו- גאון.

¹⁵⁹⁸ בסדו"ר- ראש ורגלים של כבש שנתבשלו בפרור ונמלח הראש והרגלים לא נמלחו וקדירה מלאה בשר היתה מבושלת אצלה על הכירה והיתה שפחה ממרסת בכך בפרור ובקדירה ושאלו את רבי ואמר שאף הקדירה אסורה שהרי דם האיברים בבשר הרגלים מידי דהוה אבשר בעלמא שהוא נקורה ובשיעור ששים אי אפשר לשער מאחר שדם האיברים בלוע בבשר רגלים הוה להו רגלים כבשר וחד חתיכה דאיסורא.

¹⁵⁹⁹ חולין לג. ו-קכא.:

¹⁶⁰⁰ בסדו"ר- כזית.

¹⁶⁰¹ בסדו"ר- שחיטה.

¹⁶⁰² בסדו"ר- יפה יפה.

¹⁶⁰³ בגמ' כבפנים, ובסדו"ר בט"ס- ומביאו.

¹⁶⁰⁴ כאן מסתיימת ההקבלה למקור בסדו"ר.

¹⁶⁰⁵ חולין קיא.:

{116} אמי¹⁶⁰⁶ רב נחמי¹⁶⁰⁷ אמי שמואל אין מניחין כלי תחת הבשר עד שיכלה כל מראה אדמומית שבו [אלא?¹⁶⁰⁸]
אמי רב אשי לית ליה תקנתא אלא מישרק בה¹⁶⁰⁹ תרתי ו--ג גלל¹⁶¹⁰ דמילחא ובתר הכי שפי לה¹⁶¹¹ ודווקא¹⁶¹² תרתי
(לה) גללי דמעט מלח אבל הרבה מלח פוסק (בה)[כח]¹⁶¹³ הדם ועושהו כמים [ומתערב (?אם נשאר)?] [עם השומן?¹⁶¹⁴]
כך פי רש"י והרר [יצחק ברי?¹⁶¹⁵ שמואל פסק מאחר דבהלכות גדולות] קאמי דווקא תרי ואין לא בקיאין בשיעורו
אין לנו להתיר אלא על ידי מליחה כעין קדירה¹⁶¹⁶.

{117} מה¹⁶¹⁷ שנהגין למלוח צואר התרגלי קודם {תשנו} מליגה אסור שהרי כשמלחו הצואר יצא כל הדם ממנו
וכשמולח התרגולות בולע הצואר דם היוצא מן התרגולות והוא ליה חתיכה דאיסור אלא קושר הצואר בעור
התרגולות שלא יכנסו בו המים ומולג התרגולות כהילכתא ואחר כך מולח הצואר עם כל התרגולות בפנים ומבחוץ וכן
טוב וישר וכן ראש כבש אין למולחו ולמולגו דא"כ כשמולח מקום שחיטה [הרי בולע במקום שכבר נמלח אלא]¹⁶¹⁸
(ו)מלגה ויחזור וימלחנו הכל ביחד.

{118} {בפרי¹⁶¹⁹ גיד הנשה¹⁶²⁰ פסקו הגאונים¹⁶²¹ ראש {תשנו} שנתבשל¹⁶²² ולא קרעו¹⁶²³ בין נמלח בין לא נמלח
אסור¹⁶²⁴ לקדיר¹⁶²⁴ דלא גרע מצלי¹⁶²⁵. [בפ' גיד הנשה¹⁶²⁶ רישא בכבשא¹⁶²⁷] תלא אנחיריה¹⁶²⁸ ואבית השחיט' מידב
דייב מנחיריה¹⁶²⁹ א"נ מצדדין מיקלא קלוא ואסירי הכא נמי מיקלא [ק](כ)לי ואסור¹⁶³⁰ רישא דכביש' פיר¹⁶³¹] ר"ח
מצדדין אסור אבית השחיט' מידב דייב אנחירי ודף ביה וחד אפתחיה שרי ואי לא אסור וכן הלכה

¹⁶⁰⁶ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה בספר רקח, בחציו השני של סימן תכ"ו, עמ' רצב (עמ' 169, עמודה א בכ"י פריס).

עד המילים "שפי לה" (ועד בכלל) מצוטטת, בדילוגים, סוגיית חולין קיב.-:.

¹⁶⁰⁷ בספר רקח אין "אמר רב נחמן".

¹⁶⁰⁸ הצעת התיקון ע"פ הגמ' שם, והקריאה בכ"י אינה ברורה. בספר רקח אין כאן מלה.

¹⁶⁰⁹ בספר רקח- מישרא ליה. החילופים בין עדי הנוסח של סוגיית התלמוד צוינו בהערות למס"ד 89, לעיל.

¹⁶¹⁰ בספר רקח- מישרא ליה גללי.

¹⁶¹¹ בספר רקח- ליה, ובמיוחס לרגמ"ה ובאבי העזרי הגרסא כבפנים.

¹⁶¹² מכאן ועד המילים "כך פי רש"י" (ולא עד בכלל) מצוטטת לשון רש"י, שם, בחציו השני של ד"ה "ומשפיה", המביא את שיטת בה"ג (חילופי הגרסאות בין כתבי היד של פירוש רש"י צוינו במס"ד 89, לעיל, ורק השיבושים כאן תוקנו על-פיו). בספר רקח מובא "פירוש" לכל העניין, הבנוי, בחלקו השני ובדילוגים, מלשון רש"י, שם, ד"ה "תרי גללי דמילחא" וחציו הראשון של ד"ה "ומשפיה", עד המקום בו מסכם רש"י את דעת בה"ג.

¹⁶¹³ תיקנתי על-פי פירוש רש"י.

¹⁶¹⁴ התיקונים המוצעים הם על-פי פירוש רש"י.

¹⁶¹⁵ כך הוא באו"ז, ח"א, סי' תע"א, עמ' 136 ובתו"פ סי' י, עמ' 40, אולם בספר יראים (אכילות), סוף סימן מ"ח, עמ' 16 כתוב כך בשם "קבלה היא בדינו" ואם כן אינה חידושו של הר"י הזקן, ועצ"ע.

¹⁶¹⁶ בספר רקח במקום "והרר...כעין קדירה" נכתב: "ויש שאוסרי שאין אנו בקיאי שיעור מלח ליתן בכלי ואין לקבל השומן מן התרגולות או מן האוואז או מן הבשר אם לא שימלח הבשר וישהה במליחתו שיעור צליה ויודח ע"כ. "

¹⁶¹⁷ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה (קצרה יותר ובסדר הפוך) בספר רקח, בחציו הראשון סימן תכ"ג, עמ' רצב (עמ' 168, עמודה ב בכ"י פריס).

¹⁶¹⁸ הוספתי על-פי ספר רקח (ושם "דאם כן כשימלח הראש אחרי כן הרי בולע במקום שכבר נמלח...").

¹⁶¹⁹ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה מקוצרת קמעה (בתחילה מילולית) בספר רקח, בחציו השני של סי' תכ"ג הנ"ל, בהמשך רצוף לדני מליגת צוואר תרגולות וראש כבש. מקור הדברים במעה"ג, סוף סי' י"ד, עמ' 9 ובספר הפרדס עמ' קסג, ומקור לכולם בתשובת רב עמרם גאון (אוצה"ג, פסחים, עמ' 83).

¹⁶²⁰ נראה שההפניה " בפרי' גיד הנשה" מקומה להלן, לפני ציטוט הגמרא, וכן הוא בספר רקח.

¹⁶²¹ כאמור, מקור הדברים בתשובת רב עמרם גאון. בספר רקח אין "פסקו הגאונים" (אבל באוצה"ג, על-פי מאמרו של מרמורשטיין, חכם ופסק איטלקי- ותשובות הגאונים).

¹⁶²² תיקנתי על-פי אוצה"ג (שם). בספר רקח- ואם ראש נתבשל. באוצה"ג (על-פי ה"פ מן הגאונים וגאוניקה), במעה"ג, ובפרדס- אבל ראש שנתבשל.

¹⁶²³ במעה"ג- שלא נקרע, באוצה"ג (מרמ.- וכאן מסתיימת ההקבלה המילולית למקור זה) ובפרדס- ולא נקרע, ובאוצה"ג (ה"פ מן הגאונים)- בלא קריעה.

¹⁶²⁴ באוצה"ג (ה"פ מן הגאונים), במעה"ג ובפרדס במקום "לקדיר" נכתב "מאי טעמא".

¹⁶²⁵ באוצה"ג (שם), במעה"ג ובפרדס נוסף- דקאמי. בספר רקח במקום "לצלי" נכתב "מהא דאמי בפ' גיד הנשה".

¹⁶²⁶ מכאן ועד המלה "ואסור" (ועד בכלל) מובאת, בדילוגים, סוגיית חולין צג.: באוצה"ג (שם) אין ציון של מקור ההפניה.

¹⁶²⁷ תיקנתי על-פי הגמ', מעה"ג וספר רקח.

¹⁶²⁸ בספר רקח נוסף- ודף ביה (בגמ') (בכל עדי הנוסח, מלבד דפוס שונצינו)- אי דף ביה מידו).

¹⁶²⁹ מלה זו אינה מופיעה כאן בספר רקח, ובכל המקבילות, וגם לא בסוגיית התלמוד.

¹⁶³⁰ בספר רקח- אצדדין מקוא קוי ואסיר הכי נמי מקוא קוי ואסיר. הלשון במקבילות הקדומות יותר שונה בציטוט הגמרא. באוצה"ג (שם)- רישא בכיבשא אחתיה אבית השחיטה מידב דאיב ושרי אחתיה אצדדין דיליה מיקוה קאוי ואסיר הכא נמי קאוי ליה דמי ואסור. במעה"ג- רישא בכובשא אנקיף אבית השחיטה דיליה מידב דאיב ושרי אניחיה אצדדין דידיה מיקוי קוי ואסור הכא נמי קאמי ליה מקוי קוי דמי בגויה ואסור. בפרדס- רישא כשכשא אנחיריה

{119} מעשה¹⁶³¹ בכבש שנמלח עם הַחֵלֶב נרא' לאסור כי {תשנט} דבר האסור כמו חמץ או נבילה אם נמלח עם ההיתר אסור כאילו נצלו איסור עם ההיתר ואוסר ההיתר בנתינת טעם המלח כשהוא כרותח כדאמ' ¹⁶³² גבי בר יונה דנפל לכמכא נאכל מחמת מלחו אסור דנתנו טעם זה בזה וגבי אטמהתא¹⁶³³ נמי משום דגבי צלי אמרו' ¹⁶³⁴ קולף ואוכל. ולכך אמרי' ¹⁶³⁵ גבי מלוח נמי שרי אבל אם ¹⁶³⁶ נצלה עם הַחֵלֶב אסור דמפּעפּע והכי נמי [א] (ע)ם קום מלוח עם החלב אסור וגבי גיד הנשה¹⁶³⁷ היינו טעמ' [ד] דשרי¹⁶³⁸ דמיצמת צמית כדפי' רש"י והלכך אינו אסור כל כך אלא דישרי קדושים נהגו בו איסור¹⁶³⁹. וכן רבי' שלמה¹⁶⁴⁰ אוסר בשר שנמלח עם חלב וכן אוסרין הגאונים¹⁶⁴¹ חיטה שנמלח בתרנגולת בפסח

{120} ובע"ז בפי' אי' מעמידין¹⁶⁴² אמרי' מחל'ן] קת לטבל בצירן דרב הונא סבר לכל מילי דקתני ברייתא עד שיהיו ראש ושדרה עבר אפי' בטבל צירו. ורב נחמן סבר לעניין גופו בענן תרוייהו משום חומרא בעלמא¹⁶⁴³ אבל לעניין צירן אע"פ שהוא מן התורה אם נמלחו דגים טמא' [ים] (ה) וטהורי' ביחד שאסורי' כדאמ' ¹⁶⁴⁴ לאסור צירן ורוטבן מיהו סבירא ליה לרב נחמן לענין ציר סגי בחד מינייהו¹⁶⁴⁵.

{121} ביותרת¹⁶⁴⁶ {תשנט} מעשה ביותרת הכבד שלא נין[ק] (כ)ר¹⁶⁴⁷ כל צורכו¹⁶⁴⁸ ונמלחו עם שאר בשר ונרא' שאסורי' ¹⁶⁴⁹ כי קרום העליון יוצא מן הכסלים והחלב¹⁶⁵⁰ נתון עליו והתחתון אין בו איסור [ו] מאחר¹⁶⁵¹ שלא הוסר הקרום¹⁶⁵² ונמלח אסור...

{122} מעשה¹⁶⁵³ {תשס} בשפחה¹⁶⁵⁴ שהבהבה רגל' ¹⁶⁵⁵ כבש (ונמלחו) ¹⁶⁵⁶ והודחו¹⁶⁵⁷ ונמלחו ולאשהו כלל במלח¹⁶⁵⁸ והושמו¹⁶⁵⁹ בקדירה¹⁶⁶⁰ נרא' לאיסור¹⁶⁶¹ מאח' שלא שהוא במלח כשיעור צליה¹⁶⁶² אע"ג דלא איירי¹⁶⁶³ בתלמוד¹⁶⁶⁴ כי

אנחיה אבית שחיטה ידיה מידב דאיב ושרי אנחיה מצדדין וידיה מיקווא קאווי ואסור הכא נמי קאמר ליה קא קווי דמיה ואסור.

כאן מסתיימת המקבילה בארבעת מקורות אלו. (לגבי החילופים שבין עדי הנוסח של סוגיית התלמוד יעויין בהרחבה בדק"ס על אתר, הערות ב ו ג (בחציה הראשון).

¹⁶³¹ להכרעה ההלכתית יש מקבילה בספר רקח, סוף סימן תי"א, עמ' רצ (עמ' 167, עמודה ב בכ"י פריס) - וחלב הנמלח עם הבשר אסור וכל בליעתו כי החלב מפעפע.

¹⁶³² חולין קיב.

¹⁶³³ חולין צז:.. מכאן ועד המלה "דמפּעפּע" (ועד בכלל) מביא ראב"ה מקורות מסוגיית חולין צו: - צז:..

¹⁶³⁴ חולין צו: ו- צז:..

¹⁶³⁵ שם.

¹⁶³⁶ שם צו: - צז:..

¹⁶³⁷ שם צו:..

¹⁶³⁸ רש"י, שם, ד"ה "אבל נצלה".

¹⁶³⁹ נראה שכוונתו לדברי רש"י, שם, צט: ד"ה "והילכתא אין בגידין בנותן טעם", ששומן גיד הנשה אסור בנותן טעם, וכן פסק ראב"ה בספר רקח, סימן תמ"ט, עמ' ש.

¹⁶⁴⁰ תשו"ר, סימן שי"ט, עמ' 333, והובא לעיל מס"ד 43.

¹⁶⁴¹ כך מובא גם בספר רקח, סימן רפ"ז, עמ' קנח.

¹⁶⁴² מכאן ועד המלה "תרוייהו" (ועד בכלל), מובאת תמצית, לא מילולית, של סוגיית ע"ז מ. הנושא נדון, תוכנית, בספר רקח, סימן תמ"ח, עמ' רצט, אך המסקנה שם שונה. מהדיון בפנים עולה כי ציר דג טמא אסור מדאורייתא ואילו בספר רקח מסביר ראב"ה כי הוא מדרבנן.

¹⁶⁴³ הנימוק "משום חומרא בעלמא" אינו מופיע בגמ'.

¹⁶⁴⁴ חולין קיב:..

¹⁶⁴⁵ הדיון לגבי דעת רב נחמן מול ההלכה שציר דגים טמאים אסור אינו מופיע בגמ', ומקורו בראשונים. יעויין תוס', שם, ד"ה "מחלוקת בצירן אבל בגופן לא" שדבריהם דומים לאמור בפנים, אל מול דברי התוס', חולין, צט: ד"ה "שאני ציר דזיעה בעלמא הוא", שדבריהם דומים מאוד לאמור בספר רקח.

¹⁶⁴⁶ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה מילולית בספר רקח, סוף סימן תי"א, עמ' רצ (עמ' 167, עמודה ב בכ"י פריס).

¹⁶⁴⁷ תיקנתי על-פי ספר רקח.

¹⁶⁴⁸ בספר רקח - צרכן.

¹⁶⁴⁹ בספר רקח - נראה שהן אוסרין.

¹⁶⁵⁰ בספר רקח - שהחלב.

¹⁶⁵¹ הוספתי על-פי ספר רקח.

¹⁶⁵² בספר רקח - שהקרום לא הוסר.

¹⁶⁵³ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה מילולית בהגהות שערי דורא, סימן ט"ו, הגהה ד, עמ' קיח - קיט (יעויין עמנואל, ראב"ה, עמ' 30 והערה 112, וכן בהערה 111, שם, שמקור המעשה בספר אב"ן העזר, סימן קכ"א, עמ' 96 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 156 - 157 בעמוד שמימין לשמאל).

¹⁶⁵⁴ בהגש"ד - בגויה (בנדפס בשע"ד, בטעות - בגוים), ובאב"ן העזר - בגויה אחת שפחה.

¹⁶⁵⁵ הוספתי על-פי המקבילות (וגם ההמשך בפנים הוא בלשון רבים). בהגש"ד - רגלים של, ובאב"ן העזר - די רגלים של.

¹⁶⁵⁶ מחקתי על-פי המקבילות.

¹⁶⁵⁷ בהגש"ד - הודחו ובאב"ן העזר - והדיחם.

בהלכות גדולות¹⁶⁶⁵ פוסק דשיעור שהייה במלח כשיעור צלייה אע"ג דלא איירי בתלמוד בשיעור שהייה רק שימלחנו כדאמי' במנחות בהקומץ רבה¹⁶⁶⁶ [אבל אני אליעזר ברבי יהודה מצאתי] (ונו"ר)¹⁶⁶⁷ להיתיר דאמי¹⁶⁶⁸ שמואל אין הברש יוצא מידי דמו אלא אם כן מדיח ומולח ומדיח ולא אמ' שוהה במליחה¹⁶⁶⁹ ועוד שההיבהוב¹⁶⁷⁰ מוציא הדם על ידי האור ועוד כשתחשוב¹⁶⁷¹ ההיבהוב עם המליחה איכא¹⁶⁷² שיעור שהייה ומותר¹⁶⁷³

{123} שאלתות דר' {תשסא} אחאי¹⁶⁷⁴ בישראל למליאתא אי צריך ו--ו שהיה במליח' כלקדיר' או לא¹⁶⁷⁵ מי אמרי' כיון דקאי בגוה כקדיר' דמי וצריך¹⁶⁷⁶ או דילמא כבולעה כך פולטה [ת"ש דאמר¹⁶⁷⁷ רבא האי מליאתא שרייא א"ל אביי והא קא בלעא דמא אמר ליה כבולעה כך פולטה]¹⁶⁷⁸ [לנימ]א מסייע ליה¹⁶⁷⁹ נותן את (מ)[כר]עיו ואת בני מעיו לתוכו מאי טעמא לאו משום דאמי' כבולעו כך פולטו¹⁶⁸⁰ לא שאני התם בית¹⁶⁸¹ השחיט' דמחלחל מידב דייב ת"ש הלב קורעו וממציא¹⁶⁸² את דמו לא קרעו קורעו לאחר בישולו¹⁶⁸³ שאני לב דשיע איני והא רבא¹⁶⁸⁴ סבא שטפל¹⁶⁸⁵ ליה¹⁶⁸⁶ בר גוזלא לרב א"ל¹⁶⁸⁷ הב לי דאיכול (א"ל) התם בסמיד' דאפרדא¹⁶⁸⁸ והא רבא איקלע לבי ריש גלותא וטפלו ליה בר

- ¹⁶⁵⁸ מלה זו אינה בהגש"ד.
- ¹⁶⁵⁹ בהגש"ד- ומיד הושמו.
- ¹⁶⁶⁰ באב"ן העזר במקום "ונמלחו...בקדירה" נכתב "ושמם ביורה עם הברש אחר ולא שהו במלח".
- ¹⁶⁶¹ בהגש"ד- ונראה לאסור. באב"ן העזר- והיו רוצים לאסור את כל היורה אם לא במרק ובקיפה ס' כרגלים ושאלו את פי אם צריך לשער ואם לאו.
- ¹⁶⁶² בהגש"ד אין "במלח כשיעור צלייה" ובאב"ן העזר אין "מאח'...צלייה".
- ¹⁶⁶³ בהגש"ד- אעפ"י שאין כתוב.
- ¹⁶⁶⁴ בהגש"ד נאמר כאן- דבעי שהייה רק שימלחנו כמו שאמרין במנחות פ' הקומץ רבה. משפט זה מופיע בפנים בסמוך.
- ¹⁶⁶⁵ הלכות גדולות (ח"ג), הלכות דם, עמ' 212.
- ¹⁶⁶⁶ מנחות כא.
- ¹⁶⁶⁷ תיקנתי על-פי הגש"ד. באב"ן העזר מבואר שכל האמור כאן הוא מתורת ר' אב"ן, והעיר ר"ש אלבק בהערותיו לספר אב"ן העזר, שם, הערה מקדימה לסימן, כי כוונת רבא"ה היא שהוא מסכים עם ר' אב"ן. אולם, עיון בשיטת רבא"ה במכלול המקורות מעלה תמונה אחרת, ויעויין להלן בפרק השני, עמ' 191 - 192.
- ¹⁶⁶⁸ חולין קיג. בהגש"ד- מדקאמר. יצוין, כי אין זו לשונה של מימרת שמואל אלא של מסקנת הסוגיא, שם.
- ¹⁶⁶⁹ בהגש"ד- ולא הזכיר שהייה.
- ¹⁶⁷⁰ בהגש"ד- שההוב.
- ¹⁶⁷¹ בהגש"ד- תחשב.
- ¹⁶⁷² בהגש"ד- המלח ואיכא.
- ¹⁶⁷³ בהגש"ד- ומותר. באב"ן העזר מנוסחת התשובה כך (במקום "אע"ג...ומותר"י) נכתב- והשבתי להם הרי לא מצינו שיעור שהיה לבשר במלח בתלמי' דא' שמו' אין הברש יוצא מידי דמו אלא א"כ מדיח ומולח ומדיח ולא אמר שוהה ותניא בהקומץ רבא במנחות במלח תמלח אי במלח יכול יתנהו במי מלח ת"ל תמלח אי תמלח יכול תבינו פי' יתן עליו מלח מעט רק במקום אחד שיתן בו טעם לחוד כבינה שנותנת טעם באדם ת"ל במלח הא כיצד נותן עליו מלח מצד אחד והופכו ונותן עליו מלח וזורקו לאישים וא' אביי וכן לצלי וכן לקדירה ולא קתני בה שהייה כלל אלא שמור רב יהודאי גאון כתב בהלכות גדולות דשיעור מליחה כשיעור צלייה ונראה לי דטעמו משום דמליחה מוציא' הדם מוציא' על ידי האור ולהכי הוה שיעורן וכיון דהכי הרי האור הוציא הדם כשהיבהוב הרגלים ותחשוב ההיבהוב עם המליחה ואיכא שיעורא ודיו בהכי.
- ¹⁶⁷⁴ בשאלתות (ויקרא), שאילתא פא, עמ' ט- יא, מכאן ועד סוף המס"ד (והוא על-פי סוגיית הגמ' פסחים עד. -): על-פי השאלתות תיקנתי את השיבושים, וציינתי לשנויי נוסח. כעיקרון לא התייחסתי לנוסח הגמ', אלא במקום בו הדבר נוגע לנוסח כ"י מעש"ר, והוא הדין לחילופי הנוסחאות בין כ"י של השאלתות וגם לא לעדי הנוסח של התלמוד (לסיווג כ"י של השאלתות למשפחות השתמשתי במסקנותיו ובניסוחיו של ברודי, לתולדות).
- ¹⁶⁷⁵ בשאלתות- ברם צריך מליאתא מי צריך למימלחיה לבשרא דשדי ליה אי לא (יעוין שם לחילופי הנוסחאות בין כ"י השונים).
- ¹⁶⁷⁶ בשאלתות- ואסיר.
- ¹⁶⁷⁷ מכאן ועד המלה "לתחת" (ועד בכלל), מובאת סוגיית הגמ' פסחים עד. -:
- ¹⁶⁷⁸ הוספתי על-פי השאלתות, ובכ"י נשמט, ככל הנראה מחמת הדומות.
- ¹⁶⁷⁹ בשתי משפחות כ"י של השאלתות (א ו-ו) נוסף כאן "דתנן בהלכות הפסח".
- ¹⁶⁸⁰ בשאלתות- כבולעה כך פולטה, ובגמ' (בכל עדי הנוסח) ובאחד מכה"י של השאלתות (כ"י מ) כבפנים.
- ¹⁶⁸¹ בשאלתות - כיון דאיכא בית.
- ¹⁶⁸² בשאלתות- ומוציא.
- ¹⁶⁸³ במשפחה אחת של כה"י של השאלתות (ב) נוסף כאן- ומותר, ובשתי המשפחות האחרות (א ו-ש), כבפנים.
- ¹⁶⁸⁴ בכל כה"י של השאלתות (וכן בכ"י אוקספורד 366 ודפו"ר של הגמ')- רבין, אך בשאלתות הנדפס כבפנים (יש גם ח"נ בין עדי הנוסח של הגמ' לגבי שם האמורא, אך באף אחד אין "רבא סבא").
- ¹⁶⁸⁵ בשאלתות- טפל.
- ¹⁶⁸⁶ במשפחה אחת של כ"י של השאלתות (ב) כבפנים, ובשתי המשפחות האחרות (א ו-ש) אין "ליה".
- ¹⁶⁸⁷ בשאלתות נוסף- אי מעלי (יעוין בחילופי הנוסחאות שם).
- ¹⁶⁸⁸ בשאלתות- דמיפרדא.

אוֹזָא אַמִּי¹⁶⁸⁹ אִי לֹא דְחִזִּיתִי¹⁶⁹⁰ דְּזָג כְּזֹזָא חִוּוּרָא לֹא אַכְלִי מִינֵיהּ¹⁶⁹¹ אִי¹⁶⁹² אִמְרַת כְּבֹלְעוּ כַךְ פּוֹלְטוּ מַה לִּי זָג מַה לִּי [לֹא]¹⁶⁹³ זָג בַּחִוּוּרָא דַּמְפּוֹרְדָא¹⁶⁹⁴ הִילַכְתָּא¹⁶⁹⁵ סְמִידָא בִּין אַסְמִי בִּין¹⁶⁹⁶ לֹא אַסְמִיק שְׂרִי חִוּוּרָא זָג שְׂרִי לֹא זָג אַסּוּר¹⁶⁹⁷ שְׂאָר קִימַחִי אַסְמִיק אַסּוּר לֹא אַסְמִיק שְׂרִי וְהָא¹⁶⁹⁸ מְלַאֲיִתָּא מֵאֵן דָּאֶסֶר אַפִּי פּוֹמִיָּה¹⁶⁹⁹ לְתַחַת וּמֵאֵן דְּשְׂרִי אַפִּי פּוֹמִיָּה לְעִיל וְהִילַכְּ מְלַאֲיִתָּא שְׂרִי אַפִּי פּוֹמִיָּה (לְתַחַת)[לְעִיל] וְהִנֵּי¹⁷⁰⁰ מִלִּי בִישְׂרָא אַבְל כְּבָדָא לֹא¹⁷⁰¹ אַבְל לְכַתְחִילִי לֹא וְכֵן הִלְכָּהּ¹⁷⁰².

{124} מַעֲשָׂה¹⁷⁰³ הִיָּה שְׁנַמְלַח בֶּשֶׂר עִם כַּחַל יֵשׁ לְדַמּוּת לֵהָא וְדִיעֵבַד מוֹתֵר דְּרִישׁ מְרִימֵר הִילַכְתָּא בִּין כַּחַל בִּין כְּבָדָא תוֹתִי בִישְׂרָא שְׂרִי עִילוּי בִישְׂרָא דִיעֵבַד אֵין לְכַתְחִילָה לֹא וְהוּא הִדִּין קַעֲרָה שְׂאוּכְלִין בַּה כַּחַל אִם שְׁמוּה עַל בֶּשֶׂר מְלוּחַ דִיעֵבַד שְׂרִי אוֹ כַּחַל דְּבֹק לְבֶשֶׂר מְלִיחַ מוֹתֵר בְּדִיעֵבַד.

{125} אַמִּי¹⁷⁰⁴ רַב מְשַׁרְשִׁיא¹⁷⁰⁵ אֵין מַחֲזִיקִין דָּם {תִּשְׁשָׁךְ} בְּנֵי מַעֲיִים תִּרְגַּמִּי הַדּוּרָא דְכִנְתָּא דְקִין דְּסִבִּיבִי הַכְּנַתָּא¹⁷⁰⁶ וּמַעֲיִיא קִיבָה [ו]לְכַרְס וְשָׂאֵר דְּקִין¹⁷⁰⁷ וְכִרְכָּשָׁא הִיא חוֹלְחוֹל הִיא¹⁷⁰⁸ טַבְחִיא אַבְל הִלְבִּי¹⁷⁰⁹ וְהִרְיָאָה וְהַכְּבֵד וְכִנְתָּא גּוֹפָה יֵשׁ בַּהֵן דָּם¹⁷¹⁰ וְצִרְכִּין לִימַלְחָן[ח]י¹⁷¹¹ הִילַכְךְ אֵין מוֹלַחִין כְּלוּת אוֹ בֶּשֶׂר עִם הַכְּרַכָּשָׁא אוֹ עִם הַדְּקִין כִּי הַדְּקִין אֵין בַּהֵם דָּם וְכַשְׁמוּלַח הַבֶּשֶׂר יוֹצֵא הַדָּם מִן הַבֶּשֶׂר וְיַבְלַעְנוּ בְּנֵי מַעֲיִים. אַבְל כְּנַתָּא גּוֹפָא מְלִיאָה וּוְרִידִין וְיוֹצֵא מֵהֵן דָּם.

{126} מַעֲשָׂה¹⁷¹² הִיָּה שְׁמַלְחוּ בֶּשֶׂר וְכַבֵּד בִּיחַד יֵשׁ {תִּשְׁשָׁךְ} לְדַמּוּת לֵהָא דָּאִמִּי¹⁷¹³ רַב נַחְמָן אַמִּי שְׁמוּאֵל דְּגִים וְעוֹפִי שְׁמַלְחָן זֶה עִם זֶה אַסּוּרִין דְּבַעֲדָנָא דְּפִלִּיט עוֹפִי בְּלַעֲי דְּגִים הָכָא נִמִּי כְּבֵד פּוֹלֵט תְּדִיר וְשִׁפְלוּט הַבֶּשֶׂר אִסּוּרוֹ יַבְלַע מְדָם הַכְּבֵד וְאַסּוּר¹⁷¹⁴.

¹⁶⁸⁹ בשאילתות- ואמר (וכן בגמ', מלבד בדפו"ר שבו הנוסח כבפנים).

¹⁶⁹⁰ בשאילתות - דחזיתיה.

¹⁶⁹¹ מלה זו אינה בשאילתות.

¹⁶⁹² בשאילתות- ואי.

¹⁶⁹³ הוספתי על-פי השאילתות וכן תוקן בשולי כתב היד בכתובה שונה.

¹⁶⁹⁴ בשאילתות- דמיקדרא (יעויין ח"י הקלים שם), בין עדי הנוסח של הגמ' יש חילופי נוסחאות רבים במלה זו (רובם קרובים לשורש ק.ר.ד., כבשאילתות, אך יש גם שורש ק.ר.ר. ושורש ש.ר.ר.) אך באף אחד אין את הנוסח שבפנים או קרוב לו, ויעויין עוד העמק שאלה שם, אות יד.

¹⁶⁹⁵ בשאילתות- הילכך (וכן הוא בכל עדי הנוסח של הגמ', מלבד דפו"ר). בדפו"ר של הגמ' ובאחד מכ"י של משפחה ב בשאילתות- והילכתא, כבפנים.

¹⁶⁹⁶ יעויין ח"י בין עדי הנוסח של השאילתות כאן "בין/ ובין", וגם בעדי הנוסח של הגמ' יש חילופי נוסחאות בנקודה זו.

¹⁶⁹⁷ בשאילתות- אסיר.

¹⁶⁹⁸ יעויין ח"י בשאילתות כאן "והאי/והא".

¹⁶⁹⁹ כ"ה במשפחה ב, ובמשפחה א- פומא.

¹⁷⁰⁰ מכאן ועד סוף המס"ד רק בשאילתות.

¹⁷⁰¹ בשאילתות נוסף- דהא אמר מר מישפד כבדא עילוי בשרא אסור אי עבד עבד.

¹⁷⁰² בשאילתות- הלכתא.

¹⁷⁰³ מכאן ועד סוף המס"ד כפול מלעיל מס"ד 104, יעויין שם.

¹⁷⁰⁴ מכאן עד המלה "מעיים" (ועד בכלל) יש מקבילה בשבה"ל, ח"ב, סימן י"ב, עמ' נ-נא, ועד לסוף המס"ד יש מקבילה (בשנויים) בספר רקח, סימן תט"ו (חוץ מתחילתו והמשפט האחרון בו), עמ' רצ, והנושא (הלשון, ברובה) כפול מלעיל מס"ד 29, יעויין שם.

¹⁷⁰⁵ חולין קיג.

¹⁷⁰⁶ " דקין דסביבות הכנתא" הוא כלשון רש"י, שם, ד"ה "הדרא דכנתא" (בכ"י וטיקן 139 – דקין שסביב הכנתא; בכ"י פפד"מ 159- דקין שסביב הכנתא; בכ"י פרמה 1304 ו-1309 - דקים סביב לכתא. בדפוס שונצינו- דקין משביב הכנתא).

¹⁷⁰⁷ "קובה...דקין" הוא לשון רש"י, שם, ד"ה "ומעיא", (על-פי כ"י וטיקן) ועל-פיו תיקנתי. בשאר כתבי היד הנוסח דומה (בכ"י פרמה במקום "דקין" נכתב- הדקים/הדקין (וכן בדפוס שונצינו-הדקין), בהתאמה. בכ"י פפד"מ- ומעי וקובה וכרס ושאר הדקין).

¹⁷⁰⁸ מכאן ועד "לימלח" בשורה הבאה הוא לשון רש"י, שם, ד"ה "וכרכשא" (נוסח זה נמצא בכ"י פפד"מ).

¹⁷⁰⁹ מלה זו מופיעה גם בכל עדי הנוסח של פירוש רש"י, מלבד כ"י וטיקן (ובהתאם לכך, המלה הבאה בכ"י זה היא "הריאה").

¹⁷¹⁰ בכל עדי הנוסח כבפנים, מלבד כ"י וטיקן (ושם- משום דם).

¹⁷¹¹ בכל עדי הנוסח כבפנים, מלבד כ"י פרמה 1304/2756 (ושם- למלוח).

¹⁷¹² מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה בשבה"ל, ח"ב, סימן י"ב, עמ' נב (בשנויי סגנון קלים), ובשנויים בספר רקח, חציו הראשון של סימן תי"ב, עמ' רצ (עמ' 167, עמודה ב בכ"י פריס), אך לא בלשון מעשה, וחציו השני של סימן תי"ב הוא קיצור דברי ר' יב"ק אבי ראב"ה, המובאים בהרחבה בהמשך המקור בשבה"ל, שם (יעויין עמנואל, ראב"ה, עמ' 38, הערה 144).

¹⁷¹³ חולין קיב:

¹⁷¹⁴ בספר רקח (בשיבוש, ובנדפס תוקנה הלשון)- בשר וכבד שנמלחו יחד הבשר אסור כי הדם פולט כל שעה אפי' לאחר שפלט הבשר דמו הרי הוא בולע דדמי ופלטי בשר ובלעי דגי' כן בעידנא דפליט כבד בלע בשר.

{127} כל¹⁷¹⁵ דבר שמלוח מותר¹⁷¹⁶ ומותר¹⁷¹⁷ אע"פ שהוא חלק מותר במליחה לפי שהמלח יכנס¹⁷¹⁸ בו ומותר לבשלו לכתחילה¹⁷¹⁹ לפי שהראשוני נהגו לצלותו ולא לבשלו משום שיש בו חלק מצד אחד¹⁷²⁰ ואינו קולט המלח ואינו יוצא מידי דמו על ידי המלח¹⁷²¹ ואינו כן לפי שהרבה מקומות בבשר השוק שהוא חלק ומבשלין אותו בקדירה ולפיכך מותר לבשלו¹⁷²² וכך {תס תשסה} אנו נוהגין.

{128} פסק רבי שלמה¹⁷²³ חלב¹⁷²⁴ הדבוק בחתיכ(ו)ת¹⁷²⁵ בשר ויש בו כדי לתת טעם בחתיכ' חתיכ'¹⁷²⁶ עצמ[?] נעשת נבלה ואין שאר חתיכות מבטלי אות' חתיכ' וכולן אסורות ואפי' באלף לא בטיל¹⁷²⁷ דהא קס'¹⁷²⁸ ליה ר' בשיטתיה¹⁷²⁹ (ד)[ו]רב ושמואל [נמי]¹⁷³⁰ בשיטתיה¹⁷³¹ קיימי דרב ושמואל דאמי' תרווייהו כל איסור¹⁷³² שבתו¹⁷³³ במינו¹⁷³⁴ במשהו. ותניא כוותיהו במסכ' ע"ז [ואע"ג דאיפלוג עלייהו רבי יוחנן ור"ל התם ותניא נמי כוותיהו שמעינן לחו לאביי ורבא דבתראי הוו דקמו כרב ושמואל דאיתמר חלא לגו חמרא כו' במסכת עבודה זרה]¹⁷³⁵ ובמסכ' פסחי¹⁷³⁶ פסיק רבא כרב¹⁷³⁷ דמין במינו במשהו וחמץ בזמנו בין במינו בין שלא במינו במשהו¹⁷³⁸. ור' יהוד' מודה¹⁷³⁹ דכל מין ומין[ו]ן¹⁷⁴⁰ ודבר אחר סליק¹⁷⁴¹ את מינו כמי שאינו¹⁷⁴² ושאינו מינו רבה עליו {תששו} ומבטל¹⁷⁴³.

¹⁷¹⁵ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה (בשנויי סגנון קלים) בשבה"ל, ח"ב, סימן י"ב, עמ' נג-נד (המשך רצוף למס"ד הקודם, והמילים "כל דבר שמלוח מותר לבשלו" צורפו שם לסוף הפיסקה הקודמת). הנושא כבר נידון בקצרה לעיל, מס"ד 75, יעויין שם.

¹⁷¹⁶ בשבה"ל נוסף- לבשלו.

¹⁷¹⁷ בשבה"ל- והמותן שקורין לונבייל.

¹⁷¹⁸ שם- עובר.

¹⁷¹⁹ מלה זו אינה שם.

¹⁷²⁰ שם- נהגו שלא לבשלו כי אם לצלותו מפני שהוא חלק מצד אחד

¹⁷²¹ שם- ואינו יוצא מידי דם ובהעתק היה כתוב מידי מלח.

¹⁷²² שם- ואינו כן שהרי בשר השוק אף שהוא חלק אעפ"כ אנו מבשלין אותו אלא זה וזה מותר לבשלו לכתחילה בקדירה שהמלח עובר בתוכו ומותר לבשל המותן.

¹⁷²³ מכאן ועד סוף המס"ד מובאת, בדילוגים, לשון רש"י, חולין קט', ד"ה "ותו לא מידי" (בחלק הנוגע לנושא ביטול מין במינו) ומקבילתה בתחצו"ל סימן פד (עמ' מו- 46). יעויין במקורות הנ"ל לציון המקורות שבדברי רש"י.

¹⁷²⁴ הניקוד שלי. בפירוש רש"י (בכל עדי הנוסח) יש דיון בפסיקה כרבי יהודה לעניין אפשר לסוחטו אסור, ואז נאמר- ועבדין כרבי יהודה בין בטיפת חלב שנפל (בכ"י פפד"מ ופרמה 1309- שנפלה) על החתיכה ולא ניער (בכ"י פפד"מ- החתיכה נוער) ויש בה כדי ליתן טעם באותה חתיכה בין (בדפוס שונצינו- ובין) בחלב. בתחצו"ל המקור מתחיל במשפט הנ"ל.

¹⁷²⁵ תיקנתי על-פי המקורות הנ"ל, וכן עולה מכך שהמשך הלשון בפנים היא בלשון יחיד.

¹⁷²⁶ במקורות הנ"ל- ויש בו ליתן טעם בה ואפילו אין בו כזית דהוי (כ"י וטיקן ופפד"מ- דהא) חצי שיעור (בכ"י פרמה – השיעור) אסור (בכ"י פרמה הנ"ל- אסורה) מן התורה וחתיכה.

¹⁷²⁷ במקורות הנ"ל- ואין מועילין שאר (בכ"י פפד"מ- בשאר) החתיכות לבטלה (בכ"י פרמה 1309 – לבטלן) דכולן (בכ"י וטיקן ובדפוס שונצינו- וכולן) נאסרות ואפי' הן אלף (בכ"י פפד"מ- אפילו הן אלף כולן נאסרות) דהא (בכ"י פפד"מ- דהא) נמי קיימא לן כרבי יהודה דמין במינו לא בטיל.

¹⁷²⁸ בכ"י וטיקן- קים.

¹⁷²⁹ בכ"י וטיקן ופפד"מ נוסף- ואשכחן סתם משנה כוותי' (מלה זו אינה בכ"י פפד"מ) במס' ע"ז (בכ"י פפד"מ נוסף- דר') דתנן (בכ"י פפד"מ נוסף- זה הכלל) מין במינו במשהו. (ויעויין דק"ס על אתר, הערה ז, שכן הוגה גם בגליון דפוס שונצינו שבפניו).

¹⁷³⁰ התיקונים וההוספות על-פי כל המקורות.

¹⁷³¹ בכל עדי הנוסח כפנים, מלבד כ"י פרמה 1309 (ושם נוסף- נמי).

¹⁷³² במקורות הנ"ל- איסורין.

¹⁷³³ מלה זו אינה בכ"י וטיקן אך מופיעה בשאר עדי הנוסח.

¹⁷³⁴ בכ"י פרמה 1309 ובדפוס שונצינו כפנים, ובשאר כתבי היד- במין.

¹⁷³⁵ הוספתי על-פי המקורות הנ"ל (ובין עדי הנוסח של פירוש רש"י יש שנויים קלים), והקריאה בפנים אינה ברורה. "ואע"ג דאיפלוג עלייהו (מלה זו אינה בכ"י פרמה) רבי יוחנן ור"ל התם (מלה זו אינה בכ"י פרמה 1304) ותניא נמי (בכ"י פפד"מ נוסף- הכי) כוותיהו שמעינן לחו לאביי ורבא דבתראי הוו דקמו (מלה זו אינה בכ"י פרמה) כרב ושמואל דאיתמר חלא לגו חמרא כו' במסכת עבודה זרה."

¹⁷³⁶ בכל כתבי היד נוסף- נמי

¹⁷³⁷ בתחצו"ל כפנים, ובפירוש רש"י - פסק (בכ"י פרמה – פסיק) רבא הלכתא כרב.

¹⁷³⁸ במקורות הנ"ל בהרחבה- דאמר רבא הלכתא (מלים אלו אינן בכ"י פרמה 1309) חמץ בזמנו בין במינו בין שלא במינו במשהו ומפרשין טעמא במינו במשהו רב לטעמיה דאמר כל איסורין שבתורה במינו במשהו ובשלא במינו (בכ"י פפד"מ ובדפוס שונצינו- שלא במין, וכל הכל בנזון סופית) גזר רב בחמץ אטו מינו משום דלא בדילי אינשי מיניה (בכ"י וטיקן – מיניה) ואתו (בכ"י וטיקן ופפד"מ ובדפוס שונצינו- ואתי) לזלולי ביה שמע מינה בתרווייהו הלכה כר' יהודה בין באפשר לסוחטו אסור וכולה נעשית נבילה בין במין במינו (בכ"י פפד"מ ופרמה 1309- בין במינו בין שלא במינו) לא בטיל.

¹⁷³⁹ בכ"י פרמה 1304 קיימת לשון כפולה בתחילת הדברים ולאחריה הנוסח כבשאר המקורות.

¹⁷³⁹ במקורות הנ"ל- אבל אם יש (מלה זו אינה בכ"י וטיקן) ברוטב לבדו יותר מששים בכל החתיכה שקבלה את הטעם (בדפוס שונצינו- טעם). בכ"י פרמה 1304 ופפד"מ נוסף- באיסור. בכ"י וטיקן- שקבל הטעם האסור) הרוטב מבטלה

{129} מדיח¹⁷⁴⁴ ומולח ומדיח הדחה אחרונה וצרי' להדיח משום דם הנדבק בחתיכה ואם נתבשל בלא הדחה אסור שדם הנסרק עדיין קצת על הבשר ואם נתבשל בלא הדחה ודם שעליו חוזר ונבלע בו ואוסרו וכן בשר יבש שנתבשל בלא הדחה והר"ר יב"ק אוסרו שהיה אומ' הדחה אחרונה חובה משום שנדבק בו מלח ומלא דם איסור מאחר שנפרש הדם ממנו וכן השיב רבי' אברהם¹⁷⁴⁵ לרבי' אלעז' כשמולחין בשר נסרך בו קצת דם מבחוץ עד וקצת נבלע במלח ולא שנא לח ולא שנא יבש צרי' הדחה אחרונה להעביר הדם הנשאר על החתיכה מבחוץ והדם הנבלע במלח שאנו רואין שיש מלח על בשר ואין אומ' נתב[ט]ש¹⁷⁴⁶ מחמת יובש לפי שלא א[מר']¹⁷⁴⁷ דבר שנבלע איסורו ונתייבש שיבטל האיסור כדאמ' גבי כתמים מטמאי¹⁷⁴⁸ (...) וחמץ בפסח שפולט איסורו ונתייבש כבר¹⁷⁴⁹ וקנקנים של גוים {תשסז} שנתייבש ופליט איסור¹⁷⁵⁰ הכא נמי בשר שלא הודח באח¹⁷⁵¹ ואפי' יבש פולט האיסור ובלע הבשר הדם הנשאר על החתיכה חזרה החתיכה ובלעה ונעשת חתיכה דאיסורא ואוסרת הכל¹⁷⁵² רב¹⁷⁵³ דימי מנהרדעא מלח ליה מלחא גללניתא ומנפץ ליה הפי¹⁷⁵⁴ כשלא היה לרב דימי מלח סדומית שהוא טוב למלוח לפי שהו[נ'] דק מילחלח הבשר להוציא הדם היה לוקח מלח גללניתא שקשה כאבן גלל היה מנפצו ומשברו כדי להידבק בבשר כשהוא דק היטב מנפצו כמו מנפץ¹⁷⁵⁵ עולליך אל הסלע וכן מפץ¹⁷⁵⁶ אתה לי. וכשמשבר המלח נכנס בבשר ומיחלחל בבשר ומוציא הדם ואם לא ניפץ המלח לא יוציא הדם¹⁷⁵⁷ ובהלכות גדולות¹⁷⁵⁸ אמרינ' ומנפץ ליה מולח בזה¹⁷⁵⁹ שפיר ואין לפרש מנפץ

ומשליכה (מלה זו נוספה בכ"י פרמה 1304 על הגליון) וכולן (בכ"י פרמה- והשאר) מותרות דבהא (בכ"י פרמה הנ"ל- ובהא) אפילו רבי יהודה מודי (בכ"י פרמה 1304 ופפד"מ- מודה).

¹⁷⁴⁰ תיקנתי על-פי המקורות הנ"ל.

¹⁷⁴¹ בפירוש רש"י (בכל עדי הנוסח)- סלק.

¹⁷⁴² בכ"י פפד"מ נוסף- כאן.

¹⁷⁴³ כאן מסתיים גם המקור בתצו"ל, ובפרש"י יש כאן עוד דיון לגבי הגרסא בסוגיא.

¹⁷⁴⁴ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה (תוכנית, אך מקוצרת קמעה, עם נקודות ממשק מילוליות) בספר רקח, סימן תי"ח, עמ' רצ-רצא (עמ' 168, עמודה א בכ"י פריס), והמקור בגמ' הוא בחולין ק"ג:.

¹⁷⁴⁵ מדובר בתשובת רבי אברהם בן רבי שמואל החסיד (רבינו אש"ל) לר' אב"ן בעניין בשר יבש שהתבשל ללא הדחה אחרונה. יעויין ספר אב"ן העזר, סימן כ"ד עמ' 20 – 22, ובהערה המקדימה של ר"ש אלבק, שם, שדברי רבינו אש"ל לא הגיעו לידינו במקורם, אלא רק בתוך דברי רבינו אב"ן. מעיון בדברי ר' אב"ן, נראה כי ראב"ה מצטט את תשובת ר' אש"ל עד סוף המס"ד, אם כי עדיין אין זה ציטוט מלא, שכן ר' אב"ן מביא בשם ר' אש"ל ראיות וטענות נוספות שאינן במקור שבפנים. אולם, ייתכן שמשולבים בתוך הציטוט גם דברי ראב"ה עצמו, כאמור להלן. יצוין, כי הראיות של ר' אש"ל המובאות בפנים, נמצאות גם בספר רקח, שם, אך הפסיקה כולה מיוחסת ל-"כל רבותי", ללא ציון חכמים מסוימים.

¹⁷⁴⁶ תיקנתי על-פי העולה מהמשך הדברים, מדברי ר' אב"ן ומהמקבילה בספר רקח.

¹⁷⁴⁷ תיקנתי על-פי העולה מהמקורות הנ"ל.

¹⁷⁴⁸ נדה נו: .. באב"ן העזר מובאת ראיה מחרסו של זב ופשתן שטוואתו נדה (זבחים עט:), דהיינו איסור חרס שבלע מי רגליו של זב ואיסור פשתן שבלע רוקה של נדה, על-פי שיטת רבי יהודה שאם מרטיבים שוב את הפשתן הוא מטמא (באב"ן העזר נזכרת רק הראיה מפשתן ובספר רקח רק הראיה מחרס). בספר רקח מובאת הראיה מחרסו של זב והראיה מכתמים.

¹⁷⁴⁹ ככל הנראה כוונתו מהצורך להגעיל או ללבו כל חמץ לצורך שימוש בפסח (פסחים ל-:), למרות שהחמץ הבלוע בכלי בוודאי כבר התייבש. מכאן עולה שדברי ר' אב"ן שם "מה עניין פסחים אצל גיטין", אינם רק מליצה בעלמא (כפי שהראה ר"ש אלבק בהערה כט, שם), אלא גם רמז לעניין חמץ בפסח.

¹⁷⁵⁰ ע"ז לד-: מדברי ר' אב"ן, שם, נראה כי ר' אש"ל הביא ממקור זה ראיה שהאיסור אינו נקרא כלל יבש עד לאחר י"ב חודש. לעומת זאת, במקבילה בספר רקח מובא מקור זה כראיה לכך שאיסור יבש בלוע שהתרטב חוזר ונפלט ואוסר, כפי שהוא בפנים.

¹⁷⁵¹ דהיינו- באחרונה.

¹⁷⁵² בספר רקח- הדחה אחרונה בשר שהודחה והומלח ולא הודחה באחרונה אסור דבעינן מדיח ומולח ומדיח כי דם הנפס אסור ומה שנסרך על הבשר ונתבשל אסור וכן ראיתי הלכה למעשה שאסרו כמה פעמי' כל רבתי אפילו בשר יבש שלא הודחה באחרונה כשתלו אותו בעשן והונח בקדירה לפשר המים להדיחו ושכחו עד שאין היד סולדת והורתח בו ואסרו הבשר מאחר שהדם נדבק בו ולא הודח ואעפ"י שנתייבש מאחר שבא במים הדר בלעה ודמי לחרסו של זב בזבחים בפרק התערובות וקנקנים של גוים בתוך י"ב חדש ולכתמים המטמאים וחמץ בפסח דפליט. לאחר מכן נוסף בספר רקח- אבל רבינו ר' אליעזר ממיץ מתיר מאחר שנתייבש ונטפף כל הדם.

¹⁷⁵³ חולין ק"ג.

¹⁷⁵⁴ כאן מתחיל פירושו של ר' אש"ל למעשהו של רב דימי.

¹⁷⁵⁵ תהילים קלז: ט.

¹⁷⁵⁶ ירמיהו נא: כ.

¹⁷⁵⁷ לפי פירושו של ר' אש"ל, רב דימי נהג לנפץ מלח גס לפני שמלח בו את הבשר, על-מנת שיכול יהיה להידבק בבשר ולהוציא את הדם. לא מצאתי מקור לפירוש זה. אמנם רש"י (שם, ד"ה "ומנפץ ליה") הדגיש את עדיפות המלח הדק, כפי שהוא בפנים, אך הוא פירש שהניפץ נעשה אחרי סיום הוצאת הדם על-ידי המליחה, וכן הוא גם בפירוש המיוחס לרגמ"ה, על אתר. בשני פירושים אלו גם לא הוגדר מהו "ניפץ".

¹⁷⁵⁸ הלכות גדולות (ח"ג), הלכות דם, עמ' 211.

לאחר הדחה אחרונה שמא נשאר עליו מלח לפי שהדחה אחרונה מעברת כל הדם¹⁷⁶⁰ וא"ת רב דימי למה לא הזכיר הדחה אחרונה כיון דשמע' בדוכת' אחריתי דבעיא להדחה אחרונה¹⁷⁶¹ תו לא צריך כמו הלכת' שבין חתיכה ומליחה נמי לא צריך הדחה ראשונה ואחרונה¹⁷⁶² אלא לא צריך להודיעו על כל פעם ופעם ומה שאמ' שמואל¹⁷⁶³ אין הבשר יוצא מידי דמו אברית' קאי דאין דם הבלוע באבר יוצא להתירו בבישול¹⁷⁶⁴ אלא כדמפרש תלמודא¹⁷⁶⁵ דברי שמואל¹⁷⁶⁶ הכי מדיח לחלחל הבשר שידבק בו המלח יפה ולהדיח קצת דם שיצא ואחר כך מולחו יפה בכל צדדין להפליט הדם שבתוכו והדחה אחרונה להדיח דם הנדבק בו שפלט מחמת המליחה והא דאמ' שמואל¹⁷⁶⁶ אין מניחין כלי תחת הבשר עד שיכלה כל אדמומית שבו איירי בבשר שלא נמלח ולא שהה במלח כשיעור צליה או שלא הודח באחרונה שלא יקבל דם הפורש מן האבר והא דאמ' רב משרשיא¹⁷⁶⁷ אין מחזיקין דם בבני מעיים כגון הדורא דכנתא מעיין וכרכשא כך קיבל מרביתו שאין בהם דם וגם כשמולחין אותו אין אדמומית יוצא מהן ולית בהן סורייקי סומקי ודווקא הדורא דכנתא אבל כנתא גופה צריכה מליחה והדחה אחרונה¹⁷⁶⁸ ושומן הלב לא [לא שנא לח]¹⁷⁶⁹ ולא שנא יבש אם (הותר)[נתבשל]¹⁷⁷⁰ בלא הדחה {תשסח} אסור .

{ 130 } מעשה¹⁷⁷¹ [היה]¹⁷⁷² שנמלחו שתי פרות לייבש והושמו¹⁷⁷³ עצים תחת הבשר¹⁷⁷³ והיה דלף מים יורד עליו¹⁷⁷⁴ עד שהיה ציר [והדם]¹⁷⁷⁵ ומי גשמים צף על הבשר הפרה¹⁷⁷⁶ התחתונה ולפי שהיו החתיכות¹⁷⁷⁷ התחתונה מדובק' יחד ולא יכלו¹⁷⁷⁸ המים לירד למטה שאלו מה משפטן¹⁷⁷⁹ והתיר [א"מ]¹⁷⁸⁰ הר"ר יב"ק¹⁷⁸¹ דודאי אם לא [היו] ¹⁷⁸² מי¹⁷⁸³ גשמים [היו התחתונות ה] ¹⁷⁸⁴ מונחות בדם א(ני)סורין¹⁷⁸⁵ דדם האיברים שיצא לח[וץ]¹⁷⁸⁶ אסור.

¹⁷⁵⁹ בה"ג, שם, יש חילופי נוסחאות מרובים בנקודה זו, כמובא שם, ויעוין עוד בספר יראים (אכילות), סימן מח, עמ' 11, ובתועפות ראם על אתר, אות יב. בדברי ר' אב"ן מפורש שר' אש"ל גרס "וניחוריה", כגרסת בה"ג שבפנינו, ופירש אותה לעניין הדחה.

¹⁷⁶⁰ כך פירש רבינו יצחק ב"ר משה את דעת רש"י, לעיל (או"ז, ח"א, סוף סימן תע"ד, עמ' 138), שהניפוץ בא אחרי ובנוסף להדחה אחרונה. בפירוש המיוחס לרגמ"ה נאמר שהניפוץ בא במקום הדחה אחרונה, וכן הסביר ר' אב"ן, שם, ואילו בספר יראים, שם, נאמר הניפוץ קודם להדחה אחרונה.

¹⁷⁶¹ חיוב הדחה אחרונה מופיע בסוגיית חולין, שם, מיד לפני המעשה ברב דימי.
¹⁷⁶² הכוונה היא בתמיה- וכי לא צריך במקרה זה הדחה ראשונה ואחרונה? הרמיה היא לסוגיית חולין צג, לגבי איסור כלי הדם שביד, בה נזכרו רק חתיכה ומליחה ולא הוזכרו ההדחות, ואעפ"כ ברור שהן מחויבות.

¹⁷⁶³ חולין, קיג.
¹⁷⁶⁴ כריתות כא: ו-כב. (ומקורה בתוספתא כריתות ב: יב) "דם הטחול דם הלב דם הכליות דם אברים הרי אלו בלא תעשה", על-פי דברי השאילתות (ויקרא), שאילתא פא, עמ' ט (יעוין בח"י המצוינים שם). על דברי השאילתות הסתמך גם ר' אב"ן, לעיל, נגד דעת ר' אש"ל.

¹⁷⁶⁵ חולין, קיג.

¹⁷⁶⁶ חולין קיב.

¹⁷⁶⁷ חולין קיג.

¹⁷⁶⁸ יעוין לעיל מס"ד 108, ובמצוין בהערות שם.

¹⁷⁶⁹ הוספתי מן הסברא וכך מתבאר בהכרח מההמשך.

¹⁷⁷⁰ תיקנתי מן הסברא ועל-פי האמור בתחילת הדברים ובמקבילה בספר רקח.

¹⁷⁷¹ מכאן ועד סוף המס"ד נמצא גם בפסה"ל עמ' ז – ח (ובצילום כתב היד שבעמ' י). וכן בתשובות בעה"ת סימן ל"ח עמ' 103 – 104, ובספר המרדכי למסכת חולין, סימן תרע"ג (בכ"י לונדון מיקומו קצת שונה והוא בעמ' 190). תיקנתי את השיבושים על-פי המקבילות וציינתי את שנויי הנוסח.

¹⁷⁷² הוספתי ע"פ המקבילות.

¹⁷⁷³ בתשובות בעה"ת- והושמו בגיגית ועל עצים, ובפסה"ל ובמרדכי- והושמו בגיגית ובעצים (בכ"י וטיקן 141 של ספר המרדכי- והושמו לגיגית ובעצים).

¹⁷⁷⁴ בתשובות בעה"ת- עליהן, ובפסה"ל ובמרדכי כבפנים.

¹⁷⁷⁵ הוספתי על-פי המקבילות.

¹⁷⁷⁶ כך הוא גם בכ"י לונדון של המרדכי. בתשובות בעה"ת- הבשר של, ובפסה"ל וברוב כתבי היד של ספר המרדכי- בשר הפרה (בכ"י ירושלים- הבשר פרה ובכ"י אוקספורד- בשר פרה). הנוסח בפנים אינו תואם דקדוקית.

¹⁷⁷⁷ כך הוא גם בשני כתבי יד של ספר המרדכי (כ"י ירושלים ואוקספורד), וברוב המקבילות- חתיכות (בכ"י וטיקן 141 של ספר המרדכי הוספה האות "ה" בין השיטים, ובכ"י לונדון- שח' התחתונה).

¹⁷⁷⁸ בתשובות בעה"ת (ובכ"י אוקספורד של ספר המרדכי)- לא יוכלו, ובפסה"ל ובמרדכי (ברובם המרכיע של כה"י, כאמור) כבפנים ונראה שהנוסח בתשובות בעה"ת משובש.

¹⁷⁷⁹ הוספתי על-פי פסה"ל וחלק מכתבי היד של ספר המרדכי ברוב כתבי היד של ספר המרדכי (כ"י בודפסט, ווטיקן 141, אוקספורד ולונדון- משפטן).

¹⁷⁸⁰ הוספתי על-פי פסה"ל (ובמרדכי אינו).

¹⁷⁸¹ בתשובות בעה"ת הנוסח מקוצר- ושאלו למו' ה"ר יב"ק והתירו.

¹⁷⁸² הוספתי על-פי כל המקבילות.

¹⁷⁸³ מלה זו נמצאת גם בכ"י לונדון של ספר המרדכי, ואינה בכל שאר המקבילות.

¹⁷⁸⁴ הוספתי על-פי המקבילות.

¹⁷⁸⁵ תיקנתי על-פי המקבילות.

ונמצאת¹⁷⁸⁷ החתיכה חוזרת ובולעת הדם ונאסרת אבל הכא שרבו¹⁷⁸⁸ [עליהן]¹⁷⁸⁹ מי גשמים ובטל הדם [ב] ציר¹⁷⁹⁰ היוצא ממנו דהיתיר הוא (כ) [וב] מי¹⁷⁹¹ גשמים ואפי' אם היו מי גשמים מועטי' ספק¹⁷⁹² דרבנן הוא דהא(נ) ¹⁷⁹³ דאמי' דם האיברים אסור מן התורה [ה"מ]¹⁷⁹⁴ היכא דלא מלחו (לבשי') ¹⁷⁹⁵ אבל היכא ד(לא) ¹⁷⁹⁶ מלחו (לבשר אבל היכא דלא) ¹⁷⁹⁷ איסורא ¹⁷⁹⁸ דרבנן הוא דאמי' זעירי¹⁷⁹⁹ דם שמלחו אינו עובר עליו [וטעמו]¹⁸⁰⁰ לפי שאינו ראוי [על גבין]¹⁸⁰¹ (ל) מזבח (והכא) [ומאחר ש] מה¹⁸⁰² שצץ עליו ספק מים¹⁸⁰³ וספק דם וספק¹⁸⁰⁴ דרבנן לקולא¹⁸⁰⁵ כדאמי' במס' ביצה בפ"ק¹⁸⁰⁶ ספיקה דרבנן לקולא. סילקו להו הלכו' מליח' {תשסט}

{ ליקוטים מהראב"ה } ¹⁸⁰⁷ { 131 } אבי העזרי. בפסקי¹⁸⁰⁸ של רבי' זקני¹⁸⁰⁹ אם חתיכת איסור נפלה בס' דהיתיר ולא הכיר בה להעלותה עד [שנפלה]¹⁸¹⁰ אחרת הרי זו אסור' אם אין בהיתיר כדי לבטל שתיהן אבל אם הכיר בה [ויודע שיש בו בהיתיר לבטלה?] ¹⁸¹¹ אז אם¹⁸¹² אפי' נפלה אחרת אין צריך ביטול כנגד שתיהן דתניא¹⁸¹³ בפר"ה¹⁸¹⁴ דתרומ' שעה¹⁸¹⁵ של¹⁸¹⁶ תרומ' (ש) שנפלה למאה חולין ולא הספיק להגביהה עד שנפלה אחרת הרי זו אסור' ור' שמעון מתיר והכי נמי¹⁸¹⁷ בתוספת' דתרומ' פ"ו ומסיים בתוספ' [א"ר אלעזר בר' שמעון בד"א בזמן שלא ידע בה ואחר כך נפלה

-
- ¹⁷⁸⁶ תיקנתי על-פי המקבילות, והקריאה בכ"י אינה ברורה.
- ¹⁷⁸⁷ בתשובות בעה"ת- ונמצא, ובפסה"ל כבפנים וכך עדיף דקדוקית.
- ¹⁷⁸⁸ במקבילות- דרבו.
- ¹⁷⁸⁹ הוספתי על-פי המקבילות. בתשובות בעה"ת המלה מופיעה בצורה הארמית "עלייהו", ובפסה"ל "עליהו" (לפי צילום כתב היד) והמהדיר פענח "עליהם".
- ¹⁷⁹⁰ תיקנתי על-פי המקבילות.
- ¹⁷⁹¹ תיקנתי על-פי המקבילות.
- ¹⁷⁹² בפסה"ל הנדפס- ספיקא (בצילום כתב היד- ספיק) בתשובות בעה"ת- וספיקא.
- ¹⁷⁹³ מחקתי על-פי המקבילות.
- ¹⁷⁹⁴ הוספתי על-פי המקבילות.
- ¹⁷⁹⁵ מחקתי על-פי המקבילות.
- ¹⁷⁹⁶ תיקנתי על-פי המקבילות הנ"ל, ובפנים נפלה ט"ס.
- ¹⁷⁹⁷ מחקתי על-פי המקבילות הנ"ל, ובפנים נכפל בט"ס.
- ¹⁷⁹⁸ בתשובות בעה"ת- איסור.
- ¹⁷⁹⁹ מנחות כא.
- ¹⁸⁰⁰ הוספתי על-פי המקבילות.
- ¹⁸⁰¹ הוספתי על פי המקבילות
- ¹⁸⁰² תיקנתי על-פי המקבילות.
- ¹⁸⁰³ בפסה"ל ליתא "ספק מים" ובתשובות בעה"ת ובמרדכי כבפנים.
- ¹⁸⁰⁴ בפסה"ל ובשבה"ל- וספיקא. בספר המרדכי (בכל כתבי היד)- ספיקא.
- ¹⁸⁰⁵ כאן מסתיים המקור ברוב המקבילות, מלבד משלושה מכתבי היד של ספר המרדכי (כ"י בודפסט, וטיקן 141 ולונדון) בהם ממשיך המקור כבפנים.
- ¹⁸⁰⁶ ביצה ג :
- ¹⁸⁰⁷ המקור הישיר לדברי ראב"ה מכאן ואילך הוא רבינו אבי"ה בספר אבי העזרי, ולכן בההדרת חלק זה יצוינו בעיקר המקור אצל ר' אבי"ה והשנויים שבין כ"י מעש"ר אל מול הנוסח שבמקור זה, ולא יהיה ציון והשוואה אל המקורות הראשוניים עצמם. יצוין, כי יש שנויים רבים מלשון ר' אבי"ה הנובעים מהמרה של הדבור בגוף ראשון לצורות אחרות (כדרכו של כתב היד גם לגבי דבריו של ראב"ה עצמו- יעויין עמנואל, ראב"ה, עמ' 19 – 22 ו- 28 – 30).
- ¹⁸⁰⁸ מכאן ועד סוף המס"ד מקורו בספר אבי העזרי, תחילת סימן תי"ט, עמ' 33 – 34 (עמ' כד-כה במהדורת ר"ד דבליצקי, תשס"ה, ועל-פי מהדורה זו תיערך השוואת הנוסח כאן) ושם- "בפסקות". מקורו של רבינו אבי"ה עצמו בדברי רבינו אב"ן בספרו אב"ן העזר , בתוך סימן שי"א (סוף עמ' 142- תחילת עמ' 143, בכ"י וולפנביטל: עמ' 210 בעימוד מימין לשמאל ועמ' 420 בעימוד משמאל לימין), ולהלן יצוינו חילופי הנוסחאות מול אבי העזרי, שהוא המקור ממנו העתיק כאן ראב"ה, ונוסח אב"ן העזר יצוין רק כשיש בו עניין מיוחד לגבי נוסח כ"י מעש"ר.
- ¹⁸⁰⁹ באבי העזרי נוסף כאן גם- כתוב.
- ¹⁸¹⁰ הוספתי ע"פ אב"ן העזר ואבי העזרי.
- ¹⁸¹¹ כך הוא באבי העזרי.
- ¹⁸¹² מלה זו אינה באבי העזרי.
- ¹⁸¹³ באבי העזרי ובאב"ן העזר- דתנן.
- ¹⁸¹⁴ באבי העזרי- בפרק חמישי.
- ¹⁸¹⁵ שם- סאה.
- ¹⁸¹⁶ מלה זו אינה שם.
- ¹⁸¹⁷ באבי העזרי- איתא נמי.

[אבל אם ידע בה ואח"כ נפלה]¹⁸¹⁸ הרי זו מותרת עכ"ל. והכי נמי קסבר רביי יב"א והר"ר שב"ט דפלוגתא דרבנן ור' שמעון בשלא ידע בה¹⁸¹⁹ אבל ידע לדברי הכל מותרת¹⁸²⁰

{ 132 } אירע¹⁸²¹ מעשה שנמצא מחט בקורקבן וניקבה הקליפה הפנימי ונכנס בבשר הקורקבן מצד המחט הרחב במקו' החידוד נוטה לצד מן פנים לחלל הקורקבן והכשירוהו¹⁸²². ובתשובת הגאונים כתוב¹⁸²³ האי מחטא דאשתכחה בקורקבן [ד] (ב)תרנגול¹⁸²⁴ הכי מיתחזי לנא אי קופינא לגו ופומיה דחיק בכול(ל)ת[ל'] (בכותל)¹⁸²⁵ דקורקבן טריפה¹⁸²⁶ ואי קופינא לבר [ופומא לגו כשירה דא"ר אשי חזינא אי קופא לגו סמפונא נקט ועייל ואי קופא לבר]¹⁸²⁷ נקובי נקי ועייל כדאמ' גבי כבד ורבי' יואל הלוי¹⁸²⁸ דגבי קורקבן בין קופא לבר בין לגו ולא יצא לחוץ לחלל הגוף כשירה¹⁸²⁹ ואין חילוק בקורקבן בין מחט גדולה לקטנה דומיא דעובי בית הכסות דמצד אחד לעולם כשר בין קופא לגו [בין קופא לבר]¹⁸³⁰ בין בקטינתא בין באליתא כדפר' [נ] ¹⁸³¹ תלמודא שאני הכא¹⁸³² דאוכלין ומשקין דחקוה ו--\ 1833\ והכי פי' ¹⁸³⁴ הואיל ורוב הנבלע' נבלע' דרך הוושט והמאכל והמשתה נכנסו לבית הכסות אמרי' שהמחט נכנס עם האוכל או עם השתייה ודחקה הקופה לתוך כותל הקורקבן¹⁸³⁵ ועדיין לא יצא לחוץ וכל זמן שאין הנקב מפולש לאויר הגוף אחזוקי באיסור' לא מחזקינ' ואפי' אם נמצאת בריאה והיא שלימה תלינן לקולא ואע"פ שאין דרך הקנה לבלוע כמו הוושט אמרי' סימפונא נקט ועייל דהואיל ובאתה שלימה לפנינו בלא נקב הקורקבן ובית הכסות דרך אחד להם שמן הוושט הולך המאכל אל הקורקבן ואל בית הכסות לאפוקי כבד שאין דרך למצוא שם מחט הילכך אזלינן לחומרא ומשוינן חילוק דאי קופא לגו כשיר' ואי קופ' לבר טריפ'. וטפי¹⁸³⁶ נרא' דכי משתכח בחתיכ' דכבדא דניקב¹⁸³⁷ הוושט או בני מעיין יצא לחלל הגוף ונכנס המחט לתוך הכבד הילכך אי בקטינתא בין קופיה לגו בין קופיה לבר טריפה אבל באליתא אי קופיה לתוך הכבד הוכחה שדרך הקנה באתה לתוך הכבד [ד]ליכא¹⁸³⁸ למימ' ¹⁸³⁹ אוכלי' ומשקין דחקוה אלא¹⁸⁴⁰ סמפונא נקט ועל לתוך הכבד ושוב מצאתי בשערי' תשוב' ¹⁸⁴¹ רבי' שמוא' בן חפני הכהן נ"ע דמשמע דסבירא בקורקבן כדבריי¹⁸⁴² ..

¹⁸¹⁸ הוספתי על-פי אבי העזרי.

¹⁸¹⁹ מלה זו אינה באבי העזרי.

¹⁸²⁰ באבי העזרי נוסף כאן- וכן ראיתי שהורה הרב מורי אבי. לאחר משפט זה יש דיון ארוך של ר' אבי"ה בראיותיהם, אל מול הכרעתו ההלכתית השונה של ר' אבי"ה עצמו והראיות לה (שם, עמ' 34 – 35).

¹⁸²¹ מכאן ועד סוף המס"ד מקורו באבי העזרי, סימן אלף וקל"א, עמ' קפ, ומחברו הוא רבינו יואל הלוי, ולא הערתי על שינויי סגנון.

¹⁸²² הנוסח בפנים מקוצר, ובאבי העזרי- אירע מעשה שנמצא מחט בקורקבן ונקב הקליפה הפנימית ונכנס בבשר אבל לא יצא לחוץ בחלל הגוף וראש המחט העב נכנס בבשר הקורקבן וצד המחט האחר מקום החידוד נוטה לצד מן פנים לחלל הקורקבן והכשירתי.

¹⁸²³ באבי העזרי- וראיתי בתשובת הגאונים.

¹⁸²⁴ תיקנתי על-פי אבי העזרי, ובכ"י נפלה ט"ס.

¹⁸²⁵ נכפל בטי"ס.

¹⁸²⁶ כך הוא גם באבי העזרי, ויעויין בהערה 3 של ר' דוד דבליצקי שם.

¹⁸²⁷ הוספתי על-פי אבי העזרי, ובכ"י נשמט, ככל הנראה מחמת הדומות.

¹⁸²⁸ באבי העזרי- ואני יואל הלוי, ור' דוד דבליצקי הוסיף את המלה "אומר".

¹⁸²⁹ הנוסח בפנים מקוצר, ובאבי העזרי- דגבי קורקבן בין קופא לבר בכותל בשר הקורקבן ופיה לתוך חלל הקורקבן בין פיה לבר לכותל בשר הקורקבן ולא יצאתה לחוץ לחלל הגוף וקופא לתוך חלל הקורקבן כשירה.

¹⁸³⁰ הוספתי על פי אבי העזרי.

¹⁸³¹ שם- כדמשני.

¹⁸³² שם- התם.

¹⁸³³ הקריאה בכ"י מעש"ר אינה ברורה ואין כאן מלה כלשהי באבי העזרי.

¹⁸³⁴ מכאן מתחילים שנויי סגנון קלים ולא הערתי עליהם.

¹⁸³⁵ כך הוא גם באבי העזרי, ור' דוד דבליצקי תמה על גרסה זו בהערה 5, שם.

¹⁸³⁶ כך הוא גם באבי העזרי והמהדיר הציע להגיה, בהערה 6, שם.

¹⁸³⁷ כך תוקן שם (ללא שהמהדיר הכיר את כה"י דידן).

¹⁸³⁸ הוספתי על-פי אבי העזרי, והמהדיר, שם, הציע להגיה ל- "אע"ג דליכא", בהערה 7, שם.

¹⁸³⁹ שם- למיתלי.

¹⁸⁴⁰ שם, במקום "אלא" נכתב "אבל וודאי".

¹⁸⁴¹ מלה זו ליתא שם.

¹⁸⁴² באבי העזרי יש כאן המשך- ותעד דדרך הוושט תלינן המאכל דאמרינן ישב לה קוץ בוושט אין חוששין שמא הבריא פי' ניקב ומסקי כל הני חייו ברייתא קוצי אכלי וה"נ גבי מורנא דמשמע אי דרך פיו נכנסו בבני מעיים הו' משתכחי. אבי מורי.

{133} פסק¹⁸⁴³ {תשעא} בן פקועה חי או מת¹⁸⁴⁴ שחיט' אמו מכשירתו¹⁸⁴⁵ וצריך לקורעו¹⁸⁴⁶ להוציא כל¹⁸⁴⁷ דמו דהוא¹⁸⁴⁸ אסור וחלבו מותר והו' שלא הפריש¹⁸⁴⁹ על גבי קרקע אבל הבדיל על גבי קרקע¹⁸⁵⁰ צריך¹⁸⁵¹ שחיט' וחייב באותו ואת בנו וכל חומרי שאר בהמה עליו וגידו וחלבו אסור וצריך (לנקב)¹⁸⁵² לנקרו {שב} כשאר בהמה {134} מעשה¹⁸⁵³ היה שאירע ו--\ שהיתה בהמ'¹⁸⁵⁴ {תשעב} אחת (בהמ')¹⁸⁵⁵ שמינה והיו מובלעין ראשי האונות ומכוסין קצת ודבוקין בתוך שומן הלב מחמ' רוב שומנו¹⁸⁵⁶ והפריד¹⁸⁵⁷ השומן מן האונות [והיה נפרד]¹⁸⁵⁸ ולא נשאר [כלל](כ"א)¹⁸⁵⁹ דילדול מן השומן לריאנ' והית' [הריאה]¹⁸⁶⁰ יפה ובריאה¹⁸⁶¹ ועלתה בנפיחה והכשיר' והסכימ' דעת המור' לדעת גאוני {שג} עולם כאשר נמצא בתשוב' גאוני¹⁸⁶²..

{135} מעשה¹⁸⁶³ {תשעג} מעשה היה¹⁸⁶⁴ שנמצא בתוך [ק](כ)רום¹⁸⁶⁵ של מוח מים וחסר המוח קצת (ה)[ב]מקום (ב)מים כשיעור המקום[ס](ה)¹⁸⁶⁶ שמונחי' בו המים והיה המוח מקיף המים סביב¹⁸⁶⁷ שלא היו מגולין כלל והכשירוהו¹⁸⁶⁸. ושוב היה מעש'¹⁸⁶⁹ שהיו המים מונחי' בתוך שלפוחי' קטנה והיתה השלפוחית מונחת במוח [הית']¹⁸⁷⁰ מקיפה המוח ולא היתה מגולה [כלל]¹⁸⁷¹ אצל הגולגולת ואצל קרום של מח וגם זה הכשיר המורה. הוא אבי העזרי. ובדק בהילכו' גדולות ומצא כדבריו וכתב¹⁸⁷² כיון שהמוח מקיפו [הדרא בריא אבל בשאין המוח

¹⁸⁴³ מכאן ועד סוף המס"ד מקורו באבי העזרי, תחילת סימן אלף וצ', עמ' צד, ושם מתחיל "פסק זקיני מנוחתו כבוד", ומקורו באב"ן העזר, סי' רס"ט, עמ' 126 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 445 בעמוד שמשמאל לימין).

¹⁸⁴⁴ כך הוא גם באבי העזרי (באב"ן העזר בהיפוך הסדר- מת או חי).

¹⁸⁴⁵ במקורות הנ"ל- מטהרתו.

¹⁸⁴⁶ במקורות הנ"ל במקום "וצריך וקורעו" נאמר "וטעון קריעה".

¹⁸⁴⁷ מלה זו ליתא במקורות הנ"ל.

¹⁸⁴⁸ במקורות הנ"ל- כי דמו.

¹⁸⁴⁹ במקורות הנ"ל- הפריס וכן להלן בשורה זו במקום "הבדיל".

¹⁸⁵⁰ במקורות הנ"ל ליתא "על גבי קרקע".

¹⁸⁵¹ במקורות הנ"ל – טעון.

¹⁸⁵² מחקתי על-פי המקורות הנ"ל.

¹⁸⁵³ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה באבי העזרי, בתוך סימן אלף ופ"ט עמ' נט. הנוסח בכ"י מעש"ר דומה לזה שבאו"ז, ח"א, סימן תי"א, עמ' 114, עמודה שמאלית, שהעתיק אף הוא מאבי העזרי, כפי שציין ר' דוד דבליצקי, שם, בהערה 3 ו-8 (ולהלן יצויינו שנויי הנוסחאות מספר או"ז על-פי כ"י אמסטרדם).

¹⁸⁵⁴ באו"ז- מעשה בבהמה, ואילו באבי העזרי יש משפט תחילה- אני אבי העזרי העתקתי התשובה הזאת בעבור ששמעתי שאירע מעשה כזה בימי אבי מורי נ"ע שהיתה בהמה.

¹⁸⁵⁵ ט"ס.

¹⁸⁵⁶ במקבילות- החלב (באו"ז- החלל).

¹⁸⁵⁷ באו"ז- והפריד רבינו יואל זצ"ל.

¹⁸⁵⁸ הוספתי על-פי המקבילות.

¹⁸⁵⁹ תיקנתי על-פי המקבילות.

¹⁸⁶⁰ הוספתי על-פי המקבילות.

¹⁸⁶¹ באבי העזרי כבפנים, ואילו באו"ז- ובריאה מאוד.

¹⁸⁶² המשפט האחרון מובא בהרחבה באבי העזרי- והכשירה וכך אמר לי אבא מרי פה אל פה ונפלא בעיני חכמי הדור הדבר וגם בעיני יפלא הנה מי יגלה עפר מעיניך אבא מרי כי הנה הסכימה דעתך לדעת גאוני עולם תנב"ע. באו"ז כל זה אינו, ובמקומו נאמר- "והכשירה וכן כתב בתשובת הגאון...", ומובאת במלואה התשובה שהובאה באבי העזרי לפני תיאור פסיקת רבינו יואל הלוי, ובסוף התשובה נאמר באו"ז- מיהו אנו נוהגין להטריף ואין אנו בודקין אותה בנפיחה דקיי"ל דאין סירכה בלא נקב כדפריש' לעיל.

¹⁸⁶³ מכאן ועד סוף המס"ד יש מקבילה באבי העזרי, בתוך סימן אלף ופ"ט, עמ' ס, ללא רצף למס"ד הקודם [ובאריכות בסימן תתקמ"ד, עמ' קיח – קכ]. ויעויין בהערה 11, שם, למקבילות רבות בספרות הראשונים, ובראשם או"ז, ח"א, סי' ת"ז, עמ' 111 עמודה ימנית, ולהלן יצוין לאו"ז רק במקום בו הוא שונה מנוסח אבי העזרי.

¹⁸⁶⁴ באבי העזרי- מעשה בא ליד, ובאו"ז- מעשה בא ליד מורי רבי אב"י העזרי"י זצ"ל.

¹⁸⁶⁵ ט"ס.

¹⁸⁶⁶ כל התיקונים בשורה זו נעשו על-פי אבי העזרי.

¹⁸⁶⁷ שם- סביב סביב.

¹⁸⁶⁸ באבי העזרי- והכשרנוהו, ובאו"ז- והכשיר.

¹⁸⁶⁹ באבי העזרי- ושוב מעשה בא ליד (באו"ז- לידו).

¹⁸⁷⁰ הוספתי על-פי אבי העזרי.

¹⁸⁷¹ הוספתי על-פי אבי העזרי.

¹⁸⁷² באבי העזרי הכול בגוף ראשון- "גם זה הכשרתי אבל בדקתי שוב בהלכות גדולות וראיתי שהתיר כעניין זה שכתבתי וכתב...". באו"ז – "וגם זה הכשיר ושוב בדק בה"ג וראה שהתיר כעניין זה שכתבתי וכתב..."

מקיפון¹⁸⁷³ סביב שמגולה השלפוחי' אצל הקרום והגולגולת ואפי מקצתה או שהיא מונחת בין הגולגולת למוח טריפה
דלא הדרא [בריא]¹⁸⁷⁴. לא ו--\

{136} עוד¹⁸⁷⁵ אבא' {תשעד} קצת חידושים מבדיק' בריא' בעזר' ברא כל {שד} {בריא'} ואם¹⁸⁷⁶ האומא
סרוכה בדופן ולא בחזה בין שיש צמחים¹⁸⁷⁷ בין שאין צמחים בריא' מביאין סכין דק [חריף]¹⁸⁷⁸ ואז¹⁸⁷⁹ מפרידין
הסירכא מן ה[ריאה](סלע)¹⁸⁸⁰ ואין מני' מבשר הצלע כלל לריא¹⁸⁸¹ ורואי' [אין]¹⁸⁸² איכא ריעותא בדופן¹⁸⁸³ תלינן
בריעותא¹⁸⁸⁴ את הסירכא ולא בריאה וכשירי' ו[בלבד ש]¹⁸⁸⁵ יתן על מקום הסירכא גילא או רוקא ונופח בה ואם
תעלה¹⁸⁸⁶ בנפיחה (כש)¹⁸⁸⁷ כשירה ולא שנא [סביך](שבדק)¹⁸⁸⁸ בבשרא שבין הצלעות או בעצם או בקרום דק החופה את
העצם ואי ליכא ריעותא בדופן אין תקנה בנפיחה וטריפה. ואפי' אין בה צמחים ואפי' סביך בבשרא¹⁸⁸⁹ אבל¹⁸⁹⁰
האונות שהוא (ב)מקום¹⁸⁹¹ רבית' במצ'¹⁸⁹² החזה [אם נסרכו]¹⁸⁹³ או נדבקו(ת)¹⁸⁹⁴ לצלעות ולא לחזה (ולא לריאה)¹⁸⁹⁵
ולא לשתי צלעו' התחתוני' אפילו העלו צמחי' ואפי' ניקבו¹⁸⁹⁶ בברור חותכין הסירכא עם [מעט]¹⁸⁹⁷ הבשר
[ה](ו)דבוק¹⁸⁹⁸ בו או בקרום שעל¹⁸⁹⁹ העצם ולא שנדבק (לב)¹⁹⁰⁰ לעצם לבדו ומניחין הבשר או הקרום עם הריאה אם
יעלה בנפיחה כשיתנו עליו [מעט]¹⁹⁰¹ רוק או גילא כשר ואם לאו טריפה וכן סוגיית ההלכה למדקדק בה וכן פסק אבי
העזרי¹⁹⁰². וכן מצאתי בשם רבי' ש[ב"ם]¹⁹⁰³ הכל כמו שפסקנו אך בזה פליג שמפ' סביך בבשרא שבין הצלעות.
ובתשובת הגאונים¹⁹⁰⁴ אפי' על {שה} העצם ושמה בקרום שעל (הקרום)¹⁹⁰⁵ העצם קאמרי' {תשעה} וקיבלת¹⁹⁰⁶ מפי

-
- ¹⁸⁷³ הוספתי על-פי אבי העזרי, ובפנים נשט מחמת הדומות.
¹⁸⁷⁴ הוספתי על-פי אבי העזרי והאו"ז, ובשני המקורות מובאת גם ראייה נוספת לפסיקה.
¹⁸⁷⁵ איני יודע אם פתיחה מחורזת זו היא מראב"ה או מסופר כתב היד.
¹⁸⁷⁶ מכאן ועד המילים "סביך בבשרא" (ועד בכלל) מקורו באבי העזרי, בתוך סימן אלף ופ"ט, עמ' נ (וכפי שצוין
בהערה 39, שם, צוטט במלואו באו"ז, ח"א, סי' תי"א, עמ' 114, עמודה ימנית, ולהלן יצוין לאו"ז רק במקום בו הוא
שונה מנוסח אבי העזרי). באו"ז מופיעים דברי אבי העזרי אחרי הבאת הסוגיא עם פירוש רש"י ובסופם "הלכך פי'
מורי רבינו אבי' העזרי' זצ"ל שאם האומה..."
¹⁸⁷⁷ באבי העזרי נאמר כאן "צמחים בריאה", ובהתאם לכך אין את המלה "בריאה" בהמשך, ובאו"ז נאמר כאן-
צמחים בריאה במקום הסירכא.
¹⁸⁷⁸ הוספתי על-פי אבי העזרי.
¹⁸⁷⁹ מלה זו ליתא שם.
¹⁸⁸⁰ תיקנתי על-פי אבי העזרי. ונראה שהנוסח "הסלע" שבכ"י הוא ט"ס.
¹⁸⁸¹ באו"ז- עם הריאה, אך באבי העזרי כבפנים.
¹⁸⁸² הוספתי על-פי אבי העזרי.
¹⁸⁸³ באבי העזרי יש כאן תוספת הסבר- שיש מכה בדופן או נשבר הצלע.
¹⁸⁸⁴ באבי העזרי נאמר "בדופן" במקום "בריעותא".
¹⁸⁸⁵ הוספתי על-פי אבי העזרי.
¹⁸⁸⁶ שם- רוקא ואם תעלה אז.
¹⁸⁸⁷ ט"ס.
¹⁸⁸⁸ תיקנתי על-פי אבי העזרי.
¹⁸⁸⁹ באבי העזרי נוסף כאן "וזה דין האומות", ובכך מסתיים המקור, ובאו"ז מסתיים המקור כך- ואפילו אין בה
צמחים וקיימא לן כאבימי.
¹⁸⁹⁰ מכאן ועד הסימן {תשעה} (ולא עד בכלל) מקורו באבי העזרי, בתוך סימן אלף ופ"ט, עמ' נא, ופיסקה אחת
חוצצת בינו לבין המס"ד הקודם, אך באו"ז הם רצופים זה לזה, כבפנים, והפיסקה החוצצת מובאת רק אחרי מקור
זה, אלא שיש שם שנויי סגנון בלשון המקור, ולא הערנו על כך כי הלשון בפנים היא כלשון שבאבי העזרי.
¹⁸⁹¹ מחקתי על-פי אבי העזרי.
¹⁸⁹² שם- במצר.
¹⁸⁹³ הוספתי על-פי אבי העזרי.
¹⁸⁹⁴ מחקתי על-פי אבי העזרי.
¹⁸⁹⁵ מחקתי על-פי אבי העזרי, וכן נראה שהרי הן עצמן חלק מהריאה.
¹⁸⁹⁶ שם- אם ניקבו.
¹⁸⁹⁷ הוספתי על-פי אבי העזרי.
¹⁸⁹⁸ תיקנתי על-פי אבי העזרי.
¹⁸⁹⁹ באבי העזרי יש חילופי נוסחאות במלה זו- "הדבוק/שעלה", כאמור בהערה 42, שם.
¹⁹⁰⁰ ט"ס.
¹⁹⁰¹ הוספתי על-פי אבי העזרי.
¹⁹⁰² באבי העזרי בגוף ראשון ובהרחבת מה- כך קיבלתי מאבא מרי רבינו וכן סוגיית ההלכה למדקדק בה וכן פסק
זקנינו באונות כדבריי. באו"ז- כך קיבלתי מורי רבינו אבי' העזרי' מפי אביו רבינו יואל זצ"ל וכ"פ רבינו אליעזר בר
נתן זצ"ל וכ"פ רשב"ם וכן מורי רבינו אבי' העזרי' זצ"ל, ובכך מסתיים המקור.
¹⁹⁰³ תיקנתי על-פי אבי העזרי, והקריאה בפנים אינה ברורה.
¹⁹⁰⁴ באבי העזרי נוסף כאן- מצאתי.

רבי' אבי נ"ע¹⁹⁰⁷ כל שכנגד חתיכה¹⁹⁰⁸ דאוני כלפי השדרה אפי' [השלם]¹⁹⁰⁹ שלא נחתך לא שנה החיתוך ולא שנה כנגד החיתוך גבי האונות עד מקום המכוין¹⁹¹⁰ כנגד השדרה גבא דאוני דינו כמו החיתוך וכשר וכן מה שכנגד חיתוך האומא באומא וכן ראיתי שוב בהלכות גדולות¹⁹¹¹. וכן¹⁹¹² בתשוב' רבי' גרשו' מאור הגולה ז"ל אבל בשערי' דרבי' שמוא' הוא מטיל¹⁹¹³ גבול [שת]י¹⁹¹⁴ אצבעי הסמוכות¹⁹¹⁵ לחיתוך כלפי דופן דינו כחיתוכין דאוני וכשר והשאר הסמוך לשדרה יותר [יותר]¹⁹¹⁶ דינו כאומא הסרוכה לדופן [ותפוס לשון ראשון וכן?]¹⁹¹⁷ עיקר {שו' } [ו]האונות¹⁹¹⁸ העליוני' הסמוכו' לגרגרת ודרך להפרד {תשעו' } מן הגרגרת אם נסרכת לגרגרת טריפה (אף)¹⁹¹⁹ אך אם דבוקות לגרגרת ותפור' מלמעל' למטה כשר כך פסק בהלכות גדולות. ואני שמעתי שאם אינו יכול {שז' } להכניס אצבע ביניהם¹⁹²⁰ ומופרד מלמעלה¹⁹²¹ מעט מן {תשעו' } גרגרת [שנ]תוך¹⁹²² שניכר החיתוך כשר שכן גידולו ואם יכול להכניס אצבע ביניהם זהו עניין סירכא וטריפה וכן קיבל המפר' מרבינו אלופינו זקינו וכן פסק¹⁹²³ גבי שומן היורד בין שתי ערוגות¹⁹²⁴ ששיעורו באצבע וגם רב נחשון גאון פסק הכי¹⁹²⁵ ומעשה {שח' } היה¹⁹²⁶ באונא שאצל שומן דהלב¹⁹²⁷ שהיה מקצתה דבוי' {תשעו' } מלמטה אצל שומן¹⁹²⁸ הלב דרך גידולה ולא היה [יכול להכניס אפילו מחט ומכל מקום היה]¹⁹²⁹ דבוק יותר מכדרכו והכשירוה¹⁹³⁰ מן הטעם הזה והסכימו כל רבותי¹⁹³¹ לדבר הזה וכן¹⁹³² שמעתי האונ' [מ] (נ)ות¹⁹³³ שאצל (ה)חצר¹⁹³⁴ הכבד צריכות להפרד מעט מן ה[קנה] (כבד)¹⁹³⁵ היורד בין שתי הערוגות אבל¹⁹³⁶ אם דבוק לגמרי שאינו מתפרד מעט מלמעלה כלפי חצר הכבד או בעניין סירכ' אם כדי הכנסת אצבע ביניהם¹⁹³⁷ טריפה [לפי דברי המטרפין בהדבק בשומן שבין שתי הערוגות ואם האומות או האונות סרוכין בשומן היורד בין ב' הערוגות ויכול להכניס ביניהם

- ¹⁹⁰⁵ מחקתי על-פי אבי העזרי, והנוסח בכ"י הוא ט"ס.
- ¹⁹⁰⁶ מכאן ועד הסימן {תשעט' } (ועד בכלל) מקורו באבי העזרי, בתוך סימן אלף ופ"ט, עמ' נב – נג, אך ללא רצף לדין הקודם, ושם יש מו"מ נוסף בעניין סירכות, כולל מסורות שונות בשם חכמי אשכנז. תחילת הדברים כאן באבי העזרי היא "ומקום רביתא היא וקבלתי", ויעויין בהצעות ההגהה שבהערה 49, שם.
- ¹⁹⁰⁷ שם – וקבלתי מאבא מרי זצ"ל הלכה למעשה.
- ¹⁹⁰⁸ שם – חיתוכה.
- ¹⁹⁰⁹ הוספתי על-פי אבי העזרי.
- ¹⁹¹⁰ עיוין בהערה 50 של ר' דוד דבליצקי, שם, שהגיה כן באבי העזרי על-פי המקבילות, וגם כ"י מעש"ר מסייע כאן להגהתו.
- ¹⁹¹¹ "לפנינו ליתא" (הערה 51 של ר' דוד דבליצקי, שם).
- ¹⁹¹² באבי העזרי – וגם.
- ¹⁹¹³ שם – אבל בשערי רבינו שמואל מטיל בה.
- ¹⁹¹⁴ הוספתי על-פי אבי העזרי.
- ¹⁹¹⁵ מכאן עד המילים "סרוכה כאומא" הושלם שם ע"י ר' דוד דבליצקי על-פי האו"ז, וגם כת"י מעש"ר מסייע להגהתו.
- ¹⁹¹⁶ מחקתי על-פי האו"ז ונראה שהמלה נכפלה בפנים בט"ס.
- ¹⁹¹⁷ כך הוא באבי העזרי (אכן, אולי ראב"ה מתכוון לחלוק ולכן השמיט בכוונה לשון זו? וצ"ע)
- ¹⁹¹⁸ הוספתי על-פי אבי העזרי.
- ¹⁹¹⁹ מחקתי על-פי אבי העזרי, ושם נאמר גם "וכן פסק בהלכות גדולות" ועוד שני משפטים כהסבר לדין.
- ¹⁹²⁰ מלה זו ליתא באו"ז (החל מהמלה "אצבע" כאן נשמט משפט באבי העזרי ור' דוד דבליצקי השלימו על-פי האו"ז והמקורות המאוחרים לו, כמפורט בהערה 57, שם).
- ¹⁹²¹ באו"ז – למעלה.
- ¹⁹²² תיקנתי על-פי הסברא, ומלה זו ליתא באו"ז.
- ¹⁹²³ באבי העזרי מיוחס הפסק הראשון לקבלה מאביו "וכן קיבלתי מרבי אלופי אבי" והציון "וכן פסק אלופי רבינו זקני אב"ן" מוסב רק לפסק השני.
- ¹⁹²⁴ באבי העזרי – בין הערוגות.
- ¹⁹²⁵ שם – כן.
- ¹⁹²⁶ שם בגוף ראשון – ומעשה בא לידינו.
- ¹⁹²⁷ שם – הלב.
- ¹⁹²⁸ שם, במקום "אצל שומן" נכתב "לשומן".
- ¹⁹²⁹ הוספתי על-פי אבי העזרי ובפנים נשמט מחמת הדומות.
- ¹⁹³⁰ שם – והכשרוהו.
- ¹⁹³¹ שם – והסכימו רבותינו.
- ¹⁹³² שם – וגם.
- ¹⁹³³ תיקנתי על-פי אבי העזרי, ושם "בין האומות", וגרסת כ"י מעש"ר מסייעת לכיוון החשיבה שבבסיס הצעת ר' דוד דבליצקי, בהערה 70 שם, להגיה את המלה "בין".
- ¹⁹³⁴ מחקתי על-פי אבי העזרי.
- ¹⁹³⁵ תיקנתי על-פי אבי העזרי.
- ¹⁹³⁶ שם, במקום "אבל" נכתב "ויכול להכניס" ותמה ר' דוד דבליצקי בהערה 61 שם, על לשון זו.
- ¹⁹³⁷ מלה זו ליתא שם.

אצבע קטנה טריפה¹⁹³⁸ ואם דבוק בלא הפרד כשר שכן גידולו וכיוצא בזה¹⁹³⁹ פסק בהלכות גדולות אך לא הזכיר שיעור אצבע¹⁹⁴⁰ ורבי אפרי בר' יצחק נ"ע¹⁹⁴¹ מכשי אפי' דרך סירכא וטעמו לפי שחלב¹⁹⁴² טהור [הוא ו]¹⁹⁴³ סותם לפי¹⁹⁴⁴ שאינו מחלב העשוי ככובע דהיינו טרפשא דליבא חיטי דכרכשא ואין נראין דבריו¹⁹⁴⁵ לפי שטעם המטרפין לפי שאינו¹⁹⁴⁶ מקום רבייתא וסופו לינתק [ש]כשח[ניה] (ס) (ל)[נה]בהמה [ו]מהלכ[ת] (ה)¹⁹⁴⁷ השומן הזה דבוק לשדרה והאומות והאונות¹⁹⁴⁸ נשלפות¹⁹⁴⁹ ויורדות לחזה ומתפרק' למן¹⁹⁵⁰ אותו שומן וכן כשמתהפכת על השדרה מתפר' ה[שדרה] (סירכא) הדבוק[ה] (ות)¹⁹⁵¹ בחזה או בשומן הלב ורבי' שמואל בר' מאיר כת' אם האונות א[ו] (ס) האומ[ות] (א) נסרכות¹⁹⁵² יחד מאחוריהם על אותו [השומן]¹⁹⁵⁴ שבצד השדרה {תשעט} טריפה. כתוב¹⁹⁵⁵ בתשובת הגאונים פעם אחת נכנסו מר [רב צדוק]¹⁹⁵⁶ בר רב יצחק¹⁹⁵⁷ גאון ומר אבימי וכמה גאונים [ותלמידיהם]¹⁹⁵⁸ עמהם אצל רב¹⁹⁵⁹ מר יעקב גאון [ו] אמרו¹⁹⁶⁰ לו שמענו עליך שאתה מתיר הסנ[ר] (מ) וך¹⁹⁶¹ לשומן הלב לפרקו ולנפח ולכשרו אם עולה בנפיחה¹⁹⁶² אמ' להם ח"ו לא כך אני מתיר אלא פעמים שמתוך רוב שומן הלב ושומן הבהמה [נסרך]¹⁹⁶³ לאונות ולאומי' ולעינוניתא דוורדא והתרת' לאחוז בקנה ולנענע את הריאה ג' וד' פעמים יפה יפה אם תינתק הסירכא¹⁹⁶⁴ מא[נליה] (מה)¹⁹⁶⁵ אז¹⁹⁶⁶ אני מכשירה אבל [ל] (ב) פרק [ב] (ל) יד¹⁹⁶⁷ לא התרת[נ'] והסכימו עליו¹⁹⁶⁸ כל הישיבה והורו כן לכל ישר'. וכן מצינו בהלכות גדולות של נשיאים וגאוני' וראשי ישיבות וראשי גליו' ז"ל¹⁹⁶⁹ וכיוצא בזה נ"ל לבדוק בשומן שבין שתי [ה] ערוגות¹⁹⁷⁰ ועוד כתו' [בתשובת הגאונים]¹⁹⁷¹ אם נמצא נקב בקנה אצל האונ[נ] (מ) ות¹⁹⁷² מקריבין ומתכוונין¹⁹⁷³ מאונא¹⁹⁷⁴ אצל הקנה אם מתכוונין יחד יכול להבח' כי כשנתלשה הריאה לחוץ בכח נעקרה הריאה

-
- 1938 הוספתי על-פי אבי העזרי, ובפנים נשט על-ידי הדומות, ככל הנראה.
- 1939 שם- בהן.
- 1940 שם נוסף גם- אבל רבינו זקני הכשירו והזכירו (ויעויין בהערה 63 של ר' דוד דבליצקי, שם).
- 1941 שם ליתא נ"ע וכתוב "היה".
- 1942 שם- וטעמא שחלב.
- 1943 הוספתי על-פי אבי העזרי.
- 1944 שם- מפני.
- 1945 עויין שם, הערה 64, לגבי משמעות חילוף הנוסח בין עדי הנוסח של אבי העזרי לגבי מלה זו.
- 1946 שם- שהטעם שמטרפין מפני שאינו להם מקום.
- 1947 כל התיקונים בשורה זו הם על-פי דרך הלשון שבאבי העזרי, בו נאמר- שכשהבהמה חיה ומהלכת.
- 1948 באבי העזרי- וגם האונות.
- 1949 שם- נטפלות.
- 1950 שם- לחזה למטה ומתפרדות מן.
- 1951 התיקונים בשורה זו הם על-פי אבי העזרי.
- 1952 כל התיקונים בשורה זו הם על-פי דרך הלשון שבאבי העזרי, בו נאמר "האומות או האונות".
- 1953 באבי העזרי – סרכות.
- 1954 הוספתי על-פי אבי העזרי.
- 1955 מכאן ועד סוף המס"ד מקורו באבי העזרי, בתוך סימן אלף ופ"ט, עמ' נג-נד, ויעויין בהערה 69, שם, למקורות ולמקבילות. שם אין מדובר בהמשך רצוף לדין הקודם, אלא לאחר דיון הכולל שיטות שונות בין הראשונים לגבי סירכות הריאה.
- 1956 הוספתי ע"פ אבי העזרי.
- 1957 שם ליתא "בר רב יצחק".
- 1958 הוספתי על-פי אבי העזרי.
- 1959 מלה זו ליתא שם.
- 1960 הוספתי על-פי אבי העזרי.
- 1961 תיקנתי ע"פ אבי העזרי.
- 1962 שם בקצרה יותר- לפרק ולנפח וכשר.
- 1963 הוספתי ע"פ אבי העזרי.
- 1964 שם- את הסירכא.
- 1965 תיקנתי על-פי אבי העזרי.
- 1966 מלה זו ליתא שם.
- 1967 תיקנתי ע"פ אבי העזרי.
- 1968 שם- עמו.
- 1969 שם נוסף- וכן כתוב בשערי רב שמואל.
- 1970 הוספתי על-פי אבי העזרי.
- 1971 הוספתי על-פי אבי העזרי.
- 1972 תיקנתי ע"פ אבי העזרי.
- 1973 שם- ומכוונים, וכן הוא להלן בהמשך השורה.
- 1974 שם- האונא.

מִן¹⁹⁷⁵ הקנה והיינו מישמוש הטבח וכשר. ועוד כתוב בתשוב¹⁹⁷⁶ היכא (דד') דדבוק' כל הריאה לדופן בלא סירכא [וקורין] (וחוזרין) ¹⁹⁷⁷ אותו פילמצירא בל¹⁹⁷⁸ והוא כעין עור ורקבובית המכסה הריאה לבד מן קרמא עילאה ותתאה של ריאה עצמה(ו)מוציאין¹⁹⁷⁹ ומפרידין אות' מן אותו העור ובדקינן לה בפשורי ואי¹⁹⁸⁰ מבצבצא טריפה ואי לא כשירה וכן נמי דינא אם בעניין זה דבוקה רובה.. ויש מרבותי שאין מפרידין¹⁹⁸¹ ממנה אותו העור אלא נופחין ובודקין אותה עם העור¹⁹⁸² דדייני לה כריאה הסרוכה¹⁹⁸³ לדופן דהוי סתימה כי סביך בבשרא ואין¹⁹⁸⁴ נ"ל דהתינח במקום רבואת אבל שלא במקום רבואת מאי איכא למימ' אלא¹⁹⁸⁵ לשון ראשון עיקר וכן אירע מעשה (וכן פסק) [נפשט]¹⁹⁸⁶ רבי' שב"ט אותו העור (סתימה) מעלי[ה](א)¹⁹⁸⁷ והכשירה.

{ 137 } מעשה¹⁹⁸⁸ היה¹⁹⁸⁹ שהיו מהבהבין שפה של בהמה¹⁹⁹⁰ [אצל קדירה של בשר]¹⁹⁹¹ ונפלה לקדירה ולא¹⁹⁹² נמלחה השפה¹⁹⁹³ ולא יצתה מידי דמה [והתרנו הקדירה ואסרנו השפה]¹⁹⁹⁴ וטעמא¹⁹⁹⁵ משום שדם האיברים שלא פירש מותר כדמפר¹⁹⁹⁶, רב אחאי גאון¹⁹⁹⁷ דבשר שלא נמלח שרי¹⁹⁹⁸ למיכל¹⁹⁹⁹ באומצא פי חי. אי"כ שפה זו מתי תאסור²⁰⁰⁰ הקדירה כשתפלוט דמה לחוץ [הדר]²⁰⁰¹ הוה ליה דם לגבי בשר²⁰⁰² מין ושאינו²⁰⁰³ מינו ובטל בס' ואפי' שפי²⁰⁰⁴ כמו²⁰⁰⁵ שפלוט [הדם]²⁰⁰⁶ הויה היתיר ואז²⁰⁰⁷ (ו)מהני²⁰⁰⁸ לבטל הדם לפי²⁰⁰⁹ שהבשר אינו אוסר אלא הדם שבו. ובעודו בבשר אינו אסור אלא כשיצא²⁰¹⁰ ואז בטל ורואין²⁰¹¹ כאילו כל השפה²⁰¹² דם גמור ומשערין כנגדה ס'²⁰¹³ דאי במאי דנפיק

-
- 1975 שם - להבחין בו כשתלש הריאה לחוץ אצלו בכח נקרעה מן.
- 1976 דהיינו - בתשובתם.
- 1977 תיקנתי ע"פ אבי העזרי.
- 1978 שם - פולמונידא בלע"ז.
- 1979 מחקתי על-פי אבי העזרי.
- 1980 שם - אי.
- 1981 שם - מפריד.
- 1982 שם בהיפוך הסדר - אלא עם העור נופחין ובודקין אותה.
- 1983 שם - הסמוכה.
- 1984 שם - וזה אין.
- 1985 שם - אלא אמ'.
- 1986 תיקנתי על-פי אבי העזרי.
- 1987 תיקנתי על-פי אבי העזרי.
- 1988 מכאן ועד סוף המס"ד מקורו באבי העזרי, בתוך סימן אלף ופ"ט, עמ' ס-סא, בתוך דיני טריפות הריאה, למרות שאין הוא קשור כלל לנושא זה. הפסק מופיע בהרחבה רבה מאוד שם, בתוך סימן אלף וקמ"ד, עמ' ריא, אך הנוסח בפנים הוא על-פי המקור המקוצר.
- 1989 מלה זו ליתא באבי העזרי.
- 1990 שם - פרה.
- 1991 הוספתי על-פי אבי העזרי.
- 1992 שם - והנה לא.
- 1993 מלה זו ליתא שם.
- 1994 הוספתי על-פי אבי העזרי.
- 1995 שם - וטעמא דידי.
- 1996 שם - כדפסק.
- 1997 שאילתות (ויקרא), שאילתא פ"א, עמ' ט.
- 1998 הנוסח בכ"י מעש"ר מאשר את הגהת ר' דוד דבליצקי באבי העזרי, שם, הערה 14.
- 1999 באבי העזרי - למיכל מיניה.
- 2000 שם - אוסרת.
- 2001 תיקנתי ע"פ אבי העזרי, והקריאה בפנים אינה ברורה.
- 2002 שם - שאר בשר שבקדירה.
- 2003 שם - בשאינו.
- 2004 שם - השפה.
- 2005 מלה זו ליתא שם.
- 2006 הוספתי ע"פ אבי העזרי.
- 2007 מלה זו ליתא שם.
- 2008 מחקתי על-פי אבי העזרי.
- 2009 מלה זו ליתא שם.
- 2010 שם - לכשיוצא.
- 2011 שם, במקום "ורואין" נכתב "ויש לנו למנות".
- 2012 שם - אותה השפה.
- 2013 שם בשנוי לשון קל - ולפי זה משערין בס'.

{שתשפא} מינה [מנא] 2014 ידעינן. וכיוצא בזה נאמי 2015 אם חתיכה של בשר שלא נמלחה נפלה לקדירה מותר 2016 בסי' דלא [הוי] 2017 מין ומינו וכל שכן לדברי המתירין מין ומינו בסי' 2018 ותו אית (ו)טעם 2019 אחריני 2020 להתי' שאינו מינו דשפה איקרי 2021 דבתר שמה אזלינן כדאמי גבי 2022 הנודר מן הבשר מותר בראש וברגלים ובנדרים 2023 הלך אחר לשוי בני אדם. וראיתי שרבי אבן[ן] (ני) העזרני 2024 אסר 2025 גבי חתי' בשר 2026 שלא נמלחה ונפלה 2027 לקדירה. ונראה לאסור לכאורה וטעמא משום דלא סליק ליה 2028 דיקולא דמיא לחתיכה לכל צד ונכנס [הדם] 2029 לחתיכה שאצלה ואוסר אותה והוה 2030 לין] כלא ניער וכיסה ואין נרא' לפי שהמים נכנס בין חתיכי 2031 ודווקא בחיטי אמרי' הכי גבי חמץ בפסח מפני שיש לה 2032 סדק מושכת 2033 בתו' הסדק הוא הציריא ואין הקילוח של מים נכנסת 2034 ביניהם [ומתחמץ ודווקא חוץ הקילוח המעכבו מלחמץ אינו נכנס ביניהם אבל המים נכנסים ביניהם] 2035 תדע שהרי מחמת המים [שבניהם] 2036 חששו לחמץ דאמי רבא 2037 לא ניחליט איניש תרתי חיטי בהדי הדדי דדילמא אזלא [חדא] (חזרה) 2038 ויתבא בציריא (ב) [ד]חברת 2039 ולא סליק לה דיקולא דמיא ואתיא לידי חימוץ 2040 ציריא פי' 2041 ביקוע שבהן 2042 אבל 2043 שאר אסורי' כיון שהמים נכני' ביניהם מותר ולא שאני כדי לחלוק עליו אך אשר {תשפב} עם לבבי כתבתי 2044 {138} כנף 2045 העוף שנשבר בין פרק ראשו 2046 שאינו נאכל בין האמצעי אם [עור] (רוב) 2047 ובשר חופין את רובו כשיצא הכל כשר 2048 (.) ואפי' האבר עצמו 2049 ואם אין חופין את רובו האבר לבדו אסור משו' אבר מן החי. וצריך להסיר 2050 מן המותר עמו 2051 כשחותך אותו מן המחובר 2052. וכן בבהמה. ואם הפרק השלישי הסמוך לגוף נשבר או

-
- 2014 הוספתי ע"פ אבי העזרי.
2015 שם - אני אומר.
2016 שם - שמותר.
2017 שם - ולא הוי.
2018 שם - מין במינו בסי' דמותר.
2019 שם - ותו יש לתת טעם.
2020 מלה זו ליתא שם.
2021 שם - שאינו מינו השפה.
2022 שם - גבי נדרים.
2023 שם - דבנדרים.
2024 תיקנתי ע"פ אבי העזרי, שמייחס את הדברים ל"רבינו זקניי", הוא ר' אב"ן. (עם זאת, אין לשלול שעיבוד מכוון לפנינו).
2025 שם - אוסר.
2026 מלה זו ליתא שם.
2027 שם - שנפלה.
2028 שם, במקום "ונראה...ליה" נכתב "וטעמו דחיישינן [תיקון ר' דוד דבליצקי- יעויין הערה 16, שם] דילמא לא סליק לה".
2029 הוספתי על-פי אבי העזרי.
2030 שם - דהוה.
2031 שם, במקום "ואין...חתיכי" נכתב " ואין נ"ל דהדבר נראה לעינים שהמים נכנסין בין חתיכה לחתיכה".
2032 כך הוא גם באבי העזרי, ור' דוד דבליצקי, שם, הגיה ללשון רבים בהתאם להמשך שם, אך לפי הנוסח בכ"י מעש"ר אין קושי כי גם ההמשך הוא בלשון יחיד.
2033 באבי העזרי במקום "מושכת" נכתב "ויושבין".
2034 שם - נכנסין.
2035 הוספתי ע"פ אבי העזרי, ובכ"י נשמט כנראה ע"י הדומות.
2036 הוספתי על-פי אבי העזרי.
2037 כך הוא גם שם, ור' דוד דבליצקי הגיה שם ל-"רב יוסף", על-פי דברי ר' אב"ה בסימן אלף וקמ"ד, עמ' ריב.
2038 תיקנתי על-פי אבי העזרי.
2039 תיקנתי על-פי אבי העזרי.
2040 שם - חימוצא.
2041 שם סדר המילים הפוך "פירוש ציריא".
2042 שם נוסף גם - דיקולא פירוש בלטורא בלע"ז.
2043 שם - אבל גבי.
2044 שם יש גם חתימה - אב"י העזרי".
2045 מכאן ועד סוף המס"ד מקורו באבי העזרי, בתוך סימן אלף ופ"ט (ומתחיל מאמצע משפט!), עמ' פא-פב.
2046 שם - הפרק הראשון.
2047 תיקנתי ע"פ אבי העזרי.
2048 שם - מותר.
2049 מלה זו ליתא שם.
2050 שם - לשייר מעט.

נחתך אם הוא²⁰⁵³ רחוק מעט מחיבורו בדופן כבוכנא ואסיתא שאין לחוש לריא' הכל שוה דינו²⁰⁵⁴ לשנים פרקים הראשון[נים]ו²⁰⁵⁵ וכן משמע מתשובת²⁰⁵⁶ רבי שלמה נ"ע ויש אומי²⁰⁵⁷ אם נשבר ברחוק מחיבורו שמעיינין²⁰⁵⁸ בצלעות אם נצרר הדם יש (ל)חוש (לר') לנקובת הריאה וצריך בדיקה²⁰⁵⁹ ואם נשבר ממנו²⁰⁶⁰ במקום חיבורו [או]²⁰⁶¹ אם נשמט הבוכנא מן האסיתא דהיינו שמוטה²⁰⁶² בעוף שצריך²⁰⁶³ לבדוק {תשפג} הריאה שלא תהא נקובה ויש גאונים שאמרו אפי²⁰⁶⁴ בסמוך לגוף אין לחוש לריאה אם נשבר אבל אם נשמט אז צריך לבדוק הריאה²⁰⁶⁵ וכיצד בודקין²⁰⁶⁶ צריך²⁰⁶⁷ לבתר העוף מלפניו ומניח הריא' דבוק' בצלעות (כתל)²⁰⁶⁸ כתולדותה ומביא שפופר' ומכניס בקנה ונופח ונותן על הריאה גילה או רוקה²⁰⁶⁹ אם עולה בנפיחה כשירה ואם לאו טריפה {תשפד} ושמוטת יד בבהמה כשיר' ואין לחוש לריאה ואם הרגלים האחרונים נשמטו בבהמה או בעוף (בבהמה או בעוף)²⁰⁷⁰ בלי [שבר]²⁰⁷¹ אי איעכול ניביה טריפי' ואי לא כשיר' ואע"ג דתני לוי כל טריפי' שמנו חכמים בבהמה כנגדן בעוף יתר עליהם העוף נשבר העצם אע"פ שלא ניקב קרום של מוח טריפה {תשפה} ואוקמינא בעוף של מים הואיל וקרומו רך והרי שמוטת²⁰⁷² נמי (ד)יתר²⁰⁷³ העוף יש להשיב כיון דשמוטת גף {תשפז} משום חשש נקובת ריאה נגעו בה ובנקובת ריאה שניהן שוין ושמוטת יד בבהמה מתוך חזק רוחב הכתף ועוביו לא ניקבה הריאה מה שאין כן בנשבר העצם שאפילו הקרום קיים אינו מגין בעוף כבהמי²⁰⁷⁴

{139} מצאתי²⁰⁷⁵ בשם רבי' שלי' צריך שיהא הבשר במלח שיעור הילוך מיל²⁰⁷⁶ ויש משערין בשיעור²⁰⁷⁷ צלייתו לפי²⁰⁷⁸ שملוח כרותח²⁰⁷⁹ דצלי ובהלכות גדול' [אמר:]²⁰⁸⁰ כן ואין זה נכון לפי שאם כן נתת²⁰⁸¹ דברך לשיעורין ואתי למיטעי פעמים שהמדור' גדולה ונצלה מהרה²⁰⁸² ופעמי' קטנה ושוהא בצלייתו.

{140} ידיחנו²⁰⁸³ במים גי²⁰⁸⁴ פעי' {תשפח} לאחר מליחה²⁰⁸⁵ דאמי' שמואל ימלחנו יפה²⁰⁸⁶ ויחזור וידיחנו יפה יפה²⁰⁸⁷ בשם רבי' שלי²⁰⁸⁸.

-
- 2051 שם - עם האבר האסור.
2052 שם ליתא "מן המחובר".
2053 מלה זו ליתא שם.
2054 יעויין בהערה 13, שם, לגבי חילופי הנוסח במלה זו בין המקבילות.
2055 תיקנתי על-פי אבי העזרי.
2056 כך תוקן על הגיליון בכ"י וכן הוא באבי העזרי.
2057 באבי העזרי במקום "ויש אומי" מיוחס במפורש - "ורבינו זקני כתב"
2058 שם - שיש לעיין.
2059 יעויין בהערה 16, שם, לגבי חילופי הנוסח במלה זו בין המקבילות.
2060 שם - ממש.
2061 הוספתי ע"פ אבי העזרי (ושם - או לא נשבר אד).
2062 שם - שמוטת גף.
2063 שם - צריך.
2064 שם - שאפילו.
2065 שם נאמר גם - ונ"ל דיש לחוש ולבדוק אפילו בנשבר סמוך לגוף בחיבורו. ייתכן שמשפט זה הושמט בפנים במכוון.
2066 שם - בדיקתה.
2067 שם - יש.
2068 המלה מסומנת בסימני מחיקה בכתב היד עצמו.
2069 באבי העזרי - או גדפא או רוקא.
2070 נכפל בט"ס.
2071 תיקנתי על-פי אבי העזרי והקריאה בכ"י אינה ברורה.
2072 שם - בשמוטת גף.
2073 מחקתי על-פי אבי העזרי.
2074 שם - כמו בבהמה.
2075 מכאן ועד סוף מס"ד 141 מקורו באבי העזרי בתחילת (כמעט מתחילתו ממש של הסימן - ונקטע אצלנו המשפט הראשון ומתחיל מאמצע העניין) סימן אלף וצ"ח, עמ' קה, שכותרתו "וזהו ניקור ונקיית הבשר מן החלב ודם וגידים שבו" (ופיצלתי את המקור לשלושה מס"דים נפרדים על-פי התוכן), וזהו גם הסימן הראשון שעל פרק גיד הנשה.
2076 שם - וצריך שישא במלח שיעור מיל כדי שיצא הדם וכן מצאתי בשם רבינו שלמה. יעויין בהערה 1, שם, למקבילות ומקורות בספרות דבי רש"י.
2077 שם - כדי שיעור.
2078 שם - מפני.
2079 שם - הרי הוא כרותח.
2080 כך נ"ל שכתוב, אולם הקריאה בפנים אינה ברורה, ובאבי העזרי - וכן בהלכות גדולות.
2081 באבי העזרי אין "לפי שאין כן" ובהתאם לכך במקום "נתת" יש "ונתת".
2082 שם - ונצלית במהרה.

{ 141 } בשר²⁰⁸⁹ יבש שנתבשל בלא הדחה בדיעבד²⁰⁹⁰ אין בכך כלום. שכבר כלה כל²⁰⁹¹ הדם והרבה ראיות²⁰⁹² להביא.

{ 142 } אמר²⁰⁹³ רבא²⁰⁹⁴ דם דגים { תשפט } שכינסו אסור אי נמי מכונס מעצמו ואין בו קשקשים אסור מדרבנן דנרא' כדם²⁰⁹⁵ בהמה.

{ 143 } כנתא²⁰⁹⁶ { תשץ } אסור לבשלה בקדירה אף²⁰⁹⁷ אם נמלחה כדין בשר ורב²⁰⁹⁸ יהודאי גזר²⁰⁹⁹ משום שורייקי²¹⁰⁰ סומקי דאית בה שיש בה גידים דקים²¹⁰¹ ואי אפשר להוציאם ולא ידענו²¹⁰² מאי שנא מטיגונא²¹⁰³

{ 144 } ואסור לבשל בשר תרנגול ועוף אבל²¹⁰⁴ לא שימלחנו כבשר בהמה.

{ 145 } וצריך להוציא כל המוח שבראש מפני הדם שבקרום ובשם רבי' יעב"ץ ובשם רבי' אבן[ן] (לי) העזרי²¹⁰⁵ ראיתי חתיכה ומליח²¹⁰⁶ (ו)דווקא²¹⁰⁷ בגידין שהן קשין צריך חתיכה אבל קרמי דמשום דם שהם רכים אפי' לא חתיכה²¹⁰⁸ שפיר דמי רק [שימלחנו] (שידיחנו)²¹⁰⁹ יפה²¹¹⁰ ואמר' גבי מזרקי חתיכה ומליחה²¹¹¹ אפי' לקדירה שפיר דמי ואם נתבשל (יפה)²¹¹² בתוכו נ"ל²¹¹³ דצריך לשער בששים אם יכול לבטל בחתיכה שהוא בתוכו מותר²¹¹⁴ ואם לאו צריך לשער בכל החתי²¹¹⁵ בס' לפי שנעשית²¹¹⁶ נבילה ואוסרת הכל ודם ובשר שני מינין הן. ובתשובת ר"ח נ"ע²¹¹⁷ כתו' כל דבר שהוא משום חלב ו ו --- אין לשנו' ולחלק בין צלי למבושל דאסורין ואיסורין שוין כאחד²¹¹⁸ אבל [כל]²¹¹⁹ דבר שהוא²¹²⁰ משום דם לבשל אסור ולצלות מותר ומאריך בלשו'

-
- 2083 שם - ואח"כ ידיחנו.
- 2084 שם - בגי'.
- 2085 שם אין "לאחר מליחה".
- 2086 שם - יפה יפה.
- 2087 באבי העזרי רק פעם אחת "יפה", ויעויין בהערה 4, שם, בעניין משמעות חילופי הגרסאות בנקודה זו.
- 2088 באבי העזרי נוסף כאן - ולי נראה דסגי בבי' פעמים. ייתכן שהושמט בפנים במכוון.
- 2089 שם יש גם משפט ייחוס - ובתשובת זקני כתוב וגם בשם ר' יעקב לוי שקיבל מרבו דבשר.
- 2090 שם בהיפוך סדר המילים - בדיעבד בלא הדחה.
- 2091 מלה זו ליתא שם.
- 2092 שם - בראיות.
- 2093 מכאן ועד סוף המס"ד מקורו באבי העזרי, בתוך סימן אלף וצ"ח עמ' קו, ללא רצף למס"ד הקודם, ומדובר במסירת דברי התלמוד בכריתות כא'; בתוך מקור ארוך העוסק בפרטים שונים בהגדרת איסור דם.
- 2094 באבי העזרי - רב.
- 2095 שם, במקום " דנרא' כדם " נכתב "דחשדי ליה כאוכל דם"
- 2096 מכאן ועד סוף מס"ד 145 מקורו באבי העזרי, בתוך סימן אלף וצ"ח, עמ' קו (ושתי מילים בעמ' קז), ופיצלתי את המקור למס"דים נפרדים על-פי התוכן. יצוין, כי משפט אחד (בעניין צליית כבד עם בשר בשפוד אחד) מפריד שם בין הפיסקא הקודמת בפנים לפיסקא דידן ולא הובא כאן בפנים. ובאבי העזרי מתחיל כאן - ואת הכנתא.
- 2097 גרסת כ"י מעש"ר מאשרת את הגהת ר' דוד דבליצקי באבי העזרי, שם.
- 2098 באבי העזרי - ורבי.
- 2099 שם - גזר כן.
- 2100 יעויין בהערה 15, שם, לגבי חילופי הגרסאות במלה זו.
- 2101 שם - שגידים דקים יש בהם. הנוסח בפנים, שבלשון יחיד, נראה עדיף.
- 2102 שם - ידענא.
- 2103 יעויין בהערה 16 בעמ' קו, לגבי נוסח מלה זו, והנוסח בכ"י מעש"ר מאשר את דברי ר' דוד דבליצקי.
- 2104 באבי העזרי - אם, וזהו חילוף נוסח בעל משמעות הלכתית.
- 2105 תיקנתי ע"פ אבי העזרי שמייחס את הדברים במפורש ל-"רבינו זקני". עם זאת, אין לשלול שעיבוד מכוון לפנינו.
- 2106 שם - חתכיה ומליחה.
- 2107 מחקתי על-פי אבי העזרי.
- 2108 שם - חתכיה.
- 2109 תיקנתי על-פי אבי העזרי.
- 2110 שם - יפה יפה.
- 2111 שם - חתכיה ומליחה.
- 2112 מחקתי ע"פ אבי העזרי ונראה שמלה זו נשתרבה בכ"י בט"ס מהשורה הקודמת.
- 2113 באבי העזרי - נראה.
- 2114 באבי העזרי - דצריך לבטל אם יכול לבטל בחתיכה שהיא בתוכו בס' מותר (ויעויין בהתלבטות לגבי נוסח זה בהערה 18, שם).
- 2115 דהיינו - החתיכות.
- 2116 באבי העזרי - כי נעשית.
- 2117 שם אין " נ"ע ".
- 2118 שם בשינוי לשון קצת - כל דבר שהוא אסור משום חלב אין לשנות ולחלק בין צלייתו לבישולו ואיסורן שוה כאחת.
- 2119 הוספתי על-פי אבי העזרי.
- 2120 שם - שאסור.

{ 146 } רבי²¹²¹ ש"י פסק לצלי²¹²² צריך למלוח מעט²¹²³ ואם לא מלחי כלל אסור ורבי²¹²⁴ יב"א מתיר.

{ 147 } לאותם²¹²⁴ הקונים רק מלפנים של בהמה לפנים של כבשים ומולחי מות²¹²⁵

{ 148 } ויש²¹²⁵ מקומות שלא נמצא שם מלח כלל בשם רב האי גאון כתו' דהכי לעבדי²¹²⁶ מחתך ליה וצלי ליה ואכיל ליה²¹²⁷ ואי בעי לבשוליה בקדירי ליטוייה ברישא עד דדייב כוליה דמא והדר ניבשל ליה²¹²⁸ בקדירי

{ 149 } והגיד²¹²⁹ בלא קנוקנות²¹³⁰ ושמו אינו אוסר לאשר²¹³¹ { תשצא } מתבשל²¹³² עמו דעץ הוא והתור²¹³³ חייבי עליו ואם נצלה עם הירך בלא קנוקנות ושמו²¹³⁴ קולף ואוכל (שמגי) עד שמגיע ל[גיד]²¹³⁵

{ 150 } קדירה שנתבשלה בה בשר ו--\ ושכחו ובישלו בה חלב דיני שאוסרת בנותן טעם²¹³⁶ וכן להפך. ודווקא אם היא בת יומא ואם אינה בת יומא רק שעברה²¹³⁷ עליה הלילה אפילו אם אינו יום שלם. מיפגמי ושריא. וזכר לדבר עיבור צורה פי' שנסתנה מדמותה²¹³⁸ וכן פסק ר"ת²¹³⁹ והני מילי בדיעבד אבל לכתחילה לא. וכן בכך חולבת ובלבד שהודחו קודם לכן²¹⁴⁰ ואין [דבוק בהן]²¹⁴¹ ממשות האיסור

{ 151 } ועל²¹⁴² פי רש"י של כחל וכן פי' רבותי ונחלקו עליו להתי²¹⁴³ היכא דקרעיה שתי וערב בהדי ב[ש](ת)²¹⁴⁴ ורבי זקני נמי כתב להתירו²¹⁴⁵ וסיים (.) אע"פ שהלכה אני דורש ומפרי' להיתירי חס ושלוש לפרוך גדרן של ראשוני להתירו והחרים כל²¹⁴⁶ מי שיסמוך על פתורו בדבר זה והוא הארין²¹⁴⁷ (ה) . וזה תורף לשונו ודבריו. הכחל קורעו שתי וערב וטחו בכותל ומותר לבשלו { תשצד } עם בשר לכתחילה וכ"ש לבשוליה²¹⁴⁸ לחודיה דשרי ועלה קאמ' רב אינו עובר עליו ומותר ואידי דנקט לגבי סיפא לב²¹⁴⁹ אינו עובר עליו [ד]משמע²¹⁵⁰ דיעבד אין לכתחילה לא תנא נמי רישא²¹⁵¹ אינו

²¹²¹ מכאן ועד סוף המס"ד מקורו באבי העזרי, בתוך סימן אלף וצ"ח, עמ' קח, ושם זה בסוף דיון הלכתי ארוך הממשיך את הנדון שבמס"ד הקודם, ואינו מופיע בפנים. ומתחיל כאן- ורש"י.

²¹²² שם – שלצלי.

²¹²³ שם – מעט למלוח.

²¹²⁴ לא מצאתי את המקור באבי העזרי.

²¹²⁵ מכאן ועד סוף המס"ד מקורו באבי העזרי, לקראת סוף סימן אלף וצ"ח (בהמשך ישיר לעניין הלכתי אחר הנוגע לקניית הלפנים של בהמות), עמ' קיא-קיב [ובלשון קצת שונה בסוף סימן אלף וקמ"ב, עמ' רט. אמנם, הסימן כולו הוא מדברי רבינו יואל הלוי, אך פיסקא קצרה זו היא מר' אבי"ה עצמו- כפי שהעיר שם ר' דוד דבליצקי בהערה 30], ועיינין בהערה 67, שם, למקבילות ולמקורות בספרות ראשוני אשכנז. באבי העזרי המקור מתחיל בלשון יחיד- ומקום שלא נמצא שם.

²¹²⁶ באבי העזרי- כתוב בשם רב היי גאון דהכי עבדינן.

²¹²⁷ שם- מחתך ליה לבישרא וצלי ואכיל ליה.

²¹²⁸ שם, במקום "ניבשל ליה" נכתב "מצי לבשולי".

²¹²⁹ מכאן ועד סוף מס"ד 150 מקורו באבי העזרי, בתוך סימן אלף וק"א, עמ' קיג (ופיצלתי את המקור למס"דים נפרדים על-פי התוכן).

²¹³⁰ הוספתי על-פי אבי העזרי.

²¹³¹ יעויין בהערה 2, שם, לגבי חילופי הנוסח במלה זו.

²¹³² באבי העזרי – מתבשלין.

²¹³³ שם – אלא שהתורה.

²¹³⁴ שם- ושומן.

²¹³⁵ תיקנתי ע"פ אבי העזרי והקריאה בכ"י אינה ברורה. באבי העזרי נוסף כאן משפט הנוגע לאיסור והיתר שנצלו יחד- ודין חלב שמפעפע כתבתי בתשובתי.

²¹³⁶ באבי העזרי בשני לשון- קדירה שבישל בה בשר לא יבשל בה חלב ואם בשל בנותן טעם.

²¹³⁷ שם- שעבר.

²¹³⁸ המילים " פי' שנסתנה מדמותה" אינן שם.

²¹³⁹ יעויין במבואו של ר' דוד דבליצקי לספר אבי העזרי למסכת חולין, עמ' ח, כי יש חילוף נוסח עקבי בין כתבי היד של הספר לגבי- "רבינו יעקב/רבינו תם".

²¹⁴⁰ המילים "קודם לכן" אינן באבי העזרי.

²¹⁴¹ הוספתי על-פי אבי העזרי.

²¹⁴² מכאן ועד סוף המס"ד מקורו באבי העזרי, בתוך סימן אלף וק"י, עמ' קלב-קלג.

²¹⁴³ באבי העזרי- ועל פ"ש של כחל רבותי נחלקו עליו להתירו. לפי נוסח זה "רבותינו" חלקו על רש"י ואילו לפי הנוסח בפנים נראה כי "רבותינו" הסכימו עמו. אמנם, מהנוסח בפנים "ונחלקו עליו", ניתן היה להסיק לכאורה כי אין מדובר בשני מכוון אלא בטי"ס, לאור אי ההתאמה בין יחיד (עליו) לרבים (רש"י ורבותינו). מאידך גיסא, ייתכן שלשון היחיד מוסבת לרש"י לאור מרכזיותו, למרות שגם "רבותינו" הסכימו עמו.

²¹⁴⁴ תיקנתי על-פי אבי העזרי.

²¹⁴⁵ שם- להיתר.

²¹⁴⁶ שם- לכל.

²¹⁴⁷ תיקנתי על-פי אבי העזרי, ולשון זו מתאימה גם להמשך הציטוט (באבי העזרי- והוא האריך בדבר זה).

²¹⁴⁸ שם- לכתחילה לבשוליה.

²¹⁴⁹ שם- דנקט בסיפא לגבי לב.

עובר עליו ותניא כלישנא קמא דרב כחל [ש]בישלו²¹⁵² פי לחודיה ע"י קריעה שתי וערב ומסיק רבא²¹⁵³ שבישלו אפי' לכתח"י וכו' עד אמ' לה' רב נחמ' לדביתהו ו---\ זויקי לי כחל²¹⁵⁴ כמו שפי' הערוך²¹⁵⁵ [מלשון]²¹⁵⁶ זיקי' מלאים ובפ"ב דע"ז קאמר²¹⁵⁷ הני ארמאי זווקני פי²¹⁵⁸ נפוחים ובשלוהו דהיינו כרביה²¹⁵⁹ וכלישני' קמא דתניא כוותיה ופריך והא אנן תנן הכחל קורעו פי' שתי וערב ופריך ההוא לקדיר²¹⁶⁰ פי' עם הבשר אבל לחודיה לא צריך אלא או שתי או ערב [ומקשי והקתני הכחל שבישלו פירוש אפילו שתי או ערב]²¹⁶¹ ופריך דאפי' ²¹⁶² לכתחילה וכו' ועל דרך שיטה זו²¹⁶³ כל ההלכה ולפי זה כל שכן שבצלי מותר בלא קריעה כלל וכן למלוח מותר מלוח²¹⁶⁴ שהוא כרותח וכן שיט' ר"ת ואפי' למאי דנהגינן כרש"י על ידי קריעה מועטת (ו)מותר²¹⁶⁵ לצלי וכן בטפילה שקורי' {תשצה} פשטידא שדומה לצלי ויש שמחמירין לקורעו שתי וערב ולטחו בכותל (ו)אף²¹⁶⁶ להכניסו בטפילה (ו)א[כא]²¹⁶⁷ שנתייבש [מ]א[ו]נ[ד] [ו]נתבשל²¹⁶⁸ בהדי בשר בדיעבד שרי ולא [בעין] (שרי)²¹⁶⁹ לשיעורי' בסי' ואף לדברי (ל)רש"י²¹⁷⁰ דחלב הכנוס בו²¹⁷¹ דרבנן [ו]כולי²¹⁷² האי לא מחמירין²¹⁷³ וכן הורה אבא מרי ז"ל²¹⁷⁴ אבל זקני אוסר אף כשנתייבש מאד לבשלו בקדיר²¹⁷⁵ ולדברי זקני הא דאמ' כחל²¹⁷⁶ עילוי בשרא דיעבד אין לכתחילה לא מיירי שלא קרעו²¹⁷⁷ שתי וערב אינמי דלא²¹⁷⁸ נגעי בהדדי בשפוד [הילכך]²¹⁷⁹ בדיעבד שרי לכתחילה לא דסריך ואע"ג דסריך [בבשר]²¹⁸⁰ קצת לא חשו בדיעבד אבל בקדירה נוגעי יחד²¹⁸¹ ובולעין זה מזה אינמי בקרוע שתי וערב [ו]חשו²¹⁸² מדרבנן מפני שהוא כעין²¹⁸³ נוטף על הבשר וזקני פסק דהוא הדין אם נמלח כחל בלא קריעה עם בשר דמלוח הרי הוא²¹⁸⁴ כרותח דצלי ובדיעבד שרי דלא חמור מצלי ואפי' אם דבוק בבשר כשנמלח [ו]כחלא²¹⁸⁵ עלוי בשרא דיעבד שרי בין בצלי בין במליח אינמי בישראל עלוי כחל

-
- ²¹⁵⁰ הוספתי על-פי אבי העזרי.
²¹⁵¹ שם בהיפוך הסדר- רישא נמי.
²¹⁵² הוספתי על-פי אבי העזרי.
²¹⁵³ שם, במקום "רבא" נכתב "דהאי".
²¹⁵⁴ שם, כבסוגיית התלמוד, "עד א"ל רב נחמן זווקו לה כחלי לילתא" ואילו מהנוסח בפנים עולה שרב נחמן אמר לאשתו להכין לו כחל, והוא נראה כט"ס.
²¹⁵⁵ באבי העזרי- בערוך.
²¹⁵⁶ הוספתי על-פי אבי העזרי.
²¹⁵⁷ מלה זו ליתא שם.
²¹⁵⁸ מלה זו ליתא שם.
²¹⁵⁹ שם- כרב רביה.
²¹⁶⁰ יעויין בהערה 5, שם, על חילופי הנוסח בין כה"י של ספר אבי העזרי בנקודה זו.
²¹⁶¹ הוספתי על-פי אבי העזרי, ובפנים נשמט על-ידי הדומות.
²¹⁶² באבי העזרי נכתב "הוא הדין" במקום מלה זו.
²¹⁶³ שם- ועל דרך זו שיטת.
²¹⁶⁴ שם נכתב "אותו מליחה" במקום "מותר מלוח".
²¹⁶⁵ מחקתי ע"פ אבי העזרי.
²¹⁶⁶ מחקתי ע"פ אבי העזרי.
²¹⁶⁷ הוספתי ע"פ אבי העזרי.
²¹⁶⁸ תיקנתי ע"פ אבי העזרי.
²¹⁶⁹ תיקנתי ע"פ אבי העזרי, וכן עולה ברורות גם מהמשך הדברים בפנים.
²¹⁷⁰ ט"ס.
²¹⁷¹ באבי העזרי אין "הכנוס בו", ור' דוד דבליצקי הוסיף את המלה "שחווה".
²¹⁷² הוספתי על-פי אבי העזרי.
²¹⁷³ שם- מחמירין ביה.
²¹⁷⁴ שם אין "ז"ל".
²¹⁷⁵ שם בלשון אחרת- אוסר אף כשנתייבש ברור אם אין בקדירה לבטלו.
²¹⁷⁶ שם- דכחל.
²¹⁷⁷ שם- בשאין קרוע.
²¹⁷⁸ שם, במקום "אי נמי דלא" נכתב "ולא".
²¹⁷⁹ הוספתי על-פי אבי העזרי.
²¹⁸⁰ הוספתי על-פי אבי העזרי.
²¹⁸¹ שם- ביחד.
²¹⁸² הוספתי על-פי אבי העזרי.
²¹⁸³ כך הוא גם שם, ור' דוד דבליצקי הגיה שם "בעין".
²¹⁸⁴ באבי העזרי, במקום "דמלוח הרי הוא" נכתב "במליחה שהוא".
²¹⁸⁵ הוספתי על-פי אבי העזרי.

{תשצו} דיעבד שרי לכתחילה אסור וכן כבדא עליו בישראל שרי בין בצלי בין במליח לפי שהוא כרותח²¹⁸⁶. וכן עיקר ובתשובת הגאוני' כתו' ניהוג בי מתיבתא דלא מבשל כחל כלל אלא צולין אותו או מיובש מעיקר' שרי לבשוליה {תשצו} לחודיה וכן מנהג בכל ישראל' קדושי²¹⁸⁷.

{152} כבד²¹⁸⁸ של היתיר שנתבשלה לבדה מותרת דתנן הכבד אוסרת ואינו²¹⁸⁹ נאסרת שהיא פולטת ואינו' בולעת ואם נתבשלה עם הבשר אוסרת כל הקדיר' בנותן טעם ואם חלטה או ניצלת קודם לכן²¹⁹⁰ אפי' עם בשר²¹⁹¹ מותר לבשלה דנצמת הדם בחליטה בתו²¹⁹² ואינו' פולטת ואם ניצלה קודם לכן {תשצח} נמי יצא בצלייה הדם²¹⁹³.

{153} והכבד של היתיר שנתבשלה עם האיסור מותרת היא עצמ' [באכילה]²¹⁹⁴ לפי²¹⁹⁵ שפולטת ואינו' בולעת ואם נשלק[ה]²¹⁹⁶ שגמר[ה] פליטתה עשויה לבלוע ואסורה היא²¹⁹⁷ עצמה ואם נתבלה בתבלין הרי היא רכה ובולעת ואסורה {154} הכבד שהוא²¹⁹⁸ דבוק בעוף והעוף אינו נחתך²¹⁹⁹ ונתבשל אותו העוף עם חתיכו²²⁰⁰ של בשר {תשצט} או [ע]אם) שאר עופות²²⁰¹ אם יש בכבד בכד²²⁰² ליתן טעם אותו העוף שהוא דבוק בו נעשה נבילה ואוסרת כל מה שנתבשל עמו לפי שהם מינו²²⁰³ ואם העוף מנותח²²⁰⁴ לנתחים והכבד²²⁰⁵ דבוק לאבר²²⁰⁶ אחד ונתבשל אותו²²⁰⁷ האבר עם שאר חתיכו²²⁰⁸ אותו האבר אוסר²²⁰⁹ כל החתיכו' לפי שקיבלו טעם מן הכבד והחתיכה שהיא דבוקה בו²²¹⁰ ואם הכבד נפרד שאינו' דבוק בחתיכה²²¹¹ ונתבשל עם העוף משערין בס' כנגד הכבד דכבד²²¹² ובשר שני מינין הן²²¹³ ואם צלאו עם העוף (בר) במחבר לו חותך הכבד וקולף מקו' דיבוקו וזורקו והשאר מותר דמא דכבדא מידב דייב²²¹⁴. מה²²¹⁵ שאמ' הרב שחתיכת בשר הוי מינו²²¹⁶ אין נ"ל דהא בשר ועופות שני מינין²²¹⁷. (ומה שאמ' הרב שחתיכת בשר

²¹⁸⁶ שם בשנוי לשון- וכחלא עליו בישראל אי נמי בישראל עליו כחלא דיעבד אין לכתחילה אסיר וכן כבדא עליו בישראל דיעבד שרי בין בצלי בין במליח שהוא כרותח.

²¹⁸⁷ שם מובאת התשובה בלשון שונה מעט, על-פי המקבילות- ובתשובת הגאוני' כתו' ניהוג במתיבתא דלא מבשל כחלא כלל אלא צלי ליה ואם מיובש מעיקרא שרי ליה לבשול לחודיה וכן נהוג בכל בתי ישראל הקדושים.

²¹⁸⁸ מכאן ועד סוף מס"ד 156 מקורו באבי העזרי, בתוך סימן אלף וקי"א, עמ' קלד-קלה, בהשמטות מסוימות (ופיצלתי את המקור למס"דים נפרדים על-פי התוכן). שם מתחיל המקור כך, לאחר הבאת דברי ר' אב"ן ותשובת גאוני' בעניין הכבד, שלא הובאו בפנים- "ובפיסקי ר"ש כתוב נמי הכי וזהו לשונו הכבד...". יעויין בהערה 6, שם, למקורות שבספרות דבי רש"י.

²¹⁸⁹ באבי העזרי- ואינה.

²¹⁹⁰ מלה זו ליתא שם.

²¹⁹¹ שם- הבשר.

²¹⁹² דהיינו – בתוכה.

²¹⁹³ באבי העזרי, במקום "ואם נצלה...בצליה" נכתב "ובצליה נמי יצא הדם".

²¹⁹⁴ הוספתי על-פי אבי העזרי.

²¹⁹⁵ שם – מפני.

²¹⁹⁶ תיקנתי על-פי אבי העזרי, וכן במלה הבאה. יעויין בהערה 7, שם, לגבי חילופי הנוסח בין עדי הנוסח בנקודה זו, והנוסח בפנים כמו בכי"א של ספר אבי העזרי.

²¹⁹⁷ מלה זו איננה שם.

²¹⁹⁸ מלה זו אינה שם.

²¹⁹⁹ שם- מחותך.

²²⁰⁰ שם- החתיכות.

²²⁰¹ שם- או עם עופות אחרים.

²²⁰² מלה זו אינה שם.

²²⁰³ שם- ליתן טעם באותו העוף שהוא מחובר בו עוף עצמו נעשה נבילה ואוסר כל החתיכות והעופות מפני שהן מינו.

²²⁰⁴ שם- נחתך.

²²⁰⁵ שם- וכבד.

²²⁰⁶ שם- באבר.

²²⁰⁷ מלה זו אינה שם.

²²⁰⁸ שם- החתיכות.

²²⁰⁹ שם, בהיפוך סדר המילים- אוסר אותו האבר.

²²¹⁰ שם, בשנוי לשון- אוסר אותו האבר לכולן כי האבר קיבל מן הכבד.

²²¹¹ המילים " שאינו' דבוק בחתיכה" אינן שם.

²²¹² שם- וכבד.

²²¹³ שם נוסף גם נימוק- מפני שאין איסור לכבד אלא משום דם.

²²¹⁴ שם, בתוספת ראייה בסוף הדברים ובשנוי לשון- ואם צלאן במחבר אף העוף עצמו מותר מבחוץ רק זורק סביב הכבד והשאר מותר דמא דכבדא מידב דייב דאמרינן כבדא עליו בישראל דיעבד לכתחילה לא.

²²¹⁵ שם יש בין המשפט הקודם למשפט זה דיון קצר לגבי דברי רש"י בעניין שיעור כבד עוף בס', ולכן המשפט המקביל לזה שבפנים מתחיל "גם מה שאמר שחתיכות"

²²¹⁶ שם- שחתיכות בשר ועופות הוי מין במינו.

הוא מינו אין נ"ל זה²²¹⁸ ומה שאמי {תת} דבנצלה²²¹⁹ בתוכו בעי קליפה²²²⁰ לא נהירא²²²¹ דהא כבדא²²²² עילו' בישראל לא בעי קליפה ואי מפני שהוא בתוכו כבולעו כך פולטו²²²³ ונר' לי אם צלאו לכבד²²²⁴ ולא הדיחו במים ונתנו בקדיר' אין לחוש דנורא מישב שייב אע"ג דנראה עמו²²²⁵ ליכלוך דם מוהל בעלמא הוא וחמר בישר' דכבדא שרי ומה לי לאוכלו ומה לי לבשלו²²²⁶ וכשמחתכין(הריאה)²²²⁷ צריך (לאוכלו ומה לי לבשלו)²²²⁸ לחתוך²²²⁹ עד תוך הסימפונות כדי שיצרר מהם הדם²²³⁰ ואם נמצא שוב דם הסימפונות²²³¹ [זורק הסימפונות]²²³² והשאר מותר ואפי' נמצא בסימפונות²²³³ בתר צלייה ובישול דאין לך מחמיר יותר מרבה בר רב²²³⁴ וכשנמצא²²³⁵ בסימפון דם לא החמירו²²³⁶ אלא לקורעו תחילה ולצלוחו ולא מצינו שאסר המאכל אלא תקנה הראה להם להזהר מזה [ו]אע"פ²²³⁷ שיש לדחות כיון דהא²²³⁸ דשאר אמור[א]²²³⁹ מקילי²²⁴⁰ בלא חליטה וקריעה וצלי' כולי האי לא מחמירין בכבדא דהא רחמנא²²⁴¹ שרא לן כבדא ושוב מצאתי בהלכו' גדול' ראייה לדבריי שכת' האי מאן דמטווי כבדא צריך לחותכה דניזול דמא הכנוס בסימפונ' והיכא דלא קרעה קורעו לאחר בישולו ומותר הרי שמדמהו ללב ומדלא אמ' קורעו לאחר טווייתו ש[נ]מ כדפרי²²⁴².

{155} ואם קורעו בשעת צלייתו לא מיתסרא סכינא כי אע"פ שהוא רותח דדמא משרג שריג²²⁴³ והוה ליה כדף שמולחין עליו בשר²²⁴⁴ וכשפוד שצולהו בו²²⁴⁵ ואם ניצלה בשר נבלה בשפוד נאסר השפוד משום שמנונית²²⁴⁶ וכן גבי²²⁴⁷ מליחה היה אסור אפי' בכלי מנוקב משום ציר ואין להקשי²²⁴⁸ מדתנן השפוד והאסכלי מלבנן באור²²⁴⁹ ולגבי קדשים

²²¹⁷ שם – אין נ"ל כדפרישית לעיל בפרק גיד הנשה. ר' דוד דבליצקי ציין לסימן אלף וק"ג (עמ' קטז) שם נאמר "ואני מצאתי בשם רש"י דעוף ובשר הוי מין במינו", ור' אבי"ה, שם, מביא ראייה לשיטת רש"י, דוחה אותה ומסיק שאין ללמוד מראיה זו כלל.

²²¹⁸ נכפל בט"ס.

²²¹⁹ באבי העזרי – גם מה שאמר דכשנצלה.

²²²⁰ שם – קליפה סביבותיו.

²²²¹ שם – לא נהירא לי.

²²²² שם – בכבדא.

²²²³ שם יש גם ראייה – כדאמרין בפסחים האי מולייתא שריא כבולעו כך פולטו.

²²²⁴ שם – צלו הכבד.

²²²⁵ שם – עליו.

²²²⁶ שם – ומה לי לאוכלו בלא הדחה ומה לי לבשלו יבש.

²²²⁷ מחקתי ע"פ אבי העזרי, שגורס "וכשמחתכו", והמלה "ריאה" אינה שייכת שהרי הנושא הוא הכבד.

²²²⁸ מילים אלו נכפלו מהשורה הקודמת בט"ס.

²²²⁹ באבי העזרי – לחותכו או לנוקבו.

²²³⁰ שם – שיצא הדם מהם.

²²³¹ שם – ואם נמצא בסמפונות דם.

²²³² הוספתי ע"פ אבי העזרי ובכ"י נשמט, כנראה מחמת הדומות.

²²³³ באבי העזרי – בסימפון.

²²³⁴ יעויין הערה 9, שם, לגבי שם האמורא.

²²³⁵ באבי העזרי – וכשמצא.

²²³⁶ שם – החמיר טפי.

²²³⁷ הוספתי על-פי אבי העזרי.

²²³⁸ שם – דחזינן.

²²³⁹ הוספתי על-פי אבי העזרי.

²²⁴⁰ שם – מקילי ביה.

²²⁴¹ מלה זו אינה שם.

²²⁴² שם בשנוי לשון – ושוב מצאתי ראייה לדבריי שכתוב בהלכות גדולות מאן דמטווי כבדא שלימה צריך לחותכה דניזיל דמא דכניס בסימפונות דכבדא והיכא דלא קרע ליה קורעו לאחר בישולו ומותר הרי דימהו בזה ללב ומדלא קאמר קורעו לאחר טווייתו ש"מ כדפרישית.

²²⁴³ שם בשנוי לשון – ואם בעת צלייתו קרעוהו בסכין אע"פ שהוא רותח לא אסרינן ליה לסכין דדמא משרג שריג.

²²⁴⁴ מלה זו איננה שם.

²²⁴⁵ שם – וכן השפוד שנצלה בו הכבד מותר בלא ליבון. לפי הנוסח בפנים ברור שהשפוד לא נאסר והוא מובא להדגיש את היתר הסכין, ואילו לפי הנוסח באבי העזרי השפוד דומה לסכין ועליו נשאלה השאלה באותה מידה.

²²⁴⁶ באבי העזרי בשנוי לשון – ואילו היה בשר נבלה צולה בו שאסור משום שמנונית היה נאסר.

²²⁴⁷ שם – לגבי.

²²⁴⁸ שם – להוכיח. יעויין בהערה 13 של ר' דוד דבליצקי, על אתר, שפירש – "רצה לומר הדין דין אמת רק אין להוכיח מדתנן וכו'...". לעומת זאת, הנוסח בפנים "להקשות" מוטעה, שהרי יש כאן ראייה לכאורה שהשיפוד אינו טעון כל תהליך הכשרה.

²²⁴⁹ מלה זו אינה באבי העזרי.

תנן מגעילין וטעמא משום שומן²²⁵⁰ ומשמע²²⁵¹ אבל שפוד של חולין שצלו בו בשר (נבילה)²²⁵² לא²²⁵³ צריך כלום אע"פ (מ)שהאור²²⁵⁴ מוציא דמו על השפוד ועל האסכלא דהא קדירה חולבת נמי לא תני אע"פ שמגעילה מותר²²⁵⁵ לבשל בה בשר ובלא הגעלה אסורה לבשר²²⁵⁶ (ל) ואין לחלק בזה בין כבד לבשר אע"פ שדמו מרובה²²⁵⁷ מיהו גבי שפוד שצלו בו כחל דמישריג²²⁵⁸ אסור לצלות בו לכתחילה בשר²²⁵⁹ אבל בדיעבד שרי ואם צלו בו כבד שרי לכתחילה²²⁶⁰ לצלות בו בשר

{156} וראית²²⁶¹ בשם ר"ת {תתא} שפיר²²⁶² כבדא מה אתון ביה ד[ב]כבד [ת]ט[פ]ל²²⁶³ קא²²⁶⁴ מיירי וגם מורי אבי (העזרי) ²²⁶⁵נייע²²⁶⁶ פי שנמלח²²⁶⁷ מעט לצלי אבל אם נמלח כמו²²⁶⁸ בשר שרי אפי' לכתחיל²²⁶⁹ לקדיר' בהדי בשר דמלח הרי הוא כרותח דצלי וכי היכי דבתר צליה שרי הכי נמי בתר מליחה ודוקא²²⁷⁰ שאינו נאכל מחמת מלחו ואמרני²²⁷¹ כי ניים ושכיב אמי' ר' רבינו²²⁷² להא מילתא שאם אמרו הרי הוא כרותח להחמיר לא נראי²²⁷³ להקל כגון הכא²²⁷⁴ {157} בתשובתו²²⁷⁵ הלב בין בישולו בין צלאו בין במחובר בין תלוש²²⁷⁶ זורקו והשאר מותר משום דשיע ולא בלע ולא פלט כדאמי' לא קרעו קורעו לאחר בישולו ומותר עכ"ל מדבריו²²⁷⁷ משמע אפי' [דבוק]²²⁷⁸ באחד מאיברין שאין בו²²⁷⁹ ס' כדי לבטלו וכל שכן בכולו שיש {תתב} בו כדי²²⁸⁰ לבטלו דמותר²²⁸¹ ועוד מצאתי תשובתו²²⁸² על²²⁸³ כבד שנמצא במליאתא שקורין פשטידא שמשערי' אותו²²⁸⁴ בס' והלב שנמצא במליאתא²²⁸⁵ כמו כן משערין {תתג} בס'

-
- ²²⁵⁰ שם – שומן שלהם.
²²⁵¹ מלה זו אינה שם.
²²⁵² מחקתי על-פי אבי העזרי, וכך עולה ברורות מההקשר כולו ומהמשך הדברים.
²²⁵³ באבי העזרי- אין.
²²⁵⁴ מחקתי על-פי אבי העזרי.
²²⁵⁵ שם- ומותר.
²²⁵⁶ תיקנתי ע"פ אבי העזרי.
²²⁵⁷ כאן יש באבי העזרי דיון בן מספר שורות בעניין מעמדו ההלכתי של דם שמלחו, ובייחוד בהקשר של דם הנוטף בעת צליה או מליחה.
²²⁵⁸ שם- דמסריך.
²²⁵⁹ שם- את הבשר.
²²⁶⁰ שם- אפילו לכתחילה שרי. כאן יש באבי העזרי פיסקה ארוכה המתמודדת עם מקורות המהווים ראיות לכאורה בעד ונגד הפסיקה הנ"ל לגבי כבד.
²²⁶¹ שם, כאמור, אין רצף מלא בין המס"ד הקודם למס"ד זה (הנמצא בעמ' קלו), שכן הפסיקה הנ"ל חוצצת ביניהם.
²²⁶² התיקונים על-פי אבי העזרי.
²²⁶³ מלה זו אינה שם.
²²⁶⁴ מחקתי ע"פ הנוסח באבי העזרי, בו מייחס רבינו אבי"ה את הפסיקה לאביו. אולם, ייתכן שעיבוד מכוון נעשה בכ"י.
²²⁶⁵ מלה זו אינה באבי העזרי.
²²⁶⁶ שם- כשנמלח.
²²⁶⁷ שם- כדין.
²²⁶⁸ מלה זו אינה שם.
²²⁶⁹ מלה זו אינה שם.
²²⁷⁰ שם- ואמינא.
²²⁷¹ שם- כי ניים ושכיב רבי' אמר'
²²⁷² שם- נאמר.
²²⁷³ שם- כי הכא. לאחר מכן, יש שם מספר פסקאות נוספות. הפיסקה הראשונה היא דיון ארוך על חידושו הנ"ל של ר"ת, הכולל ראיות לדחיית החידוש ודחיית ראיות התומכות בו, לכאורה. בפסקא השנייה מפרש ר' אבי"ה מקור בתלמוד הירושלמי אותו הביא כראיה בפסקא הראשונה. בפסקא האחרונה מובא פסק של רש"י בעניין צליית כבד.
²²⁷⁴ מכאן ועד סוף המס"ד מקורו באבי העזרי, בתוך סימן אלף וקי"ב, עמ' קלז-קלח [ובפנים מתחיל באמצע משפט].
²²⁷⁵ שם מובאת תחילה הסוגיא ע"פ פירוש רש"י ואז נאמר "וכן מצאתי בתשובתו..."
²²⁷⁶ שם, בשנויי לשון וסדר קלים- והלב בין צלאו בין בישולו בין תלוש בין דבוק.
²²⁷⁷ שם- ומדבריו.
²²⁷⁸ הוספתי על-פי אבי העזרי.
²²⁷⁹ שם- באבר אחד שאין באבר.
²²⁸⁰ שם נכתב "ששים" במקום "כדי".
²²⁸¹ מלה זו ליתא שם.
²²⁸² שם- תשובתו אחרת.
²²⁸³ מלה זו אינה שם.
²²⁸⁴ שם אין " שמשערי' אותו".
²²⁸⁵ מלה זו אינה שם.

הדם הנמצא בו²²⁸⁵ ואם דבוק²²⁸⁶ בחתיכה צריך שיהא שם סי' כנגד אות' חתיכי' שהלב דבוק בה ואם אין שם סי' הכל אסור²²⁸⁷ דהא קימחא דידן חיוורתא ומחזק²²⁸⁸ דם ואין האור שואבו ואין נרא²²⁸⁹ אלא כל דבר שאין האיסור יכול להתפשט אלא אצלו כגון טפילה וצלי ומליחה לא שייך סי' [דדמי ל(ו)לא²²⁹⁰ ניער וכיסה אלא קליפה בעי כפי אומד הדעת²²⁹¹ שיכול לפעפע כמה שנצלה עליו²²⁹² ושוב מצאתי בפסק דרבי יעב"ץ כדברי²²⁹³ דלא שייך למימר סי' בכבד הנמצא במליאתא כדפרי²²⁹⁴ וסיים ואמ' אי אפשר לזרוק רק החתיכי' שסביבותיו דשמה בכל העיסה [בא²²⁹⁵ אם אינו זיג ממש וחומרא הוא ואין נרא²²⁹⁶. ובשר שלא נמלח והושם²²⁹⁷ בטפילה נרא²²⁹⁸ דלא שייך²²⁹⁹ ביטול [ואם²³⁰⁰ רק מקצת ממה שבטפילה [לא נמלח אם ידוע מקומו מסיר בכדי שיכול לפעפע דלא בקיאין כוליה האי ביזיג ולא זיג]²³⁰¹

{158} ובתשוב²³⁰² רבי (כת' יואל כתו²³⁰³ לפי שראיתי יהודי' מחזרין²³⁰⁴ לקנות מיהודים אחרים טריפו²³⁰⁵ כדי למוכרן לגויים ולהרויח {תתד} בה²³⁰⁶. נתתי לבי²³⁰⁷ ומצאתי בפי²³⁰⁸ דשביעי' במשני ומייתי לה בפי²³⁰⁹ כל שעה צידי חיה ועופות ודגים שנתמצה להם מינין טמאי' מותרין למוכרן ר' יהודה אומ' אף מי שנתמצה לו לפי דרכו לוקח ומוכר וכל כך שלא תהא כוונתו לכך²³¹⁰ ומסיק כל דבר שאסור²³¹¹ מן התני' אסור לעשות בו סחורה וכל דבר שאסור מדבריהם²³¹² מותר לעשות בו סחור' ופריך והרי חמור כלומ' שאסור²³¹³ מן התורה ומותר לעשות בו סחורה ומשני חמור למלאכה²³¹⁴ עומד וכן סוס וגמל ודדמי להו דאיני' עומד לאכילה אלא למלאכה²³¹⁵ ולהכי שרו הרי לך דאין עושין סחור' בטרפות²³¹⁶ אבי העזרי

²²⁸⁵ שם - הדם שנמצא בו בששים.

²²⁸⁶ שם - הם דבוקים.

²²⁸⁷ שם, בשנוי לשון - צריך להיות בחתיכה ששים ואם לאו הכל אסור.

²²⁸⁸ שם - חיוורתא הוא דאמור רבן עלה בפסחים דמחזקת.

²²⁸⁹ שם - נראה לי.

²²⁹⁰ תיקנתי על-פי אבי העזרי.

²²⁹¹ מלה זו אינה שם.

²²⁹² שם - שיכול לפעפע במה שאצלו. לאחר מכן מופיעים שני משפטים נוספים - וכאשר ביררתי בתשובתיי בחיבור זה מכל מקום התשובות סותרות זו את זו בזה שלעיל כתוב שאם הוא דבוק זורקו אע"פ שאין שם ששים ובתשובה אחרת מצריך ששים בחתיכה שכנגדו.

²²⁹³ שם - בזה כדברי.

²²⁹⁴ שם - הנמצא בפשיטא מטעמא דפרישית.

²²⁹⁵ הוספתי על-פי אבי העזרי (ושם - דשמה על פני כל העיסה בא).

²²⁹⁶ שם - וחומרא זו אין נ"ל.

²²⁹⁷ שם - ונתנוה.

²²⁹⁸ שם - נ"ל.

²²⁹⁹ שם - שייך ביה.

²³⁰⁰ הוספתי על-פי אבי העזרי.

²³⁰¹ הוספתי על-פי אבי העזרי, שכן הנוסח בפנים אינו מובן כלל.

²³⁰² מכאן ועד סוף המס"ד מקורו באבי העזרי סימן תתקע"ד, עמ' ל-לא. (בהשמטת חלק מקטעי המו"מ), ומשם בשו"ת מהר"ם דפוס ברלין (תרנ"א מהד' בלאך ע"פ כ"י פארמא 651 de rossi), סימן נ"ב, עמ' 14 ואילך (והציונים הם לפי שו"ת מהר"ם, שעל-פיה תיקן ר"ד דבליצקי במהדורתו).

²³⁰³ בשו"ת מהר"ם הפתיחה היא - תשו' אבא מורי נ"ע.

²³⁰⁴ שם - המחזירי.

²³⁰⁵ שם - טריפה שבא לידם.

²³⁰⁶ שם - ואח"כ מוכרי' לגוי' ומרויחין ואזלי' וקונין טרפות אחרות מן היהודי' ומוכרי' לגוי'.

²³⁰⁷ שם - אל לבי.

²³⁰⁸ שם - פ"ז.

²³⁰⁹ שם - פ'.

²³¹⁰ שם - וצידי עופות ודגים שנתמנה להם מיני טמאים מותר למוכרן רבי יהודה אומר אף מי שנתמנה לו לפי דרכו לוקח ומוכר ובלבד שלא תהא אומנתו בכך וחכמי' אוסרי'. לאחר מכן, מובאת שם ראייה מהסוגיא הנ"ל במסכת פסחים ומובאת סוגיית התלמוד הירושלמי במסכת שביעית על אותה משנה - "וגרסי' בגמרא ירושלמי מהו לצבוע בטובת הנאה טמאים הם לכם וטמאים יהיו אלא אחד איסור הנאה ואחד איסור אכילה ומסיק..."

²³¹¹ בשו"ת מהר"ם - שאיסורו.

²³¹² שם - וכל שאיסורו מד"ס.

²³¹³ באבי העזרי - פי' דאסור.

²³¹⁴ בשו"ת מהר"ם - למלאכתו.

²³¹⁵ שם - "והרי גמל למלאכתו הוא גדל פי' אינו עומד לאכילה אלא למלאכה ולהכי..."

²³¹⁶ שם - בטרפות וכיו"ב. לאחר מכן, יש עוד ראייה מלשון המשנה עצמה, ומשפט נוסף - אבל אם יכול הסרסור לסייע לבעל הטרפות למכור לגוי מותר לטול שכרו. יואל הלוי.

{159} נרא' 2317 בעיני שאם נתבשלו דגים ונמצא ביניהם 2318 דג טמא אם הדג טמא מרוסק ונשבר 2319 אין עליו דין בריא' ובטל בס' במים ולא בדגים לדברי רבותי 2320 שפסקו דמין 2321 במינו לא בטיל והכא סלק את מינו כמו שאינו ושאינו (נמי) 2322 מינו רבה עליו ומבטלו ובטל בשאינו מינו 2323 [אבל] 2324 אם מכירו 2325 זורקו והטעם בטל כדאמי' גבי כחל וכחל עצמו אסור ולא בטלי [ו]אם 2326 נמצא שלם הרי עליו דין בריא ואם מכירו זורקו וטעמו 2327 בטל בס' ואם מכירו 2328 ולבסוף נתערב בדברים אחרים ועכשיו אינו ניכר לא שנה נתערב חי ולא שנה מבושל לא בטיל דקיימי' לן [בריה] 2329 חשבה ולא בטיל אפי' באלף 2330 ולא תימ' [דווקא] 2331 שכול' [ו] שלימה 2332 אלא אפי' אם רובו שלם שלא (נס) נתרסק כולו דינו כבריא 2333 ולא בטיל 2334 והרבה ראיות דכן הוא א'--- ו' שנשחט שלם דחשוב כבריא וסוף דבר 2335 השתא 2336 הוכחנו דאפי' רובו 2337 הוי בריא ואם אינו מכירו אפי' נתערב חי 2338 שלא נתבשל לא בטל כלל ואם אין רובו שלם בטל 2339 בס' [טעמו] 2340 אם מכירו ואם אין מכירו אפילו גופו בטל ובלבד שיצטנן 2341 המי' עד שלא השליכו מן הדגים כדפרי' לעיל גבי תולעים ורא' (והיה) 2342 מפרי' דם חטאת אינמי שהסיר הדג טמא בעוד שכולן 2343 במים שנתבשלו בו ואם לאו טעון קליפה אותו שבצידו ואם אחד או שנים או ג' 2344 נגעי ואין יד' לאיזה מהם נגע נראה דחד בתר תרי אזיל ובטל חד בתרי דלית בהו איסור רק שקיבלו טעם האיסור 2345 ומנא תימרא דתנן בפי' גיד הנשה ירך שנתבשל בה גיד הנשה [אם יש בו בנותן טעם הרי זה אסור גיד הנשה] 2346 שנתבשל בין הגידין בזמן שמכירו בנותן טעם ובזמן 2347 שאין מכירו כולן אסורות 2348 פי' משו' דהוי בריא (ו)הגיד [ו]חשוב 2349 ולא בטיל בשאינו 2350 מכירו ותו

לאחר סיום תשובת רבינו יואל יש תשובה ארוכה מאוד של בנו, רבינו אבי"ה, החולק על אביו, ובסיום התשובה הזו יש את החתימה "אבי העזרי".

2317 מכאן ועד סוף המס"ד מקורו באבי העזרי, סימן תתקמ"ג, עמ' קטז – קיח, תוך השמטת הרבה מקטעי המו"מ והראיות.

2318 באבי העזרי- ביניהן.

2319 שם- ומשובר.

2320 שם- לרבותינו.

2321 שם- מין.

2322 מחקתי ע"פ אבי העזרי והנוסח בפנים הוא ט"ס.

2323 באבי העזרי בקיצור לשון- וסלק את מינו כמו שאינו ובטל בשאינו מינו.

2324 הוספתי על-פי אבי העזרי.

2325 שם- ניכר.

2326 הוספתי על-פי אבי העזרי.

2327 שם- והטעם.

2328 שם- הכירו.

2329 הוספתי ע"פ אבי העזרי.

2330 שם בשינוי לשון- ולבסוף נתערב בדגים ואינו ניכר לא שנה נתערב מבושל ולא שנה חי קיימא לן בריא חשוב ולא בטלה אפילו באלף.

2331 תיקנתי ע"פ אבי העזרי והקריאה בפנים אינה ברורה.

2332 שם- דווקא שלם.

2333 שם- כמו בריא.

2334 שם אין "ולא בטיל".

2335 נראה שהמשפט "והרבה ראיות... וסוף דבר" הוא סיכום של פסקה שלמה הבאה כאן באבי העזרי, הכוללת שתי ראיות של רבינו אבי"ה לדבריו דלעיל, ודיון בהן. עם זאת, המילים "שנשחט שלם חשוב כבריא" אינן מופיעות בפסקה זו, ואיני יודע להולמן כאן.

2336 באבי העזרי- והשתא.

2337 שם- רובא.

2338 מלה זו אינה שם.

2339 שם- אז בטל.

2340 הוספתי על-פי אבי העזרי, ויעויין בהגהת ר' דוד דבליצקי שם.

2341 באבי העזרי- שצינן.

2342 ט"ס.

2343 באבי העזרי- שכולן שוכבין.

2344 שם אין "או ג'".

2345 שם בשינוי לשון- ואם אחד או שנים נגעו בו ואינו יודע איזהו נראה לי דחד בתרי בטל דהא לאו בריא נינהו אלא שקיבלו טעם האיסור כדנפרש לקמן.

2346 הוספתי על-פי אבי העזרי ובפנים נשמט מחמת הדומות.

2347 שם- בזמן.

2348 שם- אסורין.

2349 תיקנתי על-פי אבי העזרי.

2350 שם- בשאין.

תנן התם וכן חתיכה נביל' וכן דג טמא²³⁵¹ שנתבשל עם חתיכות של היתיר²³⁵² בזמן שמכירו בנותן טעם ואם אין²³⁵³ מכירו כולן אסור' והרוטב בנותן טעם ומוקמינ' לה בגמרא [ב]חתיכה²³⁵⁴ הראויה להתכבד בפני אורחין דדינה ביריא²³⁵⁵ ולא שנא חתיכה נבילה ו--²³⁵⁶ וטריפ' או חתיכה של עוף טמא וחתיכ' טריפה וכן חתיכו²³⁵⁷ דג טמא ומיהו אם שלם או רובו²³⁵⁸ אע"ג²³⁵⁹ דאינו ראוי להתכבד בו²³⁶⁰ חשוב משום בריא אבל באבר אחד בענן כזית כדאיתא במעילה²³⁶¹. וקייבלתי מרבתי דעוף שנתנבל או שנעשה טריפה ולא הוי²³⁶² איסורו משעת {תתו} לידתו או עוף²³⁶³ ודג טהור שקיבלו ובלעו איסור²³⁶⁴ ממקום אחר על ידי בישול ומליחה²³⁶⁵ אפי' הוא שלם ונתערב ואין מכירו בטל טעמו בס' והוא עצמו בלא טעם בחד בתרי (ו)שלא²³⁶⁶ שייך לומ' בריא אלא שנולד איסור עמו כגון עוף ודג טמא וכן הדבר נרא' בעיני²³⁶⁷. וראייה דגרסין' בפ' ²³⁶⁸גיד הנשה אמ' רב אכל ציפור טהו' בחייה במשהו דאיסור²³⁶⁹ אבר מן החי בא עם לידתו והוי ביריא במיתתו²³⁷⁰ [ב]כזית²³⁷¹ דאיסור נבילה לא נולד עמו ואע"פ שהאיסור²³⁷² שלם לא חשיב (שלם)²³⁷³ ציפור טמאה בין בחיה בין במיתתה בכל שהי²³⁷⁴ דהוי ביריא (ו)דאיסור²³⁷⁵ זה נולד עמו²³⁷⁶ ועוד יש חילוק בין חשיבת ביריא ובין חשיבות²³⁷⁷ אבר מן החי ושאר אברי אסור ופירשתי²³⁷⁸ במקום אחר ועת²³⁷⁹ לקצר. אבי העזרי. {160} נרי²³⁸⁰ בעיני {תתו} שאם נמלח בשר וחלב יחדיו שצריך הבשר קליפה במקום שידוע שנגע בחלב (ש)צרי²³⁸¹ (הבשר)²³⁸² להעמיק בקליפתו לפי אומדן הדעת יותר²³⁸³ ממה שאם נמלח עם²³⁸⁴ נבילה כחושה וגבי ציר לא שייך למימר בעידנא דפלט לא בלע כי אם גבי דם ואמ' מדכת' הטמאים לאסור רוטבן וצירן וקיפה שלהם²³⁸⁵ ואם תיקשי

-
- 2351 שם - חתיכה של נבילה ושל דג טמא.
2352 שם - שנתבשל עם החתיכות.
2353 שם - בזמן שאין.
2354 הוספתי על-פי אבי העזרי.
2355 שם (בט"ס) - דהא אינה כמו בריא.
2356 הקריאה בכ"י אינה ברורה ובאבי העזרי אין כנגדה כאן מלה כלשהי.
2357 באבי העזרי - חתיכת.
2358 שם - רובו שלם.
2359 שם - אע"פ.
2360 שם, במקום "בו" נכתב "הוי".
2361 כאן מופיע באבי העזרי דיון קצר נוסף, שעניינו הפרכת דחייה אפשרית של הראיה מהמשנה במסכת חולין זו על-פי סוגיית התלמוד (חולין צט:).
2362 באבי העזרי - היה.
2363 שם - עוף טהור.
2364 מלה זו אינה שם.
2365 שם - בישול וצלי ומליחה.
2366 מחקתי על-פי אבי העזרי (ושם - דלא).
2367 שם בשינוי לשון קצת - אלא שאיסורו נולד עמו כגון עוף טמא ושרץ ודג טמא וכן נראה הדבר בעיניי.
2368 שם - פרק.
2369 שם - פירוש דאיסור.
2370 שם - במיתתה.
2371 הוספתי על-פי אבי העזרי.
2372 שם - שהציפור.
2373 מחקתי על-פי אבי העזרי (ושם - ואע"פ שהציפור שלם לא הוי חשוב). המלה "שלם" שמחקתי בפנים נראית כשרבוב מדלעיל.
2374 באבי העזרי - שהו.
2375 תיקנתי על-פי אבי העזרי.
2376 שם נאמר גם - וכן פר"ש, ונוספה גם עוד ראייה להגדרה זו של בריה. לאחר מכן, יש שם דיון בסוגיא נוספת בתלמוד העוסקת בהגדרת בריה ויישובה על-פי דבריו לעיל.
2377 שם, "לחשיבות" במקום "ובין חשיבות".
2378 שם - ופירשתי.
2379 שם - וערב.
2380 מכאן ועד סוף המס"ד מקורו באבי העזרי, סימן תתקמ"א, עמ' קי-קיד, בהשמטת הרבה מו"מ.
2381 תיקנתי על-פי אבי העזרי.
2382 ט"ס.
2383 באבי העזרי בהיפוך סדר המילים - קצת יותר לפי אומדן הדעת.
2384 שם - בהדי.
2385 שם - ואמר הטמא לאסור צירו ורטבו וקיפה שלהן. הנוסח בפנים הוא הנכון, כפי שעולה מלשון הרבים באבי העזרי.

לך היכא דאמרינן מליח הרי הוא כרותח לצלי²³⁸⁶ וגבי צלי אמרי' בפר' גיד הנשה שאני חלב [ד] (ו) מפעפע²³⁸⁷ ואמי' גבי גדי שצלאו [ב] (ש) חלבו²³⁸⁸ אסור לאכול אפי' מראש אֶזְנוֹ²³⁸⁹ כי דייקת בה תשכח ולא מילתא היא²³⁹⁰ דהא פרכין עלה והא עובדא [הוה]²³⁹¹ קמיה דר' יוחנ' בגדי שצלאו בחלבו ואמי' קולף ואוכל עד שמגיע לחלבו ומשני ההוא כחוש הוה ומ[ד] קאמי'²³⁹² בחלבו ש"מ הוה ביה חלב אי איפשר²³⁹³ דלא פיעפע פורתא. ואפי' הכי שרי ליה ר' יוחנן על ידי קליפה²³⁹⁴ עד שמגיע לחלבו. פי' עד אות' פיעפע²³⁹⁵ והא דאסרינן מראש אֶזְנוֹ²³⁹⁶ כגון שהיה שמן ופיעפעו מרובי²³⁹⁷ וכיון שהוכחנו דכל היכא דאי אפשר שפיעפע בכולו דשרינן עד מקום קליפה מקום הפיעפע²³⁹⁸. אפי' בכוליא הטמוני ומכוסה בחלב כיון שהחלב²³⁹⁹ דק א--ו ומהני²⁴⁰⁰ קרמא ואפי' גבי צלי כל שכן גבי מליחה שנראה הדבר²⁴⁰¹ לעינים שאינו מפעפע וניתוך²⁴⁰² מתוך חום צלי אש שאפי' חלב²⁴⁰³ מרובה אינו ניתוך וסגי²⁴⁰⁴ ליה בקליפה טפי פורתא מבכחוש משום ציר וקיצרתי עד סוף דבר²⁴⁰⁵ אלמא דבצלי גופא קמיפלגי²⁴⁰⁶ הכל לפי מראית העין ובמליחה²⁴⁰⁷ נמי אפי' אם החלב ניכר שהוא מרובה שאינו מיצטמק ונפחת ואין ריחו נודף כבצלי שניכר שניתוך ומצטמק ונודף²⁴⁰⁸ הילכך לא מיתסר כוליה [האי]²⁴⁰⁹ גבי מליחה²⁴¹⁰ וכל מליחה זו שפירשתי שיש לחוש בה²⁴¹¹ שאינו נאכל מחמת מלחו דהוא דווקא הוי כרותח דצלי ונר' בעיני דמליחה [לקדירה]²⁴¹² (צריך) [הוי]²⁴¹³ שלא יהא²⁴¹⁴ נאכל מחמת מלחו ולא כפי' רש"י שפי' כמו בשר ליבש וכן משמ' מהלכו²⁴¹⁵ גדולות [ד] רב²⁴¹⁶ יהודאי גאו²⁴¹⁷ שפי' דשיעור מליחה כשיעור דצלי²⁴¹⁸ דסבירא ליה צלי מפי'ק דמא [נמלח מפי'ק דמא]²⁴¹⁹ הילכך שעורן שוין²⁴²⁰ [ו] לדבריו²⁴²¹ לאיזה²⁴²² מליחה הוי

-
- ²³⁸⁶ באבי העזרי - ואם נפשך לומר הא אמרינן דמליח הרי הוא כרותח דצלי.
²³⁸⁷ תיקנתי ע"פ אבי העזרי.
²³⁸⁸ ט"ס.
²³⁸⁹ באבי העזרי- אסור למיכל אפילו מריש אודניה.
²³⁹⁰ שם- כי דייקת ביה לאו מילתא היא.
²³⁹¹ הוספתי על-פי אבי העזרי.
²³⁹² הוספתי על-פי אבי העזרי.
²³⁹³ שם- ש"מ דחלב היה התם איך מעט שיהיה ואי אפשר.
²³⁹⁴ שם- בקליפה.
²³⁹⁵ שם- בהרחבת מה- פירוש עד מקום שנשער שפיעפע חלבו והשאר מותר.
²³⁹⁶ שם- אפילו מריש אוני.
²³⁹⁷ שם- בהרחבת מה – כגון שחלב היה מרובה וניכר שמפעפע בכל מקום ונוטף אפילו מריש אוני כשניתך מחום האש.
²³⁹⁸ לאחר מכן, יש שם ראייה נוספת להכרעתו מפירוש רש"י לתלמוד, שאינה מובאת בפנים.
²³⁹⁹ שם- דשריא עד קליפת מקום הפיעפע.
²⁴⁰⁰ שם- שחלב.
²⁴⁰¹ שם- מהני, והמלה הקודמת בכ"י מעש"ר אינה ברורה ובאבי העזרי אין במקומה מלה כלשהי.
²⁴⁰² באבי העזרי- גבי מלוח שנראין הדברים.
²⁴⁰³ שם- וניתוך כאן.
²⁴⁰⁴ שם- שאפילו אם החלב.
²⁴⁰⁵ שם- דסגי.
²⁴⁰⁶ כוונת ראו"ה (או סופר כתב היד), שכאן יש דילוג גדול עד לסוף הדיון, ובאמת דולגו כאן מספר פסקאות, הכוללות ראיות מספר של רבינו אב"ה לתמיכה בהכרעתו.
²⁴⁰⁷ באבי העזרי- גופיה מיפלגיה.
²⁴⁰⁸ שם- במליחה.
²⁴⁰⁹ כל המשפט האחרון מנוסח שם בשינוי לשון- אפי' החלב מרובה ניכר שאינו מיצטמק ונפחת ואין ריחו נודף כבצלי שניתוך ומצטמק ונמעט וריחו נודף.
²⁴¹⁰ הוספתי על-פי אבי העזרי.
²⁴¹¹ כאן יש באבי העזרי פיסקה נוספת, הכוללת שתי ראיות נגד הכרעתו ודחייתן.
²⁴¹² שם- במליחה.
²⁴¹³ הוספתי ע"פ אבי העזרי.
²⁴¹⁴ תיקנתי על-פי אבי העזרי, וכך משמע מכל הדיון שאינו נוגע להלכות מליחה אלא לגדרי איסור מליח כרותח.
²⁴¹⁵ באבי העזרי- "שאינו" במקום "שלא יהא".
²⁴¹⁶ שם- בהלכות.
²⁴¹⁷ הוספתי על-פי אבי העזרי.
²⁴¹⁸ מלה זו אינה שם.
²⁴¹⁹ שם- צלי.
²⁴²⁰ הוספתי על-פי אבי העזרי, ובפנים נשמט ע"י הדומות.
²⁴²¹ באבי העזרי- שוה.
²⁴²² הוספתי ע"פ אבי העזרי.
שם- איזה.

כרותח דצלי שאינו נאכל מחמת מלחו וטעמ' דמיסתבר הוא דקיימ' לן כבולעו כך פולטו ואם כן²⁴²³ ההיא מליחה דמבליע איסור²⁴²⁴ ההוא נמי מפליט²⁴²⁵ וקבלתי ממורי אבי ז"ל²⁴²⁶ דבמליחה צריך קליפה ולא ס' וכן קיבלתי ממורי הר"ר אלע' וראייתו²⁴²⁷ מסתבר לפי דלגבי²⁴²⁹ [בשול](משום)²⁴³⁰ סליק²⁴³¹ ליה דיקולע ומבליע ליה²⁴³² בכל (מסתבר לפי דלגבי משום סליק ליה דיקולע ומבליע {תתח} ליה בכל)²⁴³³ מקום שאין האיסור במקום אחד כדאמרנ' [בפ' כל הבשר כשניער וכיסה²⁴³⁴ אלמ' היכא²⁴³⁵ דלא] ²⁴³⁶ניער וכיסה לא בטל [בס'י]²⁴³⁷ לפי שהאיסור²⁴³⁸ במקום אחד ולא מהני שאר [חתוכות]²⁴³⁹ שבקדירה לבטל הילכך גבי מליחה נמי שלא עבר האיסור בכל החתוכות²⁴⁴⁰ אלא במקום נגיע' דומיא דקולף הוא מקום נגיעתן לכל מקום {תתח} האיסור והשאר לא מהני לבטל ואם אינו יודע מקום נגיעתה קולף את כולה²⁴⁴¹ ואם החתיכו מרובות ואינו יודע באיזה מהן נגע ואם חתיכה זו ראויה להתכבד לפי האורחנ' [לא מיבטלה. אע"פ שאין כולה איסור ואם [לאו]²⁴⁴² בטילה²⁴⁴³ וכן פסק רבי' שמוא' בר' מאיר ורבי' יב"א דכל היכא דלא נתבשל יחד האיסור וההיתר²⁴⁴⁴ אלא נתערב חד בתרי בטיל. וראיות בידו ועת לקצר²⁴⁴⁵. ו[ה]הוא²⁴⁴⁶ פלגא דזיתא דתרבא דנפל לדיקולא דבישרי -משמ'²⁴⁴⁷ בפ' גיד הנשה דמשערי' בס' צריך לפר' דיקולא קלחת מים כדאמי' בפ' כל שענ' [אידי דסליק [דיקולא]²⁴⁴⁸ דמיא²⁴⁴⁹ ואין לפר' דיקולא סל דלא מיירי במליחה²⁴⁵⁰ ובהלכות גדנ'] משמ' לכאורי דפליג עלן²⁴⁵¹ ורבי' שב"ט נמי פליג²⁴⁵² וכתב הא דאסר רב הונא בחלב דמפעפע כגון דלא²⁴⁵³ היה ס' וכן במליחה אבל אי²⁴⁵⁴ איכא ס' שרי. וכן הורו רבותי²⁴⁵⁵ בשפירא מליחה בס'. וכן העידו על הרב ר' שמריה²⁴⁵⁶ ותשובות²⁴⁵⁷ רבי' יצחק הלבן זצ"ל הראו לי נמי דמליחה בס' וראייתו מההיא²⁴⁵⁸ אטמהתא [ד](ב)אימלחו בגידא

²⁴²³ שם- א"כ.

²⁴²⁴ שם- לאסור.

²⁴²⁵ באבי העזרי יש כאן פיסקא נוספת הכוללת דיון בעניין שיעור המליחה הנצרכת להכשיר בשר לקדירה, והשלכותיה לעניין מליח כרותח, על-פי סוגיית התלמוד במסכת מנחות (כא). ודברי הראשונים לגביה.

²⁴²⁶ שם אין " ז"ל ".

²⁴²⁷ שם- ממורי הראב"ש.

²⁴²⁸ שם- וטעמא.

²⁴²⁹ שם- מסתבר לפי עניות דעתי דגבי.

²⁴³⁰ תיקנתי ע"פ אבי העזרי.

²⁴³¹ שם- דסליק.

²⁴³² מלה זו אינה שם.

²⁴³³ נכפל בטי"ס.

²⁴³⁴ באבי העזרי- בד"א כשניער וכיסה וכו'.

²⁴³⁵ שם- דכל היכא.

²⁴³⁶ הוספתי על-פי אבי העזרי וכך עולה בהכרח מהמשך הדיון.

²⁴³⁷ הוספתי על-פי אבי העזרי.

²⁴³⁸ שם- משום דהאיסור.

²⁴³⁹ הוספתי על-פי אבי העזרי.

²⁴⁴⁰ שם- כל החתיכה.

²⁴⁴¹ שם, בשינוי לשון- דקולף ההוא מקום האיסור וצריך קליפה והשאר לא מהני לבטל ואם אינו יודע מקום שנגע בחתיכה יקלוף כולה.

²⁴⁴² הוספתי על-פי אבי העזרי.

²⁴⁴³ שם בשינוי לשון- ואם חתיכות טובא נינהו ונגע האיסור באחת מהן אינו יודע באיזה נגע אם חתיכה זו ראויה להתכבד בה בפני אורחים לא בטלה אע"פ שאין כולה איסור ואם לאו בטילה בלא קליפה ברוב דחד בתרי בטיל.

²⁴⁴⁴ שם- איסור והיתר.

²⁴⁴⁵ שם בגוף ראשון ובהרחבה- ואני דנתי כן מן הסברא עד שלא ראיתי פיסוקי וראייתי בידי ועת לקצר.

²⁴⁴⁶ הוספתי על-פי אבי העזרי.

²⁴⁴⁷ שם- דמשמע.

²⁴⁴⁸ הוספתי ע"פ אבי העזרי.

²⁴⁴⁹ שם נוסף גם- וכו'.

²⁴⁵⁰ שם- דלא במליחה מיירי.

²⁴⁵¹ שם מובאת גם לשון בה"ג, ורבינו אבי"ה אף מעלה אפשרות לפרשנות אחרת של הדברים.

²⁴⁵² באבי העזרי- פליג נמי.

²⁴⁵³ שם- שלא.

²⁴⁵⁴ מלה זו אינה שם.

²⁴⁵⁵ שם- וכן ראיתי מורים רבותי ז"ל.

²⁴⁵⁶ שם- שמחה.

²⁴⁵⁷ שם- ותשובת.

²⁴⁵⁸ שם- וראייה מן ההיא.

דנשיא וכו'].²⁴⁵⁹ וסתם דבריו ואני דנתי לפניהם מההוא דניער וכיסה והיתה נראית להם הראיות אלא שהיו נתלין באילנות גדולי²⁴⁵⁹. אבי העזרי.

{ 161 } אשר²⁴⁶⁰ שאלת על דבר החלב²⁴⁶¹ שאינו מלוח שנפל לתוך פך אחד שהיתה בו קיבה והית' מלוחה ולא היה בקיבה כדי לבטל²⁴⁶² לא דמי טהור מליח וטמא תפל דמיירי בכלי נקוב²⁴⁶³ דאע"ג דלא שייך²⁴⁶⁴ למימי' מישרג שריג²⁴⁶⁵ כמו בדם מיהו הציר אפיל²⁴⁶⁶ נדבק לטמא אין בו²⁴⁶⁶ כח לעשות²⁴⁶⁷ הטמא מליח שאינו נאכל מחמת מלוחו הילכך²⁴⁶⁸ אינו יכול הטמא לחזור ולאסור את הטהור שהציר נדבק מעט שהרי יש לו מקום לרדת למטה ואינו מתאסף אבל הקיבה שהיא בפי²⁴⁶⁹ אילו נפל לתוכו בשר טהור היה נאסר כדאמ' גבי ההוא בר יונה דנפל לכמכא²⁴⁷⁰ ואילו היתה אינה נאכל מחמת מלוחו היה נאסר²⁴⁷¹ ופי' רבי' שלמה איונה²⁴⁷² ור"ח פיי²⁴⁷³ והאי כותחא נאכל מחמי' מלוחו והקיבה דרך למולחה הרבה עד שאינו נאכל מחמת מלוחו²⁴⁷⁴ והילכך בלע²⁴⁷⁵ [ה]חלב²⁴⁷⁵ מן (מן)²⁴⁷⁶ הקיבה וחזר ופלט מה שבלע²⁴⁷⁷ והוה ליה²⁴⁷⁸ קיבת נבילה ואוסרת הקיבה דהוה ליה²⁴⁷⁹ מין במינו במשהו. ואפילו אם היה שאינו מינו מה שפלט אסור כיון שאין ס' בחלב דקיימא לן בכוליה²⁴⁸⁰ משערינן וטעמא משום דשוכב בתוך האיסור [ו]מתבשל²⁴⁸¹ בו ורותח דצלי²⁴⁸² חמור מרותח דמבושל²⁴⁸³. והכי נמי מסקינן [גבי]²⁴⁸⁴ כזית בשר שנפל לתוך יורה של [חלב]²⁴⁸⁵ רותח²⁴⁸⁶ בפרי' כל הבשר דוק ותשכח [ו]אעפ"י²⁴⁸⁷ [שיש לדחות לפירוש רבינו שלמה]²⁴⁸⁸ דהכותח (ש)היה²⁴⁸⁹ מלוח כדאיתא בפי' [אלו עוברין בתחילתו]²⁴⁹⁰ הילכך היו²⁴⁹¹ שניהם מלוח²⁴⁹¹ מ"מ ממה שאמ' חכמי' כזית בשר שנפלה²⁴⁹² לתוך יורה של חלב רותח²⁴⁹³ דכי ניחא²⁴⁹⁴ הדר פליט משום תלמוד נמי ארותח דצלי דחמור²⁴⁹⁵ מיניה דקיימא²⁴⁹⁶ לן כשמואל דאמ' [ו]

²⁴⁵⁹ שם - ואני דנתי לפניהם כמו שדקדקתי מההוא דניער וכיסה דלעיל והיתה נראית להם הראיות אלא שהיו נתלין באילנות גדולי'. לאחר מכן, באה פיסקא ארוכה נוספת, הכוללת דחייה על דרך הפרשנות של ראיית של רבינו יצחק הלבן.

²⁴⁶⁰ מכאן ועד סוף המס"ד מקורו באבי העזרי, סימן אלף וקמ"ד, עמ' רי - ריא.

²⁴⁶¹ באבי העזרי - חלב.

²⁴⁶² שם - ולא היה בו כדי בטול.

²⁴⁶³ שם - מנוקב.

²⁴⁶⁴ שם - שייך ביה.

²⁴⁶⁵ שם - מישריק שריק.

²⁴⁶⁶ שם - לו.

²⁴⁶⁷ שם - לעשות הכי.

²⁴⁶⁸ שם - והלכך.

²⁴⁶⁹ דהיינו - בפך.

²⁴⁷⁰ שם - לכדא דכמכא.

²⁴⁷¹ שם - שאלו הית' שאינו נאכל מחמת מלוחו נאסר

²⁴⁷² שם - ורבינו שלמה פירש לה איונה. כפי שהעיר ר' דוד דבליצקי בהערה 2, שם, זו ט"ס וצריך להיות "אכותחא".

²⁴⁷³ שם - ופסק רבינו חננאל, ור' דוד דבליצקי הגיה "ויפירש" והנוסח שבכ"י מעש"ר מאשר את הגהתו.

²⁴⁷⁴ יעויין בהערה 3, שם, להתלבטות לגבי הנוסח "הקיבה דרך הדב' שאינה נאכ' מחמת מלוחו".

²⁴⁷⁵ הוספתי על-פי אבי העזרי.

²⁴⁷⁶ נכפל בט"ס.

²⁴⁷⁷ שם נוסף גם - לאחר שאינה מבליעה. יעויין בהערה 4 של ר' דוד דבליצקי, שם, שהתלבט בנוסח זה והציע להגיה

"לאחר שנח מבליעה".

²⁴⁷⁸ שם - והות לה.

²⁴⁷⁹ מלה זו אינה שם.

²⁴⁸⁰ שם - בכולהי.

²⁴⁸¹ הוספתי על-פי אבי העזרי.

²⁴⁸² שם - דצליה.

²⁴⁸³ שם - דבשול.

²⁴⁸⁴ הוספתי על-פי אבי העזרי.

²⁴⁸⁵ הוספתי ע"פ אבי העזרי.

²⁴⁸⁶ שם - רותחת.

²⁴⁸⁷ הוספתי על-פי אבי העזרי.

²⁴⁸⁸ תיקנתי ע"פ אבי העזרי והקריאה בפנים אינה ברורה. ויעויין בהערה 7*, שם, להצעת ההגהה "לפירוש רבינו חננאל".

²⁴⁸⁹ מחקתי ע"פ אבי העזרי.

²⁴⁹⁰ תיקנתי ע"פ אבי העזרי והקריאה בפנים אינה ברורה.

²⁴⁹¹ שם - הוה להו.

²⁴⁹² שם - שנפל.

²⁴⁹³ שם - רותחת.

תתאה גבר גבי צונן לתוך חס והכא החלב צונן והקיבה כחם לפי מליח²⁴⁹⁷ כרותח וחשיב ליה שמואל כרותחין שניהם²⁴⁹⁸ ותו דפר"ח²⁴⁹⁹ גרסי והאי כותחא נאכל מחמ' מלחו {תתיב} הוא. אבל אם אין נאכל הכותח מחמת מלחו אסור הכותח והיונה ואע"ג דהיונה אינה(י) מלוחה²⁵⁰⁰ ואפי' הגביה החלב כשיעור מועט חוץ מן הקיבה²⁵⁰¹ אסור שאין אנו בקיאים בשיעור ניח ופליט. ודילמ' לאלתר פליט ואפי' היינו יכולין לשער נמי אכתי אסור²⁵⁰² מחמ' טעם {החלב}²⁵⁰³ שפלט²⁵⁰⁴ מיד בתוך הקיבה²⁵⁰⁵ שבפך דהא דאמי שקדם²⁵⁰⁶ וסילקו היינו על החלב שבלע אבל טעם בשר שבו²⁵⁰⁷ פולט לאלתר אפי' בעוד שטרוד לבלוע (כ)[אב]²⁵⁰⁸ מה שבלע לא פליט עד שנח הילכך לא דמי לטמא תפל²⁵⁰⁹. {תתיג} לא מצאתי יותר להעתיק.

{162} דין דגים החילק²⁵¹⁰ מפני מה אסור מפני שערבנו עולה²⁵¹¹ עמה²⁵¹² חילק מין דגים קטני²⁵¹³ שנמכרי הרבה ביחד ומהאי טעמא אוסרין בורבוטא אע"פ דיש לה קשקשין לפי שהקשקשין נושרין כשעולין מן הים וערבנו עולה עמה היא הוולדא דג טמא העולה עמה²⁵¹⁴ וגם מיכן ראייה הא דאמרי' באלו טריפות²⁵¹⁵ האי [שקנאי ובטנאי]²⁵¹⁶ פי (דגים)[עופות]²⁵¹⁷ מקום שנוהגין לאכול [אוכלין ומקום שאין נוהגין לאכול]²⁵¹⁸ אין אוכלין ומקשי' מידי²⁵¹⁹ במנהגא תליא מילא²⁵²⁰ לא קשיא²⁵²¹ הא באתרא דשכיחי פרס ועוניה וכו' הא משמע דלא במנהגא תליא אלא בכל מקום שנמצא בדומה לו מדבר טמא אסור המותר מפני הטועים והא הדין גבי דגים דמאי שנא מעופו' אבל טעם המתירין בולבוטא זהו לפי שיש היכר גדול בין בולבוטא לוולדא שהרי הבולבוטא נמשך חוט למטה כמו זקן ודוולדא יש לה שני חוטין מצד זה מצד זה וסימניך²⁵²² על שפם יעטה יטמא ובשם רבי' יהודה חסיד נאמי' כל האוכל בולבוטא לא מן

²⁴⁹⁴ שם - נייח.

²⁴⁹⁵ שם - ורותח וצלי. הנוסח בכ"י מעש"ר מאשר את הגהת ר' דוד דבליצקי בהערה 8, שם.

²⁴⁹⁶ שם - וקיימא.

²⁴⁹⁷ שם - משום מלוח.

²⁴⁹⁸ שם בהיפוך הסדר - בשניהן רותחין.

²⁴⁹⁹ שם - בפר"ח.

²⁵⁰⁰ שם במקום "והאי כותחא...מלוחה" נכתב "והאי ככותחא נאכל מחמת מילחו אסור הכותח וגם היונה אע"ג דהיונה אינה מלוחה", וניכר שנשמטו שם המילים "הוא". אבל אם אין נאכל הכותח מחמת מלחו" מחמת הדומות. ר' דוד דבליצקי, בהערה 9 שם, העיר על השיבוש שבנוסח אבי העזרי והציע להגיהו. הנוסח בכ"י מעש"ר מאשר את תוכן ההגהה, אך לא את לשונה.

²⁵⁰¹ שם - מהקיבה.

²⁵⁰² שם - היה נאסר.

²⁵⁰³ הוספתי על-פי אבי העזרי.

²⁵⁰⁴ שם - שפולט.

²⁵⁰⁵ שם - בתוך אסיפי' הקיב'.

²⁵⁰⁶ שם - כשקדם.

²⁵⁰⁷ שם - הבשר.

²⁵⁰⁸ תיקנתי על-פי אבי העזרי.

²⁵⁰⁹ עד כאן הליקוטים מאבי העזרי.

²⁵¹⁰ ע"ז לט.

²⁵¹¹ ייתכן גם לקרוא "שלה", וכך כתב עמנואל, ראב"ה, עמ' 26. אולם בגמ' (בכל עדי הנוסח, מלבד כ"י בית המדרש לרבנים) ובפר"ח שם "עולה" (בכ"י ביהמ"ד הנ"ל - עולין), וכן הוא בהמשך הדברים בפנים.

²⁵¹² כך הוא גם בכל עדי הנוסח של הסוגיא (בכ"י ביהמ"ל נוספה מלה זו בגליון).

²⁵¹³ הלשון "מין דגים קטנים" נמצאת בפר"ח על אתר, וגם בפרש"י לעיל, לה; תחילת ד"ה "והחילק", אלא ששם נוסף גם - טהורים (גם בכ"י פרמה פלטינה 3155).

²⁵¹⁴ אם כן, הבולבוטא כשלעצמה היא דג טהור, והיא נאסרה בשל דמיונה לדג הטמא וולדא.

²⁵¹⁵ חולין סג.

²⁵¹⁶ הקריאה בכ"י אינה ברורה, ועדי הנוסח של הסוגיא נחלקו בשמות העופות. (בכ"י המבורג - שקטנאי וכתנאי; בכ"י וטיקן 121 - שקטנאי ובטני; בכ"י וטיקן 122 - וישטני ואטני; בכ"י וטיקן 123 - שטני ואטני; בכ"י מינכן 95 ובדפו"ר - שקנאי ובטנאי וכן הוא במיוחס לרגמ"ה וברוב כתבי היד של פירוש רש"י (מלבד כ"י וטיקן 139 שניתן לקרוא בו גם - כטנאי).

²⁵¹⁷ תיקנתי מן הסברא, והמלה "דגים" היא ט"ס, שכן כל הסוגיא שם עוסקת בעופות וכן מפורש להלן.

²⁵¹⁸ הוספתי על-פי הגמ' שם, ובכ"י נשמט, ככל הנראה מפני הדומות (בעדי הנוסח של הסוגיא - מקום שנהגו לאכול אוכלין מקום שנהגו שלא לאכול אין אוכלין).

²⁵¹⁹ כך הוא גם בכ"י וטיקן 123, אבל בשאר עדי הנוסח של הסוגיא - אטו.

²⁵²⁰ בגמ' - מילתא (בכל עדי הנוסח).

²⁵²¹ כך הוא גם בכ"י וטיקן 122 ו-123. בשאר עדי הנוסח - אין ולא קשיא.

²⁵²² על-פי לשון הפסוק ויקרא יג: מה "על שפם יעטה וטמא טמא יקרא".

הלוייתן הוא אוכל והוא אמ' סימן לדגים איזה הוא דג טהור כל דג שזנבו נסדק פצרות בלע' הוא טהור וכל שאינו נסדק אינו טהור. כך נאמר מפי רבי' יהוד' חסיד בן (רבי' יהוד' חסיד בין)²⁵²³ רבי' שמואל נשיא²⁵²⁴ זכר לברכה.

---

²⁵²³ נכפל בט"ס.

²⁵²⁴ עמנואל, ראב"ה, עמ' 27 הגיה "נביא".

פרק שני: ניתוח סוגיות בתחום הלכות איסור והיתר

1. שיעור הביטול בתערובת מין במינו

א. מבוא

בתורה שבכתב נאסרו סוגי מאכלים רבים באכילה ויש שאף נאסרה כליל ההנאה מהשימוש בהם. אולם, לא נאמר במפורש בתורה מה דינה של תערובת של דבר איסור עם דבר היתר. ניתן להציע מספר אפשרויות הלכתיות:

- (1) כל תערובת של דבר איסור עם דבר היתר אסורה, ללא זיקה לחלקו היחסי של דבר האיסור בתערובת.
  - (2) כל תערובת של דבר איסור עם דבר היתר מותרת, ללא זיקה לחלקו היחסי של דבר האיסור בתערובת.
  - (3) הקביעה אם התערובת תהיה מותרת או אסורה תלויה בחלקו היחסי של האיסור בתערובת.
- נושא זה נדון בהרחבה בתורה שבעל-פה, החל מימי התנאים, הן בנוגע לתערובות איסור והן בנוגע לתערובות אחרות של שני דברים שקיימים ביניהם הבדלים הלכתיים. את שאלת סוג התערובת ניתן לחלק לפי שני חיתוכי משנה:
- (1) תערובת של דברי מאכל (או חפצים אחרים) אסורים עם דברי מאכל (או חפצים אחרים) מותרים, כאשר כל פריט בתערובת מופרד מחבירו, אך לא ניתן לזהות מהו הפריט האסור. תערובת זו נקראת "תערובת יבש ביבש". זאת, לעומת מצב בו דבר האיסור התבשל, נמלח, נכבש וכו' עם דבר ההיתר, כך שחלק מהאיסור נפלט להיתר. תערובת זו נקראת "תערובת לח ביבש" או "תערובת לח בלח", בהתאם למצב הצבירה של דברי ההיתר והאיסור²⁵²⁵.

- (2) תערובת בה דבר האיסור התערבב עם דבר היתר שהוא "מינו", הנקראת "תערובת מין במינו", לעומת תערובת של דבר איסור עם דבר היתר שאינו "מינו", הנקראת "תערובת מין בשאינו מינו".
- דיונונו להלן יעסוק בחיתוך השני, דהיינו ההבדל בין תערובת של איסור עם "מינו" לעומת תערובת עם "שאינו מינו". בהקשר זה, נתמקד בהלכותיה של תערובת "מין במינו".

ב. מקורות הדין

במשנה נאמר "דם שנתערב במים אם יש בו מראה דם כשר... נתערב בדם בהמה או בדם חיה רואין אותו כאילו הוא מים רבי יהודה אומר אין דם מבטל דם".²⁵²⁶ ובסוגיית התלמוד הוסק מכאן שלשיטת רבי יהודה מין במינו אינו בטל, כלומר אפילו בכמות מזערית של פריט אחד בתערובת כזו אין הפריט מועט נחשב כאילו אין הוא קיים²⁵²⁷. לעומתו, שיטת תנא קמא היא כי מדין תורה הפריט המועט בטל בתערובת, ומדברנן צריך שיהיה בפריט השני פי ששים ממנו על מנת לבטלו²⁵²⁸.

כך גם נאמר מפורשות בברייתא המובאת במסכת חולין:

טיפת חלב שנפלה על החתיכה כיון שנתנה טעם בחתיכה **החתיכה עצמה נעשית נבילה ואוסרת כל החתיכות כולן**

מפני שהן מינה דברי רבי יהודה וחכמים אומרים עד שתתן טעם ברוטב ובקיפה ובחתיכות אמר רבי נראין דברי

יהודה בשלא ניער ושלל כיסה ודברי חכמים בשניער וכיסה²⁵²⁹

מסקנת סוגיית התלמוד (שם, קט.) היא כי כל התנאים המתדיינים בברייתא מסכימים להלכה שמין במינו אינו בטל. יצוין, כי בסוגיות מספר בתלמוד בהן נדונה או מוזכרת תערובת מין במינו, נאמר תמיד ע"י האמוראים וסתם התלמוד כי שיטת רבי יהודה היא שמין במינו אינו בטל²⁵³⁰. פסיקת האמוראים במחלוקת התנאים שנויה בעצמה במחלוקת בין רבותינו הראשונים, ותידון, אפוא, להלן, במסגרת הדיון בשיטות הראשונים.

ג. פסיקת ההלכה בספרות הגאונים וחכמי אשכנז הראשונים

המקורות ההלכתיים שהגיעו לידינו מתקופת הגאונים פסקו כרבנן. כן הוא בספר השאלות²⁵³¹, בספר הלכות גדולות²⁵³² ובמקורות אחרים²⁵³³. גם ר"ת העיד שפסקו הגאונים, ובהם רב יהודאי גאון בתשובות, שכל איסורים בטלים במינם בששים חוץ מחמץ²⁵³⁴.

²⁵²⁵ לעניין זה, יעויין בדברי רבינו אב"ן, בסוף ספר אבן העזר (בחלק שללא ציון סימנים), עמ' נג. (בכ"י וולפנביטל, עמ' 51 בעמוד שמשמאל לימין) - "...דשני ליה לר' יוחנן בין איסור המתערב יפה בהיתר לאיסור שאין מתערב יפה בהיתר דמה שגדל בערלה במקומו עומד ואינו מתערב... וגם אינו ניכר האיסור שיזרקנו ולהכי אסור ומה שאמ' מין במינו בנותן טעם בדבר המתערב יפה שאין בו אלא נתינת טעם ולא ממשות .... אבל איסור שאינו נימס אם מכירו זורקו ובטל בנותן טעם ואם אינו מכירו לאיסור אינו בטל..."

²⁵²⁶ זבחים ח:ו.

²⁵²⁷ מנחות כב: במסכת זבחים עט: - מסיק אב"י, מכוח סתירה בין דברים אלו לבין מקורות אחרים, כי רבי יהודה עצמו סבור שמין במינו בטל ברוב ואילו שיטתו בעניין דם נמסרה בשם רבן גמליאל והוא שסבור שמין במינו אינו בטל. ואילו רבא, שם, קובע כי רבי יהודה עצמו סבור שמין במינו אינו בטל, ואת קושיית אב"י הוא מתרץ בדרך אחרת. רבינו אב"י הכריע כאב"י, ואינו מזכיר כלל את דעת רבא (אבי העזרי, סימן תתק"ו, עמ' קסז-קסט).

²⁵²⁸ כך מיישבים רבותינו הראשונים, בדבריהם להלן, את מימרת רבא בזבחים עט: ("מין במינו ברובא") עם מימרתו בחולין צז: - ("מין במינו בששים").

²⁵²⁹ חולין, קח: [הנוסח, כאן ולהלן בהמשך הפרק, על-פי דפוס ווילנא, ובעדי הנוסח יש הבדלים לשוניים קלים. ההדגשה שלי- ר.ז.]. יצוין, כי בתוספתא המקבילה לברייתא זו (חולין פ"ח ה"ב) נאמר - "טיפת חלב שנפלה על החתיכה רבי יהודה אומר אם יש בנותן טעם באותה חתיכה וחכמים אומרים באותה הקדירה אמר רבי נראין דברי יהודה בזמן שלא ניער ולא כיסה ודברי חכמים בזמן שניער וכיסה" ואין שם אזכור כלל לנושא מין במינו במשהו, ואכמ"ל.

²⁵³⁰ יבמות פב. (סתמא דגמרא) וחולין צח: (אב"י), צט: (סתמא דגמרא), ק. (רב ספרא), קט. (רב אחא מדיפתי).

²⁵³¹ שאלות (ויקרא), שאלתא צד, עמ' ע.

מהמקורות שבידינו עולה כי גם חכמי אשכנז שלפני תנ"י פסקו שמין במינו בטל בששים. כך פסקו מפורשות רבי יצחק ברבי יהודה²⁵³⁵ ורבי יצחק הלוי²⁵³⁶, ותמונה דומה עולה גם מהלכות מספר ברובד הסתמי של מעשה הגאונים²⁵³⁷, שבחלקו קדם לגזירות תנ"י²⁵³⁸. עם זאת, קיימים בספר מעשה הגאונים גם מקורות המבוססים על ההנחה שמין במינו אינו בטל²⁵³⁹.
ניתן להציע שלושה תירוצים לסתירה זו:

- (1) מקורם של המקורות המעידים שמין במינו אינו בטל בתורת בית מדרשו של רש"י, שהיא מקורם של חלק קטן מההלכות שבספר מעשה הגאונים.
- (2) הלכות אלו משקפות מקורות מאוחרים יותר ששולבו אף הם בספר מעשה הגאונים.
- (3) כבר לפני תנ"י הייתה מחלוקת בין חכמי אשכנז בנושא זה.

²⁵³² הלכות גדולות (ח"ג), הלכות גיד הנשה, עמ' 231 – 232, ויעוין הערה 11 של רע"ז הילדסהיימר, שם, שפירש את כוונת בה"ג שמין במינו בטל בששים רק באיסורים דרבנן, ואכמ"ל בשיטת בה"ג.

²⁵³³ וכן הוא ב-"עניין איסור והיתר", הנכלל בספר הפרדס, עמ' עא: "יין נסך שנפל בענבים אם נתבקעו אסורין שמין במינו הוא ואוסר וכל שיעורי איסור אכילה בששים חוץ מין נסך שאפילו באלף אוסר." (על "עניין איסור והיתר" יעוין רוט, פרדס, עמ' 91 – 92)

²⁵³⁴ ספר הישר, חלק החידושים, סימן תע"א, עמ' 280.

²⁵³⁵ קיימים שלושה מקורות מפורשים בעניין פסיקה זו של רבי יצחק ברבי יהודה:

- (1) בתשובתו לגבי תרנגולים שהתבשלו עם תרנגולת אחת שהיה דבוק בה כבד, כותב רבי יצחק ברבי יהודה כך "כדאמרין טיפת חלב שנפלה על חתיכה חתיכה עצמה נעשית נבלה ואוסרת כל החתיכות בזמן שאין שם ששים חתיכות" (מע"ה, ג, סימן ג, עמ' 3 [ההדגשה שלי- ר.ז.]. נוסח שונה במקצת של תשובה זו של רבי יצחק ברבי יהודה הודפס גם בתשו"ר, סי' ק"נ, עמ' 172, על-פי המקבילות). מדובר בציטוט של לשונו של רבי יהודה בברייתא שהובאה לעיל, בשנוי מכריע אחד- הקביעה "ואוסרת כל החתיכות מפני שהן מינה" הוחלפה בדרישה שיהיו ששים בהיתר כנגד האיסור. אמנם, מפאת דיני חתיכה עצמה נעשית נבילה לא היה ששים לבטל את העוף, ולכן מסקנת התשובה הייתה שכל התרנגולים אסורים.
- (2) קביעה עקרונית לגבי כבד – "אם מחובר בעוף ובשילו העוף עצמו נעשה נבילה ואוסר בו כל החתיכות כולן ושיעורו של עוף עצמו בששים דכחתיכה של נבילה הוא" (מע"ה, ג, סימן ג, עמ' 4 [ההדגשה שלי- ר.ז.]. תשובה זו מופיעה גם בתחצו"ל, ריש סימן ע"א, עמ' מג, והיא יוחסה ע"י המהדיר י' מילר (הערה א), לרבי יצחק ברבי יהודה כי התשובה שלפניה ולאחריה שלו היא. בזיהוי בעל התשובה לא יכול היה מילר להסתייע בייחוס המפורש במע"ה, מפני שתחצו"ל יצא לאור בשנת תרנ"א ואילו מע"ה יצא לאור רק תשע עשרה שנים אחרי כן).
- (3) ר"ת העיד בתשובתו לרבינו אפרים "הלכות גדולות שאלות דרב אחא רבינו ר' יצחק הלוי רבינו יצחק ב"ר יהודה [ורבינו] טוב [עלם] כולם פה אחד פוסקין מין במינו בששים." (ספר הישר, חלק השו"ת, סימן ס"ח, אות א, עמ' 157)
- (4) ר' ברוך ברבי יצחק מצרפת בשם תשובת רש"י (בגוף שלישי) – "ואף על פי שקבל מרביתו מרבינו יצחק ברבי יהודה דהלכה כרבנן לא ידע טעם שלהם מפני הראיות שהביא." (ספר התרומה, סי' מח, עמ' 21, על-פי כ"י לונד ולונדון).

עם זאת, יצוין כי הדברים אינם מוחלטים. רבינו אבי"ה כתב שרבי יצחק ברבי יהודה ורש"י פסקו שמין במינו אינו בטל (אבי העזרי, סוף סימן אלף וק"ג, עמ' קיח). ר' דוד דבליצקי (הערה 17, שם), הפנה לתשובה של רש"י [ההפניה צע"ה, כי מדובר בציטוט מדויק של תשו"ר, סי' קמ"ח שמקורו מדברי ר' אבי"ה כאן וההפניה לתשובה בעניין הראש והרגלים היא של ר' אבי"ה עצמו, ואילו המהדיר הפנה למע"ה, סי' י"ח, עמ' 11 שהיא תשובה אחרת, והיא של רש"י לבדו!]. והביא מקורות לייחוס התשובה שמזכיר ר' אבי"ה לרש"י, אך אין שם מקורות לגבי רבי יצחק ברבי יהודה, והדברים צע"ה.

²⁵³⁶ כפי שהעיד ר"ת, בתשובתו לרבינו משולם המובאת בהערה הקודמת.

²⁵³⁷ כך הוא בשתי הלכות שם לעניין כבד:

- (1) "...ואם אינו מפורק...ונמצא כבד דבק בו נעשה כל העוף כחתיכה וכאבר אחד וצריך ששים כיוצא בו" (מע"ה, ג, סימן ב, עמ' 3). זאת, כשיטת רבי יצחק ברבי יהודה לעיל.
- (2) "וראיתי הלכה למעשה באשפירא שבישלו ח' תרנגולין בקדירה אחת ומצאו באחת מהנה כבד נסרך בה ואסרו כולם מפני הטעם הזה שאמרנו למעלה...ומשערינן ששים כנגד אותה התרנגולת ולא היה בין תבשיל ובין תרנגולת ששים ואסרום כולם" (מע"ה, ג, בתוך סימן ג, עמ' 4). אמנם הדברים באים ברצף אחד עם תשובת רבי יצחק ברבי יהודה בעניין זה, אולם, אין הכרח שמשפט זה שלו הוא (יעוין גרוסמן, אשכנז, עמ' 384 הערה 101 ובן-גדליה, חכמי, עמ' 150, המשיך משפט זה לחכמים שפעלו מעט לפני גזירות תנ"י, בדור תלמידיו של רבי יצחק ברבי יהודה).

כן עולה גם מההלכה בעניין גיד הנשה (שם, בתוך סימן קכ"ב, עמ' 99), "ירך שנתבשל בה גיד הנשה אם יש בו בנותן טעם הרי זו אסורה ואם נתבשל אותו ירך עם בשר אחר אם אותו ירך נותן טעם באותו בשר שנתבשל בו אסור דירך עצמו נעשה חתיכה דאסורה..." הלכה זו מופיעה כלשונה גם בסדו"ר, סימן תקפ"ה, עמ' 283.

ייתכן שגם ממע"ה, ג, סימן י"ז, עמ' 10 – 11, העוסק בדיני ביטול ביצים ניתן להסיק שמין במינו בטל בששים. אולם, מכיוון שהדברים לא נאמרו בצורה מפורשת, לא נזכר סימן זה בגוף הדיון.

²⁵³⁸ יעוין גרוסמן, אשכנז: עמ' 375 והערה 70 שם ועמ' 379 – 383.

²⁵³⁹ "חלב ובשר שני שמות ומשערינן בששים." (מע"ה, ג, סוף סימן ט"ו, עמ' 10) מניסוח זה עולה ברורות שאם היה מדובר ב-"שם אחד", דהיינו בתערובת מין במינו, לא היה ניתן לבטל בששים. זו גם הנחת היסוד המוצהרת של דיון בהגדרת "מין" של חלקי שומן מסוימים בבהמה לצורך הקביעה אם מדובר בתערובת מין במינו (מע"ה, ג, סימן ט"ז, עמ' 10)

יהא התיורץ אשר יהא, נמצאת בידינו עדות מפורשת של ר' אבין, על עמדתם ההלכתית הבסיסית של חכמי אשכנז הראשונים²⁵⁴⁰:

1) "וחכמי דורות שלפנינו היו עושין כר' יוחנן ומבטלי בס' בין במינו בין שלא במינו עד שבא רבינו שלמה

ופסק...דמין במינו במשהו...²⁵⁴¹

2) "...רבנא שלמה זצוק"ל שפסק מין במינו במשהו וחלק על הראשונים שפסקו כר' יוח' דא' מין במינו בנותן

טעם...²⁵⁴²

העולה מן המקובץ הנו כי חכמי אשכנז שלפני רש"י, פסקו שמין במינו בטל בששים. אולם, אין בידינו מקור מנומק כלשהו של חכמי אשכנז שלפני תקופת רש"י לסיבה לפסיקה עקרונית זו²⁵⁴³, אלא מדובר בהנחת יסוד העומדת בבסיס הדיונים ההלכתיים הפרטניים²⁵⁴⁴. יצוין עוד, כי גם רבינו יוסף טוב עלם, מגדולי חכמי צרפת הראשונים פסק אף הוא כי מין במינו בטל בששים²⁵⁴⁵. לעניינו, מתחיל, אפוא, הדיון ההלכתי בעצם ההכרעה בשאלה אצל רש"י.

ד. רש"י

רש"י (חולין קט. ד"ה 'ותו לא מדי' ²⁵⁴⁶) פסק כר' יהודה²⁵⁴⁷, ונימק את פסיקתו במספר ראיות ישירות²⁵⁴⁸:

א. רבי יהודה הנשיא סבר כרבי יהודה שמין במינו לא בטל²⁵⁴⁹, וכך נפסק גם בסתם משנה במסכת ע"ז, לעניין

יין נסך²⁵⁵⁰.

ב. רב ושמואל אף הם פסקו כרבי יהודה ויש ברייתא התומכת בשיטתם²⁵⁵¹.

²⁵⁴⁰ על זיקתו ונאמנותו של ר' אבין לחכמי אשכנז שקדמו לו, יעוין אורבך, בעה"ת, עמ' 174 - 175; תא-שמע, אשכנז, עמ' 32 - 34; תא-שמע, הספרות א, עמ' 64, ובהרחבה: בן-גדליה, ר' אבין.

²⁵⁴¹ אבין העזר, סימן שי"א, עמ' 139 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 425 בעמוד שמשמאל לימין).

²⁵⁴² שם, סוף סימן כ, עמ' 19 (בכ"י הני"ל: עמ' 49 בעמוד שממין לשמאל).

²⁵⁴³ הבריתא בעניין טיפת חלב, שהובאה לעיל, והסוגיא שסביבה, פורשה במעה"ג, סימן י"ב, עמ' 7. אולם, אין שם הכרעה ברורה. יצוין כי חלק מתשובה זו פורסם ע"י עפשטיין בשני טורים, בשל קרע בכתב היד שעל גביו מקום חלק. אולם, נראה לעני"ד כי מדובר במשפט אחד שיש לקראו כך: "ונתערב בכל החתיכות [דלית טעם ברוטב מותר וכיון דנשחט האיסור מן החתיכה ונתערב בכל החתיכות דלית בכולא בנותן טעם] [5b] מותר..." בכל מקרה, אין בהצעת קריאה זו בכדי להסיק מן הקטע הכרעה כלשהי. יצוין, כי פירוש ישיבת מגנצא למסכת חולין שבידינו (הנדפס בדפוס וילנא בשם "פירוש רגמ"ה") אינו כולל הכרעה, או רמז להכרעה, במסגרת דיונו בסוגיא. לאופיו של פירוש זה, יעוין תא-שמע, הספרות א, עמ' 38 - 39, הסבור כי הוא מן הקדומים שבין פירושי מגנצא, וייתכן שהוא מעשי ידיו של רבי אליעזר הגדול, תלמיד רגמ"ה. לעומתו, טען גרוסמן, אשכנז, עמ' 169 - 170, כי אין די ראיות לבסס זיהוי זה, וכי בפירוש זה יש רבדים מאוחרים יותר, אותם סביר לייחס לרבי מנחם ברבי מכיר.

²⁵⁴⁴ לגבי תופעה זו בספרות ההלכה האשכנזית שלפני גזרות תתנ"י, משמעותה והקשרה הרחב, יעוין אצל תא-שמע, אשכנז, עמ' 69 - 83, ו-85 - 88. יעוין עוד בדברי סולובייצ'יק, כי ספרות הלכתית זו לא הייתה מנוסחת וא"א להבינה מתוכה, אלא רק מתוך עיון מעמיק גם במקורות מאוחרים יותר (סולובייצ'יק, טקסטים, עמ' 185 וסולובייצ'יק, יין, עמ' 132). כמו כן, יעוין במ"ש בעניין מצוות זלו"ק בהקשר זה (זק, זלו"ק, עמ' 39).

²⁵⁴⁵ כפי שהעיד ר"ת, בתשובתו שהובאה לעיל.

²⁵⁴⁶ וכן הוא בתחצו"ל, סימן פ"ד, עמ' 46-מז.

²⁵⁴⁷ על ריבוי פסקי ההלכה בפירוש רש"י למסכתות חולין וע"ז כבר העירו טשרנוביץ, תולדות, עמ' 12, הערה 1, ופרנקל, דרכו, עמ' 303, הערה 19. לעומת זאת, תא-שמע, הספרות א, עמ' 43, אינו מבחין בין המסכתות בעניין זה (מלבד מסכת ברכות). (תודתי לידידי ד"ר אבישלוס וסטרייך על שהעמידני על הבדל זה בין תא-שמע לקודמיו).

בתופעה הנדירה של שילוב פסקים בפירוש רש"י לתלמוד בכלל, דן גרוסמן, צרפת, עמ' 234 - 236, תוך סקירת המחקר הקודם בנושא. מסקנתו הנה כי מדובר, בעיקר, בענייני הלכה בעלי משמעות אקטואלית, שעוררו מחלוקת בין החכמים. על סקירתו יש להוסיף את דבריו הדומים של תא-שמע, הספרות א, עמ' 43, שפורסמו לאחר מכן. גם תא-שמע סבור כי הפסיקה המעטה שבפירוש רש"י הנו עניין "קשור לסוגיות בעלות חשיבות מעשית רבה, שבהן הייתה לרש"י עמדה ייחודית ומעורבות אישית מתוך פעולתו הענפה כפוסק... במקרים יוצאים מן הכלל אלו ניצל רש"י את הבמה שלפניו כדי להשריש את דעתו". דעת ח' סולובייצ'יק הנה שרש"י, יחד עם מגמתו הפרשנית העל-זמנית, היה ער גם לזמנו שלו, וכלל בפירושו גם הגנה על מנהגים (סולובייצ'יק, טקסטים, עמ' 171), כמו גם ביקורת על נוהג רווח מוטעה (סולובייצ'יק, יין, עמ' 228, ליד הערה 23).

²⁵⁴⁸ רש"י חזר על פסקו, בקצרה וללא הבאת הראיות, גם בפירושו למסכת פסחים (ל. ד"ה "אמר רבא הלכתא") ולמסכת ע"ז (סט. ד"ה "וכן כל איסור שבתורה", על-פי הנוסח בכ"י פרמה פלטינה 3155, ואילו בכ"י קיימברידג' נפסק כאן כי מין במינו בטל בששים!). יצוין, כי השימוש בלשון "חזר" אינו מיועד לקבוע עמדה בדבר סדר כתיבת פירושו של רש"י לתלמוד. פרנקל, דרכו, עמ' 284, מסיק, מניתוח המקורות, כי פירוש רש"י למסכת חולין שייך לקבוצה המאוחרת של המסכתות שפירש רש"י. אולם, כפי שהעיר, מלחי, רש"י, עמ' 5, לא ידוע מתי התחיל רש"י את פירושו לתלמוד ומתי סיימו.

²⁵⁴⁹ כפי שמסיקה במפורש הסוגיא בחולין קט.

²⁵⁵⁰ הסתמכות זו על המשנה לעניין יין נסך שנויה במחלוקת בין כתבי היד של פירוש רש"י. היא מופיעה בכ"י וטיקן ובכ"י פפד"מ (וכן בגליון בכתב יד לדפוס שוניצנו שהיה בפני הרנ"ג רבינוביץ, כפי שהעיר בדק"ס על אתר, הערה ז), אך איננה בכ"י פרמה ובדפוס שוניצנו. לעני"ד, מצביע רצף הדברים והקשרם על כך שגם ראייה זו היא מדברי רש"י עצמו, אלא שרש"י חזר בו ומחקק או להפך, שהוא חזר בו והוסיפה (ועוין בהרחבה: תא-שמע, הספרות א, עמ' 50 - 52 ופרידמן, רש"י).

ג. אמנם רבי יוחנן וריש לקיש פסקו כשיטת רבנן²⁵⁵², אבל רבא ואבבי פסקו כרבי יהודה, כפי שמפורש בדבריהם במסגרת מחלוקתם לגבי האם הגדרת "מין" לעניין קביעת מין במינו מבוססת על הטעם של דבר המאכל או על שמו (ע"ז סו. -): על-פי כלל הפסיקה "הלכתא כבתראי", הלכה כאבבי ורבא מול רבי יוחנן ור"ל, המוקדמים להם²⁵⁵³.

ד. כך פסק גם רבא שלגבי איסור חמץ בפסח אפילו מין בשאינו מינו אינו בטל, כגזרה מפני הדין בתערובת מין במינו (פסחים ל), ונאמר שם במפורש "במשהו כרב", וכאמור לעיל, רב פסק כרבי יהודה²⁵⁵⁴.

כנדבך נוסף להכרעתו, מתמודד רש"י, בתשובה אחת, עם הקושי העומד מול פסיקה כשיטת רבי יהודה, והיא מימרתו של רבא "אמור רבנן בטעמא ואמור רבנן בקפילא ואמור רבנן בששים הלכך...ומין במינו דליכא למיקם אטעמא...בששים"²⁵⁵⁵. מימרא זו היא ראיה ישירה שרבא פסק כרבנן! על כך משיב רש"י: "דהא דקאמר רבא...בששים במין במינו...התם רבא אמר מידות למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה...אבל רבא עצמו סובר כרבי יהודה..."²⁵⁵⁶ רש"י דוחה את הראיה בדרך של פרשנות, כי מדובר בסדור השיעורים והמידות ולא, בהכרח, בעמדת רבא עצמו.

לעומת זאת, במקום אחד בפירושו למסכת ע"ז, כתב רש"י "לקמן פסקין דלאו הלכתא הכי אלא אפילו מין במינו בנותן טעם חוץ מטבל ויין נסך" (סו. ד"ה "וכל מין במינו במשהו". ההדגשה שלי- ר.ז.)²⁵⁵⁷. על סתירה זו בשיטת רש"י²⁵⁵⁸ כבר עמד רבינו תם, כמפורט להלן²⁵⁵⁹. בניגוד לסתירה זו בפירוש רש"י לתלמוד, הרי שבתשובותיו להלכה ולמעשה, פסק רש"י כי מין במינו אינו בטל, על-פי הכרעתו העקרונית בפירושו למסכת חולין²⁵⁶⁰. יתר על כן, בתשובה לרבי אברהם בר' מאיר הכהן, מסביר רש"י על-פי

²⁵⁵¹ רש"י מפנה לסוגיא ע"ז עג.: לגבי דעתו של רב, ניתן להוסיף גם מימרא מפורשת שלו בחולין ק. שהלכה כרבי יהודה במין במינו.

²⁵⁵² כפי שנאמר במפורש במסכת ע"ז עג.: על-פי כללי הפסיקה, הלכה כרבי יוחנן במחלוקותיו עם רב (יעוין תוס', חולין צו. ד"ה "אמר רבא" המביאים ראיה לכלל פסיקה זו). יתר על כן, בסוגיא שם הובאה גם ברייתא התומכת בשיטה זו בדיוק כפי שהובאה ברייתא לתמוך בשיטת רב ושמואל.

²⁵⁵³ על כלל פסיקה זה יעוין תא-שמע, הלכתא ו- וולף, סמ"ג, עמ' 32 - 33, הערה 9.

²⁵⁵⁴ רבי יצחק ב"ר משה העיד שמימרא זו של רבא בעניין חמץ היא הגורם להכרעתו של רש"י כרבי יהודה, בניגוד לפסיקתו המקורית כרבנן (או"ז, ח"ד, סימן רס"ו, עמ' 70).

²⁵⁵⁵ חולין צו. - : ההשמטות וההדגשה שלי.

²⁵⁵⁶ תשו"ר, סימן רנ"ג, עמ' 298, על-פי ספר התרומה ועל-פי ספר המרדכי על מסכת חולין. אלפנבין העיר שיש "שנויים עצומים" בין שני המקורות, אולם, לענ"ד, אין הבדל בעיקרי הדברים. לגופן של דברים, יצוין כי ר"ת הכיר - ודחה - טענה זו של רש"י, כאמור להלן.

²⁵⁵⁷ למרות שמעט לאחר מכן (סט. ד"ה "וכן כל איסור שבתורה") כתב רש"י "וכן הלכה רווחת בישראל דמין בשאינו מינו בששים חוץ מחמץ אבל מין במינו מוקמינן בפסחים הלכתא במשהו כרב וטעמא משום דכל איסורין שבתורה מין במינו במשהו כרב ובחמץ גזירה שאינו מינו אטו מינו." (נוסח דומה מאוד, בהדלי סגנון קלים, מופיע בכ"י פרמה, ואילו ההלכה בכ"י קיימברידג' הפוכה, דהיינו שמין במינו בטל בששים, ובהתאמה לאמור בדף סו., אלא ששריד פירוש רש"י שבכ"י זה מתחיל רק בדף סח.!).

²⁵⁵⁸ על-פי עדותו של רבי יצחק ב"ר משה הפסיקה של רש"י בפירושו למסכת ע"ז היא הכרעתו המקורית, ואילו ההכרעה במסכת חולין מאוחרת לה (דבריו בספר או"ז צוינו לעיל). כאמור לעיל, י' פרנקל הסיק כי הפירוש למסכת חולין הנו מהמאוחרים שבפירושי רש"י. (על זמן כתיבת פירוש רש"י למסכת ע"ז יעוין סולובייצ'ק, יין, עמ' 143).

²⁵⁵⁹ אכן, בכ"י פרמה, לעיל, לא מופיעה כלל כל הלשון המצוטטת בפנים, וככל הנראה משקף הדבר תיקון מאוחר יותר של רש"י, שהתאים את דבריו במסכת ע"ז למסקנתו ההלכתית הסופית.

²⁵⁶⁰ "יעוד השיבו: הנאסרת משום בשר בחלב הנפלט ממנה בין טעם בשר בין טעם חלב הבשר בשר נבילה והחלב חלב נבילה ואם נפלט ממנה בחלב היתר או בבשר מין במינו ובמשהו והראש הרגלים אם נקרא מין במינו עם שאר בשר כתב בתשובה." (תשו"ר, סימן קמ"ח, עמ' 170 - 171. כל ההפניות הסתמיות בהערה זו להלן הן לתשו"ר). ההפניה בסיפא של התשובה היא לתשובה העוסקת בראש ורגלים שלא נמלחו שנתבשלו עם בשר אחר (סימן קל"ח, עמ' 163). גם בתשובה לגבי כבד דבוק בחתיכה, פסק רש"י שהכבד בטל בחתיכה בששים כי אינו מינו ואם אין בחתיכה ששים כנגדו, אז החתיכה עצמה נעשית חתיכת איסור, ואוסרת תמיד את כל החתיכות כי מין במינו אינו בטל. (סימן קנ"א, עמ' 172 - 174. התשובה הובאה בתחצו"ל, סימן ע"ב עמ' 43, ויוחסה ע"י המהדיר בהערה א לרבי יצחק ברבי יהודה. אולם, כבר העיר אלפנבין, בהערה 1 לתשו"ר, שם, כי זו טעות.) לגבי כבד שאינו דבוק, רש"י התיר בששים רק כי הכבד אוסרת ואינה נאסרת, אבל אחרת מין במינו לא בטל (סי' שני"ח, עמ' 357 - 358). כך נאמר מפורשות גם בדיונו של רש"י בעניין חלב הנמלח בקיבה (סי' שיי"ח, עמ' 332 - 333, ובנוסף, הדיון המשלים באוה"ר, סימן פ, עמ' 36 - 37. לגבי ייחוסו של המקור הראשון לרש"י יעוין בהערה המקדימה של אלפנבין בתשו"ר, שם, (יצוין כי הייחוס לרבינו שלמה בן מאיר אינו מוסכם בין עדי הנוסח של פירוש רש"י לתלמוד) ובמקורות הבאים: תוספות רבינו אלחנן על מסכת ע"ז לה. ד"ה "ואמר שמואל דחדא קתני קיבת שחיטת גוי נבילה", עמ' רמב; או"ז, ח"א, סימן תשע"ו, עמ' 230 וח"ד, סימן קפ"ו, עמ' 51; ספר רקח, סי' תכ"א, עמ' רצא וסי' תפ"ח, עמ' שכג-שכד). וזו גם ההשלכה המעשית המוצהרת לדיון בעניין חלב שנמלח יחד עם חתיכת בשר, כמו גם לגבי חלב ובשר ודם ובשר (סי' שיי"ט, עמ' 333 - מקורות הפוכים לגבי הגדרת חלב כ"מין" אחד עם בשר, וסימן ש"כ, שם, ולפיו רש"י היה מסופק בעניין הגדרת מין החלב כלפי הבשר כמו גם ציון הכרעותיו לגבי הגדרת חלב ודם עם בשר. מקור סימן זה בדברי הריב"ן, חתנו של רש"י.) ומקור נוסף: "מעשה שנתבשל השוק, שיש בו גידין ושומן גיד הנשה עם שאר בשר ולא נינקר והתיר ר'...דאע"ג דהלכה כרבי יהודה דמין במינו לא בטיל מודה ר' יהודה במין במינו ודבר אחר..." (סי' ש"פ, עמ' 375 - 376).

יצוין, כי פסיקתו של רש"י שדג טמא שהתערב בדגים טהורים וסולק, טעמו מתבטל בששים (סי' שכ"ד, עמ' 335), אינה ראיה לסתור, אך בשל חילופי הנוסחאות המהותיים בין המקבילות, אכמ"ל בעניין זה, הנדון להלן בעניין הגדרת "בריה".

אמנם, בספרות דבי רש"י נמצאים מקורות רבים הבנויים על הכרעה שמין במינו בטל בששים, אולם, ידוע הוא כי לא כל המופיע בספרות דבי רש"י משקף את דעת רש"י (גרסמן, אשכנז, עמ' 263, הערה 264; סולובייצ'ק, יין, עמ' 342

הלכה זו את פסיקת "החכם הגדול" שמביא השואל ולפיה בשר בחלב אינו בטל, שכוונתו שאחר שנעשה בשר בחלב כל טעם שפולט לחלב הוא מין במינו וכן לבשר ולכן אינו בטל²⁵⁶¹. בדרכו זו של רש"י הלך גם נכדו הרשב"ם²⁵⁶², וככל הנראה הייתה זו השיטה הרווחת בין החכמים שאחרי רש"י, כפי שהעיד רבינו תם: "ואשר הוזקקתי לכל אלו ראיות לפי סברתי ופסקתי לפי הנראה וחברו עליו חברי כתרנגולין של בית בוקיא"²⁵⁶³. רבינו תם הוזקק להוכחות רבות על מנת להתמודד עם התנגדות שאר החכמים להכרעתו שמין במינו בטל בששים²⁵⁶⁴.

ה. רבינו תם

רבינו תם, כאמור, חלק על הכרעתו של רש"י כשיטת רבי יהודה²⁵⁶⁵, ופסק שהלכה כשיטת חכמים ולפיה מין במינו בטל בששים. בדבריו, שנשתמרו לנו בספר הישר, דחה את ראיותיו של רש"י והביא ראיות להכרעתו שלו, כדלקמן²⁵⁶⁶. ארבעת הראיות הראשונות הן ראיות ישירות:

- א. רבא אמר "אמור רבנן בטעמא ואמור רבנן בקפילא ואמור רבנן בששים הלכך מין בשאינו מינו דהיתרא בטעמא דאיסורא בקפילא ומין במינו דליכא למיקם אטעמא אי נמי מין בשאינו מינו דאיסורא וליכא קפילא בששים". (חולין צז. -):²⁵⁶⁷ ואם כן הוא פסק כרבנן ולא כרבי יהודה. ר"ת דוחה את ההצעה הפרשנית שרבא כלל כאן סדרת הלכות, שלא את כולן פסק להלכה²⁵⁶⁸. זאת, מפני שעבור הסדר הפנימי של הסדרה די במקרה של "מין בשאינו מינו וליכא קפילא" על-מנת להדגים את "אמור רבנן בששים". הבאת הדוגמא השנייה- "מין במינו בששים" נועדה לקבוע אותה כהלכה.
- ב. אמנם רב ושמואל פסקו כרבי יהודה אבל רבי יוחנן ור"ל פסקו כרבנן²⁵⁶⁹ והלכה כרבי יוחנן במחלוקותיו עם רב ועם שמואל²⁵⁷⁰. ההלכה שקבע רבא בעניין חמץ בפסח, שלפי רבי יוחנן גם הוא בששים ולפי רבא הוא במשהו, לא נובעת מפסיקה כללית כרב אלא מחומרת איסור חמץ²⁵⁷¹.
- ג. רבי יהושע בן לוי פסק שכל איסורים שבתורה בטלים בששים או במאה, וסתם התלמוד מבסס דבריו על דין ביטול זרוע איל הנזיר עם האיל כולו²⁵⁷², והרי הזרוע היא מין במינו עם האיל ולא אומרים שמין במינו לא בטל. יתר על כן, ריב"ל לא מחלק בין מינו לשאינו מינו, ואם כן שניהם בטלים בששים או במאה, ולפי כללי הפסיקה, הלכה כרבי יהושע בן לוי²⁵⁷³.

לד הערה 92), ויש בספרות זו חומר ליקוט רב מאוד מהתקופה שלפני רש"י ומחכמי שפירא בני זמנו, בייחוד מרבינו קלונימוס הזקן (בן-גדליה, חכמי, עמ' 222 – 232).

²⁵⁶¹ תשו"ר, סימן פ"א, עמ' 107 – 110, ומקורו במעה"ג, סימן י"ח, עמ' 11 – 12.

²⁵⁶² בפסקי רשב"ם שבספר הישר, חלק החידושים, סימן תש"פ, עמ' 456, וכן בפסקיו שהביא ר' אבי"ה (סימן תט"ו עמ' 17, ליד הערה 17, ובסימן אלף וק"ג, עמ' קטו - קיז, והמקורות שצינו בהערה 1 בעמ' קטו).

²⁵⁶³ ספר הישר, שם, סימן תע"א, עמ' 281. כך כתב ר"ת גם בתשובתו לתלמידו הר"י מאורלינש- "ואל תטעה לומר לפי סברתך מבחין להיות תימה בעיניך להחמיר במין בשאינו מינו יותר מבמינו, כי אם תתיישב בדבר ההלכות מוכיחות והסברא טובה כי הניכר יש לנו לאסור ולא שאינו ניכר וגזירת הכתוב הוא למאן דאית ליה מין במינו מלא בטיל ומתוך שהורגלת בכך נפלאות בעיניך איפכא". (ספר הישר, חלק השו"ת, סימן נ"ו, סוף אות ב, עמ' 126. יצוין, כי משפט זה שייך מבחינה תוכנית לסופה של אות א, העוסקת בנושא "טעם כעיקר" ולא לסופה של אות ב העוסקת בנושא איסור "לא יראה לך חמץ")

²⁵⁶⁴ כפי שכתב רבינו אפרים לר"ת- "הבאים אחריו הגידו כח גבורותיו להתיר מין במינו בששים בכל איסורין שבתורה ועל ספרו יכתובון ראיותיו" (ספר הישר, חלק השו"ת, סימן ס"ז, אות א, עמ' 155).

²⁵⁶⁵ בתשובתו לרבינו משולם כתב ר"ת שרש"י החמיר כסייג ולא מעיקר הדין (ספר הישר, שם, סימן מ"ה, אות ה, עמ' 82 – 83), אבל בתשובתו לרבינו אפרים משמע שסבר שרש"י פסק כך על-פי שורת הדין ולא כחומרא (שם, סימן ס"ח, אות א, עמ' 157 – 158).

²⁵⁶⁶ ספר הישר, חלק החידושים, סימן תע"א, עמ' 279 – 282. דברי ר"ת מובאים, בשנויי סדר ולשון קלים, גם בתוספות למסכת חולין (צז. ד"ה "אמר רבא") ובתמצית מה בתוס' לפסחים (ל. ד"ה "אמר רבא הלכתא").

²⁵⁶⁷ הדגשה שלי- ר.ז.

²⁵⁶⁸ כפי שכתב רש"י בתשובתו (תשו"ר, סי' רנ"ג, עמ' 298).

²⁵⁶⁹ ר"ת מוסיף שרבי יוחנן סבר שגם תרומה אינה בטלה בתערובת מין במינו, למרות שבמימרתו בגמ' כאן אין אזכור לתרומה, רק לאי ביטול של יין נסך וטבל.

²⁵⁷⁰ אין ראייה לכלל פסיקה זה בדברי ר"ת בספר הישר כאן, אך בתוספות לחולין (שצינו לעיל) מובאות ראיות לכך.

²⁵⁷¹ אמנם, בתלמוד נאמר שרב גזר בחמץ שאינו מינו אטו מינו, כי שיטתו שבכל איסורים מין במינו אינו בטל, ובסוף מימרת רבא נאמר "במשהו כרב", אם כן עולה שגם רבא פסק כרבי יהודה. ר"ת מתרץ קושי זה בכך שגרסתה המקורית של הסוגיא הייתה שונה, ואכמ"ל בעניין זה, הנוגע לתערובת חמץ בפסח, ויעויין עמנואל, תשובת, עמ' 93-94.

²⁵⁷² נושא זה נדון בחולין צח. - : נזיר צריך להביא גם איל כקרנן שלמים, ובתורה (במדבר ו:יט) נאמר "ולקח הכהן את הזרוע בשלה" וגו' ולפי מדרש ההלכה המובא בבבלי שם, יש מחלוקת תנאים בפירוש הפסוק, אך מוסכם על שני הצדדים החולקים כי יש לבשל את הזרוע עם האיל כולו, למרות שהזרוע מותרת באכילה רק לכהנים ואילו שאר הבהמה מותרת באכילה גם לישראל.

²⁵⁷³ ר"ת מביא אסמכתא לכלל זה מדברי ר"ח ומ"ה הלכות פסוקות".

ד. רבי אליעזר בן יעקב פסק דמין במינו בטל (זבחים עט:) ומשנת ראב"י קב ונקי והלכה כמותו²⁵⁷⁴.

שלוש הראיות הבאות הן ראיות נגזרות:

ה. הסתמא דגמרא (ביצה לח:) מצדיקה ביקורת בלתי-מנומקת של אמוראים על פסק מסוים של ר' אבא, בטענה שהפסק מבוסס על כך שמין במינו לא בטל, והרי, אומרת הגמרא, זו רק שיטת רבי יהודה ולא רבנן. משתמע מכאן שהלכה כרבנן²⁵⁷⁵.

ו. רבא אמר "קסבר רבי יהודה כל מין ומינו ודבר אחר" (מנחות כג.) וכו', ומלשון זו משמע שרבא עצמו לא פסק כרבי יהודה.

ז. "כל סתם התלמוד אחרי ר' יוחנן הולך דפסק הכי בשילהי עבודה זרה"²⁵⁷⁶

חמשת הראיות האחרונות הן ראיות מן הסמכות:

ח. כך היו נוהגים חכמי אפריקה²⁵⁷⁷ ועד עתה יש מהם שאינם שומעים לפסקו של רש"י²⁵⁷⁸.

ט. בהלכות גדולות של אספמאי²⁵⁷⁹ נפסק שמין במינו בנותן טעם, ורק בחמץ, טבל, יין נסך ותרומה במשהו, וכן מפורש גם בהלכות גדולות²⁵⁸⁰.

י. בשאלות נפסק שאפילו לגבי חמץ מין במינו בטל בששים, ורק בטבל ויין נסך מין במינו אינו בטל.

יא. בתשובות הגאונים, ובהם רב יהודאי גאון, נפסקת שכל האיסורים בטלים במינם בששים, חוץ מחמץ.

יב. רש"י עצמו כתב שמין במינו בששים ומשמע אפילו בטבל²⁵⁸¹ ויין נסך, אבל בכך אין הדבר כן לדעת ר"ת, אלא הם במשהו²⁵⁸².

בנוסף, במסגרת דבריו דוחה ר"ת, על דרך הפרשנות, את ראייתו הישירה של רש"י ממחלוקת אב"י ורבא בעניין הגדרת מין במינו, במסגרתה אמרו שמין במינו אינו בטל. ר"ת מפרש שמחלוקת אב"י ורבא נוגעת רק לטבל וליון נסך ולתרומה, שגם רבי יוחנן מודה שאינם בטלים (ע"ז עג:; כדלעיל), ולכן הם חלקו דווקא לגבי יין ושאר, ששייך בהם טבל ואו יין נסך.

ר"ת מסיים דבריו בנושא זה כך: "ואשר הוזקקתי לכל אלו ראיות לפי סברתי ופסקתי לפי הנראה וחברו עליו חבירי כתרנגולין של בית בוקיא ואחרי כן חיפשתי כל אלה ומצאתי ולא על פיהן דנתי לכתחילה כי הדבר פשוט למבינים^{2583, 2584}

עמדתו ההלכתית של רבינו תם²⁵⁸⁵ צוטטה בשמו על-ידי חכמי צרפת הבאים אחריו שאימצו אותה וקבעו אותה כהלכה

²⁵⁷⁴ בסוגיא שם יש מחלוקת בעניין עביט מי רגלים של גב. מי רגלים של זב מטמאין במשא אפילו נבלעו, לפי תנא קמא- אם שפך שלוש פעמים מים הם מבטלים את מי הרגלים, אבל מי רגלים של אדם טהור לא מבטלין ואילו לפי ר"א בן יעקב- גם מי רגלים מבטלין. הסוגיא מציבה זאת כמחלוקת בעניין מין במינו לא בטל- ואם כן מוכח שלראב"י מין במינו בטל.

²⁵⁷⁵ ר"ת מעיר שאמנם, במשנה שעליה מוסבת הסוגיא מבואר שהבא שפירש ר' אבא היא לא דעת רבי יהודה כי הוא חולק בסיפא של המשנה, אבל הרי המחלוקת במשנה היא בעניין אחר לגמרי ולכן בכל מקרה אם היינו פוסקים שהלכה כרבי יהודה לענין מין במינו לא הייתה קושיא מדוע העמדנו את ת"ק של המשנה שם כמותו בעניין זה.

²⁵⁷⁶ אם כי שם לא נפסקה הלכה, אלא הובאו שיטות רב ושמואל מול שיטת רבי יוחנן וריש לקיש וברייתות התומכות בשני הצדדים.

²⁵⁷⁷ לא מבואר למי מתכוון ר"ת. יצוין, כי הרי"ף כתב שהייתה מחלוקת בין החכמים שקדמו לו בעניין פסיקת ההלכה, והוא עצמו מכריע כי מין במינו במשהו (ע"ז, לו: בדפי הרי"ף) אולם, בהלכותיו למסכת חולין פסק שמין במינו בטל בששים (חולין, לב. ו-לד. בדפי הרי"ף) וכתב על כך הרא"ש, בשם תלמידי הרי"ף, שגם בהלכותיו לע"ז חזר בו הרי"ף והגיה שמין במינו בטל בסי' (פסקי הרא"ש למסכת ע"ז, פ"ה, סוף אות כט).

²⁵⁷⁸ ראה זו אינה מובאת בתוספות, שצוינו לעיל.

²⁵⁷⁹ על חיבור זה יעויין דנציג, מבוא, עמ' 190 – 191, ובמקורות שציין שם.

²⁵⁸⁰ הראיה מספר ה"ג (הנוספת לראיה מבה"ג של אספמאי) אינה נזכרת בתוספות.

²⁵⁸¹ בעניין שיעור הביטול לגבי טבל, מפנה ר"ת למסכת נדרים נח. ויעויין בדברי ר' אב"ן להלן.

²⁵⁸² לפנינו ברש"י (ע"ז סו. ד"ה "וכל מין במינו במשהו")- "לקמן פסקינן דלאו הלכתא הכי אלא אפילו מין במינו בנותן טעם חוץ מטבל ויין נסך". כאמור לעיל, בכ"י פרמה כל הדיבור הזה אינו!

²⁵⁸³ אם כן, תחילה פסק ר"ת כן מסברא, ורק בעקבות התנגדות החכמים האחרים, הביא לכך ראיות רבות. על פשטות הכרעה זו בענין ר"ת עצמו יעויין בדבריו לרבינו משולם "ואם הדברים פשוטים להקל (ונהגו) [ושנו] להחמיר אל יורו להקל שאין משיבין את הארי. ואף באונא באומא ובמין במינו...שראינו טעמו של רבינו שלמה מאיזה טעם חולק על רבותינו וידענו עיקר דבריו שלא בא [אלא] להחמיר על בני מדינה בזה יש לשמוע לדעת נוטה ומה שעיינו רואות" (ספר הישר, חלק השו"ת, סימן מ"ה, אות ה, עמ' 82 – 83)

²⁵⁸⁴ אחרי האמור, ממשיך ר"ת לחידושו המפורסם בעניין חמץ בפסח שגם הוא בששים, וכן קולא נוספת, לגבי יין נסך, שדווקא יין שנתנסך ממש לע"ז אינו בטל אך לא סתם יינם. ומסיים "ואני מסרתי דבר זה לחבירי בחשאי עד שבדקתי בתשובות הגאונים...ומצאתי כתוב בספר ר' יוסף טוב עלם יין נסך שניסך ממנו לע"ז אסור בהנאה ואינו בטל לא באחד ומאה ולא אפי' אחד באלף...מכלל דשאר יין סתמא נסך וכן כל שאר איסורין חוץ מטבל ותרומה בין במינו בין שלא במינו בנותן טעם היינו בששים ואלו שתיים האחרונות [דהיינו חמץ וסתם יינם-ר.ז.]. הרוצה להחמיר על עצמו תבא עליו ברכה והמיקל לא הפסיד כל כך דלא כותאי אנו ובני מדינה. וצור ישראל יעמידנו על האמת וידריכנו דרך ישרה". יצוין, כי בספר הישר, חלק השו"ת, סימן מ"ב, עמ' 73, התיר ר"ת הלכה למעשה לשער בששים תערובת סתם יינם מין במינו, במקרה בו היה "הפסד מרובה יותר מדאי".

הברורה²⁵⁸⁶. גם רבי אליעזר בן רבי שמואל ממיץ מזכיר הכרעה זו פעמיים²⁵⁸⁷, בתמצות, כדרכו בספר יראים, שעניינו הוא ההלכה הנובעת מפרשנות התלמוד, תוך ציטוט והסבר קצר של מקורותיה²⁵⁸⁸.

ו. ר' אבין

בן דורו האשכנזי של ר"ת, ר' אבין, הקדיש שלושה דיונים מפורטים לנושא ביטול מין במינו, שמסקנתם עולה בקנה אחד זה עם זה, אך מהלכם הלמדני שונה בתכלית.

את דעתו שלו פרס ר' אבין בהרחבה בדיון מיוחד שהקדיש לנושא בכלל²⁵⁸⁹.

"והחמי דורות שלפניו היו עושין כר' יוחנן ומבטל בס' בין במינו בין שלא במינו עד שבא רבינו שלמה ופסק כרב ושמאל ואלבא דרבי יהודה דמין במינו במשהו ואמר²⁵⁹⁰... ואני אליעזר רואה דברי חכמים הראשונים²⁵⁹¹...²⁵⁹²... לתמיכה בהכרעתו מביא ר' אבין סדרת ראיות, היתה לארבעת הראיות הראשונות של ר"ת²⁵⁹³, שכולן ראיות ישירות, ומוסיף עוד טיעון - יחיד ורבים הלכה כרבים, ולכן אין הלכה כרבי יהודה²⁵⁹⁴. ר' אבין גם דוחה את ראיית רש"י ממחלוקת אב"י ורבא, בדרך שעשה זאת ר"ת.

לעומת זאת, בתשובה לשתי שאלות שנשאל, מנמק ר' אבין את דעת רש"י ואת הסתירה לכאורה בדעת רבא. בתשובה זו דוחה ר' אבין, על דרך הפרשנות, את הראיה הישירה ממימרת רבא במסכת חולין כי מין במינו בטל בששים. הוא מסביר שלפי רבא מין במינו היתה בטעמו אך שונה בשמו בטל בששים. זו משמעותה של מימרת רבא בחולין שמין במינו בששים, כי לדעתו "מין" הדבר נקבע לפי שמו, ולכן התבטא בלשון "מין במינו דליכא למיקם אטעמא". אולם, במין במינו היתה בשם, שלפי שיטת רבא הוא הנקרא מין במינו, אכן הוא במשהו²⁵⁹⁵. ר' אבין מדגיש כי דחייה זו היא כשיטת רש"י, אך הוא עצמו סבור שמין במינו בטל בששים²⁵⁹⁶. יתר על כן, בדיונו הוא, לעיל, דוחה ר' אבין עצמו פרשנות זו כך: "...לדברי רבינו שלמה תירצתי כן ודחוק הוא התירוץ דחא רבא לא אמר²⁵⁹⁷ לשון בטע' מין במינו²⁵⁹⁸ במקור השלישי, חזר וחיזק ר' אבין את הכרעתו שמין במינו בטל בששים בראיה נגזרת מסוגיית התלמוד במסכת

²⁵⁸⁵ ציון, כי בספר הישר, חלק החידושים, סימן תפ"ה, עמ' 289, קיים דיון פרשני-למדני של ר"ת להסבר שיטת רב, שפסק כרבי יהודה. לדיון זה אין השלכה על פסיקת ההלכה בעניין שיעור הביטול של תערובת מין במינו.

²⁵⁸⁶ יעוין בספר התרומה, סימן מ"ח, עמ' 21, בו מנגיד רבינו ברוך בין שיטת רש"י וראיותיו, על-פי פירושו לתלמוד ותשובתו, מול שיטת ר"ת וראיותיו, ומסיים: "הלכך נהגו העם (מלה זו אינה בכ"י לונדון ובכ"י קיימברידג' 668 Add. - העולם) כדברי רבינו יעקב דבין במינו בין בשאינו במינו בנותן טעם" (על-פי הנוסח בכ"י לונדון ובכ"י לונדון יש גם שנוי סגנון). בסימן נ הוא מכריע ופוסק: "הלכך אם נתערב איסור בהיתר במין במינו בטל ברוב בדבר יבש אפילו מדרבנן דמן התורה כל מין במינו בטל ברוב בין דבר יבש בין דבר לח... משום שטעם של איסור אינו ניכר כשיבשלם (בכ"י לונדון וקיימברידג' - אינו יכול להיות ניכר אפילו שיבשל אותם) יחד הלכך בדבר יבש שאין איסור נבלע בהיתר בטל ברוב אפילו מדרבנן" (על-פי הנוסח בכ"י לונדון, כנ"ל) ואילו כשנמחה אז צריך ס' מדרבנן.

²⁵⁸⁷ ספר יראים (אכילת), בתוך סי' ע"ט, עמ' 58 (עמ' 69 עמודה א בכתב יד פריס): "אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן כל שטעמו וממשו אסור ולוקין עליו וזהו כזית בכדי אכילת פרס טעמו ולא ממשו אסור ואין לוקין עליו פ"י במין במינו קאמר כדאמרין בזבחים פ"י כל הזבחים שנתערבו אמר רבא מין במינו ברובה פ"י דבר תורה אבל מין בשאינו מינו טעמו ולא ממשו אסור מדאורייתא כדתניא משרת ליתן טעם כעיקר ומכאן אתה דן לכל איסורים שבתורה". שם (איסורים שאינם נעשים רע לבריות כי אם לשמים), בתוך סימן תל"ח, עמ' 505: "והלכה כחכמים דמין במינו בטל וכן פירש רבינו יעקב זצ"ל בכל איסורין שבתורה דלא קיי"ל כר' יהודה... וראיתו בקוצר אפרש". רא"ם מביא שתי מראיותיו של ר"ת: הכרעת רבי אליעזר בן יעקב, ושיטת רבי יוחנן ור"ל שפסקו כחכמים. בנוסף, מביא רא"ם את פירושו של ר"ת למחלוקת אב"י ורבא. יצוין, כי רא"ם הביא דווקא את הראיות הקשורות לכללי פסיקה - משנת רבא"ם קב ונקי, והלכה כרבי יוחנן מול רב ושמאל.

²⁵⁸⁸ תא-שמע, הספרות ב, עמ' 117.

²⁵⁸⁹ אב"ן העזר, סימן ש"א, עמ' 139 – 144 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 425 - 421 בעמוד שמשמאל לימין).
²⁵⁹⁰ כאן מביא ר' אבין את ראיותיו של רש"י.

²⁵⁹¹ נראה שכך הייתה גם דעת ר' יב"א, כפי שניתן להסיק מדבריו שהובאו ע"י רבי ברוך מצרפת, בעניין חומרת רבינו יב"א לגבי פולין שיש בהם תולעים שנתבשלו עם פולין אחרים או דג טמא קטן שנמצא שבין דגים טמאים או ביצה שיש בה דם או אפרוח שנתבשלה עם ביצים אחרות. פולין בין פולין וביצה בין ביצים היא בודאי מין במינו ואעפ"כ לשיטת ר' יב"א די בששים דגים או ביצים כנגדם לבטלם (ספר התרומה, סוף סימן ל"ה, עמ' 16 – 17). עיקר דברי ר' יב"א הם חשש שמא שלב בו לא היה ששים כנגדם ולכן הכול נאסר, ועל כך חלק עליו רבינו ברוך.
כך עולה גם מהדברים שציטט ר' אב"י, מתוספותיו של רבי משה ברבי יואל שנכתבו לפני ר' יב"א (אבי העזרי, סימן תט"ו, עמ' 17 – 18). אולם, אין בדברים המצוטטים שם דיון בעניין ההכרעה בעניין מין במינו במשהו, אלא נדון שם נושא ביטול יבש ביבש באיסורי הנאה.

²⁵⁹² אב"ן העזר, תחילת סימן ש"א (על-פי ציוני העימוד לעיל).

²⁵⁹³ אין הוא מצטט את ר"ת, וייתכן שהביא את הראיות ללא זיקה לר"ת.

²⁵⁹⁴ על מטרותו של ר' אב"ן להגן על "הראשונים" יעוין בדבריו בראש ספרו "אקרא לספר הזה אבן העזר על כי עזרני צורי לגלות בו טעמי מנהגי ראשונים...".

²⁵⁹⁵ אב"ן העזר, סימן כ, עמ' 17 – 19 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 46 - 49 בעמוד שמימין לשמאל). רוב התשובה עוסקת בהגדרת מין במינו בהתאם ליסודות שבנה.

²⁵⁹⁶ "וכל זה הפסק שפסקתי דמין במינו במשהו ופירשתי דברי רבא להיותם אחד כאשר פירשתי ולא פירשתי אלא אחרי דברי רבנא שלמה זצוק"ל שפסק מין במינו במשהו וחלק על הראשונים שפסקו כרבי יוח' דא' מין במינו בנותן טעם משום דסבר רבא דהוא בתרא קאי כוותיה דרב ושמ"ל... ודבריהם וטעמם פירשתי בשילהי ע"י".

²⁵⁹⁷ מלה זו נמצאת בדפוס, ולמרות שהיא אינה מופיעה בכ"י וולפנביטל הבאתי אותה במסגרת הציטוט, מפני שהיא הכרחית לרצף המשפט.

²⁵⁹⁸ שם, סימן ש"א, עמ' 140 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 425 בעמוד שמשמאל לימין). נכדו, ר' אב"י, מבליע, בסתם, את ההסבר שהסביר ר' אב"ן בהרצאת הסוגיא, ללא הסתייגות כלשהי (אבי העזרי, סימן אלף וק"ב, עמ' קיד). תירוצו זה של ר' אב"ן הובא בפני ר"ת ע"י רבינו אפרים ברבי יצחק מרגנסבורג, תלמידו-חבירו של ר' אב"ן (בין אם עצמאית ובין אם בעקבות ר' אב"ן, כנדון להלן), ור"ת השיב עליו, כמפורט להלן בפנים. (יצוין, כי בתוספות חולין, צו. ד"ה "אמר רבא", מובא ההסבר בשם רבינו אפרים ואילו הדחייה מופיעה בסתם)

נדרים (נז:נח:), שבה נאמר במפורש ששיטת רבי שמעון היא שמין במינו בטל בנותן טעם, והתלמוד מסתמך על דבריו להכריע בשאלה מסוימת בהלכות שביעית, ומכאן שהלכה כמותו²⁵⁹⁹. על אף הכרעתו ההלכתית הבסיסית כשיטת רבנן, בפסיקת הלכה למעשה קיימים כיוונים מספר אצל ר' אבין. יש שהוא אכן פוסק הלכה למעשה לבטל מין במינו בששים²⁶⁰⁰, יש שהוא תולה את הדבר במחלוקת הראשונים²⁶⁰¹ ויש שהוא כותב שמין במינו לא בטל²⁶⁰².

2. רבינו אפרים מרגנסבורג ור"ת²⁶⁰³

רבינו אפרים מרגנסבורג, שהיה תלמיד-חבר לר"ת²⁶⁰⁴ ולר' אבין, פנה לר"ת והקשה על שיטתו²⁶⁰⁵, כפי שהורצתה בספר הישר, לעיל. את הראיה הישירה ממימרת רבא במסכת חולין²⁶⁰⁶ דחה רבינו אפרים בדרך של פרשנות, על-פי תירוץ הזהה לתירוץ של ר' אבין, דלעיל, המחלק בין זהות בשם לבין זהות בטעם. תירוץ זה מוצג ע"י רבינו אפרים בסתם²⁶⁰⁷. אולם, בעוד שר' אבין כינה תירוץ זה "דחוק", תמה רבינו אפרים כיצד ניתן להבין את הדברים אחרת²⁶⁰⁸. רבינו אפרים תומך את דבריו בראיה נגזרת מנוסחה אחרת של מימרת רבא בה נאמר "שמנונית דגיד הנשה בבשר", שרבינו אפרים רואה בה תערוכת מין במינו בטעם אך לא בשם.

²⁵⁹⁹ דברים אלו של ר' אבין מופיעים בסוף ספר אבין העזר, עמ' נג. - (עמ' 51 ו-48 בעמוד שמשמאל לימין. הדברים מופיעים מיד אחרי ציטוט תשובות שהשיב רבינו תם לרבי משה ב"ר יואל). הסוגיא בנדרים הוזכרה בקצרה גם ע"י ר"ת, אך לא הארכנו בביאור הדברים מפני שהם לא צוטטו ע"י רבותינו הראשונים שפעלו אחרי ר' אבין, שלא התייחסו לסוגיא זו בהקשר של ההכרעה לגבי שיעור הביטול בתערוכת של מין במינו. ר' אבין עצמו מסיים את דבריו כך "פסק זה סניף וחיבור לפסק שפסקתי לעיל בשלהי מסכת עבודה זרה בפלוגתא דרב ושמואל וריש לקיש ור' יוחנן בכל איסור שבתורה בביטולין."

²⁶⁰⁰ כך הוא במקרים הבאים:

- (1) סימן ד, עמ' 4 – 5 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 28 – 29 בעמוד שמימין לשמאל), בשאלה הנוגעת לחנ"ן, כתב ר' אבין בסוף תשובתו, המבוססת על משנה במסכת תמורה (יב). "וזה לרבנן דאמי מין במינו בסי' אבל לר' יהוד'...היה ליה מין במינו ולא בטל ומשנה זו סתמ' דרבים היא ועיקר כדאמי בגמ' דתמורה" אמנם הדבר אינו נדון ישירות בגמ' בתמורה אך כך הבין זאת ר' אבין, כמבואר מדבריו בסי' שי"א, עמ' 141.
- (2) סימן קכ"א, עמ' 96 – 97 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 157 – 158 בעמוד שמימין לשמאל), בעניין רגלים שנתבשלו, ללא שהיית מליחה, בשאלה נאמר "ושמם בירה עם הבשר אחר... והיו רוצים לאסור את כל הירור אם לא במרק ובקיפה ס' כרגלים..." ובתשובה "אבל אם לא נמלחו כלל הרגלים מצא' שצריך לשער בס'..." ונראה שהכוונה שהבשר האחר גם נכלל בששים.
- (3) סימן שי"ג, עמ' 144 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 418 בעמוד שמשמאל לימין), במסגרת הרצאת דיני נתינת טעם לפגם, כתב ר' אבין "וכל קדירה האסורה בת יומא אוסרת בין במינה בין שלא במינה בס'..."
- (4) בתשובה לרבינו אפרים (כרך ג, עמ' סג ע"א. בכ"י וולפנביטל: עמ' 22 בעמוד שמשמאל לימין) כתב ר' אבין: "כי כל מין ומינו דליכא למיקם אטעמ' מדאורייתא בטל ברוב כי כל מקום שתמצא בתלמוד תיבטל ברובה לא תמצא אלא מין במינו...ורבנן הוא דאמור בס' וסמכו על זרוע בשילה..."

²⁶⁰¹ בסי' י"ג, העוסק בהלכות כבד, כתב ר' אבין, בעמ' 11 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 38 בעמוד שמימין לשמאל): "...ואם דבוק הכבד בעוף אם הכבד שלם אוסר את כל העוף דאין בו בעוף ס' ככבד ונעשה כל העוף חתיכת איסור ואוסר את הכל אלא אם כן יש ס' של היתר כנגד כל העוף...דקיימ' לן כר' יוחנן דאמי' כל איסורין שבתורי' בין במינן בין שלא במינן בנותן טעם לדעת רבותי' הראשי' אבל לדברי רבי' שלמה זק"ל דפסק' במינו במשהו...לא בטל אלא בס' ברוטב ובבשר..."

²⁶⁰² בסי' כ"ב, עמ' 20 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 50 בעמוד שמימין לשמאל), בעניין כף בשרית בקדירה חלבית, כתב בסוף דבריו: "ואם שהתה הכף בחלב חם עד ששבעה מבילעה והקיאנה חלב שבלעה לחלב שבקדיר' אוסר כל החלב שהרי חלב שבלעה בעוף אם הכבד שלם אוסר את כל העוף דאין בו בעוף ס' ככבד ונעשה כל העוף חתיכת איסור ואוסר את כל העוף שמימין לשמאל): "כל איסורי' שבתורי' שלא במינו בס'..." (עם זאת, ייתכן שלא התכוון לומר בצורה החלטית שמין במינו אינו בטל, אלא רק לרמוז למחלוקת הקיימת בעניין זה) נראה שיש לצרף לכאן את עדותו של נכדו, ר' אביי'ה: "ועל שפה של פרה...אמנם דעתי נוטה להתיר אך קשה לי לעשות הלכה למעשה מה שרבינו זקני מ"כ שהורגלו כפי פסק רבינו שלמה להורות מן במנו במשהו..." (אבי העזרי, בתוך סימן אלף וקמ"ד, עמ' ריא. אכן, במהדורת תשס"ה, עמ' רכ הביא ר"ד דבליצקי גרסא אחרת מקטע כריכה ובה לא מיוחסת ההכרעה שמין במינו אינו בטל לרבינו אבין. אולם, גם שם הגרסא להלן היא כזו שבשאר עדי הנוסח, ובה חוזר ר' אביי'ה ומייחס הכרעה זו לר' אבין) יצוין, כי ר' אביי'ה מצטט שם, בעמ' ריב, את דברי ר' אבין בסימן י"ז, אות ב, עמ' 15 – 16 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 44 בעמוד שמימין לשמאל), אלא שבציטוט כתוב בשם ר' אבין "והרי אוסרת כל החתיכות כולן מפני שהן מינה" ומשפט זה ליתא בדברי ר' אבין שם, ובכלל אין שם דיון בכל נושא החתיכות האחרות כי הרוטב מבטל בס' את הדם שנפלט מהחתיכה הנ"ל וממילא אין כל בעיה עם החתיכות האחרות! כך הוא גם בנוסח אחר של דברי ר' אביי'ה, הנמצא שבסימן כ"א בתו"פ, עמ' 50 – 51. אולם, בנוסח הקצר של המעשה בספרו של ר' אביי'ה (סימן אלף ופ"ט, עמ' ס-סא) לא נזכר עניין מין ומינו בכלל בציטוט דברי ר' אבין, וכן איננו בנוסח קצר אחר (תו"פ, נספח א, עמ' 313 ועצ"ע).

²⁶⁰³ הדברים מובאים במקום זה בשל זיקתם לדברי ר' אבין, למרות שניתן היה להביאם גם במסגרת הדיון בשיטת ר"ת.

²⁶⁰⁴ יעויין בהרחבה ריינר, תלמידים, עמ' 85 – 91, המסיק כי רבינו אפרים לא היה תלמיד ממש של ר"ת, אלא חכם עצמאי ובר-סמכא (מתלמידי ר' יב"א) שלמד בבית מדרשו של ר"ת זמן-מה והיה ביניהם קשר לימודי והלכתי משמעותי גם לאחר שובו של רבינו אפרים לאשכנז.

²⁶⁰⁵ ספר הישר, חלק השו"ת, סימן ס"ז, אות א, עמ' 155.

²⁶⁰⁶ זו אכן הראיה הראשונה שבהרצאת הדברים של ר"ת (שהובאו בהרחבה לעיל), ואולי זו הסיבה שרבינו אפרים מכנה אותה "עיקר ראיותיו" של ר"ת.

²⁶⁰⁷ ייתכן שהגיע לתירוץ זה ללא תלות בדעת ר' אבין. (אם כי מרצף דברי רבינו אפרים, הדומה מאוד לזה של רבינו אבין, נראה יותר שהמקור הוא אצל רבינו אבין. בכל מקרה, קשה לקבל את הצעת ריינר, תלמידים, עמ' 119, הערה 408, שר' אבין למד על דברי ר"ת דרך הדיון בין רבינו אפרים לר"ת).

²⁶⁰⁸ "וכבר הראשונים נלאו בה לפרשה והוקשו בה ונפלאותי מאוד ומאי קשיא..."

רבינו אפרים רומז בקצרה לראיותיו הישירות של רש"י מפסיקת רבא בעניין חמץ במסכת פסחים וממחלוקת אביי ורבא בעניין הגדרת "מין", ולדחייתו על רבינו תם, תוך שהוא דוחה את הדחיות. את הטענה שאביי ורבא חולקים רק בטבל, יין נסך ותרומה הוא מכנה "שינויי דחיקא", ואילו לדחיית הראיה ממסכת פסחים, על-פי הגרסא שאינה כוללת בדברי רבא את המילים "במשהו כרב", קורא הוא "שבוש", דהיינו הגהה מוטעית מסברא. מלשוננו נראה כי הוא ראה בדחיות אלו תוצר הכרחי אך מוקשה של הכרעת ר"ת, הבנויה על מימרת רבא במסכת חולין²⁶⁰⁹. יודגש, כי פניית רבינו אפרים לר"ת היא שאלה-תמיהה והוא מסיים אותם בבקשה "ואם טעיתי הבינה לי", ולא פסק הלכה מנוגד. עם זאת, ממהלך הדברים ולשונם ניכרת בבירור אי הסכמה עם הכרעת ר"ת, ונראה סביר להסיק כי רבינו אפרים הכריע כרש"י, הלכה למעשה.

ר"ת השיב לרבינו אפרים וחזק את דבריו הראשונים, תוך שהוא דוחה את השגות רבינו אפרים²⁶¹⁰:

(1) אי אפשר לומר שרבא קרא "מין במינו" לתערובת בה יש זהות בטעם ולא בשם, שהרי לשיטתו אין זה מין

במינו כלל²⁶¹¹. את ראיית רבינו אפרים מהגרסא "שמנונית דגיד הנשה בבשר" דחה ר"ת כהגהה מוטעית, מפני שיש כאן שוני בטעם ובשם וכיצד יעלה על הדעת שתיקרא תערובת זו "מין במינו"²⁶¹²!

(2) הגרסא במימרת רבא בפסחים ללא המילים "במשהו כרב" אינה הגהה של ר"ת אלא היא הגרסא המקורית, כפי שניתן לראות מלשון ספר הלכות גדולות²⁶¹³.

(3) דחיית הראיה ממחלוקת אביי ורבא במסכת ע"ז ע"י העמדתה בטבל, יין נסך ותרומה, אינה "שוני דחיקי" אלא תואמת את פשטות דבריהם, שהרי הם חלקו דווקא במקרים שניתן להיות בהם טבל או יין נסך²⁶¹⁴.

ר"ת מוסיף לדבריו ראיות מן הסמכות ומלשוננו נראה כי טענות אלו באו כתגובה לראיה מן הסמכות שהביא רבינו אפרים²⁶¹⁵, שאין נמצאות בפנינו. ראיותיו של ר"ת הן:

(1) גם בהלכות גדולות, בשאילתות ובדברי חכמי אשכנז וצרפת הראשונים (ר' יצחק הלוי, רבי יצחק ב"ר יהודה ור' יוסף טוב-עלם)²⁶¹⁶ נפסק שמין במינו בטל בששים.

(2) רש"י עצמו אף הוא הכריע בתחילה שמין במינו בטל בששים²⁶¹⁷, ושינה את דעתו בשל מימרת רבא בפסחים, וזאת, לדעת ר"ת, בטעות.

ר"ת מסכם את דבריו בכך שמימרת רבא במסכת פסחים אינה ראייתו העיקרית ומפנה שוב לספר הלכה גדולות לתמיכה בשיטתו.

ח. רבינו יואל ורבינו אבי"ה

רבינו יואל הלוי, חתנו של ר' אב"ן, לא נהג כחמיו אלא כרש"י²⁶¹⁸, וכך נהג אחריו גם בנו, ר' אבי"ה: "ומין במינו פלוגתא דרבנן רבינו שלמה פסק במשהו ורוב הגאונים פסקו בששים ואנן נהגין במשהו וכן נהג רבינו אבא מרי... יודגש, כי בתשובת רבינו שמריה משפירא לרבינו יואל נאמר במפורש כי "אנו נוהגין בין במינו בין שלא במינו בנותן טעם חוץ נסך וחמץ בפסח"²⁶²⁰, ונראה כי מנהגו של רבינו יואל אכן לא היה המנהג הרווח באשכנז. נימוקיו של רבינו יואל אינם בידינו ולא ניתן לעמוד אם מדובר היה בהכרעה ממש כשיטת רש"י, או בחשש לחומרא.

²⁶⁰⁹ "הצצתי לראות להבין עיקר ראיותיו מההיא דשחיתת חולין דאמר רבא...ומהשתא לא צריכנן לשבש הגמרא בפסחים ולמסמך אשינויי דחיקא דע"ז גבי פלוגתא דאביי..."

²⁶¹⁰ ספר הישר, חלק השו"ת, סימן ס"ח, אות א, עמ' 157. הדברים מוצגים בפנים, כעיקרון, על-פי סדר הדברים הכללי של ר"ת, שם, תוך שנויים מעטים, עליהם יוער במקומם.

²⁶¹¹ תירוץ זה העלה גם ר' אב"ן, כמפורט לעיל.

²⁶¹² בגוף התשובה סדר הדברים הפוך, ר"ת דחה תחילה את גרסת רבינו אפרים ורק אח"כ את עצם פירושו למימרת רבא. הפכנו בפנים את הסדר לפי העניין. ייתכן שר"ת התחיל בעניין הגרסא בשל הקפדתו המיוחדת בנושא הגהות ושמירת נוסח התלמוד (יעוין בהקדמתו המפורסמת לספר הישר, ובדבריו בתחילת תשובתו לרבינו אפרים (ספר הישר, חלק השו"ת, סימן מ"ד, אות א, עמ' 75).

²⁶¹³ טענה זו נדונה ביתר הרחבה בהרצאת דבריו המקורית של ר"ת, ואכמ"ל בנושא זה, הנוגע בעיקר לתערובת חמץ בפסח.

²⁶¹⁴ טענה זו זהה להרצאת הדברים המקורית.

²⁶¹⁵ "ועוד רבותא למיחשב גברי", ומשמע שרבינו אפרים אכן הביא חכמים שפסקו כרש"י.

²⁶¹⁶ בדבריו המקוריים לא הביא ר"ת את פסיקתם של חכמי אשכנז, ודברי רבי יוסף טוב עלם הובאו בעיקר לתמיכה בחידושו של ר"ת שסתם יינם בטל בששים.

²⁶¹⁷ בהרצאת הדברים המקורית העמיד ר"ת על עצם הסתירה בין דברי רש"י בפירושו למסכת ע"ז, שם פסק כחכמים, לבין דבריו במסכת חולין ובמסכת פסחים, שם פסק כרבי יהודה, אך לא דן בסדרי הזמנים. כאן מעיד ר"ת כי שלב הפסיקה כרבי יהודה מאוחר לשלב הפסיקה כחכמים והוא משקף חזרה של רש"י משיטתו הראשונה.

²⁶¹⁸ וכפי שעולה גם מדברי רבינו אפרים, שהיה רבו של רבינו יואל.

²⁶¹⁹ אבי העזרי, בתוך סימן אלף וק"א, עמ' קיג, וכן הוא גם בסימן אלף וע"ט, עמ' פו, ושם - "ואנן נהגין במשהו".

²⁶²⁰ שם, סימן אלף וי', עמ' יז. התשובה עוסקת בעניין פסיקת ר"ת בנושא יין נסך, ובמסגרתה ציין רבינו שמריה את דעת ר"ת ורבינו יוסף טוב עלם כי סתם יינם בטל בששים, וכתב: "והם פירשו כמו רבותינו שכל איסורין שבתורה בין במינו בין שלא במינו בנותן טעם ולא כמו שפ"ש במשהו. וגם אנו נוהגין בין במינו בין שלא במינו בנותן טעם חוץ מטבל ויין נסך וחמץ בפסח." מפורש במקור זה כי רבינו שמריה מסכים לשיטת ר"ת בעניין ביטול מין במינו, מלבד מאשר בנושא יין וחמץ. על תשובה זו של ר' שמריה לגופה, יעוין סולובייצ'יק, טקסטים, עמ' 182 - 183.

לעומת זאת, רבינו אבי"ה הקדיש לבירור סוגיות ביטול איסורים בתערובות במינו ובשאינו מינו מספר דיונים נרחבים ואזכורים מצומצמים יותר²⁶²¹. אולם, אין בדבריו הכרעה בגוף המחלוקת אם מין במינו בטל בס' או לא. אדרבה, בקונטרס המיוחד שהקדיש לסוגיית ביטול מין במינו מנה ר' אבי"ה את הסוגיות הבנויות לפי שתי השיטות וביאר אותן²⁶²². במספר סימנים בספרו, נראה כי ר' אבי"ה פסק שמין במינו בטל בס'²⁶²³, בסימנים נוספים נראה כי פסק שאינו בטל²⁶²⁴, ואילו בסימנים אחרים מוזכרות שתי השיטות בשווה²⁶²⁵.

ט. ראב"ה

ראב"ה כלל בכ"י מעש"ר²⁶²⁶ מקורות סותרים בעניין ביטול מין במינו, לאור אופיו של חיבור זה כקובץ ליקוטין. ראב"ה מציג את המחלוקת בשני מקורות. במקור אחד הוא מציין כי זו מחלוקת בין הרשב"ם לר"י הזקן, תוך ציון הראיה הישירה העיקרית של כל שיטה²⁶²⁷. במקור השני השיטות מיוצגות על-ידי רש"י ור"ת, וראיותיהם מובאות ביתר הרחבה²⁶²⁸. במקור זה, מכריע ראב"ה במפורש כשיטת רבינו תם, בתוספת שתי ראיות ישירות, האחת מהמחלוקת בעניין "זרוע בשילה", והשנייה מהמשנה במסכת חולין "גיד הנשה שנתבשל עם הגידים בזמן שמכירו בנותן טעם". הראיה השנייה אינה נזכרת אצל החכמים הקודמים שבדבריהם עסקנו. לשתי ראיות אלו מצרף ראב"ה ראיה מן הסמכות- עדות כי כך נהג אביו רבי יב"ק ממגנצא.

הכרעתו של ראב"ה מופיע ביתר פירוט במקור נוסף²⁶²⁹. את פסקו תמך ראב"ה בשלוש ראיות:

1) **ראיה ישירה** - מימרת רבא "אמור רבן בס' מין במינו....". ראיה זו היא הראשונה אצל ר"ת ור' אב"ן.

2) **ראיה נגזרת** - הסוגיא במסכת חולין (ק.). במשנה (שם, צו:) נאמר שחתיכה של איסור אינה בטילה

בין חתיכות, ועל כך מקשה הסוגיא "ותבטיל ברובא" ומשיבה שמדובר בחתיכה הראויה

²⁶²¹ המקורות מפורטים ומפולחים להלן בהערות הבאות.

²⁶²² אבי העזרי, סימן תתק"ו, עמ' קסה – קצו. יצוין, כי סימן אלף וק"ז, עמ' קכד, הוא ביאור עיוני בסוגיית טיפת חלב, על-פי שיטת מין במינו לא בטל, הבנויה על דברי רשב"ם, ר"ת ור"י בביאור הסוגיא.

²⁶²³ שם, סימן תי"ב, עמ' 3; סימן תט"ו, עמ' 16 – 18 – ו- 24 (ויעוין הערה 19 של המהדיר בעמ' ה"ל); בתוך סימן אלף וצ"ח, עמ' קו. במקור זה נאמר, לעניין ניקור ורידים - "ואם נתבשל בתוכו נראה דצריך לשער אם יכול לבטל בחתיכה שהיא בתוכו בס' מותר ואם לאו צריך לשער בכל החתיכות בס' כי נעשית נבילה ואוסרת הכל. ודם ובשר שני מינים הם." אם כן, מין במינו בס' כי הרי חתיכה בין חתיכות זה מין במינו, אך עצי"ע, שהרי אם מין במינו בששים מדוע צריך לומר שהם שני מינים, הרי גם במין אחד זה בששים!;

²⁶²⁴ שם, תחילת סי' אלף וק"ב, עמ' קיד. בתחילת הסימן מובאת מימרת רבא "אמור רבן בטעמא" וכו', עם הסבר ר' אב"ן (ללא ציון המקור) המיישב מימרא זו לפי שיטת רש"י, וללא הסתייגות; סימן אלף וק"ג, עמ' קטו – קיח. (הסימן כולו עוסק בהגדרת מין במינו); בתוך סימן אלף וק"א, עמ' קלד. (זהו ציטוט מפסקי רש"י לעניין כבד, עם הערות ר' אב"ה. הפסקים בנויים, בין השאר, על ההנחה המוצהרת שמין במינו במשנהו. אין בדברי ר' אב"ה הסתייגות מהנחת יסוד זו, אלא רק לעניין הגדרת חתיכות בשר כמין במינו עם עופות.); תחילת סימן אלף וק"ג, עמ' קמו – קמח. (זהו ציטוט של לשון רש"י, אך גם בדברי ר' אב"ה עצמו, שם, אין הסתייגות מהקביעה שמין במינו במשנהו); סימן אלף וקמ"ד, עמ' רי (זוהי פסיקה הלכה למעשה לעניין חלב שאינו מלוח שנפל לתוך פך בו הייתה קיבה מלוחה, ור' אב"ה אסר מטעם מין במינו במשנהו, ולא סייג שזה כרש"י). יצוין, כי בסימן אלף וע"ז, עמ' עט, ביאר ר' אב"ה את דברי רבא בשילהי מסכת ע"ז על-פי שיטת מין במינו לא בטל, וקרא לפירוש המעמיד את הדברים בטל ויין נסך בלבד - "דוחק", וכתב במפורש "ואומר אני אפילו נפרש הך דרבא בטל ויין נסך אכתי לשמואל קשיא לן כדלעיל, אלא נראה לי דשמואל ורבא...דרשי...לכל איסורין של מין ומינו לא בטלי...ורבא אית ליה דר' יהודה...". (ר' אב"ה הקשה כי רבא סבר כרבי יונתן (יומא נז:) שאין מערבין כלל את דם הפר ודם השעיר של יום הכיפורים, וממילא אין לכאורה מקור כלל לשיטת רבי יהודה שמין במינו לא בטל. הוא תירץ שרבא למד זאת מהפסוק "קדש הם", אותו דרש שמין במינו לא בטל).

²⁶²⁵ בתוך סימן תתקמ"ב, עמ' קיד-קטז, (העוסק בדיני תולעים) כתב "לפי מאי דנהגין כדפסק רש"י דמין במינו לא בטיל וסלק את מינו כמי שאינו..."; בתוך סימן אלף וע"ז, עמ' עח - "ובמין במינו יש מרביתו שפסקו בששים...ויש שפסקו...במשנהו...ובפסקי שחיטת חולין הרחבתי בה לפרש כל אילו העניינים...". בתוך סימן אלף וק"א, עמ' קיג – "ומין במינו פלוגתא דרבנן רבינו שלמה פסק במשנהו ורוב הגאונים פסקו בששים ואין נהגין במשנהו וכן נהג רבינו אבא מרי ולפנים נפרש מה נקרא מין במינו..."; בסוף סימן אלף וק"ו, עמ' קכג - "מה שאין כן בחתיכה שלא ניער וכסה לדברי רבותי שפסקו מין במינו במשנהו..."; תחילת סימן אלף וק"א, עמ' קלג – קלד, והוא מועתק מר' אב"ן סימן י"ג, לעיל, אלא שבדברי ר' אב"ה נאמר, לאחר ציון שיטת רש"י "והביא ראיותיו", וביטוי זה אינו מופיע שם אצל ר' אב"ן, כך שיש כאן רמז לנטיית-מה להכריע כרש"י; בתוך סימן אלף וקמ"ד, עמ' ריא, וכן הוא בנוסח אחר של דברי ר' אב"ה שבסימן כ"א בתו"פ, עמ' 50 – 51, ובנוסח הקצר של המעשה בספרו הוא בסימן אלף ופ"ט, עמ' ס - סא, ובתו"פ, נספח א, עמ' 313.

²⁶²⁶ המובאות מתוך כ"י מעש"ר יובאו בפרק זה, בדרך כלל, על-בסיס הנוסח העולה מהמהדורה שבפרק הראשון, ולפיכך לא יצוינו הערות נוסח ואף לא טעויות נוסח שתוקנו במהדורה.

²⁶²⁷ כ"י מעש"ר, מס"ד 8, עמ' 98, שורות 32 – 40, המוסב על מחלוקת אב"י ורבא בעניין הגדרת מין במינו. לתמיכה בדעת הרשב"ם מובאת מימרת רבא במסכת פסחים. לתמיכה בדעת "רבינו יצחק" מובאת מימרת רבא בחולין כי מין במינו בטל בששים.

²⁶²⁸ מס"ד 10, עמ' 98, שורה 25 - עמ' 99, שורה 14. מראיותיו של רש"י הושמטה רק זו שממחלוקת רבא ואב"י בעניין הגדרת מין במינו, ונראה שהדבר נובע מכך שהמס"ד עצמו מוסב על מחלוקת זו, לפי סדרה של מסכת ע"ז. מראיותיו של ר"ת הובאו הראיה מפסיקת רבי יוחנן ומכך שהלכה כמותו מול רב ושמואל, בנוסף יש הפניה קצרה לפסיקת ה"ג, ואת דחיית ראיותיו של רש"י ממחלוקת אב"י ורבא הני"ל. יתר הראיות לא הובאו, לרבות הראיה המרכזית של ר"ת ממימרת רבא במסכת חולין, וייתכן שהסיבה לכך היא שראיה זו הובאה בסמך לפני כן במס"ד 8. במס"ד 10 הובא גם חידושו של ר"ת שגם לעניין חמץ בפסח יש דין ביטול בששים, ודחיית דבריו.

²⁶²⁹ מס"ד 83, עמ' 102, שורה 43 – עמ' 103, שורה 7.

להתכבד. מכאן עולה ברורות שאילולי הייתה זו חתיכה הראויה להתכבד, הייתה בטלה ברוב, למרות שחתיכה בין חתיכות היא מין במינו²⁶³⁰. זו ראייה חדשה שאינה מופיעה אצל קודמיו.

3) **ראיה מן הסמכות** – כך הורו אביו, רבי יב"ק ממגנצא, ורבני שפירא בשני הדורות הקודמים, אותם ראב"ה מפרט בשם²⁶³¹.

לדברי ראב"ה כאן יש מקבילה זהה בחיבור מאוחר יותר המצטט מדבריו²⁶³², שבה מופיעה פסקה נוספת, המציינת שהכרעתו היא בהתאם לשיטת ר"ת והר"י הזקן, ובניגוד לדעת רש"י²⁶³³. בסוף הפסקה מסייג ראב"ה את ההכרעה בכך שלעניין חמץ מין במינו אינו בטל, ותומך סיוג זה בגרסת התלמוד עליה מעיד "רבינו שמואל הלוי ראש ישיבה שבבבל"²⁶³⁴.

מקור מקיף יותר בעניין הכרעת ראב"ה כי מין במינו בטל בששים, נמצא בספר רקח²⁶³⁵. ההכרעה ההלכתית זהה בתוכנה²⁶³⁶, אך דווקא שתי הראיות של ראב"ה עצמו אינה מובאת, והובאו כל הראיות הישירות המופיעות בדברי החכמים הקודמים²⁶³⁷, וכן ראייה מן הסמכות, שזו הייתה עמדת רבותיו של רש"י²⁶³⁸ ורבי שמואל ראש ישיבת בבל, כמצוין לעיל.

בהתאם לפסיקה זו, אכן קיימים בכ"י מעש"ר גם מקורות המעידים, תוך כדי הרצאת הלכות בנושאים מגוונים, שמין במינו בטל בששים²⁶³⁹. לעומת זאת, במקום אחד, מביא ראב"ה בסתם את דברי רש"י בפרושו לתלמוד (ללא ציון המקור): "הכי הילכתא ופשט בכל ישראל דכל איסורין בסי' במין שאין מיין אבל מין במינו במשהו. ובחמץ גזרי' שאינו מינו אטו מינו.²⁶⁴⁰ אזכור המנהג הרווח "ופשט בכל ישראל" מצביע, לכאורה, על כך ששיטת רש"י התקבלה בכל המקומות, אולם מדובר בלשונו של רש"י, ובזמנו של ראב"ה בוודאי שלא היו אלו פני הדברים, לאור דברי ראב"ה עצמו שבמגנצא ובשפירא פסקו, הלכה למעשה, שמין במינו בטל בששים, כמפורט לעיל.

במקור נוסף²⁶⁴¹, מובאת בהרחבה הכרעתו של רש"י לגבי חלב הדבוק בחתיכות בשר, המבוססת על הכרעתו העקרונית בעניין אי ביטול מין במינו, יחד עם שלוש מארבעת ראיותיו²⁶⁴². זאת, בייחוס מפורש לרש"י אך ללא הסתייגות או הבאת דעות חולקות. בנוסף, מופיעים בכ"י מעש"ר מקורות רבים המעידים שמין במינו אינו בטל²⁶⁴³, ומקורות שאינם חד משמעיים²⁶⁴⁴.

²⁶³⁰ זו ראייה נגזרת, מפני שאפשר לטעון שחתיכה בין חתיכות אינה נחשבת מין במינו (יעויין להלן בדיון בעניין הגדרת מין במינו).

²⁶³¹ לזיהוי החכמים יעויין עמנואל, ראב"ה, עמ' 27 - 28. יצוין כי רבינו יהודה ברבי קלונימוס משפירא (הנזכר בכ"י מעש"ר, שם, מס"ד 83, עמ' 103א, שורות 3 - 4) העיר שניתן להעמיד את מחלוקת אביו ורבי לגבי הגדרת "מין" לעניין תערובת מין במינו - "אליבא דר' יהודי או אפי' לרבני דפליגי ארי' יהודי' במין במינו בעלמי' והכא משום חומרא מודוי', דהיינו בין כשיטת רש"י בין כשיטת ר"ת (יחתוי"א, עמ' רעא). לצורך דיונו שם, לא היה צורך להכריע במחלוקת.

²⁶³² פסה"ל, עמ' ח-ט.

²⁶³³ שאת ההפניה אליה הוא מסיים במילים "כמו שכת' למעל'..." וזו, כנראה הפניה למס"ד שצוין לפני כן, בה מובאת הכרעת רש"י ונימוקיו.

²⁶³⁴ לעניינה של תשובה זו, יעויין בקצרה תא-שמע, פולין, עמ' 351, הערה 16 ובהרחבה עמנואל, תשובה. הדיון בעניין חמץ וההסתמכות על תשובת רבינו שמואל בן עלי מופיעים גם במס"ד 10.

²⁶³⁵ ספר רקח, סימן תנ"א, עמ' ש (עמ' 173, עמודה ב בכ"י פריס).

²⁶³⁶ יש גם דמיון מלולי, אך לא זהות. כך למשל, לא מפורטים שמות רבני שפירא.

²⁶³⁷ מימרת רבא בחולין "מין במינו בסי'"; יחיד ורבים הלכה כרבים (ראיית ר' אב"ן שאינה מופיעה אצל ר"ת); הלכה כרבי יוחנן מול רב; הלכה כרבי יהושע בן לוי; הלכה כרבי אליעזר בן יעקב; רבא פסק שחמץ במשהו בגלל חומרת חמץ, וכך גם שיטתו בסוף מס' ע"ז לעניין טבל ויין נסך, אבל שאר איסורים בסי'.

²⁶³⁸ כמפורט לעיל וכמודגש ע"י ר' אב"ן.

²⁶³⁹ דיני לב (בתוך מס"ד 38, עמ' 101א, שורות 13 - 39. עם זאת, ניתוח ההלכה המופיעה במקור זה לעניין הנדון בו גופו- דהיינו לב שנתבשל, מראה כי אין הוא משקף את דעתו של ראב"ה עצמו. מדובר בתשובה של ר' גרשום בר' צדוק, הבנויה כולה על פי שיטת ר"ת בעניין בישול לב, כמפורט בדיון בנושא זה לגופו, להלן. אין זה פלא, אפוא, שהוא כשיטת ר"ת גם לעניין מין במינו.). דיני כבד דבוק (תחילת מס"ד 84, עמ' 101א, שורות 39 - 41, ומקורו בהרחבה באוה"ר, סימן ס"ח, עמ' 32 - 33 ובמע"ג, סוף סימן ג, עמ' 4 (המלה הראשונה נמצאת בעמ' 3); תשובה בעניין כבד דבוק (מס"ד 44, עמ' 101ב, שורות 19 - 28. זו היא תשובה של רבי יצחק ברבי יהודה); ביטול ביצה שיש בה אפרוח (מס"ד 80, עמ' 102ד, שורות 2 - 28; דברי ר' אב"ה בעניין קרומי המוח (מס"ד 145, עמ' 107א, שורות 27 - 40. בתוך הדברים נאמר "ואם נתבשל בתוכו נ"ל דצריך לשער בששים אם יכול לבטל בחתיכה שהוא בתוכו מותר ואם לאו צריך לשער בכל החתי' בסי' לפי שנעשית נבילה ואוסרת הכל ודם ובשר שני מינין הן." ואם כן החתיכה בחתיכות, מין במינו בטל בששים).

²⁶⁴⁰ מס"ד 79, עמ' 102ג, שורה 47 - עמ' 102ד, שורה 2.

²⁶⁴¹ מס"ד 128, עמ' 105ג, שורות 2 - 13.

²⁶⁴² מלבד הראיה ממחלוקת רבא ואב"י במסכת ע"ז בהגדרת מין במינו.

²⁶⁴³ ציטוט ארוך מפירוש הרשב"ם למסכת ע"ז, בייחוס מפורש לרשב"ם, בעניין הגדרת מין במינו (מס"ד 9, עמ' 98ג, שורה 41 - עמ' 98ד, שורה 25); ציטוט נוסף כנ"ל בעניין דין נטל"פ (מס"ד 16, עמ' 99ג, שורות 30 - 40); המשך הציטוט, בעניין דין נטל"פ בחמץ (מס"ד 17, עמ' 99ג, שורה 30 - עמ' 99ג, שורה 5); דין איסור שאינו נותן טעם כלל (מס"ד 18, עמ' 99ג, שורות 6 - 24); דין כבד שאינו דבוק, בשם רש"י, כי הוא מתבטל בששים בבשר, כי זה מין בשאינו מינו (מס"ד 27, עמ' 100ד, שורות 16 - 21); "חלב הדבוק בחתיכת בשר ונותן בו טעם החתיכ' עצמ' נעשית נבילה ואוסרת כל החתיכות אפי' הן אלף." (מס"ד 31, עמ' 100ד, שורות 34 - 37, ומס"ד 43, עמ' 101ב, שורות 16 - 18. במס"ד 31 מעיר על כך ראב"ה: "כך פסק רבי' שלמה זצ"ל אבל אנו משערין בסי' כנגד החלב." אך הפסק השונה יכול להתבסס גם על עניין חני' בדבוק או לעניין הגדרת מין במינו); פסק נוסף בעניין זה (מס"ד 59, עמ' 102א, שורות 38 - 40); פסק בעניין חתיכות שלא נמלחו שהתבטלו עם חתיכות שנמלחו (מס"ד 41, עמ' 101ב, שורות 1 - 9). מעשה זה מקורו בספרות דבי רש"י (אוה"ר, סימן פ"ב, עמ' 37 ומקבילה מלאה יותר בסדור, סימן תקצ"ז, עמ' 287 - 288).

לעומת האמור לעיל, הרי שבספר רקח קיימת עקביות בפסיקה שמין במינו בטל בששים, מלבד מקום מסופק אחד²⁶⁴⁵.

2. הגדרת "מין" בענייני תערובות²⁶⁴⁶

א. רקע

כאמור לעיל, קיימת הבחנה בין תערובת של דבר מאכל האסור באכילה עם דבר היתר מאותו "מין", לבין תערובת כזו של "מינים" שונים. לפי שיטת רש"י תלויה הבחנה זו עצם האפשרות להתיר את התערובת ויש, אפוא, חשיבות רבה להגדרה מהו "מין" לעניין תערובות אלו. לעומת זאת, לדעת רוב רבותינו הראשונים אין הבדל גדול, הלכה למעשה, בין שני סוגי התערובות²⁶⁴⁷, ולעיתים קשה ללמוד מתוך דבריהם כיצד הגדירו "מין".

והובא על-פי אה"ר (הדומה לנוסח שבפנים) בתשו"ר, סימן קל"ח, עמ' 163) ומבואר במקורו שהסיבה היא שמין במינו אינו בטל; תשובת רש"י בעניין שומן גיד הנשה (מס"ד 52, עמ' 101ג, שורות 42-48. הנוסח בפנים דומה לנוסח שבאה"ר, סימן ע"ט, עמ' 36. נוסח מלא יותר של התשובה פורסם, על-פי מקבילות נוספות, בתשו"ר, סימן ש"פ, עמ' 375); דיון בעניין גדרי מין במינו (מס"ד 53, עמ' 101ג, שורה 48 – עמ' 101ד, שורה 3, ומקורו באה"ר, סימן ע"ה, עמ' 35 (בסדר הפוך) וכן תשו"ר, סימן ש"כ, עמ' 333 על-פי המקבילות); הלכות כבד (מס"ד 54, עמ' 101ד, שורות 3-23, ומקורו בסדור, סימן תקפ"ט, עמ' 284 – 285, ונאמר שם – פירוש של ר' יהודה בר נתן (ויעוין בהרחבה הערת המהדיר שם אות א) המעשה בכבד שאינו דבוק נדפס בתשו"ר, סימן שני"ח, עמ' 357 – 358 והמהדיר מסופק מי בעל התשובה. למס"ד כולו, יחד עם מס"ד 55, יש מקבילה באה"ר, סימן ס, עמ' 28 – 29, ונדפס בתשו"ר, סימן קנ"א, עמ' 172 – 174 ע"פ המקבילות); איסור חלב קרוש שנמלח בעור קיבה (מס"ד 67, עמ' 102ב, שורות 27 – 46, ומקורו באה"ר, סימן ק"ט, עמ' 49 – 50 ונדפס בתשו"ר, סימן שי"ח, עמ' 332 (ויעוין שנויי הנוסחאות שם) ומס"ד 112, עמ' 104ד, שורות 8 – 17, בציון מפורש כי מדובר בפסק הלכה של רש"י המופיע בפירושו לתלמוד; מחלוקת רש"י ורשב"ם אם שומן גיד הנשה הוא מין במינו עם בשר (מס"ד 110, עמ' 104ג שורה 41 – עמ' 104ד שורה 4); תירוצו ר' אבין לקושיא על רש"י ממימרת רבא "מין במינו בששים" ללא ציון הסתייגות ר' אבין עצמו מתירוצו זה (מס"ד 111, עמ' 104ד, שורות 5 – 8); דברי ר' אבין"ה בעניין הלכות כבד (מס"ד 154, עמ' 107ג שורה 16 – עמ' 107ד שורה 1); דברי ר' אבין"ה בעניין חלב שאינו מלוח שנפל לתוך פך אחד שהייתה בו קיבה מלוחה (מס"ד 161, עמ' 108ג שורה 27 – עמ' 108ד שורה 15). לכיוון זה נוטה גם המקור שבמעש"ר הנדפס, סימן רמ"ט, עמ' סב, בו מוזכר עניין תערובת מין במינו לעניין ע"ז, יין נסך וחמץ בפסח ובשר נבילה בבשר שחוטא, ומשמע שדין כולם זהה.

²⁶⁴⁴ דיני לב או כבד שנמצאו בפשטידא (מס"ד 77, עמ' 102ג, שורות 37 – 42. "ואם דבוקי בחתיכי אחת של עוף ואין סי' בחתיכה לבטל הדם או הכל אסור." ניתן לדייק מכך שנאמר "הכל אסור" ולא הוצע חילוק בין אם יש ששים כנגד החתיכה או לא, שהכוונה לכך שמין במינו לא בטל. מאידך גיסא, דין זה מופיע בקיצור גם בספר רקח, בתוך סימן ת"מ, עמ' רצו, ושם לא ניתן לדייק כן. יתר על כן, בפשטידא היה גם בצק והוא וודאי אינה מינה של החתיכה, ובכל זאת לא הוזכר ששים); ביאור עניין "אפשר לסוחטו אסור" (מס"ד 84, עמ' 103א, שורות 8 – 17. אמנם, נזכר כאן שמין במינו אינו בטל, אך זאת בתוך ציטוט מהסוגיא, כשמסגרת הדיון הנה עניין "אפשר לסוחטו אסור"); ציטוט ארוך של דברי רבינו אבין"ה בעניין שפה שלא נמלחה שנפלה לקדירה (מס"ד 137, עמ' 106ג שורה 45 – עמ' 106ד שורה 27. ר' אבין"ה מזכיר את המחלוקת בעניין אם מין במינו בטל בששים, ואינו מכריע) למקורות אלו ניתן היה, לכאורה, להוסיף את ההיתר לאכול בפסח בשר שנמלח במלח שלא נשמר לפסח, אפילו ל-"מאן דאמ' מין במינו במשהו..." (מס"ד 60, עמ' 102א, שורות 40 – 46). אולם, מקור זה הנו תשובה של רש"י (מחזור ויטרי, הלכות פסח, סימן ל"ח, עמ' תה, הייחוס לרש"י מפורש בספר רקח, סימן רפ"ה, עמ' קנז) ונראה בעליל שהכוונה הנה ל-"מאן דאמר" שבתלמוד, ולא לאי וודאות בעניין זה להלכה. (ויעוין עוד בדרישת ראב"ה לפסח, עמ' 90, הערה 115). יתר על כן, הנוסח שבכ"י מעש"ר טעון תיקון על-פי המקבילות (כפי שאכן נעשה בגוף המהדורה, לעיל), ומהנוסח המקורי "דאפילו למאן דאמר חמץ בזמנו בין במינו בין שלא במינו אסור, דמשמע במשהו" ברור שאין מדובר כאן כלל על תערובת מין במינו אלא על תערובת מין בשמים מינו.

²⁶⁴⁵ שלושה סימנים עוסקים בנושאים בהן יכול לעלות עניין מין במינו, אך בדרך הרצאת הדברים בספר רקח אין אזכור לנושא: חלב קרוש שנמלח בעור קיבה (סימן תכ"א, עמ' רצא. ראב"ה הביא את חלק מדברי רש"י, אך לא מזכיר את עניין מין במינו, אלא רק את העניין שהקיבה עצמה נעשית נבילה וכל הנפלט ממנה, בין טעם חלב בין טעם בשר, אסור); חתיכה שנתבשלה ללא מליחה (סימן תכ"ב, עמ' רצב. מדובר כשנתבשלה לבדה וממילא אין עיסוק בעניין מין במינו); חתיכה שבלעה איסור שנתבשלה עם חתיכות אחרות (סוף סימן תל"א, עמ' רצד. נדון רק דין החתיכה עצמה ודין הרוטב).

בתשעה סימנים נאמר שמין במינו בטל בששים: אזכור כללי של מימרת רבא (תחילת סימן תל"ב, עמ' רצד-רצה); הקדמה לדיני ביטול ביצים (סימן תל"ו, עמ' רצו); דיון בחומרת רבינו יב"א (סוף סימן תס"א ובסימן תס"ב, עמ' דש. דברי ראב"ה בשני סימנים אלו הם ציטוט מספר התרומה, כפי שהעיר הגרש"ש על אתר); חלב צלול שנמלח בעור קיבה (סימן תס"ד, עמ' שה. גם זה ציטוט מספר התרומה, כפי שהעיר הגרש"ש); במסגרת ביאור דיני טעם כעיקר (תחילת סימן תע"ה, עמ' שיג, גם כאן מקורו מספר התרומה, סימן מ"ט, עמ' 22, אך לא מצאתי שהעירו על כך); דיני תערובת מין במינו, יבש ביש (סימן תע"ח, עמ' שטו. גם כאן מקור לשונו שם, סימן נ, עמ' 24, ולא העירו על כך); אגב בירור הכשר כלי חרס (בתוך סימן תפ"ד, עמ' שיט, נאמר "באיסורא דרבנן כגון מין במינו בפחות מששים"); העמדת גבינה בקיבת נבילה (בתוך סימן תפ"ח, עמ' שכב).

בשלושה סימנים יש ביאורי סוגיות ונושאים, על-פי שיטת מין במינו לא בטל (אך מצאנו זאת גם אצל ר"ת, וממילא אין כאן ראיה להכרעה ההלכתית): עניין מין ומינו ודבר אחר (סימן ת"ג, עמ' ש); סוגיית חנ"ן בטיפת חלב (סימן תנ"ב, עמ' שא); ביטול חתיכת נבילה ברוטב ובחתיכות (בתוך סימן תפ"ח, עמ' שכג. ראב"ה עצמו מעיר במפורש, בתחילת דבריו, שכל דיונו הוא אליבא דדרכו של ר"ת בביאור השלכותיה של שיטת רבי יהודה לעניין ביטול). המקום המסופק היחיד הנו בתוך סימן תפ"ח, עמ' שכג, שם מובאת בהרחבה הכרעת רש"י, בייחוס מפורש, בעניין העמדת חלב בעור קיבה, עם נימוקו שמין במינו לא בטל.

²⁶⁴⁶ בשל הזיקה ההדוקה בין נושא זה לנושא שיעור ביטול מין במינו, בני הדיון בעניין זה על האמור לעיל, וקצרנו גם בציטוטים, במידת האפשר. כמו כן, לא הארכנו בעניין פרטי מקרים הנוגעים לסיווג ל-"מין" שבעניינים נחלקו רבותינו הראשונים. זאת, מפני שמחלוקות אלו אינן קשורות לנשוא דיונו העיקרי.

²⁶⁴⁷ כלשונו של הרמ"א – "ענין במרדכי... כל דין מין במינו איזה דבר מיקרי מין במינו ולא רציני להאריך בזה הואיל ואין סבירא לן כר"ת... ואף על גב דאיכא קצת נפקותא אף לר"ת לעניין... גם איכא נפקותא... מכל מקום לא חששתי להאריך בזה כי הוא מילתא דלא שכיחא." (דרכי משה הארוך, טור יו"ד, סימן צ"ח, ס"ק ו, ודרכ"מ הקצר, שם, ס"ק ג).

לפי שיטת רש"י, זה עניינה של מחלוקת אביי ורבה (ע"ז סו. -):²⁶⁴⁸. לדעת אביי ההגדרה נקבעת על-פי זהות בטעמים של דברי המאכל, כגון מיץ ענבים וענבים, ואילו לשיטת רבה היא מבוססת על זהות בשמותיהם של דברי המאכל, כגון קמח חטים וקמח שעורים. לעומת זאת, הסביר ר"ת כי אביי ורבה נחלקו רק בעניין יין נסך וטבל, שאכן אינם בטלים בששים, אבל מחלוקתם אינה נוגעת לאיסורים הבטלים בששים²⁶⁴⁹. יודגש, כי אין כל מחלוקת כיצד לפסוק במחלוקת בין אביי ורבה, שהרי כלל פסיקה הוא "הלכה כרבה לגבי אביי בר מייע"ל קג"ם". המחלוקת נוגעת לקביעת תחומה של המחלוקת. בהתאם למחלוקת זו בביאור עניינה של מחלוקת אביי ורבה, יש, בדרך כלל, מתאם בין הפסיקה בעניין אפשרות הביטול בתערובת מין במינו לבין הגדרת "מין" לעניין תערובת זו²⁶⁵⁰, אך מתאם זה אינו הכרחי אצל כל רבותינו הראשונים שדבריהם ידונו להלן.

ב. הגדרת "מין" על פי שם

במקורות מספר ברובד הסתמי של מעשה הגאונים הוגדר "מין" על-פי שמו ואילו גם המקורות הבנויים על ההנחה ההלכתית שלא ניתן לבטל מין במינו²⁶⁵¹. נראה בעליל כי רש"י הגדיר "מין" על-פי שם ולא על-פי טעם, ממנהלך דיונו ההלכתי בעניין ביטול חלב בבשר²⁶⁵². רש"י הביא ראיה נגזרת מדברי התלמוד במסכת פסחים (כג. -): ולפיו נחלקו רבי עקיבא ורבי יוסי הגלילי אם התורה החשיבה את החלב כחלק מהבשר²⁶⁵³, ודוחה ראיה זו, מפני שביאור זה של מחלוקת התנאים הנו רק לפי שיטתו של האמורא רבי אבהו, ואילו בר פלוגתו, חזקיה, מסביר את המחלוקת בנושא אחר. לעניינו, יש להדגיש כי הסוגיא במסכת פסחים עוסקת בהיתר הנאה מחלב נבילה, ואין מזכירה כלל, ולו ברמז, את עניינה של תערובת מין במינו. עצם ההיזקקות לסוגיא זו מובנת אם הגדרת "מין" בהלכות תערובות מבוססת על "שם", מפני שהסוגיא הנ"ל אכן נוגעת לסיווגו של חלב כבשר בפסוק, אם כי בעניין ההלכתי אחר לגמרי. אולם, אם הגדרת "מין" נקבעת על-פי הטעם, אין לכך כל קשר לסוגיא בפסחים, שאינה נוגעת בצורה כלשהי לטעמים של חלב ושל בשר²⁶⁵⁴. אצל הרשב"ם, שפסק אף הוא כי מין במינו אינו בטל, יש הכרעה מפורשת כדעת רבה, על-פי כלל הפסיקה ש-"אביי ורבה הלכה כרבה בר מייע"ל קג"ם..."²⁶⁵⁵. כך הכריע גם רבינו יואל²⁶⁵⁶ ובנו ר' אביי²⁶⁵⁷.

²⁶⁴⁸ רש"י, חולין קט. ד"ה "ותו לא מידי", ובתשור"ר, סי' רנ"ג, עמ' 298, על-פי הנוסח שבספר המרדכי.
²⁶⁴⁹ זאת, מפני שביטול מין בשאינו מינו בששים בנוי על התנגשות הטעמים בין שני המינים וביטול טעם האיסור בששים מההיתר ואילו מין במינו, בו אין כלל התנגשות טעמים, בטל, מן התורה, ברוב היתר, על-פי הדין של "אחרי רבים להטות". רק כאשר שיעור הביטול של מין במינו אינו בששים, כמו במקרה של יין נסך וטבל, שאינם בטלים כלל בתערובת מין במינו, יוגדר "מין" על-פי שמו, מפני שאין כל חשיבות לטעם (הסבר זה הנו על-פי דברי הש"ך בביאורו לשו"ע, יו"ד, סי' צ"ח, ס"ק ו) הסבר זה של הש"ך אינו מוסכם על הכול, כמפורט בהערה הבאה.
²⁶⁵⁰ דברינו בפנים בנויים על שיטת הש"ך שבהערה הקודמת, התואמת ברובה, לענ"ד, את הנתונים המובאים להלן בפנים, את העולה מדברי רוב רבותינו הראשונים בתקופה ובמרכזים הנוגעים לדיונו. אין משמעות הדבר שמתאם זה הוא הכרחי ושאינו חכמים המנתקים בין שני הנושאים. אדרבה, שיטת השו"ע והרמ"א היא שאכן אין מתאם בין שני הנושאים. מחד גיסא, הם פסקו כדעת ר"ת לעניין ביטול מין במינו ומאידך גיסא, קבעו הם שהגדרת "מין" היא על-פי שם (הפסיקה כר"ת- שו"ע, יו"ד, סימן צח, סעיף ב. הגדרת "מין"- ב"י, יו"ד, סימן צ"ח, סוף סעיף ג [במהד' מכוון שירת דבורה] וכן הוא בדברי הרמ"א בשו"ע על אתר, בתוך סעיף ב). יודגש, כי דברי הב"י והרמ"א מקורם בדברי האגור והמרדכי המצטטים את דברי ספר או"י. אולם, בספר או"י עצמו (כמפורט ומצוין להלן) מבואר כי הוא מצטט כלשונם את פסקי הרשב"ם בעניין זה, והרשב"ם פסק כי מין במינו אינו בטל, כמפורט לעיל. זאת, כפי שהסביר הש"ך (שלא ראה את ספר או"י) את הבאת הדברים בספר האגור- "אפשר שכתבו כן לרש"י וסיעתו דפסקו...דמין במינו לא בטל." לגבי יישוב שיטת הרמ"א, יעויין בהרחבה בחוות דעת על אתר, ביאורים, אות ג. אכמ"ל עוד בעניין זה, החורג מהתקופה שבמוקד דיונו.

²⁶⁵¹ מעה"ג, סוף סימן ט"ו וסימן ט"ז, עמ' 10.

²⁶⁵² תחצו"ל, סימן ע"ג, עמ' 43 – מד. אין זו תשובה כתובה של רש"י, אלא דיווח של הריב"ן, חתן רש"י, על התלבטותו של רש"י.

²⁶⁵³ וכלשון רש"י עצמו בפירושו לתלמוד על אתר, ד"ה "חלבה וגידה לא הותרו"- "דחלב אינו בכלל בשר..."

²⁶⁵⁴ הניתוח בפנים מבוסס על הנוסח שבתחצו"ל, שם. הנוסח המקביל שבאוה"ר, סימן ע"ה, עמ' 35 (שממנו נדפס סימן ש"כ שבתשור"ר, עמ' 333), מקוצר, וחסרה ממנו ראייתו של רש"י מסוגיית פסחים. ההתלבטות בשיטת רש"י בהקשר הנקודתי של חלב ובשר מצאה את ביטוייה במקורות מספר. מחד גיסא, דיווח הריב"ן כי רש"י לא הגיע למסקנה סופית, והורה להחמיר מספק, וכך ניתן להבין את המקורות המעידים שכך הורה רש"י הלכה למעשה (יעויין תשור"ר, סימן ש"ט, עמ' 333, עמודה ימנית וכן אוה"ר, סימן ע"ז, עמ' 36). מאידך גיסא, קיימים מקורות בדברי רבותינו הראשונים, המורים בשם רש"י, כי חלב ובשר הם שני מינים (יעויין שם, עמודה שמאלית). לעניין הגדרת "מין" אצל רש"י, יעויין עוד בתשור"ר, סי' קנ"א, עמ' 172 – 174, בו מבואר כי כבד ובשר הם שני מינים "מפני שהכבד כולו דם גמור הוא אבל התורה התירתי". הסבר זה מתיישב עם הגדרת "מין" על-פי טעם (שהרי אין זהות בטעמים בין דם לבשר), והן עם הגדרה לפי שם (שהרי דם ובשר שני שמות הם). עם זאת, במקור שבסדור"ר, סימן תק"צ, עמ' 287 – 288, נפסק במפורש כי אפילו בשר היתר ובשר איסור הם שני מינים, ופסיקה זו מתיישבת אך ורק עם הגדרת "מין" על-פי השם. כמו כן, יעויין שם, סי' שכ"ד, עמ' 335 שרש"י פסק שטעמו של דג טמא שהתערב בדגים טהורים והוצא מתבטל בששים. על-פי הנוסח שבמקבילה שבאוה"ר, סימן ע"ו, עמ' 35 (ובאורה ח"ב, סימן צ, עמ' 208 – 209), הסיבה לכך רק מפני שיש במים ששים כנגד הדג, אך הדגים האחרים מוגדרים כתערובת מין במינו, למרות שטעמם שונה. לעומת זאת, על-פי הנוסח בשאר המקבילות (ובראשם תחצו"ל, סימן ע"ט, עמ' מה) לא נזכרים כלל המים ומשמע שהדגים עצמם מוגדרים כמין אחר, ללא נימוק.

לעומת זאת, ניתן לדייק לכיוון ההפוך מפירוש רש"י למסכת חולין (צח. ד"ה "בסי"). שם כתב רש"י שכל עוד המאכל אותו אנו חפצים לבטל נותן טעם בתערובת, א"א לבטלו אפילו אם יש יותר מששים כנגדו, וביטול בששים נאמר רק כשאין נותן טעם או בתערובת של מין במינו, שבה א"א לעמוד על הטעם. מכאן עולה שהמגדיר המרכזי הנו הטעם. אולם, במהלך פירושו של רש"י לסוגיא זו כולה (צח. צט. -), נאמר במפורש כי יש ביטול בתערובת מין במינו, שלא כשיטתו בדרך כלל. נראה, אפוא, שפירושו של רש"י לסוגיא זו אינו משקף את שיטתו שלו אלא את העולה מן הסוגיא עצמה, ואכן ר"ת ור' אב"ן הביאו סוגיא זו כראיה לשיטתם שמין במינו בטל בששים, כדלעיל.

²⁶⁵⁵ כך פותחים פסקי הרשב"ם בעניין זה, המובאים בכ"י מעש"י, מס"ד 9 (כמפורט להלן) ובספר אור זרוע, ח"ד, סימן קנ"ג, עמ' 66. הפסיקה עצמה, הבנויים כולם על הגדרת "מין" על-פי שם, הובאו ע"י ר' אביי (אבי העזרי, סימן אלף וק"ג, עמ' קטו - קיז) בתוספת הערות. הפסיקה המפורשת כרבה נמצאת שם בסוף סימן אלף וק"ב, ואינה

ג. ר"ת ור' אב"ן

לעומת זאת, רבינו תם ור' אב"ן, אשר פסקו שמין במינו בטל בששים, הסבירו שמחלוקת אב"ן ורובא נוגעת רק לטבל, לין נסך ולתרומה, שלגביהם מוסכם על כל האמוראים כי הם אינם בטלים בששים²⁶⁵⁸, ואילו לגבי איסורים אחרים, הבטלים בששים, נראה מדבריהם בעניין כללי ביטול מין במינו על בסיס הכלל "טעם כעיקר", כי הגדרת "מין" נקבעת לפי הטעם²⁶⁵⁹.

הדברים מוצאים ביטוי מפורש בתשובה של ר"ת להשגה על שיטתו בעניין "טעם כעיקר". ר"ת נימק את הכרעהו "להחמיר במין בשאינו מינו יותר מבמינו", כך "ההלכות מוכיחות והסברא טובה כי הניכר יש לנו לאסור ולא שאינו

מיוחד לרשב"ם, (הצעת המהדיר, בהערה 13, שיתכן שזו תחילת הסימן הבא, אינה נוגעת לשאלת ייחוס המשפט. זאת, מפני שהמילים "ומצאתי בשם רבינו שמואל בר' מאיר" מופיעות אחריו בכל מקרה). יצוין כי כל האמור במע"ג בעניין זה, שולב בתוך דברי הרשב"ם (עם הרחבות שאינן בספר מע"ג) כפי שהעיר ר' דוד דבליצקי בהערות 8 ו-10 לסימן אלף וק"ג, עמ' קטז-ק"ז (אך לא העיר על גבולות הדברים המופיעים במע"ג). וכן הוא בפסקי הרשב"ם שהביא ר' אב"ה (שם, סימן תט"ו, עמ' 17, ליד הערה 17) ובהכרעתו לעניין תערובת שומן גיד הנשה (כ"י מעש"ר, מס"ד 110, עמ' 104, שורות 2-4).

²⁶⁵⁶ רבינו אב"ה מביא בשם אביו, רבינו יואל הלוי, ראייה נגזרת לסיווג חלבים מחלקי בהמה שונים כשני מינים, על-פי שם. (אבי העזרי, סימן אלף וק"ג, עמ' ק"ז) בסוגיא במסכת כריתות (ד). נאמר - "שם אכל חלב וחלב שם אחד... אבל שני שמות..." ופירש רש"י על אתר "שם אחד. חלב הכליות או חלב הדקין... שני שמות. כזית משעל הכוליא וכזית משעל הדקים" (ד"ה "שם אחד" וד"ה "שני שמות"). הסוגיא שם עוסקת בחיובי מלקות על אכילת חלב ולא בדיני תערובות. אולם, אם הגורם המכריע להגדרת "מין" לעניין הלכות תערובות הוא "שם", יש מסוגיא זו ראייה לקביעת "שמו" של חלב.

²⁶⁵⁷ בסימן אלף וע"ז, עמ' עח, כתב ר' אב"ה שההלכה כרובא שהגדרת "מין" היא על-פי שם. בסימן אלף וק"א, עמ' ק"ג, כתב "ומין במינו פלוגתא דרבנן... ואנן נהגין במשהו כן נהג רבינו אבא מרי. ולפנים נפרש מה נקרא מין במינו". המהדיר הפנה לסימן אלף וק"ג, בו הובאו פסקי הרשב"ם, שצוינו לעיל, עם הערות ר' אב"ה. בהקשר זה, אין ר' אב"ה חולק כלל על הנחת היסוד כי ההגדרה תלויה בשם, אלא מבסס את הערותיו על הנחת יסוד מוצהרת זו. אם כן, ר' אב"ה עצמו מפנה את הלומד להגדרת "מין" על-פי "שם", במסגרת ברורה של פסיקת הלכה למעשה. יעויין עוד בסוף סימן אלף וק"ב, עמ' קטו [ויעוד] נבאר כיון דקיימא לן אב"י ורובא הילכתא כרובא בר מיע"ל ק"ג"ם, הנה הלכה כרובא דאמר בפרק בתרא דע"ז דבתר שמא אזלינן ולא בתר טעמא אזלינן להקרות מין במינו", ובסימן אלף וק"ג, עמ' קטז-ק"ז "ונראה דכל בשר ובשר מין במינו הוא ואין לחלוק בין איל ושור ועז דאזלינן בתר לשון בני אדם כמו בנדרים... והכא נמי כולוהו בשר מיקרי". ושם, עמ' ק"ז - "ונפלא בעיניי פסק זה [של הרשב"ם], שם, שמחמירין בקביעת ה-"מין" הן על-פי מינו של המאכל האוסר והן על-פי מינו של המאכל הנאסר הנעשה כולו כחתיכת נבילה) שאפילו יש בו טעם חלב הלא רבא לא אזיל בתר טעמא אלא בתר שמא ובין לקולא ובין לחומרא... כמו כן, יעויין בסימן אלף וק"א, עמ' קלד. זהו ציטוט מפסקי רש"י לעניין כבד, עם הערות ר' אב"ה. הפסקים בנויים, בין השאר, על ההנחה המוצהרת שמין במינו במשהו והגדרת "מין" היא על-פי שם. אין בדברי ר' אב"ה הסתייגות מהנחת יסוד זו, והערותיו אף הן בנויות עליה.

ר' אב"ה פוסק שהגדרת "מין" היא על-פי "שם", לפי השיטה שמין במינו אינו בטל, גם במעשה בשפה של פרה שלא נמלחה. מעשה זה נמצא בתוך סימן אלף וקמ"ד, עמ' ריא, בנוסח אחר בתו"פ, סימן כ"א, עמ' 50 - 51, ובנוסח הקצר של המעשה באבי העזרי, סימן אלף ופ"ט, עמ' ס-סא.

יצוין, כי בקונטרס שהקדיש לבירור הלמדני-פרשני של תערובת מין במינו (אבי העזרי, סימן תתק"ו, עמ' קסה - קצו), כתב רבינו אב"ה, בתוך דבריו: "ומה שנחלקו אב"י ורובא בפ' בתר' דע"ז בחמירא דחטי ובחמירא דשערי היינו לר' יהודה משמ"י דרבן גמליאל, מדנקט טעמ' משום מין במינו". מניסוחו של ר' אב"ה נראה כי קיים מתאם הכרחי בין עצם קיומה של המחלוקת בהגדרת "מין" לבין פסיקה שמין במינו אינו בטל. כמפורט לעיל, רבינו אב"ה נזקק פעמים רבות לנושא תערובת מין במינו. בהערה זו צוינו רק המקורות הנוגעים ישירות לנושא הגדרת "מין".

²⁶⁵⁸ ר"ת (ספר הישר, חלק החידושים, סימן תע"א, עמ' 280) - "וראייה הא דאיפליגו אב"י ורובא... גבי חמירא דחטי... ולא איפליגו במילי אחריני משום דאלו דברים בלבד הוו מין במינו במשהו דהיינו טבל או תרומה או יין נסך". ר' אב"ן (אב"ן העזר, סימן ש"א, עמ' 140. בכ"י וולפנביטל: עמ' 425 בעמוד שמשמאל לימין) - "דאי כרב ושמו' סביר' להו לפלגו במין במינו דשאר איסור כגון חלב ובשר... וכן בבשר חזיר ובשר פרה..." מדברים אלו ברור שמחלוקת אב"י ורובא אינה נוגעת לשאר האיסורים כלל, לפי השיטה שמין במינו בטל בששים, אלא רק לשיטת רש"י, ואכן כך מסביר ר' אב"ן באופן עקבי. המקור המקיף ביותר הנו סימן כ' (עמ' 17 - 19). המיקום בכ"י וולפנביטל צוין לעיל, וכן חבד ביתר המקורות שיובאו בהערות הבאות) המהווה תשובה כוללת בעניין הגדרת "מין". בתשובה זו, מוסיף ר' אב"ן כי אמנם, לפי שיטת רב חסדא ורבי חנינא (מנחות כג), בסוגיית התלמוד על המשנה ממנה לומדים את שיטת רבי יהודה) הגדרת "מין" תלויה בזהות בשם ובטעם גם יחד, אבל להלכה אנו פוסקים כרובא, המאוחר להם, שהקריטריון הקובע הוא רק הזהות בשם. רוב תשובת ר' אב"ן עוסקת בהגדרת מין במינו בהתאם ליסודות שבנה. עם זאת, ר' אב"ן עצמו הבהיר והדגיש כי סימן זה כולו אינו משקף את דעתו שלו, אלא מהווה הסבר לשיטת רש"י (כאמור לעיל). הגדרת "מין" על-פי "שם" מופיעה גם באזכורים קצרים יותר של הנושא:

- (1) "ואם יש בבשר וברוטב ס' ככד מבטלין איסור ומותר גם הכבד אפי' לר' יהוד' דאמ' מין ומינו לא בטיל דכד ובשר ב' מינין הן ומבטל הבשר איסור הכבד דהאי שמיא כבד והאי שמיא בשר דקיימ' לן כרובא דבתר שמא אזלינן". (סי' י"ג, כמצויין לעיל).
- (2) בתחילת סימן י"ד חוזר ר' אב"ן על כך שהלכה כרובא, אולם, ייתכן שדבריו שם בנויים על השיטה שמין אינו בטל במינו (כנדון לעיל).

²⁶⁵⁹ ר"ת - יעויין בהרחבה בספר הישר, חלק החידושים, סימנים תרצ"ד-תרצ"ה, עמ' 404 - 406 ובספר התרומה, סימן מ"ט, עמ' 22 - 23 וסימן כ, עמ' 24, אמצע עמודה שנייה.

ר' אב"ן - כך עולה מתשובתו לרבינו אפרים (כמצויין לעיל), שם כתב: "כי כל מין ומינו דליכא למיקם אטעמא מדאורייתא בטל ברוב כי כל מקום שתמצא בתלמוד תיבטל ברובה לא תמצא אלא מין בין במינו... ורבנן הוא דאמור בס' וסמכו בזרוע בשילה...". (ייתכן שכך ניתן להסיק גם מהכרעתו (שם, סימן ש"א, עמ' 143) כי שני איסורים שונים מצטרפים יחד לאסור תערובת עם הם נותנים יחד טעם איסור (כל אחד טעם אחר) בתערובת, ואכמ"ל).

ניכר...²⁶⁶⁰ על כורחנו, מדובר על כך שמין בשאינו מינו הוא "ניכר" בטעמו בתערובת עם ההיתר, שהרי אם יש ביניהם רק הבדל בשם, במה ניכר האיסור בתוך התערובת? דא עקא, שעדיין יש מקום גדול להסתפק בנושא זה, מפני שר"ת ור' אב"ן, כל אחד בנפרד, דחו את האפשרות שרבא קרא, במימרתו במסכת חולין, "מין במינו" לתערובת בה יש זהות בטעם ולא בשם, שהרי לשיטת רבא אין זה מין במינו כלל²⁶⁶¹. יתר על כן, ר"ת כתב שם במפורש שהגדרת "מין" על-פי שם, לדעת רבא, נוגעת לכל האיסורים²⁶⁶². לא ניתן, אפוא, להחליט בוודאות מהי דעת ר"ת בנושא זה.

ד. חכמים שאין הכרע סופי בדעתם

יש מן החכמים שבשיטתם לא נודעה חשיבות רבה להגדרת "מין", מכיוון שהם פסקו שמין במינו בטל בששים. רבי אליעזר ממיץ מזכיר את עניין הגדרת "מין" במסגרת חידושו לגבי גדרי חתיכה נעשית נבילה: "שהיאך יתכן לומר שהשומן יקרא עליו ויעשה כאילו הוא דם, ואינם דומים זה לזה לא בשמא ולא בטעמא."²⁶⁶³ שתי האפשרויות נותרו, אפוא, שקולות כשהיו. זאת, מפני שלצורך דיונו שם אין צורך בהכרעה. רבי יב"ק משפירא ביאר כי מחלוקת אב"י ורבא נוגעת רק למקרים בו מין במינו אינו בטל²⁶⁶⁴. אולם, אין הוא דן בדרך הגדרת "מין" על-פי ההנחה שמין במינו בטל בששים²⁶⁶⁵.

ה. ראב"ה

ראב"ה כלל בכ"י מעש"ר מקורות מספר הנוגעים לעניין הגדרת "מין"²⁶⁶⁶. מכיוון שמדובר בספר ליקוטין, אין בעצם הבאת מקור משום הסכמה של ראב"ה עמו, אולם לעיתים ניתן להסיק מה היא דעתו של ראב"ה עצמו מדרך הבאת המקורות וחיתורם זה לזה. ראב"ה הביא מקורות הקובעים או מעידים במפורש שהגדרת "מין" נקבעת על-פי שם²⁶⁶⁷, ובראשם עומדים פסקי הרשב"ם, הבנויים על הגדרת "מין" לפי שם. פסקים אלו הובאו בהרחבה, ללא הערות²⁶⁶⁸, אלא שראב"ה הקדים להם את המחלוקת העקרונית לגבי שיעור ביטול מין במינו²⁶⁶⁹, וקשר בין המקורות כך: "אבל רבי שמואל מצרפת פסק מין במינו במשהו והאי חלא איקרי...וקיימא לן כרבא דהילכתא כוותיה בר מיע"ל קג"ם...". מהקדמת פסק הרשב"ם בעניין שיעור הביטול לפסקו בעניין ההגדרה, למרות שהפסק בעניין שיעור הביטול כבר הוזכר מיידית לפני כן, וחיתורם יחד בו החיבור עולה שראב"ה ראה קשר מהותי בין שני הפסקים²⁶⁷⁰. גם בדברי ראב"ה עצמו, בכתביו השונים, אין גילוי מפורש בעניין דרך הגדרת "מין"²⁶⁷¹. במסגרת עדותו על הכרעתם של רבותיו, ותיאור הכרעתו שלו, שמין במינו בטל בששים, עולה מדבריו של ראב"ה שחתיכת נבילה עם חתיכות של בשר כשר וכן דג טמא ודגים טהורים נחשבים למין אחד²⁶⁷², וכן עולה גם מדיון עיוני אחד בספר רקח²⁶⁷³. אולם,

²⁶⁶⁰ ספר הישר, חלק השו"ת, סימן נ"ו, סוף אות ב, עמ' 126. הדברים שייכים תוכנית לסוף אות א, שם, העוסקת בנושא "טעם כעיקר".

²⁶⁶¹ ספר הישר, חלק השו"ת, סי' ס"ח, אות א, עמ' 157 ורב"ן העזר, סי' ש"א (כמצויין לעיל).

²⁶⁶² "במין במינו שאמרת שכתוב בספרך שמנונית דגיד הנשה בבשר שטות הוא...ובה"ג כתוב כגון שמנונית דגיד הנשה בשמנונית וחמרא חדתי בענבי אינו נקרא מין במינו לרבא...וכי מי לא ידע שיכול למצוא כמה דברים שטעמם שוה, אך לא היה לו לקרותו מין במינו". ר"ת כלל ביחד את איסור גיד הנשה, שלשיטתו יש בו ביטול בששים בתערובת מין במינו, עם איסור יין נסך, שבו לכונ"ע אין ביטול לתערובת מין במינו.

²⁶⁶³ ספר יראים (אכילות), סימן מ"ח, עמ' 14.

²⁶⁶⁴ "וכן פלוגתא דאב"י ורבא...דאב"י אזל בתר טעמ' ורבא אזל בתר שמא בין אי פלוגת' אליבא דר' יהוד' או אפי' לרבנ' דפלגי אר' יהוד' במין במינו בעלמ' והכא משום חומרא מודו..." (יחתו"א, עמ' רעא-רעב).

²⁶⁶⁵ על אף העובדה שהוא עצמו פוסק כך, כפי שהעיד ראב"ה בכ"י מעש"ר, עמ' 103, שורות 3 – 4 וכפי שעולה מדבריו שלו בערך רבי יעקב בר אידי (עתו"א, עמ' תקנד), שאפילו תרומה בטלה בששים במין במינו, כל שאינה בעין. זאת, מפני שאין הדבר נוגע כלל לעניינו שם. עם זאת, מהכרעתו שאין ביטול כל עוד טעם האיסור המורגש בתערובת ואפילו יש בה יותר מששים כנגדו (עתו"א, שם, עמ' תקנג), ניתן להסיק כי אכן הגורם המכריע הוא הטעם.

²⁶⁶⁶ יצינו כאן רק אותם מקורות הנוגעים או המשליכים בצורה ברורה על הגדרת "מין" ולא מקורות בהם מדובר באופן ברור על שני מינים או על מין אחד, לפי כל השיטות. כמו כן, לא יובאו המקורות המובאים מהספרות דבי רש"י (מספר פעמים) לגבי סיווגם של חלב ובשר, מפני שהנימוק לסיווג, שהוא עיקר עניינו בדיון זה, אינו נזכר.

²⁶⁶⁷ תערובת של שומן גיד הנשה עם בשר (מס"ד 110, עמ' 104, שורה 41 – עמ' 104, שורה 4); תירוצ' ר' אב"ן שלפי רבא אין ביטול לתערובת מין במינו, אם "מין" מוגדר על-פי שם, ואילו אם ההגדרה היא לפי טעם, יש לו ביטול בששים (מס"ד 111, עמ' 104, שורות 5 – 8); פסק ר' אב"י המתיר לבטל בששים שפה שלא נמלחה שנפלה לקדירה, בין היתר מפני שמין במינו נקבע על-פי שם (מס"ד 137, עמ' 106, שורה 45 – עמ' 106, שורה 27).

²⁶⁶⁸ מס"ד 9, עמ' 98, שורה 41 – עמ' 98, שורה 25.

²⁶⁶⁹ מס"ד 8, עמ' 98, שורות 32 – 40.

²⁶⁷⁰ בהקשר זה, יצוין עוד, כי פסקי הרשב"ם בעניין הגדרת "מין" צוטטו במלואם גם על-ידי ר' אב"ה ועל-ידי ר' יצחק בר' משה (כמצויין לעיל) ללא ציון הכרעתו בעניין שיעור הביטול, וממילא עולה שאין מדובר בניסוחו המקורי של הרשב"ם שראב"ה ציטטו כולו כאחד.

²⁶⁷¹ ניתן היה לטעון כי לעצם שתיקתו של ראב"ה יש משמעות בהקשר זה. בניגוד לרבותיו, רא"ם ור' יב"ק משפירא, אשר דנו בנושא אגב אורחא, כתב ראב"ה ספר פסיקה מעשי. אילו היה ראב"ה פוסק כי הגדרת "מין" נקבעת על-פי שם, היה עליו להאריך ולפרט בנושא, כפי שעשו הרשב"ם ור' אב"ה, שאכן פסקו כך, וכפי שעשה גם ר' אב"ן אליבא דשיטת רש"י. אולם, נראה שאין לראות בהיעדר ההרחבה משום הכרעה. זאת, מפני שדווקא שיטת רש"י, ולפי מין במינו אינו בטל כלל ואילו מין בשאינו מינו בטל בששים, היא שהצריכה הגדרות מדויקות של "מין", שהרי קיימת נפקות הלכתית לסיווגים ההלכתיים. מכיוון שראב"ה פסק שהן מין במינו והן מינו בשאינו מינו בטלים מששים, ירדה עוצמת חשיבותם של הסיווגים השונים. ממילא, אין ראייה משתיקתו של ראב"ה.

²⁶⁷² מס"ד 83, עמ' 102, שורה 43 – עמ' 103, שורה 7. לשונו הנוגעת לדיונו זה הנה: "...מין במינו דליכא למיקם טעמ'...חתיכ' של נבילה או של דג טמא שנתבשלו עם שאר חתיכות דהיתר...וכן אנו נוהגין אם חלב או חתיכה נבילה בא לפנינו שפלא בקדירה או דג טמא שנתבשל עם דגים טהורים משליכין את החלב או החתיכה או הדג לחוץ והשאר בטל בששי..."

פסיקה זו אינה מכרעת לגבי הגדרת "מין", מפני שהיא מתיישבת עם שתי השיטות²⁶⁷⁴, וכך הוא גם בהרצאת ההכרעה לעניין שיעור הביטול שבספר רקח²⁶⁷⁵.

עם זאת, קיים מקור אחד בספר רקח ממנו עולה ברורות כי הגדרת "מין" היא על-פי הטעם. במקור זה מנומקת הפסיקה שמין במינו בטל, מדין תורה, ברוב, ואילו הדרישה לבטלו בששים היא מדברנן, ולפיכך בתערובת יבש ביבש, ללא ביטול, מין במינו בטל מרוב אפילו מדברנן. זאת, מפני שאין חשש שטעם האיסור יהיה מורגש אפילו אם יתבטל יחד²⁶⁷⁶. אכן, סימן זה הנו חלק מרצף ארוך בספר רקח שמקורו (בקיזור ותמצות) מספר התרומה²⁶⁷⁷, ומבירור נושאים אחרים המופיעים ברצף זה, להלן, נראה בעליל כי כלולים בו גם קטעים שראב"ה עצמו לא הכריע כמותם, על אף שהוא עצמו שילבם בספרו.

3. צירופי איסורים

במשנה ובתלמוד מופיעים מקורות מספר שיש להם השלכה לגבי תערובת של היתר עם שני איסורים שונים שנפלו לתוכה ביחד²⁶⁷⁸, בעיקר במסגרת מחלוקת אב"י ורבא לגבי הגדרת "מין" (ע"ז סו.). נחלקו רבותינו הראשונים בהכרעת ההלכה²⁶⁷⁹. בכ"י מעשי"ר הביא ראב"ה מקור המופיע בספר מעשה הגאונים ובספרות דבי רש"י²⁶⁸⁰, אולם הנושא אינו נדון כלל בספר רקח²⁶⁸¹.

4. דין חנ"י - באיזה איסורין?

בשני מקומות בתלמוד (חולין ק. וקח.), בהקשר של איסור נבילה ושל איסור בשר בחלב (בהתאמה) מובאת מימרתו של רב "כיון שנתן טעם בחתיכה חתיכה עצמה נעשת נבלה ואוסרת כל החתיכות כולן מפני שהן מינה". נחלקו רבותינו הראשונים בשאלת חלותו של דין זה באיסורים וסוגי תערובות שונים.

א. שיטת חכמי אשכנז הראשונים ורש"י ובית מדרשו

בתורת חכמי אשכנז שלפני גזרות תתנ"ו ובדור שאחריהן, וכן בספרות דבי רש"י, קיימים מקורות רבים המחילים את דין חנ"י באיסורים שונים, ללא ציון או סיוג²⁶⁸², וכן הוא אצל הרשב"ם²⁶⁸³ ור"ת²⁶⁸⁴. רבי יצחק ברבי יהודה הביא,

²⁶⁷³ ספר רקח, סימן ת"ג, עמ' ש. כאן, תוך כדי ביאור עיוני בסוגיית "כל מין ומינו ודבר אחר", כותב ראב"ה "כגון נבילה ושחוטת זהו מין במינו. ממקור זה אין ראיה לבסיס ההגדרה של "מין", מפני שעל-פי שתי ההגדרות מדובר במין אחד. אמנם, הרשב"ם, לעיל, העיר למחלוקת בתלמוד (מנחות כג.) לגבי סיווגם כמין אחד. יצוין, כי המחלוקת שם אינה נוגעת להגדרת "מין" על-פי שם או על-פי טעם, אלא לכללי חלוקה נוקשים יותר (יעוין בהקשר זה בדברי ר' אב"י, לעיל), אך הרשב"ם סבר, ככל הנראה, כי עיקר ההבחנה לשתי השיטות בתלמוד שם בכל זאת נעוץ ב-"שם". יהא הדבר אשר יהא, לשון הרשב"ם היא "ואפילו נבילה ושחוטת איכא למ"ד בהקומץ רבה דהו מין בשאינו מינו ואע"פ ששניהם מין אחד", ועולה ממנה כי הוא פסק, הלכה למעשה שהם מין אחד. יתר על כן, רבינו אב"ה, שפסק שהגדרת "מין" היא על-פי שם, קבע שכל מיני בשר הם מין אחד.

²⁶⁷⁴ הרשב"ם, שם, פסק שסוגי עופות שונים אינם מין אחד, וממילא, גם בעניים דגים יהיה הדין כן. אולם, אין כן דעת ר' אב"ה, שכתב במפורש "וכן כל הדגים מין במינו וכן כל העופות." (אבי העזרי, סימן אלף וק"ג, עמ' קיז)

²⁶⁷⁵ ספר רקח, סימן תנ"א, עמ' ש. תוך כדי דבריו כתב ראב"ה: "וכן חלב ושומן דמין במינו בס'...". אך, גם כאן, הרי הללו שונים הם בטעמים וגם בשמם (יעוין מעה"ג, רש"י סימן ט"ז, עמ' 10 ובדברי הרשב"ם לעיל).

²⁶⁷⁶ ספר רקח, סימן תע"ח, עמ' שטו.

²⁶⁷⁷ הרצף מתחיל בספר רקח, סימן ת"ע, עמ' שי ומסתיים בסוף סימן ת"פ, עמ' שיז. בניגוד לדרכו במקומות אחרים בהם העתיק את דברי ספר התרומה, לא ציין זאת ראב"ה כאן לכל אורך הרצף, ועובדה זו צ"ע. בעמ' לו להערותיו לספר רקח, ציין הגר"ש שניאורסון למקורות שבספר התרומה רק עד לעמ' שיב, שורה יז.

²⁶⁷⁸ מטרת הניסוח בפנים היא להבהיר כי אין כוונתנו למקרה של דבר מאכל אסור שהתערב במאכל היתר והתבטל, על-פי שיעור הביטול, ולאחר מכן נפל למאכל ההיתר עוד מאותו דבר אסור. שאלה זו נודעת בשם "חוזר וניעור". כמו כן, לא נעסוק בשאלה נוספת הנכללת תחת הכותרת "חוזר וניעור", והיא חמץ שנתבטל בתערובת לפני הפסח שכן היה בה פי ששים ממנו, האם עם כניסת איסור חמץ לתוקפו (שאלו היה נופל אז לתערובת היה אוסר אותה כי חמץ בפסח אוסר אפילו בכלשהו) חוזרת התערובת להיאסר. לעניין זה, יעוין בהרחבה בתשובת רבינו יצחק ב"ר משה (או"ז, ח"א, סי' תשע"ט, עמ' 231 – 232 וגם בחלק ד, סימן קע"ו, עמ' 49 ובתוך סימן ע"ר, עמ' 71) ועדותו שם על עמדת רבינו אב"ה ורבינו שמחה משפירא. שאלה זו נוגעת לנושא ביטול איסורים זה בזה וביטול היתרים זה בזה.

²⁶⁷⁹ שיטה אחת מופיעה בספר מעשה הגאונים ובספרות דבי רש"י, כנ"ל, בשם "רבי", ולפיה אכן כל האיסורים מצטרפים זה לזה לאסור את כל התערובת, אם אין שיעור בהיתר לבטל את שניהם. זאת, על-פי ראיה נגזרת מדברי רבי מאיר במשנה (ע"ל ב:א) שהובאה בסוגיא הנ"ל, שהחכם הפוסק במקור זה מכריע כמותו, בשל כלל הפסיקה: "הלכה כרבי מאיר בגזירותיו". (מעה"ג, סוף סימן ט"ז, עמ' 144; ספר האורה ח"א, בתוך סימן ק"ט, עמ' 134 ובאותו הקשר ובמסגרת זהה בסדור"ר, סוף סימן תר"ג, עמ' 289, אלא ששם הוא נמצא בשיבוש. יצוין, כי זו אינה ראיה ישירה מפני שבמשנה יש מחלוקת בין התנאים בנקודה זו עצמה. לגבי כלל הפסיקה האמור יעוין בהרחבה באנציקלופדיה תלמודית, כרך ט, ערך "הלכה", פרק כ, עמ' רצב-רצג.) זו הייתה גם הכרעתו של ר' אב"ה, על-פי מקור זה (אבי העזרי, סימן אלף וע"ז, עמ' פ). כך הכריע גם רא"ם בספר יראים (אכילות), סימן פ"ו, עמ' 62, מכוח ראיה נגזרת אחרת, והיא שרבי יוחנן הוא שהעמיד את המשנה כרבי מאיר (ע"ז סו:), והלכה כר' יוחנן. שיטה שנייה היא דעת ר' אב"י (אב"ן העזר, בתוך סימן שי"א, עמ' 143 – 144. בכ"י וולפנביטל: עמ' 420 – 421 בעמוד שמשמאל לימין). ר' אב"י מחלק בין איסורים שבטלותם תלויה בהיעדר טעם דהיינו בס' ששם איסורין כן מצטרפין כי יש ביחד טעם איסור בחתיכה, אבל איסורים שאינם תלויי טעם, כי ביטולם ביותר מס', אין מצטרפין זה עם זה. זאת, על בסיס דעת התנא רבי אלעזר, שר' אב"י מכריע כמותה כי סתם משנה אחרי מחלוקת התנאים היא כשיטתו (ולכך מביא סדרת משניות סתמיות השנויות כשיטה זו), ואילו סתם המשנה שאיסורים מצטרפים היא כרבי מאיר דווקא (כפי שהעמידו רבי יוחנן ורבא). ר' אב"ה (שצוין לעיל) מביא שיטה שלישית שפסקה כדעת רבי שמעון, כי איסורים לא מצטרפים בכל מקרה, מכוח ראיה נגזרת שהעמדת סתם המשנה כרבי מאיר באה דווקא על מנת לומר שלא לפסוק כן כפסיקה שלא כשיטתו. ויעוין עוד סוגיית שבת פט: -צ, תוס' ד"ה "אסורין ומצטרפין" וד"ה "הואיל", ואכמ"ל עוד.

²⁶⁸⁰ המקור מספר מעה"ג ומקבילותיו, הנ"ל, מובא במס"ד 19, עמ' 99, שורות 24 – 27.

²⁶⁸¹ ייתכן שראב"ה לא הזכירו מפני שמדובר במקרה נדיר.

²⁶⁸² להלן רשימת מקורות, תוך ציון האיסור שלגביו יושם דין חנ"י.

כדבר פשוט, את דין חנין בבשר בחלב כראיה נגזרת להחלתו באיסור דם²⁶⁸⁵, ואין רמז במקורות אלו לפולמוס כלשהו בעניין הגדרת האיסורים בהם חל דין חנין²⁶⁸⁶, וכך מעיר במפורש רבינו ברוך בספר התרומה "ככל רבותינו הקדמונים שתופשים כך שחתיכה עצמה נעשית נבלה אפילו בשאר איסורין"²⁶⁸⁷.

ב. שיטת ר' אבין

ר' אבין עסק בנושא החלת דין חנין באיסורים שונים, ובמבט ראשון קיימת סתירה בדבריו. מחד גיסא, במקרה של מרק שנאסר בעת בישולו המקורי ע"י חתיכת איסור שלא היה ששים כנגדה, וחלק מהמרק הועבר לתבשיל בקדירה אחרת, פסק ר' אבין כי אין בצורך בשיעור של ששים בקדירה השנייה כנגד כל המרק המועבר אלא רק "לפי חשבון הנדמעה בו מן האיסור"²⁶⁸⁸. את הכרעתו תומך ר' אבין בראיה נגזרת מהמשנה (תמורה יב.) "אין הנדמעה מדמעה אלא לפי חשבון"²⁶⁸⁹. מדברי ר' אבין עולה שאין בכלל דין חנין, ור' אבין באמת לא מזכיר כלל נקודה זו²⁶⁹⁰.

מאידך גיסא, במסגרת דיונו בעניין כבד דבוק בעוף פסק ר' אבין במפורש, כי יש דין חנין וצריך שיעור ששים כנגד כל העוף או כנגד החתיכה הדבוקה, ואף מזכיר את סוגיית טיפת חלב, לעיל²⁶⁹¹. כך פוסק ר' אבין גם בעניין חתיכה שלא

חכמי אשכנז לפני תננין: תחצו"ל, סימן י, עמ' ה (בשר בחלב, בכלים); שם, סי' ע"א, עמ' מג (= מעה"ג, סי' ג, עמ' 4 והמצוין שם; אוה"ר, סי' ס"ח, עמ' 32 – 33 והמצוין שם; ספר הפרדס, עמ' קנב-קנ. תשובת רבינו יצחק ב"ר יהודה על הכבד); מעה"ג, סי' ג, עמ' 3 (=ספר הפרדס, עמ' קנב; תשו"ר, סי' ק"נ, עמ' 172; אוה"ר, סי' ס"ז, עמ' 32 והמצוין שם. תשובה נוספת של ר"י בר"י בעניין הכבד); שם, סי' ב, עמ' 3 (כבד); שם, עמ' 4 (כבד, בשם חכמי שפירא); שם, סי' ט"ז, עמ' 10 (= ספר הפרדס, עמ' קסה. חלב).

חכמי אשכנז אחרי תננין: מעה"ג, סימן י"ז, עמ' 10-11 (= ספר הפרדס, עמ' קסח. ביצה שיש בה אפרוח. יעויין בן-גדליה, חכמי עמ' 261, שזו תשובת ר' משה ב"ר יקותיאל משפירא).

תורת רש"י: תחצו"ל, סימן ע"ב, עמ' 43 (=אוה"ר, סי' ס, עמ' 28 – 29, ובמצוין שם; תשו"ר, סי' קנ"א, עמ' 172 – 174. דיווח של רבינו עזריאל ב"ר נתן על דעת רש"י לגבי כבד דבוק; שם, סוף הסימן (המשך הדיון, בו נשלל דין חנין בלב דבוק כי אין בו נתינת טעם בחתיכה); אוה"ר, סי' ע"ז*, עמ' 36 ובמצוין שם (חלב דבוק שנמלח עם החתיכה. ככל הנראה מתורת רש"י כי בנוי על הנחת יסוד שמין במינו אינו בטל כלל); שם, סי' פ"ב (=תשו"ר, סי' קל"ח, עמ' 163 ובמצוין שם. איסור דם, וגם כאן ההנחה היא שמין במינו אינו בטל).

מקורות שיש ספק לגבי ייחוסם אך הם בני הדורות האמורים: ספר הפרדס, עמ' קכו (איסור גיד הנשה. המקור בכללו נמצא גם במעה"ג, סוף סימן קכ"ב, עמ' 99, ושם נקטע כי זה תחילת החסר של סוף כה"י הנ"ל. הדברים מופיעים בתוך "ההלכות שחיטה ובדיקה שחיבר רבינו שמואל", ונראה שמדובר ברשב"ם, ובהערה של במעה"ג עמ' 97 העיר המהדיר "רוחק בעיני שהרשב"ם חבר את ההלכות האלו... ואולי הן לר' שמואל תלמיד ר' יקר...", אך לא נימק את דבריו); אוה"ר, סי' ס"ב, עמ' 29 – 30 (איסור לב. החכם המשיב הוא ר' גרשום ב"ר צדוק, שאינו ידוע לנו ממקום אחר); תשו"ר, סימן שני"ז, עמ' 357 (איסור דם בכבד ולב שנאפו במלייתא).

²⁶⁸³ הביא את דבריו ר' אבין באבי העזרי, סימן אלף וק"ג, עמ' קיז, כאשר חלות דין חנין בכל איסורים היא הנחת יסוד, וכל הדיון הוא על הגדרת החתיכה הנאסרת לעניין תערובת מין במינו. כך עולה גם מהדברים שהביא ר' אבין בסימן אלף וק"ז, עמ' קכד, הנוגעים גם הם לעניין הגדרת "מין" (אמנם, שם יוחסו הדברים גם לר"ת, אך מכיוון שר"ת פסק כי מין במינו בטל בששים, בניגוד לרשב"ם, ניתן היה לומר כי מדובר כאן בהסבר למדני-עיוני גרידא, על-פי השיטה שמין במינו לא בטל, ואין בה בכדי ללמד על הכרעתו ההלכתית של ר"ת, גם בעניין חנין).

²⁶⁸⁴ דין חנין עומד בבסיס קביעתו כי מלח הבלוע מדם אוסר אפילו ביותר מששים (כ"י מעש"ר, מס"ד 98, עמ' 103, שורות 35 – 37, ובמקבילות שצוינו שם).

²⁶⁸⁵ מעה"ג, סימן ג, עמ' 3, לעיל בהערה הקודמת, ובמקבילות שצוינו שם. השימוש בביטוי "דבר פשוט" הוא שלי ואינו מופיע במקור.

²⁶⁸⁶ הרושם המתקבל מהמקורות הוא כי הנחת היסוד שדין חנין חל בכל האיסורים הייתה מושרשת ולא היה נראה כי יש כל צורך לדון בכך. אמנם, ניתן היה לטעון כי יש כאן הצנעה של דעה נגדית על ידי אי הויכוח עמה (יעויין תא-שמע, אשכנז, עמ' 89 – 95 ותא-שמע, פולין, עמ' 354). אולם, לאור ההשלכות המעשיות והממשיות של שאלה זו, קשה מאוד, לענ"ד, להניח כי השתקה כזו אפשרית. יתר על כן, אין מדובר בספרות האשכנזית בלבד, אלא גם בספרות דבי רש"י, ואצל רש"י עצמו, אין רמז לשיטה שונה.

ניתן היה לטעון כי גם חכמי אשכנז ורש"י, לעיל, קבלו את שיטת ר' אבין, להלן בסמוך, המבדילה בין חתיכה שלא הותרה מעולם לחתיכה מותרת שנאסרה. זאת, מפני שכמעט כל המקורות שבידינו, בהם נפסק דין חנין (כמפורט לעיל) עוסקים במקרים של חתיכה שלא הותרה מעולם, כגון חתיכה שלא נמלחה, או חתיכה שנמלחה עם החלב הדבוק בה או עוף שבושל עם הכבד וכו'. אולם, לענ"ד אין לומר זאת. ראשית, רבינו יצחק ב"ר יהודה הביא כראיה נגזרת לדין חנין לתערובת איסור והיתר, את המקרה של טיפת חלב שנפלה על חתיכה, ואילו לפי ר' אבין יש שלושה סוגי מקרים שונים, ב"ח, היתר שבלע איסור וחתיכה שלא הותרה מעולם. שנית, תשובת רבי משה ב"ר יקותיאל לגבי ביצים שבושלו עם ביצת אפרוח עוסקת במפורש בהיתר שבלע איסור. שלישית, אין מקורות בהם לא נפסק דין חנין, כפי שהוא אצל ר' אבין.

²⁶⁸⁷ ספר התרומה, סימן נ"ב, עמ' 26 (על-פי כ"י לונד, לונדון וקיימברידג', ללא ציון הבדלי הסגנון הקלים ביניהם). דבריו של רבינו ברוך עצמו ידונו להלן בסמוך.

²⁶⁸⁸ כגון שנפל למרק המקורי אחד מחמישים איסור או צריך סי' רק כנגד אחד מחמישים מהמרק ששמו בקדירה השנייה.

²⁶⁸⁹ זו היא ראייה נגזרת מפני שהמשנה עוסקת בתערובת תרומה בחולין ולא ישירות בתערובת איסור בהיתר. יצוין, כי ר' אבין אינו מזכיר הבדל בין תערובת יבש ביבש וכד', שבה עוסקת משנה זו, לבין תבשיל, שעליו נשאל הוא.

²⁶⁹⁰ אבין העזר, סימן ד, עמ' 4 – 5 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 28 – 29 בעימוד שמימין לשמאל). המשך הדיון בתשובה הוא בעניין מחלוקת רבי יהודה ורבנן לגבי שיעור הביטול בתערובת מין במינו והשלכותיה למקרה זה.

²⁶⁹¹ שם, סוף סימן י"ג, עמ' 11 – 12 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 38 בעימוד שמימין לשמאל). רוב הסימן עוסק בפירוש סוגיית הכשרת הכבד.

נמלחה שנתבשלה עם חתיכות מלוחות שהן מינה, בנימוק שהחתיכה בלעה את הדם הנפלט ממנה ו-"אפשר לסוחטו אסור", והוא תומך את ההכרעה במפורש בראייה הנגזרת מסוגיית טיפת חלב²⁶⁹².

סתירה זו בדעת ר' אב"ן מוצאת את יישובה בדיון מיוחד אותו מקדיש ר' אב"ן לתחולת דין חני"ן²⁶⁹³. תחילה, מביא הוא שלוש ראיות נגזרות שאין דין חני"ן. הראיה הראשונה היא מימרת ר' יוחנן (ע"ז עג): "שתי כוסות אחת של תרומה ואחת של חולין ומזגן ועירבן רואין את ההיתר כאילו אינו והשאר מים רבים עליו ומבטליו", שאותה הוא מבאר שההיתר אינו מצטרף לתרומה ומשערים רק כנגד התרומה לבדה במים בנותן טעם²⁶⁹⁴. הראיה השנייה היא מימרא נוספת של רבי יוחנן, שרק באיסורי נזיר מצטרף היתר לאיסור, ולא בכל איסור אחר (פסחים מג:), אותה מעמידה הסוגיא שם כדעת ר' עקיבא. אמנם, מקור זה עוסק בעניין חיוב מלקות אך ר' אב"ן מעיר כי הוא הדין לעניין חישוב כמות האיסור שיש לשער כנגדה, כפי שעולה מהמקור הקודם. הראיה השלישית היא מהמשנה (תרומות ה:ט) "סאה תרומה שנפלה לפחות מק' חולין ריבה עליהן שוגג מותר", והרי אם יש דין חני"ן היה הכול מצטרף מתחילה ולא היה מועיל כלל מה שנוסף אח"כ, כי היה צריך פי מזה מכמות החולין המקורית שהפכה להיות איסור!

לאור הראיות האמורות, מסיק ר' אב"ן שלפי ר' יוחנן חתיכת היתר שנאסרה ע"י טיפת חלב או טיפת דם או טיפת יין נסך, כי לא היה שיעור ששים כנגדה, אינה נחשבת כולה כאיסור לעניין שיעור ההיתר הנצרך לבטלה. אם חתיכה זו תתערב בחתיכות היתר או ברוטב, די יהיה בשיעור ששים כנגד טיפת האיסור המקורית, ואפילו חתיכה זו עצמה תצטרף לשיעור הביטול.

בשלב זה, מביא ר' אב"ן את הראייה הנגזרת הנגדית ממימרת רב לגבי טיפת חלב, לעיל, שיש דין חני"ן, ושם ר' יוחנן, שעליו הסתמך ר' אב"ן לעיל, לא חולק. ראייה זו דוחה ר' אב"ן על דרך הפרשנות, שבבשר בחלב אין תערובת היתר ואיסור אלא הכול נחשב לאיסור, כי הרי גם הבשר וגם החלב אסורים בתערובת. אולם, בתערובת של איסור בהיתר, רק האיסור אסור ולא ההיתר.

כעת, מסיק ר' אב"ן את דבריו. אמנם, אין דין חני"ן כשהתערב איסור בהיתר, אבל אם מראש לא הופרד ההיתר מהאיסור, כגון חתיכת בשר שלא נוקטה מהחלב והדם שבה, אז כן חל דין חני"ן, וצריך שיעור ששים כנגד כל החתיכה. זאת, על פי הסברא שבבסיס דחיית הראיה ממימרת רב, לעיל. במקרה כזה, אין היתר, כי החתיכה לא הייתה מותרת מעולם²⁶⁹⁵. סיוג זה תומך ר' אב"ן בשתי ראיות נגזרות, האחת היא מהדין שגדי שנצלה עם החלב שבו נאסר כולו (חולין צו:), ושם הרי מדובר שלא ניקרו את החלב אלא נצלה כך, והשנייה היא מדין הכבד, שלגביו נפסק שכולו נחשב כדם וצריך לשער כנגד כולו²⁶⁹⁶.

העולה מן המקובץ הנו שדעת ר' אב"ן היא שדין חני"ן חל בתערובת בשר בחלב או בתערובת שהאיסור שבה מעולם לא הופרד מההיתר שבה, כגון חתיכה שלא ננקרה מחלב או לא נמלחה מדם, אבל אם הייתה חתיכת היתר ממש ובלעה איסור מבחוץ אין דין חני"ן ומשערים רק כנגד כמות האיסור המקורי²⁶⁹⁷. על-פי מקור זה עולים בקנה אחד כל המקורות²⁶⁹⁸.

ג. שיטת רבינו אפרים

רבינו אפרים ב"ר יצחק קבע כי דין חני"ן שייך רק באיסור בשר בחלב²⁶⁹⁹. זאת, מכוח הסברא היסודית שבבשר בחלב כל מרכיב לבדו מותר, ורק ע"י התערבותם יחד נאסרו, ולכן נעשית כל החתיכה נבילה, כי כעת כל מרכיב נאסר גם

²⁶⁹² שם, חציו השני של סימן י"ז, עמ' 15 – 16 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 44 בעמוד שמימין לשמאל). מקור נוסף בו נאמר מפורשות כי קיים דין חני"ן הוא בסימן כ"א, עמ' 20 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 50 בעמוד שמימין לשמאל), בו מעיר ר' אב"ן, שאם נפסקו כי כלי מבשל הייתה תרנגולת נאסרת מדמה בעת המליגה ונעשית נבילה. יצוין, כי גם בסימן כ, עמ' 18 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 48 בעמוד שמימין לשמאל), כותב ר' אב"ן כי חתיכה שבלעה חלב או חלב או דם או יין נסך נאסרת מטעם חני"ן, וכן עוף נעשה חני"ן אם דבוק בו כבד. אולם, מקור זה אינו ראייה לגבי דעת ר' אב"ן עצמו, מפני שכולו בנוי, במפורש, על השיטה שמיין במינו לא בטל. בסוף הסימן כתב ר' אב"ן במפורש: "ויכל זה הפסק שפסקתי דמין במינו במשהו ופרשתי דברי רבא להיותם אחד כאשר פירשתי לא פירשתי אלא אחרי דברי רבנא שלמה זצוק"ל שפסק מין במינו במשהו וחלק על הראשונים שפסקו כרבי יוחנן דאמר מין במינו בנותן טעם...ודבריהם וטעמם פירשתי בשיליה ע"ז".

²⁶⁹³ הדברים מופיעים בתוך סימן ש"א, בעמ' 142 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 422 - 420 בעמוד שמשמאל לימין). ההקשר הכללי של הדיון בסימן כולו הוא דיני ביטול בתערובת מין במינו.

²⁶⁹⁴ ראייה זו היא הגורם המזמן של הדיון כולו בעניין חני"ן במקום זה. ר' אב"ן מעיר כי מימרא זו היוותה מקור לדעת ר"ת שהתרומה אוסרת במינה במשהו כטבל ויין נסך, ומקשה עליו שהרי תרומה בטילה בק"א, ומסביר את הדברים כאמור בפנים.

²⁶⁹⁵ חלוקה מעין זו, בין מה שלא הותר מעולם למה שהיה מותר ונאסר לאחר מכן, מופיעה במקומות שונים בהלכה בשם "הייתה לה שעת הכושר".

²⁶⁹⁶ יעויין הערה נה של ר"ש אלבק, שם. ר' אב"ן כעת שב ומבהיר שלגבי חתיכה כנ"ל, גם אם התבטלה החתיכה כולה בששים היא נשארת אסורה, ולכך מביא ראייה נגזרת מדין כחל (חולין צו:), שנשאר תמיד אסור במציאות כזו. לעומת זאת, חתיכת היתר שבלעה איסור, שכאמור לא נעשית נבילה, אם יש ששים כנגד הטיפה בבשר וברוטב גם החתיכה עצמה הותרה, ואם אין ס' כנגד הטיפה, ונפלה החתיכה אח"כ לקדירה אחרת משערים גם שם כנגד הטיפה, וכפי שנאמר במשנה (אותה הביא כבר כראיה נגזרת לנקודה זו בדיון לגבי מרק שבלע איסור) "אין המדומע מדמע אלא לפי חשבון". לאחר מכן, עוסק ר' אב"ן בדין חני"ן באיסור בשר בחלב, ומכריע כדעת רב ור' יוחנן שיש בו דין חני"ן, כפי שכבר פסק במפורש לפני כן.

²⁶⁹⁷ אמנם, כפי שכתב ר' אב"ן בתגובתו לדברי רבינו אפרים, כאשר מדובר בחתיכת בשר היתר שבלעה טעם נבילה, אכן צריך לשער כנגד כל החתיכה, כי לא ניתן לדעת כמה בלעה מן האיסור וגם א"א לדעת לעולם אם טעם האיסור שבלעה הובדל ממנה, כי זה אותו טעם. (התשובה נמצאת בסוף ספר אב"ן העזר, עמ' סב. סג. עמודה ראשונה. בכ"י וולפנביטל: סוף עמ' 24, 25 ו-22 (בסדר זה) בעמוד שמשמאל לימין). לכאורה, הדברים סותרים את דבריו כאן, שיש לשער כנגד האיסור הבלוע לבדו. אולם, יש לציין שבדיון שם אין ר' אב"ן מתבסס על דין חני"ן, ואינו מזכירו בהקשר זה של הכרעתו. ככל הנראה, יש להבחין בין בליעת טעם, שלא ניתן לעמוד על כמותו ולכן יש לשער כנגד החתיכה כולה, לבין טפה שנפלה, שיש לה כמות מוגדרת.

²⁶⁹⁸ מלבד סימן כ, שאכן אינו בנוי על שיטתו שלו, כאמור לעיל.

²⁶⁹⁹ דברי רבינו אפרים מופיעים בהרחבה, על ראיותיו ומהלכו הפרשני, בספר התרומה, סימן נ"ב, עמ' 26 – 27, ודבריו להלן יתבססו על מקור זה. אמנם, הנושא נדון, בלשון של רבינו אפרים, גם במכתבו לר' אב"ן. המכתב נמצא בסוף ספר אב"ן העזר (עמ' ס; עמודה שנייה שורה שלישית-עמ' סב. עמודה ראשונה. בכ"י וולפנביטל: עמ' 28 – 24

לבדו. לעומת זאת, באיסורים אחרים יש איסור והיתר נפרדים, ולגבי מציאות זו יש ראייה נגזרת שההיתר לא הופך להיות נבילה, מההכרעה לעניין מלקות, שהיתר לא מצטרף לאיסור²⁷⁰⁰.
 ראייה נגזרת שניה להכרעתו מביא רבינו אפרים מסוגיית הגמרא על כזית חלב שנפל "לדיקולא דבשרא", ורב אשי סבר לשער כנגדו גם במה שבלע "דיקולא" (חולין צח.), דהיינו של מלא בשר כפירוש המלה "דיקולא" בתלמוד²⁷⁰¹. אולם, אם נחיל כאן דין חני'ין אז החתיכה הראשונה שנפל עליה הכזית נאסרה כולה שהרי אין בה ס' לבטל הכזית, ואז יהיה צריך ס' לבטל את החתיכה. מכך שרב אשי רק חפש ס' כנגד הכזית, עולה שאין דין חני'ין ולכן די בס' נגד הכזית בלבד²⁷⁰².
 ראייה נגזרת שלישית היא ממימרת רב הונא בעניין חני'ין בחתיכה שבלעה טעם נבילה או דג טמא (חולין ק.). וכל השו"ט בסוגיא מוססת על שיטת רב, שאין ביטול בתערובת מין במינו. רבינו אפרים הקשה מדוע צריך בליעת טעם, שהרי החתיכה בלעה וכעת תאסור ללא נתינת טעם, אפילו קדם וסילקו. אולם, אם נאמר שאין כאן דין חני'ין מובן שהרי צריך רק ששים נגד הבלוע, ואם לא נתנה טעם בחתיכה ודאי שאין בה לאסור הרוטב, שאינו מינה²⁷⁰³.

ד. שיטת רבינו אליעזר ממיץ

רבינו אליעזר ממיץ אחז בשיטה מיוחדת בעניינינו²⁷⁰⁴, ואם כי הוא עצמו לא הורה כן לכתחילה בשל החידוש שבה, הוא לא הסתייג מכך שאחרים ינהגו על פיה. ר"א"ם הסביר שדין חני'ין חל בבשר בחלב, כי כל מרכיב אוסר את חבירו ולכן התערובת כולה אסורה²⁷⁰⁵. באשר לשאר האיסורים, דין חני'ין חל אך ורק בתערובת מין במינו, מפני שהחתיכה הנאסרת עצמה נהפכת להיקרא בשם האיסור. כל דין חני'ין הוא גזירה מדרבנן שמא יבואו לטעות ולהתיר חתיכת נבילה ממש, ולכן משערים כנגד כל החתיכה הנאסרת. גזירה כזו לא שייכת בשני מינים, כי אין במקרה זה מקום לטעות כזו. ר"א"ם תומך את דבריו בסדרת ראיות נגזרות:

- 1) סוגיית חני'ין עצמה (חולין ק.), לעניין כשרה שבלעה טעם מנבילה, בה העמידה הגמרא את דעת רב, שיש דין חני'ין, כדעת רבי יהודה שמין במינו אינו בטל. אם כן, מדובר במין אחד ושייך לומר שהכשרה תהפוך להיות נבלה. אולם, א"א לומר ששומן יהפוך להיות דם, שהרי אינו דומה לו בשמו ולא בטעמו.

(מלבד עמ' 25) בעימוד שמשמאל לימין), אך רק חלקו הראשון (עד עמ' סא. סוף עמודה שנייה) עוסק בנושא חני'ין, והמשך הדברים נוגעים לשאלת טעם כעיקר. יתר על כן, גם החלק הנוגע לדין חני'ין סובב ברובו סביב היחס בין שיטת רב בעניין חני'ין בכשרה שבלעה מן הנבילה, לשיטתו בעניין תערובת מין במינו, וגם תשובת ר' אב'ין אינה נוגעת לדין חני'ין, כאמור לעיל. כפי שהסביר רבינו אב'ייה (אבי העזרי, סי' אלף וק"ו, עמ' קכא) רבינו אפרים סובר כי הן בבב"ח והן בנבילה יש לשער כנגד כל החתיכה, אך היסודות ההלכתיים שונים בתכלית, שכן רק במקרה של בב"ח יש דין של חתיכה עצמה נעשית נבילה. לעומת זאת, במקרה של כשרה ונבילה יש מציאות שכל החתיכה הכשירה נעשית נבילה אך הטעם לכן הוא מדין מין במינו לא בטל, ואילו דין חני'ין לא שייך כאן כלל. (כלשונו של רבינו אפרים "...במילתיה דרב דקאמי' כיון שנתן טעם בחתיכה אינו אלא משהו... וסברא היא דכל מין במינו אפי' נותן טעם משהו קרי נותן טעם שהרי אינו בטל... וההיא דכל הבשר דאמר רב טיפת חלב... אותו נותן טעם ממש הוא דהוי מין בשאינו מינו ודרך ביטול אסרה תורי' עד שיתן טעם ממש ומשום הכי לא דמיא למילתיה דרב דלעיל ולא פריך הא אמרה רב חדא זימנא דהתם במשהו והכא בנותן טעם ממש... והכא אפי' מכיר את החתיכה אוסרת השאר בפליט' טעם דכל מאי דנפיק מינה אסור משום בשר בחלב וצריך לשער כנגד כל החתיכה אבל התם גבי חתיכה של היתר שבלעה מחתיכה של נבילה אין לשער אלא כנגד היוצא ממנה כשיעור שבלעה"). כמו כן, מעיר רבינו אפרים כי זו הסיבה שהסוגיא מזכירה את עניין אפשר לסוחטו אסור או מותר דווקא בהקשר של בב"ח ולא בסוגיא של בשר שבלע טעם מן הטרפה. סברא זו מופיעה, בסתם, אצל רבינו יב"ק משפירא (עתו"א, ערך רבי יעקב בר אידי, עמ' תקנו - "דהא כל איסורים שבתורה לא אמרינן אפשר לסוחטו מותר ואילו בבשר בחלב איכא מאן דסובר דאפשר לסוחטו מותר מפני ששניהם היתרי"). גם במקור שבתו"פ, סוף סימן ט, עמ' 39, נפסק שאפשר לסוחטו מותר, והוסבר שאין הכוונה שאפשר באמת לסוחט אלא שאם ניתן היה לסוחט את כל האיסור הבלוע, אז החתיכה הייתה מותרת, על מנת להמחיש שכל הבעיה היא האיסור הבלוע ולא כל החתיכה.

בהקשר זה, ניתן להבין גם את המקור בתו"פ, סימן כ"ח, עמ' 58 – 59, שבסיומו נאמר "והוא כעניין שיטת הר' אפרים אלא שינה פירושו וסברותיו כההיא דגיד הנשה". המהדיר העיר (בהערה 7 על אתר) שאינו יודע במה שינה את דברי רבינו אפרים ומציע שהכוונה היא שקיצרו וסיכמו ולא הביא ראיותיו. אולם, לאור האמור לעיל, נראה כי החכם המחבר כאן הסכים עם רבינו אפרים שדין חני'ין שייך רק בבב"ח, מכוח הסברא היסודית לעיל, ואילו בסוגיית חתיכת נבילה (שבפרק גיד הנשה), יש מציאות של חני'ין, אך לא מכוח דין מין במינו (כדעת רבינו אפרים עצמו), אלא מפני שלא ניתן לשער כמה מהאיסור נבלע בה, ואם באמת ניתן היה לדעת היה צריך לשער רק כנגד האיסור (הסבר זה זהה למחלך דברי ר' אב'ין בתשובתו לרבינו אפרים, לעיל, בנקודה זו).

יצוין, כי שיטת רבינו אפרים מובאת בספר התרומה רק בהקשר של החלת דין חני'ין בבשר בחלב לעומת היעדר חלותו בשאר איסורים, ואילו במכתבו של רבינו אפרים לר' אב'ין מיקוד הדיון הוא דווקא בנושא תערובת מין במינו. ר"ש אלבק אף סבר (במבואו לספר אב'ין העזר, עמ' 12) כי מדובר כאן בר' אפרים אחר, הסובר שיש דין חני'ין בשאר איסורים, אך לאור האמור לעיל, נראה כי אין סיבה לומר כן.

²⁷⁰⁰ כך הסביר גם ר' אב'ין לעיל, ועם אותה השלכה.

²⁷⁰¹ רבינו אפרים אינו מביא ראייה לפירוש לשוני זה, ככל הנראה מפני שזה הוא שימוש הלשון השגור.

²⁷⁰² זאת, לעומת הסברו של רש"י (שם, ד"ה "בדיקולא") שדיקולא זה "קלחת", דהיינו שמדובר בסיר מלא רוטב ולכן מתפשט הכזית בכל הסיר, והחתיכה הראשונה לא נאסרה תחילה. (כך עולה גם מהפירוש המיוחד לרגמ"ה על אתר "דיקולא היה רותח") רבינו אפרים מסביר כי רש"י מאן בפירוש שדיקולא הוא סל, מפני שאז מתעוררת בעיית דין חני'ין, כאמור. אכן, במכתבו לר' אב'ין, לעיל, מביא רבינו אפרים ראייה נגזרת מן הסמכות לשיטתו מדברי רש"י בסוגיית חתיכת נבילה (לעיל), שפירש שיש צורך בנתינת טעם מן האיסור על מנת לאסור את שאר החתיכות.

²⁷⁰³ במכתבו לר' אב'ין, לעיל, מאריך רבינו אפרים בנקודה זו, ומחדש שאפילו לפי רבי יהודה שמין במינו לא בטל, הרי שמה שאינו ממשות האיסור, אלא רק הטעם, בטל גם לשיטתו, והוא מביא ראיות נגזרות להוכיח יסוד זה.

²⁷⁰⁴ דבריו מופיעים בספר יראים (אכילות), בתוך סימן מ"ח, עמ' 14 – 15, במסגרת הדיון באיסור דם.

²⁷⁰⁵ כלשונו: "לא עבידנא עובדא עד אשר יצא דברים מגדולים ממני שיסיכמו לסברת... ודבר אמת נראה לי דלא אמרינן אלא במין במינו מטעם שפירשנו למעלה, ויען שנהגו לעולם איסור, יראתי להורות היתר עד שישמעו רבותיי סברותי והמיקל לא הפסיד."

- (2) דין הלב (חולין קט : ופסחים עד:), שמותר גם אם קרעו אחרי בישולו מטעם כבולעו כד פולט²⁷⁰⁶. על כורחנו מדובר שאין שיעור ששים כנגד הדם במקום בישולו, ובכל זאת הלב לא נעשה נבילה, מפני שהדם ניתן להפרדה מבשר הלב. לפי הסבר זה, אין בצליה כלל דין חניין, מפני שכבולעו כד פולט, וכן אין דין חניין בכלי עץ ומתכת, כי ניתן להפריד מהם את האיסור²⁷⁰⁷. לפיכך, בכל מקום בו אפשר להכשיר מן האיסור, כאמור, וככגון חתיכה שלא נמלחה, אינו נקרא כלל תערובת ולא נקרא שם האיסור על כל החתיכה.
- (3) היתר שנאסר רק כדי קליפה או נטילה (זבחים צו. : פסחים עה : חולין צו. :), די בכך ולא אומרים שהחלק שנאסר נעשה נבילה ואוסר את הסמוך לו וכן הלאה. זאת, מפני שדין חניין תלוי בכך שנקרא על החתיכה שם האיסור ודומה לחתיכת נבילה, ואילו כאן רק הקליפה אסורה וזה לא דומה לחתיכת נבילה, ולכן אין כלל דין חניין בחצי חתיכה.
- (4) משנת "אין המדמע מדמע אלא לפי חשבון", לעיל²⁷⁰⁸, בה יש מחלוקת. לפי חכמים, אכן יש לשער רק כנגד התרומה, שהואיל ותרומה מותרת לכהנים לא דומה לחתיכת נבילה ואין מקום לגזור דין חניין, ואילו לפי ר' אליעזר, יש לשער כנגד הכול, מכיוון שאסורה לזרים כן דומה לנבילה ושייך לגזור דין חניין.
- (5) דין ראשון ראשון בטל (ע"ז ע"ג.), בו יש חילוק בין יין לתוך מים לבין יין לתוך יין, שבשני מינים זה בנותן טעם וראשון ראשון בטל, ואילו במין אחד נאסר מיד במשהו ואז כבר אמרין חניין²⁷⁰⁹.

ה. שיטת הר"י הזקן

הר"י הזקן הכריע כי דין חניין בבשר בחלב הוא מדאורייתא ואילו בשאר האיסורים הוא מדרבנן²⁷¹⁰, על בסיס דיון רחב היקף.

נקודת המוצא של הדברים היא בסוגיית חניין בבשר בחלב (חולין קח.), וממנה מוכיח הר"י כי החלב מפעפע בכל החתיכה, אך אינו נפלט ממנה ללא רוטב²⁷¹¹. אמנם, צריך ס' כנגד כל החתיכה שבלעה איסור בשל דין חניין, אבל כשמולחים בשר למרות שהמלח נאסר מהדם²⁷¹² אין דינו כמו מלח איסור שאוסר בנתינת טעם, אפילו ביותר מסי', מכיוון שהאיסור המקורי הוא הדם והוא לא נבלע בבשר כי אינו מפעפע, אז גם המלח לא יאסור כי הולכים לפי אופי האיסור המקורי. כך גם ניתן להבין מדוע בכל מקום שנאסרה קליפה, דהיינו כשאין איסור מפעפע, לא נאמר שהקליפה תיעשה נבלה ותאסור את הקליפה הנוגעת בה וכו', או שאם הקליפה שמינה תפעפע ותאסור הרבה²⁷¹³. מדוע חתיכה שמינה שבלעה דם ונאסרה לא תאסור ע"י פעפוע. זאת אומרת, שהחתיכה נעשית נבילה לעניין שיעור כנגדה אך אופי האיסור נקבע לפי האיסור המקורי.

בשלב זה, מציג הר"י את שיטת רבינו אפרים ומעיר שיש בה יישוב לכל המקורות והפסקים לעיל, כי בכל המקרים הללו אין בכלל דין חניין. אולם, הר"י קובע כי אין להקל למעשה על-בסיס שיטת רבינו אפרים, כי הוא מנוגדת לדעת "כל רבותינו הקדמונים", ולכן צריך ס' כנגד כל החתיכה ולא רק כנגד האיסור כדברי רבינו אפרים. זאת, הן מכוח ראייה זו מן הסמכות, הן מפני שיש קושיות על דברי רבינו אפרים ולמרות שניתן לתרצן, אין להקל הלכה למעשה על בסיס תירוצים, והן על-פי ראייה נגזרת מכך שרב, רבי יוחנן ורבי חנינא סברו (חולין קח.) שאפשר לסוחטו אסור בבשר הבלוע מחלב²⁷¹⁴ ושמואל וריש לקיש הם שסברו מותר, ומן הסתם הלכה היא שאסור, מפני שהלכה כרב באיסורים מול שמואל וכרבי יוחנן מול ריש לקיש במחלוקתיהם²⁷¹⁵.

את ראייתו הנגזרת של רבינו אפרים מסוגיית "דיקולא דבשרא", דוחה הר"י על דרך הפרשנות, על-פי דברי רש"י, שדיקולא הוא סיר, כפי שציין רבינו אפרים עצמו, ומעיר שאין בפירושו זה של רש"י דוחק. זאת, על-פי היסוד המשולב שהתברר לעיל, שאין פעפוע מחתיכה לחתיכה ללא רוטב, ואופי האיסור נשאר לפי האיסור המקורי ואין פעפוע בחתיכות נוגעות זו בזו למרות שהן שמינות. אם כן, אפילו בסל מלא בשר, החתיכה לא אוסרת את האחרות ע"י נגיעה וגם לא שייך שרב אשי ישער בדיקולא כי לא הייתה בכלל בליעה של הסל, ולכן הסביר רש"י שזה סיר עם רוטב.

²⁷⁰⁶ סוגיית לב שנתבשל תידון לגופה להלן.

²⁷⁰⁷ אלא שאם לא יודעים כמה איסור נפל בכלי משערים בכל הכלי, כמו שנאמר לגבי כחל (חולין צו. :), שאם לא ידוע כמה איסור יצא משערים כנגד הכול. עצם דין כחל מהווה ראייה נגזרת שהדין תלוי באפשרות הפרדת האיסור, שהרי כחל נחשב כולו כחתיכת איסור כי א"א להפרידו ולכן משערים כנגד כולו.

²⁷⁰⁸ משנה זו הביא ר' אב"ן כראיה שאין דין חניין בחתיכת היתר שבלעה איסור.

²⁷⁰⁹ רא"ם מציין שכך פירש גם רשב"ם מקור זה.

²⁷¹⁰ דיונו של הר"י מובא בהרחבה בספר התרומה, סי' נ"א-נ"ב, עמ' 25 – 27. רבינו ברוך מצינו במפורש מספר פעמים במהלך דבריו, ומרצף הדברים ניכר כי המהלך כולו הוא של הר"י, ורבינו יצחק ב"ר משה מעיד כן במפורש (או"ז, ח"א, סימן תנ"ג, עמ' 130 : "ואתה מורי הרב יודע שמפי רבינו יצחק פירשו..."), ויעויין ריינר, תלמידים, עמ' 90 – 91 (המתבסס על המקבילה שבאו"ז, שם, סי' תנ"ח) שמקורן של חלק מהראיות והדחיות הוא מדברי ר"ת.

²⁷¹¹ נקודה זו מאריך הר"י להוכיח ממהלך הסוגיא עצמה, ואכמ"ל בנקודה זו.

²⁷¹² על-פי ראייה נגזרת ממימרת שמואל (חולין ק"ג.) אין הבשר יוצא מידי דמו וכו', שמכאן שהמלח מוציא את הדם מחתיכה.

²⁷¹³ הר"י מיישם יסוד זה גם לחתיכה שחלקה היה בתוך הציר ונאסר, ששאר החתיכה לא תיאסר ע"י פעפוע השומן הנאסר, וכך נפסק להלכה גם במקור שבת"פ, סימן ב, עמ' 25.

²⁷¹⁴ ראייה זו מופיעה גם אצל ר' אב"ן, לעיל.

²⁷¹⁵ והנחת היסוד היא שבבשר בחלב ובשאר האיסורים יש משמעות זהה למונח "אפשר לסוחטו אסור". לפיכך, אם פוסקים כרבינו אפרים צריך לומר שגם בבב"ח אפשר לסוחטו מותר, ובכל זאת אמרין חניין מכוח סברא אחרת שכל אחד לבדו מותר וביחד אסורים.

גם הראייה הנגזרת מסוגיית חנין בכשרה שבלעה מנבילה (חולין ק). נדחית על דרך הפרשנות, כי מין במינו במשהו לאסור אותה חתיכה אך לא לעניין חנין לאסור שאר חתיכות²⁷¹⁶. אדרבה, מקור זה הוא ראיה נגזרת שיש דין חנין בכל איסורים, מפני שרובא מסביר שלא קדם וסילק את חתיכת האיסור ואז לפי הר"י הכוונה שאין ס' ברוטב כנגד שתי לחות ראייה אך לפי ר"א מספיק ס' תמיד כנגד חתיכת האיסור המקורית ולא נגד השנייה, גם אם לא סלק. אכן ניתן לדחות ראיה זו, לפי שיטת רבינו אפרים, בכך שנתמעט נפח הנבילה ע"י שהבליעה בחתיכת היתר ואם לא הייתה נותנת בה טעם היה צריך רק ס' כנגד החתיכה האסורה המצומקת אבל משנתנה בה טעם זה כמו בעין וצריך ס' גם כנגד הבלוע בהיתר, אך לא נגד כל ההיתר, וכנגד זה אין ס'.

כעת, דן הר"י במספר ראיות נגזרות אפשריות. הראייה הראשונה היא משנת "אין המדומע מדמע אלא לפי חשבון", לעיל, אך ניתן ליישבה הן לפי רבינו אפרים, כי זה לא בשר בחלב, והן לפי הר"י, כי זה יבש ביבש, ואין בליעת ופליטת טעם, שרק אז יש דין חנין. הראייה השנייה היא ממימרת רבין בשם ר' יוחנן (ע"ז עג). על יין נסך שנפל לבור, שדי לשער כנגד היין האסור, ולא אומרים שהיין ההיתר נעשה נבילה. גם כאן ניתן לדחות על דרך הפרשנות שהמים לא נתן טעם במים, ואמנם אוסר במשהו אך זה רק מדרבנן, ואפילו למ"ד בכל איסורי מין במינו לא בטל זה רק לעניין לאסור את החתיכה עצמה אך לא להצריך ס' כנגדה, כאמור לעיל, שבשביל זה צריך נתינת טעם ממשי בה. הראייה השלישית היא מדין הגעלת כלי מדין, שלא אומרים שהמים נעשו נבילה מהאיסור הנפלט וחזרו ואסרו את הכלי, ומן הסתם הגעילו בני יומן, ובכל זאת המים לא חזרו ואסרום. הר"י כולל את כל הראיות יחדיו ודוחה את כולן על דרך הפרשנות, שדין חנין בכל האיסורים הוא מדרבנן בלבד.

למהלך דברים אלו, יש לצרף "קבלה" שהביא רבינו אבי"ה בשם הר"י²⁷¹⁷, שיש דין חנין בכל האיסורים, אם אכן בחתיכה זו שנאסרה יש כמות כזו של איסור בלוע לאסור אותה ולפלוט משהו מן האיסור לכל אחת משאר החתיכות²⁷¹⁸, אך אם בלעה איסור רק כדי לאסור את עצמה ולא להפליט לאחרות, אינה נעשית נבילה. זאת, על בסיס פירוש האמור בסוגיא שרב דורש נתינת טעם להחלת דין חנין, למרות שפסק כרבי יהודה, שאין ביטול בתערובת מין במינו, כאשר "קדם וסילקו" ולא ניער וכיסה, ולכן נאסרה רק החתיכה שליד חתיכת האיסור המקורית, ויש להסביר את הדברים כאמור לעיל²⁷¹⁹, ובכך הם מהווים ראיה נגזרת להכרעה. יצוין, כי רבינו ברוך הכריע כדעת הר"י הזקן בספר התרומה²⁷²⁰.

ו. שיטת רבינו אבי"ה

רבינו יואל הלוי התבסס בתשובה אחת על דין חנין באיסור דם, כהנחת יסוד²⁷²¹, וכן הוא במקורות רבים אצל בנו, ר' אבי"ה, כהנחת יסוד לגבי מגוון איסורים²⁷²². ר' אבי"ה גם עסק בנושא ישירות, בדיונו על סוגיית חנין בחתיכה כשרה שבלעה טעם מנבילה (חולין ק).²⁷²³ במקור זה הביא הוא את דברי רבינו אפרים במכתבו לר' אב"ן, תוך הגדרת הסברו של רבינו אפרים שכשרה שבלעה טעם נבילה נאסרת ואוסרת מדין תערובת מין במינו, ולא מדין חנין, כדוחק. לדברי רבינו אפרים אלו מנגיד ר' אבי"ה "קבלה" בשם הר"י הזקן, כאמור לעיל.

רבינו אבי"ה עצמו תומך את דברי הר"י גם בראייה נגזרת מן הסמכות מדברי רש"י בסוגיא (ד"ה "מפלט"), שהחתיכה שנאסרה תחילה הייתה בחלקה מחוץ לרוטב ולכן לא הבליעה בשאר החתיכות. מדברים אלו עולה ברורות שלא אומרים שהחתיכה נעשית נבילה ותאסור כעת את החתיכות האחרות, ולפי האמור לעיל, מובן שהסבה לכך היא שהחתיכות האחרות לא בלעו דבר מהאיסור המקורי.

בנוסף, מביא רבינו אבי"ה ראיה נגזרת למהלך הדברים, על בסיס מספר מקורות בהם נאסר רק אותו חלק מהחתיכה בו נבלע האיסור, ולא נאמר שחלק זה ייעשה נבילה ויאסור את הסמוך לו. במקור הראשון (זבחים זז). נאמר במשנה שחתיכה שבלעה מן החטאת רק בחלקה, נאסר רק החלק שבלע ולא שאר החתיכה, ובסוגיית התלמוד (שם) נלמד הדין מפסוק. המקור השני הוא דין זהה לגבי קרבן פסח בעת צלייתו (פסחים עה:), ושם אף מדובר בעת רתיחתו,

²⁷¹⁶ כך משמע גם בתשובת ר' אב"ן לרבינו אפרים, לעיל.

²⁷¹⁷ אבי העזרי, סימן אלף וק"ו, עמ' קא – קכג, והמקור כולו מוקדש לנושא זה.

²⁷¹⁸ זאת, על בסיס המקרה היסודי בו בחתיכת האיסור המקורית יש די איסור להבליע בכל החתיכות משהו מן האיסור עצמו, ואז החתיכה שבלעה מהאיסור יותר מששים שבה מסייעת בפליטתה לאסור את שאר החתיכות, ואילו בסוגיא מדובר "בשקדים וסילקו" לחתיכת האיסור המקורית ולכן בוחנים את החתיכה שנאסרה תחילה.

²⁷¹⁹ גם רבי יהודה הורה שמין לא בטל במינו דווקא אם האיסור בעין או כשהנאסר בלע ממשות מהאיסור (כדברי ר' אב"ן, לעיל), ואילו בליעת טעם בלבד כאשר האיסור עצמו אינו בעין, אינה אוסרת במשהו.

²⁷²⁰ לאחר שהביא בהרחבה את דברי הר"י הזקן (כמצוין לעיל), מסיק רבינו ברוך (ספר התרומה, סי' נ"ג, עמ' 28), כי המלח הבלוע מדם, צריך ששים כנגדו, כי הוא נעשה נבילה, אך לא יותר מכך, מפני שאופיו נקבע על-פי אופי האיסור המקורי, דהיינו דם, כדלעיל, וכן הוא בכל האיסורים. כך עולה ברורות גם מדבריו בסימן ע"ה, עמ' 39, במסגרת פירוש הדברים שצריך חכם לחקור, שיש דין חנין במים שמבשלים בקדירה שבלועה מאיסור וצריך ס' כנגד המים.

²⁷²¹ בתשובתו על דינים בדיעבד של בני מעיים שנמלחו עם איברים אחרים, אותה הביא בנו ר' אבי"ה (אבי העזרי, סימן אלף וצ"ב, עמ' צט), וכן הוא בדבריו לעניין הגדרת "מין" בגדרי חנין, ביחס לדברי הרשב"ם (שם, סימן אלף וק"ז, עמ' קכד).

²⁷²² במקורות הבאים מהווה דין חנין הנחת יסוד: סימן תתקמ"ב, עמ' קיד-קטז (איסור תולעים); סימן אלף וע"ט, עמ' פו (איסור יין נסך); סימן אלף וצ"ח, עמ' קו (איסור דם); סימן אלף וק"ג, עמ' קיז (דיון בדברי רשב"ם לעיל, כאשר לפי ר' אבי"ה חתיכה נעשית נבילה לגמרי, גם לעניין הגדרת "מין"); סימן אלף וק"א, עמ' קלג-קלד (לשון ר' אב"ן ופיסקי רש"י בעניין כבד דבוק, ובשניהם מבואר שיש חנין כשכבד דבוק בעוף או בחתיכה); סימן אלף וק"יב, עמ' קלח (דם הלב); סימן אלף וק"יד, עמ' קלט (קערה שמלח בה נעשית השמנונית הבלועה בה נבילה); סימן אלף וק"ט, עמ' קמג (כני); סימן אלף וקמ"ד, עמ' ריא-ריג (יש דין חנין בחתיכה שלא נמלחה והתבשלה כך, לעניין שיעור הביטול אך לא מבחינת הגדרת "מין", כדעת הר"י הזקן לעיל לעניין אופי האיסור, וכן מבואר בשם הר"י הזקן בתוס' חולין קח: ד"ה "אמאיי". כך הוא גם במקבילה הקצרה יותר בתו"פ, סימן כ"א, עמ' 51, ולא כהערה 9 של המהדיר, שר' אבי"ה הכריע כאן כרבינו אפרים. יצוין, כי במקבילה המקוצרת האחרת שבאבי העזרי, סימן אלף ופ"ט, עמ' ס-סא, אין אזכור מפורש לנושא חנין).

²⁷²³ אבי העזרי, סימן אלף וק"ו, עמ' קא – קכג, והמקור כולו מוקדש לנושא זה.

ובכל זאת אין החלק הנאסר נעשה נבילה לאסור את שאר החתיכה²⁷²⁴. כך הוא גם בסוגיות שונות בהן די בקליפה²⁷²⁵. רבינו אבי"ה דוחה את ההסבר שאין דין חני"ן בחלק מהחתיכה²⁷²⁶, ומנמק שבליעת האיסור מתמצית רק בחלק הנאסר ואינה ממשיכה הלאה, ואז אין דין חני"ן, המותנה בבליעת משהו, לכל הפחות, מהאיסור המקורי, כאמור לעיל.

על-פי הסבר זה, מפרש רבינו אבי"ה את משנת "אין המדומע מדמע אלא לפי חשבון", ומביא אותה כראיה נגזרת לדברי הר"י. זאת, מפני ששם מדובר באיסור יבש ואין כלל בליעת איסור, ולכן לא שייך דין חני"ן²⁷²⁷, וגם אם נאמר שמדובר בדין, אין בו בליעה אלא ערבוב. באשר לדין השני במשנה "אין המחומץ מחמץ אלא לפי חשבון", שבו לכאורה מדובר בודאי בליעת איסור, הרי שמעצם העובדה שהסוגיא מחלקת בין המקרים של דימוע לחימוץ, עולה שאם נפל מהעיסה המחומצת לעיסה אחרת וחיצה, יודו הכול שיש דין חני"ן²⁷²⁸.

רבינו אבי"ה מסיים את דבריו בדחיית שתי ראיות נגזרות נגזרות, מהן עולה שאין דין חני"ן. הראייה הראשונה היא מדין ראשון ראשון בטל (ע"ז עג:), אותה דוחה ר' אבי"ה בטענה שאין מקור זה נוגע לעניינו כלל²⁷²⁹. הראייה השנייה היא ממימרת רבי יוחנן (שם) בעניין שתי כוסות אחת של חולין ואחת של תרומה שמזגן ועירבן, שצריך רק שיעור מים כנגד כוס האיסור²⁷³⁰. ראייה זו נדחת על דרך הפרשנות, שכן יין האיסור כבר הוקלש ולא נתן כלל טעם בין ההיתר.

ז. שיטת חכמים נוספים באשכנז לפני ראב"ה

רבינו אברהם ב"ר שמואל החסיד משפירא (רבינו אש"ל) החיל את דין חני"ן במקרה של חתיכה שהתבשלה ללא הדחה אחרונה²⁷³¹. גם קרובו, רבינו יב"ק ממגנצא²⁷³², פסק כי יש דין חני"ן במקרה של תרנגולת שנמלחה מבחוץ ולא מבפנים ונתבשלה והצריך ס' כנגד כל התרנגולת, כי היא "חתיכה דאיסורא"²⁷³³. רא"ם, שפעל גם במגנצא²⁷³⁴, העיד "שהעולם" נהגו להחמיר שיש דין חני"ן בחתיכה שלא נמלחה ובושלה²⁷³⁵. אכן, מדבריו של רבינו ברוך ממגנצא עולה כי חכמי מגנצא דורו שלפניו נטו לדעתו של רבינו אפרים, והוא עצמו הציג את שתי השיטות כאפשריות מבחינה הלכתית, אם כי תוך עדיפות לשיטה שיש דין חני"ן בכל האיסורים²⁷³⁶. אולם, נראה שאין סתירה בין המקומות, מפני שרבינו ברוך דן במקרה של חני"ן בחלב הדבוק לריאה, וחכמי מגנצא פסקו כי במציאות זו לא חל דין חני"ן, לא בשל סוג האיסור אלא בשל מהות המקרה²⁷³⁷.

ח. שיטת ראב"ה

ראב"ה עצמו הכריע כדעת רבו, רא"ם, בדיון מיוחד שהקדיש לנושא²⁷³⁸. תחילת הדיון היא בציטוט סוגיית חני"ן בבשר בחלב, עם פירוש רבינו אפרים, בשמו, וללא ציון שיטה חולקת, שדין חני"ן הוא דווקא בבשר בחלב. ראב"ה הביא את הסברה היסודית, לעיל, שבבב"ח, היו שניהם בתחילה היתר ומשנתנה הטיפה טעם בבשר נעשתה החתיכה עצמה נבילה, אבל בשאר איסורין, כגון טיפת דם או חלב שנפלו על בשר או לב דבוק, יש לשער רק כנגד החשבון של האיסור שנפל שם ולא כנגד החתיכה כולה. בנוסף, הביא ראב"ה שתי ראיות נגזרות להכרעה זו, בקצרה ובתמצית. הראיה הראשונה היא מסוגיית חני"ן בכשרה שבלעה טעם מנבילה, כדלעיל, והראיה השנייה היא ממשנת "אין המדומע מדמע אלא לפי חשבון".

ראב"ה חותם את הדיון בקביעה שבסוגיות הגמרא יש דין חני"ן רק בבשר בחלב ובכשרה שבלעה טעם נבילה, מפני שהיא מינה. זאת שיטת רא"ם לעיל, וכך נקט ראב"ה כמסקנה, אך הוא לא הזכיר את רא"ם ונראה מהדבק הדברים כאילו זה המשך שיטת רבינו אפרים. אכן, זו באמת שיטתו של רבינו אפרים הלכה למעשה, כפי שכתב גם ר' אבי"ה. אולם, אצל רבינו אפרים, שפסק שמין במינו לא בטל, יש אמנם כאן מציאות הלכתית של חני"ן, מדין מין במינו לא

²⁷²⁴ בכך מוכח שלא ניתן לומר שבחטאת אין דין חני"ן רק מפני שהאיסור נבלע לפני כן בחתיכה והוא כבר נחשב לצונן ואינו מפליט.

²⁷²⁵ גיד הנשה שנצלה בירך (חולין צו:); מליחה (לפי דעת רבינו אבי"ה עצמו בס"י תתקמ"ב); דג טמא שנגע בדג טהור אחרי עירוי המים החוצה (שם)

²⁷²⁶ כפי שהעיר ר' דוד דבליצקי, בהערה 15, זו שיטת רא"ם, לעיל.

²⁷²⁷ כפי שהסביר הר"י עצמו בספר התרומה, לעיל.

²⁷²⁸ ר' אבי"ה מעיר כי ניתן היה לפרש שמדובר בכמות של שאור שדי בה רק לחמץ את העיסה עצמה. אולם, בסוגיית הגמרא (תמורה יב.) נאמר שמדובר בשאור חולין ושאור תרומה שחימצו יחד, ולכן א"א לפרש כן.

²⁷²⁹ אך אינו מסביר מדוע, ויעויין הערה 18 של ר' דוד דבליצקי, על אתר.

²⁷³⁰ יצוין, כי זו הראייה הראשונה אותה הביא ר' אב"ן לביסוס שיטתו שלו בעניין חני"ן, לעיל.

²⁷³¹ במסגרת תשובתו בעניין זה (כ"י מעש"ר, מס"ד 129, עמ' 105, שורות 29 – 32).

²⁷³² על קרבת המשפחה ביניהם יעויין בדרשת ראב"ה לפסח, עמ' 72, ובהערה 35 של ש' עמנואל, שם.

²⁷³³ מס"ד 102, עמ' 104, שורות 12 – 20.

²⁷³⁴ ריינר, תלמידים, עמ' 111 – 112.

²⁷³⁵ ספר יראים (אכילות), סימן מ"ח, עמ' 15. יצוין, כי במקור שבתו"פ, סימן ל"ז, עמ' 72, במסגרת דיון בעניין ריחא מילתא, נאמר כהנחת יסוד שיש חני"ן בנבילה ושחוטא, ומסביר לפי זה את דעת רב שאוסר ריחא מילתא, אך ללא ראיות לעניין חני"ן. לדעת המהדיר, סימן זה הוא של רבינו שמחה משפירא.

²⁷³⁶ הובאו דבריו (לגבי איסור חלב) בספר המרדכי על מסכת חולין, ס"י תרפ"ד: "מעשה בא לפני רבותינו במגנצא... והיו רבותינו רוצים להתיר בס'... ואני ברוך דנתי לפנים ואמרתי שאין להתיר חדא שפסקו הגאונים ואמרו כל מקום האיסור עם ההיתר אמרינן חתיכה עצמה נעשית נבילה... ואפילו אם תאמרו כשאר הגאונים וכמורי רבינו יקיר שהיה אומר דלא אמרינן חתיכה עצמה נעשית נבילה אלא בבשר בחלב...". (הנוסח על-פי כ"י בודפסט, ונוסח דומה בעיקרו נמצא ברוב כתבי היד (מלבד כ"י לונדון, שבו הושמטו שמות וכנויי החכמים). לא צוינו ההבדלים הסגנוניים בין כתבי היד. יצוין כי מיקום המקור בכ"י כולם אינו כבדפסט אלא לפני כן, וכהגהה שבדפוס וילנא. כ"י לונדון ממוספר והמקור נמצא שם בעמ' 101 ומשם ניתן להקיש לשאר כה"י) (ועיין ריינר, תלמידים, עמ' 103 – 104 לבידור התיארוך של הדיון המתואר במקור זה) לעומת זאת, נכדו, ר' ברוך ב"ר אברהם, הכריע בהחלטיות כדעת רבינו אפרים (תשובות בעלי התוס', סימן ק"ו, עמ' 194).

²⁷³⁷ נושא זה נדון בסמוך להלן, בהרחבה.

²⁷³⁸ ספר רקח, סימן תנ"ב, עמ' שא (עמ' 174 עמודה א).

בטל, אך לא דין חנין, שזה רק בבשר בחלב. לעומת זאת, ראב"ה, כמו רא"ם, פסק שמין במינו בטל בששים כן שהחלת דין חנין בתערובת מין במינו היא מתוך יסוד הלכתי אחר לגמרי. יצוין, כי ראב"ה מזגיש בסוף דבריו²⁷³⁹ שאנו פוסקים שאפשר לסוחטו אסור. כך הסביר רא"ם את נקודת יסוד עניין אפשר להפרידו שכאמרינן חנין זה בגלל שאפשר לסוחטו אסור.

בסימן נוסף בספר רקה הביא ראב"ה את הדיון מספר התרומה, בציון מקורו²⁷⁴⁰, בקיצור ובדילוגים²⁷⁴¹. זאת, תוך השמטה של פסקת הדחייה של שיטת רבינו אפרים²⁷⁴², וראיותיו של רבינו אפרים (הן הובאו בדיון של ראב"ה עצמו בנושא, כאמור לעיל) מלבד סוגיית "דיקולא" המופיעה בקיצור נמרץ²⁷⁴³. מסקנתו של רבינו ברוך לגבי המלח הבלוע מדם הובאה. אולם, נראה שראב"ה מודה לה, לא מדין חנין אלא מפני שאי אפשר לדעת כמה דם בלע המלח, ולכן יש לשער כנגד כולו.

יצוין, כי בכ"י מעש"ר מלוקטים מקורות רבים הבנויים על הנחת היסוד כי דין חנין חל בכל האיסורים²⁷⁴⁴, וכן הוא גם במקורות מספר בספר רקה²⁷⁴⁵. אולם, כל המקורות הללו אינם מתורגמו של ראב"ה עצמו, ואילו המקורות שבספר רקה אינם דיונים ישירים בנושא זה, והובאו בשל עניינים הלכתיים אחרים, תוך ציון מקורם, מלבד מקור אחד שאינו משקף את דעת ראב"ה לכל אורכו ועניינו²⁷⁴⁶, וראב"ה לא שילבו, אפוא, בספרו על מנת להכריע כמותו בעניין זה. לעומת זאת, מדיונו של ראב"ה בעניין בני מעיים שנמלחו עם איברים אחרים, בו לא הוזכר כלל דין האיברים האחרים אלא רק איסורם של בני המעיים, נראה בעליל כי אין דין חנין באיסור דם²⁷⁴⁷.

²⁷³⁹ אחרי הבאת מאמר ממדרש תנחומא שהמוטה של תרגול היא אחת מס' בכנפיו, וייתכן שכוונת המובאה לרמז שגם מין במינו, כמו תרגול וכנפיו, בטל בששים.

²⁷⁴⁰ ספר רקה, סוף סימן תל"א, עמ' רצד. בראש הסימן נכתב "בספר תרומות מצאתי". החצי הראשון של הסימן הוא מספר התרומה סימן ס"ז, עמ' 35 – 36, ואילו החצי השני, הנוגע לעניינו, מקורו שם בסימן נ"ב, עמ' 26 – 27 ותחילת סימן נ"ג, עמ' 28, החל מ- "אמר שמואל". בכ"י פריס (עמ' 170, עמודה א) מופיע הכול ברצף אחד, ואילו בדפוס מתחילה כאן פסקא חדשה, אך לא סימן חדש.

²⁷⁴¹ ציטוטו של ראב"ה מתחיל ממימרת שמואל, וללא כל הדיון הקודם של הר"י הזקן שאין איסור בלוע עובר מחתיכה לחתיכה אלא ע"י רוטב. גם כל הדיון הארוך על עפעוע במליחה וחתיכה מלוחה שנפלה בצירה מתומצת שבמליחה הדם והציר לא מפעפע.

²⁷⁴² ראב"ה השאיר מפסקה זו רק את תמצית ההכרעה שאפשר לסוחטו אסור, ללא קביעה מפורשת שזו ראייה נגזרת נגד רבינו אפרים. כאמור לעיל, ניתן ליישב את שיטת רבינו אפרים עם "אפשר לסוחטו אסור", כך שאין כאן דחייה של שיטתו כלל.

²⁷⁴³ כל הדיון בעניין סוגיית "דיקולא" מופיע כמשפט קצר, כראיה לרבינו אפרים, "מההוא כזיתא דתרבא דנפל לדיקול" דבישרא קלחת ונפל לתוך הרוטב". לכאורה, הדבר תמוה שראב"ה הביא את פירוש רש"י שמנוגד לדעת רבינו אפרים: ואולי כוונתו להביא את הראיה ודחייתה גם יחד, או שיש כאן ט"ס.

²⁷⁴⁴ בתוך מס"ד 38, עמ' 101א שורות 13 – 39 (=מקבילה מקוצרת מעט לאוה"ר, סימן ס"ב, עמ' 29 – 30, והיא תשובת ר' גרשום ב"ר צדוק לר' שלמה ב"ר אליעזר, בעניין כבד ובלב, לעיל); בתוך מס"ד 39, עמ' 101א, שורות 39 – 40 (=תשובת רבי יצחק ברבי יהודה במעה"ג, סוף סימן ג, עמ' 4 ובתחצו"ל, סי' ע"א, עמ' מג, לעיל, בעניין כבד); מס"ד 43, עמ' 101ב, שורות 16 – 18 (ונכפל במס"ד 59, עמ' 102א שורות 38 – 40. המקור מדברי רש"י, לעניין חלב); מס"ד 54, עמ' 101ד, שורות 3 – 23 (=תשו"ר, סימן קנ"א, עמ' 172 – 174, לעיל, בעניין כבד); מס"ד 55, עמ' 101ד שורות 23 – 26 (=תשו"ר, שם, סוף הסימן הנ"ל וסימן שכ"ב, עמ' 334, בעניין לב); מס"ד 77, עמ' 102ג, שורות 37 – 42 (=תשו"ר, סי' שני"ז, עמ' 357, לעיל, לעניין כבד ולב בפשטידא); מס"ד 98, עמ' 103ד, שורות 35 – 37 (מקור בשם ר"ת שיש חנין במלח על הבשר מהדם); מס"ד 102, עמ' 104א, שורות 12 – 20 (תשובת רבינו יב"ק אביו בעניין תרנגולת שנמלחה מבחוץ ולא מבפנים. יש איסור חנין בדם); מס"ד 114, עמ' 104ד, שורות 19 – 37 (=אב"ן העזר, סי' י"ז, אות ב, עמ' 15 – 16, בקיצור ובסתם. יש חנין בבשר שהתבשל ללא מליחה); מס"ד 115, עמ' 104ד, שורות 38 – 48 (=סדור"ר, סימן תקצ"ז, עמ' 287 – 288, בקיצור מה. יש חנין בדם); מס"ד 128, עמ' 105ג, שורות 2 – 13 (=לשון רש"י, חולין קט, ד"ה "ותו לא מידי" (בחלק הנוגע לנושא ביטול מין במינו) ומקבילתה בתחצו"ל, סימן פ"ד, עמ' מו- 46. יש חנין בחלב); שם, מס"ד 129, שורות 29 – 32 (בתוך תשובת רבינו אש"ל. יש חנין בדם); מס"ד 145, עמ' 107א, שורות 27 – 40 (=אב"ן העזר, בתוך סימן אלף וצ"ח, עמ' קו); מס"ד 154, עמ' 107ג שורה 16 – עמ' 107ד שורה 1 (=אב"ן העזר, בתוך סימן אלף וק"י"א, עמ' קלד-קלה, בהשמטות); מס"ד 157, עמ' 107ד שורות 23 – 43 (שם, בתוך סימן אלף וק"י"ב, עמ' קלז-קלח).

המקורות הנוגעים לנושא חנין בדבוק (בעיקר מס"ד 24, עמ' 100ג שורה 46 – עמ' 100ד שורה 9 ומס"ד 31, עמ' 100ד, שורות 34 – 37) ידונו להלן בהרחבה.

²⁷⁴⁵ ספר רקה, סימן רנ"ו, עמ' קמג (חנין) בהגעלת כלי מדין. מקורו במפורש מספר התרומה, סימן נ"ה, עמ' 29. אולי כאן הואיל וההקשר ההלכתי הוא כללי ודיני הגעלת כלי חמץ לפסח, וחמץ בפסח אוסר במשהו גם ללא דין חנין, הובאו כך הדברים, כי באמת להלכה ראב"ה מודה שיש לנהוג כאמור בספר התרומה, אם כי לא מטעמו ואגב זאת הובא כל הדיון הלמדני, למרות שאינו נצרך לגוף הדברים; סימן תמ"ד, עמ' רצח (גם כאן מקורו מספר התרומה (שצוין באמצע סימן תמ"ג, עמ' רצז), סי' ע"ה, עמ' 39, לגבי מה צריך חכם לחקור כשבא להתיר); סימן תס"א-תס"ב, עמ' דש (יש דין חנין בעקרון איסור תולעים ודם. אך מקורו מספר התרומה במפורש, וגם נשלל שם היישום המעשי וממילא אין נפקות הלכתית); סימן תפ"ח, עמ' שכג (חתיכה שהתבשלה ללא מליחה, יש בה דין חנין. אך כל הדיון הוא, במובהר, על-פי שיטת רש"י לגבי תערובת מין במינו, כך שבכל מקרה זה לא מייצג את דעת ראב"ה עצמו).

²⁷⁴⁶ כפי שעולה מפירוט המקורות בשתי ההערות הקודמות.

²⁷⁴⁷ כ"י מעש"ר, מס"ד 29, עמ' 100ד, שורות 27 – 33. גם בדיון הקצר יותר בספר רקה, סימן תט"ו, עמ' רצ, ובמקבילה בכ"י מעש"ר, מס"ד 125, עמ' 105ב, 32 – 40, אין אזכור למעמד שאר הבשר. זאת, בניגוד לדברי רבינו יואל הלוי, לעיל, שאסר במפורש את שאר הבשר מפני שבני המעיים נעשו נבילה ואסורים אותו. כן עולה גם מדבריו של ראב"ה בעניין חתיכה שהתבשלה ללא הדחה אחרונה, בהם נזכר שחתיכה זו נאסרה (ספר רקה, סימן תי"ח, עמ' רצ-רצא), העומדים בניגוד לתשובת רבינו אש"ל בעניין זה (המופיעה בכ"י מעש"ר, כמצוין לעיל), שהיא המקור לדברי ראב"ה (כפי שיעלה להלן בדיון בנושא זה), בה נזכר במפורש שהחתיכה נעשית נבילה ואוסרת את שאר החתיכות. אמנם, ראב"ה עוסק במקרה בו החתיכה נמצאת לבדה, אך עצם העובדה שלא הזכיר את המקרה שדן בו רבינו אש"ל רומזת על אי החלת דין חנין כאן.

5. חנין בדבוק

נושא נוסף בו עסקו רבותינו הראשונים הנו השאלה האם יש דין חנין כאשר החתיכה שאנו באים לאסור בושלה או נמלחה יחד עם חתיכות היתר נוספת, אלא שמאכל האיסור היה דבוק רק לחתיכה זו בעת הבישול. האם נאמר שמציאות זו דומה לחתיכה שנאסרה וחזרה והתבשלה עם חתיכות היתר או שנאמר שהאיסור מתפשט במקרה זה בין כל החתיכות והן מצטרפות לבטלו.

דעת רבי יצחק ברבי יהודה ורש"י הייתה כי במקרים מעין אלו אכן יש דין חנין²⁷⁴⁸. פסיקה זו נתמכת, בתשובה אחרת של רבי יצחק ברבי יהודה, בראיה נגזרת מדין התלמוד לעניין חנין בטיפת חלב שנפלה על חתיכת בשר²⁷⁴⁹. הכרעה זו ומטעם זה הייתה נחלת חכמים רבים בדורות הבאים. כך הורה בקהילת שפירא לעניין כבד, עוד לפני גזרות תתנ"ו²⁷⁵⁰ וכן הוא בתשובת ר' גרשום ב"ר צדוק לעניין לב דבוק²⁷⁵¹. זו הייתה גם שיטתו של ר' אב"ן, תוך הדגשה כי אין הבדל בין דין חנין בכבד דבוק לבין דין חנין בטיפת חלב בדברי הגמרא²⁷⁵², ובעקבותיו ועל-פי פסקי רש"י, אצל רבינו אב"ן²⁷⁵³, כך הכריע, כדבר פשוט, גם רבינו ברוך ממגנצא²⁷⁵⁴.

החכם הראשון בין חכמי אשכנז וצרפת שניתן ללמוד מהרצאת דבריו על פקפוק לגבי סברת חנין בדבוק הוא הר"י הזקן²⁷⁵⁵. הר"י הביא ראיה נגזרת חדשה לדין חנין בדבוק²⁷⁵⁶, מלשון המשנה (חולין צו:): לגבי ירך שבושלה עם גיד הנשה שלה, ולפיה הירך אסורה "אם יש בה בנותן טעם", ואם כן לא מתחשבים במים שבקדירה, ככל הנראה מפני שהגיד דבוק בירך ולכן טעמו מתפשט רק בה. כמו כן, הרחיב הר"י בהסבר הראיה הנגזרת מדין טיפת חלב, על בסיס פירוש רש"י על אתר²⁷⁵⁷. אולם, הר"י דוחה את שתי הראיות הנגזרות. לגבי הראיה מסוגית "טיפת חלב", הר"י מפרש סוגיא זו בצורה שונה מרש"י וממילא נדחת, בדרך הפרשנות, הראיה מכאן לעניין חנין בדבוק²⁷⁵⁸. באשר לראיה שהביא הר"י עצמו מדין הירך, הוא דוחה אותה הן בדרך הפרשנות, שפירוש מלת המפתח "בה" אינו "בה- בירך" אלא "בה- בקדירה כולה", והן בדרך ההגהה, "ויש ספרים דלא גרסי בה". הר"י מוסיף שגם אם נאמר דין חנין לגבי כבד דבוק, אין הדבר דומה לירך שבושלה עם גיד הנשה, שהרי שם הסברא נותנת שאיסור הגיד מתפשט גם לרוטב ולא רק לירך. אמנם, יש להדגיש כי הר"י רק דחה את הראיה שהביא, אך לא חלק מפורשות על עצם הדין של חנין בכבד דבוק, ולא מצאנו מקור בו עשה כן²⁷⁵⁹.

²⁷⁴⁸ תשובת רבינו יצחק ב"ר יהודה על כבד דבוק בעוף (תחצו"ל, סימן ע"א, עמ' מג; מעה"ג, סימן ג, עמ' 4 והמצוין שם; אוה"ר, סימן ס"ח, עמ' 32 – 33 והמצוין שם; וספר הפרדס, עמ' קנב-קנז); דיווחו של רבינו עזריאל ב"ר נתן על דעת רש"י באותו נושא (תחצו"ל, סימן ע"ב, עמ' 43; אוה"ר, סי' ס, עמ' 28 – 29, ובמצוין שם; תשו"ר, סימן קנ"א, עמ' 172 – 174), וכן הוא בסתם במעה"ג, סי' ב, עמ' 3 לעניין כבד ובסדור"ר, סי' תקפ"ח, עמ' 283 לעניין לב דבוק. כך הוא גם במקור שבכ"י פריס הספריה הלאומית heb. 326, עמ' 115 עמודה ב לגבי חלב הדבוק בחתיכה ונמלח עמה.

²⁷⁴⁹ תשובת ר"י בר"י לעניין "עשרה תרגולים שנתבשלו...ונמצא כבד דבוק באחד מהם" (מעה"ג, סימן ג, עמ' 3; פרדס, עמ' קנב; תשו"ר, סימן ק"נ, עמ' 172; אוה"ר, סימן ס"ז, עמ' 32 והמצוין שם).

²⁷⁵⁰ מעה"ג, סימן ג, עמ' 4, ויעוין בן-גדליה, חכמי, עמ' 150.

²⁷⁵¹ אוה"ר, סי' ס"ב, עמ' 30.

²⁷⁵² אב"ן העזר, סימן י"ג, עמ' 11 – 12, במסגרת דיני כבד, ובקצרה, ללא ראיה, בתוך סי' כ, עמ' 18.

²⁷⁵³ אבי העזרי, בתוך סימן אלף וקנ"א, עמ' קלג-קלד.

²⁷⁵⁴ דבריו של רבינו ברוך הובאו בספר המרדכי על מסכת חולין, סימן תרפ"ד, ונגעו למקרה שהיה בפני "רבותינו במגנצא" לגבי חלב הדבוק בריאה: "ואני ברוך דנתי לפנייהם ואמרתי שאין להתיר חדא שפסקו הגאונים כל מקום שדבוק האיסור עם ההיתר אמרינן חתיכה עצמה כנבלה וא"כ צריך לשער כנגד כל הריאה ואפילו אם תאמרו כשאר הגאונים וכמורי רבינו יקיר שהיה אומר דלא אמרינן חתיכה עצמה נעשית נבלה אלא דוקא בבשר בחלב מ"מ...". אם כן, פשוט היה לרבינו ברוך כי יש דין חנין באיסור דבוק, והחלתו כאן תלויה אם קיים בכלל דין חנין באיסור זה. רוב דיונו של רבינו ברוך ומסקנתו "המחמיר תבא עליו ברכה", נוגעים לצלע השנית של טיעונו, לגבי שיעור האיסור ע"י מליחה.

²⁷⁵⁵ את דבריו הביא תלמידו רבי יהודה מפריס (שירליאון), כפי עדותו של תלמידו שלו, ר"י ב"ר משה בספר או"ז, ח"א, סימן תנ"ב, עמ' 129: "כתב מורי רבינו יהודה ב"ר יצחק זצ"ל הוא הנקרא שירליאון אומ' ר"י...עכ"ל".

²⁷⁵⁶ אותו הוא מביא בשם "מה שכתוב במחזורים שכתבו תלמידי רבינו שלמה" לגבי כבד דבוק.

²⁷⁵⁷ בסוגיית התלמוד שם מבואר כי הכרעת רבי יהודה הנשיא היא שיש דין חנין כאשר "לא נייער וכיסיה", ורש"י (על אתר) פירש שנייער הוא הערוב והכיסוי הוא רתיחת הקדירה, ומשמע מכך שאם נפלה הטפה על חתיכה ולא הייתה רתיחה מיידית בקדירה, למרות שהיה ערוב, הטעם לא התפשט מעבר לאותה חתיכה, ולכן ניתן לשער את האיסור רק כנגד שיעור חתיכה הזו לבדה.

²⁷⁵⁸ כך נלענ"ד לפרש את לשון המקור: "מיהו אין ר' מפרש שם כשנייער וכסה הכי אלא נראה לו לפרש דאפי' לא העלה הקדירה רתיחה אלא כיסה החתיכה ממי הרוטב או נייערה בקדירה כנגד מקום שנפל האיסור שם מתבטל האיסור בכל מי הקדירה (בכ"י אמסטרדם נכתב "דס הרוטב" במקום "קדירה ומתפשט שם", ואיני יודע להסביר נוסח זה) ומתפשט שם מיד ואין משערין אלא באיסור עצמו". אמנם, נושא הכבד הדבוק אינו נזכר במקום זה אלא רק בפסקה הבאה, אך מכל מהלך הדברים וסדרם משמע שזהו מוקד הדיון, ואכמ"ל.

²⁷⁵⁹ תשובת הר"י בעניין תרגולת שנמלחה או נצלתה עם חלב או חכבד (שו"ת מהר"ם (מהדורת ר"נ רבינוביץ), סי' קס"ז) עניינה היתר התרגולת או החתיכה עצמה על-פי סברת כבולעו כך פולטו, ואין היא נוגעת לדין חנין בדבוק בבישול (בו אין סברא זו). לגבי ספר התרומה, המייצג המובהק ביותר של תורת הר"י, הרי שבנוסח הדפוס אין נזכר כלל דין חנין בדבוק, אך גם לא נשלל. כך הוא גם ברוב המכריע של כתבי היד (כ"י לונדון; כ"י המבורג ספריית המדינה והאוניברסיטה HEBR 245 [מס' סרט 1049]; כ"י אוקספורד-בודלי קטלוג נויבאוואר 640 [מס' סרט 20221]; כ"י פרמה פלטינה 1231 PARM [מס' סרט 27551]; כ"י פירנצה ספריה לאומית מרכזית MAGL III 38 [מס' סרט 1965]; כ"י רומא-קזנטונה 2989 [מס' סרט 81]; כ"י פריס הספריה הלאומית HEB. 360 [מס' סרט 4345]; 359/1 HEB. [מס' סרט 30132] ו-361 HEB. [מס' סרט 4346]; כ"י בהמ"ל Rab. 1115 [מס' סרט 43223]; כ"י פרמה פלטינה 2897 [מס' סרט 13790]. (בכ"י ברלין ספריית המדינה Or. FOL 358 [מס' סרט 1755] חסר כל הסימן הנוגע לענייננו). אולם, בשלושה כתבי יד (כ"י לונד, כ"י קיימברידג' Add. 668 [סרט 16998] וכ"י וטיקן 145 [מס' סרט 224]) מופיעה פיסקה שלמה הנוגעת לנושא זה, בסוף הדיון בדיני חלב (סימן נו בנדפס). הפסקה מופיעה בחיבורים ושיבושים רבים בכ"י לונד, ובשני כתבי היד האחרים היא מופיעה בשלמותה. במקור זה נאמר מפורשות כי אם לב דבוק לחתיכה הנמצאת בפשטידה היא נאסרת תחילה ואז אוסרת את שאר החתיכות כי אין ששים כנגדה. לענ"ד, לא

דעת ראב"ה, בשם רבותיו, שונה מכל המקורות הנ"ל. אמנם, בכ"י מעש"ר מופיעים מספר מקורות הקובעים כי אכן יש דין חני"ן בדבוק, רובם מהספרות דבי רש"י ומיעוטם מר' אביי²⁷⁶⁰. אולם, לשני מקורות צירף ראב"ה את אי הסכמתו. במקור אחד, אחרי שהביא מקור הקובע כי יש דין חני"ן בכבד דבוק²⁷⁶¹, כתב ראב"ה: "וראיתי שאבי מורי הר"ר יבך כבד בין דבוק בין שאינו דבוק בעוף שיער בס' כנגד הכבד וכן כל רבני שפירא הורו כן". במקור השני, הנוגע לחלב הדבוק בחתיכת בשר²⁷⁶², הוסיף ראב"ה "כך פסק רבי' שלמה זצ"ל אבל אנו משערי' בס' כנגד החלב". בשני המקרים, לא נימק ראב"ה את הכרעתו השונה, האם הסתייגותו הנה מדין חני"ן בדבוק או מעצם החלת דין חני"ן לגבי איסור חלב, כמפורט לעיל.

ביתר הרחבה מופיעה דעת ראב"ה בספר רקח. ראשית, במקבילה למקור הראשון בכ"י מעש"ר, מעיד ראב"ה כי מסורת ההלכה המעשית של אביו, ר' יב"ק ממגנצא, ושל "כל בני שפירא ומגנצא" הנה שאין דין חני"ן בכבד דבוק אלא די בשיעור ששים כנגד הכבד לבדו²⁷⁶³. מסורתו זו של ראב"ה תואמת את עדותו של רבי ברוך ממגנצא על פסיקת "רבותינו שבמגנצא" בדור שלפניו²⁷⁶⁴.

יצוין, כי מסורת זו מנוגדת במידת מה למצב הדברים המתואר במקורות שהובאו לעיל, באשר לתקופה הקדומה יותר, ולפיהם רבי יצחק ברבי יהודה, ראש ישיבת מגנצא, הורה שבמקרה זה קיים דין חני"ן ושכן הורה הלכה למעשה גם בשפירא, ואכן, במקור אחר מנגיד ראב"ה במפורש את דעת אביו "וכל רבותי" האמורה עם מה "שראיתי במעשה הגאונים" כי יש דין חני"ן בכבד דבוק, ומכריע כדעת רבותיו²⁷⁶⁵.

ביאור לבסיס ההכרעה כי אין להחיל את דין חני"ן על כבד דבוק נמצא, במשתמע, באזכור השלישי של הנושא, במסגרת ביאורו הכללי של ראב"ה למהותו ותחולתו של דין חני"ן בכלל²⁷⁶⁶. במקור זה, שנדון בהרחבה לעיל, מובא דין לב דבוק כדוגמא למקרה בו נשללת החלת דין חני"ן בשל סוג האיסור. מכיוון שראב"ה השווה במפורש את דיניהם של לב דבוק וכבד דבוק, כדלעיל, גם נכונה ההנמקה לגבי שניהם. אם כן, לדעת ראב"ה אין הקביעה ההלכתית כאן מתבססת על שאלת חני"ן באיסור דבוק, אלא על עצם הגדרת האיסורים בהם קיים דין חני"ן²⁷⁶⁷.

אולם, מהמקורות שנדונו לעיל, נראה בעליל כי רבותיו של ראב"ה קבלו, כעקרון, את האפשרות שיש דין חני"ן באיסורי דם, אך שללו את יישומו בכבד דבוק, מפני שלשיטתם אין דין חני"ן בדבוק. ראב"ה המשיך את מסורת הפסיקה המעשית של רבותיו בנקודה זו, אך ביסס אותה על יסודות הלכתיים שונים משלהם, ולכן הציג רק את הכרעתם ולא נימק אותה על-פי דרכו שלו²⁷⁶⁸.

6. חני"ן- משמעות הדין

נושא שלישי בו נחלקו רבותיו הראשונים בעניין חני"ן, הוא בהגדרתו וגדריו של דין זה. האם החתיכה הנאסרת נחשבת כעת כאסורה מצד עצמה, על-פי הגדרת המין שהיא עצמה שייכת לו ואופיו, או שכל השלכות הדין הוא רק לכמות האיסור שיש לבטלו, אך החתיכה תהיה מוגדרת על-פי המין של המאכל שאסר אותה ואופיו. יצוין, כי דיון זה רווח במסגרת השיטה שמין במינו אינו בטל, מפני שאז יש חשיבות מכרעת לשאלת הגדרת מינה של החתיכה הנאסרת שנעשתה נבלה²⁷⁶⁹. לעומת זאת, על-פי השיטה שגם מין במינו בטל בששים תתעורר השאלה בעיקר במקרה בו

ניתן להכריע במקרה זה אם מדובר בפסקה מקורית שחיבר רבינו ברוך ומדובר בהבדלי מהדורות, או שזו תוספת שאינה מדבריו.

²⁷⁶⁰ בתוך מס"ד 38, עמ' 101א שורות 13 – 39. (=מקבילה מקוצרת קמעה של אוה"ר, סימן ס"ב, עמ' 29 – 30); בתוך מס"ד 39, עמ' 101א, שורות 39 – 40 (= תחילת תשובת רבי יצחק ברבי יהודה שבמעה"ג, סוף סימן ג, עמ' 4 (המלה הראשונה נמצאת בעמ' 3); מס"ד 44, עמ' 101ב, שורות 19 – 28. (=תשובת רבי יצחק ברבי יהודה הנ"ל); מס"ד 54 – 55, עמ' 101ד, שורות 3 – 26 (=תשו"ר, סימן קנ"א, עמ' 172 – 174, ע"פ המקבילות, ומס"ד 55 (שורות 23 – 26), שם, סימן שכ"ב, עמ' 334); מס"ד 77, עמ' 102ג, שורות 37 – 42 (=תשו"ר, סי' שני"ז, עמ' 357); מס"ד 128, עמ' 105 ג, שורות 2 – 13 (=לשון רש"י, חולין קט; ד"ה "ותו לא מיד" (בחלק הנוגע לנושא ביטול מין במינו) ומקבילתה בתחצו"ל, סימן פ"ד, עמ' מו- 46); מס"ד 154, עמ' 107ג שורה 16 – עמ' 107ד שורה 1 (=אבי העזרי, בתוך סימן אלף וקכ"א, עמ' קלד-קלה, בהשמטות); מס"ד 157, עמ' 107ד שורות 23 – 43 (=שם, בתוך סימן אלף וקכ"ב, עמ' קלז-קלח) ²⁷⁶¹ מס"ד 24, עמ' 100ג שורה 46 – עמ' 100ד שורה 9 (=סדו"ר, סימן תקצ"ה, עמ' 287, בשנויי לשון וסגנון).

²⁷⁶² מס"ד 31, עמ' 100ד, שורות 34 – 37, מקורו בספרות דבי רש"י, ולא מצאתי לשון זו שם, אם כי יש ניסוחים דומים. דעת רש"י בנושא זה שנויה במחלוקת, בשל התבלטותו בהגדרת "מין" לעניין חלב ובשר.

²⁷⁶³ ספר רקח, סימן תל"ט, עמ' רצו (עמ' 171 עמודה א).

²⁷⁶⁴ עדותו של רבינו ברוך פותחת את דיונו שצוין לעיל: "מעשה בא לפני רבותינו שבמגנצא" שנמלחה ריאה של כבש עם כמה חתיכות בשר והנה מצאו יותרת הכבד דבוק בריאה שלא ניטל הקרום שלה האסור משום חלב והיו רבותיו רוצים להתיר בס' הכל לפי שיש בחתיכות של בשר יותר מס' לבטל אותו קרום ואני ברוך דנתי לפניכם ואמרת...". אם כן, חכמי מגנצא לא דנו את הריאה כולה כנבילה, מתחילה. המקרה אירע בדור רבותיו של ראב"ה, שכן בהמשך המקור (הנוגע לדיון בשיעור ביטול איסורים במליחה) מזכיר רבינו ברוך כי, לאחר מעשה, דן במקרה זה עם רבינו משה הכהן ועם רבינו יואל הלוי. יצוין, כי רבינו ברוך אינו מציין אם חכמי מגנצא קבלו את דבריו, אך מכיוון שעיקר דבריו מוקדש לנושא שיעור ביטול איסור ע"י מליחה, נראה כי אין להוכיח ממקור זה מה היו נימוקי עמדתם של חכמי מגנצא.

²⁷⁶⁵ ספר רקח, בתוך סימן תמ"א, עמ' רצו (עמ' 171 עמודה ב). עם זאת, נראה לומר כי אין מדובר בהכרח על שינוי בהכרעה ההלכתית ובמנהג המעשי, אלא במחלוקת קדומה יותר, שכן המקורות הקדומים יותר הם מבית מדרשם של חכמי האסכולה של וורמס-קלן ואילו "כל רבותי" של ראב"ה בשפירא הם בעיקר מבני חכמי האסכולה הקלונימוסית (יעוין כ"י מעש"ר, מס"ד 83, עמ' 103א, שורות 2 – 4 ומס"ד 90, עמ' 103ב, שורות 20 – 23), למעט רבינו שמריה ור' יצ"א הבחור (הגדרת האסכולות וסיווגן מקורן בניתוחן ומסקנותיו של בן-גדליה, חכמי, כמפורט במבוא לעבודה זו), ואם כן ייתכן שמדובר בגלגולה של מחלוקת קדומה בין האסכולות ולא בשינוי.

²⁷⁶⁶ ספר רקח, סימן תנ"ב, עמ' שא. מקור זה נדון ביתר פירוט לעיל.

²⁷⁶⁷ כפי שעולה גם מדברי רבינו ברוך ממגנצא, שהובאו לעיל.

²⁷⁶⁸ זאת, בניגוד לדברי מיארה, המפרשים, עמ' 113, כי ראב"ה הכריע כדעת רבותיו ממש, ועל בסיס דבקותו במסורת אבות.

²⁷⁶⁹ יעוין: תחצו"ל, סימן ע"ב, עמ' 43 (החתיכה נחשבת כאיסור עצמי ואוסרת את בנות מינה); מעה"ג, סימן ט"ז, עמ' 10 (ובמקבילה בספר הפרדס, עמ' קסה. הגדרת החתיכה הנאסרת היא הן לפי מין האוסר והן לפי המין הנאסר, להחמיר לשני הצדדים); ספר הפרדס, עמ' קכו (בתוך "הילכות שחיטה ובדיקה שחיבר רבינו שמואל". החתיכה

החתיכה הנאסרת היא שומנית או מלוחה, אך לא המין האוסר, ואז תהיה הנפקות בהגדרה אם החתיכה הנאסרת תפגע ותאסור או תבטל רק בהיעדר טעם, ולא רק בששים, או שלא²⁷⁷⁰. מכיוון שראב"ה פסק שמין במינו בטל בששים, ושכלל אין דין חני"ן אלא בבשר בחלב או במין במינו, כמבואר לעיל, אין אצלו משמעות לשאלה זו²⁷⁷¹, והיא אכן נזכרת, בקצרה, רק בציטוטיו מדברי חכמים אחרים²⁷⁷².

7. חתיכה הראויה להתכבד

מקור המונח "חתיכה הראויה להתכבד בפני האורחים" הנו בסוגיית התלמוד (חולין ק). הסוגיא שואלת על דין המשנה (שם, צו:) שחתיכת נבילה וחתיכת דג טמא אוסרת את כל החתיכות שנתבשלה עמה אם האדם אינו מכירה, מדוע לא תיבטל החתיכה ברוב? ומשיבה²⁷⁷³ "שאני חתיכה הואיל וראויה להתכבד בה לפני האורחים", ולכן איננה בטלה כלל²⁷⁷⁴.

רבותינו הראשונים דנו בהגדרת דיני "חתיכה הראויה להתכבד", על בסיס השוואת דברי התלמוד בסוגיא זו לבין מקורות אחרים בתלמוד בהם לא נעשה שימוש במונח זה. לצורך דיון בשיטת ראב"ה, יובאו עיקרי הדברים בקיצור. החכם הראשון²⁷⁷⁵, ככל הידוע לנו, אשר עסק במפורש בהגדרת "חתיכה הראויה להתכבד" הנו הר"י הזקן²⁷⁷⁶. הכלל שקבע מתבסס על ראייה נגזרת משולבת על בסיס סתירה לכאורית בין שתי סוגיות, בהן לא נזכר במפורש דין חתיכה הראויה להתכבד²⁷⁷⁷. מחד, נאמר (ע"ז עד.) שחתיכת בשר בחלב אינה בטלה ומאידך נאמר (יבמות פא:) שחתיכת חטאת טהורה שנתערבה בחתיכות בשר חולין אינה בטלה ואילו חתיכת חטאת טמאה שנתערבה בחתיכות חטאות טהורות בטלה במאה. הרי בכל המקרים האלו מדובר בחתיכת בשר האסורה בהנאה, ומדוע יש הבדל הלכתי בין המקרים. על כך השיב הר"י כי כל חתיכת איסור הראויה מבחינת גודלה להתכבד בה בפני אורחים²⁷⁷⁸. יהיה לה דין "חתיכה הראויה להתכבד" אם אחרי ביטולה בתערובת זו אכן ניתן יהיה להגישה בפועל לפני אורחים ולהתכבד בה

נחשבת כאיסור עצמי; אבי העזרי, סימן תתקמ"ב, עמ' קיד-קטז (פרי שיש בו תולעת מוגדר כאיסור עצמי); שם, סימן אלף וק"ג, עמ' קיז (רבינו אבי"ה מביא את דברי הרשב"ם שמגדירים את החתיכה הנאסרת לפי מין האוסר ולפי המין הנאסר, להחמיר לשני הצדדים. זאת, מפני שהולכים אחר הטעם ואחר השם. ר' אבי"ה עצמו חולק וסובר שמגדירים רק לפי השם, וממילא החתיכה הנאסרת תוגדר כאיסור עצי לפי מינה שלה, ומביא ראיות מדין חני"ן בבשר בחלב, אך כותב שראוי להחמיר כרשב"ם); שם, סימן אלף וק"ז, עמ' קכד (לפי רשב"ם ור"ת בבשר בחלב מוגדר גם הבשר כנבילה וגם החלב ואוסרים בשני המינים במשהו. הר"י הזקן חולק שהחלב ייחשב כבשר אסור לעניין הגדרת מין במינו ולא כאיסור עצמי. מחלוקת זו מופיעה גם בתוס', חולין קח:, ד"ה "אמאי"; שם, סימן אלף וקמ"ד, עמ' ריא-ריג (ובמקבילה הקצרה שבתו"פ, סימן כ"א, עמ' 51. החתיכה נעשית איסור עצמי לעניין תערובת מין במינו, רק בבב"ח או במין במינו, אך במין בשאינו מינו היא נעשית נבילה לעניין שיעור הביטול אך לא לעניין ההגדרה); תו"פ, סימן כ"ח, עמ' 58 – 59 (באיסור שנבלע בהיתר אומרים לעניין השיעור שכאילו הבלוע הוא בעין כי הטעם נתפשט בכל החתיכה, וכל החתיכה נאסרה, אבל מבחינת הגדרת מין היא תיחשב כמינו של הדבר האוסר ולא כמינה המקורי, לקולא ולחומרא, אבל בבב"ח בגלל הסברה שכל אחד לבדו מותר ורק ביחד אסורים אז כל אחד מהם נחשב כמינו המקורי).

²⁷⁷⁰ לדעת ר"ת מוגדר מלח הבלוע מדם כמלח איסור ואינו בטל, מפני מליחותו. זאת אומרת, שאופי האיסור נקבע לפי החתיכה הנאסרת (כ"י מעש"ר, מס"ד 98, עמ' 103, שורות 35 – 37, ובמצוין שם) לעומת זאת, יעויין בדיונו הנרחב של הר"י בספר התרומה, סי' נ"א-נ"ב, עמ' 25 – 28, המבוסס על היסוד שכל דין חני"ן הוא לעניין שיעור הביטול, אך אופי האיסור (לעניין שמנונית או מלח) נקבע ע"פ המאכל האוסר המקורי ולא לפי אופיו של המאכל הנאסר, ולכן מלח הבלוע מדם בטל בששים, כי הוא נידון כאיסור דם (וכן הוא בסוף תשובת הר"י לגבי חיטה שנמצאה בתרנגולת בפסח (שו"ת מהר"ם (דפוס פראג), סי' קע"ז). כך פסק גם רבינו ברוך עצמו, שם, וכן נפסק, לגבי שמנונית, במקור שבתו"פ, סימן ב, עמ' 25.

²⁷⁷¹ אם החתיכה הנאסרת הוא מלוחה או שומנית, אזי ממילא נכון הדבר גם לגבי המאכל האוסר, שהרי הוא בן מינה.

²⁷⁷² ספר רקח, סוף סימן תל"א, עמ' רצד (מקורו במפורש מהתרומה, לעיל); שם, סימן תפ"ח, עמ' שכג (הדיון סובב, במוצהר, על שיטת רש"י בעניין ביטול מין במינו); כ"י מעש"ר, מס"ד 98, עמ' 103, שורות 35 – 37, ובמצוין שם) לעומת זאת, יעויין בדיונו הנרחב של הר"י בספר התרומה, סי' נ"א-נ"ב, עמ' 25 – 28, המבוסס על היסוד שכל דין חני"ן הוא לעניין שיעור הביטול, אך אופי האיסור (לעניין שמנונית או מלח) נקבע ע"פ המאכל האוסר המקורי ולא לפי אופיו של המאכל הנאסר, ולכן מלח הבלוע מדם בטל בששים, כי הוא נידון כאיסור דם (וכן הוא בסוף תשובת הר"י לגבי חיטה שנמצאה בתרנגולת בפסח (שו"ת מהר"ם (דפוס פראג), סי' קע"ז). כך פסק גם רבינו ברוך עצמו, שם, וכן נפסק, לגבי שמנונית, במקור שבתו"פ, סימן ב, עמ' 25.

²⁷⁷³ בסוגיא מסויגת השאלה רק לפי השיטה "את שדרכו לימנות שנינו", דהיינו שרק איסורים שמקפידים תמיד למנותם אינם בטלים, ואילו חתיכת נבילה לפעמים נמכרת על-פי השערה ולא במניין מדויק (על-פי דברי רש"י, על אתר, ד"ה "כל שדרכו לימנות" וד"ה "אלא למ"ד את שדרכו").

²⁷⁷⁴ במשנה נאמר "בזמן שמכיר בנותן טעם ואם לאו כולן אסורות והרוטב בנותן טעם", ואם כן החתיכות האחרות נאסרות אפילו אין נתינת טעם ויש ששים כנגד חתיכת האיסור.

²⁷⁷⁵ בפירוש המיוחס לרגמ"ה (על אתר) נאמר "שאני חתיכה הואיל וראויה להתכבד וכו' – כלומר דדבר חשוב הוא", זהו הטעם לדין אך לא הגדרה, מה גם שכך נאמר שם לפני כן בהסבר שיטת "את שדרכו לימנות" – "דבר החשוב... אבל חתיכה של נבלה דאין דרכה לימנות...".

²⁷⁷⁶ בפירוש רש"י על אתר אין ביאור למונח כלל, וכן הוא בספרות דבי רש"י (אמנם בתשו"ר, סימן קמ"ג, עמ' 166 – 167, במסגרת דיון בדיני תולעים, נזכר המונח "חתיכה", אגב אורחא, אך ללא הגדרה).

²⁷⁷⁷ ייחוס הדברים להלן לר"י הזקן מפורש בחידושי הריטב"א, על אתר, ד"ה "שאני חתיכה הואיל וראויה להתכבד לפני האורחים", עמ' קפג, ליד הערה 771. אמנם, בספר התרומה, סימן נ, עמ' 24 – 25, שעל דבריו יתבסס דיונו להלן, לא מופיע במפורש שמו של הר"י על הדברים, אלא רק על הדיון המופיע שם אחריו, אך ידוע הוא כי כל דברי רבינו ברוך (בסתם) מיוסדים על תורת הר"י הזקן (אורבך, בעה"ת, עמ' 349 – 350).

²⁷⁷⁸ הדיון מתחיל בדין חתיכה נבילה, שעליה נאמר במפורש בתלמוד שהיא ראויה להתכבד, בהצעת הנימוק שהיא ראויה להתכבד בפני אורחים גויים, שכן היא מותרת בהנאה. על נימוק זה מקשה הר"י מהסוגיות המובאות בפנים ומתוכן ועל פי פירושו להן מגיע להגדרת "חתיכה הראויה להתכבד" האמורה.

²⁷⁷⁹ לגבי נקודה זו מתבסס הר"י על ראייה ישירה מהמשנה לגבי חתיכת נבלה ומראה נגזרת מהסוגיא הנ"ל במסכת ע"ז. זאת, להבדיל מטיפת חלב שנפלה על חתיכת בשר הבטלה בששים מכוח ראייה ישירה מהמשנה במסכת חולין.

בפניהם²⁷⁷⁹. זאת, אם איסורה הוא עצמי, כגון חתיכת נבילה או חתיכת חטאת, ולא מדובר בחתיכת היתר שנאסרה ע"י בליעת טעם איסור.

לדעת רבינו אבי"ה הגדרת "חתיכה הראויה להתכבד" שונה בתכלית²⁷⁸⁰. מסקנתו היא שכל חתיכת איסור הראויה מבחינת גודלה להתכבד בה בפני אורחים, יהיה לה דין "חתיכה הראויה להתכבד" רק אם הייתה אסורה מתחילת יצירתה ולא הייתה מותרת לעולם, אך לא אם נאסרה לאחר מכן, כגון חמץ בפסח. זאת, מכוח דרישתו הכללית להתקיימות תנאי זה בכל הדברים שאינם בטלים, כגון בריה ו-"את שדרכו למנות". ר' אבי"ה תומך דבריו בראיה הנגזרת המשולבת שאותה הביא הר"י, לעיל²⁷⁸¹. ר' אבי"ה מסביר שחתיכת נבילה אסורה מבריייתה, כי מדובר בנבילה מתחילתה, ואילו חטאת נאסרה רק אח"כ²⁷⁸². זאת, תוך הדגשה כי המדד של איסור ההנאה אינו בעל משמעות כלל²⁷⁸³, מכוח ראיה נגזרת מכך שחתיכת בשר בחלב אינה בטלה, למרות שהיא אסורה בהנאה.

שיטת ראב"ה דומה לזו של הר"י הזקן, אך אינה זהה לה. התנאי ההכרחי והמספיק להגדרת חתיכה חשובה בגודלה כחתיכה הראויה להתכבד הוא שהחתיכה הייתה מותרת בהנאה אם הייתה מתבטלת בתערובת, אבל אם גם אחרי ביטול הייתה החתיכה אסורה, אין היא נחשבת "ראויה להתכבד"²⁷⁸⁴. השימוש במדד של מצב החתיכה אחרי ביטולה דומה לדרכו של הר"י, אך ההדגשה המוחלטת של עניין היתר הנאה שונה משיטתו, שבה תנאי זה הוא חלק הכרחי, אך לא מספיק, בהגדרה. אכן, במסגרת רצף ארוך המועתק כולו מספר התרומה מובא במלואו כל דיונו של הר"י בנושא חתיכה הראויה להתכבד, ללא הסתייגות²⁷⁸⁵, ומכאן עולה כי ראב"ה לא תמיד פוסק כמו המקורות המצוטטים בספרו.

יודגש, כי המרכיב של איסור מבריייתו, שהוא מוקד ההגדרה לפי רבינו ראב"ה, אינו מופיע כלל אצל ראב"ה לעניין חתיכה הראויה להתכבד, אך הוא מופיע לעניין הגדרת בריה, על אחר. גם ההבחנה בין חתיכה הראויה להתכבד לבין "את שדרכו" הפוכה מדרכו של ר' אבי"ה, שמשווה ביניהם לעניין תנאי ההגדרה, כאמור.

8. הגדרת המונח "בריה"

א.רקע

מקור המונח "בריה" לגבי דיני ביטול איסורים²⁷⁸⁶ הנו בסוגיית התלמוד (חולין צט: ק.). הסוגיא שואלת על דין המשנה (שם, צו:): שגיד הנשה כשאין האדם מכירו אוסר את כל החתיכות שנתבשלה עמו, מדוע לא ייבטל ברוב? ומשיבה "בריה שאני", ואיננה בטלה כלל²⁷⁸⁷.

רבותינו הראשונים דנו בהגדרת "בריה", על בסיס השוואת דברי התלמוד בסוגיא זו לבין מקורות אחרים בתלמוד בהם נעשה שימוש במונח זה בהקשרים הלכתיים אחרים ובמקומות בהם לא נעשה שימוש במונח זה.

ב. שיטות ההגדרה השונות

החכם הראשון שדן בנושא, ככל שמעלים המקורות שבידינו, היה רש"י²⁷⁸⁸. רש"י הציג כתנאי בסיסי להגדרת "בריה" כי מדובר דווקא בדבר איסור שהיה אסור באיסורו זה כבר מעת יצירתו, ולא מה שנאסר לאחר מכן (כגון נבילה וטריפה)²⁷⁸⁹. זאת, על-פי ראיה נגזרת מדברי רבא (חולין קב:), המחלק בין נבלת ציפור טהורה, שאיסורה בכזית, לבין ציפור טהורה חיה וציפור טמאה, שאיסורה במשהו. רש"י מסביר כי איסור נבילה, בניגוד לאיסור אבר מן החי ואיסור עוף טמא, אינו יוצר דין "בריה" מהטעם האמור, ולכן יש צורך בכזית. תנאי נוסף, העולה ברורות מדבריו, הוא כי רק דבר איסור שלם ייחשב "בריה", ולא חלק ממנו²⁷⁹⁰.

²⁷⁷⁹ לפיכך, מסביר הר"י שחתיכת חטאת טמאה שנתערבה בחתיכות חטאות טהורות אינה ראויה להתכבד, כי גם אם תתבטל, לא ניתן יהיה להתכבד בה כי תהיה מותרת רק לכהנים גברים, בייחוד שלכל הכהנים ממשמרת זו יש זכות שווה בה).

²⁷⁸⁰ הדברים הנוגעים לענייננו נמצאים באבי העזרי, סימן תתק"ה, עמ' קנה-קנט, במסגרת דיונו המקיף של רבינו אבי"ה בנושא "כל שדרכו לימנות שנינו" או "את שדרכו לימנות שנינו". ר' אבי"ה מזכיר את דינה של חתיכה הראויה להתכבד בקצרה גם בתחילת סימן אלף וק"א, עמ' קיג.

²⁷⁸¹ ייתכן שהוא אף רומז לר"י באמרו "והשתא אתיא נמי שפיר מה שמקשים...".

²⁷⁸² בנוסף דן ר' אבי"ה באריכות ברשימת המקרים של "דבר שבמנין" במקורות והתאמתם להגדרה שהביא, ומכוחה מסיק שההגדרה נאמרה דווקא לפי שיטת "את שדרכו למנות". כמו כן, מאריך ר' אבי"ה בדחיית שיטת רש"י (יבמות, פא: ד"ה "דברי הכל לא תעלה", לגבי "את שדרכו"). רש"י לא מזכיר כלל את עניין חה"ל, בדיוק כמו שהסוגיא שם לא מזכירה, ותולה את אי ביטול החתיכה בכך שמדובר בהפסד מועט. אכמ"ל בדברים, שאינם נוגעים ישירות לענייננו.

²⁷⁸³ זאת, להוציא משיטה נוגדת המוכרת לו, שאת בעליה אין הוא מציין - "לפי ששמעת" מפרש בחתיכה של חטאת איסורי הנאה ואינה ראויה להתכבד וקשה על דבריהן מבשר בחלב דע"ז הארכתי בה."

²⁷⁸⁴ ספר רקח, סימן תס"ז, עמ' שח (עמ' 178 עמודה א).

²⁷⁸⁵ הרצף מתחיל בספר רקח סימן ת"ע, עמ' שי, ומסתיים בסוף סימן ת"פ, עמ' שיז, והוא נזכר לעיל בשלהי הדיון בעניין הגדרת "מין", יעויין שם.

²⁷⁸⁶ הביטוי מופיע במקומות נוספים בתלמוד בהקשרים הלכתיים של השיעור לחיוב מלקות, יעויין בהפניות שבמסורת הש"ס על אחר.

²⁷⁸⁷ במשנה נאמר "בזמן שמכירו בנותן טעם ואם לאו כולן אסורין והרוטב בנותן טעם", ואם כן הכול נאסר אפילו אין נתינת טעם ויש ששים כנגד גיד הנשה.

²⁷⁸⁸ בפירוש המיוחס לראב"ה (חולין ק:). נאמר "בריה שאני. כלומר דבר החשוב בפ"ע" נראה בעליל כי זו אינה הגדרה למונח "בריה" אלא בירור משמעותו ההלכתית (שהרי כך נאמר גם לגבי חתיכה הראויה להתכבד, שם - "כלומר דבר חשוב הוא").

²⁷⁸⁹ חולין קב: ד"ה "טמאה בין בחייה בין במיתתה בכל שהוא".

²⁷⁹⁰ שם, קיט, ד"ה "בריה שאני" - "וכי קאמר רב שאין שומר לפחות מכפול כגון חצי פול שאין ברייתו שלמה..."

הריב"ן²⁷⁹¹, חתנו של רש"י, הוסיף ראייה נגזרת נוספת לתנאי "אסור מיצירתו" מסוגיית התלמוד בעניין אי ביטול שור הנסקל (זבחים עג.), שאינה מזכירה את המונח "בריה", ומסביר שהטעם לאי שימוש זה הוא ששור הנסקל אינו איסור החל מעת יצירת הבהמה. אכן, הריב"ן מוסיף תנאי שלישי להגדרת "בריה" והוא שהאיסור יהיה שווה בכל המין, כגון גיד הנשה או נמלים, ובניגוד לביצה שנוצרה ביו"ט, שלא כל הביצים אסורות אלא רק זו, או רימוני פרך, שלא כל הרימונים אסורים אלא רק אלו²⁷⁹². זאת, על בסיס ראייה נגזרת מהמקורות לגבי איסורים אלו (ביצה ג: ומשנה ערלה ג: ז, בהתאמה), שבהם לא נעשה שימוש בדיון בריה.

הרי"י²⁷⁹³ קבל את תנאי השלמות, אבל לא את התנאי שיהיה אסור מעת היצירה²⁷⁹⁴. זאת, על בסיס ראייה נגזרת מאיסורים רבים האסורים מיצירתם²⁷⁹⁵ ואין להם דין בריה. אכן, גם הוא מוציא מגדר "בריה" מאכל היתר שנאסר בשל בליעת טעם איסור²⁷⁹⁶. במקום תנאי האיסור מעת היצירה, הציג הרי"י תנאי אחר, שכל דבר ששמו משתנה אם הוא אינו שלם, נקרא בריה, כגון גיד הנשה, שחלק ממנו אינו נקרא גיד אלא חתיכת גיד²⁷⁹⁷. תנאי זה מתבסס על ראייה נגזרת מדברי רבא בעניין שיעור איסור ציפור, לעיל, וכן מסוגיית שור הנסקל, לעיל. נבילה ושור הנסקל אינם בכלל "בריה", כי גם חתיכה אחת מהם נקראת בשם הקיבוצי המקורי ולא בשם חדש²⁷⁹⁸. אמנם, הרי"י מביא ראייה נגזרת נגדית ממחלוקת רבי שמעון וחכמים (מכות יג.) לעניין הגדרת חיטה כבריה, מפני שאין היא "בריית נשמה", ומסוגיית התלמוד (שם) עולה שאם הייתה בדבר נשמה נקרא הוא "בריה". הראייה נדחית על דרך הפרשנות שלדעת ר"ש באמת אין את תנאי "שמו עליו", ולכן חכמים השיבו לו לשיטתו, אך לשיטתם יש את תנאי "שמו עליו", והלכה כמותם.

ג. חכמי דורו של רב"ה

רבינו שמחה משפירא הכריע כדעת הריב"ן²⁷⁹⁹. לעומתו, הגדיר רבינו אבי"ה "בריה" על-פי הגדרותיו של רש"י²⁸⁰⁰, אליו הפנה, תוך ציון כי קיימות שיטות אחרות, אך הוא דוחה אותן²⁸⁰¹. לתמיכה בתנאי שהאיסור יהיה אסור מיצירתו, שאותו ייחס רבינו אבי"ה גם לקבלה מרבנותיו, הביא הוא את סוגיית שיעור איסור ציפור²⁸⁰² וסוגיית שור הנסקל, לעיל²⁸⁰³. ראייה נגזרת שלישית הוסיף רבינו אבי"ה עצמו ממחלוקת רבי שמעון וחכמים, לעיל, ושם מדובר באיסור טבל, שחל על החיטה עם קצירתה, ומכאן שתנאי זה מוסכם על הכול²⁸⁰⁴. לתנאי השלמות, הביא ר' אבי"ה ראייה נגזרת, מכך שהסוגיא מגדירה את גיד הנשה כבריה, ואילו לגבי חתיכת נבילה או דג טמא (שם), העמידה הסוגיא (שם, ק.) את היעדר הביטול רק במקרה של חתיכה הראויה להתכבד. זאת, מפני שהחתיכה אינה בריה, שהרי היא איננה שלמה²⁸⁰⁵.

כמו כן, הוסיף ר' אבי"ה כי תנאי השלמות מתקיים גם אם רוב הבריה שלמה²⁸⁰⁶. זאת, מכוח ראייה נגזרת מסוגיית התלמוד בעניין דין מלקות על בריה (נזיר נא:), בה לא הוכרעה שאלת רובו ככולו בדיון בריה, ולכן יש להחמיר כאן כי ספק דאורייתא לחומרא. רבינו אבי"ה מעיר כי רבינו אליקים ב"ר משולם²⁸⁰⁷ פירש שם כי הדיון הוא לעניין חיוב במלקות, ולא לעניין טומאה, והוא עצמו תומך פירוש זה בשתי ראיות נגזרות, הן מכך שהסוגיא דנה בנמלה, שאינה מטמאה, והן מסוגיא אחרת (מעילה טז:), בה נאמר שלגבי טומאה אבר אחד מטמא, ללא קשר לגודלו, ואילו לגבי איסור אכילה, יש צורך בכזית²⁸⁰⁸. אכן, לגבי רוב אין צורך בכזית, מפני שיש לו יותר חשיבות.

ד. רב"ה

רב"ה הביא בכ"י מעש"ר את דיונו של רבינו אבי"ה, בקיצור נמוך²⁸⁰⁹. בספר רקח הביא רב"ה במקור אחד את כל דברי הריב"ן, לעיל, בסתם²⁸¹⁰, ובמקור אחר²⁸¹¹ הביא, במסגרת הרצף המועתק מספר התרומה, כדלעיל, את כל דברי

²⁷⁹¹ הובאו דבריו במקור שבתו"פ, סימן מ"ה, עמ' 83, ובסתם בספר רקח, סימן תס"ז, עמ' שח.

²⁷⁹² כך מתבאר משילוב שני המקורות האמורים. (יעוין הערה 5 של המהדיר בתו"פ (שם), שהציג ספק בהבנת תנאי זה, אך לא ציין למקבילה התוכנית שבספר רקח.)

²⁷⁹³ הובאו דבריו בספר התרומה, סימן נ, עמ' 24-25, ומרצף הדברים נראה כי כל האמור שם הוא מהלך דברי הרי"י.

²⁷⁹⁴ המובא בשם "יש מפרשים", ולא בשם רש"י.

²⁷⁹⁵ "החלב המכסה את הקרב וחלב הכליות וערלה וכלאי הכרם."

²⁷⁹⁶ כפי שמפורש במסקנה ההלכתית של רבינו ברוך (שם, עמ' 25).

²⁷⁹⁷ בתחילת הדברים, נשללת האפשרות שהתנאי להגדרת "בריה" הוא חיות, על-פי ראיות נגזרות מהיות גיד הנשה בריה, ומסוגיית שיעור אכילת ציפור, לעיל. ראייה נגזרת נוגדת מסוגיית שיעור נמלים (מכות יז.) בה נאמר לעניין חיוב מלקות שהאוכל נמלה "חיה" חייב, נדחית על דרך הפרשנות, שהמלה "חיה" משמעה כאן "שלם". מקור הסבר זה בדברי רבינו תם (כאמור ביחתי"א, עמ' נא-נב, ערך רב הלל (תלמידו של רב כהנא)).

²⁷⁹⁸ כי לגבי שור הנסקל נאמר בפסוק "את בשרו", כך שכל חלק מבשרו נקרא על שם השור כולו.

²⁷⁹⁹ הובאו דבריו בתו"פ, לעיל.

²⁸⁰⁰ סימן תתק"ה, עמ' קנה-קנו; סי' תתקמ"ב, עמ' קיד-קטז (כאן נזכר רק התנאי של איסור מיצירתו, מפני שמדובר בפרי שלם, כך שהתנאי השלמות מתקיים); סימן תתקמ"ג, עמ' קטז-קיה (דיון מקיף בנושא); סוף סימן אלף וצ"ג, עמ' קא (כאן נזכר רק תנאי השלמות, מפני שמדובר בשרצים, האסורים מעת יצירתם); סימן אלף וק"ה, עמ' קיח-קכא (המוגדר כקיצור של סימן תתקמ"ג).

²⁸⁰¹ סימן אלף וק"ה, עמ' קכא "ויש לשונות אחרות ואין בהן ממש." יצוין, כי תנאי השלמות נמצא גם אצל רבינו יב"ק משפירא (במקור הנ"ל ביחתי"א, לעיל), אך אין הכרע בדבריו לגבי שאר התנאים.

²⁸⁰² ראייה זו הובאה בסי' תתק"ה, תתקמ"ג ואלף וק"ה, תוך ציון שכך פירש רש"י.

²⁸⁰³ ראייה זו הובאה במקורות הנ"ל, ללא מקור.

²⁸⁰⁴ גם ראייה זו הובאה במקורות הנ"ל.

²⁸⁰⁵ בסי' תתקמ"ג מציג רבינו אבי"ה דחייה על דרך הפרשנות לראייה זו מהמשנה, והיא שבסוגיא (שם, צט:) נאמר שאין הלכה כמשנה זו. אכן, הוא שב ודוחה טענה זו, מפני שהסוגיא דוחה את המשנה לעניין אחד בלבד (אם יש דין טעם לגיד הנשה), אך לא לשאר המשמעויות הנלמדות ממנה.

²⁸⁰⁶ כך נאמר במקורות המקיפים, לעיל.

²⁸⁰⁷ על חכם זה ופירושו לתלמוד יעוין בן-גדליה, חכמי, עמ' 140-144.

²⁸⁰⁸ רבינו אבי"ה מעיר בסימן תתקמ"ג כי אמנם ניתן לדחות את הראיות, אך מסתבר יותר כדבריו.

²⁸⁰⁹ כ"י מעש"ר, מס"ד 159, עמ' 108א, שורה 7-עמ' 108ב, שורה 8 (יעוין במהדורה לפירוט הקיצורים והדילוגים).

הר"י, תוך קיצור הדברים אך לא קיצור המהלך, דהיינו הפיכת כל הציטוטים להפניות קצרות ופישוט לשונות ההסבר אך ללא ויתור על השלבים, ושינוי הלשון המתארת מחלוקת למהלך אחיד²⁸¹². בסוף הרצף הובאה המסקנה ההלכתית, הכוללת את תנאי השלימות, והמוציאה מכלל "בריה" מאכל שבלע טעם איסור²⁸¹³. סביר להסיק כי ראב"ה עצמו צידד בדעת הריב"ן, מפני שהמקור שבכ"י מעש"ר הנו בגדר של ליקוט, ואילו המקור שמספר התרומה הובא בתוך מסגרת ארוכה של ציטוט, שלא תמיד תואמת את הכרעותיו של ראב"ה עצמו, כאמור בעניין הגדרת חתיכה הראויה להתכבד, לעיל.

9. שיעור ביטול בריה

מסוגיית התלמוד הבבלי (חולין צט: ק). עולה ברורות כי בריה אינה בטלה כלל, ואילו בתלמוד הירושלמי (תרומות י: ח) נאמר "הורי ר' יוסי בירבי בון בעכברא חד לאלף", והרי לנו שעכבר, שהנו בודאי בריה, בטל באלף. לאור מקורות אלו, נחלקו רבותינו הראשונים בנושא שיעור ביטול בריה. בספר הלכות גדולות נפסק ששרץ או עכבר מתבטל באלף²⁸¹⁴, ורב ניסים גאון תמך פסק זה בראייה הישירה מסוגיית הירושלמי הנ"ל²⁸¹⁵. מקורות הלכתיים מתורת הגאונים הפוסקים כן, על בסיס השיעור ששיעור ה-"חכמים", וללא המקור מהירושלמי, מופיע אצל החכמים בני מכיר²⁸¹⁶. גם ר"ת הביא הלכה זו כמנהג מקובל שהוא "קבלה בידיו"²⁸¹⁷.

הכרעה הפוכה נמצאת במקורות רבים בספרות דבי רש"י²⁸¹⁸, שאכן סביר לייחסם לרש"י עצמו²⁸¹⁹. זאת, על בסיס הראייה הישירה מדברי סוגיית הבבלי, שאין ביטול לבריה כלל, ותוך הדגשה שטעם הבריה, אם היא עצמה סולקה, בטל בנותן טעם או בששים²⁸²⁰. יצוין, כי במקורות אלו לא נזכר במפורש בה"ג ולא הירושלמי, אך אפשרות ביטול גוף השרץ באלף מוצגת במקור אחד כשיטה קיימת²⁸²¹, אך מוטעית.

לעומת זאת, ראה ר"ת בפסק בה"ג "קבלה בידיו"²⁸²², וציין כי מקורו של בה"ג הוא מהראייה הישירה מסוגיית הירושלמי²⁸²³. מדבריו משתמע כי עיקר מוקד הדיון הוא לחומרה, שטעם העכבר אינו בטל אלא באלף, ולא בששים²⁸²⁴.

רבינו אב"ה עסק אף הוא בנושא זה, אך מכיוון שונה²⁸²⁵. בתחילת דבריו, הביא הוא ראייה ישירה מסוגיית הבבלי (ע"ז סח: סט). שטעמו של עכבר בטל בששים, אפילו הוא בשלמותו, ועליו רק להשליך את העכבר או את החתיכות. להכרעה זו, על בסיס הראייה, הוגד פסקם של רב ניסים גאון "ושאר גאונים", המכריעים, על בסיס הראייה הישירה מ-"מעשה רב" שבסוגיית הירושלמי שצריך אלף לביטול טעמו, ולא די בששים. ראייה ישירה זו דחה רבינו אב"ה, בשם אביו, רבינו יואל הלוי, על דרך הפרשנות. סוגיית הירושלמי מוסבת, על-פי הקשרה, על ביטול ציר דג טמא, ונאמר בה שרבי יוסי ב"ר בון הורה לבטל ציר זה באלף, במקום הנקרא עכברא²⁸²⁶. לסוגיא זו אין, אפוא, כל קשר לעכבר ולדין בריה.

²⁸¹⁰ ספר רקח, בתוך סימן תס"ז, עמ' שח (עמ' 177 עמודה ב- עמודה 188 עמודה א).

²⁸¹¹ שם, סימן תע"ו, עמ' שיד – שטו (עמ' 181 עמודה ב בכ"י פריס).

²⁸¹² במקום "יש מפרשים" ו- "מו' רבינו מפרש" שבתרומה יש ברקח "ויש לומר" ו- "אלא".

²⁸¹³ ספר רקח, סימן תע"ט, עמ' שטז (עמ' 182 עמודה א).

²⁸¹⁴ הלכות גדולות (ח"ג), הלכות יין נסך, עמ' 265 – 266, ויעוין במקורות שציין רע"ז הילדסהיימר בהערות 24 – 26 על אתר ובתשובות הגאונים (אסף- תש"ב), עמ' 121 (בהן נאמר כי שרץ אוסר את הקדירה, ולא מצוין סיוג של שיעור ביטול כלשהו).

²⁸¹⁵ מגילת סתרים, שער ק"א (מובא באו"ז, ח"ד, סימן רס"ד, עמ' 69, ויעוין אברמסון, חמשה, עמ' 264 – 265, הערה 121, שרבינו ניסים גאון עצמו חלק על בה"ג, מפני שבמחלוקת התלמודים יש לפסוק כהכרעת התלמוד הבבלי).

²⁸¹⁶ ספר הפרדס, עמ' סח, בשם "שאלה למתיבתא", ויעוין בהערה כז של המהדיר, שם, למקורות בנושא בתורת הגאונים או המביאים את דברי הגאונים. (ייחוס הליקוט לבני מכיר עולה מהאמור שם עמ' סז- "אחימלך מצא בשערים" וכו', וכל האמור לפני כן ואחרי כן הוא בעיקרו ליקוטים מתורת הגאונים) במקור זה יושם הביטול באלף רק לשמונה שרצים האמורים בתורה, ואילו לבריות אסורות אחרות נאמרו שעורים שונים, על בסיס "שיעור חכמים", ואכמ"ל. יעוין עוד שם, עמ' עא, בתוך "עניין איסור והיתר", שבו הובאה הן לשון בה"ג (ליד הערה יד, שם) והן לשון מורחבת יותר, בה נאמר "וכן הלכה למעשה על ידי חכמי טומאה וטהרה ובקי בשיעור". (לגבי מקור זה, יעוין בהרחבה בדברי רב"מ לוי, מתיבות, עמ' 109 – 112).

²⁸¹⁷ באגרת התוכחה לרבינו משולם, כתב ר"ת "שלא הכל נכתב בתלמוד שהרי כמה דברים קבלה בידיו...כ"ש שלא להנהיג במקום שלא נהגו ודברים כאלו ע"פ מדרשים ותלמוד ירושלמי כי האי דשרץ משערין באלף" (ספר הישר, חלק השני, סימן מ"ה, אות ו, עמ' 85, ליד הערה ט). במקור זה לא נזכר בה"ג מפורשות.

²⁸¹⁸ יעוין תחצו"ל, סימן ע"ט, עמ' מה (התשובה נדפסה גם בתשו"ר, סימן שכ"ד, עמ' 335, על-פי המקבילות הרבות המצויות שם ובאוה"ר, סימן ע"ו, עמ' 35); ספר האורה ח"א, סימן ק"ב, עמ' 121.

²⁸¹⁹ המקור בתשו"ר, סי' שכ"ד, לעיל, מבוסס על שיטת מין במינו לא בטל, כדעת רש"י, והוא אף מיוחס לרש"י במפורש בספר הנייר.

²⁸²⁰ כך עולה גם מהמקור בתשו"ר, סימן קמ"ג, עמ' 167, בעניין איסור שרצים האסורים רק מספק. יצוין, כי קיים הבדל דגשים בין המקבילות השונות של תשו"ר, סי' שכד, לעיל. לפי רוב המקבילות עולה שרש"י חולק לחומרה שלא די באלף לבטל כשלא השליכו, ואילו לפי הנוסח בתחצו"ל עולה שרש"י מקל שאם השליך לחוץ די בששים לבטל הטעם ולא צריך אלף. (ויעוין רינר, ה"ג, עמ' 108 – 121 לגבי היעדר המחויבות ההלכתית לספר ה"ג אצל רש"י).

²⁸²¹ תשו"ר, סי' שכד, לעיל, ואילו במקור בספר האורה, ח"א, סי' קב, אמנם נשלל הביטול באלף, אך לא נאמר שיש שיטה ממשית כזו.

²⁸²² באגרת התוכחה לרבינו משולם, המצוינת לעיל.

²⁸²³ בתשובה לרבי מנחם מיואני על שלוש תמיהות על רב יהודאי גאון (בה"ג) כותב ר"ת "אך ידוע תדע כי יש בהלכות גדולות הרבה מתלמוד ירושלמי ומברייתות במקום שאינו סותר תלמוד שלנו כי ההיא לפיכך שיעורו באלף... (ספר הישר, חלק השני, סימן ק"א, אות ג, עמ' 210).

²⁸²⁴ בתשובתו לרבינו משולם מובא דין זה כדוגמא למנהגים שהם "למנהג צניעות ופרישות ואפילו לא היה קבלה בידיו היה לפרוש לכל יראי השם כ"ש שלא להנהיג במקום שלא נהגו".

²⁸²⁵ אבי העזרי, סימן אלף וע"ז, עמ' עז-עח.

²⁸²⁶ לקיומו של מקום זה הובאו שתי ראיות ישירות (ע"ז ל. וב"מ פד:).

דחייה זהה של פסק הגאונים, אך לגבי ביטול השרץ עצמו באלף, נמצאת אצל רבינו יב"ק משפירא²⁸²⁷. זאת, על בסיס הראיה הישירה מאי ביטול בריה וממסקנת הסוגיא לעיל בדבר אי ביטול עכבר בששים (ע"ז שם), ותוך דחיית הראיה הישירה מסוגיית הירושלמי על דרך הפרשנות, שהסוגיא עוסקת בציר דג טמא²⁸²⁸. לכן, הוסיף רבינו יב"ק את דברי רבינו יואל הלוי בדבר היות עכברא שם מקום²⁸²⁹.
 ראב"ה הביא את הכרעת בה"ג, עם דברי הירושלמי, וציין שכך פסק גם רב ניסים גאון²⁸³⁰, ללא ציון אם מדובר בביטול הטעם או בביטול גוף השרץ, או בשניהם. אין בדבריו גם רמז לפירוש אחר בירושלמי, ואף לא את השיטה החולקת מכוח סוגיות הבבלי.

10. ריחא מילתא²⁸³¹

א. סוגיות התלמוד

במסכת פסחים (עו:) נחלקו רב ולוי בעניין איסור והיתר שנצלו יחד באותו תנור, ללא שנגעו זה בזה. לדעת רב ההיתר נאסר מריח האיסור שקלט ואילו לדעת לוי "ריחא לאו מילתא היא" וההיתר לא נאסר. בסוגיא מופיע על כך דיון אל מול מחלוקת תנאים בדיני תרומה ופסיקות של אמוראים המאוחרים לרב ולוי. מקורות אלו נוטים, על-פי פשוטם, לאיסור²⁸³². המונח "ריחא מילתא" עומד גם בבסיס מחלוקת אביו ורבא במסכת ע"ז (סו:–סז). לגבי בדיקת סתם יינם באמצעות הריחה ב-"בת תיהא", קנה דק. במחלוקת זו מובאים אותם מקורות תנאיים שהובאו בסוגיא בפסחים. נחלקו רבותינו הראשונים בפסיקת ההלכה במחלוקת שבמסכת פסחים והקשר בינה לבין זו שבמסכת ע"ז²⁸³³.

ב. רבינו חננאל

ר"ח²⁸³⁴ (פסחים עו:) מכריע כי ריחא מילתא, כשיטת רב, ותומך את הכרעתו בשתי ראיות נגזרות. הראייה הראשונה היא מכך שהסוגיא העמידה את מחלוקת רב ולוי כמחלוקת תנאים, כשדעת לוי היא שיטת חכמים, אך נאמר בה במפורש כי במקרה של חבית פתוחה ופת חמה יהא הדבר אסור לכולי עלמא, ומקרה זה הוא הדומה למחלוקת רב ולוי. הראייה השנייה היא מהמעשים המובאים בהמשך הסוגיא בפסחים עולה כי האמוראים פסקו שריחא מילתא.

ג. חכמי אשכנז שלפני תתנ"ו

הכרעותיהם של חכמי אשכנז הראשונים בעניין ריחא מילתא לא הגיעו לידינו בלשונם הם²⁸³⁵, אך חכמי אשכנז וצרפת שפעלו אחריהם העידו עליהם²⁸³⁶.
 עדות אחת מופיעה בדיניהם של הרשב"ם ושל אחיו ר"ת בעניין ריחא מילתא²⁸³⁷, בנוסחאות מתחלפות, ונדונה רבות בספרות המחקר. יודגש, כי לפי כל המקורות רבי אליעזר הגדול הוא שפסק שריחא לאו מילתא, ואילו רבי יהודה הכהן, ספק רבי ליאוונטין רבו של רגמ"ה וספק בעל ספר הדינים תלמיד רגמ"ה, פסק שריחא מילתא. חילוקי הדעות בין החוקרים אינם מענייננו כאן²⁸³⁸, מה גם שבעדות זו לא נכללים נימוקי החכמים החולקים.

²⁸²⁷ יחתו"א, עמ' נב–נד, ערך רב הלל (תלמידו של רב כהנא). אכן בציון פסק הגאונים לא מעיר רבינו יב"ק רק על עניין הטעם אלא גם על ביטול השרץ עצמו.

²⁸²⁸ יצוין, כי רבינו שמשון משנץ פירש את סוגיית הירושלמי לעניין ביטול גוף העכבר, כשאינו ניכר, וניתן לבטל בריה באחד מ-960, על בסיס ההקשר בסוגיית הירושלמי שעוסק בביטול דג טמא עצמו בין דגים טהורים (הובאו דבריו באו"ז, ח"ד, סימן רס"ד, עמ' 69, כניגוד לפסק הגאונים, אותו פירש רבינו יצחק ב"ר משה, לעניין ביטול הטעם).

²⁸²⁹ "ואמר לי ר' אליעזר בן הרב ר' יואל ב"ר יצחק הלוי כי אביו הרב ר' יואל פירש...". והוא עצמו מוסיף עוד ראיה מן הסמכות לפירוש זה מספר הערוך, שפירש כך במקור אחד במדרש ויקרא רבא.

²⁸³⁰ ספר רקח, סוף סימן ת"ס, עמ' שג (עמ' 175 עמודה א ותחילת עמודה ב), הלשון כמעט זהה לזו המובאת באו"ז, בקיצור קל (כאמור לעיל, רבינו ניסים חלק על בה"ג, ואם כן, מלוא דבריו לא עמדו בפני ראב"ה).

²⁸³¹ על נושא זה, השתלשלות ההלכה בעניין ריחא מילתא אצל חכמי אשכנז, כתבו יי זימר (זימר, אפיה) ויי"מ תא-שמע (תא-שמע, ריחא).

²⁸³² רב כהנא אסר לאכול פת שנאפתה בתנור עם בשר צלי בכותח (מאכל חלבי) וכך פסק רבא מפרזיקא לגבי ביצה, ומר בר רב אשי אסר לאוכלן כלל, בשל החשש שתאכלנה עם מאכל חלבי.

²⁸³³ פסקי הגאונים יובאו במסגרת דברי הראשונים שצינו להם, יצוין רק כי הנושא נדון בספר ה"ג (ח"ג), הלכות דם, עמ' 215–216.

²⁸³⁴ אמנם, ר"ח לא היה מחכמי אשכנז וצרפת, אך דבריו בסוגיא זו צוינו רבות על ידם, והראיות שהביא חוזרות אצל רבים מהחכמים המאוחרים לו, ולפיכך הובאו כאן דבריו.

²⁸³⁵ למעט מקור אחד, שככל הנראה נכתב ע"י רבי נתן ברבי מכיר, כמצוין להלן. מקור זה ידון במסגרת הקובץ הכולל בו הוא נכלל, שנערך ע"י רבי יקר ב"ר מכיר, אחרי תתנ"ו, וצורף לתשובה אחרת, ככל הנראה, של רבינו קלונימוס הזקן, כמפורט להלן.

²⁸³⁶ העדויות הם של חכמים הסמוכים בזמן לגזרות תתנ"ו, ובידיהם מסורות ישירות מחכמי הדורות ההם (כגון רבי יקר ב"ר מכיר המביא את תשובת אחיו רבי נתן לגבי חכמי מגנצא שבדור שלפניהם, רשב"ם ור"ת שקיבלו מאביהם רבי מאיר ומסבם רש"י ור' אב"ן שקבל מרביתו, ניצולי הגזירות).

²⁸³⁷ דברי הרשב"ם צוטטו בלשונם בספר אור זרוע, ח"ד, סימנים רנ"ה–רנ"ו, עמ' 67, ובשיבושים, גם בכ"י מעש"ר, מס"ד 11, עמ' 99א, שורות 24–47. העדות מופיעה גם בתשובת ר"ת (אחי הרשב"ם) בספר שבלי הלקט, ח"ב, סי' ל"ו (ומשם בתשו"ר, סי' קמ"ט, עמ' 171), בשנויי נוסח בעלי משמעות תוכנית.

²⁸³⁸ גרוסמן, אשכנז, עמ' 83 ובייחוד הערה 22, טוען כי הנוסח שבאו"ז הוא שיבוש של הנוסח שבשבה"ל, וכן עולה מדברי זימר, אפיה, עמ' 144, שאינו מתייחס כלל לנוסח שבאו"ז. לעומתם תא-שמע, ריחא, עמ' 182 והערה 13, שם, מצדד בנוסח האו"ז ומפרש לפיו את הנוסח שבשבה"ל (ונראה כי כך הבין גם ר"ש חסידה, בהערות 1–4 בשבה"ל על אתר) בפני כל החוקרים הנ"ל לא עמד הנוסח שבכ"י מעש"ר. על מנת להבהיר מעט את שאלת הנוסח, נציג כאן את המקורות בצורה סינופטית:

1. מעש"ר–ר' שמעון
 ר' יהודה הכהן בר מאיר הכהן הוא ליאוונטין היו אומרי' בשם ר' מדבר על ר' יהודה הכהן בר מאיר הוא ר' ליאוונטין שהיה אומר שבה"ל–רבינו שלמה זצ"ל שמע מרבו על ר' יהודי' כהן ב"ר מאיר שהיה אומר

2. מעש"ר–ריחא מילתא היא ור' אלעזר בן גילו היה חלוק ומורה לאו מילתא היא והתיר את הפת או"ז–ריחא מילתא ור' אלעזר בן גילו היה חלוק בדבר ומורה דלאו מילתא היא והתיר את הפת

מקור נוסף, המתייחס לחכמי מגנצא בדור שלאחר מכן, נמצאת בקובץ מקיף, שנדון אף הוא בהרחבה בספרות המחקר, ואשר יוצג להלן בפירוט²⁸³⁹. בקובץ זה, נכללת עדות, ככל הנראה של רבי נתן ברבי מכיר²⁸⁴⁰, על פסיקתו של רבי יצחק רבי יהודה, רבי יהודה הכהן ורבי דוד הלוי²⁸⁴¹. להתיר בדיעבד מאפה בצק לא מכוסה הממולא בבשר, לגבי בשר בחלב, אך לא לגבי גיעולי גוים. עם זאת, גם ההחמרה בגיעולי גוים אינה מן הדין אלא משום "הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו"²⁸⁴². כמו כן, מעיד רבי נתן, כי שמע "שראשוניס", אותם אין הוא מזהה, התירו לאפות מאפה בשר מכוסה רק בפי התנור ע"מ להמעיט עוד יותר בריח, מפני שהם פסקו כרב, שריחא מילתא, ודלא כפסק ה"ג²⁸⁴³. החכם עצמו מצדד בשיטתם של "הראשוניס", ותמך אותה בשלוש ראיות נגזרות. במקבילה רחבה יותר לקובץ האמור²⁸⁴⁴, מופיעה עדות ישירה נוספת, ולפיה שרבי יקותיאל בן רבי משה משפירא²⁸⁴⁵ אסר, אפילו בדיעבד, במקרה של מאפה בצק מכוסה המלא בבשר איסור. גם עדויות אלו אינן כוללות את טעמי החכמים עצמם. עדות מקיפה מביא ר' אב"ן במסגרת דיונו בנושא ריחא מילתא²⁸⁴⁶. ר' אב"ן מעיד כי "בקיאי הדעת שבמגנצא", התירו אפיית לחם עם מאפי בצק ממולאים בחלב או בבשר, דווקא אם מאפים אלו מכוסים. זאת, מפני שהכיסוי מדמה את המקרה לפת חמה וחבית סתומה, שרק בו התיר ר' יהודה. יתר על כן, הם אף הקפידו להניח על גבי הכיסוי קליפת ביצה, על מנת למנוע מהריח שיכול עדיין לצאת מלצאת. לעומת זאת, סוגי מאפה בהם אין כיסוי נאפו אך ורק לפני הלחם. ר' אב"ן משבח מנהג זה וממליץ עליו לכל. הוא מוסיף ומעיד כי לא הייתה זאת רק הקפדה לכתחילה אלא גם בדיעבד נהגו לאסור פת שנאפתה עם בשר מלאוכלה בחלב. אולם, אם הבשר היה מכוסה כדן, אלא שהכיסוי נקרע, אז התירו בדיעבד את הפת, כלו²⁸⁴⁷. עולה מכאן, כי חכמים אלו פסקו כלו, אך ביארו כי אכילת הפת עם חלב תיחשב לכתחילה, ותיאסר, והכול על-פי העמדת מחלוקת התנאים שבסוגיא, המשמשת כראיה נגזרת. ר' אב"ן מוסיף כי, בשונה ממנהג זה, הרי ששמע שבביתו ר' יצחק ב"ר יהודה לא אפו כלל עם הפת מאכלי בשר או גבינה, אפילו מכוסים בבצק, מפני שהלכה כרב שאפילו בדיעבד אסור²⁸⁴⁸. ממכלול העדויות נראה כי לא הייתה שיטה אחידה של חכמי אשכנז לפני תתנ"ו. היו שאסרו בדיעבד, כשיטת רב, והיו שהתירו בדיעבד, כדעת לוי, וגם בפירוש המונח "דיעבד" לא שררה אחידות²⁸⁴⁹.

ד. רש"י

בפירושו לתלמוד במסכת פסחים פסק רש"י כלוי²⁸⁵⁰, תוך ציון העובדה שהברייתות בסוגיא אמנם תומכות בשיטת רב שריחא מילתא, אך בכל זאת ההלכה כדעת לוי שריחא לאו מילתא. זאת, על-פי ראייה נגזרת מסוגיית בת תיהא, שבה דעת רבא היא כי ריחא לאו מילתא, ולפי כללי הפסיקה הלכה כרבא מול אב"י. רש"י אינו מנמק מדוע דעתו של רבא גוברת על הברייתות, וככל הנראה הוא מתבסס בכך על הכלל של "הלכתא כבתרא". רש"י תומך את הכרעתו גם

2. שבה"ל- דריחא מילתא ור' אליעזר בן גילו חולק ומורה דלאו מילתא היא והתיר את הפת
3. מעש"ר- לאכול עם בשר אעפ"י שנאפה עם פלדן של גבינה
3. או"ז- לאכול עם הבשר אע"פ שנאפה עמו בתנור טפילה של גבינה שקורין פלדון
3. שבה"ל- לאכול עם הבשר אע"פ שנאפה עמו בתנור טפילה של גבינה
- ניכר בעליל, כי חילופי הנוסחאות המשמעותיים נמצאים בתחילת העדות, לגבי זיהוי החכמים הפוסקים כי ריחא מילתא היא. הנוסח שבכ"י מעש"ר, המזכיר את רבי שמעון ומזהה במפורש את ר"י הכהן "הוא רבי ליאונטין", שייך לענף הנוסח של האו"ז. אולם, קשה להכריע בין שניהם מבחינת נוסח, שכן הנוסח שבכ"י מעש"ר אינו כולל את הניסוח הבעייתי "ר' שמעון מדבר על ר' יהודה", שהעיר עליו גרוסמן, שם, אך, מאידך גיסא, סדר הדורות העולה ממנו קשה מאוד (שכן עולה ממנו שהייתה מחלוקת בין רבם המשותף של רבי שמעון ורבי ליאונטין, שזהותו אינו נמסרת כאן, לבין רבי אליעזר "בן גילו". אם הכוונה לרבי אליעזר הגדול, כדלעיל, הרי הוא היה תלמיד רגמ"ה שהיה תלמיד רבי ליאונטין, שהוא עצמו היה תלמידו של "רבי" האמור!).
- 2839 אלפנביין הדפיס את הדברים, בתשו"ר, סימן ש"ס, עמ' 359 – 364, ושם הפנה למראי המקומות המדויקים. כאור, המקור עצמו ידון להלן בנפרד.
- 2840 זיהוי החכמים המחברים של קובץ הלכתי זה ייערך להלן בסמוך.
- 2841 העדות על ר"י בר"י היא ישירה: "וכן עושין בביתו של ר' יצחק בר' יהודה ז"ל", ואילו העדות על החכמים האחרים היא בשם רבי מנחם הלוי.
- 2842 רבי נתן תומך את הכרעת החכמים בראיות נגזרות, כמפורט להלן, והוא מציין במפורש כי הראיות הן מסברתו שלו.
- 2843 דברים אלו מחזקים את מסקנתו של ריינר, ה"ג, עמ' 95 – 105, על כך שחכמי אשכנז הראשונים לא הכפיפו את עצמם להכרעותיו של ספר ה"ג.
- 2844 בספר שבה"ל, חלק ב, המצוין אצל אלפנביין (שם).
- 2845 לגבי זהות המעיד יעויין להלן. על תולדותיו ותורתו של רבי יקותיאל ברבי משה (השני) יעויין בן-גדליה, חכמי, עמ' 114 – 117. מובן שאין הכוונה כאן לרבי יקותיאל בן רבי משה הראשון (לגבי יעויין שם, עמ' 110 – 111), כפי שסבר אלפנביין (תשו"ר, שם, עמ' 362, הערה 66), שהרי החכם המשיב מעיד "זה זכור אני יפה", ואין להבין כיצד חכם בדור שפעל בדור שאחרי רבי יהודה הכהן ורבי דוד הלוי, תלמידי רגמ"ה, יעיד כך על חכם בן דורו של רגמ"ה.
- 2846 אב"ן העזר, סימן תל"ח, עמ' לו (עמ' 360 – 361 בכ"י וולפנביטל בעימוד שמשמאל לימין). המקור עצמו ידון במפורט להלן. עדות אחרת של ר' אב"ן מופיעה כהערה במסגרת דיונו בעניין איסור לא תתגודדו (יבמות, סימן ל"ג, עמ' יא:). וייתכנו לבני וורמייזא ומגנצא, אך היא מתייחסת, ככל הנראה, לתקופתו שלו, כמפורט להלן.
- 2847 על-פי הראיה הנגזרת מניסוח המחלוקת בסוגיא- "צלאו", המעיד על היתר בדיעבד בלבד.
- 2848 יעויין תא-שמע, ריחא, עמ' 182, סוף הערה 9, שהעיר כי מהמנהג האמור עצמו אין להוכיח איסור דיעבד. אולם, מדברי ר' אב"ן נראה כי שתי עדויות כאן. האחת, על המנהג בבית רבי יצחק ברבי יהודה, שעניינו במישור של לכתחילה, והשנייה על דעתו ההלכתית של החכם "...דסבירא ליה כרב דריחא מילתא הוא ואסור ואפילו בדיעבד אסור". אמנם, עדות זו סותרת מקורות אחרים המעידים על דעתו של רבי יצחק ברבי יהודה, כפי שהעיר תא-שמע, שם, עמ' 183, הערה 16, אך הסתירה קיימת גם לפי הסברו של תא-שמע עצמו, ועצ"ע.
- 2849 אמנם, נראה שהגישה השלטת אצל בני אשכולת וורמס-קלן נטתה כאן יותר לכיוון החומרה ואילו רבי אליעזר הגדול, מהאסכולה הקלוימוסית, הקל, ואכמ"ל.
- 2850 פסחים עו: ד"ה "אמר לך רב דכולי עלמא ריחא מילתא", וכבר העיר תא-שמע, ריחא, עמ' 179, על כך שפסיקה זו היא חריגה מדרכו הכללית של רש"י שלא לפסוק הלכה בפירושו לתלמוד (ויעויין עוד במקורות שציינו בעמ' 123, הערה 23, לעיל, בעניין פסקי הלכה בפירוש רש"י).

בשתי ראיות מן הסמכות. הראשונה מתשובות הגאונים²⁸⁵¹, והשנייה מהכרעת רבי אליעזר בן יצחק (רבי אליעזר הגדול), עליה שמע רש"י בע"פ²⁸⁵². במקור אחר מבואר כי מקור ידיעתו זו של רש"י היא מרבו, אם כי לא נאמר ממי מרביתו²⁸⁵³. יצוין, כי רש"י ביאר כי לוי התיר רק בדיעבד²⁸⁵⁴, וממילא מובן כי גם ההכרעה כמותו היא לעניין היתר ריחא בדיעבד.

ה. הרשב"ם

גם הרשב"ם²⁸⁵⁵, בפירושו למסכת ע"ז, פסק כי ריחא לאו מילתא²⁸⁵⁶. זאת, אל מול שתי ראיות נגזרות נוגדות. הראיה הראשונה מקורה במסקנת הסוגיא במסכת ע"ז. הסוגיא הסיקה כי נושא ריחא מילתא שנוי במחלוקת בין רבי יהודה, שפוסק ריחא לאו מילתא, לבין רבי מאיר ורבי יוסי הפוסקים כי ריחא מילתא, ואם כן מובילים אותנו שלושה כללי פסיקה שונים לקביעה כי ריחא מילתא: "הלכה כרבי מאיר בגזירותיו", וכאן רבי מאיר מחמיר ולכן יש לפסוק כאן כשיטתו²⁸⁵⁷; "הלכה כרבי יוסי מחבירו"²⁸⁵⁸; "יחיד ורבים הלכה כרבים" ודעת רבי יהודה, שריחא לאו מילתא, היא במיעוט מול שני חבריו. הראיה השנייה היא מהסוגיא במסכת פסחים, בה מבואר כי נושא זה שנוי במחלוקת בין רב, הפוסק שריחא מילתא, לבין לוי, ועל-פי כללי הפסיקה הלכה כרב בנושא איסור והיתר²⁸⁵⁹. כאמור, למרות ראיות אלו, קובע הרשב"ם כי ריחא לאו מילתא, על-בסיס שתי ראיות נגזרות ושתי ראיות מן הסמכות:

א. ראייה נגזרת מהסוגיא במסכת ע"ז, כי דעת רבא היא שריחא לאו מילתא ומכיוון שרבא מאוחר לכל החכמים האחרים שעסקו בכך, הלכה כמותו לפי הכלל של "הלכתא כבתראי"²⁸⁶⁰. עצם ההסתמכות על דעת רבא כבר מופיעה אצל רש"י, כאמור, אך ההתבססות המפורשות על כלל ההלכה האמור אינה נמצאת בדבריו.

ב. ראייה נגזרת מהמשנה במסכת תרומות (י:ד), המובאת בסוגיא במסכת ע"ז (סו:), בה נאמר מפורשות "הפת מותרת לפי שאין טעם כמון אלא ריח כמון", ואם כן ריח בלבד אינו אוסר. אמנם, בסוגיא עצמה מתרצים משנה זו גם על-פי ההנחה שריחא מילתא היא בטיעון שבמקרה זה האיסור עצמו כלה ונשרף תוך כדי מתן הריח, בניגוד למקרה רגיל של ריח בו האיסור קיים בעין, אולם תירוץ זה הוא "דיחויא בעלמא" שכן הוא אינו עולה כלל מלשון המשנה. לאור זאת, המשנה מהווה ראיה לשיטת רבא²⁸⁶¹.

²⁸⁵¹ ללא פירוט באיזה גאונים מדובר. זימר, אפייה, עמ' 144, הערה 10, ותא-שמע, ריחא, עמ' 179, זיהו אותה עם תשובת רב האי גאון (אוצה"ג, פסחים, סי' ר"ח, עמ' 85 – 86), שהובאה (בדורות שאחריו) ע"י בעל שיבלי הלקט וע"י הרי"ד בספר המכריע.

²⁸⁵² יואף משמו של רבי אליעזר ב"ר יצחק נאמר לי דלא חייש לה. (על-פי הנוסח בכ"י מינכן 216 ובגליון כ"י לייפציג, ואילו בכ"י מוסקבה נהפכו השמות בט"ס)

²⁸⁵³ "רבינו שלמה זצ"ל שמע מרבו על ר' יהודה כהן בר' מאיר שהיה אומר דריחא מילתא ור' אליעזר בן גילו חולק ומורה דלאו מילתא והתיר הפת לאכול עם הבשר אע"פ שנאפה עמו בתנור טפילה של גבינה וכן הלכה וכן עמא דבר. (תשו"ר, סימן קמ"ט, עמ' 171). לדעת אלפנבין, שם, הערה 2, מדובר ברבי יצחק ברבי יהודה. אולם, גם רבי יצחק הלוי היה תלמידו של רבי אליעזר הגדול.

²⁸⁵⁴ פסחים עו: ד"ה "עבד עובדא" – "דאי עבד שנצלו בתנור ובא מעשה לפניו והתירו. (ע"פ כ"י מינכן 216, ויש הבדלי סגנון בין עדי הנוסח)

²⁸⁵⁵ אמנם, הרשב"ם מאוחר לרבינו קלונימוס הזקן ולרבינו יב"א, שדבריהם ידונו להלן, אך הוא מובא כאן לאור זיקתו ההדוקה לדברי רש"י. יצוין, כי קיימת עדות על דעתו של רבינו מאיר, אביו של רשב"ם וחתן רש"י, הנוגעת לעניין ריחא מילתא. באחד מקבצי שו"ת מהר"ם (מהדורת בלאך תרנ"א, סימן תקנ"ג, עמ' 318, מכ"י שזח"ה) נאמר: "...ושמעתי שהי' רגילים בבית ר' מאיר אבי הרבנים שהי' מטגנים הדגים בעיסה ונותנן בשומן ולא חיששין לריחא ולא לדבר אחר. ההקשר ההלכתי שם נוגע לאיסור בישול דגים ובשר מפני סכנת צרעת, ואם כן עולה כי רבי מאיר לא פסק כדעת מר בר רב אשי בסוגיית ריחא מילתא שאסר לאכול דג שנאפה עם בשר, אפילו לבדו מסיבה זו. אם כן, רבי מאיר, כרש"י חותנו והרשב"ם בנו, פסק כי ריחא לאו מילתא, תוך הסתמכות על דעת רבא, ולכן לא פסק כדעת האמוראים בסוגיית פסחים, אותם העמיד רש"י על אתר דווקא לפי דעת רב.

²⁸⁵⁶ דברי הרשב"ם צוטטו בלשונם בספר אור זרוע, ח"ד, סימנים רנ"ה-רנ"ו, עמ' 67, ומקורם מפירושו למסכת ע"ז (סולובייצ'ק, י"ן, עמ' 211, הערה 13). הכרעת ההלכה ונימוקיה הובאה במלואה, אך בשיבושים, גם בכ"י מעש"ר מס"ד 11, עמ' 99א, שורות 24 – 47.

²⁸⁵⁷ לעניין כלל פסיקה זה, יעויין בהרחבה באנציקלופדיה תלמודית, כרך ט, ערך "הלכה", פרק כ, עמ' רצב-רצג. מדברי הרשב"ם כאן עולה ברורות כי לשיטתו כלל פסיקה זה משמעו שיש לפסוק כרבי מאיר בכל מקרה בו הוא מחמיר. לעומת זאת, רבינו יב"ק משפירא כתב כי הכלל חל "...דוקא ככה"ג דבר שאין לו שורש ועיקר מן התורה כגון גזירת חכמים..." (ערכי תנאים ואמוראים עמ' רכו- רכו בתוך ערך רבי יוחנן).

²⁸⁵⁸ לעניין כלל פסיקה זה, יעויין אנצ"י"ת, שם, עמ' רפז, הערות 623 – 631.

²⁸⁵⁹ לעניין השאלה אם הלכה כרב באיסורים, גם כאשר בן מחלוקתו אינו שמואל (כמו שהוא כאן שהחולק עליו הוא לוי) יעויין אנצ"י"ת, שם, עמ' ש, הערה 841, שהביאו ראשונים רבים שכלל פסיקה זה הוא דווקא במחלוקת רב ושמואל לבדם, ואינו חל כשאמוראים אחרים אף הם חולקים בכך, ולא הביאו אף חולק. עולה שלכאורה ק"ו בנידון דידן שכלל הפסיקה אינו קשור לכאן כלל, והנה בדברי הרשב"ם מבואר להפך.

²⁸⁶⁰ ומכאן שכלל פסיקה זה גובר על יתר כללי הפסיקה. יעויין עוד באנצ"י"ת, שם, ערך הלכה כבתראי, עמ' שמג, ליד הערות 11 – 13, לראשונים נוספים שסברו כן, ולא הובאה שם דעה חולקת.

²⁸⁶¹ הראיה סוגה כראיה נגזרת ולא כראיה ישירה כי סוף כל סוף הראיה הזו נדחתה בסוגיא. יצוין, כי ראייה זו הובאה כבר בקצרה בכ"י לייפציג של פירוש רש"י, לעיל, ד"ה "אמר לך רב דכולי עלמא ריחא מילתא", דהיינו עצם העובדה שהובאה המשנה כמותו אך ללא הנימוק שתירוצי אב"י הם שנויי דחיק. אולם, בשאר עדי הנוסח אין הדברים מופיעים.

ג. ראייה מן הסמכות מתשובות הגאונים, בהן נפסק כי ריחא לאו מילתא, בדיעבד. ראייה זו כבר הובאה ע"י רש"י, כאמור²⁸⁶².

ד. ראייה מן הסמכות מהעובדה שכך נראה לרש"י.

בנקודה זו מדגיש הרשב"ם כי אין להתיר ריחא לכתחילה אלא רק בדיעבד, וכפי שאכן נאמר מפורשות בתשובות הגאונים הנ"ל, בדברי רש"י ובספר הלכות גדולות. הרשב"ם מעיר כי דעת רבא עצמו להתיר ריחא אפילו לכתחילה, אך מכיוון שלפי רב והברייתות שהובאו לתמיכה בשיטתו, הדבר אסור אף בדיעבד, אין לנו להתיר לכתחילה²⁸⁶³. בסוף דבריו, מביא הרשב"ם עדות על מחלוקת שהייתה בנושא ריחא מילתא בין חכמי אשכנז שלפני תנ"י, כמפורט לעיל.

ו. המקור ההלכתי שבספר הפרדס

מקור מרכזי, שנדון בהרחבה בספרות המחקר, מופיע בספר הפרדס ובספר שבלי הלקט²⁸⁶⁴. עד לאחרונה, הייתה הגישה המקובלת במחקר כי המקור כולו הוא תשובה אחת, ונחלקו החוקרים בזיהוי המשיב²⁸⁶⁵. לאחרונה, הראה מ"י בן-גדליה כי בדיקה סגנונית ועריכתית של המקור מלמדת בקובץ הכולל מספר תשובות, שערך, ככל הנראה, רבי יקר בן רבי מכיר²⁸⁶⁶. בדיקת תוכן המקור מאשרת את מסקנתו לחלוטין, שכן קיימת מחלוקת הלכתית בין שני חלקי המקור בשאלה האם ריחא מילתא או לא בבשר בחלב. בחלק הראשון החכם המשיב אסר בדיעבד, אך ורק כגדר וסייג, שמא יצא המילוי מהמליצת ויבלע בלחם או במליצת אחרת. לעומת זאת, בחלק השני מצדד החכם המשיב בשיטת "הראשונים" שאסרו בדיעבד מעיקר הדין ומביא ראיות לשיטתם. לאור האמור, ייבחר כעת המקור לחלקיו ולשלביו.

השואל שאל שלוש שאלות:

- א. האם מותר לכתחילה לבשל "חררות" שמולאו בבשר יחד עם "חררות" שמולאו בגבינה, אם הם רחוקים זה מזה בתנור.
- ב. האם מותר לכתחילה לאכול לחם שנאפה בתנור עם "חררה" כזו, עם סוג האוכל ההפוך (דהיינו חררת בשר ואכילה עם גבינה ולהפך)
- ג. האם מותר לכתחילה לאכול לחם שנאפה יחד עם "חררה" של גויים המלאה בבשר או בגבינת איסור.

²⁸⁶² הרשב"ם אינו מפרט יותר מרש"י ביחס למקור זה, אולם מהעובדה שהוא מונה את הלכות גדולות כמקור נפרד, מוכח כי ב- "תשובות הגאונים" לא התכוונו הוא ורש"י לספר הלכות גדולות.

²⁸⁶³ אמנם, הרשב"ם נקט בלשון "יפה לפרוש", וניתן היה לומר כי אין מדובר באיסור ממש לנהוג כן לכתחילה אלא רק בהנהגה ראויה. אולם, הלשון שבתחילת הפיסקה מורה שמדובר באיסור ממש, וכך פירש את הדברים גם ר"י ב"ר משה באו"ז, שם- "כדפסיק רבינו שמואל זצ"ל שאין להתיר אלא דיעבד", ובתחילת סימן רנ"ז, שם- "הילכך אסור לאפות טפילה של גבינה או של בשר עם הפת בתנור לכתחילה דלכתח"י ריחא מילתא היא."

²⁸⁶⁴ מהדורה המשלבת את שתי המקבילות נמצאת בתשו"ר, סימן ש"ס, עמ' 359 – 364, ושם הפנה אלפנבין למראי המקומות המדויקים. להלן נתייחס להבדלים בין שתי המקבילות, בעיקר על-פי דרכו של מ"י בן-גדליה, כמפורט להלן.

²⁸⁶⁵ אלפנבין (תשו"ר, עמ' 359, הערה מקדימה לסי' ש"ס) ייחס את התשובה לרבינו יב"א, ויעוין בראיותיו. לענ"ד, ייחוס מוקשה הוא, שהרי רבינו אב"ה הביא את דברי ר' יב"א, שמסקנתם היא כי המתיר ריחא מילתא מתיר גם לכתחילה (אבי העזרי, סימן תק"ז, עמ' 125) וכך פסק ר' יב"א עצמו (רקח, סימן תנ"ד, עמ' שב), ובהיפוך מהתשובה שבפנינו. יתר על כן, רבינו יב"א עוסק במפורש בדבריו בעניין בשר נבילה עם בשר שחוטא. זאת, שלא כחכם המשיב בתשובה שבפנינו הדוחה בתקיפות ובחומרה את עצם האפשרות לחשוב להתיר זאת. זימר, אפיה, עמ' 161 – 162, בעקבות אפטוביצר (אבי העזרי, שם, עמ' 124 הערה 4) העלה את האפשרות ליחס את התשובה לרבי יצחק הלוי, רבו של רש"י. אולם, כפי שהעיר בן-גדליה, חכמי, עמ' 92, הערה 36 זיהו זה קשה, שהרי רבי יצחק הלוי מבוגר היה מרבי יצחק ברבי יהודה ומדוע יעיד בשמו? (על דבריו ניתן היה להוסיף כי ר' אב"ן העיר כי חכמי וורמייזא מתירים לכתחילה לאפות לחם עם בשר או עם גבינה בתנור, דהיינו שלגבי דיני בשר בחלב הם פוסקים כי ריחא לאו מילתא אפילו לכתחילה (אב"ן העזרי, יבמות, סימן ל"ג, עמ' יא:!) אולם, מקור זה מתייחס לתקופה שלאחר תנ"י, כמפורט להלן, ולכן אין ממנו קושיא). אכן, זימר עצמו, שם, עמ' 162, בעקבות חסידה (שבה"ל, ח"ב, עמ' קכד, הערה 11) נטה לדעה שהחכם המשיב הוא אחד מבני המכירי, אולי רבי מנחם ברבי מכיר, וכן סבור גם תא-שמע, ריחא, עמ' 183, לגבי עצם הייחוס לאחד מבני המכירי.

²⁸⁶⁶ בן-גדליה, שם, עמ' 92 – 93. לדעתו, הנוסח המקורי של הדברים נמצא בספר הפרדס, והוא מתחיל בתשובה אחת של "רבי", והוא רבינו קלונימוס הזקן משפירא, אחריה תשובה של רבי נתן ברבי מכיר לגבי מנהגי החכמים בדור הקודם, ותוספת של ר' יקר "ואני השואל מוסיף על דברי אחי." למקור זה הוסיף רבי צדקיה בעל שבלי הלקט דברים נוספים, אולי משל רבינו יב"א, והם האסמכתא מהירושלמי והעדות על רבי יקותיאל משפירא. לענ"ד, עיון במקור מאשש את דברי בן-גדליה לכל חלקיו, כמפורט להלן. זאת, מלבד הייחוס האפשרי של הפסקאות הנוספות הנ"ל לר' יב"א. ראשית, כפי שציין בן-גדליה עצמו בעמ' 93, אין כל עדות אחרת לקשר בין ר' יב"א לרבינו יקותיאל ואילו רבינו קלונימוס מסר כמה וכמה הוראות בשמו (שם, עמ' 114 הערה 18 ועמ' 116, הערה 27). שנית ועיקר, רבינו יב"א התיר ריחא אפילו לכתחילה בגיעולי גוים, כמפורט להלן, ואילו בעל העדות מסכים עם הכרעת רבינו יקותיאל שאסר אפילו בדיעבד. אמנם, רבינו קלונימוס היה בין החכמים אשר "כמעט ולא השתמשו בירושלמי כמקור לאסמכתא דבריהם", כדברי בן-גדליה, אך לכל כלל יש חריגים. יתר על כן, השימוש בירושלמי אינו כאסמכתא הלכתית ישירה אלא לביטוי עיקרון הלכתי כללי, בעל השלכות אמוניות-ערכיות (והשווה לשימוש מעין זה בירושלמי במקורות שהביא סולובייצ'יק, שלוש, עמ' 314, חציה השני של הערה 7, מתורגם של רבינו יהודה החסיד וראב"ה, שניהם צאצאיו של רבינו קלונימוס הזקן ובמקורות המובאים אצל פוקס, או"ז, עמ' 95 – 96).

החכם המשיב בחלק הראשון של הקובץ, שסביר להניח כי הוא רבינו קלונימוס הזקן²⁸⁶⁷, הקדים פסקה כללית הנוגעת לעצם דרכי ההוראה של היתר לכתחילה ובידיעבד²⁸⁶⁸. לגוף השאלה, חילק החכם המשיב בין שתי השאלות הראשונות, הנוגעות למאכלי היתר וחשש לתערובת בשר בחלב, לשאלה השלישית, העוסקת במאכלי גויים אסורים. לגבי השאלות הנוגעות לעניין בשר בחלב יש, לדעתו, לאסור גם בדיעבד, לא מעיקר הדין אלא כגדר וסייג²⁸⁶⁹, שמא יצא המילוי מהמלייתא/חררה²⁸⁷⁰ ויבלע בלחם או במלייתא אחרת.

לגבי מאפה הממולא במאכלי איסור של גויים, דוחה החכם המשיב רעיון זה בחומרה רבה, תוך ציון החטא הגדול שבהנחת קדירות של יהודים ליד קדירות של שפחות גויות, שבו אין דין ריחא מילתא אלא חשש הכנסת כפות שנאסרו לקדירת היהודי או החלפת מכסים מקדירה לקדירה. חמורה יותר מכך השאלה שנשאלה, בה מדובר בפיתוס לחם יהודי בריח של מאכל איסור, וחלילה להקל בכך²⁸⁷¹. להוראתו סומך החכם המשיב את הטענה הכללית כי יש להתרחק מן הגויים, כפי שנאמר בתלמוד הירושלמי, בהקשר אחר, "ברוך המקום שרחקנו מהם"²⁸⁷². כהנחת יסוד יש, אפוא, לאסור את הנדון שבשאלה, מעבר לדיון בדין ריחא מילתא, הן מפני שבשול כזה הוא מאוס והן כגדר בפני האיסור²⁸⁷³.

בשלב זה, מתחילה, ככל הנראה, תשובה של רבי נתן ברבי מכיר²⁸⁷⁴. רבי נתן פותח בהצגת מנהג מקומו לאפות מלייתא מכוסה מלמעלה לבדה, ואז להוציאה, לבדוק אם לא נטף ממנה דבר, ולאפות לחם בתנור. כאן הוא מעיד על פסיקתם של חכמי מגנצא שלפניו, כמפורט לעיל. רבי נתן מציין כי ההחמרה בגיעולי גויים אמנם אינה מן הדין אלא משום "הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו", אך אין מי שיתיר דבר זה, כידוע גם לנשים ועמי הארץ. את הכרעת החכמים מבסס רבי נתן על ראייה מן הסמכות מספר הלכות גדולות, אשר פסק כלוי, שריחא לאו מילתא, אך רק בדיעבד ולא לכתחילה. לעומת זאת, במאפה סגור אין כ"כ ריחא ולכן התירוהו לכתחילה. בניגוד לשיטה זו, מעיד רבי נתן על פסיקת "הראשונים" כרב, כמפורט לעיל.

רבי נתן עצמו מצדד בשיטתם של "הראשונים", ותומך אותה בשלוש ראיות נגזרות. הראיה הראשונה היא שרב הוא האוסר בריחא מילתא, יש לפסוק כך שהרי הלכה כמותו בענייני איסור והיתר. הראיה השנייה היא ממהלך הסוגיא, אשר העמידה את שיטת לוי כצד אחד במחלוקת תנאים ואילו שיטת רב מתיישבת לפי כל התנאים, במקרה של פת חמה וחבית פתוחה. הראיה השלישית היא מכך שהאמוראים בהמשך הסוגיא פסקו גם הם כדעת רב²⁸⁷⁵.

מדברי האמוראים הנ"ל, שעסקו בנושא של בשר בחלב, מביא החכם המשיב ראייה נגזרת, שאסור לאפות פת עם מאפה המלא בבשר היתר או בגבינת היתר, לעניין דיני בשר בחלב, ללא חילוק אם המאפה מכוסה או מגולה. זאת, מפני שהכיסוי אינו חוצץ את עפעוע ריח השומן, מה גם שלעיתים אף פותחים פתחים בקרום באופן יזום, על מנת שלא יתנפח. במקור הרחב יותר שבשבה"ל יש שנויים בהרצאות הדברים, וגם פסקא נוספת בה מופיעה הראיה מן הסמכות מרבי יקותיאל בן רבי משה משפירא²⁸⁷⁶.

בסוף הקובץ, מוסיף השואל, ככל הנראה רבי יקר ב"ר מכיר, נימוק נוסף מן הסברא לאסור את הריחא גם לפי שיטת לוי. זאת, מפני שהתנורים בזמן התלמוד היו פתוחים מלמעלה, ולכן היה הריח מתנדף במהירות ולא מפטם את המאכלים האחרים בתנור. אולם, בתנורים שלנו, הפתוחים מן הצד, נשאר הריח בתוך התנור ונבלע במאכלים

²⁸⁶⁷ בן-גדליה, חכמי, עמ' 92, שכן ר' יקר בר' מכיר נהג לכנות את רבינו קלונימוס הזקן בשם "רבי". יעויין שם, שגם סגנונה התקף של התשובה תואם למקורות אחרים שנשתמרו מתורת רבינו קלונימוס.

²⁸⁶⁸ הוא מסביר כי יש להתרעם על הצגת השאלה ברובד ההיתר לכתחילה. זאת, מפני שיש מי שנוהג להתייחס לכל מה שהותר בדיעבד ("מתוך דוחק") כאילו הותר לכתחילה. לקביעה זו מביא החכם המשיב דוגמא מהלכה אחרת, והיא צליית בשר וכבד בשיפוד אחד, שהותרה רק בדיעבד ולא לכתחילה. אולם, יש הצוללים כן לכתחילה ומצטדקים בטענה כי נהגו כך עקב שכחה, ולכן המחמיר לא יטעם מהצלי שלהם, על-מנת שלא ייווצר הרושם כי הדבר מותר, לכל הפחות בדיעבד. מכאן גוזר החכם המשיב את הנהגתו הכללית בנושאים מעין אלו, שלא להורות היתר בדיעבד, על-מנת שלא יחטאו השואלים ויתירו לעצמם לכתחילה. אולם, בדיעבד, לאחר שאירע מקרה, דרכו של החכם המשיב לענות לכל מקרה לפי פרטי נסיבותיו.

²⁸⁶⁹ כך נלענ"ד להבין את הלשון: "יש לגדור ולאסור שהרי יכול הדבר לבוא לידי איסור". אם כן, תואם הדבר את שיטת רבי אליעזר הגדול, סבו של רבינו קלונימוס הזקן, שריחא מותר בדיעבד. לזיקתו הרבה של רבינו קלונימוס לתורת סבו יעויין בן-גדליה, חכמי, עמ' 235 – 236.

²⁸⁷⁰ על-פי הנוסח שבשבה"ל, בסיכום השאלה, משתמש החכם המשיב במונח חררה, ואילו לכל אורך התשובה הוא נוקט בשם "מולייתא". בנוסח שבספר הפרדס השימוש הוא במונח "מלייתא" בכל ההיקריות.

²⁸⁷¹ הוא אף משווה זאת לחטא עבודה זרה "ולא די לנו עון פעור...אף כי להכניס צלמי נכריות לכתחילה בתנור."

²⁸⁷² ירושלמי ע"ז א: ג. הסוגיא שם נוגעת לאיסורים החלים על יהודים בנוגע למגע עם גויים בימי אידיהם וסביבותיהם. במסגרת הדיון, הובא מקרה בו סבר רבי אמי להורות היתר במקרה מסוים, מפני דרכי שלום. רבי בא הזכיר לו את ברייתת רבי חייא בה הוכרעה אותה שאלה לאיסור, ועל כך הגיב רבי אמי בשמחה ושבח: "אלולא ר' בא היה לנו להחיר ע"ז שלהן וברוך המקום שריחקנו מהם." על יחסו הכללי של רבינו קלונימוס הזקן לגויים, יעויין בן-גדליה, חכמי, עמ' 240 – 248, וההערה בעמ' 93, שם, על זיקת הדברים לתשובתו זו.

²⁸⁷³ ככל הנראה, סבר י' אלפנביין שהמילים "אחד משום מיאוס ואחד משום סחור לסחור לכרמא לא תקרב." הם המשך הציטוט מהירושלמי, ולכן העיר שהמשך זה אינו שם (תשו"ר, שם, עמ' 361, הערה 46). אולם, לענ"ד אין סיבה להניח זאת. הציטוט מהירושלמי מטרתו להדגיש את הסלידה מקרבה כל שהיא לגויים, והמשפט הבא הוא מסקנה נגזרת של החכם המשיב מהעיקרון שבבסיס דברי הירושלמי. עם זאת, בנוסח שבשבה"ל מופיע המשפט לפני הציטוט מהירושלמי מיד אחרי ההפניה "ורבותינו אמרו בירושלמי", ויעויין הערה 36 של המהדיר, על אתר (עמ' קכה), שראה במשפט זה ביאור לדברי הירושלמי. בן-גדליה, חכמי, עמ' 93, הציע כי פסקה זו כולה היא של ר' יב"א, אולם, כאמור לעיל, יש לענ"ד לפקפק בכך.

²⁸⁷⁴ בן-גדליה, שם, ייחס את התשובה "ככל הנראה" לרבי נתן ברבי מכיר, אך לא נימק במפורש מדוע. ייתכן שהסיבה לייחוס זה היא העדות על מנהגם של חכמי מגנצא, מקום פעולתו של רבי נתן, בני אסכולת וורמס-קלן, אליה השתייכו בני המכיר.

²⁸⁷⁵ שתי הראיות האמורות הובאו כבר על-ידי רבינו חננאל, לעיל.

²⁸⁷⁶ לכך מוסיף החכם המשיב מעין-התנצלות כלפי השואל "ואעפ"י ששימשת את המאור הגדול, אף על פי כן זה זכור אני יפה, וברור לי, ואני כבר הזכרתיך זה כשבאתי מרוסייה לשם, וכן נכון בלבי ועיני", דהיינו אמנם אתה, השואל, שימשת את רבי יקותיאל, ולא אני, בכל זאת הוראה זו של הרב זכורה לי, וכבר הזכרתיך לך בעבר.

האחרים²⁸⁷⁷. השואל מביא שתי ראיות נגזרות להוכחת נכונות תיאור התנור התלמודי. הראשונה היא העובדה שבתלמוד מתוארת תמיד הדבקות בצק לאפייה על דופני התנור, ולא על קרקעיתו. הראיה השנייה היא מדברי התלמוד במסכת ביצה (ד:), לגבי עצים שנפלו מהעץ לתוך תנור, שהיא מציאות אפשרית רק במקרה של פתח הנמצא בתקרת התנור.

ז. ר' יב"א

כאמור לעיל, כל החכמים שהתירו ריחא, פסקו כן רק לגבי דיעבד, אך לא התירוהו לכתחילה, לפי ביאורם בדעת לוי. לעומת זאת, דעת ר' יב"א הייתה כי לוי התיר ריחא לכתחילה²⁸⁷⁸. זאת, על בסיס שלוש ראיות נגזרות. ראיה אחת היא מסוגיית ריחא שבמסכת ע"ז, שבה המתיר, רבא, התיר לכתחילה²⁸⁷⁹. ראיה שניה נובעת מעצם מהלך הסוגיא בפסחים, שבה מקשים על לוי מברייטא האוסרת לצלות שני פסחים כאחד, ולוי אינו מתרץ שהוא מודה שאסור לכתחילה, אלא מתרץ בדוחק, וממילא עולה שלשיטתו אכן מותר גם לכתחילה. ראיה שלישית היא מהסוגיא המקבילה בירושלמי (תרומות י:ד)²⁸⁸⁰ שבה עצם השאלה לדיון היא על הדין לכתחילה²⁸⁸¹. את הראיה הנגזרת מהשימוש בלשון דיעבד בהצגת המחלוקת בסוגיית הבבלי "שצלאו", דוחה ר' יב"א על דרך הפרשנות, שכונת הסוגיא להדגיש את רמת החומרא בשיטת רב, שמחמיר אפילו בדיעבד²⁸⁸². ר' יב"א פסק הלכה למעשה על-פי מהלך זה, כי ריחא אכן מותר לכתחילה²⁸⁸³.

ח. ר"ת

- א. ר"ת הכריע כרב, שריחא מילתא²⁸⁸⁴, והקדיש לנושא זה דיון רחב²⁸⁸⁵. תחילה, מציג הוא שתי סתירות:
  - א. סתירה בדעת רבא. בסוגיית בת תיחא סבר רבא כי ריחא לאו מילתא, ואילו בסוגיית הנאה הבאה לו לאדם בעל כורחו (פסחים כה:–כו:), מבואר כי לדעת רבא אסורה הרחת הקטורת, אפילו כשלא יכול בדרך אחרת אם מכווין ליהנות מהריח. אם כן, כיצד מתיר רבא לכתחילה בת תיחא.
  - ב. סתירה בהכרעת ההלכה. מהברייטא שהובאה בסוגיית פסחים (שם) בעניין הקטורת, והן ממימרת ריש לקיש בעניין פת חמה על גבי חבית פתוחה של תרומה (פסחים עו:–ע"ז סו:), עולה שריחא מילתא לכולי.

²⁸⁷⁷ כל האמור לגבי דברי האמוראים ושלילת יעילות הכיסוי, והחילוק בין תנורים בזמן התלמוד לתנורים בזמן החכם המשיב מופיעים ברצף אחד בספר האורה, בחציו השני של סימן ק"י, עמ' 139. מכיוון שהכותרת שבראש הסימן היא "פסק זה מספר העיתים", ייחס תא-שמע, ריחא, עמ' 183, קטע זה כולו לרבי יהודה אלברצלונג, מחבר ספר העיתים, וקבע כי החכם המשיב כאן נטלו ממנו. אולם, עיון בסימן קי הנ"ל מלמד כי הוא מורכב מסדרת הלכות, שאין קשורות יחדיו באופן הכרחי, וממילא אין כל מניעה מלהציע כי הקטע הארוך בנושא ריחא מילתא, אינו המשך הציטוט מספר העיתים, אלא הובאו שם מתוך התשובה בה אנו עוסקים, ע"י עורך ספר האורה. תמיכה לטענה זו עולה מהעובדה שבספר תמים דעים, סימן קמ"ב, הובא רק חלקו הראשון של סימן ק"י, עד לשני משפטים לפני תחילת נושא ריחא מילתא, בציון מפורש "עד כאן מספר העיתים", וכפי שכבר העיר ר"ש בובר (ספר האורה, שם, עמ' 138–139, הערות א ו-ד). יתר על כן, הדיון בספר האורה אינו מסתיים בעניין צורת התנורים, אלא כולל פיסקה נוספת לגבי מנהגי הנחת מלייתות, הנמצאת בחלק קודם של התשובה על-פי המקבילה בספר שיבלי הלקט (ואלפנבין השתמש בו לשם חילופי הנוסחאות לפיסקה זו, ויעויין בהערת המבוא שלו לתשובה זו, תשו"ר, שם, עמ' 359). נראה, אפוא, כי אין כל קשר בין ספר העיתים לכל הדיון שבפנים. לפיכך, הובאו הדברים במסגרת ניתוח התשובה, כדברי החכם השואל, ואכמ"ל עוד בעניין זה.

²⁸⁷⁸ דברי ר' יב"א הובאו הן ע"י ר' אבי"ה (אבי העזרי, סימן תק"ז, עמ' 125) והן ע"י ראב"ה (ספר רקח, סימן תנ"ד, עמ' שב-174 עמודה ב בכ"י פריס). הדיון בפנים יהיה על-פי הסדר שבהבאתו של ר' אבי"ה, תוך ציון ההבדלים בין המקורות האמורים.

²⁸⁷⁹ כך הוא אצל ר' אבי"ה, ואילו בספר רקח מובאת ראיה זו בסוף הדברים, ככל הנראה כדי להסמיכה להמשך דברי ראב"ה עצמו, שם, הנוגעים לבירור שיטת רבא.

²⁸⁸⁰ על דרכו הכללית של ר' יב"א להשתמש רבות בירושלמי לפסיקת הלכה למעשה יעויין בן-גדליה, חכמי, עמ' 86 – 87, 100 – 101 ו-107. יעויין תא-שמע, ריחא, עמ' 185, שכתב כי ראב"ה הוא החכם הראשון המזכיר את דברי הירושלמי בנידון דידן. לא זכיתי להבין דבריו, שהרי אזכור הירושלמי וההוכחה ממנו היא של ר' יב"א, כמפורש אצל ר' אבי"ה, כפי שרמז תא-שמע עצמו, שם. אכן, ראב"ה מביא את הראיה מהירושלמי תחילה, ורק לאחריו כותב "וכן רבינו יב"א מתיר..." ומצמיד לכך רק את הראיה מסוגיית הבבלי, וניתן היה להבין מכך שהראיה מהירושלמי אינה מדברי ר' יב"א. אולם, אין בכך כל ראיה, כפי שניתן להיווכח, למשל, מסימן תמ"ג (עמ' רצז-רצח, העוסק בדיני כבד), שמקורו כולו, בציטוט מלולי, מספר התרומה, למרות שרק באמצע הדברים נאמר "ופי בספר תרומות". יתר על כן, מרצף הדברים כאן בספר רקח, נלענ"ד כי הראיה מהירושלמי הובאה במתכוון לפני דברי ר' יב"א, מפני שהיא שייכת גם לחלק הקודם בדברי ראב"ה, המצטט בהרחבה את דיונו של ר' יב"ק משפירא בעניין ריחא, כפי שידון להלן. ככל הנראה, סמך ר' יב"ק את ידיו על ראיה זו אף הוא, ולכן הצמידה ראב"ה לדבריו.

²⁸⁸¹ הן מהלשון שמביא ר' אבי"ה "משמע דשמואל נמי לכתחלה שרי" והן מזו שמביא ראב"ה "הרי לפי הירושלמי משמע לכתחילה", נראה בעליל שמדובר בראיה נגזרת, למרות שפשטות לשון השאלה בירושלמי מוסבת על הדין לכתחילה. יצוין, כי החולקים בסוגית הירושלמי, על-פי הגרסא שמביאים ר' אבי"ה וראב"ה, וכן הוא בכ"ל, הם רב ושמואל, ואילו המגיה בכ"ל הגיה ששמואל אמר "בשם לוי".

²⁸⁸² שלב זה של דברי ר' יב"א אינו מצוטט ע"י ר' אבי"ה, ובמקומו מופיעה הערה שיש "מן הראשונים" שפירשו שלוי התיר רק בדיעבד, ופסקו כמותו. הערה זו אינה מופיעה בספר רקח, אך אפטוביצר (בהערותיו שם, הערה 11) הציע כי מסתבר שהערה זו היא גם מדברי רבינו יב"א, מפני ששיטה זו כבר נזכרה אצל רבינו אבי"ה לפני כן, פעמיים.

²⁸⁸³ כך מפורש בספר רקח "וכן רבי יב"א מיתר לכתחילה כליו". לעומת זאת, ר' אבי"ה מביא רק את ביאורו של ר' יב"א לשיטת לוי, אך לא מזכיר במפורש מהי הכרעת ר' יב"א עצמו לעניין גוף הדין. עם זאת, ההנדה שם לשיטת "ויש מן הראשונים", המצוינת בהערה הקודמת, אף היא מורה בעליל כי ר' יב"א פסק להתיר ריחא לכתחילה.

²⁸⁸⁴ ולא כהכרעת זקנו רש"י, אביו רבי מאיר ואחיו רשב"ם.

²⁸⁸⁵ ספר הישר, חלק החידושים, סי' תש"ל, עמ' 425.

עלמא. לעומת זאת, דעת רבא בסוגיית בת תיהא שריחא לאו מילתא. על-פי כללי הפסיקה, קבעו למעשה "רוב רבותינו", שהלכה כרבא כאן, שהרי אין זה אחד מהמקרים שהלכה כאב"י (שסימנס יע"ל קג"ס).

ר"ת מיישב את שתי הסתירות בהבחנה בין המקרים השונים. לגבי קטורת, המיועדת לריח, מוסכם על הכול כי ריחא מילתא²⁸⁸⁶. כמו כן, לגבי חבית פתוחה ופת חמה, אין עוררין על כך שריחא מילתא, כי נקלט שם ריח רב מאוד. כך גם יש לפרש את הנדון שבמחלוקת לגבי הנאה בע"כ. ממילא, מסיק ר"ת, גם רבא יודה שבמחלוקת בין רב ולוי לגבי בשר, בו יש ריח רב, תהיה ההלכה כרב, שריחא מילתא.

את ההסבר שמחלוקת רב ולוי דומה למקרה של חבית פתוחה תומך ר"ת בשתי ראיות נגזרות. הראיה הראשונה היא שרב עצמו אוסר פת שנצלת עם בשר צלי²⁸⁸⁷, ואם כן, הרי שפולט הבשר דומה לריח שפולטת חבית פתוחה²⁸⁸⁸. הראיה השנייה היא שהסוגיא קובעת במפורש שלדעת רב המקרה בו הוא נחלק עם לוי זהה לפת חמה וחבית פתוחה²⁸⁸⁹.

כעת, לאחר שקבע ר"ת שרבא סבור כי ריחא מילתא היא במחלוקת רב ולוי, דוחה ר"ת על דרך הפרשנות את הראיה הנגזרת הנוגדת ממחלוקת אב"י ורבא. ר"ת מבאר את המחלוקת על-פי הנסיבות המיוחדות למקרה זה. אב"י אוסר כי האדם מתכוון להריח ולכן זה דומה לפת חמה וחבית פתוחה, ואילו רבא מתיר כי מטרת ההרחה היא בדיקה ולא הנאה מהריח כלל, ולכן המקרה דומה לחבית סגורה ופת צוננת, שם לא נאמר שריחא מילתא. אם כן, אין כל סתירה בין ההכרעה כרב במחלוקתו עם לוי לבין ההכרעה כרבא במחלוקתו עם אב"י.

על-פי הסבר זה, התולה את שיטת רב בכמותו הרבה של הריח הנפלט מבשר הצלי, התיר ר"ת הלכה למעשה אפיית פת עם בשר צלי לכתחילה בתנורי זמנו, כפי שהסביר בתשובתו לתלמידו רבי אלעזר ממין²⁸⁹⁰. זאת, על בסיס ההבדל בין התנורים בזמן התלמוד, בהם היו מדביקים את הפת בדופני התנור, לבין התנורים הגדולים בזמנו שלו, שדינם כמו פורני²⁸⁹¹, וממילא כפי שהסביר בשמו רא"ם²⁸⁹², "דנפיש אוריא דידהו ולא נפיש פיטומא דידהו", והם אינם דומים עוד למקרה של פת חמה וחבית פתוחה. עם זאת, ר"ת לא התיר אפיית פת עם בשר צלי של איסור לכתחילה, אלא אם בשר הצלי מכוסה בבצק, או בדיעבד, אך לא בשל הבדל הלכתי בין צלי היתר לצלי איסור אלא מפני שאין ראוי לעשות כן²⁸⁹³. כמו כן, פסק ר"ת²⁸⁹⁴ שאיסור ריחא יחול בפת שנאפתה עם בשר היתר מתחת למחבת, בו אין שטח אוריר רב להתפזרות הריח, ומצב זה דומה לתנורים שבזמן התלמוד.

ט. ר' אב"ן

ר' אב"ן עסק אף הוא בהרחבה בנושא ריחא מילתא²⁸⁹⁵. בתחילת דבריו, מביא ר' אב"ן ראיה נגזרת שריחא לאו מילתא מסוגיית פסחים, שבה העמיד רב מרי את לוי, המתיר, כדעת ר' יהודה ואת רב, האוסר, כרבי מאיר, ולפי כללי הפסיקה הלכה כרבי יהודה²⁸⁹⁶. אולם, ר' אב"ן מכריע כרב, לאיסור, ודוחה את הראיה על דרך הפרשנות, על בסיס המשך הסוגיא בה נאמר שמחלוקת רב ולוי דומה למקרה של פת חמה וחבית פתוחה, האסור לפי כל התנאים, כולל רבי יהודה. בנוסף, מביא ר' אב"ן את הראיה הנגזרת לאיסור, כמוזכר לעיל, מפסיקת האמוראים בהמשך הסוגיא. כעת, מעיד ר' אב"ן על מנהג "בקיאי הדעת שבמגנצא", לעיל, משבחו וממליץ עליו לכל.

לאור הכרעתו כשיטת רב, מתמודד כעת ר' אב"ן עם שיטת "יש מן החכמים הגאונים שאמרו" שהאיל ורבא, שפסק שריחא לאו מילתא ומוותר אפילו לכתחילה, הוא "בתרא" הלכה כמותו. הוא דוחה ראיה נגזרת זו על דרך הפרשנות. רבא כלל לא פסק כלוי, שהרי לוי התיר רק בדיעבד ואילו רבא התיר אפילו לכתחילה. לאור זאת, רבא הוא יחיד במקום רבים, ובמצב כזה לא חל כלל הפסיקה שהלכה כרבא נגד אב"י.

ר' אב"ן מביא כעת שלוש ראיות נגזרות להכרעה שריחא מילתא. הראיה הראשונה היא ממהלך הסוגיא בה נאמר, שלפי רבא ודאי יש מחלוקת תנאים ואילו שיטת אב"י יכולה להתיישב לפי כל השיטות, ולכן הלכה כמותו²⁸⁹⁷. הראיה השנייה היא מהלכות מעילה (פסחים כו.), ולפיהן בהנאה מריח הקדש אין חיוב מעילה אבל יש איסור ליהנות, ואם כן יוצא שריח איסור הוא בעל משמעות הלכתית. הראיה השלישית היא מדברי רבא עצמו האוסר הנאה מריח ע"ז וקטורת, אפילו אם באה לאדם בעל כורחו.

²⁸⁸⁶ הבחנה זו נאמרה גם בקצרה לפני כן, בסימן תשכ"ד, עמ' 423, שריחא מילתא, אך רק בדבר המיועד להריח בו.

²⁸⁸⁷ לפי גרסת ר"ת "אמי רב אמר ר' חנינא". לפי גרסת הר"ח "רב כהנא" ולפי ה"ג- "רב כהנא בריה דרב חנינא סבא" (וכן היא גרסת רובם המכריע של כתבי היד של מסכת פסחים שבפנינו, מלבד כ"י וטיקן 109 ושם – רב חנינא מפשרניא).

²⁸⁸⁸ זו ראיה נגזרת ולא ראיה ישירה מפני שמרצף הסוגיא נראה שמימרת ריש לקיש לגבי פת חמה וחבית פתוחה, אינה מוסכמת על לוי. ממילא, יש כאן ראיה לגבי דעת רב אך לא לגבי דעת לוי, וממילא עדיין ייתכן שרבא הבין את מחלוקת התנאים כלוי, לא קיבל את מימרת ריש לקיש, ולא הכריע כרב.

²⁸⁸⁹ גם זו ראיה נגזרת, שהרי היא אמורה דווקא בשיטת רב.

²⁸⁹⁰ ספר הישר, חלק השו"ת, סימן ע"ו, סעיף ח, עמ' 173. לזיהוי השואל, יעווין ריינר, תלמידים, עמ' 108 – 110 (ושם הפניות לדברי החוקרים שעסקו בכך לפניו).

²⁸⁹¹ כפי שהעיר תא-שמע, ריחא, עמ' 184, ההבדל בין התנורים שימש את החכם השואל בתשו"ר להחמיר באיסור ריחא אפילו לדעת לוי, והוא היווה את הנימוק להתירו של ר"ת אפילו לדעת רב. זאת, כל חכם לפי פירושו הוא במהות איסור ריחא (ואין צורך להגדיר את דברי ר"ת כ- "חילוק בעל 'אופי' היסטורי", כדעת ריינר, שם, עמ' 109, הערה 379).

²⁸⁹² ספר יראים (אכילות), בתוך סי' ס"ג, עמ' 37.

²⁸⁹³ כך נאמר בשמו בספר יראים, שם: "ועם צלי של איסור בדיעבד שרי לכתחילה לא תקין למיעבד אלא א"כ הצלי מכוסה בבצק [ההדגשה שלי- ר.ז.]". (עמ' 55 עמודה א בכ"י פריס). מבחינת כמות הריח הנפלט אין הבדל בין בשר איסור לבשר היתר, וממילא אי אפשר לומר שמדובר בהבחנה שמעיקר הדין. יצוין, כי הדברים אינם מופיעים בתשובתו הנ"ל של ר"ת בספר הישר, אך הם רמוזים בה בעצם אזכור בשר ופת בלבד, לא התייחסות לבשר כשר ובשר נבילה.

²⁸⁹⁴ בתשובתו הנ"ל, אך הדברים לא הובאו בספר יראים.

²⁸⁹⁵ אב"ן העזר, סימן תל"ח, עמ' לו. -: (עמ' 360 – 361 בכ"י וולפנביטל, בעימוד שמשמאל לימין).

²⁸⁹⁶ ראיה מדברי רב מרי הביא גם הרשב"ם, לעיל, אך לכיוון ההפוך.

²⁸⁹⁷ ראיה זו דומה לראיית ר"ח לעיל ממחלוקת רב ולוי שגם שם כל הברייתות מתאימות לרב.

לאור ראיות אלו, מבאר ר' אב"ן, כפי שאמר גם ר"ת, כי לדעת רבא ריחא מילתא, בדבר המיועד להריח בו, ואילו במקרה של בת תיחא, מדובר ביין, שאינו עומד לריח אלא לשתיה ומטרת ההרחה אינה להנאת ריח אלא למניעת קלקול היין, ולכן פסק רבא כאן שריחא לאו מילתא²⁸⁹⁸. אם כן, במחלוקת רב ולוי, בה יש פיתוס מריח האיסור, יפסוק רבא כדעת רב ויאסור.

ר' אב"ן מחזק את הכרעתו בראיה מן הסמכות מפסיקתו הזוהה של רבינו חננאל. לעומתו, מציין ר' אב"ן מציין שהרי"ף פסק כלוי, מביא את כל דיונו, וחולק עליו.

הרי"ף הביא ראיה נגזרת מכך שרבא פסק כן והלכתא כבתראי. את הראיה הנגזרת מכך שריש לקיש העמיד את כל שיטות התנאים כמנוגדות לדעת לוי, הוא דוחה על דרך הפרשנות, בטיעון שר"ל נחשב כתלמיד אל מול לוי, וממילא נדחים דבריו. אם כן יוצא שמחלוקת התנאים היא באותו עניין בו נחלקו רב ולוי, ודעת לוי היא כרבי יהודה, ולפי כללי ההלכה הלכה כרבי יהודה מול רבי מאיר. את הראיה הנגזרת מהמעשים שבהמשך הסוגיא הוא דוחה על דרך הפרשנות, שזה לאו דווקא כרב אלא גם לוי יודה לאסור, מפני שהואיל ואפשר לאוכלם שלא עם מאכל חלבי, אם נתירם לאכול עמו יהיה זה כהיתר לצלותם לכתחילה, ולוי התיר רק בדיעבד²⁸⁹⁹. יתר על כן, הואיל ומותר לאוכלם ללא מאכל חלבי יש כאן דין דבר שיש לו מותרין שאינו בטל אפילו באלף, וריח אינו חלש יותר מאחד באלף.

ר' אב"ן אינו מקבל את דברי הרי"ף. ראשית, אי אפשר לדחות את הסברו של ריש לקיש, כי הסוגיא לא עשתה כן אלא הותירה אותם במקומם. שנית, דוחה ר' אב"ן על דרך הפרשנות ראיה נגזרת נוספת שהביא הרי"ף מדברי התלמוד בהמשך הסוגיא, שרבי יוסי מודה לרבי יהודה שלא אומרים ריחא מילתא בפת חיטים ששואבת רק מעט מריח היין, ולא אסר אלא בפת שעורים, ששואבת מגוף היין²⁹⁰⁰. על כך כותב ר' אב"ן, שבגדי ובבשר איסור, ששניהם חמים, קל וחומר הדברים שיש פיתוס מזה לזה ויהיה אסור לכו"ע.

מקור נוסף בו מזכיר ר' אב"ן את דין ריחא מילתא הוא במסגרת דיונו בעניין איסור לא תתגודדו²⁹⁰¹. ר' אב"ן מעיר כי בני מגנצא פוסקים כי ריחא מילתא היא, ולכן אוסרים לאכול גבינה עם לחם שנאפה עם בשר בתנור, ולהפך, ואילו בני וורמייזא פוסקים ריחא לאו מילתא היא, ולכן מתירים במקרה זה²⁹⁰². במקור זה אין נימוקים. אמנם, הוא עולה בקנה אחד עם עדותו האחרת של ר' אב"ן לגבי מנהגי מגנצא לפני תתנ"ו, במישור המעשי, אך הוא אינו תואם את הבסיס ההלכתי. כאמור, במקור הקודם נאמר שטעם המנהג במגנצא היה בשל הגדרת "דיעבד" בשיטת לוי, ואילו כאן נאמר שבני מגנצא סוברים כרב. לפיכך, ניתן לומר שהעדויות מתייחסות לתקופה שלאחר גזרות תתנ"ו, ואז התקבלה שיטת רבי יצחק ב"ר יהודה כהנמקה ההלכתית למנהג בני מגנצא²⁹⁰³. באשר לעדות לגבי המנהג בוורמייזא, הרי שזה המקור היחיד המעיד על הנהגו בעניין זה שם, שכן כל המקורות עד כה התייחסו לחכמי מגנצא ולמנהג שם. נראה לומר, שגם כאן מתייחסת העדות לתקופה שלאחר תתנ"ו²⁹⁰⁴.

י. רבי אלעזר ממיץ

רבי אלעזר ממיץ²⁹⁰⁵ עוסק בנושא ריחא מילתא במסגרת דיונו בהלכות בשר בחלב²⁹⁰⁶. נקודת המוצא של הדיון היא ברייתא האוסרת לשת עיסה בחלב וגם את טיחת התנור בשומן בשר, וכל הפת נאסרת מדרבנן, שמא יאכלנה עם חלב²⁹⁰⁷. זאת, למרות ההלכה (חולין קיא:) שדגים "שעלו בקערה" בשרית מותר לאוכלם עם מאכלי חלב, כי נותן טעם בר נותן טעם מותר²⁹⁰⁸. שילוב שני המקורות אלו מהווה יש ראיה נגזרת שכשיש ריח רב ("פיתוס"), גם מה שבד"כ נחשב כני"ט בר נ"ט ייחשב כממשות של בשר ויאסור. כעת, מביא ר"א"ם את הברייתא בסוגיית ריחא מילתא (פסחים עו:). האוסרת לאכול פת שנאפתה עם צלי עם מאכלי חלב, ומסביר שהפיתוס הרב שיש בריח הצלי הוא כעין טיחה בשומן, ולכן לא מיישמים כאן את דין נ"ט בר נ"ט. את החילוק בין רמות הפיתוס מחזק ר"א"ם בראיה נגזרת מסוגיית נ"ט בר נ"ט עצמה (חולין קיא:), בה אמר חזקיה בשם אב"י שאסור לאכול צנון שנחתך בסכין בשרי עם מאכלי חלב, ומסביר ר"א"ם שמכיוון שהצנון הוא חריף מאוד הוא מפליט את השומן מהסכין עוד יותר מרתיחה, ולכן זה כבשר בעין. יצוין, כי טעם זה אינו נזכר בסוגיא במפורש, וקיימת מחלוקת בין רבותינו הראשונים בהסבר דברי אב"י.

²⁸⁹⁸ לאור זאת, מציע ר' אב"ן כי רבא יפסוק שריחא מילתא גם באיסור יין נסך, אם השימוש ביין הוא לצורך יצירת ריח טוב בבית ולא לשם שתייה.

²⁸⁹⁹ דחייה זו ממש הביא רבינו יצחק ב"ר משה בשם רבינו יב"א (או"ז, ח"ד, סימן רנ"ז, עמ' 67), ותמה על כך א' אפסוביצר, שהרי אצל רבינו אב"י ור"א"ם מבואר שר' יב"א סבר כי לוי התיר אף לכתחילה (בהערותיו לדברי רבינו אב"י, עמ' 125 הערה 5). אפסוביצר הציע שבאו"ז מדובר בר' יב"א השני. יצוין, כי לא ניתן לומר שמדובר ב"ט"ס באו"ז מפני שבהמשך דבריו הוא מצטט גם את דברי הרי"ף, בלשונם.

²⁹⁰⁰ אמנם, ר' אב"ן לא הזכיר ראיה זו בציטוט דברי הרי"ף.

²⁹⁰¹ אב"ן העזר, יבמות, סימן ל"ג, עמ' יא: (עמ' 164 בכ"י וולפנביטל בעימוד שמשמאל לימין).

²⁹⁰² לשון ר' אב"ן היא "...ובורמישא מתירי כשבאין בני מגנצא לשם צריכין להודיעם זה בשר בועא היתה בשיפולי הריאה וזה לחם נאפה עם הבשר בתנור או עם הגבינה" אין זה ברור לגמרי אם כוונתו שבוורמייזא התירו אפילו לכתחילה או שהכוונה שאם אירע מקרה שכך נאפה התירו בדיעבד, ולכן צריכים להודיע על כך לבני מגנצא שאוסרים אפילו בדיעבד. יצוין, כי תא-שמע, אשכנז, עמ' 24, הזכיר מקור זה כדוגמה להבדלים בין וורמייזא למגנצא, אך לא הרחיב בדברים.

²⁹⁰³ על שנויים בבית המדרש במגנצא בעקבות הגזרות, יעוין בן-גדליה, חכמי, עמ' 37 – 46.

²⁹⁰⁴ כך, לגבי עניין נוסף שהביא ר' אב"ן כמחלוקת בין שתי הקהילות, והוא היתר מחובר לקרקע שני ימים טובים של גלויות, שבוורמייזא מקילים בכך. רש"י העיד במפורש שבוורמייזא החמירו בכך, כדעת רבי יצחק הלוי, ואילו רבי קלונימוס מרומי הקל (ביצה כד:; ד"ה "לערבי"), ויעוין תשו"ר, סי' ק"ג-ק"ד, עמ' 129 – 134. ייתכן, שמנהג וורמייזא עליו מעיד ר' אב"ן התבסס גם על פסיקתו של רבי אליעזר הגדול (ויעוין, כהשוואה, בן-גדליה, שם, עמ' 37, הערה 85).

²⁹⁰⁵ קיימת זיקה הדוקה בין דברי ר"א"ם לדיונו של ר"ת, אך דבריו הובאו כאן, על מנת לסמכם לדברי חכמי אשכנז תלמידיו.

²⁹⁰⁶ ספר יראים (אכילות), בתוך סי' ס"ג, עמ' 36 – 37.

²⁹⁰⁷ ברייתא זו מובאת הן בפסחים ל-: והן בב"מ צא, וקישורה לנושא ריחא הוא של ר"א"ם.

²⁹⁰⁸ נחלקו רבותינו הראשונים בפירוש הביטוי "עלו בקערה", ולכן צוטטה כאן לשון הסוגיא.

לאור האמור, קובע רא"ם כי יש לדחות על דרך הפרשנות את הראיה הנגזרת מדעת רבא בעניין בת תיהא, שכן בעניין בת תיהא אין הרבה פיתוס ולכן ריחא לאו מילתא ואילו לעניין פת שנאפתה עם צלי יש הרבה פיתוס, ולכן נחשב הדבר כמו שהפת בלעה בשר בעין. רא"ם מעיר שרש"י תמך יתדותיו על דעת רבא האמורה, דוחה את דבריו כאמור, ומציין שפירושו שלו הוא כדברי ר"ת.

בשלב זה, לאחר שהכריע כי ריחא מילתא, מביא רא"ם ראיה נגזרת נוגדת למהלך הפרשני. בשתי סוגיות ריחא מילתא הובאה מחלוקת התנאים לעניין תרומה, באותו תפקיד בסוגיא. אם כן, מחלוקת אביי ורבא בע"ז ומחלוקת רב ולוי בפסחים היא באותו עניין ולא כשיטתו הוא, שיש לחלק ביניהם לפי כמות הפיתוס. ראיה זו דוחה את רא"ם על דרך הפרשנות, שהמציאות שבשתי הסוגיות נמצאות בשני קצוות מבחינת כמות הריח, ומחלוקת התנאים נמצאת בתוך, ולכן היא הובאה בשתי הסוגיות כי היא מקרה הביניים. לעומת זאת, מקרי הקיצון בהם עוסקות הסוגיות עצמן אינם דומים כלל זה לזה.

בעקבות המהלך ההלכתי הבנוי על כמויות הפיתוס, מביא קצת רא"ם את שיטת ר"ת בתשובתו, שנשלחה לרא"ם עצמו, לחלק בין התנאים הקטנים של תקופת התלמוד, בהם היה ריח רב ופיתוס חזק, לבין התנאים הגדולים של תקופת הראשונים, בהם מתפזר הריח והפיתוס חלש, ולכן זה דומה יותר לנדון של רבא ואביי ולא לזה של רב ולוי, ומותר. רא"ם מעיר כי אכן נוהגים להתיר אפיית פת עם צלי. באשר לצלי של איסור, הדבר מותר בדיעבד אך לכתחילה לא ראוי לנהוג כן, אא"כ הצלי האסור מכוסה בבצק. זאת, למרות שהלכתית אין הבדל בין בבשר בחלב למאכלות אסורים.

יא. רבינו יב"ק משפירא

כחכמים אחרים, מתבסס גם דיונו של ר' יב"ק משפירא²⁹⁰⁹ על הבחנה בין שתי סוגיות ריחא מילתא, אך בדרך הפוכה מהמצוי לפניו. ר' יב"ק מבאר כי אביי אסר בבית תיהא רק מפני שכוונתו להריח, ולכן מתמלא גופו מריח היין. מקרה זה דומה למקרים שנאסרו ע"י התנאים לגבי תרומה וע"י האמוראים לגבי הלכות בשר בחלב בסוגיית פסחים, שכן בכל המקרים הללו מאכל ההיתר שואב אליו את ריח המאכל האסור עצמו. ר' יב"ק תומך ביאור זה בראיה נגזרת מהברייתא (זבחים צו): הקובעת כי אם בושלה חטאת בחלק מכלי כל הכלי טעון הכלי מריקה ושיטיפה, ומוסבר בסוגיא כי ע"י הבישול מפעפע הטעם בכולו. אם כך הוא בכלי, כל שכן שכן יהיה הדין במאכל, שהוא רך ונוח יותר לבלוע מכלי. לעומת זאת, במחלוקת רב ולוי לגבי בשר שחווטה ונבילה יפסוק אביי כלוי להיתר, כי אין השחווטה בולעת ריח רב מהנבילה, שהרי השחווטה עסוקה באותה עת בפליטת טעמה שלה מהתנור, כי פי התנור למעלה²⁹¹⁰. לאור האמור, ברור שרבא, אשר התיר אפילו במקרה החמור יותר של בת תיהא, בודאי שיתיר לעניין בשר שחווטה ובשר נבילה.

ר' יב"ק מדגיש כי אין להביא ראיה נגזרת נוגדת לאיסור ריחא מדין חטאת שהתבשלה במקצת כלי, אותו הביא לעיל, כי יש לדחות את הראיה בדרך הפרשנות. אצל החטאת הייתה בליעה ממשית בכלי ולכן היא אוסרתו, ואילו כאן יש ריח בלא בליעה, ואין בו כוח לפעפע ולאסור. באופן דומה, דוחה ר' יב"ק על דרך הפרשנות את הראיה הנגזרת להכרעה שריחא מילתא לגבי נבילה ושחווטה, מהמעשים שבסוגיית פסחים, לגבי פת או דג שנאפו עם צלי. במקרים אלו, הצמידים האדם זה לזה, ולכן יש בליעת טעם ממש ולא רק ריח, משא"כ בנבילה ושחווטה שהאדם דואג להרחיקם זה מזה כי אם יגעו יחול דין קליפה, ואפילו איסור גמור אם הנבילה שמינה²⁹¹¹. אם כן, אין כאן מעבר טעם אלא רק ריח, וריח הוא לא כלום²⁹¹².

ר' יב"ק מסיק כי לפי ההבחנה האמורה, רק לדעת רב עצמו ריחא מילתא היא בנבילה ושחווטה, ואילו לפי אביי ורבא כאחד, וכן לפי לוי בסוגיית פסחים ושמואל במקבילה שבירושלמי, החולקים על רב, ריחא לאו מילתא היא במקרה זה. כעת, מובאת גם הראיה מסוגיית הירושלמי, אותה הביא גם ר' יב"א, כי המתיר ריחא מתירו אף לכתחילה²⁹¹³. אמנם, אין בידינו את לשון מסקנתו של ר' יב"ק, אך מרצף הדברים עולה בעליל כי הוא הכריע כי ריחא לאו מילתא לעניין נבילה ושחווטה, וככל הנראה אף לכתחילה²⁹¹⁴. לגבי אפיית מאכל פרווה עם בשר או חלב אין הכרע מוחלט בדבריו, אך מנימת הדברים סביר להסיק כי הוא אסר אף בדיעבד לאכול את המאכל הסתמי האמור עם הסוג המנוגד, שהרי הוא העמיד את איסור זה לפי כל האמוראים²⁹¹⁵.

²⁹⁰⁹ דברי ר' יב"ק משפירא מצוטטים, בשמו, ע"י תלמידו ראב"ה ("קבלתי ממורי ורבי רבי יב"ק משפירא זצ"ל") בספר רקח, סימן תנ"ד, עמ' שא-שב (עמ' 174 עמודות א ו-ב בכ"י פריס), ואחריהם מופיעים דברי ר' יב"א. מרצף הדברים בספר רקח, נראה בעליל כי ראב"ה הביא את דברי ר' יב"ק, ולא שילב בהם תוספות משלו, ולכן יובאו הדברים בפנים כדיונו של ר' יב"ק.

²⁹¹⁰ יעויין לעיל, שרבי יקר ברבי מכיר הסביר אף הוא שלוי התיר דווקא בתנור שפיו למעלה, כי הריח מתנדף במהירות.

²⁹¹¹ יעויין למשל בספר רקח, סימן תנ"ה, עמ' שב (עמ' 174 עמודה ב בכ"י פריס), מיד לאחר ההכרעה שריחא לאו מילתא.

²⁹¹² יצוין, כי י"מ תא-שמע התפלל על הבחנה זו בין נבילה וטריפה לבשר בחלב, המקלה כל כך לגבי בשר נבילה, מנימוק "טכני" כזה, וללא רתיעה רגשית מבשר נבילה. זאת, בניגוד למקור בספר הפרדס המבטא, לדעתו, רתיעה זו בצורה ברורה וחדה (תא-שמע, ריחא, עמ' 186 - 187 ובקצרה תא-שמע, סקירה, עמ' 509). על כך, יש לציין כי לא הבדלי רגש עומדים ביסוד ההבדל בין המקורות אלא שתי הערכות שונות של המציאות. לדעת רבינו קלונימוס הזקן (שהוא) ככל הנראה המשיב בספר הפרדס, כאמור לעיל, מצביעה השאלה שבפניו על כך שכוונת היהודי באפייה משותפת היא לפטם את מאכלו שלו בריח מאכל האיסור. לפיכך, למרות שמעיקר הדין ריחא לאו מילתא, הדבר מאוס ויש למנעו גם כגדר בפני פיתוס אסור וגם כהרחקה מקרבה לגויים. לעומת זאת, לדעת ר' יב"ק אין היהודי רוצה בקרבה עם הגוי ומאכליו, ואדרבה הוא מרחיק את שני המאכלים. אם כן, אין חשש כי יבוא לידי פיתוס אסור ולא לידי קרבה לגויים, שהרי כל הנהגתו באפייה זו מצביעה על ריחוק.

²⁹¹³ אמנם, ראב"ה אינו מציין היכן מסתיים ציטוט דברי ר' יב"ק, אך לענ"ד, מרצף הדיון ונימת הדברים מסתבר מאוד לומר כי הבאת סוגיית הירושלמי והנגזרת ההלכתית המעשית היא המשך ציטוט מהלכו של ר' יב"ק. כאמור לעיל, הראיה מהירושלמי גם מהווה חלק מהבאת דברי ר' יב"א.

²⁹¹⁴ כך עולה מדברי ראב"ה שפתח את הבאת דברי ר' יב"א כך: "וכן רבי יב"א מתיר לכתחילה כליו..."

²⁹¹⁵ ייתכן, שלאור ההדגשה על חשיבות ההרחקה, היה ר' יב"ק מתיר בדיעבד אם אכן הייתה הרחקה בפועל. אם ההסבר הוא שבנבילה ושחווטה האדם "נותן לב להרחיק זה מזה מפני המגע" ואז נותר רק הריח, ולכן אין איסור, אזי

יב. ר' אבי"ה

ר' אבי"ה הקדיש לעניין ריחא מילתא דיון מקיף, הכולל הרבה מדברי החכמים שקדמוהו²⁹¹⁶. תחילה, מביא ר' אבי"ה את לשון הסוגיא ומציג את מחלוקת הראשונים בהכרעת ההלכה²⁹¹⁷, אליה הוא מצמיד את דברי ר' אבי"ה, בסתם²⁹¹⁸. ר' אבי"ה מעיר שרש"י התיר דווקא בדיעבד, למרות שרשא, שעל דעתו תמך את הכרעתו, התיר אפילו לכתחילה. זאת, מפני שרשא סובר כלוי, ולכן אין אנו אוסרים בדיעבד כדעת רב, אבל לוי לא סובר כרשא, כי לוי מתיר רק בדיעבד. מכיוון שיש סיוע תנאי מרובה לדעת רב, אין להקל כל כך נגד דעתו, להתיר אפילו לכתחילה²⁹¹⁹. לכך מוסיף הוא שכך פסק גם הרשב"ם וכן הוא בתשובות הגאונים. כדעה נוגדת, מביא ר' אבי"ה, במלואם, את דברי רבינו יב"א, כי לוי התיר ריחא גם לכתחילה, כולל הראיות מסוגיית הבבלי ומהמקבילה בירושלמי, אך אינו מציין מה היא הכרעת ר' יב"א עצמו הלכה למעשה.

בשלב זה, מביא ר' אבי"ה בציון "ויש שאמרו", את חילוקם של ר"ת ור' אבי"ה²⁹²⁰, בין דבר שאין עיקרו לריח, שבו פסק רבא שריחא לאו מילתא, לבין דבר שעיקרו לריח, כגון מחלוקת רב ולוי בעניין בשר שחוטא עם נבילה, בו אין מניעה לומר שגם רבא סובר שריחא מילתא. חילוק זה דוחה ר' אבי"ה מכוח ראייה נגזרת. בשתי סוגיות ריחא מילתא הובאה מחלוקת התנאים לעניין פת ויין, באותו תפקיד בסוגיא. אם כן, מחלוקת אביי ורבא בעי"ז ומחלוקת רב ולוי בפסחים היא באותו עניין ואין לחלק ביניהן²⁹²¹.

לאחר מכן, מביא ר' אבי"ה את דברי הר"ף, שאותם הביא ר' אבי"ה, אך ביתר הרחבה²⁹²², ואת השגות ר' אבי"ה, בקיצור. ר' אבי"ה עצמו מציע תשובה אפשרית לדברי ר' אבי"ה, שבבשר יש פיטום רב והוא דומה לפת שעורים. ר' אבי"ה מעיר שמחלוקת התנאים נוגעת לחבית של תרומה, שכל הריח מתנקז אל הפת, ולכן יש שאיבה גדולה של ריח, אל מול המקרה של בשר בתנור, בו מתפזר הריח בכל התנור ולכן יש כמות מועטת בלבד שעוברת לבשר הכשר. מסקנת ר' אבי"ה עצמו היא שלמעשה ראוי להחמיר, מכיוון שהראיות אינן חד משמעיות²⁹²³, אך הוא מסייג כעת את הדברים, על-פי ביאורו בסוגיית פסחים. ר' אבי"ה מציע כי רב אסר רק במקרה של בשר שחוטא ובשר נבילה, בהם יש פיטום רב, או במקרה של פת חמה וחבית פתוחה, אבל אין הוא מקבל את חומרת הברייתא והאמוראים בהמשך הסוגיא לגבי המקרה של פת שנאפתה עם צלי בתנור, בו אין פיטום כה רב. לדעת ר' אבי"ה, הצעה זו היא שהיותה את הראיה הנגזרת בבסיס הנהגתם של אותם הפוסקים כי ריחא מילתא, ובכל זאת מתירים אכילת פת, שנאפתה עם בשר, יחד עם מאכלי חלב²⁹²⁴.

בסיכום דבריו, מכריע ר' אבי"ה הלכה למעשה כי אכן יש לפסוק כי ריחא מילתא לעניין מאפים בשריים וחלביים שנאפו יחד, ולאסרם, אבל יש להתיר אכילת פת שנאפתה עם בשר, יחד עם מאכלי חלב²⁹²⁵. ר' אבי"ה מציין כי כך נהג גם אביי, רבינו יואל הלוי²⁹²⁶.

אם הייתה הרחקה כזו גם במקרים אחרים לכאורה הוא הדין. מאידך גיסא, ייתכן שיש להבדיל בין הרחקה מודעת מתמדת, כבנבילה ושחוטא, לבין מקרים אחרים, בהם אין ערובה להקפדה על הרחקה באותה רמת זהירות.

²⁹¹⁶ אבי העזרי, סימן תקי"ז, עמ' 123 – 128. כמו כן, מתייחס ר' אבי"ה בקצרה (שם, סי' תנ"ח, עמ' 74 – 75) להבדל בין דבר שעיקרו להריח לבין דבר שעיקר תפקידו אחר, ומחזק אותו מהחלוקה שבסוגיא (סוכה לו): בין הדס, שעומד בעיקרו לריח, לבין אתרוג, שעיקרו למאכל.

²⁹¹⁷ בין הפוסקים שריחא מילתא הוא מונה את בעל הלכות גדולות, רבינו חננאל, רבי יצחק ב"ר יהודה ור' אבי"ה, ולעומתם את דעת רש"י שריחא לאו מילתא, בדיעבד. בהמשך דבריו הוא מונה חכמים נוספים שפסקו כרש"י, תוך הבאת דבריהם, והם הרשב"ם והר"ף. א' אפטוביצר תמה על ייחוס הפסיקה כרב לבה"ג, כשבפנינו באריכות להפך וכל הראשונים העידו בשמו שפסק כבפנינו בה"ג, ונשאר בצ"ע על דברי רבינו אבי"ה (שם, עמ' 123, הערה 21) ויעויין תא-שמע, ריחא, עמ' 179, הערה 5, שהציע יישוב אפשרי לתמיהה זו, על בסיס שנויי הנוסחאות בבה"ג, ואכמ"ל בנקודה זו.

²⁹¹⁸ כפי שהעיר אפטוביצר, עמ' 124 סוף הערה 5. את העדות על מנהג "בקיאי הדעת במגנצא" מביא ר' אבי"ה בשם "רבינו יצחק", והתלבטו בכך החוקרים (יעויין אפטוביצר, שם, הערות 14 ו-24).

²⁹¹⁹ כך הסביר אפטוביצר, שם עמ' 125, הערה 1, על-פי דברי הרשב"ם, לעיל.

²⁹²⁰ ייתכן שר' אבי"ה אינו מזהה במפורש את בעלי ההסבר מפאת כבודם, מפני שהוא דוחה חילוק זה לחלוטין.

²⁹²¹ כאמור לעיל, רא"ם כבר הביא ראייה נגזרת זו ודחה אותה על דרך הפרשנות (כפי שכבר העיר אפטוביצר, שם, הערה 17). ייתכן שר' אבי"ה, תלמידו, לא קבל תירוץ זה, ומפאת כבודו לא הזכירו. ניתן גם לומר שר' אבי"ה לא ראה את דברי רא"ם, למרות שבמקומות אחרים ציטט את ספר יראים. יצוין, כי רבינו יצחק ב"ר משה הביא ראייה נגזרת זו בשם ר' אליעזר בר יצחק מבהם, חברו של רא"ם (או"י, ח"ד, סימן רנ"ז, עמ' 67, ויעויין המשך הערת אפטוביצר, שם שציין לכך).

²⁹²² ר' אבי"ה מביא גם את הראיה הנגזרת מהעמדת ר' יוסי בפת שעורים ששואבת, אליה התייחס ר' אבי"ה אך לא הביאה, ואת הראיה הנגזרת ממחלוקת התנאים בעניין תרומה, שניתן לבארה בנוחות לדעת לוי ואילו התירוצים על-פי דעת רב הם דחוקים. לגבי העמדת המקורות שבסוף הסוגיא כדעת לוי, שהתיר רק בדיעבד ושם מדובר על לכתחילה ולכן נאסר גם לפי לוי, מביא ר' אבי"ה את הראיה הנגזרת של הר"ף שלוי אכן אסר לכתחילה מלשון המקרה שהביאה הסוגיא "שצלאו", שעניינו דיעבד. אמנם, הר"ף מציין שניתן היה לומר שלוי מתיר גם לכתחילה והסבה שהסוגיא נקטה בלשון דיעבד היא להדגיש את מדת החומרא של שיטת רב, אך הוא דוחה הצעה זו מפני שהחידוש הגדול יותר היה להראות עד כמה לוי מקל. יתר על כן, גם מר בר אשי שאסר לאכול דג שנאפה עם צלי לגמרי, מודה שההלכה כלוי והדג בעצם נאסר רק עם מאכלי חלב כי זה כמו לכתחילה, אלא שהוא החמיר עוד (כגזירה), והלכה כמותו, או מפני שהלכה כמותו בכל מקום (יעויין הערה 13 של אפטוביצר, שם, למקורות שפסקו כן) או מפני שבעניין ריחא גם שאר האמוראים סברו כמותו.

²⁹²³ ר' אבי"ה ממשיך ודוחה את שיטת הר"ף שהמקרים בהם עסקו האמוראים הם "דבר שיש לו מתירין". זאת, מכוח ביאורו הוא למונח הלכתי זה, הנתמך בראיה נגזרת, ואכמ"ל בעניין זה.

²⁹²⁴ הוא אינו מציין מי הם הסוברים כן.

²⁹²⁵ בקבצי הלכה שמבית מדרשו של המהר"ם מרוטנבורג נאמר שר' אבי"ה התיר פת שנאפתה עם בשר או עם חלב רק בדיעבד. (תשב"ץ, סימן של"ב, וספר הפרנס, סימן ס"ד).

²⁹²⁶ בסיום דבריו, עוסק ר' אבי"ה בשאלה- האם חל דין ריחא מילתא במקרה של חמץ ומצה שנאפו יחד. תחילה, מביא הוא את תשובת ר"ת (שצוינה לעיל), הפוסק להתיר, מכוח ראייה נגזרת מן השתיקה מכך שאין אזכור של ריח פת בפת בתלמוד ומכוח ראייה נגזרת מההיתר לאפות את חלת הכהן בחו"ל עם הפת המותרת לישראל, למרות שאין

יג. המקור בקובץ הליקוטים

מקור נוסף העוסק בהרחבה בעניין ריחא מילתא נמצא בקובץ הליקוטים שפרסם א' קופפר, והמהדיר מיחסו לרבינו שמחה משפירא²⁹²⁷. החכם המחבר מתחיל את הדיון במשנה (תרומות י: ד) המתירה לחם שנאפה עם ריח תבלין של תרומה כי אין כאן בליעת טעם²⁹²⁸, ומבאר שכוונת המשנה, לדעת רבא שריחא לאו מילתא, היא שאמנם יש כאן נתינת טעם, אך היא מתרחשת ע"י ריח ולא ע"י ממשות. אולם, אם אין בכלל נתינת טעם, לכל השיטות אין כאן כל איסור. את הסברו זה מחזק החכם המחבר בראיה נגזרת מסוגיית הירושלמי (תרומות י: ג), ממנה הוא מדייק כי לדעת ר"מ, האוסר ריחא, יש נתינת טעם ממשית של היין בפת, אך אם אין טעם, אין איסור²⁹²⁹. כעת, מציין החכם המחבר שבשתי סוגיות ריחא מילתא, הועמדו תחילה החולקים כמחלוקת התנאים בעניין תרומה, אלא שבמסכת ע"ז יישב אביי את שיטתו לדברי הכול, ואילו רבא אכן מנוגד לדעת רבי מאיר. החכם המחבר משווה כעת במפורש בין החולקים בשתי הסוגיות, ומביא את המעשים שבסוף סוגיית פסחים. לאחר השוואת הסוגיות, מביא החכם המחבר ראיה נגזרת להתיר, ממעשה רב של לוי בסוגיית פסחים שהתיר במעשה שהיה, ודוחה אותה על דרך הפרשנות שלוי עצמו הוא המתיר ואין מביאים ראיה מכך שהוא עצמו פסק כן הלכה למעשה (עפ"י בבלי מגילה כ.). כעת, מביא החכם המחבר מביא כעת ראיה נגזרת לאסור מסוגיית ריחא מילתא בירושלמי (תרומות י: ד), שבה רב אוסר ושמואל מתיר, והלכה כרב באיסורים²⁹³⁰. החכם המחבר חוזר ומזהה בין הנושאים הנדונים בשתי הסוגיות, ובינן לבין המקרה של פת חמה וחבית פתוחה, שלגביו העמיד רבה בר בר חנה בשם רשב"ל שכל התנאים אוסרים. מהעמדה זו לומד החכם המחבר כי גם רבה בר בר חנה ורשב"ל סוברים כרב. על-פי הסבר זה דוחה החכם המחבר את הראיה הנגזרת להתיר על-פי דעת רבא על דרך הפרשנות, מפני שהכלל שהלכה כרבא מול אביי אינו חל כאשר מחלוקתם היא במחלוקת של חכמים קודמים²⁹³¹. עד כה, מקבל החכם המחבר את ההנחה שרבא פוסק ריחא לאו מילתא גם בעניין בשר נבילה ובשר כשר, ולא כחילוקם של ר"ת ור' אב"ן בין הסוגיות. כעת, דוחה החכם המחבר את הזיקה בין שתי המחלוקות בכלל, בטעון שרב, האוסר בנבילה ושחוטתה, יתיר בבת תיאה, כרבא. זאת, מפני שהטעם אינו נכנס כלל בגופו, בניגוד למקרה של הבשר שהחתיכה קלטה טעם מבשר האיסור, נעשית נבילה ונאסרת. החכם המחבר מעיר, כי אמנם פסק ריחא מילתא כדעת רב, אך אין לאסור אכילת פת, שנאפתה עם בשר, עם מאכלי חלב, כדעת רב כהנא. זאת, מפני שיש כאן נותן טעם בן נותן טעם. מאידך גיסא, הוא מציע שכאן יהיה חמור יותר מפני שדגים שעלו בקערה לא קיבלו טעם מהממשות אלא מהקערה, ואותה אין הוא אוכל, אבל במקרה של הפת, הטעם הוא מהבשר עצמו²⁹³², ואין בדבריו מסקנה סופית בנקודה זו.

יד. ראב"ה

ראב"ה מכריע בהחלטיות שריחא לאו מילתא. אמנם, במקור אחד בספר רקח מצוטטת במפורש דעת ר"ת, כי לגבי בשר ולחם שנאפו יחד יש דין ריחא מילתא, ללא ראיות, יחד עם ההבדל בין התנורים בזמן התלמוד לתנורים בתקופת הראשונים²⁹³³. מקורם המילולי של הדברים בתשובת ר"ת לרא"ם, רבו של ראב"ה²⁹³⁴. ראב"ה אינו משיג או מעיר, ככל הנראה מפאת כבודו של ר"ת, אך את הכרעתו שלו, המנוגדת לזו של ר"ת, הוא מביא, על נימוקיה וראיותיה, במקורות מספר. במקור אחד בכ"י מעש"ר מביא ראב"ה חלק מדברי הרשב"ם, לעיל, על מסקנתו, ומבהיר שכן היא ההלכה. את קביעתו הוא תומך בראיה הנגזרת מדעת רבא ובראיה מן הסמכות שכן פסקו הרשב"ם²⁹³⁵ והר"ף²⁹³⁶.

ששים כנגדה. ר' אב"ה דוחה את הראיה השנייה, מפני שחלת חו"ל מותר לבטל אותה ברוב לכתחילה, אך מביא ראיה נגזרת חלופית מחלת חו"ל הנשרפת, שדיניה חומרים יותר, ומוסיף ראיה נגזרת נוספת מההיתר לבשל את כל לחמו קרבן התודה יחד, חמץ כמצה. אכמ"ל להאריך עוד בעניין זה שאינו נוגע ישירות לתחום הליבה של דיני איסור והיתר.

²⁹²⁷ תו"פ, סימן ל"ז, עמ' 71 – 72. מכיוון שאין הזיהוי ודאי, נתייחס בדיוננו בפנים למחבר המקור בשם "החכם המחבר".

²⁹²⁸ הרשב"ם, לעיל, הביא משנה זו כראיה נגזרת להכרעתו שריחא לאו מילתא.

²⁹²⁹ בסוגיית הירושלמי, העיד ר' יוחנן כי בעת לימודו אצל ר' אושעיא, אפו הם את לחמם על מוריים (של חולין, כמובן) וטעמו בו טעם מוריים. על כך מקשה הסוגיא שזה דלא כר' יהודה, ומפרש החכם המחבר שהכוונה לדעת רבי יהודה שהתיר פת חמה שעל-פי חבית יין של תרומה, ואם יש מציאות של נתינת טעם כמו שהעיד רבי יוחנן מדוע שיהיה מותר. על כך משיבה הסוגיא שבמקרה של רבי יוחנן הייתה נגיעה במוריים, ולכן עבר טעם. מדייק החכם המחבר של ר"מ, שאוסר בעניין הפת החמה, יש באמת טעם יין של תרומה, כי אם גם לשיטתו לא היה טעם והאיסור הוא ריח ללא טעם, אז עדות רבי יוחנן היא גם נגד דברי ר"מ.

²⁹³⁰ אפשרות השימוש בכלל הלכה זה בהקשר של ריחא מילתא, כבר מופיע אצל הרשב"ם, שם, אלא ששם הוא מוסב לסוגיית הבבלי, בה חלק רב עם לוי.

²⁹³¹ החכם המחבר כותב על כך "וכבר הוכחנו", ויעויין בהערה 14 של המהדיר על אתר (ויש לתקן שם "להלן סי' קכג" ולא "קכד") ובסימן קכ"ג, עמ' 187, הערה 12.

²⁹³² בסוף דבריו, מבהיר החכם המחבר שההכרעה שריחא מילתא, היא דווקא לגבי בשר איסור שמן, כי לגביו פסק רבא מפרזקיא כרב. לעומת זאת, לגבי בשר איסור כחוש ובשר היתר שמן, אין אנו אוסרים כרב, כי לא מצאנו אף אמורא שנהג כן (למרות שגם לא מצאנו מי שלא נהג כן).

²⁹³³ ספר רקח, חציו השני של סימן רצ"ב, עמ' קסא (עמ' 94 עמודה א בכ"י פריס): "מתשובת רבינו תם... כך השיב רבי יעקב בן רבנא מאיר זצק"ל."

²⁹³⁴ ציון, כי ראב"ה הצמיד תשובה זו של ר"ת לתשובתו בעניין ריחא בחמץ ומצה, שאותה הביא גם ר' אב"ה, כרצף אחד. על הרכבת שני המקורות הנ"ל למקור אחד העיר ריינר, תלמידים, עמ' 109 – 110, ויעויין שם להפניות למחקרים קודמים הנוגעים לנקודה זו.

²⁹³⁵ במקור זה בכ"י מעש"ר מצוין גם את ר"ת כראיה מן הסמכות להכרעה שריחא לאו מילתא. ייחוס שיטה זו לר"ת צע"ג, שהרי ר"ת הכריע מפורשות שריחא מילתא, כפי שכתב בשמו ראב"ה עצמו במקומות מספר, כמצוין בסמוך, לעיל ולהלן. קשה לומר כי מדובר בטעות סופר פשוטה, כגון החלפת "ריח" ב-"רי"ת", מפני שנאמר במפורש "ורבינו שמואל אחיו", ואכ"כ נאמר שאחרי שאירע חילוף זה עקב טעות סופר נגרר אחריו הסופר והוסיף את תיבת "אחיו".

במקור העוסק בהלכות חמץ בפסח, המופיע בקצרה בכ"י מעש"ר ובהרחבה בספר רקח²⁹³⁷, מחלק ראב"ה בין מצב בו נגע החמץ במצה, שאסור כי הוא דומה לפת חמה וחבית פתוחה, לבין מצב שבו לא הייתה נגיעה, שיותר כי ריחא לאו מילתא²⁹³⁸. את הכרעתו תומך ראב"ה בראיה נגזרת מדעת רבא בסוגיא בת תיהא, אליה הוא מפנה, לא ציון מחלוקת אביי ורבא²⁹³⁹. כעת, מביא ראב"ה, בסתם, את הראיות הנגזרות הנוגדות שהביאו ר"ת ור' אב"ן מסוגיות בהן מפורש כי ריחא אסור הוא אסור²⁹⁴⁰, ואת הדחייה על דרך הפרשנות שהעלו, כלומר החילוק בין דברים שעיקרם מיועד לריח לבין אלו שלא, אלא שמסקנתו ההלכתית לעניין עצם הדין הפוכה משלהם, כאמור.

דיונו המרכזי של ראב"ה בעניין ריחא מילתא מופיע הן בספר רקח והן, בתמצית מה, בכ"י מעש"ר, והמקבילות משלימות זו את זו, אם כי יש ביניהם גם הבדלים מהותיים²⁹⁴¹. ראב"ה מציין תחילה למחלוקת רב ולוי, ומכריע כלוי. את הכרעתו הוא תומך בשתי ראיות נגזרות. הראיה הראשונה היא מכך שלוי הורה כן הלכה למעשה²⁹⁴². הראיה השנייה, העומדת במרכז שיטתם של הראשונים שקדמוהו, היא מדעת רבא בסוגיית בת תיהא²⁹⁴³.

ראב"ה מציג את המסקנה ההלכתית העולה מהראיות²⁹⁴⁴, שמאפי בצק ממולאים בבשר ובחלב שנאפו יחד מותרים באכילה, אם לא נגעו זה בזה. יצוין, כי בכ"י מעש"ר מודגש כי המאפים מותרים אפילו אם לא היו מכוסים בעת האפייה ואילו בספר רקח אין אזכור של עניין הכיסוי, לכל אורך הסימן.

כעת, מביא ראב"ה את דעתו החולקת של ר"ת, בתמצית קצרה, אך עניינית ומלאה של מהלך דבריו²⁹⁴⁵, אך מציין כי דעת "רבותינו" אינה כן והם מורים שריחא לאו מילתא²⁹⁴⁶. אמנם, הם מקבלים את עצם ההבחנה בין "דבר שעשוי להריח"²⁹⁴⁷, בו ריחא מילתא, לבין דבר שאין עיקרו להריח, שבו ריחא לאו מילתא. יין נחשב כדבר שאין עיקרו להריח, ולכן התיר רבא בבית תיהא²⁹⁴⁸. ראב"ה מחזק את הכרעת "רבותינו" שריחא לאו מילתא בראיות נוספות מן הסמכות²⁹⁴⁹, שכן פסקו רש"י, ר"ח²⁹⁵⁰, וה"ג. לאחר הכרעתו היסודית, מביא ראב"ה את ההבחנה בדעת ר"ת בין תנורים קטנים לגדולים, בשל התפשטות הריח²⁹⁵¹.

²⁹³⁶ מס"ד 11, עמ' 99 שורה 24- עמ' 99 שורה 1. השוואת הדברים למקבילה המלאה של דברי הרשב"ם בספר או"ז, כמצוין לעיל, כמו גם אזכור הכרעת הרשב"ם עצמו כראיה מן הסמכות, מורים בעליל כי זו תוספת של ראב"ה.

²⁹³⁷ המקור מופיע בקצרה במעש"ר הנדפס, סימן ע"ו, עמ' כ: "מעשה אירע שאפו מצות בתנור והשליך גוי עוגה אחת אצל המצות מה שיגעו בעיסה אסור והשאר מותר דקיי"ל ריחא לאו מילתא", ללא טעמים להכרעה. הצגת הדברים בפנים תתבסס על המקבילה הרחבה בספר רקח, תחילת סימן רצ"א, עמ' קנט (עמ' 93 עמודה א בכ"י פריס), הכוללת את הנימוקים לפסיקה.

²⁹³⁸ אמנם, במקור זה מדובר על חמץ ומצה, שלבגיו גם ר"ת פסק שאין בו דין ריחא מילתא, אך ראב"ה מרחיב כאן בנושא העקרוני של ריחא מילתא, ואינו מסתמך כלל על דברי ר"ת. אכן, בסימן הבא בספר רקח (סי' רצ"ב, עמ' קסא), הביא ראב"ה את תשובת ר"ת בעניין זה, בשמו, אלא שבין שני הדיונים בנושא מפרדים עניינים שונים ומגוונים בהלכות הפסח. כאמור לעיל, הצמיד ראב"ה לתשובה זו קטע מתשובת ר"ת לרא"ם בעניין ריחא מילתא בבשר ופת.

²⁹³⁹ ככל הנראה, בשל הסתמכות משתמעת על הכלל שהלכה כרבא מול אביי.

²⁹⁴⁰ קטורת של ע"ז, הדס של מצווה וורד והדס של ע"ז (ועיון לעיל בבירור דברי ר"ת ור' אב"ן).

²⁹⁴¹ ספר רקח, סימן תנ"ד, עמ' שא-שב (עמ' 174 עמודות א ו-ב בכ"י פריס), בכותרת "ריחא לאו מילתא היא" (יצוין, כי לדעת המו"ל במהדורת אוצר הפוסקים, מחבר כותרות הסימנים הוא ראב"ה עצמו); כ"י מעש"ר, מס"ד 85, עמ' 103, שורות 17 – 41. יש הבדלים בסדר הדברים בין המקבילות, וכן הבדלים בעלי משמעות תוכנית. ניתוח הדברים בפנים יתבצע על בסיס סדר הדברים שבספר רקח, אך על-פי שתי המקבילות יחד, ובשלבם בהם יש הבדל תוכני בין המקבילות, יצוינו ההבדלים ומשמעותם בפנים או בהערות, על-פי רמת חשיבותם.

²⁹⁴² הלשון בספר רקח היא "אע"ג דרב אסר הלכה כלוי בגדי ודבר אחר". ניסוח זה אינו חד משמעי, וייתכן לפרשו שמדובר בהבהרת העניין. בכ"י מעש"ר נאמר "עבד לוי עובדא בגדי ודבר אחר והתירו דסבירא ליה ריחא לאו מילתא היא". גם כאן, ניתן לומר שמדובר בהמשך ציטוט הסוגיא. אולם, מהלך הדברים מורה יותר על הבאת הדברים כראיה. יתר על כן, בדיון בתו"פ, לעיל, הובאה פסיקתו הנ"ל של לוי כראיה נגזרת, אם כי שם היא נדחתה על דרך הפרשנות.

²⁹⁴³ בספר רקח יש הפניה מדויקת למיקום המחלוקת, אזכור קצר של נושא הדיון ("גבי בת תיהא") ומיד נאמר "רבא אמר ריחא לאו מילתא היא", ללא אזכור דעת אביי או כלל הפסיקה שהלכה כרבא מול אביי. בכ"י מעש"ר ההפניה כללית יותר ("ובמסכ' ע"ז"), אך מובאת לשון הסוגיא בהרחבת מה, כולל דעת אביי וטעמה, וכלל הפסיקה מצוין במפורש.

²⁹⁴⁴ בשתי המקבילות נאמר כאן "הילכך".

²⁹⁴⁵ מובא יישוב הסתירה בין דעת רבא בסוגיית הנאה הבאה לו לאדם בעל כורחו מול סוגיית ריחא מילתא, על בסיס ההבדל בין דבר שעומד לריח לבין בת תיהא, שהמטרה היא רק לבדוק, והשוואת פת חמה וחבית פתוחה לקטורת. כוונת ראב"ה לרמוז לדברי ר"ת שמחלוקת רב ולוי דומה לפת חמה וחבית פתוחה, שבה לכל השיטות ריחא מילתא כי הריח רב ולכן זה דומה לדבר העומד לריח, כקטורת, ואילו במקרה של בת תיהא אין הרבה ריח והמטרה היא רק לבדוק, ורק בשל כך התיר רבא. בכ"י מעש"ר לא מובא החילוק בין דבר שעיקרו לריח לדבר שאינו, אך מוזכרת במפורש ההבחנה בשיטת רבא בין ריח יין שאין בו "פיטום", ולכן הוא מותר, לריח בשר בו יש פיטום, ולכן אסור.

²⁹⁴⁶ בספר רקח: "אבל רבותינו מורים ריחא לאו מילתא הוא" ובכ"י מעש"ר: "ואנו מתירין דריחא לאו מילתא היא". השימוש בלשון רבים בכ"י מעש"ר אינו מכוון לראב"ה עצמו אלא לדרך הפסיקה המקובלת אצל רבותיו (ועיון עמנואל, ראב"ה, עמ' 22 הערה 78, לדרכו הענוותנית של ראב"ה לציון את דעתו שלו בביטוי "אני הקטן").

²⁹⁴⁷ ראב"ה מפנה במדויק לסוגיות התלמוד המדגמות מקרים כאלו, וכפי שהביאן גם בסימן רצ"א, עמ' קנט, לעיל.

²⁹⁴⁸ ככל הנראה, כוונת הדברים לחלוק על הסברו של ר"ת שרבא התיר כי כוונת האדם לבדוק ולא להריח. יצוין, כי נקודה זו, לגבי ההבחנה בנוגע לעיקרו להריח, אינה מופיעה בכ"י מעש"ר.

²⁹⁴⁹ הראיה מן הסמכות הובאה בכ"י מעש"ר בתחילת הדיון, מיד לאחר ההכרעה כלוי והראיה הנגזרת מפסיקתו. מיקומה כאן בספר רקח נראה לכאורה כמפריד בין הדבקים, דהיינו דעת ר"ת שלפניה, וסיוג שיטתו לתנורים קטנים שלאחריה. מאידך גיסא, ייתכן שראב"ה התכוון לבנות את דיונו לקראת הכרעה חד משמעית שריחא לאו מילתא, ולאחר מכן לחזור ולברר את פרטי שיטת ר"ת, שאין הוא פוסק כמותה בכל מקרה.

²⁹⁵⁰ א' אפטוביצר (בהערותיו לספר אבי העזרי, לעיל, עמ' 123, הערה 22) תמה על ראב"ה שהעיד בשם ר"ח שריחא לאו מילתא, כאשר בפירושו לתלמוד שבפנינו הוא פסק שריחא מילתא ותמך דבריו בראיות, וכן כתבו רבותינו

בשלב זה, מסתיימת ההקבלה בין המקור שבספר רקח לבין זה שבכ"י מעש"ר. בספר רקח מסתיימת חלק זה של הדיון בהדגשה כי ההיתר לדעת ר"ת בתנורים גדולים הוא דווקא בריח ללא מגע, וגם אז רק בדיעבד, על-פי הראיה הנגזרת מניסוח מחלוקת רב ולוי "צלאו"²⁹⁵². ראב"ה מזכיר רק מאפי בצק של חלב ושל בשר, אך לא בשר נבילה, כפי שחלק ביניהם ר"ת עצמו, לעיל. כמו כן, השמיט ראב"ה את היתרו של ר"ת לאפות לכתחילה מאפי חלב ובשר מכוסים, כשם שלא הזכיר את עניין הכיסוי לכל אורך הסימן. לאחר דיון זה בדעת ר"ת, מצטט ראב"ה את דברי ר' יב"ק משפירא, שקבע שדין בשר כשר ובשר נבילה קל יותר מדין בשר בחלב, ואת דברי ר' יב"א, שריחא מותר אף לכתחילה בכל האיסורים, מבלי שהוא מציין מה היא דעתו שלו לגבי דיוניהם ומסקנותיהם.

בסוף המקור קובע ראב"ה כי אסור ליהנות מהרחח מכוונת של ריח בשר נבילה, אע"פ שהוא דבר שאין עיקרו לריח, אבל מותר לאכול בשר כשר שנצלה עמו. זאת, אפילו יש בו טעם נבילה, מפני שההלכה כלוי, על בסיס הראיה מן הסמכות מפסיקת "הגאונים". מלשונם של ראב"ה עולה כי הוא מתיר בדיעבד בלבד, כדעת רוב רבותינו הראשונים, ולא כר' יב"א. כמו כן, נראה כי עיקר ההסתמכות הסופית, לאור קיומן של שיטות חולקות ומנוגדות, היא הראיה מן הסמכות. אמנם, אין זה ברור אם כוונת ראב"ה במונח "הגאונים" לגאוני בבל או לחכמי ראשונים שקדמוהו. לעומת זאת, בכ"י מעש"ר לא מובאים כלל דברי ר' יב"ק ור' יב"א. מיד אחרי סיוג דעת ר"ת לתנורים קטנים, מופיעה כאן המסקנה ההלכתית, ככל הנראה, במסגרת בירור דעת ר"ת. ראב"ה מכריע כי אין להתיר ריחא לכתחילה, הן בנבילה והן בבשר בחלב, אך במאפים מכוסים, שיש ביניהם גם הרחקה בשיעור אמה, יהיה הדבר מותר לכתחילה. כמו כן, אסור לאפות לחם עם מאפי חלב או בשר, אא"כ המאפים האמורים מכוסים. גם במקרה של כיסוי, יהיה אסור להוציא את המאפה מן התנור מעל הלחם, כי אז הוא יטפף מעליו ואסור אותו בבליעת הממשות²⁹⁵³. ההבדל ההלכתי בין שני המקורות הוא לגבי ציון ההיתר לכתחילה ע"י כיסוי, שלא הובא בספר רקח אך מופיע בכ"י מעש"ר. אמנם, גם בספר רקח אין שלילה של יעילות הכיסוי, ולכן ניתן לומר שדעת ראב"ה היא כי הכיסוי אכן מועיל לדעת ר"ת, אבל הוא לא הזכיר זאת בספר רקח כי עיקר מיקודו היה בהכרעת ההלכה לשיטתו הוא, על-פי החולקים על ר"ת.

11. מליח כרותח

מקורו של המונח "מליח כרותח" במימרת שמואל המופיעה מספר פעמים בתלמוד (פסחים עו.; חולין צז.; קיא.; קיב. ו- קיג.), ובכל המקורות ניכר כי כך אכן נפסק להלכה. משמעות הדין הנה כי מליחה ברמה של "אינו נאכל מחמת המליחות הדרושה על מנת להחיל את דין מליח כרותח"²⁹⁵⁴. בשני מקומות בפירושו לתלמוד התייחס רש"י לשאלה זו. במקור אחד הגדיר רש"י כי די ברמת מליחה מועטת, שבגינה "נתקלקל טעמו", על אף שהוא ראוי, עקרונית לאכילה²⁹⁵⁵, וכך עולה גם מהפירוש המיוחס לרגמ"ה²⁹⁵⁶. במקור השני נקט רש"י בדוגמא של מליחת בשר לצורך שימורו²⁹⁵⁷. מספר מקורות בספרות דבי רש"י מבוססים על ההנחה שדין מליח כרותח חל ברמת המליחה של מליחת בשר לצורך הוצאת דמו לפני בישול (מליחה לקדירה)²⁹⁵⁸, ואילו מקורות אחרים בני התקופה נוקטים בדוגמא של דגים מלוחים²⁹⁵⁹, התואמת רמת מליחה גבוהה יותר, ובשני מקורות נוספים נשלל במפורש יישום דין מליח כרותח במליחה לקדירה²⁹⁶⁰.

הראשונים בשמו. אפסוביצר תירץ שזה ט"ס או שהייתה לראב"ה גרסא אחרת בפר"ח. יצוין, כי ר"ח אכן לא נזכר במקבילה בכ"י מעש"ר, אך יש לציין שגם בה"ג לא נזכר שם, אלא הרי"ף.

²⁹⁵¹ בספר רקח מובאת ההבחנה בניסוח של סברא עצמית: "ועוד נראה לי אפי' למאן דאסר..." למרות שזו דעת ר"ת המפורשת אותה הביא ראב"ה בשמו ובלשונו של ר"ת, בסימן רצ"ב, שצוין לעיל, וצ"ע. אכן, הנוסח בכ"י מעש"ר "ואף לדבריהן שאסרו..." מצביע על כך שאלו דברי ר"ת עצמו.

²⁹⁵² מהניסוח בספר רקח ברור כי דברים אלו מוסבים על הסיוג של דעת ר"ת, כלומר שר"ת לא הקל בתנורים גדולים יותר ממה שהקלו בעלי השיטה החולקת בכל התנורים. כשם שלסוברים ריחא לאו מילתא, הכוונה היא ללא מגע ורק בדיעבד, כפי שמפורש בתחילת הדיון, כך הוא לפי ר"ת בתנורים גדולים. לעומת זאת, בכ"י מעש"ר מתקשרים הדברים לחלק הבא של הדיון שם, הנוגע להכרעת ההלכה למעשה, וגם אין בהם את הראיה הנגזרת מלשון הסוגיא.

²⁹⁵³ נקודה זו הודגשה ע"י ר' אב"ן, לעיל, בהקשר למנהג בקיאי הדעת במגנצא.

²⁹⁵⁴ בפירוש ר"ח לפסחים עו. נאמר "כלומר הוא מלוח הרבה", אין כאן הגדרה של רמת המליחה, אלא תיאור משמעותה המעשית.

²⁹⁵⁵ פסחים עו., ד"ה "שאינו נאכל מחמת מלחו" – "שהמליחו הרבה עד שמקדיח טעמו מחמת מלחו קצת ואינו ראוי לאוכלו אלא אם כן היה מדיחו והאי אין נאכל לאו לגמרי קאמר שאין שום אדם יכול לאוכלו אלא כיון שנתקלקל טעמו אינו נאכל מחמת מלחו קרי ליה ואסור."

²⁹⁵⁶ חולין קיב. – "כלומר דמלוח יותר מדאי דאין כל אדם יכול לאוכלו מפני מלח שבו."

²⁹⁵⁷ חולין קיב., רש"י ד"ה "דאינו נאכל מחמת מלחו" – "אינו נוה ליאכל מרוב מלח שבו עד ששורין ומדיחין אותו במים כעין מליחת בשר להצניע"

²⁹⁵⁸ האורה ח"א, סימן ק"ט, עמ' 131 (חתיכת בשר שלא נוקרה מהחלב שלה ונמלחה לצורך בישולה נאסרת מדין מליח כרותח); תחצו"ל, סימן פ"א, עמ' מה (ומשם לתשו"ר, סימן שי"ט, עמ' 333, בשם רש"י, דין זהה למקור הקודם, בניסוח שונה). כך משמע גם מסדו"ר, סימן תר"ט, עמ' 291, המצמיד את דין מליחת בשר לדין מלוח כרותח.

²⁹⁵⁹ ספר האורה ח"א, סימן ק"ט, עמ' 134; סדו"ר, סוף סימן תרי"א, עמ' 291; ספר הפרדס, עמ' קכו, בתוך "הילכות שחיטה ובדיקה שחיבר רבינו שמואל" (ויעוין הערה שלח במעה"ג, עמ' 97).

²⁹⁶⁰ תחצו"ל, סימן ז, עמ' 4 ("ומפי רבינו שמענו" שרגירי חיטה שנמצא בפסח בכלי שמולחים בה בשר אין כאן דין מליח כרותח, כי מליח כרותח זה דווקא כשאינו נאכל מחמת מלחו. יעוין הערה ג של המהדיר אם לייחס לרש"י, לאור דבריו בפירושו לתלמוד לעיל); ספר הפרדס, עמ' קנד-קנה (זהו המשך של המעשה דרש"י, שאינו מופיע ברוב המקבילות). כמו כן, קיים מקור בו קיים ספק בנקודה זו. בכ"י פריס הספריה הלאומית HEB. 326, עמ' 115 עמודה ב, לאחר הבאת דין חתיכה שנמלחה עם חלב, כדלעיל, נאמר "אבל סבור אני שמא לא נמלח כל כך שאינו נאכל מחמת מלחו דנימא מליח הוא הרי כרותח."

הרשבים יישם את דין מליח כרותח במליחה לקדירה²⁹⁶¹. כך סבר גם ר' אבין, אך הוא הכריע שאם המליחה הייתה בכלי מנוקב, כדן, אין דין מליח כרותח²⁹⁶². כן הוא גם בדבריו של רבינו אפרים²⁹⁶³. ר"ת פסק אף הוא כן. זאת, הן על-פי ראייה נגזרת מן הסמכות, שבה"ג קבע ששיעור מליחה כשיעור צלייה, א"כ מליחה לקדירה חזקה כצלייה, ועליה נאמר מליח כרותח דצלי, והן על-בסיס ראייה נגזרת מסוגיית מליחת קרבנות (מנחות כא.) שעליה נאמר שדם שמלחו כמו דם שבשלו, אינו עובר עליו, ואם כן מליחה זו היא כבישול, ושם נאמר שזו רמת המליחה הדרושה לקדירה²⁹⁶⁴. רבי אלעזר ממיץ הכריע, בסתם, כדעת ר"ת, והסביר לפיה את דברי בה"ג בעניין הדחה אחרונה²⁹⁶⁵. כך הכריעו גם רבינו אביי (מכוח הראיה הנגזרת מן הסמכות מדברי בה"ג, לעיל²⁹⁶⁶, רבינו יב"ק ממגנצא (בסתם)²⁹⁶⁷, רבינו ברוך ממגנצא (בסתם)²⁹⁶⁸, רבינו ברוך מצרפת (בעקבות דיון מפורט)²⁹⁶⁹, רבינו יהודה מפריס (כנ"ל)²⁹⁷⁰, וכך היה המנהג הרווח²⁹⁷¹.

שיטה אחרת הייתה לרבינו יואל הלוי, מכוח ראייה מן הסמכות מדברי רש"י, לעיל, שיש צורך ברמה של מליחה "כדי להצניע". כך הבין רבינו יואל הלוי, יחיד בין הראשונים, גם את דעת ר"ת, דהיינו שר"ת הצריך שמליחה להכשרת בשר תהיה אף היא ברמה גבוהה זו של מליחות²⁹⁷².

בעמדה דומה אחז גם רבי יעקב ישראל²⁹⁷³, שהצריך ליישום דין "מליח כרותח" דווקא רמת מליחה של בשר שנמלח לשמרו על מנת להוליכו עמו למרחקים. זאת, על-פי ראייה נגזרת מסוגיא במסכת שבת (ע"ה), שאיסור מליחה בשבת מטעם עיבוד הוא דווקא במליחה כזו, אבל מליחת אוכל ביתית לא, כי אדם לא יגרום שמאכלו יהיה כמלח. רבינו ברוך הביא את דבריו בספר התרומה, ודחאם²⁹⁷⁴, מכוח ראייה נגזרת מהמעשה בירכיים שנמלחו בבית ראש הגלות בגיד הנשה ונאסרו מדין מליח כרותח (חולין צו:), וכי שם נמלחו לקחתם למרחקים? וכן מפסקו של רבא שאסר כשירה שנמלחה עם טריפה (חולין קיב:), וכי שם הייתה מליחה לדרך?

²⁹⁶¹ כך הביא בשמו רבינו יהודה מפריס במקרה של דגים ועופות שנמלחו זה עם זה, שהעופות אסרו את הדגים ע"י המליחה (או"ז, ח"א, סימן תנ"ג, עמ' 130).

²⁹⁶² אב"ן העזר, סי' י"ד, עמ' 12, בדיון לגבי כחל שנמלח עם בשר. רבינו אב"ן אינו מביא ראייה לנקודה של רמת המליחה, אלא עוסק בעיקר בהבחנה בין כלי מנוקב לשאינו מנוקב, ותומך אותה בראיות נגזרות, ואכמ"ל בנקודה זו.

²⁹⁶³ כך הראה רבינו יצחק ב"ר משה על-פי דבריו בסוגיית חני"ן, שחלב שנפל על חתיכת בשר מלוחה אוסרה אם אין ששים, אלא שהיא אינה נעשית נבילה (או"ז, ח"א, סימן תנ"ג, עמ' 130).

²⁹⁶⁴ דברי ר"ת הובאו בספר התרומה סימן סא, עמ' 33.

²⁹⁶⁵ ספר יראים (אכילות), סימן מ"ח, עמ' 11 – 12. גם בסימן נ"ב, עמ' 24 יישם רא"ם את דין מליח כרותח למליחה לקדירה.

²⁹⁶⁶ אבי העזרי, סימן תתקמ"א, עמ' קי – קיד (עוסק בעיקרו בשיעור הביטול במליחה, ששים או קליפה). רבינו אביי מנגיד את הכרעתו לדברי רש"י (במסכת חולין) הדורש רמת מליחה "כגון בשר ליבש". במספר מקורות נוספים מיישם רבינו אביי במליחה לקדירה את דין מליח כרותח: סימן אלף וק"א, עמ' קלו (לא ניתן להכשיר כבד ע"י מליחה, כי דין מליח כרותח הוא רק לחומרא); סימן אלף וק"ט, עמ' קמד (בשר שלא הודח הדחה אחרונה אינו אוסר את הכלי או בשר אחר או את עצמו, כי כבר תשש כוח המלח כיון שנתייבש והוא כצונן. אמנם, הדם שיוצא ע"י מליחה לכלי אוסר את הכלי מכוח שתי ראיות נגזרות – איסור קערה שמלח בה בשר ומעשה שהיה בבית רבי אמי בכלי שנמלח בו בשר ושברו (חולין קא:)).

²⁹⁶⁷ ספר רקח, סימן תי"ג, עמ' רצ. באשר לדעתו של רבינו יב"ק משפירא, הרי שבמסגרת דיונו בעניין זה (יחתו"א, עמ' שפא-שפב) (ערך רב חננאל בריה דרבא מפשרוניה) מביא הוא את סוגיית ההוא בר גוזלא (פסחים עו. וחולין קיב.), שגם בה נאמר הסיג של אינו נאכל מחמת מלחו, ואת פירש"י (פסחים, שם), בשמו, שהמלוח שם הוא הכותח, לא הגזול. זאת, לעומת פירוש רש"י במקבילה (חולין, שם) שדווקא מליחה להצניע היא כרותח, ואם כן סתירה ברש"י. רבינו יב"ק אינו מכריע בנושא, אלא עובר לדון בשאלה אם הכותח הוא מלוח או הגזול, ומשם לרמת המליחה הנדרשת להכשרת בשר, ומכריע כי די במליחה שנאכלת מחמת מולחו, ואין לומר שמליח כרותח דצלי נדרש לשם הפלטת הדם. (כך מציע הוא גם באחד מתירוציו בהקשר של מליחת קרבנות (עתי"א, עמ' תקנז-תקנח) (ערך רבי יעקב בר אידל), שהיא טעונה מליחה מועטת, ואין צורך שלא תהא נאכלת מחמת מלחו.) נראה בעליל מדבריו שמיקודם הוא בנושא שיעור מליחה לקדירה, אך לגבי "מליח כרותח" כל מה שפוגם הוא כרותח. אכן, בדיונו בנושא הכשרת הכבד (יחתו"א, עמ' רו (ערך ר' זריקא האמורא), ליד הערות 21 – 24), נאמר במפורש שמליחת כבד עם בשר ברמת מליחה לקדירה אוסרת את הבשר. (יעוין עוד לעיל לגבי שיטת רבינו יואל הלוי בהקשר זה)

²⁹⁶⁸ כך עולה מדבריו בעניין ריאה שנמלחה עם יותרת הכבד שלא נוקרה (ספר המרדכי למסכת חולין, סימן תרפ"ד) בתשובות בעה"ת, סימן ק"ו, עמ' 194, מופיעה תשובת נכדו רבינו ברוך ב"ר אברהם (כפי שזיהה המהדיר בהערה המקדימה, עמ' 193) המביא את דברי סבו בספרו שחתיכה שמחובר בה חלב ונמלח עמה צריך ששים כנגדו.

²⁹⁶⁹ ספר התרומה, סימן ס"ג, עמ' 34 (בעקבות הצגת שיטות הראשונים בהרחבה ודיון בהם, ור"ת כמסקנה) וסימן ס"ז, עמ' 35 (בשר שחוטתה שנמלח עם בשר נבלה נאסר מן התורה).

²⁹⁷⁰ או"ז, ח"א, סימן תס"ט, עמ' 136 – "...ועוד האריך מורי רבינו יהודה ב"ר יצחק זצ"ל בזו השמועה ולבסוף כתב דפי' ר"ת הוא אמת ועיקר"

²⁹⁷¹ או"ז, שם – "וקשה דהא מעשים בכל יום שרגילין לאסור כשנמלחו חתיכה של היתר ושל איסור יחד כעין שמולחין לקדירה...וכ"כ מורי רבינו אבי העזרי כדברי ר"ת וכן מעשים בכל יום."

²⁹⁷² כך מפורש בתחילת תשובתו בעניין רמת המליחה הדרושה להכשרת בשר, שהובאה ע"י בנו רבינו אביי (סימן אלף וקמ"ב, עמ' רה. תשובה זו נדונה להלן לגבי עיקר עניינה). כך עולה גם מתשובתו בעניין מעיים שנמלחו עם איברים אחרים (שם, סימן אלף וצ"ב, עמ' צט) שם כתב בהצגת השאלה נאמר "שנמלחו עם הבשר במליחה שאינו נאכל מחמת מלחו כגון להתקיים ג' ימים שלא יסריח הבשר."

²⁹⁷³ תלמיד-חבר של ר"ת (יעוין לגבי אורבך, בעה"ת, עמ' 116 – 118, ועניינו נדון בעמ' 117, הערה 17). הובאו דבריו בספר התרומה, סימן ס"א, עמ' 33.

²⁹⁷⁴ שם, במסגרת דיונו המקיף בנושא זה.

ראב"ה הכריע כדעת רוב הראשונים. במקור אחד בספר רקח הביא ראב"ה את מהלך דבריו של רבינו ברוך בספר התרומה, בשמו, בהשמטת שמות החכמים, אך תוך השארת הקושיות והראיות, בקיצור ובתמצית²⁹⁷⁵. הנחת יסוד זו היא השוורת בכל דבריו בנושא²⁹⁷⁶.

12. מליחה- הדחה ראשונה

נחלקו רבותינו הראשונים לגבי גדרה ותכליתה של חובת הדחת הבשר לפני מליחתו, כפי שהיא נזכרת בסוגיית המליחה (חולין קיג.). דעת ר' אבין הייתה כי מטרתה היא לנקות את הדם בעין שיצא על גבי החתיכה בעת החיתוך, כדי לאפשר למלח להוציא את הדם הבלוע בחתיכה²⁹⁷⁷, וכן כתב גם רבינו אבין²⁹⁷⁸. שטה רבינו אש"ל הייתה כי מטרת ההדחה היא בעיקר לרכך את הבשר על-מנת שהמליחה תועיל²⁹⁷⁹, וגם להסיר את הדם שעליה, ויש הבדלים מעשיים בין השיטות²⁹⁸⁰. ראב"ה (כמו גם רבינו ברוך בספר התרומה²⁹⁸¹) לא התייחס לנקודה זו, אלא הביא רק את עצם חיוב ההדחה²⁹⁸².

13. מליחה- כמות המלח

בבסיס סוגיית המליחה (חולין קיג.) מופיעה מימרת שמואל ובה נאמר כי יש למלוח את הבשר "יפה יפה" על-מנת להכשירו מאיסור דם. אולם, כמות המלח הנצרכת על-מנת להכשיר בשר לאכילה אינה מבוארת שם. במסכת מנחות (כא.) נאמר, לגבי מליחת קדשים - "כיצד הוא עושה מביא את האבר ונותן עליו מלח וחוזר והופכו ונותן עליו מלח ומעלה ואמר אבין וכן לקדירה"²⁹⁸³. נחלקו רבותינו הראשונים בהשלכה המעשית של מקורות אלו, ובהתייחס גם למקורות נוספים, בייחוד בזיקה להגדרת "מליח כרותח", לעיל. בספר הלכות גדולות נפסק שיש למלוח בכמות גדולה של מלח, עד כדי שהבשר לא יאכל מחמת מלחו²⁹⁸⁴, וכך הובא, בסתם, במקור אחד בספרות דבי רש"י²⁹⁸⁵. זו הייתה גם הכרעתו של ר"ת, על-פי ראייה נגזרת מהסוגיא במנחות, אותה פירש כך שמסקנתה היא שצריך למלוח הרבה מלח עד כדי שלא יאכל מחמת מלחו²⁹⁸⁶. לראיה נגזרת זו הוסיף ר"י הזקן ראייה מן הסמכות מדברי בה"ג²⁹⁸⁷, וכן פסקו עוד מרבותינו הראשונים²⁹⁸⁸. בעמדה זוהי אחז רבי אליעזר ממין, אך רק מכוח הראיה מן הסמכות מדברי בה"ג, ואילו את סוגיית מנחות הביא כראיה נגזרת לכך שיש למלוח את הבשר מכל צדדיו²⁹⁸⁹. לעומתם, הכריעו רבינו יב"ק משפירא ורבינו יואל הלוי כי על-מנת להתיר בשר די במליחה ברמה של "נאכל מחמת מלחו." עם זאת, קיים הבדל מעשי בין שיטותיהם.

²⁹⁷⁵ ספר רקח, סימן תכ"ח, עמ' רצג. מקורו בספר התרומה, ס"י ס"א-ס"ג, עמ' יז-יח, וההפניה לספר התרומה היא בסימן הקודם ברקח. סימן תכ"ט ברקח הוא תמצית קצרה של החצי השני של סימן ס"ג בספר התרומה, עמ' 34 (עמ' 169 עמודה ב בכ"י פריש של ספר רקח), וסימן ת"ל (עמ' 170 עמודה א שם) לקוח מסימן ס"ג, שם. בכ"י מעש"ר, מס"ד 119, עמ' 105 שורות 23-35, תומך ראב"ה הכרעה זו בראיה מן הסמכות מדין חתיכה שנמלחה עם חלב, הנאסרת (מדבי רש"י לעיל) ומפסק הגאונים לאסור תרנגולת שנמלחה עם גרגיר חיטה.

²⁹⁷⁶ ספר רקח, סימן רפ"ה, עמ' קנז (יעוין למקבילות בדרשה לפסח, עמ' 90, הערה 155); סימן רפ"ז, עמ' קנח (השוואה בין צליה למליחה בעניין בשר); סימן ת"י, עמ' רפט (מליחה לקדירה חייבת להיות מליח כרותח); סימן תי"א, עמ' רצ (נבילה שנמלחה עם השחוטא אסורה וראייה ישירה מפסקו של רב (לעיל), וכן הוא במקבילה בכ"י מעש"ר, מס"ד 97 עמ' 103 שורות 26-35, ובקיצור רב שם, מס"ד 30, עמ' 100, שורה 34) ולזה מוסמך מעשה ביותר הכבד שלא ניקרוה כדרוש מהלב, ונמלחה עם שאר בשר, ונפסק לאסור הכול (ובמקבילה המילולית בכ"י מעש"ר, מס"ד 121, עמ' 105 שורות 42-46); סימן תי"ג, שם (פסקו של רבינו יב"ק ממגנצא, לעיל, בעניין דגים שנמלחו בקערה שאכלו בה השפחות נבילה); ס"י תי"ד, שם (בשר וכחל שנמלחו יחד דינם כאילו נצלו יחד ובמקבילה בכ"י מעש"ר, מס"ד 104, עמ' 104, שורות 24-29 ונכפל במס"ד 124, עמ' 105, שורות 26-32); ס"י תי"כ, עמ' רצא (בשר שנמלח עם גיד הנשה נאסר משומן הגיד); ס"י תכ"א, שם (מסו שנמלח בקיבה וחיטה שנמלחה בתרנגולת אסורין); כ"י מעש"ר, מס"ד 28, עמ' 100, שורות 22-27 (יעוין במהדורה למקבילות. בשר וכבד שנמלחו יחד); שם, מס"ד 29, עמ' 100, שורות 27-33 (בשר ובני מעיים שנמלחו יחד. יעוין במהדורה למקבילות); שם, מס"ד 119, עמ' 105 שורות 23-35 (כבש שנמלח עם החלב נאסר, ומביא ראיות לעצם דין איסור ע"י מליח כרותח במקרים אלו); שם, מס"ד 157, עמ' 107 שורות 23-43 (אבי העזרי, בתוך ס"י אלף וקי"ב, עמ' קלז-קלח); שם, מס"ד 160, עמ' 108, שורה 8 - עמ' 108 שורה 27 (שם, ס"י תתקמ"א, עמ' קי - קיד, בהשמטת הרבה קטעי מו"מ וראיות); שם, מס"ד 161, עמ' 108 שורה 27-108 שורה 15, (שם, ס"י אלף וקמ"ד, עמ' רי-ריא).

²⁹⁷⁷ אב"ן העזר, סימן כ"ד, עמ' 20, במסגרת תשובתו המקיפה לרבינו אש"ל בעניין דיני מליחה. רבינו אב"ן תמך את דבריו בראיה נגזרת והתמודד עם דחייתו על דרך הפרשנות ע"י רבינו אש"ל, ואכמ"ל.

²⁹⁷⁸ אבי העזרי, סימן אלף וק"ך, עמ' קמה, ודבריו הם תמצית, בסתם, של סימן כ"ד באב"ן העזר, שם, כפי שהעיר ר' דוד דבליצקי בהערה 3 (שם), תוך השארת הראיות אך לא כל הלשון.

²⁹⁷⁹ כך מפורש בתשובתו (כ"י מעש"ר, בתוך מס"ד 129, עמ' 105, שורות 1-3).

²⁹⁸⁰ הבדלים אלו עולים מדברי רבינו אב"ן, שם, המגיב לרבינו אש"ל.

²⁹⁸¹ ספר התרומה, סימן ס"ב, עמ' 34, ובניגוד לדיון במטרת הדחה אחרונה, שם.

²⁹⁸² ספר רקח, סימן ת"י, עמ' רפט, ולעומת הפירוט והדיון לגבי שאר שלבי תהליך המליחה, שם.

²⁹⁸³ לגבי חילופי הגרסאות בנקודה זו לקדירה/לצל, יעוין להלן בעניין מליחה לצלי.

²⁹⁸⁴ ה"ג (חי"ג), הלכות דם, עמ' 211-212.

²⁹⁸⁵ ספר האורה ח"א, סימן ק"ט, עמ' 131, ויעוין בהערות המהדיר שם.

²⁹⁸⁶ יעוין בתשובת רבינו יואל הלוי אותה הביא רבינו אב"ה (אבי העזרי, ס"י אלף וקמ"ב, עמ' רה) ובדברי התוס' במנחות (בסוגיא, לעיל, ד"ה "דס").

²⁹⁸⁷ דברי הר"י הובאו ע"י רבינו יואל הלוי בתשובתו האמורה, עמ' רז.

²⁹⁸⁸ רבינו יצחק מביהם ור' ברוך מרינשבורק, הביאם רבינו יואל הלוי, שם.

²⁹⁸⁹ ספר יראים (אכילות), סימן מ"ח, עמ' 11-12.

ר' יב"ק משפירא ניתק כליל את הקשר בין דין מליח כרותח לבין דין מליחה להכשר בשר. זאת, מכוח ראייה נגזרת מסוגיית מנחות, שאת מסקנתה פירש שאין די במעט מלח הנותן מעט טעם, אלא צריך יותר מלח, אך לא עד כדי רמת מליח כרותח. באשר למימרת שמואל בסוגיית המליחה עניינה רק מליחה מכל הצדדים²⁹⁹⁰. רבינו יואל הקדיש לנושא זה דיון ארוך²⁹⁹¹, ממנו עולה כי הוא הגדיר רמת מליחה של "אינו נאכל מחמת מלחו" כמליחה מרובה מאוד "בכדי להצניע", העולה על כמות המלח הנהוגה אצל בני הרינוס בהכשר בשר, והסביר כי אין צורך בה על מנת להכשיר בשר, ולא כדעת ר"ת, כפי שפירשה הוא²⁹⁹². רבינו יואל עוסק, אפוא, בשאלת הגדרת רמת המליחה הנהוגה, בה הוא מצדד, ולא בקביעה מעשית של רמת מליחה חדשה²⁹⁹³. רבינו יואל חלק על בה"ג ור"ת, כפי שלמד את שיטתם (שיש צורך במליחה להצניע), מכוח סדרת ראיות נגזרות:

- (1) בסוגיית מנחות מדובר על מליחה לקרבנות שאיננה להצניע אלא לאכילה מיידית, וא"כ ה"ה להכשר בשר.
- (2) בסוגיית הגמ' לגבי מליחת בשר בשבת (שבת עה:): מחלק רב אשי בין מליחה לדרך שהיא מרובה למליחה לבית שהיא מועטת. רבינו יואל מפרש שמליחה לבית היא מליחה להפלטת הדם והנה מפורש שלא צריך כמות של מליחת בשר לדרך.
- (3) מימרת שמואל לגבי מליח כרותח דצלי (חולין קיב). שעניינה רק לאיסור ע"י מליחה, כי בזה עוסקת הסוגיא, אך לא מליחה להפלטת הדם.
- (4) בסוגיית הירושלמי (נדרים ב:ד) לגבי הגדרת המושג "מליח" בנדר יש חילוק בין מליח עולם למליח שעה. מליח שעה מוגדר ע"פ דין מליחת קדשים האמור וגם כמליחה לאכילה מיידית. מכיוון שבסוגיית מנחות מגדיר אב"י מליחה לקדירה על-פי דין מליחת קדשים, יוצא שגם זו היא רק מליחה לשעה ומליח עולם שבירושלמי הוא מליחה להצניע²⁹⁹⁴.

לעומת זאת, מביא רבינו יואל שלוש ראיות נגזרות כי מליחה לקדירה טעונה רמה של מליח כרותח. הראייה הראשונה היא ממימרת שמואל (חולין קיא:), שקערה שנמלח בה בשר נאסרה מדין מליח כרותח. הראייה השנייה היא מאיסור בשר שחוטא שנמלח עם נבילה (שם, קיב:). והשלישית היא מדין ירך שנמלח בה גיד הנשה ונאסרה (שם צו:). רבינו יואל דוחה את הראיות על דרך הפרשנות, שמדובר במקרים בהם בפועל הייתה מליחה ברמה כזו, אך לא שזה חיוב למלוח כך. אמנם, הוא מעיר שהחולקים עליו דוחים דחייה זו, מפני שאין הבדל זה מרומז בכל מקורות אלו ומשמע שמדובר במליחה רגילה לקדירה ובכ"ז היא מליח כרותח²⁹⁹⁵. אכן, רבינו יואל אינו מקבל את דחיית הדחייה "וזה אין נראה לי".

רבינו אב"י לא הכריע כאביו, על אף שהוא אינו חולק עליו במפורש, והוא הכריע כי יש למלוח ברמה של מליח כרותח, על-פי הראייה הנגזרת מדברי בה"ג²⁹⁹⁶, ואת חובת המליחה מכל צדדי הבשר למד משילוב שתי הסוגיות²⁹⁹⁷. בצרפת, הכריע כך רבינו ברוך, כשהוא משתמש למליחה בכל צד בסוגיית מנחות לבדה, כרא"ס, ואילו את כמות המליחה האמורה תמך בראייה נגזרת ממימרת שמואל עצמה "ומלוחו יפה יפה"²⁹⁹⁸. גם ראב"ה הכריע כדעת רובם המכריע של הראשונים, שיש צורך ברמת מליחה של "אינו נאכל מחמת מלחו" ובמליחה מכל צדדי החתיכה, על-פי ראייה מן הסמכות מדברי רבינו נתן בספר הערוך²⁹⁹⁹, ולאחר ציטוט מימרת שמואל וסוגיית מנחות, ללא ביאור מפורש איזה דין נלמד מהן³⁰⁰⁰. מקור נוסף בעניין זה מבוסס על דברי רבינו ברוך בספר התרומה, לעיל, תוך שמירה על רצף הדברים והראיות בתרומה בקיצור לשון והפיכת הציטוטים להפניות³⁰⁰¹.

14. מליחה - שיעור השהייה במלח

²⁹⁹⁰ יחתו"א, עמ' שפב (ערך רב חנינא בריה דרבא מפשרוניה).

²⁹⁹¹ בתשובתו המצוינת לעיל, עמ' רה- רז.

²⁹⁹² רבינו יואל תלה דבר זה במחלוקת בין רש"י לר"ת, שלפי רש"י אין צורך ברמה זו להכשר בשר ולפי ר"ת יש חיוב בכך. ר' דוד דבליצקי העיר שלפי דברי תוספות (מנחות כא, סד"ה "דס") גם לפי ר"ת די במליחה עד רמת אינו נאכל מחמת מלחו ולא צריך לרמת מליחה של כדי להצניע. אולם, יש להעיר על כך כי לפי רבינו יואל "כדי להצניע" הוא "אינו נאכל מחמת מלחו" (כאמור לעיל, וכפי שמפורש גם בתשובתו בעניין מעיים שנמלחו עם איברים אחרים (אבי העזר, סימן אלף וצ"ב, עמ' צט) בה כתב בהצגת השאלה נאמר "שנמלחו עם הבשר במליחה שאינו נאכל מחמת מילחו כגון להתקיים ג' ימים שלא יסריח הבשר").

²⁹⁹³ רבינו יצחק ב"ר משה העיד שהמנהג למעשה היה למלוח היטב (או"ז, ח"א, סימן תע"ד, עמ' 138), ואין הוא מציין לקיום מנהגים שונים.

²⁹⁹⁴ רבינו יואל מעיר כי גם מסוגיית בר יונה שנפל לכותח (חולין קיב). ניתן גם להביא ראייה נגזרת לכך, כי לפי פ"ח שעל הגזל נאמר שהוא נאכל מחמת מלחו, אלא שרש"י עצמו פירש שם שהנדון הוא הכותח ולא הגזל, ואז אין ראייה.

²⁹⁹⁵ נקודה זו מופיעה במקור שבתו"פ, סימן ח, עמ' 37 (יעוין הערה 8 של המהדיר שם).

²⁹⁹⁶ אבי העזר, סימן תתקמ"א, עמ' קי – קיד. במסגרת הדיון בהגדרת דין מליח כרותח, כתב רבינו אב"י שמליחה לקדירה היא שאינו נאכל מחמת מלחו, על-פי ראייה נגזרת מן הסמכות מדברי בה"ג ששיעור מליחה כשיעור צליה, ואם כן מליחה מפליטה כצליה והיא כמותה.

²⁹⁹⁷ תחילת סימן אלף וק"ד, עמ' קמה (פסק הלכה קצר על סדר מסכת חולין).

²⁹⁹⁸ ספר התרומה, סימן ס"ב, עמ' 34.

²⁹⁹⁹ ראייה זו לא מצאתי אצל חכמים אחרים.

³⁰⁰⁰ ספר רקח, סימן ת"י, עמ' רפ"ט-רצ (עמ' 167 עמודה א בכ"י פריס). כל האמור בסימן זה בנוי כהלכות חתוכות. אחד משופטי עבודה זו העיר לי כי הדברים הם תמצית של דברי רבינו יב"ק ממגנצא אבי ראב"ה (שבה"ל ח"ב, סי' יב, עמ' מה- מו).

³⁰⁰¹ שם, סימן תכ"ח, עמ' רצג (עמ' 169 עמודות א ו-ב).

פרק הזמן בו על הפשר לשהות במלח על-מנת להכשירו אינו מבואר בתלמוד, אולם בספר הלכות גדולות נקבע כי שיעור זמן המליחה הוא כשיעור זמן צלייה³⁰⁰². נחלקו רבותינו הראשונים מה הוא הפירוש המעשי של דברי בה"ג. בפירוש המיוחס לרגמ"ה נאמר כי שיעור השהייה הוא שעה, על-מנת שהמלח יוציא את הדם³⁰⁰³, ונראה כי מקורו בשיעור שהביא בה"ג. לעומת זאת, בספרות דבי רש"י, ונראה כי אכן הייתה זו דעת רש"י עצמו, נקבע כי שיעור השהייה הוא כדי הילוך מיל (18 דקות)³⁰⁰⁴. גם כאן מדובר בתרגום המונח "כדי צלייה" לשיעור זמן ברור³⁰⁰⁵. לעומת זאת, אצל רבינו אש"ל³⁰⁰⁶, רבינו אב"ן³⁰⁰⁷, רא"ם³⁰⁰⁸, רבינו יואל הלוי³⁰⁰⁹ ורבינו ברוך מצרפת³⁰¹⁰ נאמר כי לפי בה"ג שיעור מליחה הוא כשיעור צלייה, ללא הגדרת זמן, ושיעור זה נומק בעצם הדמיון בין כוח הוצאת הדם של מליחה ושל צלייה וגם בין כוח ההבלעה שלהם, המתבטא בדיון "מליח כרותח"³⁰¹¹. רבינו אב"ה הביא את שתי השיטות האמורות כחלוקות ביניהן, שיעור מיל בשם רש"י ושיעור צלייה בשם בה"ג, וצייד בשיעור מיל³⁰¹². זאת, מפני ששיעור צלייה אינו חלוט, שהרי הוא תלוי בעוצמת האש בצלייה ולכן יטעו ביישומם³⁰¹³. באשר לראב"ה, הרי שבכ"י מעש"ר הובא מקור אחד לכל שיטה³⁰¹⁴, אך בספר רקח נקט ראב"ה, בסתם, בשיטת רבינו אש"ל וסיעתו, ועל-פי הטעם שנתנו הם³⁰¹⁵.

15. שיעור מליחה-תוקף החיוב

נושא נוסף בו נחלקו רבותינו הראשונים לגבי דברי בה"ג הוא האם מדובר בהכרעה מוחלטת, וללא שהייה בשיעור זה יהיה הפשר אסור, או שמדובר בסייג בלבד, וניתן להקל בו בדיעבד³⁰¹⁶. רוב רבותינו הראשונים כתבו במפורש, או הניחו כהנחת יסוד, כי מדובר בחיוב גמור, על-פי דין מליח כרותח. זו הייתה דעת רבינו אש"ל³⁰¹⁷, רא"ם³⁰¹⁸, רבינו אב"ה³⁰¹⁹ ורבינו ברוך מצרפת³⁰²⁰. לעומתם, נקט רבינו אב"ן כי אין שיעור שהייה קבוע, אלא הוא תלוי בכמות המלח, וככל שיש יותר מלח כך צריך פחות זמן שהייה. השיעור האחיד שכתב בה"ג הוא חומרא, כסייג וגדר, הבנויה על הדמיון הכללי בין מליחה לצלייה, אך איננה נגזרת הלכתית ממשית של דמיון זה. זאת, על-פי מלוש ראיות נגזרות. הראייה הראשונה היא מהיעדר אזכור חיוב השהייה בתלמוד. הראייה השנייה היא ממימרת שמואל בסוגיית המליחה (חולין קיג). בה לא נזכרה

³⁰⁰² ה"ג (ח"ג), הלכות דם, עמ' 212.

³⁰⁰³ חולין קיג, בתוך הסבר "מלח ליה במילחא גלגיתא", אך מלשון המקור נראה בעליל כי אין שיעור זה מיוחד דווקא למלח גס.

³⁰⁰⁴ ספר האורה ח"א, סימן ק"ט, עמ' 131, ובמקור הנקרא נקיות בשר דרש"י (האורה ח"ב, סימן ק"נ, עמ' 227 וכ"י מעש"ר, מס"ד 58, עמ' 101ד, שורה 45 – עמ' 102א שורה 8. אמנם, במקבילה למקור "נקיות בשר דרש"י" שבסדור, סי' תרט"ז, עמ' 293 נאמר רק "ויניחנו על כלי מנוקב עד שיפלוט כדי שילך הדם". אולם, נראה כי עיקר הגרסא כללה את שיעור מיל, כפי שהוא ברוב המקורות, וכך כתב גם ר' אב"ה בשם רש"י (סימן אלף וצ"ח, עמ' קה). לגבי ייחוס מקור זה לרש"י עצמו, יעויין להלן, עמ' 213, הערה 681. יצוין, כי במקור הנקרא "הילכות שחיטה ובדיקה שחיבר רבינו שמואל" (ספר הפרדס, עמ' קכו ויש גם מקבילה לחלקים שלפני כן במע"ה"ג, עמ' 99, אך נקטע לפני מקור זה בחסר של סוף כה"י ממנו הודפס מע"ה"ג, ויעויין הערה שלח במע"ה"ג, עמ' 97 לעניין ייחוס המקור), נאמר רק עצם הצורך בשיעור "כדי צלייה", ללא הגדרה, וכן הוא בסדור, סי' תרט"ט, עמ' 291 (אך נראה כי מקור זה, החתום "כך שמעתי", אינו מתורת רש"י).

³⁰⁰⁵ כמפורש בשערי דורא, סימן א, הגהה ב, עמ' א-ב (ויעויין שם לשיעור הזמן המדויק האמור כאן), ויעויין עוד שם, סימן ט"ו, הגהה ג (עמ' קח), שמנהג העולם בזמן מהר"ל ומהרא"י היה כי הפשר ישהה במלח שעה, וכך הורו הם לכתחילה, אך בשעת הצורך הורו שדי בשיעור הליכת מיל, כעיקר הדין, ואילו שיעור שעה הוא סייג בלבד שמטרתו למנוע טעות.

³⁰⁰⁶ הביאורו במקור שבת"פ, סי' ה, עמ' 33, (ככל הנראה של רבינו שמחה משפירא-הערה 3 של המהדיר) ור' אב"ן באב"ן העזר, סי' כ"ד, עמ' 22 (כ"י וולפנביטל: עמ' 55 בעמוד שמימין לשמאל).

³⁰⁰⁷ אב"ן העזר, שם, ובסי' קכ"א, עמ' 96 כ"י וולפנביטל: עמ' 157 - 158 בעמוד שמימין לשמאל. עיקר עניינם של רבינו אש"ל ורבינו אב"ן אינו בהגדרת "שיעור צלייה" אלא בתוקפם המחייב של דברי בה"ג, כפי שידון לקמן בפנים.

³⁰⁰⁸ ספר יראים (אכילות), סימן מ"ח, עמ' 11 - 12.

³⁰⁰⁹ בתשובתו בעניין דיני מליחה, המובאת ע"י ר' אב"ה (אבי העזרי, סימן אלף וקמ"ב, עמ' רז).

³⁰¹⁰ ספר התרומה, סימן ס"ב, עמ' 34.

³⁰¹¹ רבינו אב"ן ראה בדמיון זה רק "סייג וגדר", ואילו רבינו אש"ל, רא"ם, רבינו יואל הלוי ורבינו ברוך הגדירו אותו כהשוואה גמורה. אצל רא"ם ורבינו ברוך נאמרה הגדרה זו לגופה, ואילו אצל החכמים האחרים מופיעים הדברים במסגרת הדיון ברמת החיוב של שהיית שיעור צלייה, כדלקמן.

³⁰¹² סימן אלף וצ"ח, עמ' קה. יוצא, שרבינו אב"ה רואה בכך מחלוקת, ולא ששיעור מיל הוא פירוש לשיעור צלייה.

³⁰¹³ יצוין, כי רבינו יצחק ב"ר משה כתב כי המנהג הוא להשהות כשיעור צלי, והכוונה היא שחובה למלח לפי שיעור שהיה צריך לצלותה, כל חתיכה לפי עניינה. זאת, לעומת מנהג מוטעה רווח, שלקחו חתיכה קטנה וצלוה ועל-ידי זאת שיערו למליחה לכל חתיכה (או"ז, ח"א, סימן תע"ד, עמ' 138).

³⁰¹⁴ כ"י מעש"ר, בתוך מס"ד 58, עמ' 101ד, שורה 45 – עמ' 102א שורה 8 (נקיות בשר דרש"י, לעיל); מס"ד 122, עמ' 105א, שורה 46- עמ' 105ב, שורה 8 (מקורו, בתמצית, באב"ן העזר, סימן קכ"א, עמ' 96, לעיל, עם שמירה על טענותיו והראיות הנגזרות של ר' אב"ן, בסתם וללא אזכור שמו של ר' אב"ן).

³⁰¹⁵ ספר רקח, סימן ת"י, עמ' רפ"ט-רצ (ואף ללא ציון בה"ג כמקור) (עמ' 167 עמודה א בכ"י פריס). אלו גם ההכרעה והטעם שבסימן תכ"ח, עמ' רצג (עמ' 169 עמודות א ו-ב), שמקורו כולו (בתמצית לשונית) בדברי רבינו ברוך, לעיל.

³⁰¹⁶ לא מצאתי מי שהורה כי לכתחילה אין צורך בשהייה. המקורות צוינו לעיל בסמוך, בהקשר של הגדרת השיעור של בה"ג, ולכן לא נכללו כאן. יצוין, כי אצל חכמי אשכנז שלפני תנ"י לא מצאנו דיון בעניין זה, למרות חילוקי הדעות שררו בדבר מעמדו המחייב של ספר הלכות גדולות (ויעויין בהרחבה: ריינר, ה"ג).

³⁰¹⁷ חיוב השהייה האמור הוא הבסיס המפורש לראיה נגזרת שהביא בעניין היתר אכילת בשר חי.

³⁰¹⁸ כך כתב הוא בפשטות בדיני מליחה, לעיל.

³⁰¹⁹ כל הדיון בדבריו הוא על הגדרת השיעור, כדלעיל.

³⁰²⁰ רבינו ברוך כתב במפורש שאחרי שיעור צלייה כבר נפלט כל הדם, ומשמע שלפני כן לא.

שהייה. הראייה השלישית היא מסוגיית מליחת קדשים (מנחות כא.), בה מושווה מליחה להכשרת בשר למליחת קרבנות, ובמליחת קרבנות אין שהייה כי הקרבן עולה מיד למזבח³⁰²¹. עצם העמדה, וההסבר לה, אך ללא הראיות, מופיעה, בסתם, אצל חכם אשכנזי בדור שלאחר מכן³⁰²².

רבינו יואל הלוי הציע כי מכיוון שדרישת השהייה מקורה משיטת בה"ג שהמליחה תהיה ברמת מליח כרותח וממילא היא כצלי, הרי שלפי רש"י, כפי שלמדו רבינו יואל וכך פסק הוא עצמו, שאין צורך ברמת מליחה כזו³⁰²³, גם לא יהיה צורך בשיעור שהייה זה. לתמיכה בדברים, הביא רבינו יואל ראייה נגזרת מדברי הגמרא שניתן לחתוך בשר מצוואר הבהמה מיד לאחר שחיטתו, למולחו ולהדיווהו כדן, ולאוכלו מיד משתצא נפשה (חולין לג.). לא הוזכרה כאן כל שהייה למליחה, אלא רק המתנה עד יציאת נפשה, וגם המתנה זו אינה בשל איסור דם אלא בגלל איסור "לא תאכלו על הדם"³⁰²⁴. אכן, למעשה כתב רבינו יואל, כי ראוי להחמיר כדברי "הגאון רב יהודאי", ככל הנראה בשל עצם סמכותו, ובייחוד מפני שאין כל ראייה נגדו מהתלמוד, שבו אין כל דיון בעניין.

ראב"ה הכריע, בסתם, כדעת רוב רובם של הראשונים, ומטעמים³⁰²⁵. אמנם, במקור אחד בכ"י מעש"ר הביא ראב"ה תמצית של דברי רבינו אב"ן, בסתם, בכותרת "אבל אני אליעזר ברבי יהודה מצאתי"³⁰²⁶, אך נראה כי אין בעצם ההבאה משום הסכמה עם מלוא הדברים³⁰²⁷.

16. הדחה אחרונה - בשר יבש

בסוגיית המליחה (חולין קיג.) מופיעה החובה להדיח את הבשר אחרי מליחתו. נחלקו רבותיו הראשונים במטרתה וגדרה של הדחה זו ובהשלכות המעשיות הנובעות מהגדרות אלו לגבי בשר יבש שלא נמלח.

א. חכמי אשכנז הראשונים

מהפירוש המיוחס לרגמ"ה עולה כי מטרת ההדחה האחרונה היא להסיר את הדם שנפלט בעת המליחה ונבלע במלח או שהוא על-פני החתיכה³⁰²⁸, וכך נאמר גם במקור אחד בספרות דבי רש"י³⁰²⁹. לאור תכלית זו, התיירו רבים מרביות הראשונים בדיעבד, בשר שנתייבש עם המלח שעליו, שהתבשל ללא הדחה אחרונה. זו הייתה הכרעתו של רבינו קלונימוס מרומי, כפי שדיווח רבינו יעב"ץ תלמידו³⁰³⁰, מפני שבעת אין דם על החתיכה, כי היא יבשה. באשר למלח, הרי שאין הוא מפליט את הדם הבלוע בו, כי הוא יבש³⁰³¹.

מאידך גיסא, נראה כי עמדה זו לא הייתה נחלת כל חכמי אשכנז הראשונים, לאור העובדה שרבינו אברהם ב"ר שמואל החסיד (ר' אש"ל) כנה את ההיתר "דבר חדש" בפנייתו לרבינו אב"ן, והסביר אחרת גם את מטרת המליחה, כמפורט להלן³⁰³². ניתן להבין את תמיכתו הגדולה של רבינו אש"ל בנושא הלכתי כה נפוץ³⁰³³, רק אם נאמר שקבלתו הפשוטה מרביתו אכן הייתה הפוכה. לאור הזיקה ההדוקה ומסורת ההלכה הרציפה, בכללה, של חכמי משפחתו של רבינו אש"ל, ייתכן שיש לשרשר עמדה זו עד לרבינו קלונימוס הזקן, סבו, ומשם לרבי אליעזר הגדול, סבו של רבינו קלונימוס הזקן³⁰³⁴.

ב. תשובת רבינו אש"ל

כאשר נודע לרבינו אש"ל שרבינו אב"ן התיר בשר יבש שהתבשל ללא מליחה אחרונה, שלח הוא לו תשובה מפורטת בענייני מליחה, שחלק גדול ממנה עוסק בנקודה זו³⁰³⁵. תשובתו של רבינו אש"ל, אשר עד כה הייתה ניתנת לשחזור

³⁰²¹ הדברים מופיעים בשני המקורות בהם דן ר' אב"ן בנושא, לעיל, אלא שבסימן כ"ד לא מובאת הראיה ממימרת שמואל, ובסימן קכ"א הראייה מסוגיית מנחות היא מן השתיקה (היעדר אזכור שהייה) ולא מעצם ההשוואה לקרבנות.

³⁰²² תו"פ, סימן ה, עמ' 33 (כדלעיל), בהקשר זהה, דהיינו דחיית דברי רבינו אש"ל, לעיל.

³⁰²³ נושא זה נדון לעיל בסמוך, לגופו.

³⁰²⁴ יצוין, כי טענה זו טען ר' אב"ן בתשובתו לר' אש"ל (סי' כ"ד הנ"ל), בהקשר של היתר אכילת בשר חי ללא מליחה, וקדם לשניהם רבינו יב"א שדעתו שם נוטה לכיוון של ביאור הסוגיא לגבי היתר בשר חי ללא מליחה, וממילא אין ממקור זה ראייה לתוקף חיוב שהייה במלח, כרבינו אש"ל (כפי שהביאו ר' יב"ק משפירא בעתו"א, עמ' תרעט סוף ערך רב יצחק בר אשיין). דבריו לא היו בידי שני החכמים, ככל הנראה, שהרי לא התייחסו לדבריו.

³⁰²⁵ תוך הבהרה מפורשת כי בהיעדר שהייה מספקת הבשר נותר אסור.

³⁰²⁶ כ"י מעש"ר, מס"ד 122, לעיל, שמקורו בתמצית באב"ן העזר, סימן קכ"א, עמ' 96, לעיל, על-פי תיקונו של עמנואל, ראב"ה, עמ' 30, הערה 112.

³⁰²⁷ כוונת הביטוי "מצאתי" היא, אפוא, שראב"ה מצא מקור שדן בכך.

³⁰²⁸ הפירוש המיוחס לרגמ"ה חולין קיג. בביאור המעשה ברב דימי "מנפץ ליה" - "...ואח"כ מנפץ ליה למלח בהדי דם ולא בעי הדחה אחריתי."

³⁰²⁹ תשו"ר, סימן שט"ז, עמ' 331.

³⁰³⁰ הזיהוי המפורש הוא של רבינו אב"ן, באב"ן העזר, סי' כ"ד, עמ' 21 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 53 בעמוד מימין לשמאל) - "ומצאתי לי חבר וסעד בגלילי ידי הרב הלוי קרובי ר' יעקב וכן מצאתי אני שמעתי מפי מורי... וידוע לי כי רבו המובהק היה ר' קלונימוס..." הדברים מופיעים מלה במלה, בסתם, בספר האורה ח"א, בתוך סימן ק"ט, עמ' 134 - 135 (ובקיצור בתשו"ר, סימן שט"ז, עמ' 331, על-פי מקבילות אחרות).

³⁰³¹ כך עולה מהמקור שבתשו"ר, וכך מפורש בדברי רבינו אב"ן, שם, אך אין הנושא נדון במישרין בדברי רבינו קלונימוס.

³⁰³² כפי שהביא את דבריו רבינו אב"ן, שם, עמ' 20 (בכ"י וולפנביטל הובאו הדברים במיקום שצוין לעיל).

³⁰³³ רבינו אב"ן התייחס ל-"מעשים שבכל יום".

³⁰³⁴ יעוין בן-גדליה, חכמי, עמ' 233 - 236 ו- 255. ניתן, אפוא, לצרף את מעמדה המחייב של הדחה אחרונה בבשר יבש כמחלוקת נוספת בין חכמי האסכולה הקלונימוסית לחכמי האסכולה של וורמס-קלן, שעל עצם קיומן וההבדלים ביניהן העמיד לראשונה, בבחירות ובהרחבה, בן-גדליה, שם, עמ' 14 - 84.

³⁰³⁵ הנושאים האחרים שבמקור זה לא ידונו במסגרת זו.

חלקי מתוך תגובת ר' אב"ן³⁰³⁶, נמצאת כעת, בחלקה הגדול בציטוט מפורש³⁰³⁷ בכ"י מעש"ר³⁰³⁸, וניתן לזהותה בתמצית, בשם "כל רבותינו", במסגרת דיונו של ראב"ה בנושא בספר רקח³⁰³⁹. בצירוף כל המקורות ניתן להעמיד את מהלך דברי רבינו אש"ל.

רבינו אש"ל הגדיר את היתרו של ר' אב"ן כ-"דבר חדש"³⁰⁴⁰, והוא אינו מקבל אותו³⁰⁴¹. תחילה, מסביר הוא כי בעת המליחה נדבק בבשר מעט דם מבחוץ ומעט דם נבלע במלח, ומטרת ההדחה להסירם. לפיכך, אין הבדל בין לח ליבש, שהרי אנו רואים שיש מלח על בשר יבש, והוא הרי בלוע מדם, וייבוש האיסור אינו מבטל את יכולתו לפלוט את האיסור ולאסור, ולכן הדם היבש נבלע בחתיכה בעת הבישול ואוסר אותה³⁰⁴². זאת, מכוח ארבע ראיות נגזרות שאיסור יבש פולט³⁰⁴³:

- (1) כתמים מטמאים טומאת נדה כמו דם (נדה נו:), למרות שהם יבשים³⁰⁴⁴.
- (2) טומאתם של חרס שבלע מי רגליו של זב ופשתן שבלע רוקה של נדה אם הושרה שוב מים (זבחים עט:)³⁰⁴⁵.
- (3) חובת הגעלת או ליבון כלי חמץ לצורך שימוש בפסח (פסחים ל-), למרות שהחמץ הבלוע בכלי בוודאי כבר התייבש.
- (4) דין קנקנים של גוים, האסורים מדין סתם יינם ופולטים יין, אש"כ עברו שנים עשר חודשים מהשימוש בהם, למרות שהיין הבלוע בהם בודאי נתייבש בתוכם (עי' לד-:)³⁰⁴⁶.

בנוסף, הביא רבינו אש"ל ראיה נגזרת מן השתיקה לגוף הכרעתו, והיא שאין אמורא שאמר שיבש מותר בלא הדחה³⁰⁴⁷.

לעומת ראיות אלו, מביא רבינו אש"ל ראיה נגזרת שאין תמיד צורך בראיה אחרונה, שהייתה ידועה לו, ככל הנראה, כביסוס לדברי ר' אב"ן³⁰⁴⁸, ממעשהו של רב דימי (חולין קיג). שמלח ב-"מלחא גלניתא ומנפץ ליה", אותו ניתן לפרש כחלופה להדחה אחרונה. ראיה זו דוחה הוא על דרך הפרשנות, שרב דימי, כשלא היה לו מלח דק המועיל למליחה³⁰⁴⁹, היה הוא לוקח מלח גלניתא, דהיינו מלח קשה³⁰⁵⁰, ושוברו כדי שיכול יהיה המלח להידבק בבשר ולהוציא את דמו. לפירוש המלה "מנפץ" כ-"משבר", מביא רבינו אש"ל ראיה נגזרת משני פסוקים (תהלים קלז: ט וירמיהו נא: כ). למהלך פרשני זה כולו מביא רבינו אש"ל ראיה מן הסמכות מדברי בה"ג, המזכיר את הניפוץ ואז את ההוראה "וניחווריה", שמשמעה הדחה, ואם כן הניפוץ אינו חלופה להדחה, אלא בא לפניה, דהיינו לפני המליחה כולה³⁰⁵¹. אמנם, רבינו אש"ל מציין כי בסוגיא עצמה לא נאמר שרב דימי ביצע הדחה אחרונה, ואז לכאורה תחזור הראיה למקומה כראיה נגזרת נוגדת. אולם, יש לדחות זאת על דרך הפרשנות, שהואיל והדחה אחרונה ידועה ממקור אחר (מיד לפני כן בסוגיא), אין צורך לחזור ולציין. זאת, על-פי ראיה נגזרת מסוגיית הכשר הוורידים (חולין צג), בה נזכרת רק דרישת חיתוכם ומליחתם ולא הוזכרו ההדחות לפני ואחרי המליחה, למרות שברור שיש לבצען³⁰⁵².

³⁰³⁶ אב"ן העזר, לעיל, עמ' 20 – 22 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 52 – 55 בעמוד שמימין לשמאל), וכבר העיר ר"ש אלבק בהערותו המקדימה, שם, שדברי רבינו אש"ל לא הגיעו לידינו במקורם, אלא רק בתוך דברי רבינו אב"ן.

³⁰³⁷ "וכן השיב רבי אברהם לרבי אלעזר"

³⁰³⁸ כ"י מעש"ר, ברובו של מסי' 129, עמ' 105ג שורה 13 – עמ' 105ד שורה 15. ראב"ה ציטט רק את החלק הנוגע לעניין הדחה אחרונה.

³⁰³⁹ ספר רקח, בתוך סימן תי"ח, עמ' רצ-רצא. מקור זה ידון לגופו להלן, בבירור דעת ראב"ה.

³⁰⁴⁰ יעויין בן-גדליה, חכמי, עמ' 196 – 197, לגבי הנתונים הביורגרים שניתן ללמוד מניסוח זה, כמו גם ממכלול התכתובת בין ר' אב"ן לר' אש"ל, והמסקנות השונות אצל סולובייצ'יק, יין, עמ' 310 סוף הערה 16.

³⁰⁴¹ הגדרת ההיתר כדבר חדש מופיעה רק בציטוט שבאב"ן העזר, ואילו בכ"י מעש"ר פותח הציטוט בגוף הדיון הסוגייתי.

³⁰⁴² בכ"י מעש"ר נאמר שהחתיכה נעשית נבילה ואוסרת את כל החתיכות (לעניין זה יעויין בדיון בנושא דין חנ"ן, לעיל), ואילו באב"ן העזר נאמר שיש לשער ששים כנגד החתיכה מפני שלא ידוע כמה בלעה מהאיסור, על-פי ראיה נגזרת מדין כחל (חולין צז:).

³⁰⁴³ המקבילה בספר רקח מסתיימת בראיות אלו.

³⁰⁴⁴ ראיה זו אינה מובאת באב"ן העזר, אלא רק בכ"י מעש"ר ובספר רקח.

³⁰⁴⁵ ראיה זו אינה מופיעה בכ"י מעש"ר (ככל הנראה בט"ס). באב"ן העזר מובאת רק הראיה מדין הפשתן ובספר רקח רק מדין חרסו של זב. משילוב המקורות עולה שרבינו אש"ל הביא את הסוגיא כולה, הן דין חרסו של זב והן דין פשתן שטוואתו נדה.

³⁰⁴⁶ מדברי ר' אב"ן נראה כי ר' אש"ל הביא ממקור זה ראיה שהאיסור אינו יבש עד לאחר י"ב חודש. בכ"י מעש"ר, מובא מקור זה כראיה לכך שאיסור יבש בלוע שהתרב חוזר ונפלט ואוסר, וכך הוא בספר רקח, אלא ששם נזכר "וקנקנים של גוים בתוך י"ב חדש". מצירוף המקורות עולה כי רבינו אש"ל הודה כי אחר י"ב חודש אכן האיסור אינו פולט עוד, כבסוגיא שם, וממילא יש מכאן ראיה נגזרת כי לפני כן יש פליטה.

³⁰⁴⁷ ראיה זו נמצאת רק בספר אב"ן העזר.

³⁰⁴⁸ כך עולה מדברי רבינו אב"ן, להלן.

³⁰⁴⁹ מפני שבשל דקותו הוא מעורר לחלוחית בבשר ומוציא את הדם.

³⁰⁵⁰ הנקרא כך מפני שהוא קשה כאבן גלל.

³⁰⁵¹ הלכות גדולות (ח"ג), הלכות דם, עמ' 211: "והדר מנפיץ ליה וטח מן מילחיה וניחווריה שפיר (כ"ה בדפוס ונציה, בשאר עדי הנוסח- שפיר שפיר) ושרי לבשוליה". בדברי ר' אב"ן מפורש שר' אש"ל גרס "וניחווריה", כגרסת בה"ג שבפנינו, ופירש אותה לעניין הדחה. הנוסח בכ"י מעש"ר שבפנינו, בשם בה"ג, שונה מכל עדי הנוסח ואף קשה להולמה, וככל הנראה מדובר בט"ס. רבינו אש"ל מציין כי אין לדחות ראיה זו על דרך הפרשנות ולומר שהניפוץ בא אחרי ההדחה האחרונה, מפני שאין צורך בכך, שהרי ההדחה האחרונה מסירה הכול.

³⁰⁵² בכ"י מעש"ר מופיעים כאן ביאורים לגבי חלקים נוספים שבסוגיית המליחה (מימרת שמואל (חולין קיג)), על-פי ביאורה בסוגיא, לגבי טעם ההדחות והמליחה; מימרת שמואל (שם קיב). על הנחת כלי תחת בשר; מימרת רב

רבים מחכמי אשכנז שפעלו אחרי רבינו אש"ל הכריעו כשיטתו, על-בסיס ראיותיו³⁰⁵³, ובהם רבינו יב"ק ממגנצא³⁰⁵⁴. עמדה דומה נמצאת גם בבית מדרשו של ר"ת. ר"ת אסר בשר שהתבשל ללא הדחה אחרונה, כי המלח שהדם בלוע בו אסור ומלח אינו בטל אפילו באלף, כי הוא נועד לטעם, על-פי ראייה נגזרת מדברי הגמרא (ביצה לח): שאמרה כן לגבי תבלין אסור³⁰⁵⁵. בשם הר"י הזקן נאמר במפורש כי אין לחלק בין בשר לח ולבשר יבש בעניין זה, וכך כתב תלמידו רבינו יהודה מפריס³⁰⁵⁶.

ג. שיטת רבינו אב"ן

רבינו אב"ן השיב לתשובתו של רבינו אש"ל בתגובה מפורטת³⁰⁵⁷. ראשית, רבינו אב"ן מדגיש כי ההיתר בדיעבד נובע במישורן מפירוש רבותיו למעשה רב דימי, שמטרת הניפוח היא הסרת המלח והניפוח מחליף את ההדחה האחרונה. אם כן, עולה שכל האיסור הוא רק בדם הבלוע במלח, וממילא במלח הנמס שלנו, אם הוא יבש אז אין בו דם, ואם בשל בלא הדחה אחרונה אין כלל דם שייפלט ויאסור³⁰⁵⁸. לפיכך, אין כאן "דבר חדש" ומחודש, אלא הוראה פשוטה³⁰⁵⁹, בה נהגו תמיד, וכפי שעולה משתי ראיות מן הסמכות. הראיה הראשונה היא פסקו של רבינו קלונימוס מרומי, שהביאו רבינו יעב"ץ, כדלעיל³⁰⁶⁰. הראיה השנייה היא מהמנהג הרווח, שבו נהגו כבר "הראשונים", להניח בשר יבש מלוח בסיר ולשפוך עליו מים, לעיתים אפילו מים רותחים בכדי שהיד סולדת בהם, ללא הדחה תחילה. אם היה כאן דם, אסור היה לעשות כן ללא הדחה אחרונה, כי הדם היה נפלט וחוזר ונבלע, ואם כן מוכח שאין בו דם.

שנית, לגוף הדברים, הדם עצמו מחליק כולו מהבשר, כפי שעולה מהראיה הנגזרת מסוגיית צליית כבד ובשר (חולין קיא:), וכל ההדחה היא רק בגלל הדם הבלוע במלח, ואם המלח יבש אז כבר כלה איסור דם שבו. אכן, על נקודה זו בדיוק חלק רבינו אש"ל, ולכן מתמודד כעת רבינו אב"ן עם שתיים מהראיות הנגזרות³⁰⁶¹ לכך שיש פליטה גם באיסור יבש³⁰⁶².

1) הראיה מדין הגעלת כלים לפסח נדחית על דרך הפרשנות, שהכלים הם קרים, ולכן האיסור נפלט מהם רק

בדרכים שאמרו חכמים, וכן הוא לגבי "מלח גללנית" שאכן דורש ניפוח או הדחה להוצאת הדם הבלוע בו, אך המלח שלנו נמס בשל בליעת הדם ולחלוחית הבשר וכשהבשר יבש אין כאן דם ולא מלח.

2) הראיה מדין פשתן שטוואתו נדה (זבחים עט:): נדחית על דרך הפרשנות שזו דווקא דעת רבי יהודה אך לפי

ת"ק זה טהור, ואז זו ראייה נגזרת להתיר.

שלישית, את הראיה מדברי בה"ג, דוחה רבינו אב"ן ומביאה כסיוע לשיטתו הוא. הלשון "מנפץ לה ממילחא ונחוריה" משמעה שצריך לנפץ את המלח כי כל הבעיה היא בדם הבלוע במלח ולא צריך הדחה אחרונה אלא לשם מטרה זו. "וניחוריה" אינה לשון הדחה³⁰⁶³ אלא פליטת דם, על בסיס ראייה נגזרת מסוגיא שנקטה לשון "ניחורת" לגבי שתיתת דם בתולים (נדה סד:)³⁰⁶⁴. לאור פירוש זה בדברי בה"ג, שהניפוח הוא אחרי המליחה, חוזר רבינו אב"ן ומצדד בפירוש שדחה רבינו אש"ל לגבי מעשהו של רב דימי, וטוען כי אם רב דימי הצריך הדחה אחרונה, כדברי רבינו אש"ל, אין כלל חידוש בדברים, כי הדבר מפורש במימרת שמואל, ולכן נפרש שהוא הציג חלופה להדחה אחרונה. רביעית, את הראיה הנגזרת מדין איסור יין גויים (ע"ז לד: -), המראה שאיסור יבש מפליט אם טרם חלפו שנים עשר חדשים³⁰⁶⁵, דוחה ר' אב"ן על דרך הפרשנות. בסוגיא ההיא האיסור בלוע ולכן ידעו חכמים שצריך זמן זה על מנת שהאיסור יצא, אבל אצלנו החתיכה לא בלעה את הדם אלא יש לחלוחית דם על פני הבשר. רביעית, לאחר בירור סוגיית המלח, חוזר רבינו אב"ן לדברי רבינו אש"ל שיש גם דם ממש על פני הבשר, מלבד הדם הבלוע במלח, ויש להסירו בהדחה. על כך, משיב רבינו אב"ן כי כשיבש הבשר אין כאן איסור דם, שהרי אין רישומו ניכר. זאת, על-פי ראייה נגזרת מדין יין גויים שכוס של יהודי שגוי שתה ממנה אחת ולא הודחה, ואז מזוג לישראל, נאסרת דווקא כשיש טופח על מנת להטפח (ע"ז ס:), אך לא כשהיא יבשה. אמנם, לכאורה יש ראייה נגזרת להחמיר שאכן הצריכו הדחה לכוסות ישראל שנלקחו ע"י גויים (שם לג:), אך יש לדחותה על דרך הפרשנות שהכוסות שם לא היו נגובות, או שזה רק חיוב לכתחילה, וגם לגבי בשר נאמר שיש חיוב הדחה לכתחילה ובדיעבד לא נאסר אם יבש.

משרשיא (שם קיג). על היעדר דם באיברים הפנימיים). נראה כי אלו שרידים של חלקי התשובה העוסקים בשאר ענייני מליחה, אליהם מתייחס גם רבינו אב"ן.

³⁰⁵³ ספר רקח, סימן תי"ח, עמ' רצ-רצא: "וכך ראיתי הלכה למעשה שאסרו כמה פעמים כל רבותי...ודמי לחרסו של זב...". ההכרעה והראיות הנגזרות לפליטת איסור מדבר יבש, הן של רבינו אש"ל, והן מובאות בסתם בשם "כל רבותי".

³⁰⁵⁴ כ"י מעש"ר, בתוך מס"ד 129, עמ' 105, שורות 17 – 20.

³⁰⁵⁵ תו"פ, סימן י, עמ' 41. המשך הדיון נוגע להגדרת דין חני"ן, ויעויין בהערות המהדיר על אתר.

³⁰⁵⁶ או"ז, ח"א, סימן תע"ד, עמ' 138, יעויין שם גם לשיטתו החולקת של ר"י מהרנפוס. יצוין, כי הנושא אינו נדון ישירות בספר התרומה (סימן ס"ב, עמ' 34).

³⁰⁵⁷ אב"ן העזר, סימן כ"ד, לעיל. רבינו אב"ן מתייחס למכלול דבריו של רבינו אש"ל, ובמסגרת זו נדון רק בחלקים הנוגעים לנושא הדחה אחרונה.

³⁰⁵⁸ בתוך דבריו (עמ' 21 בנדפס. בכ"י וולפנביטל: עמ' 54 בעמוד מימין לשמאל) מדגיש רבינו אב"ן כי יש חיוב הדחה אחרונה גם בבשר יבש, וכל הדיון הוא לגבי האיסור בדיעבד.

³⁰⁵⁹ רבינו אב"ן מעיר כי הדבר היה כה פשוט בעיניו עד שלא ראה צורך לשאול את רבותיו בנדון.

³⁰⁶⁰ רבינו אב"ן מציין כי חפץ ומצא מקור זה לאור ערעורו של רבינו אש"ל.

³⁰⁶¹ רבינו אב"ן אינו מזכיר את הראיה מדין טומאת כתמים, וצ"ע. באשר לראיה מקנקנים של גויים, זו נדונית בהקשר שונה מעט, להלן.

³⁰⁶² רבינו אב"ן אף תמה על עצם הבאת ראיות אלו (והציע כי רבינו אש"ל הביא ראיות אלו רק כדי לחדדו ולבחנו).

³⁰⁶³ לכך משמשת המלה "ינדחיה", ולשון "חירור" היא שטיפת בגדים, ואילו בבשר עניינה פליטת דם.

³⁰⁶⁴ כפי שהעיר ר"ש אלבק על אתר (הערה מ), פירושו של רבינו אב"ן אינו מתאים למלוא גרסת בה"ג שבפנינו, המצביעה על כך שמדובר בחיוב הדחה, וככל הנראה הייתה לו גרסה שונה מעט.

³⁰⁶⁵ יעויין לעיל לגבי בירור כוונת ראיית רבינו אש"ל ממקור זה, על-פי מכלול המקבילות.

רבינו אב"ן חותם את הדיון בדחיית הראיה הנגזרת מכך שהיתר בשר יבש ללא מליחה אינו נזכר כלל בתלמוד, בטענה שאין צורך שייזכר. זאת, מפני שלאור הסברו שלו, שמטרת הדחה אחרונה היא להסיר את המלח והדם, הרי שבבשר יבש אין בה צורך. יתר על כן, הדחה אחרונה מקורה במימרת שמואל, שעסק דווקא בבשר שיש בו וורידים, שאינו יבש. זאת, על בסיס ראיה מן הסמכות מסדר הדברים בשאלות דרב אחאי, שבו הוסמכה מימרת שמואל לאיסור הדם שבורידים דווקא³⁰⁶⁶, וממילא מדובר בבשר לח ולא יבש³⁰⁶⁷. רבינו אב"ן הכריע כשיטת רבינו אב"ן, בשמו, בשני מקורות, שבאחד מהם הותר רק את הראיה מן הסמכות מדברי רבינו יעב"ץ ובשני רק את הביאור למעשהו של רב דימי³⁰⁶⁸. בשני המקומות הושמט, במוצהר, יתר הדיון³⁰⁶⁹. הכרעה דומה עולה גם ממקור הלכתי, שאין ידוע מי חיברו, המופיע בקובץ ליקוטין אשכנזי³⁰⁷⁰.

ד. שיטת רא"ם

שיטה מיוחדת הייתה לרבינו אליעזר ממיץ, אשר התיר בדיעבד בשר יבש שלא נמלח, מפני שכל הדם כבר נטף החוצה והכול יבש³⁰⁷¹. לגבי דרך ביצוע הדחה אחרונה³⁰⁷² בבשר לח³⁰⁷³, קבע רא"ם, על-פי דברי בה"ג, כי יש צורך להדחית תחילה את הבשר באוויר על מנת שהמלח לא יחיל על מי ההדחה שבכלי דין מליח כרותח והכול ייאסר³⁰⁷⁴, ואילו ההדחה הראשונה באוויר מחלישה את כוחו ואין בו כוח לאסור. מצירוף המקורות, נראה כי מטרת הדחה אחרונה היא להפסיק את פליטת המוחל הזב מבשר לח לאחר שיעור מליחתו, שלשיתו אסור באיסור דם³⁰⁷⁵, וממילא מובן היתרו בדיעבד של בבשר יבש בו אין זיבת מוחל ולמלח היבש גם אין כוח לאסור.

ה. שיטת ראב"ה

ראב"ה הכריע כדעת רבינו אש"ל. במקור שבכ"י מעש"ר³⁰⁷⁶ כתב ראב"ה כי מטרת הדחה אחרונה היא להסיר את הדם הנדבק בחתיכה, ולכן אסור בדיעבד בלא הדחה כי יש עדיין קצת דם על הבשר וחוזר ונבלע ואסורו, וגם בשר יבש נאסר בלא הדחה. זאת, מכוח ראיה מן הסמכות שכך פסק רבינו יב"ק, מפני שמטרת הדחה אחרונה היא להסיר את המלח הדבק המלא בדם איסור. כראיה שנייה מן הסמכות, הביא ראב"ה בהרחבה את החלק הנוגע לעניין זה בתשובת רבינו אש"ל, לעיל, בשמ"ר³⁰⁷⁷. במקבילה שבספר רקח³⁰⁷⁸, הסביר ראב"ה כי הדחה אחרונה מטרתה להסיר את הדם שנשרף על הבשר בעת המליחה, וזהו דם הנפש שאסור ואסור. לפיכך, גם בשר יבש שהתבשל ללא הדחה אסור, על בסיס ראיה מן הסמכות, שכך אכן אסור "כל רבותי" בשר יבש, שטרם הודח הדחה אחרונה, אשר עבר תהליך עישון והוכנס לכלי עם מים להדחיו, אך נשכח שם עד שהמים הגיעו לדרגת חום שאין היד סולדת בו, מפני שהדם נבלע בבשר³⁰⁸⁰. לתמיכה בהכרעה זו מביא ראב"ה, בסתם, את ארבעת הראיות הנגזרות של רבינו אש"ל, לעיל, כי רטיבות המים בבישול חוזרת ומפליטה ממנו³⁰⁸¹. ראב"ה מנגיד להכרעה זו את דעת רא"ם, המתיר מפני שכל הדם כבר נטף החוצה והכול יבש³⁰⁸², ואינו מצוין חכמים נוספים שהכריעו כן. מרצף הדברים נראה בעליל כי ראב"ה עצמו הכריע לאיסור, ולא כרא"ם.

³⁰⁶⁶ שאילתות (ויקרא), שאילתא פ"א, עמ' ט. יעויין בהרחבה בהערה מח של ר"ש אלבק (אב"ן העזר, על אתר) לגבי נוסחאות השאלות והשלכותיהן לאפשרות ההוכחה לענייננו.

³⁰⁶⁷ רבינו אב"ן מצוין כי לאור המנהג להוציא כעת את הורידים, יהיה מותר לאכול את כל הבשר חי ללא מליחה, אבל אסור יהיה לאכול בשר חי או אחרי מליחה או לבשלו, אך אם בפועל בשל בשר יבש כזה, אין צורך לשער כנגד הדם, מפני שאין דם. מכאן מגיע רבינו אב"ן לדיון ארוך בעניין היתר אכילת בשר חי ללא מליחה כלל, על בסיס דברי רבינו אש"ל בנושא זה, ולאחר מכן חוזר הוא לעניין בשר יבש שנמלח ללא מליחה בסוף דבריו, ומעיר שגם אם נשאר מעט דם על החתיכה הוא ודאי בטל בששים, ק"ו מדם גמור שלא נמלח. באשר לדברי רבינו אש"ל שיש לשער כנגד כל החתיכה ולא באיסור הנפלט, על בסיס ראיה נגזרת מדין כחל (חולין צז:), הרי שיש לדחות את הראיה על דרך הפרשנות ששם החלב נבלע בבשר וכאן הדם הוא מבחוץ בלבד ומתבטל במים. זאת, על-פי ראיה נגזרת לחילוק בין חוץ לבלוע מדין טיפת חלב שנפלה על חתיכת בשר מבחוץ, שאם ניער את הקדירה מיד משער רק כנגד הטפה, כי היא לא נבלעה בחתיכה זו (שם קח). ואין לומר שאין בקדירה ששים כנגד הדם כי יש כאן רק דם מועט מאוד, אם בכלל.

³⁰⁶⁸ אבי העזר, סימן אלף וצ"ח, עמ' קה, ובחציו השני של סימן אלף וק"כ, עמ' קמה, בהתאמה (המקור השני מבוסס ברובו המכריע על תשובת רבינו אב"ן לעיל, כפי שהעיר ר' דוד דבליצקי בהערה 3 על אתר).

³⁰⁶⁹ כך עולה גם מדבריו בסימן אלף וק"ט, עמ' קמד, שהמלח נחלש בעת המליחה בשל שאיבת הדם, והוא כעת יבש ואינו כרותח.

³⁰⁷⁰ תו"פ, סימן י"ג, עמ' 42. במקור אחר בקובץ זה (בתוך סימן ח, עמ' 37-38) נאמר שהותר בדיעבד גם בשר לח שלא הודח. זאת, על-פי ראיה נגזרת מדין צליית כבד על בשר שמותר בדיעבד, כי הדם מחליק ונופל (חולין קיא:), ק"ו ששם נאמר שכחל מותר למרות שחלב כן נדבק, מפני שזה איסור דרבנן. בשאלתנו מדובר על איסור דרבנן שלדם שמלחו, שהוא גם מחליק. שיטה זו (ללא הדיון בהיותו של דם מחליק) מופיעה גם אצל רבינו יצחק ב"ר משה (או"ז, סי' תע"ד, לעיל), כסברתו הוא, אותה הוא תומך בדברי ר' אב"ן.

³⁰⁷¹ כפי שהעיד בשמו ראב"ה בספר רקח, סימן תי"ח, עמ' רצא.

³⁰⁷² הדברים מופיעים בהרחבה בספר יראים (אכילות), סימן מ"ח, עמ' 11-12, והביאם ראב"ה בספר רקח, שם, בשמו.

³⁰⁷³ ההדגשה כי מדובר בבשר לח מופיעה בספר רקח.

³⁰⁷⁴ הלכות גדולות (ח"ג), הלכות דם, עמ' 211, וכן מבואר בספר האורה ח"א, סימן ק"ט, עמ' 131, המבוסס על דברי בה"ג.

³⁰⁷⁵ שאלה זו ידועה בספרות ההלכה בשם "מעשה דרש"י", הנדונה להלן בסמוך, לגופה.

³⁰⁷⁶ כ"י מעש"ר, מס"ד 129, עמ' 105 שורה 13 – עמ' 105 שורה 15.

³⁰⁷⁷ כאמור לעיל, זהו המקור הישיר היחיד, המצוי בידנו, המשמר תשובה זו.

³⁰⁷⁸ ספר רקח, חציו הראשון של סימן תי"ח, עמ' רצ-רצא (עמ' 168 עמודה א בכ"י פריס).

³⁰⁷⁹ אין כוונתו "כל" ממש, שהרי מיד מביא שרא"ם חלק והתיר.

³⁰⁸⁰ כאמור לעיל, זו היא בדיוק דרך הפעולה שרבינו אב"ן תיאר כנוהג המותר לכתחילה והביא אותו כראיה מן הסמכות לשיטתו.

³⁰⁸¹ אך אין הוא מביא את יתר השלבים והראיות שבתשובה.

17. מעשה דרש"י

שאלה נוספת הנוגעת להדחה אחרונה היא מעמדם ההלכתי של הנוזלים הזבים מבשר אחרי סיום זמן שהייתו המחויב במלח, אך לפני ביצוע הדחה אחרונה. האם נוזלים אלו הם מוהל היתר או דם הממשיך לזוב מהבשר, האוסרים אותו.

בספרות ההלכה נסוב הדיון סביב המקרה הנקרא "מעשה דרש"י"³⁰⁸³, בו פסק רש"י כי נוזלים אלו כלל אינם דם³⁰⁸⁴ ואינם אוסרים כלל את הבשר, שהרי מותר היה לבשל כעת את הבשר בקדירה מיד לאחר הדחה³⁰⁸⁵, ואם כן ברור שכל הדם כבר יצא. כך עולה גם מתשובת הרשב"ם בעניין בשר שנמלח בכלי מנוקב כדין ונמצא ציר בין חתיכות³⁰⁸⁶. אמנם, עיקר היתרו של הרשב"ם נובע מדין כבולעו כד פולטו³⁰⁸⁷, אך בתוך דבריו הוא כותב במפורש שהציר היוצא אינו אוסר את החתיכה³⁰⁸⁸, וכן הכריע גם ר"ת³⁰⁸⁹.

בדעה מנוגדת אחז רבי אליעזר ממיץ, כפי שקבל ממנו ראב"ה³⁰⁹⁰. לדעת רא"ם, בשר לח שטרם הודח אחרי מליחתו אסור אם מצאו בו ציר שנטף ממנו בהיותו בכלי שאינו מנוקב, אפילו אם שהה כשיעור בכלי מנוקב לפני כן, וכך הורה רא"ם הלכה למעשה ואסר את הבשר בשל דין מליח כרותח³⁰⁹¹. זאת, מפני שכל ציר הנוזל מהבשר אסור ואוסר כל עוד לא הייתה הדחה אחרונה, וזו הסיבה להדחה זו, כי הדם שעל הבשר חוזר ונבלע. שבספר יראים שבפנינו אין דיון ישיר בנושא³⁰⁹², אך מציטוט דבריו ע"י ראב"ה מתבאר במפורש כי הציר אסור ואוסר, כאמור³⁰⁹³. ר' אבי"ה הביא את מעשה דרש"י, ללא הסתייגות³⁰⁹⁴, ובסימן אחר את תשובת הרשב"ם, לעיל, אך ללא דיון בענייננו³⁰⁹⁵.

³⁰⁸² ראב"ה ממשיך ועוסק בעניין מעשה דרש"י (כנדון להלן בסמוך), שבו רא"ם אוסר את כל הנוזלים הזבים מבשר אחרי מליחתו, אפילו אם עבר שיעור מליחה, ושאר רבותיו מתירים, כרש"י.

³⁰⁸³ המעשה מופיע במקורות מקבילים רבים בהם מדובר על שתי יונים ששהו בכלי מנוקב כשיעור מליחה, הוצאו משם לכלי שאינו מנוקב, ונמצאו שם נוזלים (מע"ה, סימן ו, עמ' 5; ספר האורה ח"א, בתוך סימן ק"ט, עמ' 132; סדור, סימן תר"א, עמ' 288 – 289; ספר הפרדס, עמ' קנד). בתחצו"ל, סימן ע"ו, עמ' מד-44, הובא המעשה בקצרה, ושם מדובר על בשר (יעוין תשו"ר, סימן קמ"א, עמ' 165 שם מובאים הדברים בשני טורים, כשהאחד הוא המקור בתחצו"ל והשני הוא המקור שבספר או"ז (המצוין להלן), שהנו נוסח ביניים בין מע"ה (והמקבילות) לתחצו"ל.

בכל המקורות הללו לא נזכר רש"י בגוף הדברים. אולם, רבינו אבי"ה וראב"ה, להלן, כתבו במפורש שהמעשה היה בפני רש"י, ורבינו יצחק ב"ר משה פירט: "מעשה זה הועתק מפיוסוקי רבי שלמה שסידר ה"ר שמעי' זצ"ל לפניו ומכתיבת ה"ר שמחה מוטררי זצ"ל וידוע שפירשו או הוא או ה"ר שמעי' לפני רבי שלמה (כך הוא בדפוס, ובכ"י אמסטרדם בטי"ס-שמה) זצ"ל" (או"ז, ח"א, סימן תע"ו, עמ' 138 – 139-על-פי כ"י אמסטרדם).

³⁰⁸⁴ הנוזלים הוגדרו "לחלוחית הבשר" (תחצו"ל), או "שמנונית הבשר" (ספר הפרדס), או "מי מלח" (ספר האורה וסדור). במע"ה אין הגדרה כלל לנוזלים ורק נאמר שהם "מותרין".

³⁰⁸⁵ אי אפשר לומר שהכוונה שאפשר מיד כך לבשלו בקדירה, שהרי רש"י אמנם התיר בשר שהתבשל ללא הדחה אחרונה, אך רק בבשר יבש ורק בדיעבד.

³⁰⁸⁶ התשובה מופיעה אצל ר' אבי"ה (סימן אלף וקמ"ג, עמ' רט, ויעוין הערות ר' דוד דבליצקי על אתר) וגם בכ"י מעש"ר, בתוך מס"ד 106, עמ' 104א שורה 38- עמ' 104ב, שורה 40. התחלת התשובה שונה בכ"י אל מול הנוסח של ר' אבי"ה, אולם לפי הערת הכובית של א' קופפר בתו"פ, סי' ז, עמ' 36, בספר הליקוטין שממנו פרסם את תו"פ (כ"י אוקספורד בודלי. 692, עמ' 151, תחילת סימן י"א) התחילה התשובה כלפינו. תמצית מהתשובה, תוך שמירה על חלק מלשונו, מופיעה בספר רקח, סוף סימן תי"ח, עמ' רצא, בכותרת "יוכן התיר רבינו תם ורבי שמואל אחיו..."

³⁰⁸⁷ לפיכך, מתיר כאן רא"ם, למרות שהוא מחשיב את הנוזלים הזבים כדם.

³⁰⁸⁸ "שכולן חתיכות יש ליחלוח עליהן מן הציר ואפילו הכי לא אסרינן להו הואיל ונמלחו כתיקון חכמים."

³⁰⁸⁹ ראב"ה מביא את התשובה הנ"ל בכותרת "יוכן התיר רבינו תם ורבי שמואל אחיו..." (ספר רקח, לעיל), כראיה מן הסמכות לפסיקה כרש"י בענייננו.

³⁰⁹⁰ ספר רקח, חצו השני של סימן תי"ח, עמ' רצא (עמ' 168, עמודה א בכ"י פריס), ובמקבילה בכ"י מעש"ר, תחילת מס"ד 109, עמ' 104ג, שורות 5 – 41.

³⁰⁹¹ בכ"י מעש"ר מבואר שהייתה זו גם הוראה הלכה למעשה במקרה שאירע.

³⁰⁹² בספר יראים (אכילות), סימן מ"ח, עמ' 11-12, דן רא"ם בדיני הדחה אחרונה בהרחבה אך עיקר מיקודו הוא בדם הקרוש שיצא ע"י המליחה, אשר עלול לחזור ולהיבלע בעת ההדחה האחרונה באמצעות המלח הדבוק לבשר ולאוסרו מדין מליח כרותח. לפיכך, יש להחליש את כוח המלח לפני הדחה אחרונה בכלי שאינו מנוקב, או ע"י ניפוצו או ע"י הדחתו במים באוויר. אין כאן דיון לגבי הציר הנוטף אלא רק לגבי הדם הקרוש זה מכבר (יעוין עוד בתועפות ראם (על אתר) שהביא את דין איסור הנוזלים בשם ספר איסור והיתר שהביא בשם רא"ם). אכן, ר' אבי"ה באבי העזרי, סימן אלף וקי"ט, עמ' קמד, מסתייג מחיוב זה (ללא ציון שמו של רא"ם), בהסתמך על מעשה דרש"י. אולם, נקודת המחלוקת היא לגבי כוחו של המלח לחזור ולהבליע בבשר את הדם בעין שנפלט בעת תהליך המליחה עצמו, כמבואר בשני המקורות, וממילא אין היא נוגעת לנוזלים הזבים לאחר שיעור השהייה.

³⁰⁹³ בכ"י מעש"ר (לעיל) מציין ראב"ה בתחילת דבריו כי רא"ם אסר את הבשר, מפני שהנוזל הזב הוא דם, שהרי לא הייתה הדחה אחרונה, ואז מצטט את הדברים שבספר יראים לעיל (בציון "תמצא בסיפרי יראים"), בהבדלים (המצוינים במהדורה, לעיל, על אתר) ומסיים בהוראה המפורשת שהציר הנוטף אחרי זמן פליטה אסור ואוסר. לעומת זאת, בספר רקח (לעיל) מצוטטים דברי רא"ם מספר יראים (ללא ציון שמקורם משם, אלא כהמשך לציון "כך קבלתי ממנו") בקיצור מה, אך בתוספת משפט בסופם "ולא יתן הבשר בכלי לכתחילה כי ציר היוצא ממנו חוזר ונבלע בו ואסור". ככל הנראה, הכוונה היא שאין למלוח בכלי שאינו מנוקב, כפי שכותב רא"ם בהמשך (בלשון אחרת לגמרי). ממילא, אין הציטוט משמש כהמשך דברי רא"ם בענייננו והוא מעין רצף של הבאת דברי רא"ם בהקשר של הדחה אחרונה, אך לא כראיה להכרעתו בעניין מעשה דרש"י. אכן, מנימוקי החכמים החולקים המובאים מיד לאחר מכן שהנוזלים הזבים אחרי שיעור שהייה אינם דם אלא מוהל, עולה ברורות שדעת רא"ם הפוכה, כאמור.

³⁰⁹⁴ אבי העזרי, סימן אלף וקי"ט, עמ' קמד. ר' אבי"ה מסביר מדוע לא אומרים שהמלח יאסור את הכלי, למרות שלא הייתה כאן הדחה אחרונה וגם לא את הבשר, למרות שהוא כבר סיים פליטתו, מפני שהמלח חלש מאחר שהפליט את הדם אליו, כעת המלח בעצם יבש ואינו כרותח. בכך חולק ר' אבי"ה על רא"ם (כמצוין לעיל), אך השאלה אינה נוגעת לנידון דידן.

יצוין, כי המנהג בפועל היה להקל כרש"י, אם כי יש שפקפקו בדבר³⁰⁹⁶. ראב"ה הביא את דבריו של רא"ם, לעיל³⁰⁹⁷, בספר רקח ובכ"י מעש"ר³⁰⁹⁸, והוא המקור היחיד הנמצא בידינו המזכיר שיטה זו במפורש. אולם, ראב"ה חולק על רא"ם.

במקור שבספר רקח תומך ראב"ה את הכרעתו בשלוש ראיות מן הסמכות. הראיה הראשונה היא קבלה מאביו רבינו יב"ק ומרבינו משה הכהן שהציר היוצא אחרי זמן השהייה אינו אסור. הדחה אחרונה נצרכת להדיח את הדם שפרש בעת השהייה וכעת דבוק בבשר, אך המוחל שיצא אח"כ אינו אסור. הראיה השנייה היא מעשה דרש"י (בתמצית, אותו הוא מכנה "מנהג ר' שלמה"), שזה לא דם אלא מי מלח. הראיה השלישית היא תשובת רשב"ם לעיל, עם הראיה הנגזרת מהיתר מליחת שתי חתיכות, אך התשובה עצמה לא הובאה במלואה, אך חלק מלשונה כן נשאר (את הפסיקה עצמה הוא מייחס "לר"ת ורבי שמואל אחי"ן").

במקבילה בכ"י מעש"ר מביא ראב"ה, בשמו הוא³⁰⁹⁹, ראיה נגזרת שנוזלים אלו אינם דם, מדין צלי שאחרי שהייה כשיעור הנוזל הוא מוחל בעלמא³¹⁰⁰. ראב"ה מציין כי יש ראיה נגזרת לאיסור הנוזלים מחיוב הדחה אחרוני לבישול או לאכילה מידית. אולם, ראיה זו נדחת על דרך הפרשנות, שהבעיה היא הדם הממשי שיצא והוא אסור, אם כי אין בכוחו לאסור את החתיכה כי אינו דם בעין ממש, כפי שהביא ראב"ה בספר רקח בשם אביו. לאחר מכן, מביא ראב"ה הוא את שלושת הראיות מהסמכות, כדלעיל³¹⁰¹.

18. מליחה לצלייה

א. רקע

סוגיית המליחה בתלמוד עניינה הכשרת הבשר לבישול, ואילו צליית הבשר להוצאת דמו נזכרת במקורות אחרים בתלמוד. עם זאת, בסוגיא העוסקת במליחת הקרבנות (מנחות כא.) גרסו חלק מרבותינו הראשונים "וכן לצלי", ואם כן צלי טעון מליחה, ויש שלא גרסו כן³¹⁰². לאור האמור, נחלקו רבותינו הראשונים האם דרושה מליחה כלשהי לפני הצלייה על-מנת להכשיר את הבשר או שדי בצלייה לבדה. בתשובת רב נטרנאי גאון, המופיעה גם בספר הפרדס ואצל חכמי אשכנז שלאחריו, נאמר שבמקום בו אין מלח הדרך היחידה להכשרת הבשר היא צלייתו³¹⁰³. מדין זה עולה ברורות כי אין צורך במליחה לפני הצלייה³¹⁰⁴.

ב. רש"י והחולקים עליו

לעומת זאת, שיטת רש"י היא שיש חיוב למלוח מעט את הבשר לפני הצלייה³¹⁰⁵, ובלעדיה אין לאכול את הבשר³¹⁰⁶. במקור המופיע בספרות דבי רש"י³¹⁰⁷ נסמכת הכרעה זו על שתי ראיות נגזרות. הראשונה היא מימרת שמואל בסוגיית המליחה "אין הבשר יוצא מידי דמו" וכו', שאין בה חילוק בין בישול לצלייה, והשנייה היא מדברי התלמוד במסכת

³⁰⁹⁵ שם, סימן אלף וקמ"ג, עמ' רט. יצוין, כי ר' אב"ה מביא את דעת רבינו יואל הלוי החולק על רשב"ם, ומצדד בה. אולם, נקודת המחלוקת אינה לגבי מעשה דרש"י אלא לגבי דין איסור על ידי הציר שנפלט במהלך המליחה. ראיה לכך היא שר' אב"ה הביא קבלה מרא"ם כרשב"ם, ואם כן אין הדבר נוגע לדיונו.

³⁰⁹⁶ כפי שהעיד רבינו יצחק ב"ר משה (אוי"ז, ח"א, סימן תע"ו, עמ' 138 – 139), אך אין הוא מציין מי הם המפקקים (יעוין בשו"ת מהר"ם (דפוס פראג), סי' רצ"ד, מתורת הר"י הזקן, בו הדיון הוא סביב דין בשר בחלב בהקשר זה ולא מדין דם. על מקור הדברים יעוין עמנואל, מהר"ם, עמ' 160 – 163).

³⁰⁹⁷ והצמיד להם את דבריו בספר יראים. על כך, יעוין לעיל.

³⁰⁹⁸ ספר רקח, סימן תי"ח, עמ' רצא ובמקבילה בכ"י מעש"ר, מס"ד 109, עמ' 104, שורות 5 – 41 (ומשם להגהות שערי דורא, כפי שציין עמנואל, ראב"ה, עמ' 30, הערה 112). יצוין, כי בכ"י מעש"ר מובא כי הייתה זו פסיקה הלכה למעשה במקרה שאירע, ואילו בספר רקח מובאת רק ההכרעה העקרונית. כמו כן, הביא ראב"ה בכ"י מעש"ר את מעשה דרש"י, והצמיד לו את תשובת הרשב"ם, לעיל, במלואה, ולבסוף, הובאו דברי הר"י הזקן, לענין בליעת ופליטת דם בעת המליחה. מעשה דרש"י הובא בלשון הדומה לזו שבסד"ור ובספר האורה לעיל (ולא כבנוסח הקצר שבמע"ג או הרחב שבספר הפרדס). דברי הר"י הזקן אינם נמצאים במקבילות האחרות שהביאו את תשובת הרשב"ם (כולל ספר רקח), מלבד מאשר בתו"פ, תחילת סימן ז, לעיל.

³⁰⁹⁹ יוא"י נראה לי אלעזר הקטן. (יעוין במהדורה, לעיל, על אתר, למקור נוסח זה)

³¹⁰⁰ כוונתו לסוגיית הנחת כלי מתחת לבשר צלי לקליטת דמו (חולין קיב. -):, שמבואר בה שלאחר שתעלה תמרתו, דהיינו לאחר שיעור צלייה, מותרים הנוזלים הזבים.

³¹⁰¹ אלא שהסדר הוא מעשה דרש"י, ר' יב"ק ורבי משה הכהן, ורשב"ם ור"ת (ברמז בלבד - "וכן מצאתי שר"ת התיר בזה וכן רבינו שמואל אחי"ן").

³¹⁰² יצוין, כי גם כתבי היד שבפנינו נחלקו בנקודה זו. בכ"י וטיקן 120 ופריז כ"ח H 147 A הגרסא היא "וכן לקדירה וכן לצלי" ואילו בכ"י מינכן 95 - "וכן לקדירה".

³¹⁰³ תשובות רנ"ג, יו"ד, סימן ר"ל, עמ' 360 - 361. התשובה הובאה בסתם בספר הפרדס, עמ' קסז, ובשם רנ"ג בתו"פ, סימן י"ט, עמ' 49. כמו כן, היא מובאת באבי העזרי, סוף סימן אלף וקמ"ב, עמ' רט, בשם רב האי גאון.

³¹⁰⁴ כך נפסק מפורשות בתשובות רנ"ג, יו"ד, סימן רל"א, עמ' 361, ותשובה זו מופיעה בסתם בספר האורה ח"א, סימן קי"ז***, עמ' 129, אלא שיייתכן שהיא שולבה שם רק ברובד העריכה הפרובנסאלי של הספר (יעוין סולובייצ'יק, יינס, עמ' 41) ואין ראיה ניצחת בידינו שהיא הייתה מוכרת לחכמי אשכנז וצרפת, שאכן לא ציטטו אותה. (יעוין אוצה"ג, פסחים, חלק התשובות, סימן ר, הערה ה).

³¹⁰⁵ בשני מקומות בפירושו לתלמוד הזכיר רש"י את חיוב המליחה לפני הצלייה, ששיעורה מועט ממליחה לצורך בישול (פסחים עד., ד"ה "שראי"; חולין צג., ד"ה "תלייה בשפודא"). רש"י כוללו במסגרת הרצאת דבריו כדבר המובן מאליו ואף אינו מביא לו ראיה.

³¹⁰⁶ האיסור בדיעבד מופיע בתשובה שנדפסה בתשו"ר, סימן שי"ז, עמ' 332, ע"פ המקורות המצוינים שם. אמנם, באף אחד מהמקורות לא מיוחס המעשה במפורש לרש"י, אך רבינו אב"ה מייחס את הפסיקה עצמה לרש"י (אבי העזרי, סימן אלף וצ"ח, עמ' קח - "ורש"י פסק שלצלי צריך מעט למלוח ואי לא מלחיה כלל אסור").

³¹⁰⁷ המקור בתשו"ר, שם. אמנם, בסוף המקור נאמר "ואף על פי שלא אכל ממנו רבי הניח תינוקות לאכול ממנו דאמרין קטן אוכל נבילות לתיאבון אין בית דין מצווין להפרישו וכל שכן הכא דאין איסורו חמור כנבילות". לעני"ד, כוונת החכם המשיב היא שמדובר, לכל היותר, באיסור דם האיברים, שאינו איסור כרת אלא איסור לאו, וכאן הואיל וסוף סוף הבשר נצלה ויצא ממנו דם ירדה חומרת האיסור. עם זאת, הדברים עדיין צ"ע, שהרי אם יש חיוב מליחה לצלי והוא לא התבצע, נשאר עדיין דם בבשר.

ביצה (יא.), בהקשר של הלכות יו"ט, "מולחין בשר לצלי אבל לא לקדירה", ואם כן הרי יש מליחה גם לצלי, אלא שהיא פחותה ממליחה לבישול. יצוין, כי עמדה הלכתית זו תואמת לגרסת רגמ"ה ור"ח בסוגיית מליחת הקרבנות, לעיל, "וכן לצלי" 3108, וגם לגרסת רש"י עצמו, שם, "וכן לקדירה", מפני שבסוגיא שם מדובר על מליחה מרובה משני צדדי החתיכה, ולא על מליחה מועטת, אותה דרש רש"י לצלי. מאידך גיסא, בספרות דבי רש"י קיימים גם מקורות הקובעים במפורש שאין כל צורך למלוח צלי 3109. אמנם, מקורות אלו אינם מייצגים את דעת רש"י 3110, כאמור, אך הם משקפים שיטה הלכתית שונה, ככל הנראה אשכנזית, מדור זה 3111. באחד מהמקורות ההכרעה ההלכתית נתמכת בראיה נגזרת מההשוואה להיתר בשר שלא נמלח כלל, כאמור לעיל, וק"ו לצלי, שהרי אש שואבת את הדם 3112. בנוסף, נרמזת ראייה מן הסמכות מתשובת הגאונים, לעיל, לגבי מקום בו אין מלח, המצוטטת בלשונה אך ללא ציון שמדובר בציטוט. במקור השני, נרמזת ראייה נגזרת מסוגיית הבבלי (חולין צג:), שבצלי די בהנחת בית השחיטה כלפי מטה 3113.

ג. ר' יב"א

רבינו יב"א הכריע כי אין צורך במליחה לצליה 3114. ר' יב"א תמך יתדותיו בראיה נגזרת מן הסמכות מדברי בה"ג, שאת לשונו הוא מביא באריכות, ובה נאמר כי מותר לאכול בשר "באומצא" בלי מליחה 3115. ר' יב"א פירש שהכוונה לצלי, תמך זאת בראייה נגזרת מדברי בה"ג בסוף הפסקא, שהנגיד לאומצא זו "קדירה", ודחה את הפירוש שאומצא עניינו בשר חי 3116.

ד. ר' אב"ן ובית מדרשו

דעתו של ר' אב"ן אינה מוחלטת, על-פי המקורות שבידינו. מחד גיסא, ציטט ר' אב"ן את סוגית מליחת הקרבנות, במסגרת תשובתו בעניין בשר שלא נמלח ובושל בקדירה 3117, בגרסא "וכן לצלי וכן לקדירה", המצביעה על כך שחיוב המליחה לצלי ולקדירה שווים. מאידך גיסא, בדיון ההלכתי בסמוך לאחר מכן, כתב ר' אב"ן במפורש שאין צריך מליחה לצלי כלל 3118. כך עולה גם בתשובה מקיפה בענייני מליחה 3119, בה השווה ר' אב"ן את כוח הוצאת הדם של צליה עם זו של מליחה וציטט את הסוגיא הנ"ל בגרסת "וכן לקדירה" 3120. לעומת זאת, תוך כדי ביאור הדין לגבי היתר השומן הנוטף מבשר בשעת צלייתו 3121, מעיר ר' אב"ן "וכל זה מיירי כשנמלח מליחת צלי מעט", ומשמע שיש חיוב מליחה לצלי, רק שהוא פחות מזה שלקדירה, כדעת רש"י. חתנו ותלמידו של ר' אב"ן, רבינו יואל הלוי, עסק אף הוא בנושא זה 3122, אך גם בדבריו אין הכרע. הוא מתחיל את דבריו בסוגיית ביצה, לעיל, אותה הוא מביא כראיה נגזרת לכך שאין חיוב מליחה לצליה, והמליחה הנזכרת שם היא

3108 כפי שצינו התוספות (מנחות כא., ד"ה "וכן לקדירה"), זו הייתה גם גרסת רבינו חננאל.

3109 ספר האורה ח"א, סימן ק"ז***, עמ' 129; תשו"ר, סימן שט"ז, עמ' 331 (יעוין בצינוי המהדיר שם).

3110 זאת, בניגוד לדברי י" אלפנביין (תשו"ר, שם, הערה 1), המייחס את התשובה בתשו"ר לרש"י.

3111 יעוין בן-גדליה, חכמי, עמ' 222 - 232.

3112 תשו"ר, שם. לעצם היתר בשר שלא נמלח מובאת שתי ראיות נגזרות. הראשונה היא מכך שדם האיברים שלא פירש מותר, והשנייה היא מדברי התלמוד (שבת קכח.) שעוף שנשחט ראוי לאכילה בשבת "באומצא", כמצוין לעיל.

3113 בסוגיא שם, נאמר כן במקרה מסוים (אומצא דאסמיק וראש הבהמה), ובסוגיא זו נאמר במפורש כי "נורא מישב שייב."

3114 דברי רבינו יב"א הובאו במספר מקורות, המשלימים זה את זה. מקור אחד הוא תוספותיו לפסחים, שצוטטו ע"י רבינו יואל הלוי (אבי העזרי, סימן אלף וקמ"ב, עמ' רח), בצינו "כך מצאתי בתוספות דפסחים בשמו." מקור שני הוא בדברי רבינו אב"ה (שם, סימן אלף וצ"ח, עמ' קח) שהביא את דעת רבינו יב"א, אך לא בלשונו.

3115 הלכות גדולות (ח"ג), הלכות דם, עמ' 210.

3116 ע"כ מתוספות ר' יב"א לפסחים. יצוין, כי רבינו יב"ק משפירא מביא (בהקשר אחר בדיני מליחה) ציטוט של דברי רבינו יב"א כי מותר לאכול בשר חי ללא מליחה (עתי"א, עמ' תרעט, סוף ערך רב יצחק בר אשיין), ואכמ"ל. ר' אב"ה (סימן אלף וצ"ח לעיל), בסמוך לצינו דעת ר' יב"א, דוחה על דרך הפרשנות את הראיה הנגזרת לחיוב המליחה מדיני יו"ט, לעיל (ביצה יא.), בהסבר שזו מליחה לשיפור הטעם בלבד. באשר לראיה הישירה מסוגיית המליחה במנחות, לעיל, זו נדחית על דרך ההגהה, שיש לגרוס שם "וכן לקדירה", על-פי גרסת "הספרים הישנים". זו דחייה על דרך ההגהה, אלא שאין מדובר כאן בהגהה הנוסח מן הסברא אלא בהעדפת גרסא חלופית. אין הכרע אם שתי הדחיות הם מתורת ר' יב"א או שהם תוספת של ר' אב"ה, אך הדחייה הראשונה מופיעה כבר בתשובת אב"ו, רבינו יואל הלוי (המצוינת לעיל), ושתייהן מופיעות בסתם אצל ר' אב"ה במקור נוסף (אבי העזרי, סימן תשל"ד, עמ' 434 - 435), אולם עדיין ייתכן שמקור שתייהן בתורת ר' יב"א.

3117 אב"ן העזר, בתוך סימן י"ז, עמ' 15 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 44 בעמוד שמימין לשמאל).

3118 "ומסתמי לקדירה קאמי דאי באומצא או בצלי אפי' לא מלחו נמי שרי..." וכבר תמה ר"ש אלבק (הערה כג, על אתר) שיש כאן סתירה. אם צריך מליחה לצלי לפי גרסת ר' אב"ן בסוגיא, מדוע פסק הוא שלצלי לא צריך מליחה? כמו כן, הביא ר"ש אלבק (שם, הערה כא) את שנויי הנוסחאות לגבי סוגיית מליחת הקרבנות בדברי ר' אב"ן, כמצוין בפנים.

3119 זו היא התשובה לרבינו אש"ל, העוסקת בעיקר בענייני הדחה ראשונה ואחרונה (שם, סי' כ"ד, עמ' 22. בכ"י וולפנביטל: עמ' 55 בעמוד שמימין לשמאל).

3120 בתשובתו לגבי השפחה שהבהבה רגלי בהמה (שם, סי' קכ"א, עמ' 96. בכ"י וולפנביטל: עמ' 158 בעמוד שמימין לשמאל), הסביר ר' אב"ן בלשון זהה את הזהות בכוח הוצאת הדם בין מליחה לצליה, אך ציטט את סוגיית הקרבנות "וכן לצלי וכן לקדירה".

3121 שם, סימן רע"ד, עמ' 128 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 438 בעמוד שמשמאל לימין). מקור זה אינו תשובה אלא הצגת וביאור ההלכה הנלמדת מסוגיית התלמוד.

3122 דבריו הובאו במלואם ע"י בנו ר' אב"ה באבי העזרי, סימן אלף וקמ"ב, עמ' רז - רט (במסגרת דיון מקיף יותר שלו בענייני מליחה).

רק לשם שיפור הטעם. להנחה זו מנגיד הוא את דעת רש"י, לעיל, שצריך מליחה מועטת לצלי להוציא את הדם³¹²³, ומציין שדעת רבינו יב"א, בתוספותיו לפסחים היא שאין כל צורך בכך, כדלעיל³¹²⁴. רבינו יואל הלוי דוחה את דברי רבינו יב"א, לעניין היתר בשר חי³¹²⁵, אך אינו נוקט עמדה לגבי עיקר הכרעתו שאין צורך למלוח צלי³¹²⁶. תמונת מצב דומה עולה גם מהדור השלישי בבית מדרשו של ר' אב"ן, ר' אבי"ה. בשלושה מקורות מנגיד ר' אבי"ה בין רמת המליחה לבישול לבין זו של צורך צליה, ומכאן עולה שאכן יש חיוב מליחה גם לצליה אלא שדי במליחה מועטת³¹²⁷. לעומת זאת, במקור אחד³¹²⁸ דחה ר' אבי"ה את הראיה הנגזרת מסוגיית ביצה הנ"ל כפי שדחה אביו, ודחה גם את הראייה הישירה מסוגיית מנחות בה נאמר "וכן לצלי", על-פי גרסת הספרים הישנים "וכן לקדירה", ובמקור אחר מופיעות שתי דחיות אלו כשהן מוצמדות להצגת עצם מחלוקת רש"י ורבינו יב"א, המובאת ללא נימוקים וללא הכרעה³¹²⁹. כמו כן, בשני מקורות מביא ר' אבי"ה את תשובת הגאונים (לעיל) אותה הוא מייחס לרב האי גאון³¹³⁰. במקור אחד לא נאמר מה מטרת הציטוט³¹³¹ ואילו במקור השני נאמר מפורשות שזו ראייה נגזרת מן הסמכות שלא צריך בכלל מליחה לצלי³¹³².

ה. ר"ת ובית מדרשו

דעת ר"ת הייתה שאין שום צורך למלוח בשר לצלי, על-פי הסברא היסודית שדם האברים שלא פירש מותר³¹³³. כך הכריע גם תלמידו, רבינו אלעזר ממץ, מכוח ראייה נגזרת משולבת³¹³⁴. בסוגיית אומצא דאסמיק (חולין צג:) נאמר שהגחלים שואבות דם, ומכיוון שדם האברים שלא פירש מותר, כדלעיל, ובצלי אין פרישה ממקום למקום אלא כל הדם יוצא, כאמור, אין צורך במליחה. הר"י הזקן הכריע אף הוא כדעת ר"ת, והקדיש לביסוס ההכרעה דיון מקיף³¹³⁵. הר"י מתחיל את דיונו בהבאת הראיה הישירה מסוגיית המליחה במנחות "וכן לצלי"³¹³⁶, ודוחה אותה על דרך ההגהה שיש לגרוס "וכן לקדירה"³¹³⁷, ועל בסיס סדרת ראיות נגזרות. ראשית, מביא הר"י את הכלל שדם האיברים שלא פירש מותר, כאמור, ומציין שהדם שנפלט ע"י הצליה מחליק ואינו חוזר ונבלע³¹³⁸. אמנם, יש לכאורה ראייה ישירה שדם האיברים אסור בלאו מהתלמוד (כריתות ד:), אך יש לדחותה על דרך הפרשנות, שמדובר דווקא כשפירש. באשר לדם הכנוס בוורידים, שאינו דם האיברים וחייבים עליו כרת, די בחיתוך הוורידים לפני הצליה, והדם יצא מאליה³¹³⁹. כעת מביא הר"י שלוש ראיות נגזרות להיתר דם האיברים שלא פירש. הראיה הראשונה היא מעצם היתר אכילת בשר חי ללא מליחה³¹⁴⁰ וממנו נלמד לצלי, מכוח עצם היתר דם איברים שלא פירש³¹⁴¹. הראיה השנייה היא מהיתר חליטת

³¹²³ אותה הוא מביא מפירוש רש"י לתלמוד.

³¹²⁴ רבינו יואל מסיים את הציטוט מדברי ר' יב"א "כך מצאתי בתוספות דפסחים בשמו".

³¹²⁵ ועיין לעיל לדיון בדברי רבינו יואל בעניין זה.

³¹²⁶ בסוף המקור הביא ר' אבי"ה ראייה נגזרת מן הסמכות מתשובת הגאונים, שהוזכרה לעיל, וכפי שידון להלן בדעת ר' אבי"ה.

³¹²⁷ המקור הראשון הוא אבי העזרי, סימן אלף וצ', עמ' צה (ליקוטי דינים מר' אב"ן בענייני איסור דם, בעיקר). ר' אבי"ה מתחיל בציטוט דברי ר' אב"ן לעניין שומן הנוטף בעת הצליה (סי' רע"ד לעיל), שבו נזכר החילוק בין מליחה מועטת לצלי ומליחה רבה לקדירה, ומפרש שכוונת ר' אב"ן היא למלוח את העופות ברמה של מליחה לקדירה, שאחרת מה יש עוד לזוהר. המקור השני הוא סימן אלף וצ"ח (הלכות ניקוי בשר מחלב ודם), עמ' קז, בתוך דבריו לגבי חיוב החיתוך לצלי על מנת שהדם יזוב העיר ר' אבי"ה "רק שימלחם לקדירה כדינו ולצלי כדינו דלא עדיפי משאר בשר שצריך מליחה", ומכאן שצריך מליחה לצלי. המקור השלישי הוא בסימן אלף וקי"ח, עמ' קמא, במסגרת הדיון בקליטת הנוזלים הזבים בעת הצליה. ר' אבי"ה כתב "...וירא שמים ימלח לאוויזין קודם צלייתן מלח דבישול", ומכאן משמע שיש מליחה דצלי רק שהיא פחותה ממליחה לבישול.

³¹²⁸ אבי העזרי, סימן תשל"ד, עמ' 434 – 435, במסגרת הדיון במסכת ביצה, על-פי סדר ענייניה.

³¹²⁹ שם, סימן אלף וצ"ח, עמ' קח, ועיין לעיל בדיון בדעת ר' יב"א, שיתכן שכוונת רבינו אבי"ה שדחיות אלו הן מדברי רבינו יב"א.

³¹³⁰ על חילופי רב נטרונאי-רב האי, עיין ברודי, מבוא, עמ' 56 – 57.

³¹³¹ אבי העזרי, סימן אלף וצ"ח, עמ' קה-קכ (הלכות ניקוי הבשר), בסוף המקור כולו (עמ' קיא-קכ). במקור זה הובאה מחלוקת רש"י ורבינו יב"א, כאמור לעיל, אך בינה לבין תשובת הגאונים חוצצים דיונים ארוכים בהלכות ניקור חלב וגיד הנשה ודינים אחרים הנוגעים לאיסור דם.

³¹³² סוף סימן אלף וקמ"ב, עמ' רט, אחרי תשובת אביו רבינו יואל הלוי בנדון, לעיל.

³¹³³ תוכן דברי ר"ת (אך ככל הנראה לא בלשוננו) מובא בתו"פ, תחילת סימן י"ט, עמ' 47.

³¹³⁴ ספר יראים (אכילות), סימן מ"ח, עמ' 13, במסגרת הדיון המקיף באיסור דם.

³¹³⁵ דבריו ומסקנתו הובאו ע"י תלמידו רבינו ברוך, בספר התרומה, סימנים ס"א-ס"ב, עמ' 33, מרצף הדברים נראה כי הדיון כולו הוא משל הר"י הזקן. מקור נוסף בו הובאו בהרחבה דברי הר"י הוא בתו"פ, סימן י"ט, עמ' 50 – 51, כפי שציין המהדיר (שם, עמ' 48, הערה 7). אמנם, שמו של הר"י נזכר במפורש רק לקראת סוף הדיון, אך ההקבלה לספר התרומה מלמדת שמדובר בדברי הר"י. ככל הנראה, מצטט החכם המחבר מקור כתוב שעמד בפניו "ומדקדק הר"י...ועוד מוכיח הצרפתי... ואומ' הר"י...". נראה לומר שהציטוט הוא מתוספות שנכתבו ע"פ דברי הר"י, שכן סביר להניח שהר"י עצמו לא יכונה רק "הצרפתי". לאור האמור, יובאו דברי הר"י בדיון בפנים יובאו ע"פ הסדר שבספר התרומה, שנראה שהוא מהר"י עצמו, תוך השלמתם ע"פ האמור בתו"פ, שעבר עיבוד לשוני ע"י החכם המחבר שם, ורק במקרה בו הם מוסיפים על האמור בספר התרומה.

³¹³⁶ במקור בתו"פ (שם, עמ' 49) נאמר כי זו גרסת "ר"ח ורש"י ורבי גרשם מאור הגולה".

³¹³⁷ הר"י אינו מציין שכן הוא גרסת "ספרים ישנים", והחכם המחבר בתו"פ (שם) מוסיף נקודה זו.

³¹³⁸ "משריק שריק", כלשון ההנמקה להיתר בדיעבד של בשר שנצלה מתחת לכבד (חולין קיא.).

³¹³⁹ לעניין זה, עיין חולין כח:, ובאבי העזרי, סי' אלף וצ"ח, עמ' קז-קח.

³¹⁴⁰ כפי שנאמר בתלמוד שבשר שלא נמלח אינו מוקצה בשבת מפני שניתן לאוכלו באומצא (שבת קכח.). הר"י למד כי אומצא היא בשר חי, דלא כדעת ר' יב"א, לעיל, שאומצא זה צלי. במקור בתו"פ (עמ' 47 – 48) יש הרחבה רבה בנקודה זו, על-פי סדרת ראיות שאסור למלוח בשבת, ואם כן היתר הבשר נעוץ בכך שאין צורך במליחה. בהמשך המקור (עמ'

כבד בחומץ, כי החומץ צומת את הדם בתוך הכבד (חולין קיא.), וממילא דינו רק כדם האיברים שלא פירש ומותר³¹⁴². הראיה השלישית היא מפסקו של שמואל (חולין קיב:), האוסר ככר שחתך עליה בשר צלי, כי זה עליו דם מהבשר, ומשמע שגוף הבשר מותר כי הדם לא פירש.

לדין זה מוסיף הר"י ראה נגזרת לכך שאין חיוב מליחה לצליה, מסוגיית "בשרא דאסמיק" (שם, צג:) שבה נזכר חיתוך ומליחה לגבי בישול בקדירה, ומשמע שאין צורך במליחה לצליה³¹⁴³. כעת³¹⁴⁴, מביא הר"י ראה נגזרת נוגדת מדברי התלמוד (חולין לג. וקכא:) שיותר לחתוך כזית בשר מצוואר בהמה שנשחטה, למלחו כדין, להמתין עד יציאת נפשה של הבהמה ולאכלו. אם מדובר במליחה לבישול, הרי בכל מקרה עליו להמתין במליחה עצמה שיעור צליה³¹⁴⁵ ואח"כ לבשל, ועד אז בוודאי כבר תצא נפשה של הבהמה ומדוע נאמר "וממתין". אם כן, מדובר בצלי, והנה נאמר שיש למלוח. הר"י מציע דחייה על דרך הפרשנות, שכאן בלבד יש חיוב מליחה לפני הצליה, כי הבשר נחתך לפני מות הבהמה והרבה מאוד דם מתקבץ למקום זה. אולם, הוא מצדד בדחייה אחרת על דרך הפרשנות, שאכן מדובר כאן במליחה לבישול³¹⁴⁶ שכן לצלי לא צריך למלוח אפילו כשיש ריבוי דם, כפי שהוכיח לעיל מדין "בשרא דאסמיק".

הר"י חוזר ומביא ראה נגזרת להיתר, מהדין בתלמוד (שם, קיג.) לגבי טעם האיסור לשבור את מפרקת הבהמה אחרי שחיתתה ולפני שתמות, האם מצד איסור דם או מדין אונאה ממונית לקונים. הר"י מבהיר כי מדובר ללא מליחה, כי אז אין איסור דם, אלא בצלי או בשר חי, כפי שנאמר בסוגיא במפורש, לפי גרסת רוב הספרים, שיותר באומצא³¹⁴⁷. בסיום דבריו, מביא הר"י את הראיה הנגזרת לחיוב המליחה מסוגיית עיבוד עור בייט (ביצה יא., לעיל), ודוחה אותה על דרך הפרשנות שמדובר במליחה מועטת לצורך שיפור הטעם³¹⁴⁸.

ו. ראב"ה

ראב"ה הכריע כדעת רוב רבותינו הראשונים, ולא כרש"י, אך הוא התיר בשר צלי שלא נמלח רק בדיעבד³¹⁴⁹. דעתו של ראב"ה נפרשת בשני דיונים מפורטים³¹⁵⁰ בספר רקח³¹⁵¹.

המקור הראשון הוא דיון של ראב"ה עצמו בספר רקח³¹⁵². ראב"ה פותח בהכרעה העקרונית שבשר שנצלה בלא מליחה מותר. את הראיה הנגזרת מדין מליחה בייט (ביצה יא.), דוחה ראב"ה על דרך הפרשנות, על-פי דרכו של ר' יב"א וכל הראשונים, שמדובר במליחה להטעמת הבשר וללא משמעות הלכתית.

ראב"ה מביא את הראיה הנגזרת מסוגיית אומצא דאסמיק (חולין צג: ופסחים עד) כי האש שואבת את הדם, ומחזקה מסוגיא נוספת (חולין קלג.) בפרק הזרוע והלחיים לגבי וורידים בלחי, שגם בה יש הנגדה בין צלי לבין חיתוך ומליחה לקדירה. כעת, מביא ראב"ה את הראיה הנגזרת הנוגדת מסוגיית כזית בשר מבית השחיטה, לעיל, ודוחה אותה על דרך הפרשנות, כפי שדחאה הר"י, שמדובר אם רוצה לבשלה. לדחייה זו תומך ראב"ה ראה נגזרת מדברי רבי עקיבא

(48) מובאות עוד ראיות נגזרות להיתר אכילת אומצא, אך מוצעת שם דחייה על דרך הפרשנות שמדובר בשר שכבר נמלח או שהוא נמלח שבת באיסור או שהוא נמלח ע"י גוי או שמדובר באיברים שאינם טעונים מליחה.

³¹⁴¹ ראה זו נמצאת כבר במקור בתשו"ר, לעיל. יצוין, כי במקור בתו"פ (שם) נאמר כי היתר בשר שלא נמלח הוא פשוט יותר כי אין חשש שהדם עבר מצד לצד. אולם, גם בבשר צלי שהיה מקום לחשוש למעבר דם בתוך הבשר, יש להתיר מכוח הראיה הנגזרת מפסקו של שמואל (חולין קיב:), האוסר ככר שחתך עליה בשר צלי, כי זה עליו דם מהבשר, ומשמע שגוף הבשר מותר כי הדם לא פירש. במקור בספר התרומה, כמבואר בסמוך בפנים, מובא מקור זה ללא העלאת האפשרות לחלק בין בשר חי לבין צלי.

³¹⁴² במקור בתו"פ (לעיל, עמ' 48) נאמר שראה זו "מוכח בהדיא כר"ת".

³¹⁴³ הר"י מצוין שרש"י (שם, ד"ה "תליה בשפודא") כתב שלצלי אין צורך בחיתוך, אך הר"י חולק ומצריך חיתוך, מפני שמליחה בצליה שווים לגמרי, ואם יש צורך בחיתוך למליחה ה"ה בצליה. הר"י מוסיף כי הזהות בין מליחה לצליה עומדת ביסוד ר"ת שניתן להכשיר כבד ע"י מליחה כע"י צליה. יצוין, כי במקור בתו"פ (שם, עמ' 49) הובא מקור זה כראה נגזרת לאיסור דם האיברים שלא פירש, שהרי אחרת מדוע יש צורך בחיתוך ומליחה או בצליה, ונדחת הראיה על דרך הפרשנות שנאסף לשם דם משאר האיברים, וזהו דם שפירש.

³¹⁴⁴ מבחינה עקרונית, זהה מהלך דבריו של הר"י עד לשלב זה לזה של רא"ם, לעיל, אלא שהר"י האריך לבסס את היתר דם האיברים שלא פירש ואילו רא"ם הביאו כהנחת יסוד.

³¹⁴⁵ זמן שהייה במליחה נדון בהרחבה לעיל.

³¹⁴⁶ אולם, אין כאן הסבר מדוע נדחה הדיוק לעיל מלשון "ממתין".

³¹⁴⁷ בתו"פ (שם) נאמר שזו גרסת רגמ"ה, ויעויין בהערה 10 של המהדיר, על אתר (וכן היא הגרסא בכ"י המבורג 169 ו-וטיקן 122 אך לא בכ"י וטיקן 121 ומינכן 95 ובדפוס שונצינו). אמנם, נאמר שם עוד שגם אם במקרה זה ייאסר לאכלו באומצא, אין מכאן סתירה להיתר דם האיברים בדרך כלל, מפני שכאן התקבץ דם מכל הבהמה.

³¹⁴⁸ דחייה זו מופיעה גם אצל רבינו יואל הלוי ור' אביייה וייתכן שמקורה מתורת רבינו יב"א, כאמור לעיל.

³¹⁴⁹ יצוין, כי בספר רקח, תחילת סימן ת"י, עמ' רפט (עמ' 167, עמודה א בכ"י פריס), ציטט ראב"ה את סוגיית המליחה במנחות ע"פ הגרסה "וכן לקדירה", ולא ציין לגרסה נוגדת.

³¹⁵⁰ זו גם הנחת היסוד של הכרעת ההלכה לגבי כבש שמילאוהו בבשר ונצלה, ולא נמלחו שניהם, שראב"ה התיר מדין כבולעו כך פולטו (סוף סימן תכ"ה, עמ' רצב) (עמ' 169 עמודה א). אם היה צורך במליחה לפני צליה לא היה מועיל דין זה כי היה כאן איסור דם מלכתחילה.

³¹⁵¹ בכ"י מעש"ר מלוקטים מקורות סותרים בנושא: מס"ד 57, עמ' 101ד, שורות 36 – 45 (תשו"ר סימן שי"ז, עמ' 332, לעיל, ולפיה קיים על חיוב מליחה לצלי ואפילו בדיעבד. הושמט המשפט על הנתינה לתינוק המופיע במקורות דבי רש"י); מס"ד 103, עמ' 104א, שורות 20 – 24 (תשובת רבינו יב"ק, לעיל, להתיר בצליה ראש שנמלח מבחוץ בלבד); מס"ד 114, עמ' 104ד, שורות 19 – 37 (על-פי אב"ן העזר, סימן י"ז, אות ב, בקיצור. הובא הדין שלא צריך מליחה לצלי אך לא הובאה סוגיית המליחה במנחות ובה גרסת "כן לקדירה וכן לצלי"); מס"ד 122, עמ' 105א שורה 46 – עמ' 105ב שורה 8 (מבוסס על אב"ן העזר, סימן קכ"א, עמ' 96, לגבי השפחה שהבהבה רגלי בהמה. כאן הובא בקצרה, ללא סוגיית המליחה במנחות ה"ל, אך מופיע ההסבר שצלי מוציא דם כמו מליחה); מס"ד 146, עמ' 107א, שורות 41 – 42 (מקורו באבי העזר, בתוך סימן אלף וצ"ח, עמ' קח. מובאת עצם מחלוקת רש"י ורבינו יב"א, ללא מקורות ונימוקים); מס"ד 148, עמ' 107א, שורות 44 – 47 (תשובת הגאונים, לעיל, מתוך אבי העזר, לקראת סוף סימן אלף וצ"ח, עמ' קיא-קיב).

³¹⁵² ספר רקח, המשך סימן ת"י, שם (עמודה א ועמודה ב). לאחר הדין במליחה לצליה עובר ראב"ה לדון בהיתר אכילת בשר חי ללא מליחה.

לגבי שחיטת בהמה מסוכנת ביום טוב (ביצה כה), ומבאר שמטרת הצלייה שם היא לחסוך את זמן המליחה והבישול. למקור זה מקבילה קצרה יותר בכ"י מעש"ר³¹⁵³, הנסמך רק על הראיה הנגזרת מסוגיית "בשרא דאסמיק". המקור המקיף השני הוא ציטוט נרחב מספר התרומה³¹⁵⁴, בהשמטת דיון-משנה³¹⁵⁵ ותוך קיצור לשון הראיות והדיון בהן³¹⁵⁶, ואף מיווג של שתי דחיות לדחייה אחת³¹⁵⁷, והפרכת הערה לראיה³¹⁵⁸. השנוי המרכזי שהטיל ראב"ה הוא בהפרכת לשון המסקנה מהיתר לכתחילה להיתר בדיעבד³¹⁵⁹, כשיטתו הוא³¹⁶⁰. ראב"ה אינו מנמק מדוע הוא מתיר בדיעבד בלבד, למרות שהראיות שהוא מביא מובילות, לכאורה, למסקנה שאין צורך במליחה לצלייה אפילו לכתחילה. ניתן לומר כי ראב"ה הסתמך, בשתיקה, על המנהג הרווח למלוח בשר טרם צלייתו³¹⁶¹, וראה בו חשש לדעת רש"י, לכתחילה. יצוין, כי הכרעה מפורשת להיתר בדיעבד בלבד מופיעה גם במקור המופיע בתו"פ, ושם היא אכן מנומקת כחשש לדעת רש"י, לכתחילה³¹⁶².

19. לב שנתבשל

א. מקורות הדיון

במשנה במסכת חולין נאמר: "הלב קורעו ומוציא את דמו לא קרעו אינו עובר עליו"³¹⁶³, ובתוספתא שם (ח-ב: סיפא): "הלב קורעו ומוציא את דמו אם בשלו קורעו לאחר בישולו". בבבלי³¹⁶⁴ המובאת בבבלי על אתר (קט): שנויה הברייאא כך: "הלב קורעו ומוציא את דמו לא קרעו קורעו לאחר בישולו ומותר". הלכה זו נדונה בסוגיא במסכת כריתות (כב). שם מבואר כי קיים הבדל בין הדם שבלוע בבשר הלב, שדינו כדם איברים אחרים, אשר אין עונש כרת בגין אכילתו, לבין הדם הנמצא בחלל הלב שמקורו בחלקי גוף אחרים, ועליו חייבים כרת. סוגיא שנייה בה נדונה הלכה זו נמצאת במסכת פסחים (עד-:), במסגרת הדיון לגבי סברתו של רבה (לעניין מולייתא- בשר ממולא בבשר שלא נמלח- שמותר ע"י צליה) – כבולעו כן פולטו³¹⁶⁴. ההלכה בעניין הלב הובאה כראיה לשיטת רבה, והראיה נדחתה בטיעון - "שאני לב דשיע", אם כי מסקנתה הסופית של הסוגיא היא שההלכה כרבה "כבולעו כן פולטו". הדיון בנושא זה אצל רבותינו הראשונים בנוי על פרשנות סוגיא זו.

ב. לב אינו בולע ואינו פולט

ר' אב"ן העיד "ומה שנחגו הראשונים שלא לבשלו משום גדר"³¹⁶⁵. המנהג הקדום באשכנז היה, אפוא, לא לבשל כלל את הלב. אולם, מה היה הדיון בדיעבד כאשר התבשל הלב, לבדו או עם בשר אחר? במעשה הגאונים ובמקבילות רבות אחרות³¹⁶⁶ נאמר:

³¹⁵³ מס"ד 34, עמ' 100ד, שורות 45 – 46.

³¹⁵⁴ ספר רקח, בתוך סימן תכ"ח, עמ' רצג (עמ' 169 עמודה ב). ראב"ה מציין במפורש את מקורו מספר התרומה בתחילת סימן תכ"ז, עמ' רצב.

³¹⁵⁵ ראב"ה לא הביא את הדיון הקצר לגבי דם הוורידין.

³¹⁵⁶ הראיה מדיון בשר תפל בשבת קוצרה מציטוט מלא למשפט אחד "בשר תפל מותר" עם תמצית ההנמקה "מפני שלא פירש", וללא הביאור "והוא הדיון לצלי". גם הראיה מסוגיית "בשרא דאסמיק" הובאה כציטוט קצר "שפדיה בשפודא מידב דייב", וללא ביאור הראיה מן המקור.

³¹⁵⁷ הראייה הנוגדת מסוגיית כזית מבית השחיטה, נדחתה בדחייה המשולבת משתי הדחיות שבספר התרומה "מפני שחתכו קודם שתצא נפשה ולבשל דאי לצלי לא גרע מבשרא דאסמיק". כך גם לגבי סוגיית השובר מפרקתה של בהמה "והא דאמר השובר מפרקתה של בהמה אם חפץ לאוכלו בלא מליחה וכו' בבישול דאי לצלי הוי כבישרא דאסמיק".

³¹⁵⁸ במקום הדיון לגבי מליחת הכבד, לפי דעת ר"ת, שהובא בספר התרומה כנגזרת של ההשוואה בין מליחה לצליה, נאמר בספר רקח "ומאחר שנצלה הכבד מותר לקדירה", דין שאינו שנוי במחלוקת, אך מלמד על כוח הצליה להוציא דם.

³¹⁵⁹ בספר התרומה, תחילת סימן ס"ב, עמ' 33 נכתב "הלכך אם רוצה לאכול בשר לצלי אינו צריך מליחה כלל" ואילו בספר רקח מנוסח הדבר כך- "הלכך הצולה בשר אם לא מלחו מותר".

³¹⁶⁰ יצוין, כי בכ"י מעש"ר, מס"ד 103, עמ' 104א, שורות 20 – 24 (יעוין בגוף המהדורה, לעיל, לציון המקבילות) מביא ראב"ה פסק של אביו, ר' יב"ק ממגנצא. רבינו יב"ק הורה לצלות ראש כבש שנמלח רק מבחוץ ולא מבפנים, ולא לבשלו או לשוב ולמלחו. זאת, מכוח סברת "נורא משאב שאיב", המופיע בסוגיית "בשרא דאסמיק". לכאורה, יש כאן שימוש בצליה לכתחילה במקום מליחה, שכן ר' יב"ק פסל מליחה חיצונית זו לגמרי, כמפורט לעיל בדיון בנושא זה לגופו. אולם, נראה לומר כי מצב זה דומה יותר למציאות של דיעבד, ובמצורף עם העובדה שסוף כל סוף הייתה כאן מליחה כלשהי, די בכך על מנת להיחשב כמליחה לצליה, לכל הפחות במצב שהוא כבדיעבד.

³¹⁶¹ על המנהג העיד תלמידו של ראב"ה, רבינו יצחק ב"ר משה. אמנם, רבינו יצחק מנמק את המנהג בשיפור הטעם, כדעת רבינו יב"ה (או"י, ח"א, סימן תע"ז, עמ' 139).

³¹⁶² תו"פ סימן י"ט, עמ' 47 – 50. החכם המחבר מביא את דברי ר"ת ואת כל דיונו של ר"י ומסכם שמדבריהם עולה שמותר לאכול בשר חי וצלי בלא מליחה כל זמן שלא פירש הדם, אך הוא מסיק כי יש לכתחילה למלוח בשר לפני צלייתו, מפני שזו דעת רש"י, ר"ח ורגמ"ה (דהיינו שר"ח ורגמ"ה גרסו בסוגיית מנחות "וכן לצלי") "והמחמיר תב' עליו ברכה". אמנם, הוא מביא ראיה נגזרת מן הסמכות להתיר מתשובת רב נטרונאי גאון, לעיל. בסוף המקור מובא דיונו של רבינו אש"ל בעניין היתר בשר חי ללא מליחה. המהדיר מציין (עמ' 48, הערה 7) כי החכם המחבר הוא אשכנזי (שהרי הוא קורא לר"י צרפתי) והוא משער שאולי הוא רבינו שמחה משפירא.

³¹⁶³ ח: ג, נושא הלב מופיע במשנה זו אגב דיני הכחל, מפני שפרק שמיני של מסכת חולין עוסק בהלכות איסור בשר בחלב.

³¹⁶⁴ כלומר, מאכל היתר שדבר מאכל איסור נכנס אליו והתמוזג עמו, יוציא את דבר האיסור ממנו באותה דרך בה נכנס האיסור. זאת, אם מדובר בתהליך המתרחש בו זמנית. כך, למשל, כשצולים עוף, גורמת האש וחומה להוצאת דם מכל חלקי העוף. בעת הצליה, החלק החיצוני של הבשר קולט את הדם היוצא מחלקו הפנימי. אולם, החלק החיצוני מוציא ממנו דם זה בשל האש וחומה.

³¹⁶⁵ אב"ן העזר, סוף סימן רע"א, עמ' 128 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 438 בעמוד שמשמאל לימין).

³¹⁶⁶ מעה"ג, סי' א, עמ' 3. המקורות המקבילים מופיעים בספרות דבי רש"י, וחלקם ייחסו את הדברים לרש"י עצמו, כפי שציין ומנה י' אלפנבין בתשו"ר, סי' קל"ט, עמ' 164. אלפנבין העיר, בהערה 1 שם, על כך שאמנם יש לתשובה זו ייחוסים מתחלפים במקורות בין רש"י לבין רבו ר' יצחק ב"ר יהודה, אך לדעתו היא של רש"י. אולם, מעיון במכלול המקורות עולה כי שיטתו של רש"י הייתה שונה, ככל הנראה, כמפורט להלן.

והלב בין שמבושל ובין שניצל בין תלוש בין מחובר כשר העוף לפי כשהוא מתחמם מצתמית ועוצר הדם שבתוכו ואינו פולט ותו אמרין במסכ' חולין הלב קורעו ומוציא את דמו לא קרעו קורעו לאחר בישולו ומותר. ההלכה שבכל המקורות זהה- העוף מותר והלב שנתבשל עמו אינו אוסרו. לעצם ההלכה יש ראיה ישירה מהתלמוד. אולם יש שתי הנמקות שונות במקורות הנזכרים להלכה זו. נימוק אחד הוא שהלב מצמית ועוצר את הדם שבתוכו כשהוא מתחמם ולכן לא פולט, ולנימוק זה אין הדברים קשורים לדברי התלמוד בפסחים, "שאינו לב דשעי", ולא להקשר הסוגיא שם של "כבולעו" הוא כך פולטו", אלא הם הסבר עצמאי לגוף ההלכה שבמסכת חולין. הנמקה זו מופיעה במעשה הגאונים ובחלק מהספרות דבי רש"י³¹⁶⁷. לעומת זאת, במקור אחר במעשה הגאונים³¹⁶⁸, ברוב הספרות דבי רש"י, בשם רבו של רש"י רבי יצחק ב"ר יהודה³¹⁶⁹, ובדברי רבינו אבי"ה, המצטט הלכה זו בשם תשובת רש"י, הנימוק הוא "משום דשעי ולא בלע ולא פלטו"³¹⁷⁰. כאן מדובר בראיה ישירה מהסוגיא הנ"ל במסכת פסחים³¹⁷¹. על עצם ההבדל בין שתי ההנמקות "מצמית" לעומת "שעי" העיר כבר י" אלפנבין³¹⁷² ותלה את ההנמקה "דלב מישע שעי" וכו' רבי יצחק ברבי יהודה ולא ברש"י, על-פי הייחוס המפורש באוה"ר. עם זאת, יצוין כי דווקא רוב המקורות דבי רש"י שנוקטים בנימוק "שעי" ואילו הנימוק "מצמית" מופיע במעשה הגאונים, שמקורו העיקרי מבית מדרשו של רבי יצחק ברבי יהודה³¹⁷³.

יתר על כן, בחינת הדברים מלמדת כי לא רק שרש"י משתמש בפירושו לתלמוד דווקא בנימוק של "שעי", אלא גם שמסקנתו ההלכתית עצמה שונה מהשיטה שנדונה לעיל. כך עולה גם ממקורות אחרים שבספרות דבי רש"י, המיוחסים לרש"י באופן איתן. מה היא, אפוא, שיטת רש"י?

ג. שיטת רש"י- הלב פולט ואינו בולע

בפירושו על המשנה הנ"ל כתב רש"י (קט. ד"ה "הלב קורעו"): "...אבל בשרו [של הלב- ר.ז.] אינו נאסר שהלב חלק הוא ואינו בולע והכ"י³¹⁷⁴ אמרין בפסחים שאני לב דשעי" ולהלן בפירוש הסוגיא (קט. ד"ה "דלמא"): "...דלב הוא דסגי ליה בקריעה דלאחר בישול משום דבשעת בישול לא בלע דשעי". רש"י אינו מתייחס לבשר אחר שנתבשל עם הלב, כפי שהוא במקורות שצוינו לעיל, אלא רק לבשר הלב גופו, ומסביר שבשר הלב אינו בולע כי הוא חלק (שעי), אך אין הוא מזכיר כלל שאינו פולט. ניתן להבין מדברי רש"י שהלב אכן פולט את דמו ואוסר בשר אחר שנתבשל עמו³¹⁷⁵. כך אכן פסק רש"י הלכה למעשה, כי הלב פולט את דמו לשאר העוף ולכן צריך לשער אם יש ששים בעוף כנגד דם זה. אולם, הלב עצמו אינו בולע מדמו מפני שבשר הלב הוא "שעי", ולפיכך אין צורך לשער גם נגד בשר הלב³¹⁷⁶.

³¹⁶⁷ סדור, סימן תקצ"ה, עמ' 287.

³¹⁶⁸ מעה"ג, בתוך סימן ג, עמ' 4. כותרת הסימן היא "ואילו שאילות ותשובות של רבינו יצחק מן הכבד והלב". ובשאלה נזכרים שניהם אך התשובה רק על הכבד, ואילו האזכור של הלב נמצא בפיסקא אחרת באותו סימן. אולם, בתחצו"ל, סימן ע"א, עמ' מג, אחרי מקבילה מדויקת לעניין הכבד, מופיעה פסיקה עקרונית לעניין הלב, והחתימה- יצחק בר יהודה נ"ע - מופיעה אחריה. אכן, שבתחצו"ל נפסק שיש לזרוק רק את הלב עצמו, ואילו במעה"ג נאמר שיש לזרוק גם את האבר שהלב נסרך בו, וכן הוא גם בספר הפרדס, עמ' קכז- "זורק הלב וכל סביביו", אלא שבמקור זה אין נימוק כלל לדין.

³¹⁶⁹ אוה"ר, סימן ס"ט, עמ' 33, ספר האורה ח"ב, סימן ע"ג, עמ' 205 ויש שם חתימה- "ר' יצחק ב"ר יהודה נ"ע" (אם כי המהדירים, שם ושם, סבורים כי זו פתיחה לסימן הבא באוה"ר) וכן הוא בתחצו"ל, לעיל (והסימן הבא שבאוה"ר וספר האורה אינו מופיע אחריו), וזה הוא הזיהוי גם בכ"י איזמיר של תשו"ר, כפי שהעיר אלפנבין עצמו, בהערה 1 לתשו"ר, שם.

³¹⁷⁰ אבי העזרי, סימן אלף וק"ב, עמ' קלו. במקורות שצוינו בשתי ההערות הקודמות נאמר שהלב אינו פולט ולא מוזכר דבר לעניין בליעה. מובן, שאם הלב אינו פולט ודאי שאינו אוסר אחרים ואינו נאסר ע"י עצמו, משא"כ ע"י דם אחר שייתכן שלפי גרסא זו יאסור אותו, וצ"ע. מכיוון שזרקו את הלב ואת האבר שהוא נסרך בו (כמפורט במעה"ג) ובפרדס לעניין האבר או סביבי הלב ובתחצו"ל לעניין הלב עצמו, ייתכן שאכן כך תפסו את הדברים. מאידך גיסא, ייתכן שמדובר ברתיעה פנימית ולא בחיוב הלכתי רגיל. יתר על כן, אם את זריקת הלב עצמו ניתן להסביר על-פי ההנחה שהוא בולע ואינו פולט, מה היא הסברה ההלכתית לזרוק את האבר שבו הוא נסרך? הרי אם הלב אינו פולט, כפי שנאמר מפורשות גם במעה"ג, אין הוא פולט גם לאבר זה?

³¹⁷¹ יצוין, כי בספר הפרדס, עמ' קנ"ג נאמר: "והלב...ובלבד שלא יהא הנקב שמעל הלב פתוח אלא סתום וסגור וזורקו והשאר מותר משום דלב מישע שעי...כשאינו פתוח הלב כלל...אבל הוה הלב פתוח מלמעלה במקום קנה הלב במקום תלישתו ובישלו עם הדם שבתוכו אסור לפי שהדם יוצא דרך הנקב ואוסר כל המאכל, אם אין ששים כנגד הלב עצמו לשער בו." סייג זה, שאינו מופיע במקבילות (כפי שציין גם רוט, פרדס, עמ' 105 - 106), מתאים לשיטת רבינו חננאל בפסחים בהסבר המונח "שעי" והיא- "שאני לב דשעי כלומר הלב סתום הוא ואינו פולט הדם שבתוכו וכי קרע ליה מאחר בישולו מוצאו בתוכו ומשליכו ומותר." דמיון זה לשיטת רבינו חננאל תומך בכיוון דבריו של רוט (שלא הזכיר הקבלה זו) שזו תוספת מאוחרת.

³¹⁷² בהערותיו לתשובה, שם, הערה 5.

³¹⁷³ אין התייחסות לכל העניין בפירוש המיוחס לרגמ"ה, על אחר, ולכן אין אפשרות לברר בדרך ישירה זו כיצד פורשה הסוגיא בישיבות אשכנז בתקופה זו.

³¹⁷⁴ בדפוס נוספה כאן המלה "נמי", אך היא אינה מופיעה בכתבי היד שבפנינו.

³¹⁷⁵ אף על פי כן, ר' אבי"ה מזהה בין השיטה הראשונה לעיל, שאותה הכיר מהספרות דבי רש"י וזיהה אותה כתשובת רש"י עצמו, עם דברי רש"י בפירושו לתלמוד - "...אבל בשרו אינו נאסר שהלב חלק ושעי ואינו בולע...כך פירש רש"י וכן מצאתי בתשובתו והלב בין צלאו בין בישול בין תלוש בין דבוק וזורק והשאר מותר משום דשעי ולא בלע ולא פלט..." (אבי העזרי, סימן אלף וק"ב, עמ' קלו).

³¹⁷⁶ יצוין בארבעה מקורות בספרות דבי רש"י (שהובאו גם בספרות הראשונים האשכנזית המאוחרת יותר, לרבות כ"י מעש"ר): תשו"ר, סימן שכ"א, עמ' 334, על-פי מקבילות רבות; שם, תחילת סימן שני"ז, עמ' 357, על-פי ספר האורה ח"ב (שאינו אלא מהדורה של אוה"ר (סולובייצ'יק, יין, עמ' 17) והובא גם ע"י רבינו אבי"ה, בשם רש"י, בשנוי לשון קלים. (עם זאת, יצוין כי קיימים ספיקות לגבי ייחוסה של תשובה זו לרש"י, כפי שכתב אלפנבין, שם, הערה 1, מסיבות הקשורות להמשך התשובה בעניין חנין בדבוק לגבי הכבד); תשו"ר, סימן שכ"ב, עמ' 334. (מקור זה כבר פורסם לפני כן, בסוף סימן קנ"א, עמ' 174. יודגש, כי מעשה זה נמסר על-ידי תלמידו וקרובו של רש"י, רבי עזריאל ברבי נתן (גרוסמן, צרפת, עמ' 172), עובדה המחזקת את ייחוס הדברים לרש"י. על-פי המקבילה בספר האורה ח"א, סימן ק"י²², עמ' 129, היה הלב דבוק באפרוח שלם, ולכן היה צריך ששים כנגדו באפרוח, ואיני מבין מה הסתירה

מבחינת המסקנה ההלכתית המעשית, מהווה שיטת רש"י החמרה לעומת העמדה שקדמה לה³¹⁷⁷. אולם, מבחינת דרך הלימוד נוגעת המחלוקת רק לפרשנות התירוץ "שאני לב דשיע" האם כוונתו שהוא חלק ולכן אינו פולט ואינו בולע או שהוא חלק ולכן אינו בולע.

שיטה זו, על טעמה, נמצאת גם במקור אחד בספר מעשה הגאונים ובמקבילתו בספר הפרדס³¹⁷⁸. כך פסק, ומאותו נימוק, גם רבינו יב"א³¹⁷⁹, ראש וראשון לבעלי התוספות באשכנז. כך הכריע גם ר' אב"ן³¹⁸⁰, תוך שהוא מדגיש שהלב "שיע" ולכן אינו בולע מהדם שבחללו ואינו פולט מהדם שבבשרו, אבל הוא פולט את הדם שבחללו³¹⁸¹.

ד. שיטת רבינו תם - הלב בולע ופולט

רבינו תם סלל מסלול אחר לגמרי בענייננו, מפני שהוא שולל את עצם היותו של הלב "שיע", מתוך עיונו במהלך הסוגיא. התירוץ "שאני לב דשיע" נדחה על ידו, אפוא, בדרך של פרשנות. ר"ת מסביר כי דברים אלו נאמרו בתלמוד רק כדחייה לאפשרות להוכיח מההלכה לגבי לב את אמיתותה של סברתו של רבה "כבולעו כן פולטו". אולם, מכיוון שמסקנת הסוגיא היא שסברת "כבולעו כן פולטו" נפסקה להלכה, הרי שניתן להסביר את ההלכה בעניין לב על-פי סברת "כבולעו כן פולטו" ואין צורך בהסבר של "שאני לב דשיע"³¹⁸². מסקנתו ההלכתית של ר"ת הייתה, אפוא, שונה מזו של רש"י: "...וקורעו לאחר בשולו היינו לאחר צלייתו דשייך ביה כבולעו כן פולטו שהדם נופל לחוץ אבל בקדרה אסור ולא אמרינן דשיע ולא בלע."³¹⁸³

שמצא י' אלפנבין, הערה 4, שם, בין הנוסח בספר האורה לבין הוראת רש"י בתשו"ר, סי' שכ"א. בשני המקרים דרש רש"י ששים כנגד דם הלב, אלא שמכיוון שאין ידוע כמה דם- היה בו צריך לשער כנגד הלב כולו. ; תחצו"ל, תחילת סימן פ"א, עמ' מה (המשך הסימן מקביל לתחצו"ל סוף סימן ע"ב, שממנו נדפס סימן שכ"ב שבתשו"ר). כאמור לעיל, מופיעה בספר הפרדס הוראה ללא נימוק לזרוק את הלב וסביביו, ושאר העוף מותר. הוראה זו מופיעה לקראת סוף חטיבה הנקראת "הילכות שחיטה ובדיקה שחיבר רבינו שמואל זק"ל" (עמ' קכג-קכו), לחטיבה יש מקבילה במע"ג (עמ' 99-97), אך היא אינה כוללת את המקור לעניין לב מפני שכתב היד ממנו נדפס ספר מע"ג נקטע לקראת סופה. במקבילה במע"ג נקראת החטיבה "הילכות שחיטה ובדיקות טבח", ללא ייחוס לחכם מסוים. שני המהדירים (של מע"ג של הפרדס) העירו כי בספר ליקוטי הפרדס נאמר כי את הדברים חיבר "רבינו שמואל מרמור", דהיינו הרשב"ם (ספר הפרדס, הערה א בעמ' קכג והערה שלח במע"ג עמ' 97), והם מפקפקים מאוד בייחוס זה (במע"ג- העיר המהדיר "רחוק בעיני שהרשב"ם חבר את ההלכות האלו... ואולי הן לר' שמואל תלמיד ר' יקר..."). ובפרדס הפנה המהדיר לדברים אלו. אולם, הייחוס הזה מקויים גם בכתבי היד של ספר הפרדס עצמו (רוט, פרדס, עמ' 93, הערה 56). מאידך גיסא, קשה לומר שלמע"ג, שנערך בעיקרו בשפירא בדור אחרי גזרות תתנ"ו (יעוין גרוסמן, אשכנז, עמ' 382 - 383 וסיוגו של בן-גדליה, חכמי, עמ' 283 - 285, למושב "עריכה" בהקשר זה) כבר הוכנסה חטיבה שלמה של פסקי רשב"ם, שפעל באותו דור בצרפת. כפי שהראה מ"י בן-גדליה, כיוון הזרימה של החומר הליקוטי באותו דור היה הפוך (שם, עמ' 304 - 305). יתא הדבר אשר יהא, מכיוון שאין במקור זה נימוק הלכתי להכרעה, אין לשאלת הייחוס משמעות מכרעת לנושאי דיוננו.

³¹⁷⁷ בוודאי לגבי לב בהמה, שהרי אין ששים בהמה כנגד לבה.

³¹⁷⁸ מע"ג, בתוך סימן ט"ו, עמ' 9, וספר הפרדס עמ' קסד - "ואי בישל לב בקדירה וודאי פלט בהדי נקב וסימפונות (כ"ה בספר הפרדס, ובמע"ג בטעות "יד מפילות") כמו שפירשנו למעלה (הכוונה לספר הפרדס עמ' קנג, שבו נאמר סייג זה, כמובא בהערה לעיל) וצריך לשער בששים לפי הדם ולא לפי הלב כולו ולא בלע דשיע הוי." מפורש, אפוא, כי הלב פולט אך רק אם יש לו נקב פתוח (סייג זה נדון בהרחבה בספר הפרדס במקום אחר, כמצוין לעיל) ובכל מקרה אין הוא בולע. יצוין, כי דברים אלו נמצאים בסוף הדיון על בישול כחל, ללא קישור, כנראה מפני ששני הדינים נקשרו יחד כבר בתלמוד (חולין קט.-). ייתכן שמדובר בתורת רש"י (יעוין גרוסמן, אשכנז, עמ' 381, שבתחילת ספר מעשה הגאונים "מצויות הוספות מרובות יותר, שאינן מ'מעשה המכיר'..." יתר על כן, נושא דבריו הנו הלכות טריפות ותערובות, והסימן בו אנו עוסקים אכן נכלל בהלכות אלו. אולם, ההמשך הישיר (החוזר לדיני כחל, אך בהקשר של ההמתנה בין אכילת כחל לאכילת בשר) אינו מתורת רש"י אלא מתורת חכמי שפירא בדור שלאחר גזירות תתנ"ו (גרוסמן, אשכנז, עמ' 262).

³¹⁷⁹ כך מובאת ההוראה בשמו בספר או"ז, ח"א, סי' תס"ד, עמ' 134 באריכות כי הלב פולט אך אינו בולע ולכן הוא אוסר ואינו נאסר, לגבי איסור דם. רבי יצחק ב"ר משה מנגיד שיטה זו לשיטת רש"י, אותה פירש על-פי עמדת מע"ג. לעומת זאת, בהגהות שערי דורא (סימן כ"ז, עמ' קפה, הגהה ב) יוחסה שיטת ר"ת, שתידון להלן בפנים, לר' יב"א!

³¹⁸⁰ אם כי הוא אינו מזכיר את שמו של רש"י ואינו מתייחס לקיומן של שיטות חולקות.

³¹⁸¹ אב"ן העזר, בתוך סי' כ, עמ' 18 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 48 בעימוד שמימין לשמאל). ר' אב"ן מבהיר שם כי "יש בעוף יותר מסי' בדם שבחלל הלב", ולכן למעשה יהיה העוף מותר, מפני שהדם שבחלל הלב התבטל בסי'. גם בסי' רע"א, עמ' 128 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 440 בעימוד שמשמאל לימין), פוסק ר' אב"ן כך, אך מנמק באופן מעט שונה, תוך שימוש משולב בנימוקי "שיע" ו"מצמית". הנימוק הראשון מסביר מדוע הלב אינו בולע מהדם שבחללו ואילו השני מבהיר מדוע אינו פולט את הדם שבבשרו, להבדיל מהדם שבחללו אותו הוא פולט ויש צורך בששים כנגדו לבטלו. (וכן הוא בתמצית בתוך סי' י"ב, עמ' 11)

³¹⁸² זאת, למרות שהיותו של בשר הלב חלק הנה מציאות הנראית לעין גם ללא אילוץ סוגיית כלשהו, היה סבור ר"ת, ככל הנראה, שאין לעובדה זו השלכה הלכתית לגבי אפשרות היבלעות דם בבשר הלב. יצוין, כי בין רבותינו הראשונים שפעלו אחרי רבינו תם, יש שחלקו עליו לגבי האפשרות שהמשנה נתקוט לשון "בישול" על צליה, ויתר על כן, תוך כדי דבור לשימוש רגיל בלשון "בישול", לגבי הכחל (כפי שהקשו הרשב"א בחידושו על אתר (עמ' תרכט) ורבי מנחם המאירי בבית הבחירה למסכת חולין על אתר (דף תה). גם את הראיה הנגזרת ממהלך הסוגיא, דחו על דרך הפרשנות: "שאף על פי שאותו תירוף לא הוצרך לאותה סוגיא מכל מקום אמיתי הוא מצד עצמו..." (לשון המאירי (שם) בבואו לנמק את דעת "רוב פוסקים" שלא קיבלו את שיטת רבינו תם). עם זאת, יצוין כי כבר במע"ג, סימן ט"ו, עמ' 9 (ובמקבילה בספר הפרדס, עמ' קסד) נאמר "ואמר אחי בישול שאמרו היינו צלי", בסוף דיון על כחל ולפני הוראה בדיני לב, ונראה שכוונתו היא שהמושג "בישול" בסוגיא זו כולה עניינו צליה, הן לגבי כחל והן גבי לב. אולם, באותו מקור נאמר במפורש שהלב "שיע" ולכן אינו בולע, ודלא כר"ת.

³¹⁸³ תוספות למסכת חולין (קט., ד"ה "הלב קורעו"). בדבור אחר של תוספות (קט., ד"ה "דלמא") יש הרכבה של סברת "שיע" עם סברת "כבולעו כן פולטו" (כחנמקה לפסיקה כשיטת רש"י בפירושו- דהיינו שאינו בולע) ועם חילוקו של רבינו יב"א בין איסור דם לשאר איסורים: "פירוש משום דשיע ולא בלע אפילו לקדירה או לצלי משום דכבולעו כן פולטו כמסקנא דפסחים. אבל כחל... משום דכבולעו כן פולטו לא שייך בשאר איסורים אלא בדם לחודיה."

סיום דבריו של ר"ת, כמו גם אימוץ שיטתו הלכה למעשה ע"י הר"י הזקן, מבואר בהרחבת מה בסמ"ג: "...ואם אין שם ס' אף הלב עצמו אסור וכן השיב ר"י ועיין בתשובה³¹⁸⁴". גם רבי אלעזר ממין, תלמידו של ר"ת ומפיץ תורתו באשכנז, פסק כר"ת, ללא ציון הדעות החולקות: "דאמרין בפ' כל הבשר ובפסחים בכיצד צולין הלב... ואמרין בפסחים טעמו דכבולעו כך פולטו"³¹⁸⁵.

ה. דעת רבינו אבי"ה

רבינו אבי"ה³¹⁸⁶ התלבט בין שיטת מעשה הגאונים, אותה הוא מייחס גם לרש"י³¹⁸⁷, ולפיה הלב אינו פולט ואינו בולע לבין שיטת סבו, ר' אבי"ן, שהלב אינו בולע אך הוא פולט, ואינו מכריע³¹⁸⁸. שיטת ר"ת אינה נזכרת אצלו כלל, למרות שרבי אלעזר ממין היה בין רבותיו המובהקים.

ו. דעת ראב"ה

עניין לב שנתבשל בתוך העוף מופיע במספר מקומות בכ"י מעש"ר, על-פי מקורות שונים ומנוגדים, המשקפים את כל שלושת השיטות. על-פי אופיו של כ"י מעש"ר, שהנו, בעיקרו, ספר "ליקוטין" ולא ספר של פסיקת הלכה, אין המקורות מעומתים זה מול זה ולא מתעורר צורך להכריע ביניהם. מקור אחד הנו כשיטת ר"ת, על נימוקיה³¹⁸⁹. ארבעה מקורות הם כשיטה שהלב אינו בולע ואינו פולט ולכן אינו אוסר בשר אחר המתבשל עמו ואינו נאסר בעצמו³¹⁹⁰. לגבי הנימוק להלכה, הרי שמקור אחד³¹⁹¹ הוא ציטוט ממע"ה, הנוקט בהסבר "צמית" ואילו שלושה מקורות הם ציטוט זהה מהספרות דבי רש"י הבנויים על הסבר "שיע"י³¹⁹². לבסוף, ארבעה מקורות הם כשיטת רש"י עצמו שהלב פולט ולכן אוסר, אא"כ יש ששים כנגדו, אך מפני שהוא "שיע"י אינו בולע ואינו נאסר ולכן אין צריך לשער ששים כנגד הלב כולו אלא רק כנגד הדם שבלב³¹⁹³. כשיטה שלישית זו, דעת רש"י, פסק ראב"ה עצמו בספר רקח. במקור אחד פסק ראב"ה. במפורש: "לב שלא נמלח ונתבשל בקדירה עם הבשר אוסר הלב את³¹⁹⁴ הבשר מחמת הדם הנבלע לחוץ אבל הלב³¹⁹⁵ מותר דשע ולא בלע וקורעו לאחר בישולו...³¹⁹⁶ כך הוא גם, בתוספת ציטוט נרחב מהסוגיא ופירוט ההלכה במקרים שונים, במקור נוסף³¹⁹⁷. אולם, ראב"ה אינו מזכיר את שתי השיטות האחרות³¹⁹⁸, ואין בדבריו דיון בחלופות הפרשניות השונות.

³¹⁸⁴ הגהות מיימוניות (הלכות מאכלות אסורות, פ"ו ה"ו (והמקור בסמ"ג, ל"ח קל"ז). בתשובת הר"י הזקן – (תשובות מיימוניות להלכות מאכ"א, ס"ב) – "מעשה בטלה שנמלח ונתבשל עם הלב ולא קרעוהו והשיב ר"י בר שמואל אם יש ששים בין המים וטלה נגד דם הלב שהוא מותר אם היה הלב כל שעה מכוסה במים אך לא נתיר עתה מטעם זה לפי שהיה נראה כי רבינו שלמה היה משער בכל החתיכה אע"פ שהכל מכוסה במים." (ועיין עוד בתשובתו של הר"י הזקן בעניין תרנגולת שנמלחה או נצלתה עם הלב, בשו"ת מהר"ם (מהדורת ר"נ רבינוביץ'), ס"י קס"ז) כך הוא גם בדברי רבינו ברוך תלמידו, בספר התרומה, סימן נ"ו, עמ' 30 – "פירש רש"י דווקא דם שבלב אסור אבל בשר הלב מותר משום שהלב חלק ואינו בולע... ואם כן לב שנתבשל בקדירה עם דמו סגי בקריעה והלב מותר משום דשע ואינו בולע ולא מיעציא אם פי קנה חוץ לקדירה דמותר שהדם יוצא לחוץ ואין הלב בולע בפנים אלא אפילו פי קנה חוץ לקדירה מותר דכמו שהלב שיע מבפנים שיע נמי מבחוץ ומורי רבינו או' בשם ר"ת (כך הוא בכ"י לונד ובכ"י קיימברידג' (ושם) רבינו יעקב), ואילו בכ"י לונדון ובדפוס אין את הייחוס לר"ת) דבפרק כיצד צולין דחויא בעלמא קאמר דבעי לאוכוחי כבולעו כך פולטו מקרעו לאחר בשולו ומותר... אבל במסקנא... לא נימא תו דלב שיע... ואם אין ס' של דם אף הלב עצמו אסור."

³¹⁸⁵ ספר יראים (אכילות), סימן מ"ח, עמ' 14. אם כי הוא מייחס לרש"י את ההסבר שבישול בסוגיא זו משמעו צליה. ³¹⁸⁶ אבי העזרי, בתוך סימן אלף וק"ב, עמ' קלז-קלח.

³¹⁸⁷ כאמור לעיל, דברי מע"ה מובאים אצלו אחרי הבאת דברי רש"י בפירושו לתלמוד בציון "וכן מצאתי בתשובתו." אך בסוף דבריו (עמ' קלח) הוא כותב "ראיתי כתוב בשם חכמים גדולים בתשובות שהלב אינו פולט דם שבחללו לא ע"י צליה ולא ע"י בישול ואפילו אין שם ששים הכל מותר." אם כן, אין זו שיטת רש"י לבדו.

³¹⁸⁸ רבינו אבי"ה כותב על דברי סבו "נראין דבריו אמתיים." ומיד לאחריו מנגיד "מיהו ראיתי כתוב בשם חכמים גדולים" וכו'. כאמור לעיל, באשר לעוף שלם אין לשיטת ר' אבי"ה נפקות מעשית בין השיטות, מפני ש-"קבלתי שברור יש בעוף שלם ששים בדם שבלב ויותר...".

לעומת זאת, כותב רבינו אבי"ה בפסטות "שאני לב דשע ולא בלע ולא פליט", כראיה להבנת הגדרת כלי זכוכית כ-"שיע"י לענין הכשרתם (אבי העזרי, סימן תל"א, עמ' 91).

³¹⁸⁹ כ"י מעש"ר, חציו השני של מס"ד 38, עמ' 101א, שורות 13 – 39. התשובה מופיעה בצורה יותר מלאה באוה"ר, סימן ס"ב, עמ' 29 – 30, ושם יש כותרת המזהה את המשיב, ר' גרשום ב"ר צדוק, ואת השואל, ר' שלמה רבי אליעזר. שני החכמים אינם מופיעים אצל גרוסמן, אשכנזי ולא אצל אורבך, בעה"ת. יצוין, כי גרוסמן, צרפת, עמ' 406, הערה 185, העיר כי סימן זה אינו מגוף החיבור, למרות שהוא מופיע גם בכ"י החשוב קמברידג' Add. 667.

³¹⁹⁰ מס"ד 23, עמ' 100א, שורות 43 – 46. (באמצע מס"ד 24 (דיני כבד שנתבשל- חני"ן בדבוק), עמ' 100א שורה 4, נכתב "אבי העזרי", לפני הבאת דעהו החולקת של רבינו יב"ק ממגנצא לעניין חני"ן בדבוק בכבד. נראה שציון זה מוסב גם על מס"ד 23 כי גם בספר אבי העזרי שני הדינים (לב וכבד) סמוכים ומחוברים, בתוך סימן אלף וק"ב עמ' קלז-קלח); חלק ממס"ד 38, עמ' 101א, שורות 10 – 13; מס"ד 40, עמ' 101א שורה 46 – עמ' 101א שורה 1; מס"ד 157, עמ' 107ד, 23 – 43, והוא לשון ר' אבי"ה.

³¹⁹¹ מס"ד 23 הנ"ל. ³¹⁹² מס"ד 38, 40 ו-157. שני הראשונים הם ציטוט ישיר ואילו האחרון הוא ציטוט מדברי ר' אבי"ה, המצטט את תשובת רש"י.

³¹⁹³ מס"ד 38, עמ' 101א שורות 2 – 10; מס"ד 45, עמ' 101ב, שורות 28 – 30, ונכפל במס"ד 70, עמ' 102א, שורות 11 – 13; מס"ד 55, עמ' 101ד, שורות 23 – 26; מס"ד 77, עמ' 102א, שורות 37 – 42. כל המקורות הם מהספרות דבי רש"י.

³¹⁹⁴ כך תוקן בדפוסים, ובכ"י פריס (בט"ס) – עם.

³¹⁹⁵ גם כאן תוקן בדפוסים, ובכ"י פריס (בט"ס) – הדם.

³¹⁹⁶ ספר רקח, סימן תכ"ה, עמ' רצב (עמ' 169 עמודה א בכ"י פריס).

³¹⁹⁷ שם, סימן תמ"א, עמ' רצו. סימן זה מורכב משני חלקים. החלק הראשון הוא לשונו של ראב"ה עצמו ואילו החלק השני הוא ציטוט מספר התרומה (המצוין לעיל), כפי שהעיר הגר"ש שניאורסון בהערותיו לספר רקח, עמ' לה, הערה חמישית, והוא אף הראה כי מדובר בציטוט מעובד, שכן בספר התרומה נאמר שאם אין ששים כנגד הלב אף הלב עצמו והתבשיל נאסרו, ואילו ברקח לא נזכר שנאסר הלב. זאת, לשיטתו שלו שהלב עצמו מותר, כרש"י ולא כר"ת (אמנם,

יצוין כי הן בספר רקח והן בכ"י מעש"ר³¹⁹⁹, מעיד ראב"ה שפסיקתו היא כדעת אביו, רבינו יב"ק ממגנצא³²⁰⁰. עם זאת, קיים הבדל בין שני המקורות. בכ"י מעש"ר נאמר: "הרר יבק לב בין דבוק בין אינו דבוק מה שנתבשל עמו מתיר³²⁰¹ ומשליך הלב אע"ג דחלק הוא". השלכת הלב עצמו אינה נזכרת בספר רקח. ר' יב"ק החמיר לזרוק את הלב למרות שהלב אינו בולע ("אע"ג דחלק הוא"), כנראה כחומרה מעבר לשורת ההלכה³²⁰², ואילו ראב"ה אינו מביא חומרה זו בספר רקח.

20. מליחת כבד

א. רקע

הסוגיא העוסקת בכללי הכשרת הכבד לאכילה נמצאת במסכת חולין (קי-קיא:), ועל בסיסה, בתוספת מקורות נוספים, ערכו רבותינו הראשונים את דיוניהם ההלכתיים. שאלה הלכתית בסיסית היא האם מליחת הכבד די בה בכדי להכשירו לבישול בקדירה עם בשר אחר או אף לבד או שרק צליית הכבד בכוחה להכשירו לבישול זה. בבסיס הדיון עומדת העובדה שבסוף הסוגיא מדובר על צליית הכבד, ולא מוזכרת אפשרות המליחה.

ב. החכמים שאינם מתירים כבד שנמלח

הדיונים ההלכתיים הרבים אצל חכמי אשכנז הראשונים בעניין כבד שבושל עם בשר או עוף כמעט שאינם עוסקים ישירות בעניין זה, אם כי ניתן לדייק מאי אזכור המליחה שאין במליחה בכדי להתיר את הכבד³²⁰³. עם זאת, נמצא מקור מפורש מתורת גאוני בבל בספר הפרדס³²⁰⁴. בתשובה, העוסקת בעיקרה בגזירת הגאונים לאסור היתר בשר ע"י חליטתו במים רותחים, נאמר לגבי כבד וטחול "שאינם יוצאים מידי דם לעולם אפילו במליחתם אסורה לבשלם בקדירה לכתחילה אפילו הדיחם ומלחם אבל יצלה עד שיזוב דמה ואחר כך יכול לבשלם לכתחילה בקדירה". מהביטוי "לכתחילה" משמע שבעצם מותר במליחה רק שאין לנהוג כן לכתחילה, אם כי ניתן גם לפרש שמדובר רק על בישולם לבדם בקדירה, אך לבשלם עם בשר אחר יהיה אסור מן הדין.

פסיקה דומה נמצאת במקור הנקרא "נקיות בשר דרבינו שלמה"³²⁰⁵ נאמר במפורש "ואסור לבשל את הכבד לא לבדו ולא עם בשר אלא לצלות אותו לבדו באש"³²⁰⁶. אמנם, לא נשללה כאן במפורש אפשרות המליחה, אך כך עולה ברורות מההנחה עם צליה.

באשר לדעת רש"י בפירושו לתלמוד, הרי שזו שונה במחלוקת, הן לגבי גרסת דבריו והן לגבי פירושה, בין רבותינו הראשונים. נוסח פירושו בהסבר נושא הדיון בסוגיית הכבד, כפי שהוא בפנינו, אינו מזכיר את עניין המליחה³²⁰⁷. כך גרס בדבריו גם בספר אור זרוע³²⁰⁸, והעיר שייתכן שרש"י יסכים שניתן להכשיר כבד במליחה, ומסקנת הסוגיא

בכ"י פריס נכתב "אף הדם אסור", וזו ודאי ט"ס אלא שייתכן שמקורה בחילוף דם מול לב, ואם כן אין כאן שינוי מול המקור). לדברים אלו יש להוסיף כי גם בהרצאת הדברים מחבר ראב"ה דברים שכתב רבינו ברוך בהסבר שיטת רש"י עם דברים שכתב על-פי שיטת ר"ת (ומדובר בעיבוד מודע ומסוגנן היטב, כך שבהירותה של הרצאת הדברים אינה נפגמת).

³¹⁹⁸ זאת, למרות שבהרצאת הדברים הובא ציטוט ממעשה הגאונים לעניין תחולת דין חתיכה נעשית נבילה בכבד או לב דבוק.

³¹⁹⁹ מס"ד 38, לעיל.

³²⁰⁰ אם כי הוא מביאו בעיקר לעניין דין חנין בדבוק.

³²⁰¹ מהרצף המקביל בין שני החיבורים, ברור כי גם בכ"י מעש"ר מדובר בר' יב"ק ממגנצא אבי ראב"ה, וכי הכוונה במלה "מתיר" היא כשיש ששים כנגדו. יצוין, כי גם ר' יב"ק משפירא כתב במפורש כי מסקנת סוגיית תלמוד בפסחים היא כי הלב הוא "שיע", ולכן אם לא קרעו לפני בישולו, קורעו לאחר בישולו ומותר (יחתנו"א, עמ' רז, ערך רב זריקא אמורא). אולם, הוא מדגיש כי מטרת הדרישה לקרוע את הלב לפני הבישול היא "לפי שאין לנהוג כאילו מבטל איסור לכתחילה". מנימוק זה משתמע כי אם הלב לא נקרע, הדם אינו אוסר, כדעת מעה"ג.

³²⁰² הנהגה זו תואמת את ההלכה שבתחצו"ל, סוף סימן ע"א, עמ' מג, הדורשת לזרוק את הלב עצמו, בין אם הוא תלוש ובין אם הוא דבוק ולא כתיאור שבמע"ג, סימן ג, עמ' 4, לפיו הושלך גם האבר בו היה הלב דבוק. אולם, בעוד שלגבי האמור בתחצו"ל, ניתן להבין דרישה זו כבנויה על שיטה שהלב בולע ואינו פולט, הרי שדעת ר' יב"ק עצמו הנה שהלב פולט אך אינו בולע, וממילא אין כל סיבה הלכתית לאוסרו. ברובד של פסיקת ההלכה, שונה עמדתו של ר' יב"ק מההלכה שבתחצו"ל, אולם נוהג החומרא של הלכה זו, אומץ על-ידו, כחומרה, במסגרתה של שיטתו שלו.

³²⁰³ יעויין: תשובת רבינו יצחק ב"ר יהודה בתחצו"ל, סימן ע"א, עמ' מג (תשובה זו מופיעה גם במעה"ג, סימן ג עמ' 4, באוה"ר, סימן ס"ח, עמ' 32 – 33, בספר הפרדס, עמ' קנב-קנז, ובמקורות הנוספים שציין המהדירים על אתר); תשובה נוספת של רבינו יצחק ב"ר יהודה במעה"ג, סימן ג, עמ' 3 (המופיעה גם באוה"ר, סימן ס"ז, עמ' 32 ובספר הפרדס, עמ' קנב, ויעויין עוד במקורות שציין המהדירים ובאלו שצינו בתשו"ר, סימן ק"נ, עמ' 172); הרצאת ההלכה במעה"ג, סי' ב, עמ' ; סדור"ר, סימן תק"צ, עמ' 285 – 286 (מרש"י); שם, סימן תקצ"ג; תשו"ר, סימן שני"ז, עמ' 357 ; מעה"ג, סימן ג, עמ' 4 ; ספר הפרדס, עמ' קנד (ונמצא גם בסדור"ר, סימן תקצ"ב, לעיל) וקסה (ונמצא גם בסדור"ר, סי' תקצ"ו, עמ' 287)

³²⁰⁴ ספר הפרדס, עמ' קסז. התשובה מופיעה בספר הפרדס בסתם, אך היא של רב נטרונאי גאון. יעויין תשובות רב נטרונאי גאון, יו"ד, סימן ר"ל, עמ' 361.

³²⁰⁵ סדור"ר, סימן תרט"ז, עמ' 293. מקור זה מופיע גם בכ"י מעש"ר, מס"ד 58, עמ' 101ד, שורה 45 – עמ' 102א, שורה 38, ושם צוינו המקבילות, ושנויי הנוסחאות ביניהן, לרבות המקורות בהם לא הובא דין הכבד כלל. סביר מאוד כי המקור כולו, "נקיות בשר דרבינו שלמה", הוא אכן משל רש"י, שכן ר' אב"ה ציטט ממקור זה וייחסו כד- "בשם רבינו שלמה" (אבי העזרי, סי' אלף וצ"ח, עמ' קה). אמנם, דרכו של רבינו אב"ה, כמו רבים מרבותינו הראשונים, לכנות את כל האמור בספרי דבי רש"י שהגיעו לידינו על-שם רש"י (יעויין בן-גדליה, חכמי, עמ' 232). אולם, הלשון "בשם רבינו שלמה" ולא "תשובת רבינו שלמה" או "רבינו שלמה" מצביעה, לכאורה, על מקור כתוב שעמד בפניו, בו יוחסו הדברים בצורה מפורשת לרש"י.

³²⁰⁶ הדברים מופיעים כלשונם גם בספר האורה ח"א, סימן קז***, עמ' 129 בהקשר אחר, כי נקיות בשר דרש"י מופיעה שם בסימן הבא, ללא דיני מליחה וכבד.

³²⁰⁷ חולין קי: ד"ה "כבדא מה אתון ביה" – "מה אתם נוהגין בו מותר לבשל בקדירה או אסור מפני שפולט דם ואע"פ שכולו דם אפ"ה לאחר שפירש ויצא הרי הוא דם ואסור", וזהו הנוסח בכל עדי הנוסח שבפנינו (בשנויי לשון מזעריים).

³²⁰⁸ או"ח, ח"א, סימן תס"ה, עמ' 135.

שחובה לצלותו נאמרה רק אל מול האפשרות שלא יהיה צורך בהכשר כלשהו. לעומת זאת, רבינו ברוך מצרפת הביא את דברי רש"י כך "לבשל בקדירה לאחר שנמלח", ומכאן הסיק שלפי רש"י לא תועיל מליחה להכשיר כבד אלא צלייה בלבד.³²⁰⁹ ההבנה המקובלת של שיטת רש"י אצל פוסקי הדורות, אם כי לאו דווקא הגרסה המקובלת בדברי רש"י, היא כדעת בעל התרומה³²¹⁰.

הכרעה מפורשת מצאנו אצל ר' אב"ן, הקובע כי ניתן להכשיר כבד רק בצלייה. במסקנת דבריו בביאור סוגיית הכשרת הכבד כתב כי ניתן לבשל כבד רק אחרי חיתוך וצלייה על הגחלים. זאת, מכוח ראיה נגזרת מפסיקת רבה בריה דרב הונא (חולין קיא.) "קירעוהו שתי וערב וחיתכוהו לתחת", ומכיוון שהילכתא כבתראי הלכה כמותו, ולא כשיטות האמוראים שקדמו לו שצמנו את הכבד בחומץ³²¹¹.

ג. שיטת ר"ת ובית מדרשו

רבינו תם חידש שמליחה מועילה להכשיר את הכבד לאכילה³²¹². זאת, על בסיס הסברא היסודית שיפה כוחה של מליחה להוציא את כל הדם ככוחה של צלייה, ומכיוון שניתן להכשיר כבד לבישול או לאכילה ע"י צלייה³²¹³ כך הוא גם לגבי מליחה. ר"ת תומך את סברתו בראיה נגזרת מן הסמכות מדברי בה"ג ומשתי ראיות נגזרות מהתלמוד. הראיה הראשונה היא מכך שבה"ג קבע כי שיעור הזמן הנדרש למליחה הוא כשיעור צלייה, ואם כן יש זהות ביניהם לעניין כוח הוצאת הדם. הראיה השנייה היא מההלכה שנקבעה בתלמוד, על-פי מימרת שמואל "מליח כרותח דצלי", כלומר כי דבר איסור אוסר דבר היתר במליחה כפי שהוא אוסר בצלייה. הראיה השלישית היא ממימרת רב יהודה (מנחות כא.), שהובאה בהקשר של אפשרות מליחת דם קרבנות, ולפיה אין איסור דם מדאורייתא בדם שנמלח או שבושל. אם כן מליחת קדשים דינה כבשול, מכך שנכרכו יחד לעניין מעמד דם זה, ובסוף אותה סוגיא נאמר שמליחת בשר לבישול היא כמליחת הקרבנות. על בסיס יסודו ההלכתי הבסיסי, מפרש ר"ת שהדיון בסוגיא היה אם יש בכלל צורך במליחה או שניתן לאכול כבד ללא כל תהליך הכשרה. זאת, מפני שהכבד כולו דם ובכל זאת התורה התירה אותו.

באשר להמשך הדיון ההלכתי בנושא אצל חכמי צרפת, הרי שאין בידינו מקור במפורש של הר"י הזקן בנושא זה. בספר התרומה מוצגות שתי השיטות לגבי יעילות המליחה לכבד כשקולות³²¹⁴, ורבינו ברוך מבאר את סוגיית הכשרת הכבד לפי שתי השיטות³²¹⁵.

בתוך דבריו, מביא רבינו ברוך ראיה נגזרת לתמיכה בדעה שמליחה אינה מועילה להכשר הכבד מהמקרה המובא בסוגיא שאמוראים אכלו קנה שבושל עם כל האיברים המחוברים לו, כולל הכבד, ואת האיברים עצמם. בסוגיא הועמד מקרה זה שהכול נצמת תחילה או שפי הקנה היה חוץ לקדירה. אולם, אם מליחה מועילה לכבד מדוע לא הוצעה ההעמדה שהכבד נמלח, והרי את שאר האיברים הדבוקים היה בכל מקרה צריך למלוח? ראיה זו דוחה רבינו ברוך על דרך הפרשנות, בכך שלאמוראים הדנים במקרה זה היה ידוע שהכבד לא נמלח, כי היה פשוט שמליחה מועילה, ואם הכבד נמלח אין כל חידוש בהבאת המקרה.

בהמשך דבריו, מביא רבינו ברוך ראיה נגזרת לדעת ר"ת מההנגדה שבסוף הסוגיא בין כבד, הטעון קריעה, לבין טחול, שהוא "שומנא בעלמא". רש"י פירש שהכבד טעון קריעה לצלי בגלל דם הסמפונות. על כך מקשה ר"ב-אם כן הטעם שטחול אינו טעון קריעה הנו שאין בו סמפונות ולא מפני שהוא "שומנא בעלמא". אולם, לפי שיטת ר"ת, קריעת הכבד נועדה להכינו למליחה, שמועילה אז להכשירה, ואילו בטחול אין צורך בקריעה לפני המליחה כי הוא שומנא בעלמא. לעומת היעדר ההכרעה בספר התרומה³²¹⁶, עורר פסקו של ר"ת מחלוקת הלכתית בין רבותינו הראשונים באשכנז.

ד. שיטת חכמי אשכנז שפסקו כר"ת

רבינו יואל הלוי הכריע כשיטת ר"ת. לא זכינו לדיונו בנושא, אך מדברי רבינו אב"ה בנו משתמע שהוא התבסס על ראייתו הנגזרת הבסיסית של ר"ת, מדין מליח כרותח דצלי³²¹⁷. ר' יב"ק מתחיל חלק זה של דבריו³²¹⁸ בהבאת רבינו יב"ק משפירא פסק אף הוא כר"ת, על בסיס דיון מפורט³²¹⁹. ר' יב"ק (לגבי בירור שיטת רש"י). מהלך סוגיית הירושלמי (תרומות י:יא) כראיה נגזרת ליעילות המליחה להיתר הכבד. במקור זה מונגד מנהגו של ר' זירא,

³²⁰⁹ ספר התרומה, סימן נ"ז, עמ' 31 (על-פי כ"י לונדון וקיימברידג').

³²¹⁰ הרא"ש בפסקיו, פ"ח, סימן כ"ז, כתב שמשמע מתוך פרש"י שהשאלה היא לאחר מליחה, ואם כן גרס כגרסת האו"ז וגרסתנו, אך פירש את דברי רש"י כבעל התרומה (על נקודה זו כבר העיר בספר שערי בינה על שערי דורא סימן כ"ד, באות א, אך לא ציין לאו"ז). את דבריו ציטט הב"י (יו"ד, סי' ע"ג) ללא חולק (לגבי בירור שיטת רש"י). מהלך זה בדעת רש"י נמצא כבר אצל רבינו יב"ק משפירא (יחתי"א, ערך ר' זריקא האמורא, עמ' רו).

³²¹¹ אב"ן העור, סימן י"ג, עמ' 12 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 38 בעמוד שמימין לשמאל).

³²¹² דברי ר"ת מופיעים בהרחבה בספר התרומה, סימן נ"ז, עמ' 31 (ובקיצור מה, תוך שילוב דברי החכמים שפעלו אחרי ר"ת, בתוס' חולין קי: ד"ה "כבדא מה אתון ביה") ועל בסיס מקור זה תוצג שיטתו.

³²¹³ ר"ת מדגיש כי המנהג הרווח הוא שאחרי צליית הכבד מבשלים או מטגנים אותו. ר' יב"ק ממנצא, אבי ראב"ה, שאל את רבינו אפרים ב"ר יצחק על מנהג זה עצמו, כי פעמים רבות נמצא שהסמפונות מלאים דם אחרי הצלייה, ותשובת רבינו אפרים הייתה "ודם הנמצא בסמפונות ודאי טהור לבשל." (תשובות בעלי התוספות, בתוך סימן ל"ב-השאלה בעמ' 94 – 95 והתשובה בעמ' 96. זיהוי השואל אינו מפורש אצל אייגוס, ועל השאלה חתום יהודה ב"ר קלונימוס, אבל במקבילה באו"ז נאמר "שאל ר' קלונימוס ב"ר משה". מצירוף שני המקורות עולה שהשואל הוא ר' יב"ק בן ר' משה, אבי ראב"ה).

³²¹⁴ רבינו ברוך אינו מזכיר בדבריו את הר"י כלל, אם כי ייתכן שדבריו בנויים גם כאן על דברי רבו המובהק, אך אין בידינו ראיה ישירה לכך.

³²¹⁵ ספר התרומה, סימן נ"ז-נ"ח, עמ' 31-32. דבריו של רבינו ברוך ידונו כאן, לפני הדיון בשיטת ר' יב"ק משפירא, שפעל לפניו, בשל הזיקה בין דיוניהם השונים של חכמי אשכנז בנושא, משא"כ לגבי הדיון שבספר התרומה.

³²¹⁶ אמנם, הראיה הנגזרת לתמיכה בדעת ר"ת לא נדחתה אך כל מהלך דבריו של רבינו ברוך מראה כי אין כוונתו להכריע בין הדעות בעניין זה.

³²¹⁷ רבינו אב"ה מביא את הכרעתו של אביו באבי העזרי, סימן אלף וק"א, עמ' קלו. (יצוין, כי קבלת חידוש הלכתי זה של ר"ת ע"י רבינו יואל אינה תואמת את מסקנתו של ריינר, תלמידים, עמ' 121, כי הוא הסתייג עקרונית מחדשנותו ההלכתית של ר"ת)

³²¹⁸ יחתי"א, עמ' רח – רט, ערך ר' זריקא האמורא.

שלא אכל כבד מימיו, עם זה של ר' בא, שמלח את הכבד ואכלו. מסביר ר' יב"ק כי אין הכוונה שר' זירא לא אכל כבד צלוי, כי אין לחומרא כזו שום סיבה, וגם אין מדובר על בעיית דם הסמפונות, כי גם לכך יש פתרונות פשוטים³²²⁰. אם כן, יש לפרש שר' זירא לא אכל כבד שלוק לאחר מליחה וכשנאמר בסוגיא שר' בא כן אכל, הכוונה היא להיתר בישול הכבד אחרי מליחה בלבד.

כעת, מזהה במפורש ר' יב"ק את מסקנתו, שמליחת הכבד די בה להכשירו לבישול, עם שיטת ר"ת³²²¹, ומביא בקצרה את תורף פירושו של ר"ת לסוגיא, כולל סברתו היסודית והראיה הנגזרת מדין מלוח כרותח דצלי. בשלב זה, מביא ר' יב"ק שתי ראיות נגזרות נוגדות, שהוא מציין שהקשו על שיטת ר"ת³²²², על מנת לדחות.

הראיה הראשונה היא מהמקרה האמור של הכבד המחובר בקנה³²²³. ראיה זו דוחה ר' יב"ק על דרך הפרשנות. אמנם, ניתן להכשיר כבד ע"י מליחה, אבל בסוגיא מדובר על העמדות אפשריות שנועדו לדחות את השימוש במקרה זה כהוכחה לעניין הנדון שם בסוגיא. לפיכך, לא ניתן היה להביא את הטיעון שאולי הכבד נמלח, שניתן להיווכח בקלות אם הייתה מליחה באמצעות טעימה, ואילו בסוגיא יש צורך באפשרויות שלא ניתן לגלותן בצורה כה פשוטה.

הראיה השנייה היא מההנגדה הנ"ל בין כבד לטחול, על בסיס מעשהו של שמואל שהכינו עבורו תבשיל טחול. אם מליחה מועילה לכבד, אז מה ההבדל בין כבד לטחול? ודאי הוא שאת הטחול מלחו, כמו כל בשר, וכפי שניתן לראות בראיה נגזרת מהברייתא (כריתות כא:): הקובעת כי יש איסור דם בדם הטחול כמו בדם האיברים. אם גם כבד מותר ע"י מליחה, כדעת ר"ת, אז הוא בדיוק כמו טחול³²²⁴?

גם ראיה זו דוחה ר' יב"ק על דרך הפרשנות. לעניין יעילות המליחה אין הבדל בין טחול לכבד. החילוק בסוגיא נוגע לחיוב הקריעה המקדמי. כבד, שכולו מלא דם, טעון קריעה לפני צלייתו וק"ו לפני מליחתו, לאילו טחול שהנו "שומנא בעלמא", אינו טעון קריעה. לשם הוכחת הבדל זה מביאה הסוגיא את המעשה בשמואל, שהכינו עבורו תבשיל של טחולים שלמים שנמלחו, בניגוד לכבד שאין אפשרות להיתירו אלא אם נקרע³²²⁵.

לאור האמור לעיל, ברור כי ר' יב"ק משפירא, אכן הכריע כר"ת³²²⁶. ר' יב"ק ממגנצא, אבי ראב"ה, פסק אף הוא כי מליחה מועילה להכשיר כבד, במסגרת תשובתו על כבד שנמלח עם בשר. זאת, מכוח הראיה מסוגיית הירושלמי הנ"ל³²²⁷.

ה. שיטת רבינו אבי"ה

רבינו אבי"ה מתחיל את דיונו בנושא הכשרת הכבד בהבאת מסקנת לשונו של ר' אב"ן, לעיל, בשמו³²²⁸. ומוסיף לו שני מקורות מן הגאונים שחובה לצלות כבד ואין אנו רשאים לחלוט אותו³²²⁹. לאחר דיון מקיף בהלכות צליית הכבד מציג ר' אבי"ה את חידושו של ר"ת, יחד עם הראיה הנגזרת הבסיסית שלו מדין מליח כרותח דצלי, ומציין עוד שכן שבו הכריע והסביר גם אביו, רבינו יואל הלוי.

רבינו אבי"ה דוחה את הדברים באופן מוחלט³²³⁰ על בסיס דחייה עקרונית על דרך הפרשנות, שדין מליח כרותח נאמר רק להחמיר ולא להקל³²³¹. לדחיית הדברים לגופם מביא ר' אבי"ה ראיה נגזרת מהמעשה בסוגיא לגבי הכבד המחובר בקנה לגבי פי קנה, שאם נאמר שמליחה מועילה – מדוע לא הוצע שם בסוגיא שהכבד נמלח³²³².

³²¹⁹ תחילת הדיון בנושא סוגיית הכבד, בעמ' רה-רח, כולל ציטוט של הסוגיא עם פירוש רש"י (בצמתיים המרכזיים של הסוגיא). ר' יב"ק מתמקד בעיקר במקרה המובא בסוגיא, בו אכלו אמוראים קנה שבושל עם כל האיברים המחוברים לו, כולל הכבד, ואת האיברים עצמם. ר' יב"ק הציג את השאלה האם קנה זה והתלוי בו נמלח לפני כן או לא, אך האריך בעיקר בנושא איסור דם הסמפונות, ולא עסק ישירות בנושא יעילות מליחת הכבד, ולכן אכמ"ל בדבריו. הדיון הישיר בנושא מליחת הכבד מתחיל בהבאת סוגיית הירושלמי, כאמור בפנים.

³²²⁰ "יוציאה או יקרע או יתנם בשפוד."

³²²¹ ר"ת עצמו לא הסתמך בדבריו על סוגיית הירושלמי, ככל שניתן להסיק מהמקורות שבידנו.

³²²² ר' יב"ק אינו מזהה את המקשים כן, אך המקור הראשון מופיע כראיה נגזרת לשלילת דברי ר"ת, אצל כל החכמים שעסקו בנושא, והמקור השני משמש אף הוא בתפקיד זה אצל חלק מהחכמים.

³²²³ ר' יב"ק עצמו עסק בהרחבה במקור זה בתחילת דיונו, אך בהקשר הלכתי שונה מעט, כאמור לעיל. רבינו ברוך הביא מקור זה כראיה נגזרת נוגדת לדעת ר"ת ודחה אותה בדרך אחרת, כאמור לעיל.

³²²⁴ כאמור, רבינו ברוך הביא מקור זה כראיה נגזרת לתמיכה בדעת ר"ת.

³²²⁵ באשר לדחייה זו עצמה, מציג ר' יב"ק מציג ראיה נגזרת נגדית לדחיית הדחייה, מהאמור לגבי קרבן פסח (פסחים עד:), שבצליית קרבן פסח מכניסים את כרעיו ובני מעיו לתוכו, ולא נזכר שצריך לקרוע כבד שתי וערב לצלי. אם כן, המעשה בשמואל, בו הוזכר קריעת שתי וערב לגבי כבד, נוגעת לבישול והוא הדין לטחול, וההבדל ביניהם יעוץ ביעילות המליחה בלבד.

ראיה זו דוחה ר' יב"ק על דרך הפרשנות, שמדובר שהכבד כן נקרע שתי וערב, ואז הוא במעמד של שאר האיברים לעניין צלי. דחייה נוספת על דרך הפרשנות היא שיש כאן גזירת הכתוב מיוחדת, ובעצם תמיד מותר לצלות כבד ללא קריעה כי דמא משריק שריק, אלא שבד"כ יש דין דרבנן לקרוע, כפי שנאמר "בין כבדא בין טחלא תותי בישרא שרי עילוי בישרא דיעבד אין לכתחילה לא". הגזירה זו מקומה בשאר מקרים, מחשש שבעוד הדם על הבשר יסלקנו האדם ויאכלנו כד, אבל בקרבן פסח חובה לצלותו כל צורכו וגם בני חבורה זריזין הן במצוות ולא יבואו לחטוא.

³²²⁶ ר' יב"ק אינו מסיים בנקודה זו, אלא ממשיך ועוסק בדין כבד שלוק שנאסר בעצמו, תוך בירור משמעות הלשון שלוק, לאורך ורוחב מקורות חז"ל, ואכמ"ל בעניין זה.

³²²⁷ שבה"ל, ח"ב, סימן י"ב, עמ' נב-נג, ומשם, בסתם ובקיצור, לספר רקח, סימן תי"ב, עמ' רצ, כפי שהעיר המהדיר בהערה 217 בשבה"ל שם, על זהות ההכרעה. גם בעל המקור בתו"פ, סימן ל"ב, עמ' 66, הביא את סוגיית הירושלמי. אולם, אין בדבריו הכרעה בהלכה, אלא רק ביאור לסוגיא.

³²²⁸ אבי העזרי, סימן אלף וקי"א, עמ' קלד – קלז. ר' אבי"ה מציין שקיצר את דיונו של ר' אב"ן: "לשון רבינו זקני והאריך בפיתרון ההלכה ואני קצרתיו".

³²²⁹ יעויין בהערות 4 – 5 של ר' דוד דבליצקי למקורות הדברים אצל חכמי אשכנז הקודמים לר' אבי"ה.

³²³⁰ "ואמינא כי ניים ושכיב רבי אמר' להא מילתא!"

³²³¹ רבינו אבי"ה מפנה כאן לדבריו להלן (סימן אלף וקי"ט, עמ' קלו) ובהם דוחה הוא אפשרות ליישם את סברת מליח כרותח דצלי לקולא בעניין נוסף.

³²³² כנדון לעיל בדברי ר' יב"ק, אלא שר' אבי"ה מקבל אותה כראיה נגזרת נגד ר"ת ואינו מציע שום דחייה.

כעת, מציין ר' אבי"ה כי מסוגיית הירושלמי ניתן לכאורה להביא ראיה נגזרת להיתר המליחה³²³³, אולם דוחה את הראיה על דרך הפרשנות. בסוגיית הירושלמי שם מדמים בין שליקה למליחה, כי האמוראים שהקילו פסקו כשיטה שהקלה בשליקה, אבל אנחנו פוסקים לאיסור בשליקה, ואם כן הוא הדין שעלינו לאסור במליחה. רבינו אבי"ה מסיים את דבריו בטיעון הבסיסי, שלא ניתן לומר שכל הדין בסוגיא היה אם כבד בכלל טעון מליחה, מפני שאין שום טעם שכבד יהיה עדיף על שאר בשר, שטעון מליחה.

ו. שיטת ראב"ה

בכ"י מעש"ר מופיעים מקורות מספר בהם נאמר או משתמע שמליחה אינה מועילה לכבד, וכן הוא במקור אחד בספר רקח, אך כל המקורות אינם מתורת ראב"ה עצמו³²³⁴. בנוסף, מביא ראב"ה בספר רקח את דבריו של רבינו ברוך בספר התרומה, בשמו אך בקיצור מה, תוך שמירה על הצגת שתי השיטות כשקולות³²³⁵. אולם, הכרעת ראב"ה עצמו היא כשיטת ר"ת, כפי שעולה משני מקורות בספר רקח. המקור הראשון מזכיר את יעילות מליחת הכבד בקצרה, במסגרת פסק בעניין כבד שנמלח עם הבשר, המבוסס על תשובתו האמורה של אביו, כולל את הקביעה שניתן להכשיר כבד במליחה, עם הראיה מסוגיית הירושלמי³²³⁶. המקור השני ממוקד כולו בנידון דידן³²³⁷. תחילה מביא ראב"ה את המשנה בתרומות וסוגיית הירושלמי עליה³²³⁸, ללא ביאור. מיד לאחר מכן באה הפניה לסוגיית הבבלי, אליה הוא מצמיד את פירוש ר"ת, בשמו, מהלך הדיון דומה לזה שבספר התרומה, אך אינו זהה לו³²³⁹. אכן, הדיון לעיל בשם ספר התרומה והדיון בסימן זה משלימים זה את זה ומה שחסר שם הושלם כאן. בנוסף, מביא ראב"ה ראיה נגזרת נוגדת³²⁴⁰ ממקרה המופיע בסוגיית הכבד שאמורא בר שבה סירב לאכול כבד שלוק, ודוחה על דרך הפרשנות שלא היה ידוע אם הכבד נמלח, ולכן לא אכלו³²⁴¹. את הראיה הנגזרת הנוגדת ממקרה הכבד הדבוק בקנה דוחה ראב"ה בשתי דחיות חלופיות על דרך הפרשנות³²⁴².

1) הכבד לא נמלח, למרות ששאר האיברים הדבוקים נמלחו, הדבר נעשה כדי להורות לתלמידים³²⁴³.

2) ייתכן שהכבד באמת נמלח עם שאר האיברים, אבל בעל המעשה סבור היה שלא נמלח³²⁴⁴.

ראב"ה ממשיך בהסבר ספקה של סוגיית הבבלי לגבי פירוש המשנה האמורה במסכת תרומות³²⁴⁵, ובבירור הגדרת המושג "שלוקה" לעניין כבד³²⁴⁶.

21. צליית כבד ובשר על שפוד אחד

מסקנת סוגיית הכשרת הכבד היא שמותר לצלות כבד ובשר על שפוד אחד, אם הכבד נמצא מתחת לבשר, ואילו אם הכבד למעלה אסור לכתחילה ומותר בדיעבד (חולין קיא.). הלכה למעשה, דנו חכמי אשכנז וצרפת בהיתר לכתחילה של צליית כבד מתחת לבשר³²⁴⁷.

³²³³ כפי שאכן הביא אותה ר' יב"ק.

³²³⁴ כ"י מעש"ר: בתוך מס"ד 58, עמ' 102א, שורות 8 – 9 (נקיות בשר דרש"י, יעויין במקבילות שצוינו במהדורה); מס"ד 152 ו-153, עמ' 107א, שורות 6 – 16 (אבי העזרי, סימן אלף וק"א, עמ' קלד); מס"ד 154, עמ' 107א שורה 16 – עמ' 107א שורה 1 (שם, בתוך סימן אלף וק"א, עמ' קלד-קלה, בהשמוטות); מס"ד 156, עמ' 107א שורות 15 – 23 (שם, בתוך סימן אלף וק"א, עמ' קלו, בהשמוטת דיון ארוך של ר' אבי"ה לגבי חידושו של ר"ת, להלן. הדיון המושמט כולל ראיות לדחיית החידוש ודחיית ראיות התומכות בו, לכאורה. הושמט גם סוף הסימן באבי העזרי, הכולל ביאור לסוגיית הירושלמי ופסק של רש"י בעניין צליית כבד).

ספר רקח, סימן ת"ט, עמ' רפט (בתוך נקיות בשר דרש"י). אמנם, לא צוין בספר רקח שהמקור אינו מדברי ראב"ה עצמו.

³²³⁵ ספר רקח, סימן תמ"ג, עמ' רצז-רצח (עמ' 171 עמודה ב- עמ' 172 עמודה א בכ"י פריס). על מקור הדברים כולם בספר התרומה, העיר כבר הגרש"ש בעמ' לה להערותיו, למרות שראב"ה כותב "ופי' בספר תרומות" רק באמצע הסבר דברי אביו ורב ספרא. ראב"ה השמיט את רוב הפירושים הסוגיית, לרבות הקושיא על ר"ת מהמקרה של הכבד הדבוק בקנה.

³²³⁶ ספר רקח, סימן תי"ב, עמ' רצ (עמ' 167, עמודה ב בכ"י פריס). על זהות ההכרעה לזו של ר' יב"ק העיר כבר המחזיר בשב"ל, שם, הערה 217.

³²³⁷ שם, סימן תמ"ה, עמ' רצח-רצט (עמ' 172 עמודה ב- עמ' 173 עמודה א בכ"י פריס).

³²³⁸ בציון פותח משותף- "בפ"י דתרומות", ללא הפרדה בין המשנה לירושלמי.

³²³⁹ הלשון דומה לזו שבספר התרומה, אך קצרה מעט יותר, ולא כל שלבי הדיון תואמים.

³²⁴⁰ ראיה זו אינה מופיעה אצל החכמים שנוכרו לעיל. היא מופיעה בתוספות הרא"ש על אתר (חולין קיא. ד"ה "רביא בר שבא") ובתוספות שלנו במסגרת הדיון בשיטת ר"ת (חולין קי: ד"ה "כבדא מה אתון ביה"), וגם הדחייה דומה.

³²⁴¹ בתוספות הרא"ש ובתוספות, שם, נאמר בדחייה שהוא ידע שהכבד לא נמלח.

³²⁴² החלופה הראשונה מופיעה לבדה באו"ז, ח"א, סימן תס"ה, עמ' 135, וכדחייה חלופית, ראשונה משתיים, בתוספות הרא"ש על אתר (שם, ד"ה "וקריבו ליה קניא בקופיה ואכל") ובתוספות הנ"ל. ככל הנראה, מקורה בתוספות רבי יהודה מפרס, רבו של ר"י ב"ר משה, שהיוו מקור עיקרי לתוספות הרא"ש למסכת חולין (יעויין אורבך, בעה"ת, עמ' 665).

³²⁴³ כך מופיעים הדברים במקורות הנ"ל. מלשון ראב"ה בספר רקח נראה לכאורה שאלו שתי דחיות חלופיות, מפני שהמונח "אי נמי" מופיע לפני ההסבר "עשו כדי להורות לתלמידים". אולם, הבנה מילולית זו מותירה את ההעמדה שהכבד לבדו לא נמלח לחסר נימוק- מדוע באמת לא נמלח הכבד, ואילו ההסבר "להורות לתלמידים" הופך לקטוע- מה "עשו כדי להורות לתלמידים"? לאור האמור, נראה כי נפלה טעות סופר בספר רקח ואין להפריד בין הדבקים.

³²⁴⁴ לא מצאתי מקבילה לדחייה זו.

³²⁴⁵ מהלך דבריו דומה מאוד לפירוש רש"י על אתר (קיא., ד"ה "ומשום שמנונית"), ואינו נוגע לנושא יעילות המליחה.

³²⁴⁶ על בסיס מהלך דיונו של ר' יב"ק משפירא, בסתם, בעניין זה, וראב"ה מוסיף עוד ראיה "ובתוספת' בפי' כל הבשר בספר ישן גרסי' שלוקה אוסרת ואינה נאסרת", אך אכמ"ל בנושא זה.

³²⁴⁷ בתשובתו בעניין כבד שנצלה בעוף, התייר רבינו יצחק ברבי יהודה את העוף מפני שהדם זב החוצה. זאת, מכוח ראיה נגזרת מדיון כבד שנצלה מעל בשר, שבו הבשר מותר בדיעבד כי הדם זב. (התשובה נמצאת בתחזו"ל, סימן ע"א, עמ' מג ובמע"ג, סימן ג, עמ' 3 – 4, ובמקבילות שצינו המהדירים). מקור זה אינו נוגע לשאלת יישום ההיתר לכתחילה במקרה של כבד מתחת לבשר.

המקור הראשון הנמצא בידינו הוא עדות על מנהגו של "רבינו הקדוש", שאינו מתיר למשפחתו לצלות כבד עם בשר, כחומרה מעבר לשורת הדין, שהרי מדובר בצליל³²⁴⁸. מכיוון שעל-פי מסקנת הסוגיא אסור לצלות כבד מעל בשר לכתחילה, ואילו הנהגת "רבינו הקדוש" נמסרת כחומרה, מדובר לכאורה על כבד מתחת לבשר, שהותר בסוגיא לכתחילה. יצוין, כי התואר "רבינו הקדוש" מתייחס, בדרך כלל, לרבינו יצחק ב"ר יהודה³²⁴⁹. לעומת זאת, קבע רש"י כי בזמנו "אסור לגמרי לכתחילה"³²⁵⁰. זאת, מפני שדרך העמדת השפודים בתנור השתנתה ונעשית כעת במאוזן, ולכן כל פעם שמזיז את השפוד יש חשש שיימצא הכבד מעל הבשר ויפלוט דם³²⁵¹. ר' אביי"ה הביא את דברי רש"י, ללא הסתייגות או חולק³²⁵², וכך נהג גם רבינו ברוך בספר התרומה³²⁵³.

זו הייתה גם הכרעתו של רבא³²⁵⁴. בספר רקח אין דיון מפורש בנושא, אך בשני מקורות בהם מתייחס רבא³²⁵⁵ לצליית כבד עם בשר, הוא אוסר לכתחילה ומתיר בדיעבד, ללא חילוק לגבי מיקום הכבד והבשר³²⁵⁶, וכן הוא במקור אחד בכ"י מעש"ר³²⁵⁷. בעצם שתיקתו ואיזכור חילוק, מכריע רבא³²⁵⁸ כרש"י.

22. מליחת החלקים הפנימיים של הבהמה - היקף הדין

במסגרת סוגיית המליחה בתלמוד הבבלי (חולין ק"ג). מופיעה מימרתו של רב מרשיא "אין מחזיקין דם בבני מעיים" וסיוג התלמוד "תרגמא אכרשא ומעייא והדרא דכנתא". אין חולק על כך שמכלול הדברים נפסק להלכה, ודעת רוב המכריע של רבותינו הראשונים היא שמשמעות הדברים היא שבני מעיים שלא נמלחו לא נאסרו³²⁵⁷. עם זאת, נחלקו רבותינו הראשונים לגבי היקף הדין, כלומר על איזה איברים ניתן להחיל את הכרעת הגמרא³²⁵⁸.

³²⁴⁸ המקור מופיע בתחצו"ל, סימן ע"ח, עמ' 44 ובאוה"ר, סימן ע"א, עמ' 33 – 34 (ובספר האורה ח"ב, סימן ע"ה, עמ' 205) ומובא בו מנהגו של "ר"ש-מונע לבני ולבני ביתו שלא לצלות לב של בהמה או כבד עם שאר בשר בשפוד אחד מפני שדם הכבד מטפטף על הבשר ואע"פ שצלי הוא ואין בו איסור אבל רבינו הקדוש נוהג כל מעשיו לשם שמים".
³²⁴⁹ גרוסמן, אשכנז, עמ' 315.

ניתן לחזק את הייחוס לרבינו יצחק ב"ר יהודה בכך שבכ"י אוקספורד בודלי (566) Opp. 276, עמ' 9 עמודות א-ב, מובאת תשובת רבינו יצחק בן יהודה לבן דודו ר' מנחם ב"ר מכיר, ואחריה הוראתו בדבר דין הלב, בשמו, ולבסוף את העדות על צליית הכבד. מיד לאחר מכן נאמר "תמהתי על דברי הרב", לגבי התשובה לרבי מנחם ב"ר מכיר. אם כן, על-פי רצף הדברים בקובץ, עולה כי המקור בדבר צליית הכבד גם הוא מרבי יצחק. לעומת זאת, י' מילר, בהערה א לתחצו"ל, שם, הציע לייחס את הפסק לרש"י. אולם, כמבואר להלן, רש"י אסר במקרה זה לכתחילה מעיקר הדין ולא כחומרה. ויעויין בהפניית הרמז בין סימן זה באוה"ר, לעיל, לבין סימן צ"ח, המתאר את השיטה האוסרת מעיקר הדין (להלן), וככל הנראה כוונת ההפניה לרמז לחילוק בין שני המקורות.

³²⁵⁰ קיים, לכאורה, מקור המייחס הכרעה זו לגאונים. בתוך תשובה בעניין ריחא מילתא (תשו"ר, סימן ש"ס עמ' 359, על-פי המקבילות. תשובה זו, ככל הנראה של רבינו קלונימוס הזקן, נדונה בהרחבה בדיון על דין ריחא מילתא, לעיל). נאמר כי דרכם של בני אדם להפוך היתר בדיעבד להנהגה לכתחילה. בתור דוגמא, הובא דין צליית כבד ובשר בשפוד אחד, שהגאון התיר בדיעבד אך לא לכתחילה, ואילו בין המון העם יש המתירים לכתחילה, בטענה כי הם שוכחים. לפיכך, מי שמחמיר על עצמו נמנע מלטעמו, אפילו בדיעבד. זאת, על-מנת להביע מחאתו מהפיקת היתר שבדיעבד להנהגה לכתחילה. מתלית ההלכה בדברי "הגאון" ולא בסוגיית התלמוד, ניתן היה להסביר שהכוונה לצליית כבד מתחת לבשר שהותר לכתחילה בתלמוד, ואילו הגאון אסר, והטרים בכך את רש"י. אכן, בהערה 14 על אתר, הפנה י' אלפנבין לדברי בה"ג. אולם, בספר ה"ג שבפנינו (ח"ג, הלכות דם, עמ' 217) מובאת לשון הסוגיא, עם החילוק לגבי מיקום הכבד, ללא שינוי. ייתכן, אפוא, שכוונת רבינו קלונימוס היא רק להביא את דעת "הגאון" כהכרעת ההלכה העולה מן התלמוד, ולא כחומרה מעבר למסקנת הסוגיא.

³²⁵¹ כך כתב רש"י במפורש בפירושו לסוגיא, לעיל, ד"ה "כבדא עילוי בשרא". כן הוא, בלשון דומה, באוה"ר, סימן צ"ח, עמ' 45 (ובספר האורה ח"ב, סימן ק"ב, עמ' 211) בתשובה להלכה למעשה בשם "רבינו". גם ר' אביי"ה כתב כן (אבי העזרי, סימן אלף וצ"ח, עמ' קו, בתוך נקיות בשר דרש"י, ובסוף סימן אלף וק"א, עמ' קלז, בסיום הדיון בהלכות כבד, בציון מפורש "פסק רש"י"). כן הוא גם במקור הנקרא נקיות בשר דרש"י (ספר האורה ח"ב, סימן ק"ג, עמ' 227, וכ"י מעש"ר, מס"ד 58, עמ' 102א, שורות 8 – 11, ובאבי העזרי לעיל, ואילו במקביל בסדור"ר, סי' תרט"ז, עמ' 293, מובא דין התלמוד!).

³²⁵² דברי רבינו אביי"ה צוינו בהערה הקודמת.

³²⁵³ ספר התרומה, סימן נ"ט, עמ' 32. תחילה מביא רבינו ברוך את דברי הגמרא עם פירוש ואז את הכרעת רש"י, בסתם ומעט בקיצור לשון, תוך הדגשה שלכתחילה אסור ובדיעבד מותר.

³²⁵⁴ בכ"י מעש"ר, בתוך מס"ד 58, עמ' 102א, שורות 8 – 11.

³²⁵⁵ ספר רקח, סימן ת"ט, עמ' רפט (הלכות ניקוי הבשר, המקביל למקור בכ"י מעש"ר לעיל) (עמ' 167, עמודה א בכ"י פריס) נאמר "אסור לבשל כבד אם לא יצלהו קודם", ולא נזכר כלל צלייתו עם בשר. מקור זה עוסק בדין לכתחילה. בתחילת סימן תכ"ח, עמ' רצג, נאמר במפורש "אם צלה בדיעבד בשר וכבד יחד מותר..." (עמ' 169, עמודה א בכ"י פריס) עיקר הדין מקורו במעשה בנו של רמי בר אבא בגמרא שם (ק"א: -), אך המלה בדיעבד נאמרה שם דווקא לענין כבד מעל בשר.

³²⁵⁶ בכ"י מעש"ר, מס"ד 88, עמ' 103א שורה 48 – עמ' 103ב שורה 2. במקור זה מובא עצם הדין, בשם הסוגיא, אך ללא החילוק במיקום המופיע שם.

³²⁵⁷ למעט רבי משה הכהן ממגנצא שפסק שיש דם מועט בבני המעיים ולכן חובה למלחן ואם לא נמלחו הם אסורים, ומשמעות הסוגיא היא רק שאם נמלחו עם בשר אחר הם נאסרים (הביאו החכם המחבר בתו"פ, סימן ח, עמ' 37, ויעויין בהערות המהדיר על אתר).

אכן, לגבי הדין לכתחילה, מוסכם היה לפי דעת רובם המכריע של הראשונים כי בפועל נהגו למלוח את בני המעיים מן הדין, או מן המנהג. חיוב מן הדין עולה במפורש מדברי רש"י (בפירושו על אתר, ד"ה "אין מחזיקין דם", וכפי שהעיר הרב פרי חדש (יו"ד, סי' ע"ה, סעיף א). גם במקור בתשו"ר, סי' ק"מ, עמ' 164 – 165 הייתה השאלה ברובד של דיעבד) "אין בחזקת דם ליאסר אם לא נמלחו", וכך עולה מפסקיהם של ר' אביי"ה "ואם לא מלח המעיים ובשלם מותרין הם וכל המתבשל עימה" (אבי העזרי, סימן אלף וקכ"א, עמ' קמו, ויעויין בהערה 5 על אתר, שרבינו מרדכי ב"ר הלל כתב כן במפורש בשם ר' אביי"ה) (ספר רקח, סימן תט"ו, עמ' רצ). מאידך גיסא, מליחה כמנהג בלבד מפורשת במעשה"ג, סוף סימן ג, עמ' 4, "ונוהגין למימלח אפילו בני מעיין משום סחור סחור נזירא לכרמא לא תקרב". רבינו

במקור שבספר מעה"ג³²⁵⁹ נאמר כי ה"קריבים"³²⁶⁰ טעונים מליחה ואסורים אם לא נמלחו. החכם המחבר מעיר כי אין להביא ראיה נגזרת להתירם מדין בני המעיים, שכן יש לדחותה על דרך הפרשנות שבני המעיים אינם טעונים מליחה בשל דקותם, ואילו הקריבים אינם דקים ויש בהם דם. בעמדה דומה אחז ר' אב"ן, אשר הגדיר, בשני מקורות מקבילים³²⁶¹, כי "בני המעיים" הם המעי הדק והגס והחלחולת, אך לא הכנתא, היא השומן שמסביבו נמצאים המעיים. זאת, מכוח ראיה נגזרת מן השתיקה, שכן חכמים מנו במפורש את האיברים שאין בהם דם, ומכאן שבשאר האיברים יש דם. במקור אחר ציין ר' אב"ן כי "הראשונים" סברו כי הכרס נכלל בבני המעיים ואילו "עתה" נהגים למלחו, מכוח ראיה נגזרת זו מן השתיקה³²⁶², וממילא כל שאר האיברים, והכרס בכללם, טעונים מליחה³²⁶³. מכאן, שלשיטתו דין "בני מעיים" חל רק על המעיים עצמם.

לעומתם, ביאר רש"י כי הרשימה שבגמרא עניינה כל מרכיבי מערכת העיכול הפנימית של הבהמה³²⁶⁴, לרבות הקיבה והכרס, ומלבד הכבד והכנתא³²⁶⁵. רש"י אינו מזכיר או רומז לדעה נוגדת³²⁶⁶. בתשובתו³²⁶⁷, התיר רש"י מאכל שבושל בו שומן שלא נמלח על בסיס ראיה נגזרת מדין בני המעיים³²⁶⁸. על הכרעה נקודתית זו חלק ר"ת³²⁶⁹, ודחה את ההשוואה לבני מעיים, מכוח ראייה נגזרת נגדית על-פי דברי פרשני הסוגיא עצמה, שדווקא בהדורא דכנתא אין חזקת דם אבל הכנתא עצמה, דהיינו שומן הבהמה, אסורה ללא מליחה³²⁷⁰, בשל הורידים הדקים שיש בה³²⁷¹, וללא חילוק בין בהמה לעוף.

ברוך כתב כי אין חיוב למלחן כלל, אך ראוי לעשות כן בשל חשש לטעויות ותקלות (ספר התרומה, תחילת סימן ס"ה, עמ' 35). רבינו יהודה מפריס העיד בשם הר"י הזקן כי המנהג הוא למולחן לבדם (או"ז, ח"א, סימן תע"ה, עמ' 138). לעניין זה יעויין בסמוך בפנים.

לעומת זאת, ר' אב"ן כתב כי "אין מחזיקין דם בבני מעין להצריכן מליחה והדחה אלא בלא מליחה מותר..." (אב"ן העזר, סימן רע"ו, עמ' 129). בכ"י וולפנביטל: עמ' 441 בעמוד שמשמאל לימין) ומכאן משמע שמותר לאוכלן לכתחילה בלא מליחה (ור' אב"ה העתיק את לשונו באבי העזר, סימן אלף וצ', עמ' צה). כך עולה גם מהדברים שהביא ר' אב"ה בשמו "וזקני כתב כי הראשונים לא היו מולחין הכרס של בהמה קודם חליטתו לגרור השיער משום שלא היו מחזיקין בו דם..." (אבי העזר, סימן אלף וקכ"א, עמ' קמ), והמנהג השונה "עתה" מוסבר שם במפורש בהגדרת "בני מעיים" (מעיין).

³²⁵⁸ יש מרבתינו הראשונים שלא מצאנו דיון שלהם בנושא. כך, למשל, רא"ם מזכיר רק את עצם הדין בלשון הסוגיא, ומצמיד לו את הדיון בגזירת הכנתא בספר יראים (אכילות), סימן מ"ח, עמ' 12.

³²⁵⁹ מהמ"ג, סוף סימן ג, סוף עמ' 4.

³²⁶⁰ הוא מתאר כי רגילים למלוג קריבים אלו על-מנת לנקותם מזהמה.

³²⁶¹ אב"ן העזר, סימן מ"ט, עמ' 41 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 79 בעמוד שממין לשמאל) וסימן רע"ו (כמצויין לעיל).

³²⁶² מהניסוח "לא הוציא רב משרשיא מחזקת דם כי אם מעיא והם הדקים הכחושים", ניתן להבין כי מדובר בטעם הדין, דהיינו דקות המעיים, כפי שנאמר במקור במעה"ג, לעיל. עם זאת, במקורות לעיל כלל ר' אב"ן בכלל הדין במפורש את המעי הגס והגדיר אותם "והם הבני מעיים השמינים הסבוכים על הכנתא הדורין ומסובבין". עם זאת, ייתכן שבהשוואה לכרס, נחשב גם המעי הגס ככחוש.

³²⁶³ כך העיד בשמו ר' אב"ה בסימן אלף וקכ"א, עמ' קמו "וזקני כתב..." (אך לא מצאתי את הדבר בספר אב"ן העזר, וגם ר' דוד דבליצקי לא ציין מקור מפורש בספר אבי העזר על אתר). אמנם, ניתן היה לומר כי ההערה "אבל עתה" והנימוק הנלווה לה היא של ר' אב"ה, אך הדבק הדברים מתיישב עם ההסבר שאלו המשך דברי ר' אב"ן.

³²⁶⁴ הקנה שנמצא בצוואר בוודאי שאינו בכלל בני מעיים, וכל הדיון הוא מהקיבה ומטה.

³²⁶⁵ בפירושו לתלמוד, שם. "הדרא דכנתא: דקין שסביב הכנתא אנטרי"ל. ומעיא: קבה כרס ושאר הדקין. וכרכשא: טבחיא אבל הלב והריאה והכבד וכנתא גופה יש בהן דם וצריכין לימלח" (כך הוא בכל עדי הנוסח, מלבד כ"י וטיקן 139, בו לא נזכר הלב) כך גם הביאו ר' אב"ה בסי' אלף וקכ"א, עמ' קמה, וכן הוא אצל ראב"ה בספר רקח, סימן תט"ו, עמ' רצ (בסתם). לגרסתו השונה של רבינו ברוך בספר התרומה יעויין בפנים, בסמוך.

³²⁶⁶ ייתכן שלא הכיר את הדעה השנייה.

³²⁶⁷ תשו"ר, סי' ק"מ, עמ' 164 – 165, ומקורו מספר הישר, חלק החידושים, סימן תצ"ה, עמ' 292, וכן במקבילה בכ"י אוקספורד בודלי (Opp. 276 (566), עמ' 4 עמוד ב- עמוד 5 עמוד א, סימן כט (ושם כפסק, ולא כמעשה). אמנם, שמו של רש"י אינו מפורש בתשובה אלא נאמר בה "ר' ", אך רצף הסימנים בספר הישר שם (מדובר ברצף מקורי ולא בעריכת המהדיר ש"ש שלזינגר) מתחיל ומסיים במקורות שהם ודאי מתורת רש"י, החל מסימן ת"צ (עמ' 291) וכלה בסימן ת"ק (עמ' 294). יצוין, כי שני סימנים אלו עוסקים באותו עניין ממשי: יתר על כן, במקבילה בכ"י אוקספורד מפורש שם "רבי" תם מ"כ הגיה מבחוץ" וחלק על פסק זה, וניסוח זה מחזק את ייחוס הדברים לרש"י. אם כי ר"ת חלק כמובן גם על פסקי חכמים אחרים, אך דרך "ההגהה מבחוץ" מתאימה יותר להתייחסותו לכתבי תלמידי רש"י בשמו.

³²⁶⁸ ככל הנראה מפני שלמד שאין הבדל בין בהמה לעוף לעניין זה, אלא שבשומן העוף אין וורידים דקים כפי שיש בכנתא, ולכן ניתן להחיל עליו את חזקת היעדר הדמים. יצוין, כי במקבילות אחרות של המקור, מדובר היה על שומן אווז שנמלח אך לא הודח הדחה אחרונה (כך הוא בכ"י פריס, הספריה הלאומית HEB. 326, עמ' 116 עמוד ב, סימן צ, וכן הוא אצל ראב"ה בהרחבה בכ"י מעש"ר, מס"ד 108, עמ' 104 שורה 40- עמ' 104 שורה 5, ובקצרה בספר רקח, סי' תי"ז, עמ' רצ (עמ' 168, עמודה בכ"י פריס). לפיכך, נדון במקורות אלו גם מעמדה של הדחה אחרונה במקרה זה, ונאמר כי גם אם יצא דם הרי הוא מועט מאוד ובטל בכל שבקדירה.

³²⁶⁹ זיהוי החולק מפורש בכ"י אוקספורד, כאמור לעיל, ואילו בכ"י פריס 326 מיוחס הדבר בסתם ל-"רב אחר".

³²⁷⁰ רש"י, שם, סוף ד"ה "וכרכשא", וכן הוא גם במיוחס לרגמ"ה על אתר.

³²⁷¹ הקביעה שבכנתא יש "סורייק" דהיינו כלי דם קטנים, מופיעה לראשונה בספר ה"ג (ח"ג), הלכות דם, עמ' 212 – 213, ויעויין בהרחבה בהערות 21 – 22 של המהדיר שם, במעה"ג, עמ' 94, הערה שכו, ובתועפות ראם על ספר יראים (אכילות), סימן מ"ח, עמ' 12 – 13, הערה כא. כנימוק לחיוב הכנתא במליחה נמצאים הדברים במעה"ג, סי' ז, עמ' 5, וכן אצל רבינו אש"ל (כ"י מעש"ר, מס"ד 129, עמ' 105, שורות 10 – 13) ורבינו אב"ה, תחילת סימן אלף וקכ"א, עמ' קמה. יצוין, כי תיאור שיטת ר"ת מבוסס על האמור בכ"י אוקספורד, ואילו בכ"י פריס, הנימוק הוא שאולי רק האיברים שנוכרו בסוגיא נכללים בדין "בני מעיים". (זאת, בנוסף לדיון בעניין היעדר ההדחה האחרונה, שאינו נזכר בכ"י אוקספורד, שלפיו כלל לא היתה מליחה). אכן בכ"י פריס רוככה גם ההסתייגות "היה מגמס שלא היה רוצה להורות" לעומת "דשבוש הוא", שבכ"י אוקספורד. ייתכן, אפוא, שמדובר בשתי התייחסויות של שני חכמים שונים

שיטה שונה בדעת רש"י, שאין בה סתירה לחיוב הכרס במליחה, מציג רבינו ברוך³²⁷². בציטוט דברי רש"י, אין הוא מזכיר את הכרס ברשימת בני המעיים הפטורים ואין אצלו את חיוב הכנתא במליחה³²⁷³, ומלשונו משמע שזו הייתה גרסתו בפירוש רש"י. את חיוב הכנתא במליחה מביא הוא בשם ר"ת ובה"ג, ובהמשך דבריו³²⁷⁴ חוזר הוא על פטור הקיבה והמעיים עצמן ממליחה. רבינו ברוך מדגיש כי הכרס חייב במליחה³²⁷⁵ מכוח שתי ראיות נגזרות. הראיה הראשונה היא מן השתיקה, כדלעיל, והראיה השנייה היא מהלכה בדיני טריפות (חולין נ:–נא). שאם נמצא דם על מחט שנמצאת בעובי בית הכוסות מוכח שהוא מלפני השחיטה, ואם כן יש דם בכרס. הכרעתו של ראב"ה הייתה כדעת רש"י, לפי נוסחה הרווחת. ראב"ה שילב, בסתם, את ביאורו של רש"י לסוגיא, במסגרת הרצאת דבריו לגבי דינם של בני מעיים, כולל הכרס, שנמלחו עם איברים אחרים³²⁷⁶, ואין הוא מזכיר כלל שטה נוגדת.

באשר לדינו של שומן האווז, חלק ראב"ה על רש"י, בסתם³²⁷⁷. בפני ראב"ה עמדה הנוסחה ולפיה הייתה מליחה אך לא הייתה הדחה אחרונה, וראב"ה אסר במקרה זה. זאת, מכח טענת ר"ת, המובאת בסתם, כי בכנתא עצמה יש דם. בספר רקח עומדת ראייה זו בעינה³²⁷⁸, ואילו בכ"י מעש"ר דוחה אותה ראב"ה, שכן הצורך במליחת הכנתא נובע מוורידים הדקים שיש בכנתא³²⁷⁹, משא"כ בשומן זה³²⁸⁰. לפיכך, תומך ראב"ה את הכרעתו בראיה הנגזרת מן השתיקה, שרק האיברים שזכרו בסוגיא נכללים בדיון "בני מעיים"³²⁸¹.

23. מליחת החלקים הפנימיים של הבהמה – הדיון בדיעבד

מחלוקת נוספת בין רבותינו הראשונים לגבי מליחת בני המעיים, היא לגבי מליחת איברים אלו עם איברים אחרים, האם מותרת היא לכתחילה, מותרת בדיעבד או שהאיברים נאסרו אף בדיעבד במקרה זה. הר"י הזקן אסר למלוח את בני המעיים עם שאר האיברים, שהרי אין בהם דם משל עצמם, ולכן יבלעו את הדם הנפלט מהאיברים האחרים ולא יפלטוהו כי אין למליחה השפעה עליהם³²⁸². אולם, רבינו ברוך, תלמידו, העיד כי המנהג הוא למולחם יחדיו³²⁸³ וצדד במנהג זה³²⁸⁴. אמנם, קיימת ראייה נגזרת מדיון דגים ועופות שנמלחו יחד (חולין קיב:), שממנה עולה שכאשר יש הבדל בכמות הדם בין המאכלים הנמלחים יחדיו בולע המאכל מועט-הדם את הדם שפולט המאכל מרובה-הדם. רבינו ברוך דוחה ראייה זו על דרך הפרשנות. דגים הם קלי-בליעה מפני שהם מכוסים בקרום דק, כפי שמציינת שם הסוגיא, ואילו בני מעיים מכוסים בקרום עבה והדם מחליק מהם ואינו נבלע³²⁸⁵.

ולא במקבילה לדברי ר"ת, אם כי נלענ"ד שהדמיון הבסיסי בין המקורות נוטה יותר להנחה כי מדובר במקבילות לאותו עניין.

³²⁷² יצוין, כי ר' אבי"ה, ששתי השיטות הנוגדות עמדו בפניו, לא הכריע ביניהן. מחד, הביא הוא את הגדרתו של ר' אב"ן להיקף הדיון, בשמו (אבי העזרי, סימן אלף וצ', עמ' צה). מקור זה הוא ליקוט של דברי ר' אב"ן בעניינים שונים הנוגעים לאיסורי דם, בעיקר. אולם, במקור אחר, המוקדש לנושא זה (סימן אלף וקכ"א, עמ' קמה – קמו), הביא ר' אבי"ה את לשון הסוגיא עם פירוש רש"י, דיון בגזירת כנתא, ואת עדותו והסברו של ר' אב"ן בעניין הכרס. ר' אבי"ה אינו מציין במפורש שיש מחלוקת בין המקורות, וממילא אין הוא מכריע ביניהם.

³²⁷³ ספר התרומה, סוף סימן ס"ד, עמ' 35 (בכ"י לונד, לונדון וקיימברידג', בהם אין חלוקת סימנים, זו פסקה חדשה). שם, סימן ס"ה (כך הוא בדפוס). בכה"י הנ"ל מתחילה כאן פסקה חדשה).

³²⁷⁴ לאור הבחנה זו בין הכרס לבין הקיבה והמעיים, נראה שגם הר"י הזקן סבר כן (הובאו דבריו באו"ז, ח"א, סי' תע"ה, עמ' 138, ושם נמנו "טבחייא וקיבה ובני מעיים העגולים" ולא הזכיר הכרס).

³²⁷⁵ ספר רקח, סימן תט"ו, עמ' רצ (עמ' 168, עמודה ב בכ"י פריס) ובמקבילות זהות בכ"י מעש"ר, מס"ד 29, עמ' 100, שורות 27 – 33 ומס"ד 125, עמ' 105, 32 – 40.

³²⁷⁶ הכרעת ראב"ה ונימוקה מופיעה בכ"י מעש"ר ובספר רקח במקומות שצויינו לעיל. יצוין, כי בכ"י מעש"ר מציין ראב"ה כי יש דעה נוגדת, שאת בעליה אין הוא מזהה, אך בספר רקח לא הזכיר זאת, וייתכן שנהג כן מפאת כבודו של רש"י.

³²⁷⁷ "דהא כנתא גופה בה דם כן גם השומן הוי כבשר."

³²⁷⁸ הקביעה שבכנתא יש "סורייקיי" דהיינו כלי דם קטנים, מופיעה לראשונה בספר ה"ג (ח"ג), הלכות דם, עמ' 212 – 213, ויעויין בהרחבה בהערות 21 – 22 של המהדיר שם, במעשה"ג, עמ' 94, הערה שכו, ובתועפות ראם על ספר יראים (אכילות), סימן מ"ח, עמ' 12 – 13, הערה כא. כנימוק לחיוב הכנתא במליחה נמצאים הדברים במעשה"ג, סי' ז, עמ' 5, וכן אצל רבינו אש"ל (כ"י מעש"ר, מס"ד 129, עמ' 105, שורות 10 – 13) ורבינו אבי"ה, תחילת סימן אלף וקכ"א, עמ' קמה.

³²⁷⁹ ההשוואה ששימשה את ר"ת כראיה לשיטתו מהווה אצל ראב"ה הבדל המהווה דחייה לראייה.

³²⁸⁰ מעין הנימוק שבכ"י פריס, לעיל. הסתמכות זו מעוררת לכאורה את שאלת חיוב הכרס במליחה, שהרי גם הוא לא נזכר במפורש בסוגיא. ייתכן שזו הסבה להשמטת ראייה זו מהפסק הקצר בספר רקח והסתמכות על הראיה מדיון הכנתא. מאידך גיסא, ניתן לחלק בין הכרס (והקיבה) שהם חלק ממערכת העיכול ויכולים להיכנס בגדר של "מעייא" שבסוגיא, לבין שומן אווז שא"א להכניסו למסגרת לשונית זו, וכל היסוד להשוותו לבני מעיים הוא מן הסברא.

³²⁸¹ כך כתב בשמו תלמידו, רבינו יהודה מפרס (או"ז, ח"א, סימן תע"ה, עמ' 138), וכן הוא בתשובתו שבשו"ת מהר"ם (דפוס פראג), סי' שס"ה (יעויין עמנואל, מהר"ם, עמ' 160 – 163).

³²⁸² ספר התרומה, סימן ס"ה, עמ' 35. רבינו ברוך אינו מזכיר את הר"י הזקן. יצוין, כי כך הוא על-פי הנוסח שבדפוס וברובם המכריע של כתבי היד של ספר התרומה (המנויים במפורט בעמ' 154, הערה 235, לעיל). גם רבינו יצחק ב"ר משה מצטט את הדברים בשם רבינו ברוך באו"ז, שם. לעומת זאת, בכ"י לונד של ספר התרומה נאמר שהמנהג הוא למולחם לבדם ובכ"י לונדון לא נזכר כלל מהו המנהג. אכן, גם בכתב יד זה (כמו גם בכ"י לונדון) מסגרת הדיון זהה לזה שבדפוס ובציטוט באו"ז, בה מסביר רבינו ברוך מדוע אין לאסור למולחם עם שאר הבשר, והמנהג מוצג במלת הקישור "וכן" להסבר זה. לפיכך, ולאור דרכו של רבינו יצחק ברבי משה לצטט את מקורותיו כלשונם (יעויין פוקס, או"ז, עמ' 27 – 28), נראה שהנוסח בכה"י אלו הוא עיבוד מכוון שאינו מבטא את כוונת רבינו ברוך, למרות שאלו כתבי היד הקדומים ביותר של הספר.

³²⁸³ רבינו יצחק ב"ר משה מנגיד במפורש בין דעת הר"י הזקן לדעת רבינו ברוך (או"ז, שם) ומסיים "כל המחמיר תבוא עליו ברכה".

³²⁸⁴ טענה זו מופיעה גם בשו"ת מהר"ם, לעיל.

באשכנז, עסק בכך רבינו יואל הלוי, בתשובה הלכה למעשה³²⁸⁶, בה אסר את בני המעיים³²⁸⁷, בנימוק זהה לזה של הר"י הזקן, לעיל³²⁸⁸. הוא דחה ראייה להתיר מדברי הגמרא (חולין קיא.) שהדם מחליק, על דרך הפרשנות, כי שם מדובר על צליית כבד מעל בשר, אבל במליחה שהיא במפלט גובה זהה הכבד יאסור את הבשר ובמקרה שלנו הבשר יאסור את בני המעיים. לעומת זאת, מביא רבינו יואל הלוי את הראייה הנגזרת מדיון דגים ועופות שנמלחו יחדיו, שאכן הדגים נאסרים מהעופות למרות שהמליחה היא בכלי מנוקב, וכך גם יהיה כאן. בספר רקח, אסר רב"ה למלוח בני מעיים עם שאר הבשר, מפני שאין בהם דם והם יבלעו את הדם הנפלט משאר הבשר ויאסרו, כדלעיל³²⁸⁹. בדיון נוסף, המופיע בכ"י מעש"ר³²⁹⁰, מכריע רב"ה במפורש כי אם אכן נמלחו יחדיו, נאסרו בני המעיים, על-פי הטעם האמור³²⁹¹.

24. הגזירה שלא לאכול כנתא

קיימת זיקה בין סוגיית מליחת בני מעיים לבין דין הכנתא. "כנתא" הנה השומן שנמצא מסביב לאיברים הפנימיים של הבהמה. מקורות רבים מעידים על גזירה קדמונית מתקופת הגאונים שלא לאכול כנתא כלל אלא לאחר צלייתה³²⁹². נחלקו חכמי אשכנז שלפני תנ"י האם לקבל גזירה זו או לא³²⁹³. רבינו יצחק הלוי דחה את הגזירה³²⁹⁴. זאת, מפני שהנימוק לה הוא כי הכנתא אינה יוצאת מידי דמה לעולם³²⁹⁵, ואילו בסוגיית התלמוד (בכורות כט:–ל.) נזכר מקרה בו הקצב מכר כנתא, ללא רמז לאיסורה. ר"י הלוי מדגיש כי אין לאסור את המותר כי התורה חסה על ממונם של ישראל³²⁹⁶, אם כי כל אדם לעצמו רשאי להחמיר כרצונו³²⁹⁷. כך הכריע אחריו למעשה גם רבי יקותיאל ב"ר משה משפירא³²⁹⁸, אם כי נימוקיו לא נמסרו. לעומתם, קיבלו חכמים אחרים באותם דורות את הגזירה, וצינו כי הנימוק לה הוא היעדר הבקאות הנצרך בבדיקת הכנתא מחוטי הדם או בניקורם³²⁹⁹, ככל הנראה היה רבינו יצחק ב"ר יהודה בין חכמים אלו³³⁰⁰. הנושא נדון גם ע"י חכמי אשכנז וצרפת שאחרי תנ"י.

ר' אב"ן מביא את גזירת הכנתא ללא הבעת הסתייגות ממנה, בשני סימנים בספרו, העוסקים בדיני ביטול איסורים³³⁰¹. זאת, תוך הדגשה כי מן הדין רק חוטי הדם אסורים ולא הכנתא עצמה, אבל רב יהודאי גאון גזר עליה, כאמור, וללא ציון טעם הגזירה³³⁰². לעומת זאת, בדיון העוסק בדין הכנתא³³⁰³, כותב ר' אב"ן שכנתא טעונה מליחה כשאר בשר, כי מחזיקין בה דם. זאת, מכוח ראייה נגזרת מסוגיית המליחה (חולין קיג.) שבה נאמר שאין דם בבני מעיים הנמנים שם, והכנתא אינה מופיעה ברשימה שם. אין הוא לא רומז כלל על גזירת הכנתא, אלא מתיר למולחה

³²⁸⁶ את תשובתו הביא במלואה בנו ר' אב"ה (אבי העזרי, סימן אלף וצ"ב, עמ' צט-ק).

³²⁸⁷ רבינו יואל הלוי אסר גם את האיברים שנמלחו עמם, מפני שבני המעיים נעשים חתיכה דאיסורא ואוסרים כעת את שאר הבשר, ואכמ"ל בעניין זה שאינו נוגע ישירות לנושא דיונו אלא לסוגיית דגים ועופות שנמלחו יחדיו.

³²⁸⁸ זו הייתה גם הכרעתו של רבי משה הכהן ממגנצא ומאותו נימוק, אלא שהוא הסביר כי בבני המעיים יש דם, אלא שהוא מועט (דבריו הובאו בתו"פ, סימן ח, עמ' 37, ונזכרו לעיל).

³²⁸⁹ ספר רקח, סימן תט"ו, עמ' רצ ובמקבילה בכ"י מעש"ר, מס"ד 125, עמ' 105ב, 32 – 40.

³²⁹⁰ מס"ד 29 – 33, עמ' 100ד, שורות 27 – 33.

³²⁹¹ רב"ה אינו דן בדינו של יתר הבשר. יעויין בעניין זה לעיל, לגבי היקף דין חני"ן.

³²⁹² יעויין ה"ג (ח"ג), הלכות דם, עמ' 212 – 213, ובהערה 20 של רע"ז הילדסהיימר על אתר, המציין לכל המקורות שבספרות הגאונים והראשונים שדנו בגזירה זו, ובהערה 21, שם, לגבי מי תיקן את הגזירה, והשתלשלות החומרות הנוספות בה. לעניין מתקן הגזירה, יעויין עוד בהרחבה דנציג, מבוא, עמ' 33 – 34. אכמ"ל בנקודות אלו, שאין נוגעות ישירות לנושא דיונו.

³²⁹³ בעניין זה, יעויין תא-שמע, אשכנז, עמ' 81 – 82 וריינר, ה"ג, עמ' 102 – 103.

³²⁹⁴ אותה הביא הן בשם תשובות רב יהודאי גאון והן בשם ספר הלכות גדולות, אותן ייחס לרב יהודאי.

³²⁹⁵ רבינו יצחק הלוי מצטט נימוק זה מספר הלכות גדולות, אך בנוסח בה"ג שבפנינו מודגש כי החוטים ("שורייקי סומקיי") הם שאסורים, אלא שלא ניתן (או שאין בקיאות) לנקרם כראוי, ויעויין עוד להלן.

³²⁹⁶ זאת, על-פי דברי הירושלמי (ויעויין גרוסמן, אשכנז, עמ' 286, הערה 113).

³²⁹⁷ דברי רבינו יצחק הלוי מצויים בתוך תשובתו שבמע"ה, סימן צ"ג, עמ' 94, והובאו עוד ע"י רבי יקר ברבי מכיר במע"ה, סימן ז, עמ' 5 (ובמקבילה בספר הפרדס, עמ' קסז). (יעויין בן-גדליה, חכמי, עמ' 115, שזיהה את רבי יקר ב"ר מכיר כמוסר המקור).

³²⁹⁸ מע"ה, סי' ז, שם (ומקבילותיו), ויעויין בן-גדליה, חכמי, עמ' 117.

³²⁹⁹ בספר הפרדס, עמ' קסז מוזכרת היעדר הבקאות לבדוק את הכנתא, ואילו במקבילה בכ"י מעש"ר, מס"ד 76, עמ' 102ג, שורות 35 – 37, נאמר "שאין הכל בקיאים לנקרה". יהא הדבר אשר יהא, נימוק זה לגזירה יש בו בכדי לדחות את ראייתו הנגזרת להיתר של רבינו יצחק הלוי מסוגיית התלמוד, שכן ההיתר העקרוני מוסכם על הכול אלא שלא ניתן ליישמו בשל היעדר בקיאות. יצוין, כי בתחילת המקור בספר הפרדס, עמ' קסז, מובאת הגזירה ללא נימוק.

³³⁰⁰ יעויין ספר הפרדס, עמ' קסז-קסז ו-קע. במקור הראשון נמסר כי "ואומר לי רבינו נ"ע שהוא אינו אוכלת וגם רבו של רבו כן אבל בניו אוכלין", ומיד לאחריו נמסרות שיטות רבינו יקותיאל ורבינו יצחק הלוי. כאמור, הדובר בחלק השני הוא רבי יקר ב"ר מכיר, ואם כן מחבר החלק הראשון הוא אחד מבני המכירי (וייתכן שאף הוא עצמו). ממילא, עולה כי "רבינו" הוא רבינו יצחק ב"ר יהודה (יעויין גרוסמן, אשכנז, עמ' 315), ורבו של רבו הוא רגמ"ה (רבו של רבי יצחק ברבי יהודה הוא רבי אליעזר הגדול ורבו שלו הוא רגמ"ה). יעויין ריינר, ה"ג, עמ' 100, 102 ו-104, לגבי יחסו המסווג של רבינו יצחק ב"ר יהודה לסמכותו של ספר ה"ג, אך ייתכן שהוא קבל את הגזירה מכוח סמכותו של רב יהודאי גאון ולא מכוח סמכותו של ספר הלכות גדולות כשלעצמו.

³³⁰¹ אב"ן העזר, בסוף סימן רפ"ב, עמ' 130 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 437 בעמוד שמשמאל לימין) (ונשנה בתוך סימן שי"א, עמ' 141) – "וכנתא שנפלה בקדירה בששים באותן חוטיין שבה שחוט' הם שאסורין ולא כנתא עצמה ומר רב האיי גאון ז"ל גזר על כנתא שלא תתבשל בקדירה אלא צריך לצלות".

³³⁰² לשונו כאן כמעט זהה לתחילת המקור בספר הפרדס, לעיל, עמ' קסז, שמקורה בדברי רב עמרם גאון, כפי שהעיר ר"ש אלבק בסימן רפ"ב, שם, הערה יא על אתר.

³³⁰³ אב"ן העזר, סי' מ"ט, עמ' 41 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 79 בעמוד שמימין לשמאל). הדיון ממוקד כולו בעניין הכנתא.

ולבשלה הלכה למעשה³³⁰⁴. ר' אבין מפנה לדיונו זה גם בפסקי הלכותיו על סדר מסכת חולין³³⁰⁵. לאור האמור, נראה שר' אבין אכן לא קבל את הגזירה למעשה, אך נמנע מלחלוק עליה מפורשות³³⁰⁶. ר"ת, בהקשר דומה לדיונו של ר' אבין, הכריע אף הוא ברורות שהכנתא טעונה מליחה, והמליחה מתירה את בישולה³³⁰⁷. את הכרעתו תמך בראייה מן הסמכות מדברי בה"ג "כנתא גופא אסור משום שורייקי דמא דהווי בגויה". ר"ת אינו מזכיר כלל את הגזירה, למרות שההבנה המקובלת של דברי בה"ג היא שמדובר בביטוי ונימוק לגזירה³³⁰⁸. רבינו ברוך מכריע אף הוא כדעת ר"ת, ללא אזכור הגזירה³³⁰⁹.

זו הייתה גם עמדתו של רבינו אש"ל³³¹⁰. לעומת החכמים שהתירו כנתא ע"י מליחה, קבל ר' אבין את הגזירה הלכה למעשה. בשלושה סימנים הביא ר' אבין את הגזירה, ללא הסתייגות עקרונית, ועל-פי הנימוק שבספר הלכות גדולות, המדגיש את בעיית ניקור חוטי הדם³³¹¹. במקור הרביעי הביא ר' אבין בקיצור נמרץ את דבריו של ר' אבין בעניין בני מעיים, לרבות ההערה שהכנתא אינה כשאר בני מעיים שאין בהם דם³³¹², אך לא ציין כלל לדיונו המתיר מליחת כנתא³³¹³. ראב"ה לא קבל את גזירת איסור הכנתא. אמנם, הגזירה נזכרת בכ"י מעש"ר על-פי מקור מתורת בני המכירי³³¹⁴, אך לא זו הייתה דעתו של ראב"ה עצמו. הגזירה אינה נזכרת כלל בספר רקח. דיונו של ראב"ה הנוגעים לכנתא, בדומה להכרעת ר"ת ולעיקר דברי ר' אבין, סובבים כולם על עצם חיוב המליחה, להוציא מהאפשרות שהיא תיחשב כבני מעיים ולא תהא טעונה מליחה כלל.

במסגרת פסק ההלכה בעניין מליחת בני מעיים מציין ראב"ה כי אין למלוח את הכנתא עם ההדורא דכנתא, שאין בה דם, כי הדם ייבלע בה, בדומה לאי מליחת בשר עם בני מעיים³³¹⁵. מכלל לאו נשמע הן, שמוותר למלוח את הכנתא לבדה. כך מפורש בדיון המקביל בכ"י מעש"ר, בו מסיק ראב"ה כי "הלב והריאה והכבד וכתא גופה יש בהן דם וצריכין לימלח"³³¹⁶.

מסקנה זאת עולה מהדיון בכ"י מעש"ר, בעניין כנתא שנתבשלה בלא מליחה, בו השווה ראב"ה את דינה לבשר שלא נמלח והדגיש שאינה כבני מעיים שאין בהם דם³³¹⁷. על-פי השוואה זו, ברור שאם היו מולחים ומדיחים את הכנתא כדין היא הייתה מותרת. גם בפסקו של ראב"ה בעניין חיוב מליחת שומן אווז ואיסורו בדיעבד אם לא נמלח³³¹⁸, משווה הוא את השומן לכנתא, וממילא עולה מכאן שכנתא תהיה מותרת במליחה, כפי שהוא בשומן האווז³³¹⁹.

25. גזירת מוח

המוח הוא אבר המשופע בכלי דם רבים, ולפיכך מצאנו שהגאונים קבעו כי לא ניתן להתירו ע"י מליחה ולבשלו³³²⁰. חכמי אשכנז שלפני תננו נחלקו ביניהם בעניין זה, אך לאחר מכן אין הנושא נזכר עוד. רבינו נתן ב"ר מכיר דחה בתקיפות את גזירת המוח³³²¹, עליה שמע מאחיו, שראה אותה במקור כתוב, ככל הנראה מתורת הגאונים. דחיית הגזירה מתבססת על מספר נדבכים. ראשית, יש ראייה נגזרת מן הסמכות, והיא היעדרה

³³⁰⁴ אדרבה, עיקר דיונו נועד לשלול את האפשרות שהכנתא כלל אינה טעונה מליחה.

³³⁰⁵ אבין העזר, סי' רע"ו, עמ' 129 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 439 בעימוד שמשמאל לימין) - "אבל כנתא גופה מחזיק דם וכבר פירשתי דינה למעלה".

³³⁰⁶ על הסתירה בדעת ר' אבין כבר רמז ר"ש אלבק בסימן רפ"ב, לעיל, הערה יב.

³³⁰⁷ דברי ר"ת הובאו בספר התרומה, סוף סימן ס"ד, עמ' 35.

³³⁰⁸ כפי שציין ר"ש אלבק בהערותיו לספר אבין העזר, סימן מ"ט, לעיל, הערה א. יצוין, כי נוסחת בה"ג שבפנינו היא "משום שורייקי קטיני דמא דאית בה ואף על גב דחתכה פורתא ומלחא אסירא..." , הפך הכרעת ר"ת, וככל הנראה לא גרס ר"ת את סוף הדברים.

³³⁰⁹ ספר התרומה, שם, סימן ס"ה. (על-פי החלוקה בדפוס. בכ"י לונד ולונדון, שאינם מחולקים לסימנים, זו חלק מפיסקה חדשה).

³³¹⁰ בתשובתו בעניין הדחה אחרונה (כ"י מעש"ר, מס"ד 129, עמ' 105-10, שורות 10-13).

³³¹¹ במסגרת הלכות ניקור הבשר מחלב ודם (אבי העזר, סימן אלף וצ"ח, עמ' קו) מביא ר' אבין את הגזירה בשם רב יהודאי גאון, ועל-פי הנימוק "שיש בה גידים דקים ואי אפשר להוציאם". על כך מעיר הוא "ולא ידענו מאי שנא מטיגונא" (המלה האחרונה תוקנה על-פי הצעת ר' דוד דבליצקי בהערה 16 על אתר, המתאשרת מהנוסח שבכ"י מעש"ר, מס"ד 143, עמ' 107א, 22-26). כוונתו למה שכתב במסגרת דיונו בהלכות ביטול איסורים (סימן אלף וק"א, עמ' קג-קיד), שבו ציין כי יש לשער ששים כנגד חוטי הדם שבכנתא, אלא שרב האי גאון גזר שאין לבשל את הכנתא, אך ניתן לטגנה אחרי ניקור החוטים, מה גם שטיגון כצל. בסימן אלף וקכ"א, עמ' קמה - קמו, דן ר' אבין בסוגיית מליחת בני מעיים, ובמסגרתה הביא את גזירת הכנתא מספר הלכות גדולות, על נימוקיה, ולא הביע הסתייגות ממנה. מן האמור עולה, שלפי ר' אבין הגזירה חלה, אך אין היא אוסרת את טיגון הכנתא אחרי ניקור החוטים.

³³¹² אבי העזר, סימן אלף וצ', עמ' צד-צה. כותרת הסעיף היא "פסק זקני מנוחתו כבוד" ומובאים בו מקורות מלוקטים מספר אבין העזר בעניינים שונים, הנוגעים בעיקר לאיסור דם. הציטוט בעניין הכנתא הוא מסימן רע"ו בספר אבין העזר, כפי שציין ר' דוד דבליצקי בהערה 7, על אתר.

³³¹³ ככל הנראה, על מנת שלא לחלוק עליו במפורש.

³³¹⁴ כ"י מעש"ר, מס"ד 76, עמ' 102ג, שורות 35-37, המקביל למקור שבספר הפרדס, עמ' קסז, וללא המשך המקור בו מובאת הסתייגותם של רבינו יקותיאל ורבינו יצחק הלוי מן הגזירה. (גרסמן, אשכנז, עמ' 374 הערה 68 מעיר כי ראב"ה השתמש במעשה"ג ולא במעשה המכירי, ויעוין עוד בן-גדליה, חכמי, עמ' 287, שפקפק בעצם קיומו של ספר "מעשה המכירי", והראה כי מדובר בקונטרסים וקבצי הלכה של האחים בני מכיר אך לא בספר ערוך).

³³¹⁵ ספר רקח, חלקו השני של סימן תט"ו, עמ' רצ ובכ"י מעש"ר, מס"ד 29, עמ' 100ד, שורות 27-33.

³³¹⁶ כ"י מעש"ר, מס"ד 125, עמ' 105ב, שורות 32-40.

³³¹⁷ כ"י מעש"ר, מס"ד 114, עמ' 104ד, שורות 19-37.

³³¹⁸ נושא זה נדון לעיל בסמוך לגופו.

³³¹⁹ כ"י מעש"ר, מס"ד 108, עמ' 104ב, שורה 40 - עמ' 104ג, שורה 5, ובמקבילה מקוצרת (הכוללת את ההשוואה לכנתא) בספר רקח, סימן תי"ז, עמ' רצ.

³³²⁰ יעוין תא-שמע, אשכנז, עמ' 81-82.

המוחלט של הגזרה בכתבי הגאונים שבפניו³³²². ראייה נוספת מן הסמכות היא הקבלה מחכמי אשכנז הקודמים, והם מרביתם, שהמור מותר לגמרי. יתר על כן, יש שתי ראיות נגזרות מסוגיות התלמוד עצמן. הראיה הראשונה היא מסוגיית כללי הניקור והניקוי (חולין צג.), בה נאמר שקרום המוח אסור משום דם, ואם גם המוח אסור מדוע נזכר רק הקרום³³²³? ראייה שנייה היא מהיתר צליית הראש בשלמותו כל עוד יש מקום לדם לזוב (שם, צג.), ואם המוח אסור כיצד מותר הדבר? התשובה חותמת בראייה מן הסמכות מן המנהג, שאין מי שנוהג לאסור. יצוין, כי בספר מעה"ג עולה כי המנהג הראשוני אכן היה שלא לבשל את המוח עם בשר אחר, אך "רבי" הורה שיותר הדבר, כי הדם יוצא ע"י מליחה לגמרי³³²⁴.

לעומת מקורות אלו, הרי שבמקור הנקרא "נקיות בשר דרבינו שלמה"³³²⁵, נאמר כי יש חיוב להוציא את כל המוח לפני המליחה. אכן, בחלק מהמקבילות הוסמך דין זה לדין מליחת עוף³³²⁶, אך בחלק אחר אין קישור כזה³³²⁷. אצל כל החכמים שפעלו אחרי גזרות תתנ"ו, שדבריהם נמצאים בידינו, נדון בהרחבה דין קרום המוח, לכתחילה ובדיעבד, אך לא נזכר כלל איסור על המוח עצמו³³²⁸. כך הוא גם אצל ראב"ה, לגבי בהמה³³²⁹, ואילו לגבי עוף, הביא ראב"ה בהלכות "נקיות בשר", כדלעיל, הוראה להוציא את כל המוח³³³⁰, אך ללא נימוק להבדל ביניהם³³³¹.

26. מליחת איברים חלקים

נושא נוסף הקשור למליחה אך אין לו מקור מפורש בתלמוד, הנו יעילות המליחה באיברים שבעלי מרקם חלק. נושא זה נדון עלה לדין אצל חכמי אשכנז לפני תתנ"ו³³³², והיה שנוי במחלוקת מעשית. אולם, לידינו הגיעו בעיקר דברי החכמים הקובעים כי ניתן להסתמך על מליחת איברים אלו ללא חשש שהמליחה לא תוציא את הדם³³³³. זאת, מן הטענה העובדתית שיש אברים שהם חלקים אף יותר מאיברים אלו, ובכל זאת המנהג למולחן ללא חשש. הנושא אינו נדון אצל החכמים שפעלו אחרי תתנ"ו, מלבד מאשר אצל ראב"ה, שמביא את המקורות האמורים בכ"י מעש"ר³³³⁴, תוך ציון שהמנהג הוא אכן למלחם, וגם מורה כן כפסיקה מעשית גם בספר רקח³³³⁵.

27. חיתוך עופות לפני מליחתם

³³²¹ תשובתו לאחיו, רבינו מנחם ב"ר מכיר, נמצאת בספר הפרדס, עמ' קסו, ונדונה ע"י תא-שמע, שם.

³³²² "שהרי ההלכות גדולות והלכות פסוקות והרי תשובות גאונים ואין אחד אוסר."

³³²³ רבינו נתן כותב כי "מצוה" ללמוד ממקור זה שהמור מותר.

³³²⁴ מעה"ג, סימן ה, עמ' 5. במקור זה אין נימוק למנהג הראשוני, אך נראה שהוא מבוסס על ריבוי הדם, והחשש שהדם שבמוח ייבלע בשאר האיברים.

³³²⁵ כ"י מעש"ר, מס"ד 58, עמ' 101ד שורה 45 – 102א שורה 38 (וכל המקבילות הרבות המצוינות בהערות).

³³²⁶ כמפורט בחילופי הנוסחאות שבמהדורת כ"י מעש"ר, שם.

³³²⁷ יצוין, כי איסור בישול המוח מופיע גם בספר האורה ח"א, סוף סימן ק"ז***, עמ' 129, לגבי בהמה.

³³²⁸ ר' אב"ן העיד כי המנהג הוא למלוח ראש טלה על גבי הקרום, והוא מצדד במנהג זה, מפני שהמליחה אכן מוציאה את כל הדם, ויש רק לזרוק לאחר מכן את הקרום. אכן, המחמיר לקלוף את הקרום לפני מליחת המוח, תבוא עליו ברכה (אב"ן העזר, סימן רפ"א, עמ' 130). גם דעתו של רבינו יעב"ץ הייתה כי די במליחה להיתר את הקרום כי הוא רך (הביא את דבריו רבינו אב"ה באבי העזרי, סי' אלף וצ"ח, עמ' קו). לעומתם, הצריך רבינו אב"ה לחתוך את הקרום ולצלוחו, מכוח ראייה נגזרת מכך שבסוגיא (חולין צג.) הושווה דין הקרום הזה לדין ביצי השור, והללו טעונים חיתוך וצליה (שם, צג:). (שם, עמ' קח. אמנם, בסימן אלף וצ, עמ' צו, הביא הוא את דברי ר' אב"ן לעיל, בשמו, אך לא כך הכריע רבינו אב"ה להלכה, כאמור.) במקור שבתו"פ, סימן י, עמ' 40, נאמר כי יש להסיר את הקרום לגמרי, ואין לו תקנה.

רבינו ברוך (ספר התרומה, סימן מ"ו, עמ' 20) דן בבישול ראש בהמה, ומסיק מלשון בה"ג (ח"ג, הלכות דם, עמ' 219) "ומשמע דליכא איסורא אלא משום (מלה זו אינה בכ"י לונד) קרום של מוח שמלא דם ומתבשל המוח בדם שבקרום..." (וכן הוא באו"ז, ח"א, סימן תמ"ח, עמ' 127 – 128, בשם ר"י שירליאון). במקור שבתו"פ, סימן ח, עמ' 37, מובאת תשובת גאונים שראש שהתבשל ללא קריעתו תחילה, אפילו נמלח, נאסר, מפני שלא הוצא דמו (יעוין בכ"י מעש"ר, מס"ד 118, עמ' 105א, שורות 16 – 22, ובמקורות שצוינו שם). אכן, בקובץ הליקוטין שבכ"י אוקספורד בודלי (Opp. 276 (566), עמ' 10 עמודה ב נאמר בסתם – "אסור לבשל מח שבראש ואסור לקלותו אלא יצלה אותו על האש ויוציאו מן הראש ויפלט הדם". אולם, כאמור, לא מצאנו הוראה כזו בתקופה זו בחיבורים ההלכתיים עצמם.

³³²⁹ ספר רקח, סימן ת"ט, עמ' רפח ("נקיות בשר דרבינו שלמה", לעיל, בשנויים); שם, סימנים תכ"ג-תכ"ד, עמ' רצב (ראש שלא נקרע וראש שלא נקרע הקרום התחתון); כ"י מעש"ר, מס"ד 118, לעיל; שם, מס"ד 145, עמ' 107א, שורות 27 – 40 (אבי העזרי, בתוך סימן אלף וצ"ח, עמ' קו, לעיל).

³³³⁰ ספר רקח, סימן ת"ט, שם – "קרום של מוח... וראש עוף יוצא המוח לחוץ" (עמ' 166, עמודה ב בכ"י פריס).

³³³¹ יצוין, כי בספר התרומה, לעיל, הקל יותר בראש של עוף שלא נקרע מראש בהמה, מפני שבראש עוף אין עצמות שמעכבות את הדם מלצאת.

³³³² המקורות שבידינו הם מהספרות דבי רש"י, אולם חלק גדול מספרות זו מקורו בקבצי ההלכה האשכנזיים שמלפני ואחרי גזרות תתנ"ו (יעוין, בהרחבה, בן-גדליה, חכמי, עמ' 222 – 232).

³³³³ אוה"ר, סימן ק"ב, עמ' 51 ובמקבילה בספר האורה ח"א, סימן ק"ט, עמ' 132 – 133. במקור זה מוגד במפורש מנהג "בני אדם" (בכ"י מעש"ר להלן – "הראשונים"), שאינם מולחים אברים אלו אלא צולים אותם, בשל מרקמם החלק המונע את פעולת המלח, מול דעת "רבי" המתיר למלחם כרגיל ודוחה את החשש הני"ל, ויעוין עוד תא-שמע, אשכנז, עמ' 29, במחצית השנייה של הערה 33 (על-פי גנזי קדם, ב, עמ' 17, שבו מיוחס מנהג אי המליחה ל-"גאונים" ואילו היתר המליחה, על-פי הנימוק שבשאר המקורות הנוגים לעניין זה, מופיע בשם "הרבנים").

³³³⁴ בקצרה במס"ד 75, עמ' 102ג, שורות 32 – 34 ובהרחבה במס"ד 127, עמ' 105ב שורה 44 – עמ' 105ג שורה 2. המקור השני נמצא, בשנויים קלים, בשבה"ל ח"ב, סימן י"ב, עמ' נג-נד, ומקורו, ככל הנראה, מכ"י מעש"ר (יעוין עמנואל, ראב"ה, עמ' 38).

³³³⁵ ספר רקח, סוף סימן תט"ו, עמ' רצ, ושם לא מצויין המנהג.

סוגיית המליחה בתלמוד הבבלי עוסקת בעיקרה בבהמה, שהדרך היא למלחה איברים איברים, ונחלקו רבותינו הראשונים בחיוב חיתוך העוף לפני מליחתו. זאת, בייחוד לאור דעת רבי יהודה, שהלכה כמותו, שיש לנקב את הוורידים שבעוף לפני צלייתו, מפני שרגילים לצלותו שלם (חולין כח: וברכות ח:).³³³⁶ ר' אבין ציין כי חכמי נרבונא הביאו ראיה נגזרת מלשון הסוגיא "צוליהו", שעל מנת להחזיר עוף לבישול יש צורך בניתוחו לאיברים לפני מליחתו.³³³⁷ אולם, ר' אבין עצמו, בשם "חכמים הראשונים"³³³⁸, אינו מקבל את הדברים, ודוחה את הראיה הנגזרת על דרך הפרשנות, שכשם שהתלמוד קורא לעיתים לצלייה בישול³³³⁹, כך להפך קוראים כאן לבישול צלייה. בנוסף, מביא ר' אבין ראיה נגזרת להיעדר צורך בניתוח העוף לפני מליחה מהיתר "מלייתא", עופות ממולאים בבשר (פסחים עד.), ואם הם נותחו איך אפשר למלאם בבשר? אין לומר שהם נצלים, כי אז אין כאן שום חידוש דין, וגם בסוגיית נקיבת הוורידים אין צורך לנקב את הוורידים לפני צלייה, כי האש מוציאה את כל הדם. לפיכך, מסיק ר' אבין כי דין ניקוב הוורידים חל לפני מליחת העוף, כי אין במלח כוח להוציא דם שכנס בוורידים, ודי בכך.³³⁴⁰

ככל הנראה, סבר גם ר"ת שאין צורך בניתוח, שכן הוא העיר שחיתוך ראש העוף מיתר את הצורך בניקוב הוורידים.³³⁴¹ הסכים עמו גם רבינו ברוך ממגנצא, ויישב באמצעות דבריו את המנהג לבשל או לצלות עופות שלמים, אף ללא ניקוב הוורידים.³³⁴² כך עולה ברורות גם ממקורות מספר אצל ר' אבין.³³⁴³ לעומת חכמים אלו, שהתירו לכתחילה מליחת עופות שלמים, הדגיש רבינו ברוך מצרפת³³⁴⁴ כי יש צורך למלוח עוף מבפנים ומבחוץ, כשם שצריך למלוח חתיכת בשר מכל צדדיה, על-פי ראיה נגזרת מסוגיית מליחת קדשים שבה נאמר שיש למלוח להפוך ולמלוח (מנחות כא.). מליחה זו דורשת, על פניה, את חיתוך העוף לשני חלקים באמצעו. לעומתו, סבר רבינו שמואל מבמברג כי אין צורך במליחה מבפנים ומבחוץ, שכן דינו של עוף כחתיכת בשר עבה שאין צורך לחתכה לחתיכות דקות³³⁴⁵, ואין להחמיר יותר מבעוף מפני שהוא חלול מבפנים. רבינו שמחה משפירא הסכים עם דברי רבינו שמואל.³³⁴⁶ אכן, ר' יב"ק ממגנצא הורה, הלכה למעשה, לאסור אף בדיעבד עוף שלא נמלח מבפנים ומבחוץ, על בסיס הראיה הנ"ל מסוגיית מליחת קדשים³³⁴⁷, וכך פסק ראב"ה בספר רקח, בסתם ותוך הבאת הראיה³³⁴⁸.

28. מליחת בשר לפשטידא- מלייתא

במסגרת הדיון בכלל "כבולעו כך פולטו" עוסק התלמוד הבבלי (פסחים עד. -), במעמדה ההלכתי של "מולייתא" ושל "טפילה", לגבי בשר שלא נמלח. מסקנת הסוגיא היא שמולייתא מותרת בכל מקרה ואילו היתר הטפילה תלוי בסוג הקמח³³⁴⁹. נחלקו רבותינו הראשונים בפירוש ביטויים אלו, וממילא ביישום הסוגיא למאכלי זמנים.

³³³⁶ רש"י (שם) ביאר כי בשל צליית העוף בשלמות, צריך להוציא את כל דמו של העוף לפני הצלייה, על-ידי חיתוך, וכן הסביר גם ר' אבין (אבין העזר, סימן רי"ד, עמ' 114. בכ"י וולפנביטל: עמ' 460 בעמוד שמשמאל לימין) מכאן שזה היה פירוש מקובל גם באשכנז (על אי שימוש של ר' אבין בפירוש רש"י לתלמוד, יעוין בן-גדליה, ר' אבין, עמ' 57 – 62).

³³³⁷ אבין העזר, שם. בהערה ג על אתר העיר ר"ש אלבק כי הרא"ש (חולין, פ"ב, ס"ג) הביא שיטה זו וראייתה בשם רבינו אפרים.

³³³⁸ אין ר' אבין מזהה חכמים אלו.

³³³⁹ לכך מביא ר' אבין ראיות מלשון "בישול" לגבי קרבן פסח, למרות שדינו בצלייה בלבד.

³³⁴⁰ היעדר הצורך בניתוח לפני מליחה עולה גם מדיונו של ר' אבין לגבי מעמד הנוזלים הזבים מבשר בעת צלייתו (סימן רע"ד, עמ' 129. בכ"י וולפנביטל: עמ' 439 בעמוד שמשמאל לימין). ר' אבין מעיר כי המנהג לצלות עופות בשלמותם, ומזהיר למולחם היטב לפני כן. כפי שהסביר ר' אבין (אבי העזר, סימן אלף וצ, עמ' צה) כוונתו לרמת מליחה המתירה בישול.

³³⁴¹ דבריו לא הגיעו לידינו במקורם, אך רבינו ברוך ממגנצא הביא את שיטתו על מנת ליישב את המנהג לבשל או לצלות עופות לא ניקוב הוורידים (הובאו דבריו בספר המרדכי למסכת חולין, סימן תר"ה, כפי שציין ר"ש אלבק, בהערותו הנ"ל לאבין העזר, סימן רי"ד, לעיל. אמנם, כתבי היד של ספר המרדכי נחלקו ביניהם לגבי ייחוס המקור לרבינו ברוך (בכ"י וינה, אוקספורד ולונדון המקור מיוחס לו, ואילו בכ"י וטיקן 141 אין הדברים ברורים, ובכ"י ירושלים ופרמה אין הוא נזכר כלל), אך הייחוס של תוכן הדברים לר"ת מקוים בכל כתבי היד). אין אפוא הבדל בין בישול (דהיינו מליחה) לבין צלייה, ובשניהם אין צורך בניתוח. יצוין, כי בכ"י אוקספורד בודלי (566) Opp. 276, עמ' 6 עמודה א, סימן ל"ב, נפסק כך במפורש, ולפי א' גרוסמן נערך קובץ זה ע"י אחד מתלמידי הר"י הזקן (גרוסמן, אשכנז, עמ' 470).

³³⁴² כאמור בהערה הקודמת.

³³⁴³ אבי העזר, סימן אלף וצ, עמ' צה (לעיל); סימן אלף וקי"ח, עמ' קמא (מקור מקביל מתורת ר' אבין עצמו בעניין נוזלים הזבים בעת הצלייה, לרבות ההערה בדבר מליחה לשם בישול); סימן אלף וצ"ח, עמ' קז-קח (הלכות נקיות בשר דרש"י עם הערות רבות של ר' אבין), ובו הביא ר' אבין את דברי ר"ת הנ"ל, בסתם וללא הסתייגות.

³³⁴⁴ ספר התרומה, סימן ס"ב, עמ' 34. רבינו ברוך אינו מביא את דברי ר"ת.

³³⁴⁵ זאת, על בסיס ראיה נגזרת מן השתיקה, שלא מצאנו שום חיוב לחתוך חתיכה עבה.

³³⁴⁶ תשובות בעלי התוספות, סימן מ"ב, עמ' 108, והמהדיר ציין לדברי רבינו מרדכי ב"ר הלל (ספר המרדכי למסכת חולין, סי' תשי"כ) שהביא זאת בשם ספר רקח (בכל כתבי היד של ספר המרדכי ההפניה לספר רקח מוסבת רק על העניין הקודם שם). יצוין כי שם השאלה הייתה במישור של דיעבד, לגבי עוף שנמלח בפנים ולא מבחוץ.

³³⁴⁷ על תשובתו דיווח ראב"ה בכ"י מעש"ר, מס"ד 101, עמ' 104א, שורות 5-12 (וכן הוא במקבילות בפסה"ל, עמ' ז, בספר המרדכי למסכת חולין, אמצע סימן תשי"ט (ויעוין עמנואל, ראב"ה, עמ' 29) בשם סי' רקח ובשבה"ל ח"ב, סימן י"ב, עמ' נה).

³³⁴⁸ ספר רקח, סימן תט"ו, עמ' רצ (עמ' 168, עמודה ב בכ"י פריס). ראב"ה מזכיר רק את האיסור בדיעבד, כפי שהוא בתשובת אביו הנ"ל.

³³⁴⁹ "דסמידא בין אסמיק בין לא אסמיק שרי חיורתא זג (ברוב עדי הנוסח נוסף- כוזא חיורא) שרי לא זג אסור שאר קימחי אסמיק אסור לא אסמיק שרי."

רש"י ביאר כי "מולייתא" היא טלה או תרנגול ממולא בבשר³³⁵⁰ ואילו "טפילה" היא מאפה שבתוכו יש בשר, הנקרא בזמן רש"י "פשטידא"³³⁵¹, וכן יישם רש"י את מסקנות הסוגיא בתשובה הנוגעת לפשטידא³³⁵². זיהוי זה ויישומו, כאמור, נמצא גם אצל ר' אב"ן³³⁵³, וכן כתב בסתם רבינו יעב"ץ³³⁵⁴. זיהוי דומה נמצא גם אצל רבינו ברוך מצרפת³³⁵⁵. לעומתם, פירש רבינו יב"א כי "טפילה"³³⁵⁶ היא צליית בשר בשפוד כשהוא מכוסה בבצק, שהרי כל עניינה של הפשטידא הוא שלא תהיה פליטה החוצה, וזו אינה המציאות המתוארת בסוגיא³³⁵⁷, ויוצא מכך שבפשטידא נאמר שהבצק בלע לחלוטין את הדם ונאסר³³⁵⁸. זו הייתה גם דעתם של ר"ת ור"י הזקן³³⁵⁹. זאת, הן מכוח ההבדל המציאותי שהעלה ר' יב"א³³⁶⁰ והן על-פי ראייה נגזרת מלשון "טפילה" שעניינה טיחת שכבה ולא מאפה (שבת מג:)³³⁶¹. ר' אב"ה הכריע כרש"י, הלכה למעשה³³⁶², אם כי במקור אחד הביא הוא את דעת רש"י ומנגיד לה את דעת רבינו יב"א, וממשיך בציטוט מסקנת הסוגיא³³⁶³. הכריע הוא כדעת רבינו יב"א, אותה הביא בשם רבינו יב"ק³³⁶⁵, עם ראייה נגזרת מלשון הסוגיא עצמה בה מדובר על "טפילת" גזל³³⁶⁶, ולכן פסק שיש למלוח בשר כדין לפני שממלאים בו פשטידא. רב"ה אינו מזכיר כאן את שיטת רש"י, אך במקור הדן בכבוד הנמצא "במולייתא", הביא הוא, בסתם, את תשובת רש"י בנדון, המיישמת את מסקנות הסוגיא לגבי "טפילה"³³⁶⁷, למרות הסתירה הקיימת בכך, לכאורה³³⁶⁸.

29. אכילת בשר ומאכלי חלב על שולחן אחד

א. מקור הדין

האיסור להניח יחד בשר ומאכלי חלב על שולחן אכילה אחד מפורש כבר במשנה במסכת חולין³³⁶⁹, וטעמו הוא גזירה שמא יבוא לאכול מהם ביחד בדרך שיש בה איסור אכילת בשר בחלב מן התורה³³⁷⁰. לאור טעם הגזירה, סייג רבן

³³⁵⁰ ד"ה "האי מולייתא" – אינפלדור"א בלע"ז כמו שאנו ממלאין הטלאין והתרנגולין בין בשר לעצמות. (יצוין, כי הלעז אינו מופיע בכ"י מינכן 216, לייפציג ומוסקבה אך מופיע בדפוס ונציה, ויעוין קטן, אוצר, על אתר).

³³⁵¹ ד"ה "טפילה" – "בעיסה שקורין פשטידא". (ולעז זה מופיע בכ"י הנ"ל וגם בדפוס ונציה) רש"י מסביר כי הקמח בו עושים שימוש בזמנו הוא קמח נקי, "חירתא", שבו תלוי ההיתר בצלילות (ד"ה "חירתא").

³³⁵² תשו"ר, סימן שני"ז, עמ' 357. התשובה נוגעת לכבוד או לב שנמצאו בפשטידא.

³³⁵³ אב"ן העזר, סימן תל"ו, עמ' לה: (בכ"י וולפנביטל: עמ' 360 בעמוד שמשמאל לימין).

³³⁵⁴ כפי שעולה מדבריו בעניין כבד שנמצא בפשטידא, אותם הביא ר' אב"ה באבי העזרי, סימן אלף וק"ב, עמ' קלז.

³³⁵⁵ ספר התרומה, סימן נ"ז, עמ' 31 (בהקשר של דיני כחל) וסימן ס"א, עמ' 32 (בהקשר הלכתי של דין נותן טעם בר נותן טעם) – "במולייתא שקורין פשטידא" (כך הוא בכ"י לונדון וקיימברידג', ואילו בכ"י לונד מופיע זיהוי זה רק בסימן סא).

³³⁵⁶ על הזיהוי של מולייתא לא חלק ר' יב"א, ולא מצאתי מי שחלק על רש"י בנקודה זו (ויעוין עוד בדברי רב"ה בספר רקח, סוף סימן תכ"ה, עמ' רצב, שיישם את מסקנות הסוגיא לגבי מולייתא על "כבש שמילאוהו בבשר", כרש"י, ועל-בסיס סיוג ההיתר למילוי של בשר אך לא מילוי של כבד, שמקורו בדברי השאילתות (ויקרא), שאילתא פ"א, עמ' ט-יא) שצוטטו במלואם בכ"י מעש"ר, מס"ד 123, עמ' 105 ב, שורות 8 – 26).

³³⁵⁷ הביא את דבריו ר' אב"ה באבי העזרי, סימן תק"ה, עמ' 123.

³³⁵⁸ וכן הוא, בסתם, במקור שבתו"פ, סוף סימן ו, עמ' 35.

³³⁵⁹ או"ז, ח"א, סימן תס"ד, עמ' 135, בשם ר' יב"א ור"י הזקן (ולפי דבריו תוצג השיטה להלן בפנים), ובתוספות פסחים עד: ד"ה "טפלו ליה בר אווזא" בשם ר"ת ור' יב"א.

³³⁶⁰ הטענה מנוסחת כראיה מציאותית "והא קא חזינן דאינו פולט אלא במקומו בתנור הוא יבש בלי לחלוחית שומן ושום דבר".

³³⁶¹ שם מדובר על טיחת הפנים בסולת.

³³⁶² אבי העזרי, סימן אלף וק"י, עמ' קלא-קלג, במפורש "...וכן בטפילה שקורין פשטידא..." (בהקשר הלכתי של דיני כחל); סימן אלף וק"ב, עמ' קלז – קלח (ר' אב"ה חולק על רש"י בשאלה אם משערים בששים כנגד כבד שבפשטידא או שהוא אוסר כדי קליפה, אך לא על עצם הזיהוי בין טפילה לפשטידא, והוא מיישם עליה את מסקנות הסוגיא).

³³⁶³ אבי העזרי, סימן תק"ה, עמ' 123. מקור זה הוא חלק מסיכום הלכתי של הסוגיות, על סדר המסכת.

³³⁶⁴ ספר רקח, סימן תכ"ו, עמ' רצב (כ"י פריס, עמ' 169, עמודה א).

³³⁶⁵ ייתכן שהכוונה לאביו וייתכן שהכוונה לרבינו יב"ק משפירא. יצוין, כי בספר יחתו"א, עמ' רז (ערך ר' זריקא האמורא), במסגרת הדיון בעניין הלכות כבד, מביא רבינו יב"ק משפירא את דברי הסוגיא לגבי מולייתא ומבאר, כדבר פשוט, שיש שם בצק (אם כי אין בדבריו הכרע אם מדובר בפשטידא או בכיסוי בצק לצלי, ואילו בהמשך דבריו נראה כי הוא מחיל את הגדרות "מולייתא" על בשר ממולא, וצ"ע).

³³⁶⁶ ככל הנראה, כוונת הראיה לכך שמוקד הנושא הוא בגזל, אותו "טופלים" בבצק, ואילו בפשטידא המוקד הוא בבצק, אותו ממלאים בבשר. רב"ה אינו מביא את הראיה מיושב הפשטידא, כדלעיל.

³³⁶⁷ ספר רקח, סימן ת"מ, עמ' רצו. תשובה זו של רש"י מובאת בכ"י מעש"ר, מס"ד 26, עמ' 100, שורות 11 – 16 ובמס"ד 77, עמ' 102, שורות 37 – 42, ובמס"ד 157, עמ' 107, שורות 23 – 43, מובאים דברי ר' אב"ה לגביה, לעיל.

³³⁶⁸ ייתכן, שמכיוון שבעניין זה אין הבדל במישור של הלכה למעשה בין השיטות, לא נמנע רב"ה מלהביא את ניסוחו של רש"י.

³³⁶⁹ חולין ח-א: "כל הבשר אסור לבשל בחלב... ואסור להעלות עם הגבינה על השלחן", ובמשנה ב מבואר כי זו שיטת בית הלל, אך בית שמאי מקילים להעלותו על השולחן. ההלכה, כמובן, כבית הלל. בסוף משנה ב נאמר "באיזה שולחן אמרו בשולחן שאוכל עליו אבל בשולחן שסודר עליו את התבשיל נותן זה בצד זה ואינו חושש".

³³⁷⁰ הניסוח בפנים כללי במתכוון. יעוין במסקנת סוגיית התלמוד (חולין קד:)- "גזירה שמא יעלה באילפס ראשון" ופירש רש"י על אתר- "גזירה שמא יעלה בשר בהמה עם הגבינה בתוך אילפס רותח דהוה ליה בישול." (שם, ד"ה "גזירה שמא יעלה"). לעומת זאת, בפירושו למשנה עצמה כתב רש"י – "דילמא אתי למיכלינהו כי הדדי דקא נגעו ובלעי מהדדי..." (שם, קג:; ד"ה "ואסור להעלות"). לכאורה, החשש הנו לאכילה בו-זמנית, מן הסתם בצונן, שגם בה קיים איסור דאורייתא, כי נגיעת הבשר והחלב זה בזה גורמת לבליעה ולהיווצרות תערובת בשר בחלב מדאורייתא (שאם אין כאן איסור דאורייתא, תישאר בעינה קושיית התלמוד "גזירה לגזירה היא"). ניתן להסביר זאת על-פי דברי

שמעון בן גמליאל את תחולת האיסור וקבע כי שני אורחים האוכלים על שולחן אחד יכולים לאכול, כל אחד לבדו אך בו זמנית, מאכלי חלב ומאכלי בשר³³⁷¹. רב חנן בר אמי הגביל את הסיוג למקרה בו האורחים אינם מכירים זה את זה, וקבע כי שני אורחים המכירים זה את זה ייאסרו לאכול על שולחן אחד מאכלי בשר וחלב, בו זמנית³³⁷². בהמשך סוגיית התלמוד נאמר, בעקבות הניסוח של דברי רבן שמעון בן גמליאל בברייתא שהובאה בסוגיא לתמוך בדברי רב חנן³³⁷³, כי האיסור חל כאשר שני אנשים אוכלים יחד "כעין תפיסה אחת". המשנה והמימרא, אך לא הברייתא, הובאו גם בסוגיא במסכת שבת (יג.), במסגרת הדיון בהרחקות נדה מבעלה. המצב שנאסר במימרא תואר שם כ-"דיעות איכא שינוי ליכא", להבדיל מהמצב שבשאלה שנשאלה בסוגיא לגבי הרחקות הנדה שבו "איכא דיעות ואיכא שינוי"³³⁷⁴. רבותינו הראשונים נחלקו בפירוש המונח "כעין תפיסה אחת" בסוגיא שבמסכת חולין וביחס בינו לבין מימרת רב חנן, וחלקם עסקו גם בהשלכותיה של הסוגיא במסכת שבת. למחלוקות הפרשניות נודעו השלכה ישירה על פסיקת ההלכה למעשה.

ב. הפירוש המיוחס לרגמ"ה

בפירוש המיוחס לרגמ"ה למסכת חולין פורש המונח "כעין תפיסה אחת" כמתייחס לקרבה נפשית, באספקלריא של מימרת רב חנן, כך: "אלא כעין תפיסה אחת- שמכירין זה את זה"³³⁷⁵. לפי פירוש זה קיימת זהות הלכתית מוחלטת בין המימרא לבין הברייתא, כפי שביארה אותה הסוגיא. יסודו הלשוני של פירוש זה הנו כי המונח "תפיסה אחת" משמעו אכילה ביחד ממש, ואילו "כעין תפיסה אחת" משמעו אכילה נפרדת מבחינה גופנית אך משותפת מבחינה נפשית, דהיינו אכילה בצוותא של מכירים³³⁷⁶. יצוין, כי לא מובאת ראייה לפירוש זה למונח "תפיסה אחת". מבחינה תוכנית, מבוסס פירוש זה על עצם מהלך הסוגיא. הברייתא הובאה בסוגיא מיד לאחר המימרא, במינוח ההצעה "תינא נמי הכי". מינוח זה משמש להצגת ברייתא התומכת במימרא אמוראית, ואם כן נראה בבירור כי יש לפרש את הברייתא בצורה הדומה להלכה שבמימרת רב חנן. יתר על כן, כך עולה ברורות גם מהמשך הסוגיא, בה התעוררה שאלה לגבי דינם של שני אחים המקפידים זה על זה ואינם אוכלים זה משל זה³³⁷⁷, דהיינו כי יסוד היתר או איסור ההעלאה על השולחן בנוי על הקרבה הנפשית בין שני האנשים האוכלים יחד ורמת החשש שיאכלו זה ממאכלו של זה³³⁷⁸.

ג. אין מכירין זה את זה- הלכה למעשה

העולה מדרך פירוש הסוגיא שנדון לעיל הנו כי ההיתר היחיד לאכילה של בשר ומאכלי חלב על שולחן אחד הוא דווקא אם שני הסועדים אינם מכירים זה את זה, ובכל מקרה של היכרות ביניהם ייאסר עליהם לאכול על שולחן אחד. כך אכן נפסק, הלכה למעשה, במקור הבא:

אין ר' מניח לאכול גבינה או חלב על שולחן שהוא סועד בו בשר ואפי' למי שמופלג ממנו בהוצאה ואפי' הוא עומד בראש השולחן אלא א"כ נוטל מפה על ברכיו ואוכל לצד אחר שלא על השלחן דאמר ר' שני אכסנאים זה בא ממקום אחד וזה בא ממקום אחד אוכלים על השלחן זה בשר וזה גבינה ואיני חוששין ותנו עלה לא שנו אלא שאין מכירין זה את זה³³⁷⁹.

התלמוד להלן "וכי נוגע זה בזה מאי הוי צונן צונן הוא אמר אביי נהי דקליפה לא בעי הדחה מי לא בעי" (שם, קז:). אם האדם יאכל ללא הדחה, הרי שאכל תערובת בשר בחלב מדאורייתא. אולם הבנה זו נסתרת ישירות מדברי רש"י בפירושו לסוגיא "...ואכילה גופה דרבנן דהא סוף סוף צונן וצונן הוא ואפי' אכיל להו כי הדדי ליכא איסור דאורייתא דדרך בישול אסרה תורה" (שם, קד:), ד"ה "מתקין לה רב ששת". ניתן לבאר סתירה זו בכמה דרכים: א. דרכו של רש"י לפרש לעיתים את המשנה על-פי ההווה אמינא שבתלמוד (יעוין הנשקה, משנה, עמ' 286, הערה 12), ועד למסקנת הסוגיא אכן התנהל מהלך הסוגיא בהנחה שאין כאן בישול אלא צונן. ב. גם בפירוש על המשנה התכוון רש"י למצב בו היה בישול (כך הסביר המהר"ם על אתר). ג. הצורך שיהיה חשש לאיסור דאורייתא הנו לפי שיטת רב יוסף בלבד, ועל-פיו גם יישב אביי את הדברים. אולם, רב ששת חלק על הצורך הזה, וממילא ניתן לפרש שהחשש במשנה הוא גם שמא יעבור על איסור דרבנן (תודתי לרב יעקב כהן על הצעת ביאור זו). ואכמ"ל עוד בעניין זה, שאינו מעיקר דיוננו.

³³⁷¹ משנה חולין ח ב, וביאר רש"י על אתר "אין לחוש שיאכל זה משל חברו." (חולין קז:), ד"ה "שני אכסנאין").

³³⁷² מימרת רב חנן בר אמי (שם) (בכ"י וטיקן 122 ובדפוס שונצינו המימרא נמסרת בשם שמואל, ואילו בכ"י המבורג 169, וטיקן 121 ומינכן 95 נזכר רק שמו של רב חנן (ויש חילופי נוסחאות לגבי שם אביו).

³³⁷³ הברייתא הנה מקבילתה של תוספתא חולין ח א.

³³⁷⁴ אמנם קיימים הבדלי נוסח משמעותיים בין עדי הנוסח, אך התיאור של המצבים, שהוא המשמעותי לענייננו, זהה בכלם.

³³⁷⁵ הפיסוק שלי- הפרדתי באמצעות מקף בין הציטוט מלשון הסוגיא לבין הפירוש.

³³⁷⁶ לשון הפירוש המיוחס לרגמ"ה היא "לא אסרו אלא בתפיסה אחת- כלומר בהדי הדדי...אלא כעין תפיסה אחת שמכירין זה את זה."

³³⁷⁷ "אמר ליה רב יימר בר שלמיא לאבבי שני אחים ומקפידין זה על זה מהו אמר ליה יאמרו כל הסריקין אסורין וסריקי בייתוס מותרין..." (חולין קז:).

³³⁷⁸ כלשון הפירוש המיוחס לרגמ"ה על אתר: "הכא נמי יאמרו כל האחים אסורין לאכול על שלחן אחד בשר וגבינה מפני שסתם אחין אין מקפידין זה על זה ואחין המקפידין זה על זה יהו מותרין שמא יבוא הדבר לידי תקלה לפי שכל אדם אין יודעין שמקפידין זה על זה ויהיו מקילין במקום אחר."

³³⁷⁹ תחצו"ל, חלקו השני של סימן ע"ח, עמ' 44. מקור זה נמצא גם במספר מקבילות בספרות דבי רש"י, ונדפס בתשו"ר, סימן שכ"ו, עמ' 336 (יעוין שם לפירוט רשימת המקבילות). הוא הובא גם בכ"י מעש"ר, מס"ד 69, עמ' 102, שורות 4 – 11. יצוין, כי באחת מהמקבילות בספרות דבי רש"י (ספר האורה ח"א, סי' ק"י, עמ' 136, ומשם הועתק לספר הפרדס בציון מקורו מספר האורה, על-ידי המו"ל הראשון של ספר הפרדס בדפוס קושטא (כפי שהעיר ר"ש בובר במבואו לספר האורה, עמ' 7 ו-89), כדרכו להעתיק סימנים מספר האורה) נוסף בתוך המקור גם היתר לאכול מאכלי בשר וחלב על שולחן אחד, אם תהיה מחיצה בין הסועדים. אפטוביצר, ובעקבותיו אלפנביין, טענו כי מדובר בתוספת מאוחרת לגוף הפסק. זאת, מפני שאין הוא נזכר בשאר המקבילות (אפטוביצר- בהערותיו לספר אבי העזרי, סימן קע"ג, עמ' 196, הערה 7 ואלפנביין- תשו"ר, שם, הערה 7. על דבריהם יש להוסיף שהיתר זה אינו מופיע גם במקבילות הבאות: כ"י קיימברידג' האוניברסיטה Add. 667.1, עמ' 64 עמודה ג; פריס הספריה הלאומית HEB.

מי הוא רבו של בעל מקור זה, שעל מנהגו ופסקו הוא מעיד?
א' אפסוביצר וי' אלפנביין זיהו את "רבי" שבמקור זה עם רש"י³³⁸⁰. זאת, בעקבות דברי רבינו אבי"ה: "שוב מצאתי בתשובת רש"י אין מניחים בשר וגבינה על שולחן אחד.³³⁸¹ על זיהוי זה ניתן להעיר³³⁸² שלוש הערות:
א. הלשון שמצטט ר' אבי"ה אינה זהה ללשון המקור בו אנו דנים, אם כי מבחינה תוכנית יש זהות

ביניהם.

ב. דרכו של ר' אבי"ה, כמו זו של חכמים אחרים, לקרוא את שמו של רש"י על כל המקורות

שבספרות דבי רש"י³³⁸³.

ג. ההנמקה העיונית שבמקור זה תואמת לחלוטין את מהלכו של הפירוש המיוחס לרגמ"ה בביאור

הסוגיא.

אין, אפוא, כל הכרח לייחס מקור זה לבית מדרשו של רש"י דווקא, וייתכן מאוד שהוא שייך לבית המדרש בו חובר הפירוש המיוחס לרגמ"ה, כלומר ישיבות אשכנז שלפני תתנ"י³³⁸⁴. עם זאת, אין משמעות הדבר כי הוכח שדעת רש"י הייתה שונה בביאור הסוגיא או בפסיקת ההלכה. על מנת ללבן נקודה זו יש לעיין בפירוש רש"י לסוגיית התלמוד.

ד. פירוש רש"י לתלמוד

בפירושו למסכת חולין, אין רש"י מפרש את המונח "כעין תפיסה אחת", ויש לעמוד על שיטתו מתוך דבריו האחרים. לפי רש"י, המונח "תפיסה אחת" עניינו "בכרך אחד"³³⁸⁵, דהיינו באכילה משותפת מבחינה גופנית. ממילא, נראה כי "כעין תפיסה אחת" אינו אכילה כזו אלא מצב של קירבה פחותה מזו, ללא שיובהר אם הכוונה לקרבה פיזית פחותה או לקרבה נפשית. אולם, מרצף פירושו של רש"י ניתן להעלות כי ההיבט המכריע הנו הקרבה הנפשית. בביאורו לתחילת הברייתא התייחס רש"י רק למימד ההיכרות³³⁸⁶, ואת סיום הסוגיא ("שני אחים המקפידין") פירש כנוגע לריחוק נפשי³³⁸⁷. סביר לפרש כי פירש גם את המונח "כעין תפיסה אחת" במימד הנפשי. יתר על כן, עצם העובדה שרש"י לא פירש מונח זה יכולה ללמד כי סמך על הלומד שיהיה את פירושו ממהלך הסוגיא עצמה³³⁸⁸, כמבואר לעיל. עם זאת, ניתן גם לפרש את כוונת רש"י בצורה הפוכה. רש"י פירש את המונח "תפיסה אחת" כאכילה משותפת ממש, ולפיכך יש לפרש גם את המונח "כעין תפיסה אחת" במישור זה, והכוונה לאכילה משותפת מההיבט הגופני. כך אכן פירש בעל אור זרוע את כוונתו של רש"י³³⁸⁹, אך נראה מדבריו כי הוא גם גרס ברש"י פירוש למונח "כעין תפיסה אחת" שאכן משתמע כהסברו זה³³⁹⁰.

326, עמ' 111 עמודה א; כ"י אוקספורד בודלי (566) Opp. 276, עמ' 11 עמודה ב). לטענה זו ניתן להוסיף גם תמיכה תוכנית. הבסיס העיוני לפסיקת ההלכה שבמקור זה הנה שהמימד היחיד הקובע את האיסור או ההיתר בנידון דידן הנו ההיכרות בין הסועדים ("אבל מכירין אסור"). זאת, אפילו אם הם יושבים בריחוק ("ואפילו הוא עומד בראש השולחן"). אם כן הוא, מה היא התועלת במחיצה?

יצוין עוד, כי הלשון החותמת את המקור "ותנו/ותני עלה לא שנו אלא...את זה" אינה מדויקת, לכאורה, שהרי מדובר בציטוט של מימרא ולא של ברייתא. רק בכ"י מעשר"ר הנוסח הוא "...ואמר"י עלה". נוסח זה אכן מכון היטב לציטוט מימרא, אך דווקא בשל כך נראה כי אין זה הנוסח המקורי, והנוסח הקשה יותר שבשאר המקבילות נכון (על-פי הכלל של lectio difficilior, ויעוין סולובייצ'יק, שו"ת, עמ' 40).

³³⁸⁰ אפסוביצר, שם ואלפנביין, שם, הערה 1.

³³⁸¹ אבי העזרי, סוף סימן קע"ג, עמ' 196.

³³⁸² כבר י' מילר, שטרם ראה את ספר אבי העזרי, הציע לייחס את הפסק לרש"י, אך בצורה מהוססת "אולי הפסקים מרש"י...". זאת, על סמך הדמיון התוכני בין דעת רש"י בעניין צליית לב וכבד עם בשר לבין האמור בפסק הקודם למקור שבפנינו (תחצו"ל, סימן ע"א, עמ' 44 – מה, הערה א). אולם, לשון המקור הנ"ל בעניין צלי דומה יותר דווקא לדרך כתיבתם של החכמים בני המכירי על רבינו יצחק ב"ר יהודה "רבינו הקדוש נוהג כל מעשיו לשם שמים" (יעוין גרוסמן, אשכנז, עמ' 315). אם נסתמך על סמיכות הפסקים זה לזה, כפי שעשה מילר, יהיה בכך דווקא לערער על הייחוס לרש"י. יצוין, כי עדות דומה מופיעה בספר או"ז, ח"א, סוף סי' תס"ב, עמ' 133: "וכן כתוב בתשובות שהיה מנהג של רבי קלונימוס ורבינו יהודה זצ"ל שלא היו שותים באוכלם בשר וגבינה מכוס אחד ואפי' מוחלקין על השולחן אבל איסור ליכא אלא משום הרחקה הי' עושה ואם יאכלו שנים על שולחן אחד זה בשר וזה גבינה צריך שיהא מפה לפני זה ומפה לפני זה להכירא" (על-פי הנוסח בכ"י אמסטדאם). מקור זה נראה כעדות של רבי יקר ב"ר מכיר על מנהגם של רבינו קלונימוס הזקן ורבינו יהודה (על-פי זיהויו של עפשטיין, החסיד, עמ' רמט, הערה 8, מדובר ברבינו יהודה בנו של רבינו קלונימוס, ויעוין עמנואל, ראב"ה, עמ' 48, הערה 189).

³³⁸³ יעוין בן-גדליה, חכמי, עמ' 232.

³³⁸⁴ הדבר תלוי במחלוקת החוקרים (יעוין: תא-שמע, הספרות א, עמ' 38 – 39; גרוסמן, אשכנז, עמ' 169 – 170; בן-גדליה, שם, עמ' 142 – 143).

³³⁸⁵ שם, ד"ה "אלא בתפיסה אחת".

³³⁸⁶ "אלמא דוקא בשאין מכירין זה את זה קאמר" (רש"י, שם, ד"ה "זה בא מן הצפון וכו'")

³³⁸⁷ "כיון דמקפידין שאין זה אוכל משל זה מותר או לא" (שם, ד"ה "מהו").

³³⁸⁸ יעוין תא-שמע, הספרות א, עמ' 42 – 44.

³³⁸⁹ או"ז, ח"א, סימן תס"ב, עמ' 133 "הלכך לפי רבינו שלמה שפי' אלא בתפיסה אחת דהיינו בכרך אחד וכעין תפיסה אחת יש לפרש לפירושו שקרובין זל"ז אז דוקא אסור...ואנן סמכינן על פי רבינו שלמה ועל האי פירוש' בתרא ואוכלין על שולחן אחד זה בשר וזה גבינה ואפילו מכירין זה את זה...".

³³⁹⁰ בתחילת הסימן (שם) מביא האו"ז את לשון הסוגיא ומשלב בתוכה את פירוש רש"י, בדרך כלל לא הבדלה בין לשון הסוגיא ללשון הפירוש. המקום היחידי בהרצאת הדברים בו קיימת תוספת על לשון הסוגיא ועל לשון רש"י היא בנקודה זו בסוגיא, וכך נאמר: "אלא כעין תפיסה אחת שקרובין זה לזה." לשון זו "שקרובין זה לזה" מצוטטת על-ידי האו"ז בהמשך דבריו (שהובאו בהערה הקודמת) בהקדמת המילים "ויש לפרש לפירושו". עולה, אפוא, כי זו הייתה לשון רש"י שעמדה בפניו. על קיומה של גרסה בעלת תוכן זהה, אך לשון שונה, מעידים דברי הריטב"א "פירש"י ז"ל ענין כרך אחד שמכירים זא"ז ואין שום דבר מפסיק ביניהם". (חידושי הריטב"א לחולין, על דף קז; ד"ה "שני

נראה, אפוא, כי לא ניתן להכריע מהי עמדתו ההלכתית של רש"י בנושא זה על בסיס פירושו למסכת חולין. לעומת אי הבהירות שבפירוש למסכת חולין, לכל הפחות על-פי הנוסחאות שבפנינו, הרי שבפירושו לסוגיא במסכת שבת מדגיש רש"י את מימד הקרבה הפיזית יותר מאשר המימד הנפשי³³⁹¹, אם כי אין הדבר כה מוחלט³³⁹². יתא הדבר אשר היא, אין דבריו אלו של רש"י מובאים כלל בדיוניהם ההלכתיים של החכמים שבתורתם מתמקד דיונו. העולה מן המקובץ הנו כי אין מסקנה מפורשת לגבי דעתו של רש"י בעניין אכילת מאכלי חלב ומאכלי בשר על שולחן אחד³³⁹³.

ה. ר' אב"ן

דברים מפורשים בכיוון הפוך מזה של הפירוש המיוחס לרגמ"ה נמצאים אצל רבינו אב"ן: "הבשר והגבינה אין עולין על שולחן אחד אפי' לאכול לשנים אלא על ידי שינוי שיקח מפה אחרת לפניו או דבר אחר דבעינן גם שינוי גם דיעות כדא' בפרק קמא דשבת.³³⁹⁴"

ר' אב"ן מכריע, הלכה למעשה, כי מותר לשני סועדים לאכול מאכלי חלב ובשר על שולחן אחד, ובלבד שיהיה שינוי כלשהו מהסידור הרגיל של הסעודה, כגון מפות נפרדות לכל סועד, שמטרתו לשמש כתזכורת עבור שני הסועדים לדין שאסור להם לאכול זה ממאכלו של זה. הכרעה זו בנויה על ראייה נגזרת מדברי הסוגיא במסכת שבת, תוך פירוש של המונח "שינוי". על-פי פירושו, ביצועו של שינוי כזה כשלעצמו הוא הקובע את ההיתר או האיסור של האכילה בצוותא, ואין כל משמעות להיכרות בין הסועדים או לקרבה נפשית ביניהם, כמו גם להפרדה פיזית ממשית. פרשנות זו למונח "שינוי" נעוצה בדברי הסוגיא עצמה, בה מכוונה מצב של שינוי איש ואשתו בבגדיהם במטה אחת כ- "שינוי". במצב זה אין הפרדה פיזית ביניהם ואף מדובר בהיכרות וקירבה נפשית גדולה, ואף על-פי כן, די בשינוי זה מהמצב הרגיל והשגור על מנת להיקרא "שינוי", ועולה מכאן שזו הגדרת המונח- תזכורת כמניעה מאיסור³³⁹⁵. בהתאם לכיוון זה של הדברים, ולפיו הכול תלוי ב- "שינוי", משמית ר' אב"ן את לשון המשנה ואת המימרא. יתר על כן, אין זכר לדברי הסוגיא במסכת חולין התולה את האיסור במצב של "כעין תפיסה אחת". נראה לומר, שר' אב"ן סבר כי משמעות מונח זה חופפת ליסוד ה- "שינוי" שבסוגיא שבמסכת שבת, ולכן בחר להביא את המונח המוכר והמובן יותר.

יודגש, כי ר' אב"ן אינו מסווג את הכרעתו כחידוש הלכתי שלו³³⁹⁶, אינו מזכיר מנהג שונה ומחמיר³³⁹⁷, ובוודאי שאינו מסתייג מהסתמכות על דבריו שלו בנושא זה הלכה למעשה³³⁹⁸. לאור זיקתו של ר' אב"ן לתורת חכמי אשכנז שקדמו לו ולמנהגי אשכנז הקדומים, ניתן להסיק מהאמור לעיל כי אכן אין מדובר כאן בחידוש הלכתי של ר' אב"ן, לא במישור העיוני ולא במישור המעשי, אלא בדרך פרשנות ופסיקה מקובלת, שהתירה לשני בני אדם המכירים זה את זה לאכול על שולחן אחד מאכלי בשר וחלב, כל שביצעו "שינוי", ולנקודה זו נשוב להלן, במסגרת בירור המנהג בפועל. ר' אב"ן עוסק בעניין זה במקום נוסף: "מצא' שהעוף מותר להעלות עם הגבינה על השלחן ובלבד שלא יגעו הקערות זו לזו ואין מותר אלא בבשר עוף אבל בשר בהמה אסור להעלות וכן מנהג ותורה בכל ישראל.³³⁹⁹" במקור הכתוב שעמד בפני ר' אב"ן³⁴⁰⁰ מוצגת הבחנה הלכתית בין בשר בהמה, שאסור להניחו על שולחן אחד עם מאכלי חלב, לבין בשר עוף, שלגבי די בכלים נפרדים על אותו שולחן. המקור, או ר' אב"ן עצמו³⁴⁰¹, מעידים שהמנהג הקבוע והמבוסס הוא אכן לאסור במקרה של בשר בהמה ומאכלי חלב³⁴⁰². אין כאן כל אזכור להיתר ע"י שינוי במקרה של בשר בהמה, אך נראה שהסיבה לכך היא ההנגדה הקוטבית עם בשר עוף, בו אין צורך בשינוי כלשהו, ולא מאיסור מוחלט במקרה

אכסנאין אוכלין" יתר על כן, צורת הציטוט מלמדת על כך שזו הייתה הגרסא היחידה בדברי רש"י, ואין כלל אזכור לנוסחה בה אין זכר לכל הדברים הנ"ל. מהדיר חידושי הריטב"א לחולין (הרב שילה רפאל) הפנה, בהערה 360 לרש"י ד"ה "אלא", אך בפנינו אין שם לשון זו או דומה לה (בכל עדי הנוסח), וצ"ע.יג.

³³⁹¹ רש"י מפרש את הדחייה לניסיון ללמוד מדין איסור העלאה לשולחן של מאכלי בשר ומאכלי חלב על-ידי סועד אחד, כך: "דליכא דיעות. שני בני אדם שיזכירו זה לזה וה"ה נמי דמצוי לשנויי דליכא שינוי להיכרא ומיהו עדיפא נקט דאפילו דיעות ליכא." (שבת יג, ד"ה "דליכא דיעות"). מדברים אלו נראה כי אפילו באדם אחד, שאין לך קרוב נפשית לאדם יותר מהוא עצמו, יועיל שינוי פיזי מדרך הסעודה הרגילה על מנת להתיר להניח על שולחן אחד מאכלי חלב ומאכלי בשר. בהמשך הסוגיא, מפרש רש"י את דחיית הניסיון ללמוד את הדין מדברי רשב"ג ומימרת שמואל שעליו, כך: "שאוכלין בדרך אכילה" (שם, ד"ה "שינוי ליכא") לעומת "שאיין דרך לישן אלא בקירוב בשר כדכתיב שארה כסותה ועונתה ואמר מר שאר זה קירוב בשר שאם אמר אי איפשי אלא היא בבגדה והוא בבגדו יוציא ויתן כתובה..." (שם, ד"ה "איכא שינוי"). הדגש כאן הוא על הבדל במציאות הפיזית ולא על מימד נפשי.

³³⁹² את דברי רש"י לגבי אדם אחד ניתן גם להבין כמצייגים שתי דרישות- א) שיהיה מדובר בשני אנשים ב) שינוי פיזי מהרגילות. את דברי רש"י לגבי שני בני אדם ניתן לפרש שכל אוכלין יחד על השולחן ה נקרא אוכלין בדרך אכילה, ולא יועיל כל שינוי חלקי בתוך המסגרת זו, בדומה למצב בהרחקות הנדה שם רק שינוי מהותי ומוחלט מתיר.

³³⁹³ כאמור לעיל, לא ניתן להתבסס לצורך בירור עמדת רש"י במקור ההלכתי מהספרות דבי רש"י העוסק בשאלה זו, שכן אין הכרח ליחסו לרש"י דווקא .

³³⁹⁴ אב"ן העזר, סימן רע"א, עמ' 127 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 443 בעמוד שמשמאל לימין).

³³⁹⁵ אמנם, הסוגיא דוחה את השימוש בשינוי זה להתיר שינה משותפת בבגדים של בעל ואשתו הנדה, אך לא מכוח תפיסה אחרת של המונח "שינוי", כי אם על-פי ברייתא שאין די בשינוי.

³³⁹⁶ בניגוד, למשל, להיתרו, להלכה ולא למעשה, לגבי בישול כחל (שם, סימן י"ז, עמ' 15).

³³⁹⁷ כפי שעשה, למשל, לגבי בישול לב (שם, סוף סימן רע"א, עמ' 128).

³³⁹⁸ כפי שהוא, בהדגשה רבה, בעניין כחל.

³³⁹⁹ אב"ן העזר, שם, סימן רע"ז, עמ' 129 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 439 בעמוד שמשמאל לימין). הדברים מופיעים אחרי הלכות דם ומליחה ולפני דיון בהעמדת גבינה בעור הקיבה.

³⁴⁰⁰ זו משמעות המלה "מצאתי", שהרי הסבר בע"פ מוצג במלה "שמעתי".

³⁴⁰¹ אין כל דרך לשונית להבחין בין הציטוט לבין דברי ר' אב"ן. מכיוון שלא מצאתי מקבילה למקור המצוטט לא ניתן לבדוק את הדברים באמצעות השוואת מקורות.

³⁴⁰² כך נלענ"ד להבין את מהלך רצף הדברים.

של בשר בהמה. יהא הדבר אשר יהא, ההבחנה בין עוף לבהמה לא נדונה, ואף לא צוינה כלל, ע"י החכמים שפעלו לאחר ר' אבין³⁴⁰³.

ו. רבי אלעזר ממיץ

בכיוון דומה, אך לא זהה, לזה של ר' אבין, פסע גם ר' אלעזר ממיץ בספר יראים: תולדות בשר בחלב. תנן בכל הבשר כל הבשר אסור לבשל... ואסור להעלותו על השלחן עם הגבינה ותנן רבן שמעון ב"ג אומר לא אסרו אלא תפישה אחת בשלחן אחד, ואין הפסק בין בשר לגבינה אבל אם יש הפסק שאינו עשוי להיות כגון ב' לחמים או כיוצא בהם לא הויא תפישה אחת. וראיה לדבר קצת דאמרינן בע"ז פרק ר"י דהיכא דאיכא גובה ביני ביני מקרי ב' תפישות³⁴⁰⁴.

כר' אבין, רא"ם מכריע, הלכה למעשה, כי מותר לשני סועדים לאכול מאכלי חלב ובשר על שולחן אחד, ובדומה לר' אבין, דברי רא"ם אינם מסווגים כחידוש הלכתי שלו³⁴⁰⁵ אלא כתיאור ההלכה הפשוטה. אולם, שיטתו של רא"ם אינה זהה לזו של ר' אבין. לפי רא"ם, ההיתר אינו נעוץ בשינוי מהרגיל כשלעצמו, אם כי וודאי שהוא מוכרח, אלא יש צורך בהעמדת הפרדה פיזית בין המאכלים³⁴⁰⁶. כל דבר, אפילו לחם נוסף³⁴⁰⁷, די בו כדי להוות הפרדה, ובלבד שלא יהיה חלק מהסידור הרגיל של הסעודה³⁴⁰⁸. המימד של "שינוי" קיים, אפוא, בדבריו, אך הוא משני לצורך בהפרדה פיזית.

ההבדל ההלכתי משתקף גם בראיה שמביא רא"ם לדבריו. הסוגיא במסכת שבת, המדגישה את ההיבט של "שינוי" אינה נזכרת. בהכרעתו מתבסס רא"ם על ראיה נגזרת מובלעת³⁴⁰⁹ מסוגיית התלמוד במסכת חולין, ממנה מצטט רא"ם רק את הברייתא³⁴¹⁰, בתוספת פירוש למונח "כעין תפיסה אחת", ככל הנראה³⁴¹¹. על-פי פירושו, המימד הפיזי לבדו הוא הקובע את ההיתר או האיסור של האכילה בצוותא, ואין כל משמעות להיכרות בין הסועדים או לקרבה נפשית ביניהם. סביר להניח שמקורו של פירוש זה במשמעות המונח "תפיסה אחת", שעניינו, לפי רוב השיטות, קירבה פיזית, וממילא יש לפרש בדרך דומה גם את המונח "כעין תפיסה אחת". בהתאם לפירושו לסוגיא, המתבסס בעיקר על הפרדה פיזית, אין רא"ם מזכיר כלל את מימרת רב חנן, הבנויה דווקא על היסוד הנפשי של ההיכרות בין הסועדים.

את פירושו למונח "תפיסה אחת" תומך רא"ם גם בראיה נגזרת מסוגיית התלמוד במסכת ע"ז (נ), בה נאמר ששת אבנים סמוכות שביניהן יש הפרדה פיזית נחשבות ל-"שתי תפישות" ולא ל-"תפיסה אחת". יודגש, כי סוגיית התלמוד שם אכן עוסקת במונח "תפיסה אחת", אולם זאת במסגרת של בירור הלכה מתחום דיני איסור הנאה מאילים³⁴¹², ואין כל קשר תוכני, בניגוד לזהות לשונית, בין סוגיא זו לנושא נידוננו³⁴¹³. נראה בעליל כי זו הסיבה שרא"ם הכתיר ראיה זו רק כ-"ראיה לדבר קצת", וניכר ממהלך דבריו שלא ראיה זו היא הבסיס לשיטתו, אלא ביאורו לסוגייתנו עצמה.

³⁴⁰³ לא הצלחתי למוצאה גם לפניו, ולכאורה היא נסתרת מהמשניות וסוגיית התלמוד (חולין קג:קד:), שדנונו בתחילת דברינו), בהן מושוים בשר בהמה ובשר עוף (לדעת ב"ה שהלכה כמותם) לעניין זה, אם כי ברור כשמש כי לר' אבין הייתה פרשנות משלו למקור זה המעמידה את שיטתו, ואכמ"ל בעניין זה.

³⁴⁰⁴ ספר יראים (אכילות), סימן ס"ג, עמ' 34 (עמ' 53 עמודה ב בכ"י פריס).

³⁴⁰⁵ בניגוד, למשל, לחידושו בעניין חתיכה נעשית נבילה (ספר יראים, שם, סימן מ"ח, עמ' 14 - 15). רא"ם אינו מציין שמות של חכמים המסכימים עם הדברים או החולקים עליהם, בניגוד, למשל, להמשך דבריו בסימן ס"ג, הן לגבי כחל (עמ' 35 - 36) והן לגבי המתנה בין אכילת בשר לאכילת מאכלי חלב (עמ' 36), ובודאי שאינו מסתייג מהסתמכות על דבריו שלו בנושא זה הלכה למעשה, בניגוד גמור לדבריו בעניין חנין (סימן מ"ח, עמ' 15) ובעניין אכילה בחלב של ביצים גמורות שנמצאו בתרנגולת שנשחטה (סימן ס"ג, עמ' 37 - "...אע"ג שפירש' והתרנו לפי סברא דרב יהודאי גאון עבדינן ומבטלינן סברא דידן כנגד סברא דידה")

³⁴⁰⁶ כפי שכתב החכם המחבר בתו"פ, סימן כ"ד, עמ' 54: "ומורי רבי אליעז' ממיץ פי'...ופירושו איכ' למימ' דגובהה דביני ביני הוי טפי היכרא משינוי." יש צורך ב-"היכר" אך יש צורך שיהיה לו "גובהה" דהיינו שיהווה גם ביטוי של הפרדה פיזית.

³⁴⁰⁷ עיוין בדברים שהביא שם: "...ומה שכתב רבינו ב' לחמים פי' השם חדש דר"ל אחד לאכילה ואחד מונח להכירא להפסק..." (תועפות ראם, שם)

³⁴⁰⁸ זו משמעות המילים "הפסק שאינו עשוי להיות", דהיינו דבר אינו נצרך לסידור הסעודה ואין האדם רגיל להניחו על השולחן בשעת הסעודה.

³⁴⁰⁹ ולא ראיה נגזרת מפורשת, מפני שאין רא"ם מביא את הכרעתו ותומך אותה בפירוש הסוגיא אלא מרצה את פירושו לסוגיא, ומתוכו את המסקנה ההלכתית.

³⁴¹⁰ כפי שהעיר רא"א שיף, לשון ההצעה בפנים היא "ותנן", אך צריך לומר שהכוונה היא "ותניא" מפני שאין זו לשון המשנה אלא לשון הברייתא שבסוגיא (תועפות ראם על אתר, אות ט).

³⁴¹¹ על אף שמהלשון משמע שרא"ם מפרש את המונח "תפיסה אחת" וקובע שכל שלא מתקיים מצב זה מותר לאכול יחד, הרי שאין זה מתאים ללשון הסוגיא שמסבירה כי המונח הקובע הוא "כעין תפיסה אחת." לפיכך, נראה כי רא"ם דלג על המו"מ שבתלמוד, והתכוון לפרש את המונח "כעין תפיסה אחת".

³⁴¹² מובן שאכמ"ל, ולכן יובאו כאן תמצית הדברים בלבד. תוך כדי בירור עניינן של אבנים הנמצאות בקרבת מקום לע"ז ששמה מרקוליס, הובאה, לצורך הצגת קושיא, ברייתא- "רבי ישמעאל אומר שנים בתפיסה לו אסורות שלש אפילו מרוחקות אסורות". על הקושיא השיב רבא: "לא קשיא כאן בתפיסה אחת כאן בשתי תפישות והיכי דמי דאיכא גובהה ביני ביני.", רש"י פירש: "הא דקתני אסורות בתפיסה אחת שאין הפסק בינם למרקוליס...והא דאוקימנא לעיל פלוגתייהו בתוך ד' אמות...בשתי תפישות כדמפרש." (ע"ז, נ, ד"ה "בתפיסה אחת") והוסיף "דאיכא גובהה. תל מפסיק בינם למרקוליס דהו להו כמרוחקות דליכא למימר מיניה נפלו..." (שם, ד"ה "דאיכא גובהה").

³⁴¹³ בסוגייתנו מעורר מצב של "תפיסה אחת" או "כעין תפיסה אחת" חשש תודעת, כלומר קיימת סכנה שיטעו הסועדים ויאכלו זה משל חברו, ואילו בסוגיית ע"ז קיים חשש מציאות-פיזי במצב של "תפיסה אחת", דהיינו שהאבנים נפלו מהאיל.

ז. רבינו אבי"ה

רבינו אבי"ה עסק בנושא ההפרדה בין מאכלי בשר וחלב במסגרת דיונו בהרחקות הנדה מבעלה³⁴¹⁴, בו הוא פוסק כי אסור לבעל לאכול עם אשתו נדה על שולחן אחד, גם אם יש ביניהם הפרדה ויש שינוי מהרגילות. ר' אבי"ה מביא את הסוגיא במסכת חולין כראיה נגזרת להכרעתו זו, על-פי פירושו שמסקנת הסוגיא היא שאיסור האכילה המשותפת של שני הסועדים תלוי בהיכרות, וכל שאינם מכירים זה את זה אין צורך בשינוי³⁴¹⁵. בתוך דבריו קובע ר' אבי"ה, ללא ראיה, כי "כל שאינן מורגלים זה עם זה קרי אין מכירין זה את זה"³⁴¹⁶. מיד לאחר מכן דן ר' אבי"ה בסוגיא במסכת שבת ודוחה, על דרך הפרשנות, את הראיה ממנה נגד שיטתו³⁴¹⁷. על-פי פירושו של ר' אבי"ה, האפשרות שמספיק ב-"שינוי" על-מנת להתיר אכילה משותפת, הן בבשר וחלב והן בנדה ובעלה, היא רק "דחיה בעלמא" ומסקנת הסוגיא אינה כן, ובכל מקרה אין דרך להתיר אכילה משותפת, בשני המקרים, כאשר יש היכרות בין הסועדים.

לאחר המשך הדיון בנושא אכילת נדה עם בעלה, שהוא המוקד והתכלית של דבריו, כותב ר' אבי"ה, לענייננו: וגם קבלתי מרבתי שאוכלים בשר וגבינה יחד על השלחן אפי' במכירין] על ידי שינוי שהיה שם שום דבר גבוה בין הבשר לגבינה להכירה, וראיתם מהכא ומפרק ר' ישמעאל בעבודה זרה דקרי שתי תפיסות גבי מרקוליס דאיכא [גובהה] ביני ביני וי]לפי תפיסה דהכא מהתם ואין הנידון דומה לראיה כדפרישית וכשר הדבר שיאכל האחד במפה לבד בחיקו או על שלחן אחר ולא שאני ראוי לחלוק עליהם אלא הלכה אני דורש וכן נראה לי וקצרו של דבר בשאין מכירים אפי' בלא שינוי מותר ובמכירים אפי' על ידי שינוי אסורים על שלחן אחד....שוב מצאתי בתשובת רש"י אין מניחים בשר וגבינה על שולחן אחד ורבינו אלפסי נמי פסק כבית הלל דאפי' להעלותו על השלחן אסור וכל שכן באכילה וגם רבינו שב"ט נראה לו לאסור³⁴¹⁸.

ר' אבי"ה מציג את דעת "רבתי", ללא זיהוי פרטני. כעיקרון, מהלך הדברים תואם את שיטת רבו, רא"ם, בתוספת נופך מסוים על-פי שיטת זקינו, ר' אב"ן³⁴¹⁹. ההיתר בנוי על הפרדה פיזית עם גובה מסוים, כשיטת רא"ם, ואין די במפות נפרדות, כדעת ר' אב"ן. לעומת זאת, הדגש על חשיבות ה-"שינוי" המשמש ל-"היכרה" הם על בסיס דרכו של ר' אב"ן, כמו גם הראיה ממסכת שבת. ר' אבי"ה מכנה את ראיה זו ממסכת שבת "הכא" כי היא עוסקת בהלכות נדה שהם עיקר עניינו של הדיון. יצוין, כי יש הבדל מסוים בין רא"ם לר' אבי"ה לגבי הצגת הראיה ממסכת ע"ז. בעוד שאצל רא"ם היא מסווגת כ-"ראיה לדבר קצת", הרי שאצל ר' אבי"ה, בתיאור שיטה "רבתי", מוצגת ראיה זו ללא כל הקלשה. ייתכן שהשוני נעוץ בהבחנה בין דברי רא"ם בספרו לבין דרך לימודו לתלמידיו בעניין זה.

להלכה ולמעשה, אין ר' אבי"ה מכריע כדעת "רבתי". את ראיותיהם הוא דוחה בקצרה "ואין הנידון דומה לראיה" ומפנה לתחילת דבריו "כדפרישית". ככל הנראה, הכוונה היא לפרשנותו שעצם ההיתר על-ידי "שינוי" אינו מקוים כלל במסקנת הסוגיא במסכת שבת, וממילא נדחית, על דרך הפרשנות, גם הראיה ממסכת ע"ז. זאת, מפני שר' אבי"ה הסביר בהרחבה שטעמו של איסור האכילה המשותפת הנו "דלאלתר יכול לשכוח ולאכול עם חבירו בשר או גבינה". אם "שינוי" אין בו בכדי לסלק את החשש, כפי שביאר ר' אבי"ה, גם "שינוי" שיש בו הפרדה פיזית אין בו תועלת, וממילא אין מקום להשוות בין ענייננו לבין נושאה של הסוגיא במסכת ע"ז, שבו החשש ההלכתי נובע רק מהקרבה הפיזית של האנשים לאליל³⁴²⁰.

את מסקנתו שלו מנסח רבינו אבי"ה תחילה בלשון של הנהגה טובה "וכשר הדבר", ולא בלשון של פסיקה חלוטה. זאת, ככל הנראה מפאת סמכותם של רבותיו וכדבריו - "ולא שאני ראוי לחלוק עליהם אלא הלכה אני דורש, וכן נראה לי". אך במשפט הבא נקבע שההיתר והאיסור תלוי בהיכרות בין הסועדים ושאיין כל משמעות לשינוי, כשיטת ר' אבי"ה עצמו וללא הסתייגות.

בסוף הסימן, לאחר מסקנת הדיון ההלכתי לגבי נדה, מוסיף ר' אבי"ה שלוש ראיות מן הסמכות כתמיכה נוספת להכרעתו המקורית בעניין בשר וחלב, שלא הייתה מבוססת עליהן³⁴²¹:

³⁴¹⁴ אבי העזרי, סימן קע"ג, עמ' 192 – 196. ר' אבי"ה אוסר לבעל לאכול מקערה אחת יחד עם אשתו נדה אפילו על-ידי שינוי, על-פי דרך לימודו בסוגיות שבמסכת שבת ובמסכת חולין.

³⁴¹⁵ "וראיה לדברי דתן בפרק כל הבשר...אלמא כל היכי דאינם מכירין זה את זה לא גזרינן אע"ג דליכא שינוי..." (שם, עמ' 193 – 194).

³⁴¹⁶ שם, עמ' 194. למקור אפשרי לקביעה זו, יעויין להלן. בהערה 1 לדברי ר' אבי"ה, שם, מציין אפטוביצר לעיין בדברי הרמב"ם והר"ן. מובן מאליו, שלא התכוון כלל לומר שאלו מקורותיו של ר' אבי"ה כאן. הרמב"ם לא הגדיר כלל מהי היכרות בנידון דידן, אלא רק נמק את ההיתר "מפני שאין זה גס לבו בזה כדי שיאכל עמו" (הלכות מאכ"א, פ"ט הכ"א), ונימוק זה כשלעצמו אינו מכריח דרישה ל-"מורגלים זה עם זה", אם כי הוא אינו שולל זאת. לשונו של הר"ן היא "אבל מכירין זה את זה". דמותו שרגילין זה בזה חיששין שמא יתן לחברו... (בפירוש להלכות הרי"ף למסכת חולין, לח. לדפי הרי"ף). פירוש זה אכן דומה מאוד לדברי ר' אבי"ה, אך בוודאי שהר"ן, שפעל (בספרד) יותר ממאה שנים אחרי ר' אבי"ה, לא היה מקורו של ר' אבי"ה.

³⁴¹⁷ אין בשלב זה של דברי ר' אבי"ה ציון כי זו ההכרעה והראיה של זקינו ר' אב"ן. ייתכן שר' אבי"ה לא ציין זאת מפאת כבודו של זקינו, שהרי לפי פירושו ר' אבי"ה עולה שר' אב"ן התיר פעולה אסורה.

³⁴¹⁸ אבי העזרי, שם, עמ' 195-196, בהשמטת החלק העוסק בדיני נדה בלבד.

³⁴¹⁹ כך עולה גם מהרשימה של רבותיו הראשונים המופיעה בהערה 6 של אפטוביצר, שם. אם ננפה את המקורות המאוחרים לר' אבי"ה, את בני זמנו ואת חכמים שכתביהם לא היו מוכרים לו (דהיינו הראב"ד), יישארו רק פירוש רש"י לתלמוד, המקור ההלכתי מהספרות דבי רש"י, ר' אב"ן ורא"ם. השיטה שמציג ר' אבי"ה אינה מופיעה, במפורש, בפירוש רש"י לתלמוד ובספרות דבי רש"י ונותרו, אפוא, רק ר' אב"ן ורא"ם.

³⁴²⁰ ואכן ר' אבי"ה אינו נזקק למונח "כעין תפיסה אחת" בהצגת פירושו שלו לסוגיא. יצוין, כי ההסבר בפנים שונה מזה של אפטוביצר בהערותיו על אתר (הערות 10 – 13). לפי אפטוביצר, ר' אבי"ה דוחה את הראיה מעניין נדה לעניין בשר בחלב, ואינו מתייחס כאן כלל לראיה ממסכת ע"ז. לעניין הפירוש בפנים מסתבר יותר בלשונו של רבינו אבי"ה.

³⁴²¹ אבי העזרי, שם, עמ' 196. ר' אבי"ה מקדים את הלשון "שוב מצאתי" לראיה הראשונה מבין השלוש, וייתכן שכוונתו לומר ששני המקורות הבאים (הרי"ף ודעת רבינו שב"ט) היו ידועות לו גם לפני כן. אולם, נלעני"ד שראיות אלו לא היה חלק בעצם ההכרעה המקורית של ר' אבי"ה. זאת, מפני שאם לא כן הוא, אז הסדר ההגיוני מחייב לכלולם בדיון המקורי בנושא, לאור העובדה שהסימן כולו ממוקד בהלכות נדה והדיון בנושא בשר וחלב הנו חלק הכרחי ממנו הנצרך לשם ההכרעה בנושא נדה. הפסיקה בנושא בשר בחלב לגופו הובאה כאן רק אגב הדיון העיקרי, בשל מהלך הסוגיא במסכת שבת, ואין, אפוא, כל סיבה לפצל את הבאת הראיות בנדון זה לשני חלקים. הבאת הראיות האלו רק

א. בתשובת רש"י נפסק שאין להניח בשר וגבינה על שולחן אחד³⁴²².

ב. הרי"ף³⁴²³ פסק כמו בית הלל שאסור להעלות על השולחן בשר וגבינה, ואם כן ק"ו שאין לשני סועדים לאוכלם יחד³⁴²⁴.

ג. גם לרבי שמואל בר נטרונאי, דודו של ר' אבי"ה, נראה כי יש לאסור³⁴²⁵.

רבינו אבי"ה שב ועוסק בנושא זה, בקיצור וברמז, גם בחיבורו על מסכת חולין: "רשב"ג אומר...אמר שמואל...ואפילו שני אחים...ולא אסרו אלא כעין תפיסה אחת ובשינוי (ודעת) [ודיעות]³⁴²⁶ פי' בהלכות נידה³⁴²⁷ אמנם, אין וודאות לגבי נוסחם המדויק של דברי רבינו אבי"ה³⁴²⁸, אך די בעצם ההפניה לדיונו בהלכות נדה ללמדנו שר' אבי"ה לא חזר בו משיטתו ומהכרעתו, כפי שפורטו לעיל.

ח. תלמיד רא"ם

בספר הליקוטין האשכנזי, שפורסם ע"י א' קופפר, נשתמר דיונו של חכם נוסף מתלמידי רא"ם³⁴²⁹, אולי רבינו שמחה משפירא³⁴³⁰, שהכרעתו זהה לזו של ר' אבי"ה וגם הוא מציע אותה בביטוי של ענווה שאין בו פסיקה חלוטה "וסבורני" ואילו מהלך דבריו דומה אך אינו זהה.

תחילה מפרש החכם המחבר, כפי שפירש גם ר' אבי"ה, שההיתר על-ידי "שינוי" אינו מקוים במסקנת הסוגיא במסכת שבת, ואין כלל היתר לאכילה משותפת³⁴³². פירוש זה מוצע ללא ציון עמדה נוגדת³⁴³³. לאחר מכן, מבאר החכם המחבר את מסקנת הסוגיא במסכת חולין. לפי פירושו, המונח "תפיסה אחת" עניינו שותפות ממונית בין שני הסועדים, על-פי ההשוואה למונח "תפיסת הבית"³⁴³⁴, ואילו "כעין תפיסה אחת" היא "כעין שותפות שיש להם קירוב דעת זה אצל זה"³⁴³⁵. קיים דמיון בין פירוש זה לבין מהלך הדברים בפירוש המיוחס לרגמ"ה, אלא שכאן האיסור מותנה ב-"קירוב דעת" בין הסועדים³⁴³⁶ ואילו שם די בהיכרות. יודגש, באשר לפירוש המונח "תפיסה אחת", החכם המחבר הוא

אחרי סיום הדיון בנושא אכילת הנדה עם בעלה מסתבר יותר בהנחה שהן הובאו כנספח, אגב הבאת תשובת רש"י, שאכן לא עמדה בפני ר' אבי"ה בעת ההכרעה המקורית בנושא בשר בחלב.

³⁴²² בעניין זיהוי בעליה של תשובה זו, יעויין בהרחבה לעיל.

³⁴²³ רבינו אבי"ה השתמש רבות בספרו של הרי"ף (אפטוביצר, מבוא, עמ' 92; תא-שמע, קליטה, עמ' 195. יצוין, כי בדבריו של תא-שמע, שם, נפלה, כנראה, טעות דפוס, שכן ר' אבי"ה לא היה תלמידו של רבי יהודה שירליאון, ורבי משה מקוצי לא היה תלמיד של ר' אבי"ה).

³⁴²⁴ יעויין בהערה 9 של אפטוביצר, שם, שהסתפק במשמעותה של ראייה זו, שכן בית הלל במשנה והרי"ף בעקבותם, עוסקים באדם אחד ולא בשני סועדים, והציע פירוש אפשרי לכוונת ר' אבי"ה. לעני"ד נראה שר' אבי"ה, לעיל, כבר פירש כי למסקנת הסוגיא במסכת שבת אין כל הבחנה בין יחיד לבין שנים (אם הם מכירים זה את זה), ולשיטתו אין ככל קושי ללמוד ק"ו מאיסור העלאה על-ידי יחיד לאיסור אכילה על-ידי שנים.

³⁴²⁵ ר' אבי"ה אינו מוסר את נימוקיו של ר' שבי"ט, ולכן לא הובאה שיטתו בנפרד בפנים.

³⁴²⁶ על תיקון זה של ר' דוד דבליצקי (המהדיר) יעויין להלן.

³⁴²⁷ אבי העזרי, סימן אלף וק"ח, עמ' קכד. הציון של הסימן נוסף ע"י המהדיר, ולכן אפטוביצר, בהוספות והערות לסימן קע"א (לעיל) מציין לסימן אלף וק"ז (במהדורת מכון הרי פישל ההערה נמצאת בסוף הכרך, עמ' 504 - 505).

³⁴²⁸ אפטוביצר (שם) מצטט כך את לשון רבינו אבי"ה כאן: "כעין תפיסה אחת ודע פירושו בהלכות נדה". לפי נוסח זה, אין ר' אבי"ה מזכיר את עניין השינוי, שאכן אינו מופיע בסוגיא במסכת חולין, ולגבי "כעין תפיסה אחת" הוא מפנה לדבריו בהלכות נדה. אולם, הנוסח המצוטט בהערות זו הנו ע"פ כתבי היד בהם השתמש, הנחותים מכתב יד בית הדין דלונדון מס' 11, שלא עמד בפניו ובו השתמש ר"ד דבליצקי כבסיס למהדורתו (כפי שכתב ר"ד דבליצקי, שם, עמ' וז-). לעומת זאת, לפי הנוסח במהדורת ר"ד דבליצקי (לפני תיקונו) "ולא אסרו אלא כעין תפיסה אחת ובשינוי ודעתי פי' בהלכות נדה" נראה כי ר' אבי"ה ציטט את לשון מסקנת הסוגיא ואז ציין כי עניין ה-"שינוי", שאינו מופיע בסוגייתנו, מתפרש בדיונו בהלכות נדה. באשר לנוסח שאחרי תיקון המהדיר "ובשינוי ודיעות פי' בהלכות נדה" אף הוא מתפרש בכיוון זה, שכן בסוגיא בשבת אכן נזכרו הן "שינוי" והן "דיעות".

³⁴²⁹ תו"פ, סימן כ"ד, עמ' 53 - 54.

³⁴³⁰ קופפר, בהערה 17 שם, כותב "כנראה שפסק זה שייך לר' שמחה בן שמואל משפירא שהיה תלמידו של ר"א ממיץ...". (יעויין: אפטוביצר, מבוא, עמ' 412; אורבך, בעה"ת, עמ' 341; ריינר, תלמידים, עמ' 111) ייתכן, שהטעם לזיהוי זה, שאינו מנומק בידי המהדיר, הוא שהחכם בעל סימן זה משתמש פעמיים בביטוי "סבורני", האופייני לרבינו שמחה (תו"פ, עמ' 180, הערה 1) ובספר ליקוטין זה יש בלאו הכי סימנים רבים מתורת רבינו שמחה (כמפורט בעמ' יב של המבוא). מכיוון שאין ראייה מוכרחת לזיהוי זה, לא נקטנו בו בדיונו בפנים אלא השתמשנו בביטוי "החכם המחבר".

³⁴³¹ "וסבורני דשני בני אדם המכירין זה את זה דאין מקפידין זה על זה אסורי' לאכול על שלחן אחד זה בשר וזה גבינה ואין להם היתר לא בשינוי ולא בגובהה" (שם, עמ' 54). עניין ההקפדה מקורו בשאלת הגמרא במסכת חולין לגבי שני אחים המקפידים זה על זה. לגבי שני אחים הכריעה הגמ' לאיסור, כי המצב הרגיל הוא היעדר הקפדה, ומחבר מקור זה דייק מהעובדה שהשאלה הייתה דווקא על שני אחים שבמקרה של מי שאין מצב רגיל של קירבה, תהיה משמעות להקפדה ההדדית. ייתכן שכן סבר גם ר' אבי"ה, לעיל, ולכן קבע ש"מכירין" היינו "רגילין".

יצוין, כי אם אכן רבינו שמחה הוא החכם המחבר והביטוי "וסבורני" אופייני לו (כדעת קופפר), אין כאן הסתייגות ממוחלטת ההכרעה אלא דרך ענווה.

³⁴³² שם, עמ' 53 - 54. החכם המחבר מביא את המשנה ואת מימרת שמואל, המובאות בסוגיא במסכת שבת, כמו גם את מסקנת הסוגיא שם, לשיטתו, ומבאר את המסקנה כאמור בפנים.

³⁴³³ דהיינו עמדת ר' אב"ן, כמפורט לעיל. אין דרך להוכיח בצורה חד משמעית שהחכם המחבר הכיר שיטה זו, אולם נראה לעני"ד שהוא הכיר אותה, שהרי זה היה מנהג הרווח בזמנו, כמפורש בספר או"ז, ח"א, ס"י תס"ב, עמ' 133, וכמפורט להלן בפנים.

³⁴³⁴ מונח זה מופיע בסוגיית התלמוד במסכת ב"ב קלז: , כפי שהעיר א' קופפר (תו"פ, שם, הערה 9).

³⁴³⁵ תו"פ, עמ' 54, ליד הערה 10.

³⁴³⁶ כשיטת החכם המחבר ור' אבי"ה שאין די בעצם קיומה של היכרות בין הסועדים על מנת לאסור.

הראשון מבין החכמים שבדבריהם עסקנו שביארו באופן שאינו עניין כלל לקרבה פיזית, ואף תמך את דבריו בראיה, ובכך חזק את הפירוש הנפשי למונח "כעין תפיסה אחת"³⁴³⁷. את פירושו שלו מנגיד החכם המחבר, במשמעו, עם זה של רבו רא"ם³⁴³⁸, המובא בייחוס מפורש ובצירוף הראיה הנגזרת ממסכת ע"ז³⁴³⁹. יצוין, כי החכם המחבר מבהיר שבדעת רא"ם אכן ניתן לומר שצריך הפרדה ממשית ולא די בשינוי כלשהו מהרגילות, אלא שהוא דוחה את עצם פירושו של רא"ם, על בסיס פרשנותו שלו לסוגיא במסכת חולין³⁴⁴⁰.

החכם המחבר מוסיף שתי ראיות נגזרות חדשות לשיטתו:

א. סוגיא במסכת כתובות, ממנה עולה, לפי פירושו, שאין חשש שבת ישראל המאורסת לכהן תאכיל

למשפחתה מאכלי תרומה, האסורים למי שאינו כהן, רק אם אינם אוכלים עמה על שולחן

אחד³⁴⁴¹.

ב. סוגיא מהתלמוד הירושלמי במסכת חלה, ממנה עולה שמותר לכהן לאכול חלת חו"ל בשולחן

אחד עם יהודי אחר שאינו כהן, מפני שחלת חו"ל בטלה ביחס של אחד לאחד³⁴⁴². מכאן, שלא

יהיה היתר כזה במקרה של דבר מאכל שיש צורך ברוב על מנת לבטלו, מחשש לתערובת ולאכילת

המאכל האסור לו.

ט. ראב"ה

ראב"ה כלל בכ"י מעש"ר שני מקורות בנושא דיונו³⁴⁴³, המשקפים שתי שיטות חלוקות. בתוך ליקוט הלכות ופסקים הנוגעים למסכת ע"ז, מתאר ראב"ה את פסיקתו של רא"ם בעניין זה ומלווה אותה בהערה שלו:

הרי"ר אליעז' ממיץ דייק מההיא דאמרי' עמו בתפיסתו מכאן יש ללמוד שבשר וגבינה נאכלין על שולחן אחד

בהפסקת לחמים וקנקנים בגובה דמיכר ההפרש דאמ' פ' כל הבשר לא אסרו אלא כעין תפיסה אחת ואין נר'

הפסק בלחמים לפי שדרך העולם לתת לחמים על שולחן³⁴⁴⁴

ניכר ברורות כי אין כאן ציטוט של לשונו של רא"ם, ונראה כי אלו תמצית דבריו של רא"ם בעניין זה, כפי שביארם לתלמידיו בעל-פה. אין מדובר בשוני סגנוני ולשוני גרידא, אלא גם בשני הבדלים מהותיים בין דעת רא"ם בספרו לבין דברי ראב"ה בשמו. ראשית, רא"ם פסק שאין די בהפרדה פיזית, אלא צריך שהחפץ המפריד לא יהיה דבר שהוא חלק מהסידור הרגיל של הסעודה, ואילו כאן הדרישה המפורשת היא רק להפרדה פיזית שגובהה ניכר³⁴⁴⁵. שנית, הראיה ממסכת ע"ז הוגדרה בספר יראים כ"ראיה לדבר קצת" והובאה, כמעין אסמכתא, רק אחרי הרצאת ההלכה, ואילו כאן היא מוצגת כמקור להכרעתו של רא"ם "מכאן יש ללמוד", ובגינה אף כלל ראב"ה את הנושא במיקום זה, על-פי סדרה של מסכת ע"ז. חשיבותה המכרעת של הראיה, עולה על זו שמצאנו אצל רבינו אבי"ה ותלמיד רא"ם, ובוודאי שאינה תואמת את דברי רא"ם בספרו.

הערות של ראב"ה על דברי רא"ם מראה, לכאורה, כי הוא מסכים עמו בעיקר ההכרעה ההלכתית, שניתן להתיר אכילת בשר וגבינה על שולחן אחד, לשני סועדים, על-ידי הפרדה פיזית. אולם, ראב"ה דורש גם שינוי מסדר הסעודה הרגיל, ולפיכך הוא חולק על השימוש בלחם לביצוע ההפרדה³⁴⁴⁶. מבחינה עקרונית, עולה כי יש זהות בין דעת ראב"ה לדעת רא"ם עצמו בספר יראים, כאמור לעיל, וכל המחלוקת נוגעת לשאלה הפרטית של התאמת הלחם לתפקיד ההפרדה³⁴⁴⁷. יתר על כן, ראב"ה אינו משיג גם על הראיה ממסכת ע"ז, וממילא נראה שאף היא מוסכמת עליו.

³⁴³⁷ הסבר זה למונח "תפיסה אחת" מובא באו"ז, ח"א, סימן תס"ב, עמ' 133, כ-י"ש מפרשים".

³⁴³⁸ המחבר אינו מציג את דברי רא"ם עם ביטוי של ניגוד כגון "אבל" אלא כך "ומורי רבי אליעז' ממיץ...", וככל הנראה אין זו וו החיבור אלא וו הניגוד.

³⁴³⁹ למרות שרא"ם עצמו כינה זו רק כ-"ראיה קצת".

³⁴⁴⁰ אמנם הדחייה מנוסחת בקצרה - "...ופי' מורי לא מסתבר", ללא נימוק מפורש בצדה, אך כל מהלך הדברים מעיד שטעם הדחייה הוא כמבואר בפנים.

³⁴⁴¹ כתובות נז: ויעיין בהערות 9 – 10 של המהדיר (תו"פ, שם), שהראיה מסוגיא זו בנויה דווקא על פירוש החכם המחבר לסוגיא, השונה מזה מפירוש רש"י על אתר.

³⁴⁴² חלה ד: ח, שם מביא ר' זעירא ראה לכך ששיעור ביטול חלת חו"ל הוא ביחס של אחד לאחד מדין המשנה המתירה לכהן לאוכלה על שולחן אחד עם מי שאינו כהן.

³⁴⁴³ יצוין, כי פסקת המסקנה ההלכתית של ר' אבי"ה בהלכות נדה צוטטה ע"י ראב"ה במעש"ר הנדפס, סי' קע"ז, עמ' מד.

³⁴⁴⁴ כ"י מעש"ר, מס"ד 7, עמ' 795, שורה 44 – 96 שורה 2.

³⁴⁴⁵ עם זאת, מהדיון להלן בפנים בהשגת ראב"ה על רא"ם עולה שלפי שיטת ראב"ה כללה דעת רא"ם, במובלע, גם מרכיב של שינוי מהרגילות.

³⁴⁴⁶ יצוין, כי ניתן לנקד את המלה "הפסק" בשתי דרכים - הפסק או הפסק, אך אין לאפשרויות אלו השלכה לענייננו, שכן ההסבר בפנים מתיישב לפי שתי הקריאות.

³⁴⁴⁷ מלשון ראב"ה נראה כי לא היה מסכים לשימוש בלחם גם אם הייתה עומדת בפניו דעת רא"ם בספרו, שהתנה זאת בכך שיהא מדובר בלחם נוסף מהרגיל. זאת, מפני שלדעת ראב"ה "דרך העולם לתת לחמים על שולחן", ואם כן כל מספר של לחמים לא יהווה שינוי מהרגילות. עם זאת, ייתכן שכונת לשון הרבים היא שדרכו של כל אדם לתת לחם אחד על שולחן, וממילא הנחת לחם נוסף על השולחן תועיל.

יצוין, כי רבינו יצחק ב"ר משה פסק, על-פי המנהג, שניתן להתיר אכילה משותפת ע"י הפרדה, אך הסתפק "מיהו בלחם אין מסתברא שיהא זה היכרא כי הוא הנאכל או שמא אפי' בלחם הוי היכרא וכגון שאין אוכלין מזה הלחם שיש להם לחם אחר..." (או"ז, ח"א, סי' תס"ב, עמ' 133). האפשרות להתיר בלחם נוסף על הלחם המשמש לאכילה מופיע כבר בדברי רא"ם בספר יראים, אך מדברי האו"ז משתמע שזה הוא סיוג אפשרי לשיטה זו, וייתכן שגם לגבי האו"ז ניתן לשער כי הכיר את שיטת רא"ם, כפי שלמדנו לתלמידיו (שהיו רבותיו של בעל או"ז) בע"פ, כפי שהצענו לעיל בפנים.

לעומת זאת, בתוך עיקר הליקוטין הנוגעים להלכות איסור והיתר, הביא ראב"ה במלואו את המקור ההלכתי שמתחצול ומתפצלת דבי רש"י, האוסר אכילה משותפת של בשר וגבינה על שולחן אחד, אם שני הסועדים מכירים זה את זה³⁴⁴⁸. ניתן היה לומר כי מדובר, שוב, באופיו של כ"י מעש"ר כספר ליקוטין המכיל מקורות שונים וסותרים, גם כאלו שראב"ה אינו מסכים להם. אולם, עיון בספר רקח מלמד שאין הדבר כן. בספר רקח כתב ראב"ה מפורשות: "ואסור לאכול לזה בשר ולזה גבינה על שולחן אחד. בתפיסה אחת כשמכירים זה את זה"³⁴⁴⁹. "האיסור הוא מוחלט ומוצמד לו ראייה נגזרת, דהיינו פירוש למונח "תפיסה אחת"³⁴⁵⁰ שבסוגיא במסכת חולין. פירוש זה תולה את ההיתר והאיסור כולו אך ורק בהיכרות בין הסועדים והוא זהה מילולית לפירוש המיוחס לרגמ"ה בסוגיא³⁴⁵¹, ותואם את מנהג חכמי אשכנז הקדמונים³⁴⁵² ואת הנהגתו המעשית של רבינו קלונימוס הזקן, מאבותיו של ראב"ה (אך לא דווקא כהכרעה הלכתית)³⁴⁵³. נראה שניתן ליישב את הסתירה בין דברי ראב"ה בכ"י מעש"ר לבין פסיקתו בספר רקח. ההכרעה שבספר רקח משקפת את דעתו של ראב"ה עצמו, ואילו ההערה על דברי רא"ם היא על-פי הנחותיו של רא"ם³⁴⁵⁴. הסבר זה מתיישב גם עם אופיו הכללי של כ"י מעש"ר כספר ליקוטין שאינו משקף בהכרח את דעת ראב"ה עצמו³⁴⁵⁵.

י. צרפת

בעוד שבירוריהם של חכמי אשכנז בדורו של ראב"ה סבבו בעיקר סביב הכרעתו של רא"ם, הרי שבספר התרומה, המייצג את תורת צרפת מבית מדרשו של הר"י הזקן, הוצגו הדברים על-פי כיוון הזהה לזה של ר' אב"ן³⁴⁵⁶.

יא. המנהג הנוהג בפועל

החכמים חלקו בפסיקת ההלכה, אולם המנהג הרווח היה להתיר אכילה משותפת ע"י הפרדה ו/או שינוי. על מנהג זה העיד רבי יצחק ברבי משה בספרו אור זרוע כי הוא "מנהגינו", ועסק בהתאמתו לדעות השונות³⁴⁵⁷. מוצאו של רבינו יצחק היה מבוהמיה, הוא למד באשכנז ובצרפת, ופעל בווינה שבאוסטריה. מכיוון שאין בדבריו כל הבחנה בין מנהגי המרכזים התורניים השונים בעניין זה, ניתן להסיק שעדותו נוגעת לאשכנז, לצרפת, לבוהמיה ולאוסטריה³⁴⁵⁸.

³⁴⁴⁸ כ"י מעש"ר, מס"ד 69 עמ' 102 ג, שורות 4 – 11. וללא התוספת שבחלק מהמקבילות שהכניסו לתוך מקור זה היתר ע"י הפרדה, כמפורט לעיל.

³⁴⁴⁹ ספר רקח, בתוך סימן תס"ט, עמ' שט (הציטוט בפנים הוא על-פי הנוסח שבכ"י פריס, עמ' 178, עמודה ב), העוסק בעיקר בהרחקות והפרדות בשר וחלב. יצוין, כי בכ"י פריס מופיע משפט זה בתוך "גליון" ארוך בסוף הסימן, בכתב יד קטן יותר ובעימוד שונה, אך מהדבק הדברים והקשרם נראה שאלו דברי ראב"ה עצמו. אך יעויין אורבך, בעה"ת, עמ' 396, הערה 57, הרואה בהערה זו המופיעה לאחר הציון "גליון", תוספת גיליון של אחד מתלמידי ראב"ה-ה והכוונה בציון "מורי" היא לראב"ה עצמו. יהא הדבר אשר יהא, מדובר בתורתו של ראב"ה, בין בשמו ובין בשם חכמים קודמים.

³⁴⁵⁰ לכאורה היה צריך להיות "כענין תפיסה אחת", כי זו, מסקנת הסוגיא, ויעויין לעיל לאי בהירות מקבילה גם בספר יראים.

³⁴⁵¹ אמנם, אין כאן ראייה ניצחת לכך שראב"ה השתמש בפירוש זה כאן, שכן זו לשון הפירוש המתבקשת לפי שיטה זו, ולכן ניתן לומר שראב"ה ניסח אותה באופן עצמאי ללא תלות בפירוש המיוחס לרגמ"ה.

³⁴⁵² יעויין בדיון לגבי המקור בתחצול, לעיל.

³⁴⁵³ יעויין העדות שבספר או"ז, לעיל, ממנה עולה שרבינו קלונימוס נהג כן כהחמרה אישית בלבד ולא כהכרעה הלכתית מעיקר הדין, כפי שהוא אצל ראב"ה, ויעויין עמנואל, ראב"ה, עמ' 48, הערה 189, לגבי הקשר המשפחתי בין רבינו קלונימוס הזקן וראב"ה.

³⁴⁵⁴ ניתן לסכם את טיעונו של ראב"ה כך- על כורחנו, יש גם צורך במימד תודעתי כלשהו ואין די בהפרדה פיזית גרידא, כפי שעולה מהצורך שההפרדה הפיזית תהיה ניכרת. אם כך הוא, לא תועיל הפרדה בלחמים, שהנחתם על השולחן היא מעשה שבשגרה הרגילה, ואינה ניכרת מבחינה תודעתית.

³⁴⁵⁵ אין כאן משום טיעון מעגלי (דהיינו כ"י מעש"ר הוא ספר ליקוטין כי באות בו דעות שאינן כראב"ה, ומנין שכן הוא- כי הרי בספר ליקוטין אין המקורות משקפים את דעת החכם המלקט), מפני שאופיו של כ"י מעש"ר כספר ליקוטין מוכח מניתוח של רובם המכריע של המקורות המובאים בו.

³⁴⁵⁶ כך נאמר שם (הלכות נדה, סימן צ, עמ' 47) – "שהרי ב' בני אדם המכירים זה את זה אסורים לאכול על שולחן אחד זה בשר וזה גבינה אלא אם כן איכא שינוי והפסק להיכרא כדפרישנא לעיל" (על-פי הנוסח בכ"י לונדון, ובכ"י לונד יש שנויי סגנון) ולעיל שם מצוטטת ומפורשת בהרחבה הסוגיא במסכת שבת, תוך הדגשת עניין ה-שינוי.

³⁴⁵⁷ לא ננתח את דבריו לגופם בפנים, מפני שחכם חשוב זה פעל בדור אחרי ראב"ה, אלא נביאם כאן (עם מעט סימני פיסוק שלנו) ונעיר מספר הערות הנוגעות לענייננו (בגוף הדברים בסוגריים מרובעות): "רשב"ג אומר שני אכסנאים [כאן מובאת הסוגיא במסכת חולין עם פירוש רש"י, בצורה שונה מפירוש רש"י שלפנינו, כמפורט לעיל]...הלכך לפי רבינו שלמה [לפי הנוסח שבפני בעל או"ז, המדגיש את המימד של קירבה וריחוק פיזיים]...יש לפרש לפירושו שקרובין זל"ז אז דוקא אסור- אתי שפיר מה שנוהגין להפסיק בין אוכל בשר לאוכל גבינה על שלחן אחד בלחם או בשום דבר שיהי' שם היכרא קצת. אבל י"מ [כאן מובא פירוש הסוגיא במסכת חולין ע"פ החכם המחבר בתו"פ, לעיל]...ולפ"ז אין ליישב מנהגינו כי ודאי יכול להיות שלא יועיל שום הפסק [כפי שאכן נפסק בתו"פ, שם]. ושמה מ"מ נוכל לחלק בין שולחנות שלהם שהיו קטנים מאוד לשולחנות שלנו שהם גדולים הרבה [ולכך הוא מביא ראייה מפסיקת הר"י הזקן בהלכות נדה שאכן התיר אכילה משותפת על שולחן אחד, בצירוף תנאי הרחקה מסוימים, בשל הבדל בין השולחנות. יודגש, כי החילוק בין סוגי השולחנות אינו מופיע אצל החכמים שבדבריהם עסקנו בפנים, ומדברי האו"ז עצמו עולה שגם ר"י הזקן לא יישם אותו לענייננו]...ועוד י"מ [כאן מובאת דעת רא"ם בצורה דומה לדרך שהובאה אצל תלמידיו ובצירוף הראיה ממסכת ע"ז, כדלעיל בפנים]...ואנן סמכי' על פי' רבינו שלמה ועל האי פירוש' בתרא ואוכלין על שולחן אחד זה בשר וזה גבינה ואפילו מכירין זה את זה ואפילו האחין שאין מקפידין זע"ז [שלגביהם יש קירבה נפשית רבה] ועושים היכרא ביניהם בשום דבר [כאן מופיע הדיון על ההפרדה בלחמים, שהוא לעיל]...וכ"כ בתשובות שהי' מנהג של רבינו קלונימוס ורבינו יהודה זצ"ל שלא היו שותים באוכלם בשר וגבינה מכוס אחד ואפי' מוחלקין על השלחן אבל איסור ליכא אלא משום הרחקה הי' עושה. ואם יאכלו שנים על שלחן א' זה בשר וזה גבינה צריך שיהא מפה לפני זה ומפה לפני זה להיכרא. (או"ז, ח"א, סי' תס"ב, עמ' 133)

³⁴⁵⁸ יעויין פוקס, או"ז, עמ' 25, לדרכו של רבינו יצחק להעיר ולדון על הבדלי מסורות ומנהגים.

לעדות מפורשת זו שבספר אור זרוע, מהדור שאחרי ראב"ה, ניתן להוסיף ראיות משתמעות נוספות מדברי החכמים שנדונו לעיל:

א. במקור ההלכתי שבתחצו"ל נאמר כי "אין ר' מניח". עצם ההדגשה על מנהגו של "רבי" בעניין זה רומזת שאין זה המנהג הרווח, שהרי אם היה זה המנהג הרווח מה התחדש בציון מנהגו של "רבי" ³⁴⁵⁹.

ב. הרצאתו הרצופה של ר' אב"ן, המתירה אכילה משותפת ע"י שינוי, ללא ציון דעה חולקת ומנהג נוגד, מלמדת, לכל הפחות, כי המנהג המקל היה מנהג מקובל, אם כי לאו דווקא בלעדי, וכן הוא לגבי רא"ם.

ג. ר' אב"ה עוסק באיסור אכילה על שולחן אחד, הן לגבי נדה ובעלה והן לגבי שני אנשים, זה אוכל בשר וזה אוכל מאכלי חלב ³⁴⁶⁰. לגבי נדה ובעלה הוא מעיד שהמנהג לאיסור אכילה על שולחן אחד, ולא יועיל לכך שינוי מסדר הסעודה הרגיל ³⁴⁶¹. לעומת זאת, אין כל עדות, ואף לא אזכור, לגבי המנהג בעניין בשר וחלב.

30. המתנה בין אכילת בשר לבין אכילת חלב ³⁴⁶²

א. מקור הדין ורקע הלכתי

כללי היתר לאכילת מאכלי חלב אחרי מאכלי בשר, ולהפך, נזכרו ונדונו, בקצרה, בסוגיית התלמוד הבבלי במסכת חולין (קד:–קכ: ³⁴⁶³). אולם, קיימים כיוונים שונים בין חלקיה השונים של הסוגיא ³⁴⁶⁴, ולפיכך נחלקו רבותינו הראשונים בפירושן של המימרות וביחס ביניהן ³⁴⁶⁵, ולמחלוקת הפרשנית קיימת השלכה מהותית לגבי דרכי ההיתר, הלכה למעשה, של חלב אחרי בשר ולהפך.

ב. שיטת רש"י לגבי בשר וחלב

בפירושו לתלמוד, פירש רש"י את הדיון לגבי קינוח הפה לעניין אכילת בשר אחרי גבינה ³⁴⁶⁶. לגבי המצב ההפוך לא נקט רש"י עמדה מפורשת, ואף לא פירש את עיקרה של מימרת מר עוקבא ³⁴⁶⁷, שממנה עולה חיוב המתנה. עם זאת, ניתן לדייק מפירושו כי סבר שאכן יש חיוב המתנה בין בשר למאכלי חלב, הן מהעובדה שפירש את הדיון סביב היתר הקינוח דווקא לבשר שאחרי גבינה ³⁴⁶⁸ והן מנימוקו למימרת רב חסדא "אסור לאכול גבינה. משום דבשר מוציא שומן

³⁴⁵⁹ יתן, כמובן, לדחות דיוק זה בטענה שמחבר מקור זה תאר בדיוק את מנהג רבו, גם אם אין בו שום חידוש. אולם, אין זה אופייה של ספרות תיאור מנהגי החכמים (ויעיין גרוסמן, אשכנז, עמ' 378 – 379 ותא-שמע, אשכנז, עמ' 76 – 77, אם כי אין הם מזכירים נקודה זו ישירות).

³⁴⁶⁰ בעקבות קשור הדברים בסוגיא במסכת שבת, כמפורט לעיל.

³⁴⁶¹ "וקשה לסמוך על סברא כזאת כיון שנהגו העם לאסור בימי נדות אפי' על ידי שינוי." (אבי העזרי, סי' קע"ג, עמ' 194, על-פי הנוסח במהדורת ר"ד דבליצקי, כרך א, עמ' קנא).

³⁴⁶² להשתלשלות ההלכה בעניין זה, יחד עם הצעות לפרשנות מהלך ההשתלשלות, הקדיש א"א סטולמן מאמר מיוחד (סטולמן, המתנה), בו נפרשה יריעה רחבה, החל מהמשנה ועד לדורות האחרונים. מסגרת הזמן וצורת הניתוח של דיונו שונה, אך כמובן שנתייחס לדבריו של סטולמן בנקודות הנוגעות לנו.

³⁴⁶³ [1א] תנא אגרא חמוה דרבי אבא עוף וגבינה נאכלין... בלא נטילת ידים ובלא קינוח הפה. [1ב] רב יצחק בריה דרב מרשיא... אייתו ליה גבינה- אכל, אייתו ליה בשרא- אכל, כי לא משא ידיה אמרי ליה: והא תאני אגרא... עוף וגבינה אין בשר וגבינה לא? אמר להו: הני מילי- בליליא, אבל ביממא- הא חזינא. [2] תניא בית שמאי אומרים מקנה ובית הלל אומרים מדיח... אלא בית שמאי אומרים מקנה והוא הדין למדיח ובית הלל אומרים מדיח והא הדין למקנה מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי... והלכתא בכל מילי הוי קינוח לבר מקמחא תמרי וירקא [3] בעא מיניה רב אסי מרבי יוחנן כמה ישהה בין בשר לגבינה א"ל ולא כלום איני והא אמר רב חסדא אכל בשר אסור לאכול גבינה גבינה מותר לאכול בשר אלא כמה ישהה בין גבינה לבשר א"ל ולא כלום [4] גופא אמר רב חסדא... אמר ליה רב אחא בר יוסף לרב חסדא בשר שבין השינים מהו קרי עליה הבשר עודנו בין שיניהם [5] אמר מר עוקבא אנא להא מילתא חלא בר חמרא לגבי אבא דאילו אבא כי הוה אכיל בשרא האידינא לא הוה אכיל גבינה עד למחר כי השתא ואילו אנא בהא סעודתא הוא דלא אכילנא לסעודתא אחריתא אכילנא... [6] גופא מים ראשונים ואחרונים חובה אמצעיים רשות... אמר רב נחמן לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל אבל בין תבשיל לגבינה חובה. " (הנוסח, בעיקרו, על-פי דפוס ווילנא, ובכח"י יש שנויים סגנוניים, וללא הבדלים תוכניים (ובציטוט בפנים תוקנה הלשון במקום בו כל כח"י זהים). ההשמטות, הפיסוק והמספור- שלי. ר. ז.).

³⁴⁶⁴ את מקורות 1א, 1ב ו-2 ניתן לפרש כי מותר לאכול עוף אחרי גבינה, ולהפך, ואילו בין בשר בהמה לחלב, יש צורך בנטילת ידיים וקינוח הפה. מאידך גיסא, ניתן לומר שהיתר הקינוח וההדחה הוא דווקא בסדר הדברים שבמקור 1ב (בשר אחרי גבינה) ולא להפך, ואכן מקור 3 (כפי מסקנתו) מורה, על-פי לשונו, ככיוון זה. ממקור 4, משמע שגם לדעת רב חסדא צריך לנקר את הבשר בין השיניים, אך אין חיוב המתנה, ואילו ממקור 5 עולה חובת המתנה, או שמא מדת חסידות? מקור 6 תולה את ההיתר בנטילת ידיים, אך לא ברור אם הוא אכן נוגע לגבינה אחרי תבשיל בשר, או שמא אחרי תבשיל סתמי בלבד.

³⁴⁶⁵ לא נעסוק בדברי הגאונים לגופם, וגם עמדתו של בעל הלכות גדולות תידון להלן במסגרת בירור דברי החכמים שהביאו דבריו.

³⁴⁶⁶ חולין, קה, ד"ה "אין קינוח פה"- "להכשיר לאכול בשר אחר גבינה".

³⁴⁶⁷ רש"י פירש את הביטוי "חלא בר חמרא" ואת המונח "מעת לעת" אך לא את כוונת הביטוי "לסעודתא אחריתא אכילנא".

³⁴⁶⁸ כך אכן הציע לפרש את דבריו ר"ש רפאל (חידושי הריטב"א על אתר, הערה 69). אמנם, ייתכן שרש"י הדגיש בשר אחרי גבינה, כי דברי ב"ש ובי"ה בעניין קינוח והדחה וביאורם בסוגיא מוסבים על מעשיו של רבי יצחק בריה דרב מרשיא ושם היה מדובר בבשר אחרי גבינה. מאידך גיסא, מעצם עובדה זו ניתן להבין שאכן כל הדיון נוגע רק למצב

הוא נדבק בפה ומאריך בטעמו³⁴⁶⁹, ממנו משתמע כי הבעיה אינה ניתנת לפתרון ע"י קינוח והדחה בלבד. נראה כי רש"י ביסס את הכרעתו, המרומזת, על ראייה נגזרת משתמעת ממימרת מר עוקבא.

עצם ההכרעה כי יש חיוב המתנה, כאמור, מיוחס לרש"י ע"י רא"ם³⁴⁷⁰, רבינו אבי"ה³⁴⁷¹, ראב"ה³⁴⁷² והריטב"א³⁴⁷³, אולם, אין בדברי רבותינו הראשונים שיעור מפורש של ההמתנה הנצרכת לשיטתו, מפני שהם נקטו במונח "שהיה" ³⁴⁷⁴, ללא שהגדירוהו. עם זאת, סביר להניח כי אם סברו שכוונתו הייתה להמתנה קצרה ביותר, בעלת משמעות סמלית בלבד, היה על הדבר להיאמר, שהרי מדובר בפירוש אינו תואם את המשמעות הפשוטה של הלשון. אמנם, אין הוכחה ניצחת להנחה זו אולם ניתן לתמוך בה בעובדה שהחכמים שאכן הכריעו כי אין צורך בהמתנה ממש אלא די בברכת המזון ותחילת סעודה חדשה, כתבו זאת במפורש והנגידו ברורות את הכרעתם עם הדרישה לשהיה משמעותית, תוך הסתמכות על לשון "סעודה אחרית", ולא כפירוש למונח "שהיה" ³⁴⁷⁵. לאור האמור, נראה כי רבותינו הראשונים סברו כי רש"י דרש, בנוסף לקינוח ולהדחה, גם המתנה משמעותית בין אכילת בשר לאכילת מאכלי חלב³⁴⁷⁶. דרישה זו תואמת גם את דיוק דבריו, לעיל, כי הבשר "מאריך בטעמו", ביטוי הרומז לצורך בהמתנה של פרק זמן על מנת שיעלם טעם הבשר.

בנוסף לפירוש רש"י לתלמוד³⁴⁷⁷, גם בספרות הענפה דבי רש"י קיימים מקורות הנוגעים לנושא דיונו, שידונו כעת³⁴⁷⁸. דא עקא, שבניגוד לפירושו לתלמוד, אין כל וודאות לגבי ייחוסם של רוב המקורות הללו לרש"י עצמו, ולגבי חלקם ברור שאינם משל רש"י, כמפורט להלן.

המקור המפורש ביותר בספרות דבי רש"י נמצא בספר האורה: "אכל גבינה מותר לאכול בשר בקנוח הפה אכל בשר אסור לאכול גבינה אלא אם כן שהה שיעור סעודתא אחרית" ³⁴⁷⁹ אולם, מקור זה אינו בהכרח של רש"י וייתכן שמקורו מספר מעשה המכיר, והוא משקף את תורת אשכנז שלפני תנ"ו ובדור אחריה³⁴⁸⁰, או שהוא חלק מרובד העריכה הסופית של ספר האורה בפרובנס, יותר משנות דור אחרי רש"י³⁴⁸¹. לגופם של דברים, מוסיף מקור זה על עצם חיוב ההמתנה, המבוסס על מימרת מר עוקבא, גם את קביעת משך הזמן הנצרך "שהה שיעור סעודה אחרית". לצרכי דיונו, מובן כי "שיעור" זה עצמו מצריך תיחום זמן מדויק יותר, ובכך

זה, ובמצב הפוך (גבינה אחר בשר) אכן צריך גם המתנה. עם זאת, בפירושו למימרת אגרא כתב רש"י - "בלא קינוח הפה. שאם אכל זה ובקש לאכול זה אין צריך ליטול ידיו ולקנח אבל בבשר בהמה בעי קינוח כדלקמן שלא יהא נדבק כלום מן הראשון בחניכיו" (קד., ד"ה "בלא קינוח הפה") ולא חילק בין בשר תחילה או גבינה תחילה, אך ייתכן שהתמקד כאן בחובת הקינוח, ולא התכוון לשלול גם את חובת ההמתנה. רבינו יצחק ב"ר משה למד מדברי רש"י אלו כי בין עוף לגבינה אכן אין צורך בפעולה כלשהי להתייר (או"ז, ח"א, סי' ת"ס, עמ' 133). יצוין עוד, כי בפירושו למשנה שבתחילת הפרק נתפלגו עדי הנוסח. לפי כ"י פפ"מ ופרמה 1304/2756 ודפוס שונצינו נאמר "ואסור להעלות. דילמא אתי למיכלניהו כי הדדי דקא נגעי ובלעי מהדדי ואע"ג שמותר לאכול בשר אחרי גבינה כדאמרין בגמרא" (קג., ד"ה "ואסור להעלות"). במקום זה, אין כל הכרח להבדיל בין גבינה אחרי בשר לבין בשר אחרי גבינה, ואעפ"כ רש"י מצביע דווקא על בשר אחרי גבינה. אכן, בכ"י וטיקן ופרמה 1309/2589 אין את כל המשפט "ואע"ג...בגמרא!" ³⁴⁶⁹ חולין, שם, ד"ה "אסור לאכול גבינה".

³⁴⁷⁰ "אמר רב חסדא אכל גבינה מותר לאכול בשר אכל בשר אסור לאכול גבינה...רש"י ז"ל פי' אכל גבינה מותר לאכול בשר אכל בשר אסור לאכול גבינה עד שישעה מסעודה לסעודה." (ספר יראים (אכילות), סימן ס"ג, עמ' 36)

³⁴⁷¹ "...ובין גבינה לבשר אין צריך שהיה כלל אלא קינוח הפה וביום משמע דאין צריך ליטול ידים ביניהם מעובדא דרב יצחק ויש שמחמירין ליטול אפילו ביום ואם אכל בשר בההיא סעודתא לא אכיל גבינה אלא בסעודתא אחריתא אכיל כעובדא דמר עוקבא...ואם לא אכל ממשות הבשר אלא תבשיל הבשר נוטל ידיו ואפילו ביום להעביר הזוהם דיבוק השומן כרב נחמן דאמר אמצעיים רשות לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל אבל בין תבשיל לגבינה חובה וכן קינוח הפה עבד ולא בעי שהיה כיון שלא אכל בשר. ושיטה זו כפי פירוש." (אבי העזרי, סימן אלף וק"ח, עמ' קכה). מדברים אלו ברור שכאשר אכל בשר ממש, חייב קינוח, הדחה והמתנה. דיונו של רבינו אבי"ה לגבי שיעור ההמתנה בין סעודה לסעודה (מסעודת הבוקר עד לסעודת הערב או מיד "ברכת המזון בשיהוי מועט") אינו נוגע לעצם חיוב ההמתנה ואינו מיוחס בדווקא לרש"י (ולפיכך השמטנו אותו בציטוט לעיל בסמוך והוא ידון להלן במסגרת בירור שיטתו ומהלך דבריו של ר' אבי"ה עצמו).

³⁴⁷² "...אעפ"י שרבינו תם...אין אנו עושין כן אלא כפר"ח ופרש"י וכל הגאונים דמצרכי קינוח ונטילה בין גבינה לבשר או בלא נטילה ביום רק קינוח הפה בפת אבל בין בשר לגבינה צריך שיהוי." (ספר רקח, סימן תס"ט, עמ' שט) כך עולה גם מדברי רבינו יב"ק משפירא, המנגיד בין שיטות רש"י ור"ת, אלא שהוא ציין רק כי אין נוהגים כר"ת, אלא כרש"י, אך אין בדבריו הגדרה של שיטת רש"י כשלעצמה (עתו"א, עמ' תרמח, תחילת ערך רב יצחק בריה דרב משרשיא).

³⁴⁷³ "והנכון כפי רש"י ז"ל והגאונים ז"ל דה"פ אכל בשר אסור לאכול גבינה באותו סעודה אע"פ שקינח פיו ונטל ידיו." (חידושי הריטב"א למסכת חולין, על דף קה.)

³⁴⁷⁴ מלבד הריטב"א שנקט בלשון "באותו סעודה". אולם, הריטב"א פעל במרכז תורני אחר (ספרד) ובזמן מאוחר יותר.

³⁴⁷⁵ "ואם אכל בשר בההיא סעודתא לא אכיל גבינה אלא בסעודתא אחריתא אכיל כעובדא דמר עוקבא...ויש מפרשים סעודה שקבעה תורה בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבוקר ולא נהירא לי להחמיר אלא ברכת המזון בהפסק מועט." (אבי העזרי, שם) ואילו כאשר השתמש במונח "שהיה" (בתנאור פירוש רש"י) לא הציב אפשרויות אלו. "לאו בסעודתא שרגילין לעשות אחת בשחרית ואחת ערבית אלא אפילו לאלתר אם סילק השולחן ובירך מותר דלא פלוג רבנן" (תוס', חולין קה., ד"ה "לסעודתא אחריתא אכילנא", והיא מתורת הר"י הזקן כמבואר בסמ"ג, לא תעשה קמ"א).

³⁴⁷⁶ ואין זה חידוש של חכמים שפעלו "רק כמה דורות לאחר מכן" כבעל הסמ"ק והריטב"א, כפי שכתב סטולמן, המתנה, עמ' יא, הערה 38.

³⁴⁷⁷ יצוין, כי סטולמן, שם, בדיונו בשיטת רש"י, אינו מזכיר כלל את העולה מפירושו לתלמוד, מלבד הפניה לדברי ר"ש רפאל (שצוין לעיל), שבהם נדונים הדברים בקצרה (ובהפניה עצמה לא נזכר כלל נושא דבריו של ר"ש רפאל). נראה שהסיבה להיעדר זה הנה חוסר המוחלטות בדברי רש"י, כאמור לעיל.

³⁴⁷⁸ סדר הבאת המקורות שונה מזה של סטולמן, שם, על-פי פירושו למקורות אלו, השונה לחלוטין מפירושו.

³⁴⁷⁹ ספר האורה ח"א, סימן ק"י, עמ' 136. ויעוין שם, עמ' 135, הערה א, שהדברים הועתקו מספר האורה לספר הפרדס ע"י המדפיס הראשון.

³⁴⁸⁰ יעוין גרוסמן, צרפת, עמ' 237 – 238, ליד הערה 345 ומה שצוין בהערה שם.

³⁴⁸¹ יעוין אורבך, בעה"ת, עמ' 37 וסולוביצ'יק, יינס, עמ' 41.

נדון להלן, על-פי דבריהם של חכמי אשכנז בדורות שאחרי רש"י. אולם, קרוב לוודאי שעצם השימוש במונח "שיעור סעודה אחריתי" ולא "סעודה אחריתי" גרידא, משמעו דרישה להמתנת פרק זמן משמעותי, ולא על המתנה סמלית.³⁴⁸²

התייחסות נוספת לענייננו נמצאת בתוך מקור הנקרא "נקיות בשר דרבינו שלמה"³⁴⁸³, בו נאמר "והאוכל בשר אסור לאכול חלב או גבינה באותה סעודה."³⁴⁸⁴ לפני ניתוח הדברים לגופם, יש לדון בייחוס. סביר מאוד כי המקור כולו, "נקיות בשר דרבינו שלמה", הוא אכן משל רש"י, כפי שמעידה עצם לשון זו³⁴⁸⁵. לעומת זאת, יש מספר סיבות לפקפק בייחוס משפט זה והמשפט הסמוך לו, העוסק בדיני כחל, לגוף המקור הנ"ל:

א. שני המשפטים אינם נמצאים ברוב המקבילות של מקור זה³⁴⁸⁶.

ב. נושא המשפטים אינו מתאים לכותרת המקור "דין/תיקון נקיות הבשר" ולא לתוכן המקור כולו,

העוסק בניקוי הבשר "מן החלב ומן הדם וגידים שכתב בהן כרת".

ג. על פניו, מסתיים המקור כולו בהצהרת אמונים לסמכותם של חכמי ישראל לגבי הגדרת חלבים

ושבח החכמים³⁴⁸⁷, ושני המשפטים האמורים מופיעים אחרי סיום זה, כמעין נספח³⁴⁸⁸.

יהא הדבר אשר יהא, תואמת הקביעה ההלכתית שבמשפט הנדון את שיטת רש"י, כפי שהיא עולה מפירושו לתלמוד, שהרי מפורש בה עצם חיוב ההמתנה, המבוססת על מימרת מר עוקבא. עם זאת, אין במקור זה כל תיחוס או הגדרה לביטוי "באותה סעודה", והדעת נוטה לפרשו כפשוטו, דהיינו חיוב המתנה משמעותי³⁴⁸⁹. יצוין, כי בניגוד למהלך דברינו לעיל, קיים לכאורה מקור אחד מדבי רש"י בו נפסק מפורשות: "ומסעודה לסעודה אין שיעור אפילו לאכול מיד בסעודה אחרת רק שישיר הבשר בין שינוי"³⁴⁹⁰. אולם, בגוף המקור מפורש כי מדובר בו על אכילת חלב אחרי אכילת כחל (דד הבהמה)³⁴⁹¹, ואין מכאן ראיה לגבי חיוב ההמתנה שאחרי אכילת בשר ממש³⁴⁹², שלגביו סביר להניח שרש"י פסק כי יש צורך לפרק זמן משמעותי לשם ההמתנה, כמפורט לעיל.

ג. שיטת רש"י לגבי תבשיל

לעומת חיוב ההמתנה המפורש בכל המקורות שנדונו לעיל, קיים מקור אחד בספרות דבי רש"י בו נפסק כי אין צורך בהמתנה כלשהי. במחזור ויטרי נאמר "האמצעיים רשות, אמר רב נחמן לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל אבל בין תבשיל לגבינה חובה. והאי דשרו רבנן בתר בשר גבינה משמעתיה דרב נחמן"³⁴⁹³, ואם כן, די בנטילת ידיים בין בשר

³⁴⁸² סטולמן, המתנה, עמ' יא, הערה 38 הסביר כי "פירושו 'אפילו סילק מיד ובירך'...", ולא עמד על השימוש במלה "שיעור", שאין לה מקום לפי פירושו. יתר על כן, הלשון 'אפילו סילק מיד ובירך' אינה נמצאת באף מקור מדבי רש"י, בניגוד לרושם העולה מסימונה בסימני ציטוט. גם הציטוט מספר יראים (שהובא לתמיכה בדברים) מצביע דווקא על הכיוון ההפוך מפירוש זה, כפי שכבר הערנו לעיל.

³⁴⁸³ סדו"ר, סימן תרט"ז, עמ' 294. מקור זה מופיע גם בכ"י מעש"ר, מס"ד 58, עמ' T101, שורה 45 – עמ' T102, שורה 38, ושם צוינו המקבילות.

³⁴⁸⁴ כך הוא הן בסדו"ר הנ"ל, והן בספר האורה ח"ב, סי' קנ, עמ' 227. המלים "או גבינה" נמצאות רק בספר האורה.

³⁴⁸⁵ יעויין לעיל, עמ' 211, הערה 681, להרחבה בדבר ייחוס המקור.

³⁴⁸⁶ יעויין בסדו"ר הנ"ל, הערה ט של המהדיר (ר"ש בובר). הדברים אף אינם אצל ר' אבי"ה וראב"ה (יעויין במקבילות שצוינו למס"ד 58 של כ"י מעש"ר, לעיל).

³⁴⁸⁷ "ולא פירש איזה חלב אסור לאכול ואם אתה אומר כל החלב שבתוך הבהמה אסור נמצא אתה אסור כל הבהמה כולה אלא (חכמים) פירשו/פירש הקדוש ברוך הוא/ ולכן פירשו חכמי בתור' שבעל פה ומביאין ראיה מן המקרא) איזה חלב אסור ואיזה חלב מותר בתורה שבעל פה שהחכמים הוסיפו בה יומם ולילה" (סדו"ר, שם, עמ' 294, ספר האורה, שם, ומס"ד 58 הנ"ל, בשנוי הלשון שבמוסגר, בהתאמה. במס"ד 58 ליתא "בתורה שבעל פה שהחכמים הוסיפו בה יומם ולילה". ניתן לומר שלחילופי לשון אלו נודעת משמעות רבה מבחינת תפיסת עניינה של תורה שבע"פ, תוקפה, וקישורה ללשון התורה שבכתב, ואכמ"ל) אצל רבינו אבי"ה מנוסחים הדברים כך: "וכל אילו אסורין משום כל חלב וכל דם לא תאכלו ולא תפרשו אלא מדברי חכמי התלמוד." (אבי העזרי, שם, עמ' קט).

³⁴⁸⁸ בסדו"ר מופיעה אחריהם הוראה נוספת "וחוטין שבעוקץ שבזנב אסור משום חלב וצריך לכל אדם שיהא זריז ליטלו ולנקר כל הזנב לפי שהן נמשכין באורך כל הזנב ושאינו מנקרו ואוכלו עובר משום חלב", ורק אז נכתב "סליק נקיות בשר דרבינו שלמה". משפט זה מתאים לנושא המקור כולו, אך מיקומו, אחרי פסקת הסיום הנ"ל, מעורר תמיהה, מה גם שהמשפטים נשוא דיונו בפנים נמצאים מפרדים בין הדברים.

³⁴⁸⁹ בניגוד לדברי סטולמן, המתנה, עמ' יא, הערה 38, שהביא את הדברים כראיה לפירושו לשיטת רש"י, ואף לא עמד כלל על הפקפק בעצם ייחוס הדברים לרש"י.

³⁴⁹⁰ סדו"ר, סי' תקפ"ז, עמ' 283, ויעויין במקבילות שציין אליהן המהדיר שם (וכן בשבה"ל, ח"ב, סימן כ"ח, עמ' צח), וכן הוא בכ"י מעש"ר, מס"ד 94, עמ' T103, שורות 25 – 34, ועל-פי נוסחו ציטטנו בפנים.

³⁴⁹¹ "ראיתי באחד שאכל כחל לפני סעודת חלב ואסור לאכול חלב באותה סעודה אם לא קינח שינוי או שהה כדי שתסתלק בשר שמן שינוי ומסעודה לסעודה אין שיעור..." (סדו"ר, שם) "פעם אחת אכל אדם אחד כחל ושאל לרבי שלמה אם יכול לאכול חלב באותה שעה או לאו ואסר לו אם לא חטט את שינוי או שישעה כדי שיתלק בשר הנכנס לו בין שינוי ומסעודה לסעודה אין שיעור..." (כ"י מעש"ר, שם). על קישור הדברים לדין הכחל דווקא, ומקבילות לדין זה בספרות דבי רש"י, לגבי כחל, העיר כבר ר"ש בובר בהערותיו לסדו"ר, על אתר.

³⁴⁹² הבחנה זו בין כחל לבשר עומדת במפורש בבסיס המקור שבספר מעה"ג אשר ידון להלן. לעומת זאת, סטולמן, המתנה, עמ' יא, ציטט את המשפט שהובא בפנים, תוך פיזור האותיות, ולמד ממנו על דעת רש"י לגבי אכילת חלב אחרי בשר ממש, וממנו על מנהג צרפת-אשכנז המקורי. אמנם, המקורות הובאו שם במלואם (בהערה 38), כך שניכר מהם עצמם שלא כדבריו. יצוין, כי אי ידיעת הבחנה זו בין כחל לבשר אף הביאה את סטולמן לפרש את כל המקורות מדבי רש"י, שהובאו לעיל, על-פי מקור זה, ודלא כפשטות לשונם.

³⁴⁹³ מחז"ו (מהדו"ר) א"א גולדשמידט, הלכות סעודה, סוף סיף ב, עמ' נט (ויעויין בשנוי הנוסחאות שם, ובהערה 13), וכן הוא גם בסדו"ר, סוף סימן ס"ג, עמ' 38 ובספר הסדרים (מהדורת י" אלפנבין, ניו-יורק, תשי"א), ח"ב, סוף סי' מ"ט (ללא חלוקת עמודים). "ספר הסדרים הוא סדור רש"י..." (לשון ר"ש בובר במבוא לסדו"ר, עמ' 61, ובהרחבה

לגבינה! אולם, נראה על-פניו כי אין כאן כל סתירה, שכן מקור זה הנו ציטוט לשונו של בעל הלכות גדולות, והנו חלק מהרצאת הלכות ארוכה בנושא נטילת ידיים וסעודה, הבנויה כולה על ציטוטים רצופים מסדר רב עמרים גאון ומבה"ג³⁴⁹⁴, וללא הבאה כלשהי של תורת רש"י עצמו, המתחילה רק לאחר מכן³⁴⁹⁵. ייתכן, אפוא, שמקור זה אינו משקף ואינו תואם את דעתו של רש"י³⁴⁹⁶, כפי שהיא באה לידי ביטוי במקומות אחרים.

עם זאת, ניתן להסביר מקור זה באופן אחר, ללא שיספור את דברי רש"י במקומות אחרים, והוא מבוסס על ההבחנה בין בשר לבין תבשיל בשר. ניתן לומר שרש"י פירש את מימרת מר עוקבא, הקובעת חיוב המתנה, רק לגבי אכילת חלב אחרי אכילת בשר ממש, ואילו את מימרת רב נחמן, המסתפקת בנטילת ידיים, העמיד רש"י באכילת חלב אחרי אכילת תבשיל ללא ממשות בשר, וכך פירש גם את דברי בה"ג הנ"ל³⁴⁹⁷.

פירוש זה אינו השערה גרידא, שהרי קיים מקור להוראה הדורשת קינוח הפה לעניין תבשיל בשר שאין בו ממשות בשר והוא נמצא בספרות דבי רש"י: "רבי אסור לאכול חלב אחר דגים מבושלים (בכלים של בשר) בלא קינוח משום הא דאמר רבי יוחנן אסור לאכול חלב אחר התבשיל ולא אמר אחר הבשר ש"מ אפילו אחר דגים משום פרוז שנתבשלו בו ומשום הקערה שנאכלו בו."³⁴⁹⁸ יודגש, כי אין וודאות שהדברים הם אכן מתורת רש"י, מפני שהוא נמצא גם בספר מעה"ג ובספר הפרדס³⁴⁹⁹, בהמשך רצוף לדברי חכמי שפירא שפעלו אחרי רש"י, כמפורט להלן, ולפיכך ייתכן שגם מקור זה הוא מתורת חכמי אשכנז באותו דור או לפני כן. מאידך גיסא, ייתכן שמקור זה מקורו מתורת רש"י והוא הוכנס כמאמר מוסגר לתוך סימן זה במעה"ג, העוסק בדיני כחל, בשל זיקתו לנושא ההמתנה, הנדון מיד לפניו. לגופם של דברים, מימרת רבי יוחנן, המובאת כראיה נגזרת להוראה ההלכתית, אינה נמצאת בפנינו³⁵⁰⁰.

יהא הדבר אשר יהא, ההבחנה בין בשר לבין תבשיל בשר מופיעה במפורש אצל ר' אבי"ה, שכתב כי לדעת רש"י די בקינוח הפה והדחת הידיים, ללא המתנה, דווקא אחרי תבשיל בשר, על-פי ראייה נגזרת ממימרת רב נחמן³⁵⁰¹. יודגש, כי בפירוש רש"י לתלמוד אין הדברים מפורשים, אולם ניתן להגיע למסקנה זו מהעובדה שרש"י לא פירש את מימרת רב נחמן, ושתיקה זו מטה את הכף לכיוון פרשני זה, התואם את לשונו של רב נחמן, "בין תבשיל לגבינה" ללא אזכור של בשר ממש.

ד. מעשה הגאונים

החכמים הראשונים באשכנז³⁵⁰² שנגעו בנושא דיונון ושיטתם הגיעה לידינו³⁵⁰³, היו שנים מגדולי חכמי שפירא בדור שאחר גזרות תתנ"ו, רבי דוד הלוי ורבי קלונימוס הזקן³⁵⁰⁴, אגב שאלה שנשאלו בעניין דין ההמתנה לגבי כחל (דד הבהמה), ככל הנראה ע"י רבי יקר ברבי מכיר³⁵⁰⁵:

במבואו לספר האורה, עמ' 86), וסדור"ר עצמו הנו כ"י של מחז"ו, ללא התפילות (כפי שהעיר תא-שמע, ענייני, עמ' 89, ור"א גולדשמידט במבואו למחז"ו, עמ' 28).

³⁴⁹⁴ סימנים א-י"ט במהדורת ר"א גולדשמידט, עמ' נח-עו, והמקורות שצינו שם.

³⁴⁹⁵ בתחילת סימן כ, עמ' עו, יש כותרת "וזה הוסד מפי רבינו תננו נפשו בצרור החיים" ומשם ואילך אכן מופיעה הרצאת דברי רש"י.

³⁴⁹⁶ נראה כי א' ריינר הבין כי מדובר בחומר הלכתי שאין לו קשר לרש"י, מפני שהוא כתב כי רש"י לא ציטט כלל את ה"ג בקבצי ההלכה שלו (ריינר, ה"ג, עמ' 108, ליד הערה 61). לעומת זאת, לדעת ר"א גולדשמידט, במבואו למחז"ו, עמ' 33 – 34, סדרי ההלכה הרצופים במחז"ו (כגון זה נושא דיונון) הם מה שלימד רש"י את תלמידיו לפי רבותיו, אך לא דווקא דעתו שלו, ובעמ' 34 – 36, הביא הוא מספר דוגמאות לכך שדעת רש"י, הלכה למעשה, לא הייתה כפי ששנוי בסדר ההלכות הרצוף שבמחז"ו, וניתן היה, אפוא, להוסיף את ענייננו לדוגמאותיו. אולם, לפי פירושינו להלן בפנים, אין צורך בהסבר זה כאן.

³⁴⁹⁷ ניתן לתמוך בהבנה זו בעובדה שדברי בה"ג לא הובאו בשלמותם, שכן בהמשך למשפט המצוטט בפנים מתוך מחז"ו, נאמר בבה"ג (אחרי משפט לגבי מים אחרונים) "אמר רב חסדא אכל בשר אסור לאכול גבינה ודוקא בלא קינוח אבל מקנח פומיה שרי למיכל אכל גבינה מותר לאכול בשר בלא קינוח ובעי ממשא ידיה ופומיה ביני וביני" (ואז בא ציטוט הסוגיא לגבי הגדרת קינוח הפה). השמטת משפט זה מהציטוט מסתברת על-פי האמור בפנים. עם זאת, ייתכן שהמשפט לא צוטט מפני שהוא אינו חלק מהרצאת הלכות נטילת ידיים.

לפירוש המקובל על רוב רבותינו הראשונים בדברי בה"ג, כמתיר אכילת חלב אחרי אכילת בשר ממש, בקינוח הפה ונטילת ידיים בלבד (לרבות אצל חכמים שלא פסקו כך בעצמם), יעויין בהערה 13 של ר"א גולדשמידט במחז"ו, שם. נושא זה ידון עוד להלן במסגרת שיטות ר"ת והחכם המחבר בתו"פ.

³⁴⁹⁸ ספר הפרדס, עמ' קד. המקבילות מנויות בתשו"ר, סימן שכ"ג, עמ' 334 – 335, והן מתחלקות לנוסח מקוצר (ספר האורה וסדור"ר) ולנוסח הארוך (מעה"ג, הפרדס וכ"י איזמיר של תשובות רש"י). הנוסח המצוטט בפנים הוא על-פי ספר הפרדס (נוסח כ"י איזמיר נחשב משני. יעויין, לשם ההשוואה, סולובייצ'יק, שו"ת, עמ' 120 – 123), שהוא גם המקור היחיד בו נמצאות המלים המוסגרות, הנראות לעני"ד כתוספת פרשנית, ולפיכך הסגרתו אותן. אולם, נראה בעליל כי מדובר בפרשנות הנכונה, ולכן הובאו הדברים בפנים.

³⁴⁹⁹ מעה"ג, בתוך סי' ט"ו, עמ' 9 – 10. המקור הסמוך לו מלפניו ידון מיד להלן, בפנים.

³⁵⁰⁰ כפי שכבר העירו ר"י פריימאן ור"י אלפנביין (מעה"ג, שם, עמ' 9, הערה נט ותשו"ר, שם, עמ' 334, הערה 2). יצויין, כי, באופן חריג בין כל המקבילות, מיוחסת המימרא בכ"י פריס הספריה הלאומית HEB. 326, עמ' 110 עמודה ב, ל"ר' י'.

³⁵⁰¹ "ואם לא אכל ממשות הבשר אלא תבשיל הבשר נוטל ידיו ואפילו ביום להעביר הזוהם דיבוק השומן כרב נחמן דאמר אמצעים רשות לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל אבל בין תבשיל לגבינה חובה וכן קינוח הפה עביד ולא בעי שהיה כיון שלא אכל בשר. ושיטה זו כפי פיר"ש..." (אבי העזרי, סי' אלף וק"ח, עמ' קכה).

³⁵⁰² אמנם, ייתכן ששיטת רש"י, לעיל, משקפת גם את תורת אשכנז, או אפילו שחלק מהמקורות מהספרות דבי רש"י הם של חכמי אשכנז, כפי שהערנו בפנים, לעיל. אולם, אין לכך הוכחה ניצחת וזהו טעמו של הניסוח בפנים. באשר לפירוש המיוחס לרגמ"ה על מסכת חולין על אתר, לעני"ד לא ניתן להסיק ממנו דבר בשאלה זו.

³⁵⁰³ שהרי שאלה כה מצויה בוודאי נדונה לפני כן, ולו כהוראה למעשה ללא נימוקים, אלא שאין בידינו מידע על כך.

³⁵⁰⁴ לזיהוי החכמים שבמקור זה יעויין גרוסמן, אשכנז, עמ' 262. על החכמים עצמם, יעויין בן-גדליה, חכמי, עמ' 193 – 255 (רבינו קלונימוס הזקן) ועמ' 289 – 292 (רבי דוד הלוי). יצויין, כי סטולמן, המתנה, עמ' י, הערה 35, כתב כי ר' –

ר' דוד הלוי הוה ליה קדירה וכף וקערה לבשל חמצי³⁵⁰⁶ בהדי כחל ואנא בעינא קמי מור' מהו למיכל כחלי בתר בישרא מי אמרינן כיון...³⁵⁰⁷ דלהאי גוונא חשיב ליה כמו חלבא הכי נמי לא מצי למיכל בתר בישרא לאלתר כמו שאר חלב או לא ולא הורה לא איסור ולא היתר אבל הרב ר' קלונימוס הזקן אסר לאכול בשר לאלתר לאחר אכילתו כמו על חלב שאסר לאכול אחר אכילת בשר אבל מותר כחל לאכול אחר חלב לאלתר ומה בשר אוכל אחר חלב לאלתר במדיח בו ומקנה כחל לא כל שכן שמותר לאחר חלב אבל צריך קינוח ומדיח כמו לאכיל' בשר³⁵⁰⁸ בדבריהם של שלושת החכמים מפורשים כללי אכילת בשר אחרי חלב, ולהפך, והם מוסכמים על רבי דוד הלוי ורבי קלונימוס הזקן³⁵⁰⁹.

א. אסור לאכול בשר אחר חלב ללא קינוח הפה והדחת הידיים³⁵¹⁰.

ב. אסור לאכול חלב אחרי בשר, גם אחרי קינוח והדחה, וחובה גם להמתין³⁵¹¹.

לכללי המתנה אלו, המקובלים כהנחת היסוד הבסיסית של הדיון ההלכתי בעניין הכחל, לא מובא מקור. עם זאת, ברור כי הם מבוססים על ראייה נגזרת משתמעת מביאור הסוגיא למחלוקת בית הלל ובית שמאי, על-פיו יש דרישה לקינוח והדחה, והחלתה הן על אכילת בשר אחרי חלב והן על אכילת חלב אחרי בשר. חובת ההמתנה בין בשר לחלב שאחרי מקורה, קרוב לוודאי, ממימרת מר עוקבא, שהרי אין לכך כל מקור אחר בסוגיית התלמוד. עם זאת, אין כאן הגדרה מדויקת לפרק הזמן הנצרך לשם ההמתנה, ואף לא ניתן לעמוד עליה מדרך לימוד הדין מסוגיית התלמוד, מפני שהיא אינה מפורשת. אולם, מעצם קיומו של חיוב ההמתנה ומהנגדתו לאפשרות של "לאלתר", נראה כי אין די בפרק זמן קצר, אלא בהמתנה משמעותית³⁵¹².

יודגש, כי מקור זה מבטא את תורת חכמי שפירא בדור שפעל מיד אחרי גזרות תנ"י, אך סביר להניח כי הוא משקף גם את הפסיקה בקהילות המרכזיות באשכנז שבדורות שלפני כן. זאת, מפני ששלושת החכמים ייצגו שלוש מהמשפחות המיוחסות ביותר בהנהגה התורנית של אשכנז הקדומה³⁵¹³, בעלות מסורת פסיקה ונוהג מגובש³⁵¹⁴. קשה להניח כי יסטו בשתיקה, אגב דיון בעניין אחר, מההכרעה ההלכתית המקובלת. אמנם, השערה זו נשענת על הוכחה מן השתיקה, אך מסתברת היא.

העולה מן המקובץ הנו, כי שיטת רש"י בנושא כללי ההיתר בין אכילת חלב לבין אכילת בשר ממש³⁵¹⁵, ולהפך, כפי שהוצגה לעיל, תאמה את שיטת חכמי אשכנז.

ה. ר' אב"ן

דברים מפורשים אנו מוצאים אצל ר' אב"ן, שפעל בדור שאחרי חכמי שפירא האמורים:

ואם אכל גבינ' ובעי למיכל בשר רק לאלתר יקנה פה בפת דא"ר זירא אין קינוח פה אלא בפת ואין צריך שהייה בינתיים. וצריך ליטול ידיו מדאמר' במים אמצעיים בין תבשיל לגבינה חובה ואע"ג דרב יצחק אכל ביום בלא נטילה שני רב יצחק דרב גובריה והוי זהיר אבל אנן עבדי' לחומרא. ואם אכל בשר לא יאכל גבינה עד לזמן סעודה אחר' כי הבשר שבין השיניים הוי בשר ואינו יוצא על ידי קינוח הפה עד שמתעכל ולא מצינו מיקל ממר עוקבא דהוי אכיל גבינה לסעודה אחר' וכוותיה עבדי'. ואם אכל תבשיל של בשר בלא בשר מקנה הפה בפת וגם ידיו אפי' ביום להעביר שמן התבשיל מעליהם דא' רב בין תבשיל לגבינה חובה והוא שלא אכל מן הבשר ואין לו בשר בין השיניים כי אין איסור בדבר אלא משום שיצא הבשר שבין השיניים ויבלענו עם הגבינה³⁵¹⁶ כללי האכילה הם, אפוא, כדלקמן:

אב"ן הוא "החכם האשכנזי הראשון שמצאנו בדבריו התייחסות למנהג זה", ולא היא, כאמור בפנים, שכן ר' אב"ן היה בן הדור שאחרי רבי קלונימוס הזקן ורבי דוד הלוי, וסטולמן אף לא ציין כלל את המקור בספר מעה"ג.

³⁵⁰⁵ אלפנבין, תשו"ר, סי' מ"ז, הערה 1, הניח, על-פי המקבילה שבספר הפרדס, שהנשאל הוא רש"י, אך העיר שלפי מעה"ג השואל הוא רש"י. אולם, כבר הראה גרוסמן, שם, כי שני הזיהויים מוטעים.

³⁵⁰⁶ מין קטניות (כפי שעולה מתוס', חולין סז:), ד"ה "דיקא נמי דקתני" – "...ומיהו... אין לאסור אותם פולין שקורין פואיי"ש וחמיצי שקורין שאווים...".

³⁵⁰⁷ כאן מפורטת הטענה שאנו מתייחסים לכחל כחלב לעניין איסור בשר בחלב.

³⁵⁰⁸ מעה"ג, סי' ט"ו, עמ' 9. למקבילות יעויין אלפנבין, תשו"ר, סי' מ"ז, עמ' 41, וגרוסמן, אשכנז, עמ' 262, הערה 257.

³⁵⁰⁹ השאלה, והמחלוקת בהלכה, הנה רק לגבי דין הכחל, שהוא הנושא של סימן זה במעה"ג.

³⁵¹⁰ "ומה בשר אוכל אחר חלב לאלתר במדיח בו ומקנה", כלומר ההיתר לאכול בשר מיד אחרי חלב מותנה בקינוח והדחה. במקבילה שבספר הפרדס נאמרו הדברים בצורה מפורשת עוד יותר, ובתוספת רמז מן הפסוק: "ומותר לאכול בשר אחר כחל ואחר חלב ממה נפשך אם בשר הוא הרי אוכל בשר אחר בשר ואי חלב הוא הרי אוכל בשר אחר חלב במדיח ומקנה וסמך יש מן התורה ויקח חמאה וחלב וכן הבקר אשר עשה הכי משמע ויקח חמאה וחלב והדר וכן הבקר אבל קינוח בעי בפת ובמים." יעויין עוד בדברי בן-גדליה, חכמי, עמ' 234 – 235, על דרכו של רבינו קלונימוס הזקן להשתמש בפסוקים בהכרעותיו ההלכתיות.

³⁵¹¹ עצם השאלה לגבי כחל היא האם להשוותו לגמרי לחלב ולכן "לא מצי למיכל בתר בישרא לאלתר כמו שאר חלב", תגובת רבי דוד הלוי לשאלה לגבי כחל היא "לא הורה לא איסור ולא היתר", אך מובן שבחלב ממש הוא מסכים לחיוב ההמתנה, כי בלעדיו אין כל בסיס לשאלה על המתנה בכחל. הדברים מפורשים בתשובת רבי קלונימוס הזקן ש-"אסר לאכול בשר לאלתר לאחר אכילתו כמו על חלב שאסר לאכול אחר אכילת בשר". העובדה שמדובר כאן בחיוב המתנה אחרי קינוח והדחה ברורה מההנגדה הצמודה לו לגבי אכילת כחל לאחר חלב, שכמו אכילת בשר אחרי חלב די בקינוח והדחה.

³⁵¹² לעני"ד, יקשה מאוד לטעון שהכוונה להתיר חלב בסעודה אחרת מיד אחרי סעודה בה נאכל בשר, שהרי עצם המלה "סעודה" לא נזכרה כאן כלל אלא הגדרת זמן של שילית האפשרות של "לאלתר", וממילא עולה שמירת מר עוקבא פורשה כתוחמת שיעור זמן כלשהו.

³⁵¹³ יעויין גרוסמן, אשכנז, עמ' 397 – 398 ובן-גדליה, חכמי, עמ' 193, 198 – 201, 282 ו- 289.

³⁵¹⁴ יעויין גרוסמן, שם, עמ' 405, ובן-גדליה, שם, עמ' 49 – 58.

³⁵¹⁵ בניגוד לתבשיל בשר ללא ממשות בשר, שאינו נזכר במקור זה, וממילא לא ניתן להסיק לגביו דבר.

³⁵¹⁶ אב"ן העזר, סימן רע"א, עמ' 127 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 443 בעימוד שמשמאל לימין), במסגרת הרצאת הלכות ודיונים הלכתיים, על-פי סדר מסכת חולין.

א. בין גבינה לבשר, יש לקנח את הפה וליטול ידיים, ביום כבלילה³⁵¹⁷. זאת, על בסיס ראייה נגזרת משתמעת ממסקנת הסוגיא לגבי דברי בית הלל ובית שמאי, תוך שיוכה דווקא למקרה זה, שאליו היא נסמכה בסוגיא.

ב. בין בשר לגבינה יש חובת המתנה עד ל-"זמן סעודה אחרת", כמימרת מר עוקבא.

ג. בין תבשיל בשר ללא ממשות בשר לבין גבינה צריך קינוח ונטילה, על-פי מימרת רב³⁵¹⁸ לגבי חיוב מים אמצעיים בין תבשיל לגבינה.

הכרעות הלכתיות אלו זהות כולן לשיטת רש"י, כפי שהוצגה לעיל, וגם לזו של חכמי שפירא, ככל שיש חפיפה בנושאים³⁵¹⁹. אצל ר' אב"ן מחודדת יותר דרך הסקת ההלכות מהסוגיא, ולפיה לכל חלק בסוגיא משויך נושא אחר, ונראה בעליל כי השיך מבוסס על ההקשרים בסוגיא ועל פשטות לשון המימרות³⁵²⁰. יצוין, כי בהרצאת דבריו של ר' אב"ן יש חידוש בדגש על איסור בשר בין השיניים, בעקבות הגדרת רב חסדא כי הוא נחשב לבשר. לפי הסברו של ר' אב"ן זהו עצם סיבת חיוב המתנה, שכן הדרך היחידה להתגבר על הבעיה שיוצר בשר זה היא ההמתנה ל-"זמן סעודה אחרת...עד שמתעכל".

יודגש, כי מדברי ר' אב"ן עולה ברורות כי "זמן סעודה אחרת" הוא, כפשטות לשונו, חיוב המתנה משמעותי "עד שמתעכל"³⁵²¹. ניתן להקיש ממקור זה ללשון המקור שבספרות דבי רש"י, שהובא לעיל, הנוקט במונח "שיעור סעודה אחרת", שגם בו מדובר, כפשטות לשונו, בהמתנה משמעותית. לאור בירורי הדברים לעיל, נראה כי דעת ר' אב"ן אינה חורגת מדרך המלך של ההלכה והנוהג באשכנז, אלא היא משקפת את ההכרעה ההלכתית שהייתה מקובלת כבר לפני³⁵²².

ו. הרשב"ם

הרשב"ם³⁵²³ הכריע כשיטת רש"י וחכמי אשכנז, לגבי בשר ממש, אך הוא פסק שקיימת חובת המתנה זהה גם אחרי אכילת תבשיל ללא ממשות בשר³⁵²⁴. יצוין כי גם בדבריו אין תיחום מפורש של פרק הזמן הנצרך להמתנה, אולם מלשונו "אבל תבשיל גבינה שלאחריו ולא מידי שאינו יכול לאכול...עד למחרת או סעודתא אחרת" "השוואה בין "למחרת" לבין "סעודתא אחרת" אמנם מפורשת במימרת מר עוקבא שבתלמוד, אך לפי פשוטה היא מצביעה על המתנה משמעותית³⁵²⁵. יתר על כן, לשיטתו, קיים חיוב נטילת ידיים אחרי תבשיל גבינה ביום ובלילה ואילו אחרי גבינה ממש יש חיוב נטילה רק בלילה, בעוד שחיוב קינוח הפה קיים בשניהם בשווה. להכרעתו הביא הרשב"ם, כאמור, ראייה נגזרת ממימרת מר עוקבא, אותה יישם גם על תבשיל בשר ולא רק על בשר ממש, ובשל השוואה זו³⁵²⁶ של הרשב"ם את העמדה ההלכתית ההפוכה כי די בנטילת ידיים בין תבשיל בשר לבין גבינה. את הראיה הנגזרת ממימרת רב נחמן "בין תבשיל לגבינה חובה" דחה הרשב"ם בדרך של פרשנות, דהיינו כי "בין תבשיל לגבינה" הנו בין תבשיל של בשר לתבשיל גבינה שנאכל לפניו.

ז. ר"ת וסיעתו

שיטה שונה בתכלית מזו של החכמים שלפניו מצאנו אצל ר"ת³⁵²⁷. לפי הכרעתו ההלכתית של ר"ת כללי האכילה הם:

³⁵¹⁷ דלא כדברי בה"ג (ור"ת) שפסק כרבי יצחק בריה דרב מרשיא, כי ביום אין צורך בנטילת ידיים.

³⁵¹⁸ על-פי גרסת ר' אב"ן רב הוא בעל המימרא, כפי שהוא בכ"י מינכן 95 ובכ"י וטיקן 122 של התלמוד, (בשאר עדי הנוסח בעל המימרא הוא רב נחמן).

³⁵¹⁹ למעט נושא התבשיל, שאינו נמצא אצל חכמי שפירא.

³⁵²⁰ קינוח והדחה לבשר אחרי גבינה- אלו היא נסמכת בסוגיא; המתנה לגבינה אחרי בשר- על-פי לשונו של מר עוקבא; קינוח והדחה לחלב אחרי תבשיל בשר ללא ממשות בשר- על-פי לשונו של רב/רב נחמן.

³⁵²¹ ניתן היה לומר כי "עד שמתעכל" מהווה תיחום של פרק הזמן של "זמן סעודה אחרת", דהיינו זמן עיכול, כמפורש אצל חכמים מאוחרים יותר וכמפורט להלן. אולם, לענ"ד נראה כי פירושם הפשוט של דברי ר' אב"ן הוא כמוצג בפנים, והכוונה לנמק את חיוב ההמתנה ולא לתחמו ולהגדירו.

³⁵²² ודלא כסטולמן, המתנה, עמ' י, הערה 35, ודברי ר' אב"ה שהביא אינם נוגעים, כמוכן, לעניין ההלכה שלפני סבו, ר' אב"ן.

³⁵²³ אמנם, הרשב"ם היה מבוגר מר' אב"ן, אבל בשל קישור דבריו לשיטת ר"ת, נראה לענ"ד לדון בדבריו בסמוך לו.

³⁵²⁴ דברי הרשב"ם הובאו בהרחבת מה באו"ז, ח"א, ס' ת"ס, עמ' 133: "...פי' רשב"ם בין תבשיל לתבשיל היינו בין תבשיל פולין לתבשיל כרוב ומשום נקיות בעלמא אבל בין תבשיל בשר לתבשיל גבינה שלפניו חובה אפי' ביום לפי שנדבק לידים יותר מגבינה עצמה שאינה צריכה כ"א בלילה כדאמרי' לעיל אבל תבשיל גבינה שלאחריו ולא מידי שאינו יכול לאכול תבשיל גבינה אחר תבשיל בשר עד למחרת או סעודתא אחרת כדאמרן לעיל. ואין חילוק בין תבשיל לבשר עצמו". לאור דרכו של רבינו יצחק ברבי משה לצטט את מקורותיו כלשונם, סביר להניח כי בפנינו עומדים דברי הרשב"ם ממש (ועיוין סולובייצקי, יין, עמ' 211, הערה 13). הרשב"ם מרצה חלק משיטתו בתמצית בתוספתו לרי"ף, עמ' 222 – 223, ויעוין בהרחבה בהערה 3 של ש"י פרידמן המפנה למקורות נוספים בהם הובאה דעת הרשב"ם ע"י חכמים אחרים, ובראשם אחיו, ר"ת. בכל מקרה, הנוסח שבאו"ז הוא הכולל והמקיף ביותר, והואיל ואין כל סתירה בעלת משמעות לדיונו בין המקורות, השתמשנו בו לבירור דעת הרשב"ם.

³⁵²⁵ סטולמן, המתנה, עמ' יז-יט כתב כי "מדבריהם של פוסקים צרפתיים ואשכנזים... עולה כי די בהמתנה לסעודה אחרת, אף ללא שיהוי של ממש; כך משמע מדבריו של...הרשב"ם...על המתנה לסעודה אחרת, אך לא על המתנה לשעות ארוכות". דעתנו שונה, כמפורט בפנים, ודווקא ההנגדה לדברי הר"י הזקן המובאים שם, עמ' יב, ליד הערה 39, מלמדת אף היא על ההבדל בין שיטתו לבין זו של הרשב"ם.

³⁵²⁶ "ואין חילוק בין תבשיל לבשר עצמו". יצוין, כי לא מצאנו בדברי הרשב"ם ראייה להשוואה זו, אם כי ייתכן שבמקור הוא הביא ראייה לכך, אלא שהיא לא צוטטה ע"י החכמים שהביאו את דבריו.

³⁵²⁷ דברי ר"ת נמצאים בספר הישר, חלק החידושים, סימן תע"ב, עמ' 282 – 283. יצוין, כי המהדיר כתב, בהערה 7 על אתר, כי המשפט האחרון "כללא דמילתא...רבינו ת"ס", כתוב בכ"י אוקספורד על הגיליון ואינו מופיע כלל בכ"י ירושלים. לאור זאת, נראה לענ"ד כי אין וודאות שמקור זה כולו הוא אכן לשונו של ר"ת, כפי שכתבה הוא עצמו.

א. מותר לאכול תבשיל חלבי מיד אחרי תבשיל בשר ללא צורך בקינוח הפה, וגם נטילת ידיים היא רשות בלבד, אך יש חובה ליטול את ידיו על מנת להתיר אכילת גבינה ממש (ולא תבשיל) אחרי תבשיל זה.

ב. מותר לאכול בשר מיד אחרי גבינה ללא קינוח הפה, אך בלילה יש חובה ליטול את ידיו.

ג. מותר לאכול גבינה מיד אחרי בשר עוף, ואין כל צורך בקינוח הפה ובנטילת ידיים.

ד. אחרי אכילת בשר בהמה מותר לאכול גבינה רק אם קינח את פיו, ובלילה חובה גם ליטול ידיו.

אך ורק אם לא קינח את פיו, יש חיוב המתנה.

לתמיכה בהכרעותיו מצטט ר"ת תשובה של רב יהודאי גאון³⁵²⁸ ובה פירוש למימרת רב נחמן. מדרך הרצאת הדברים נראה כי התשובה לא הובאה רק כראיה מן הסמכות³⁵²⁹ אלא גם כמקור לפירוש הסוגיא כראיה נגזרת. לפי פירוש רב יהודאי, נטילת ידיים בין תבשיל בשר לבין תבשיל חלבי היא רשות, ומכאן עולה כי רב נחמן הצריך נטילת ידיים בין תבשיל בשר לבין גבינה. ר"ת מבאר את טעמה של הבחנה זו³⁵³⁰ בכך שבין תבשיל בשר לתבשיל חלב "אין כאן חששות ולא ממשות בשר" ואף לא ממשות של גבינה, ולכן מותר, כמו כל נותן טעם בר נותן טעם³⁵³¹. לעומת זאת, חובה ליטול ידיים בין תבשיל בשר לבין גבינה ממש, בה אין מדובר בטעם חלב בלבד אלא בממשות של גבינה. ר"ת כעת ממשיך בהרצאת דבריו וקובע בין כי בשר בהמה לגבינה צריך גם קינוח הפה בנוסף לנטילת ידיים. יודגש, כי רב יהודאי, כשלעצמו, לא הזכיר כלל את הדין החל על אכילת גבינה אחרי בשר ממש, אלא רק על תבשיל, ודבריו אינם סותרים כלל את שיטת חכמי אשכנז ורש"י, כפי שהצגנו לעיל. הכרעת ר"ת בעניין זה בנויה על ראיה נגזרת משתמעת ממסקנת הסוגיא לגבי דברי ב"ש ובי"ה, ולפיה יש דרישה לנטילת ידיים ולקינוח הפה³⁵³². אמנם, כמפורט לעיל, בסוגיא עצמה לא נאמר מהו המצב בו חלה הלכה זו. ר"ת יישם אותה במקרה של גבינה אחרי בשר. זאת, ככל הנראה, על-פי פירושו כי ההבחנה של רב נחמן בין תבשיל גבינה לבין גבינה ממש, הנדבכת בידיים, עניינה דרישה לנטילת ידיים על-מנת להסיר את דביקות היד בממשה. אם כן, במקרה בו הייתה ממשות בשר בהמה תחילה, הנדבק גם בשיניים³⁵³³, יש צורך גם בפעולה להסרת בעיה זו, הלא הוא קינוח הפה. הנחת היסוד של ר"ת הייתה שההבדל בין תבשיל לבין ממשות³⁵³⁴, הנו רק הידבקות הממשות לידיים ו/או לשיניים, לפי העניין, וממילא די בפעולה המתמודדת עם בעיה זו, ואין כל סיבה לדרוש המתנת זמן, שבוודאי אינה נצרכת בתבשיל, לפי פירושו במימרת רב נחמן.

לאחר מכן, מפרש ר"ת כי מימרת מר עוקבא אכן דורשת חיוב המתנה, אך זאת כחלופה לקינוח הפה ולא בתוספת לו³⁵³⁵. בכך, דוחה ר"ת את הראיה ממימרת מר עוקבא נגד שיטתו, בדרך של פרשנות, ומשתמש בה כראיה נגזרת להכרעתו. את פירושו תומך ר"ת בדברי רבי יוחנן, ולפיהם יש חובת המתנה בין בשר לגבינה אך לא במקרה ההפוך. לפי פירוש ר"ת, גם מקור זה מציע חלופה לקינוח הפה ולא תוספת. ממהלך דברי ר"ת נראה בעליל כי הוא מתבסס על פירושו דלעיל להלכת הקינוח ונטילת הידיים הקודמת למימרות אלו בסוגיא, שהרי אין בתלמוד מנגיד בין מקורות אלו, ומשתמע מכך כי הם עולים בקנה אחד. על-פי פירוש זה של ר"ת נמצא כי מהלך כל הסוגיא אחיד ותואם זה לזה³⁵³⁶.

³⁵²⁸ ר"ת מציין במפורש שמקורו בתשובה: "פירש רב יהודאי בשאלתו שנשאלו לפניו..." רק בשלב מאוחר יותר של הרצאת הדברים מפנה ר"ת גם לספר הלכות גדולות: "וכן מוכיח בהלכות גדולות של ברכות". תשובה זו נמצאת בתשובות הגאונים ליק, סימן מ"ה - "תוב שאילו מן קמיה דאמרי' מים אמצעיים רשות ואמר רב נחמן לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל באיזה תבשיל? ואמר - בין תבשיל בשר לתבשיל גבינה." לאור זאת, קשה להבין מדוע כתב סטולמן, המתנה, עמ' יב, ליד הערה 40, כי ר"ת הסתמך על דברי בה"ג, כאשר הוא הסתמך גם על תשובה זו. יתר על כן, די במקור שבתשובת הגאונים הני"ל ובעדותו של ר"ת, בכדי לבסס את ייחוס התשובה לבית מדרשו של הגאונים (דלא כסטולמן, שם, עמ' ז הערה 20).

³⁵²⁹ ר"ת מדגיש "וכמו שפסקתי נר' מתוך ההלכה ורב יהודאי גאון פירשה והיא דסמכא", כלומר הן ראיה נגזרת מפירוש סוגית התלמוד והן ראיה מן הסמכות מרב יהודאי גאון.

³⁵³⁰ העובדה שמדובר בביאור של ר"ת ולא בחלק מהתשובה, עולה בעליל מההשוואה לתשובה שבתשובות הגאונים הני"ל.

³⁵³¹ לדעת ר"ת, נ"ט בר נ"ט הנו מצב בו כלי בלע טעמו של בשר ולאחר מכן בושל בכלי זה מאכל פרווה. מאכל זה, השני, מותר לאכול עם חלב. בנידון דידן טיעונו של ר"ת הוא כי התבשיל הבשרי קבל טעם בשר מהכלי בו בושל ואילו התבשיל החלבי קבל טעם חלב מהכלי בו הוא בושל, וממילא עבור האדם האוכל מדובר רק בטעם בשר וטעם חלב וזה דומה לדין נ"ט בר נ"ט.

³⁵³² "מקנה והוא הדין מדיח...מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי".

³⁵³³ כפי שכתוב בסוף הסימן: "כללא דמילתא לא בענן קינוח אלא בין בשר לגבינה בלבד וטעמא כדמפרש והבשר עודנו בין שיניהם אבל עוף אינו נדבק לא בידים ולא בשיניים".

³⁵³⁴ זו גם הייתה הנחת היסוד של הרשב"ם, אלא שהוא יישם אותה לכיוון ההפוך, כאמור לעיל. זאת, בניגוד להבחנה בין בשר לתבשיל בשר, שבשיטת רש"י וחכמי אשכנז, לעיל.

³⁵³⁵ על-פניו, קשה להבין מה התועלת של חלופה מעין זו (גם זו הקצרה יותר של מר עוקבא), המקשה יותר על סדרי האכילה מאשר קינוח הפה (שרק הוא נצרך ביום). ייתכן שדברי ר' אביי"ה, בתוך הצגת שיטת ר"ת - "ומר עוקבא איהו הוא דאחמור אנפשיה" (אבי העזרי, סימן אלף וק"ח, עמ' קכה, וכך הוא גם בסמ"ג, לא תעשה, סי' קמא - "ומר עוקבא...מחמיר על עצמו היה"), מייצגים את השלמת ר"ת לנקודה זו, דהיינו שמר עוקבא מציג חלופה לקינוח, והוא עצמו נקט בה דוקא, מפני שהיא החלופה המחמירה יותר.

³⁵³⁶ על חשיבות התאימות הפנימית בתורת ר"ת, יעויין תא-שמע, הספרות א, עמ' 79 - 80 ובמקורות שהביא אורבך, בעה"ת, עמ' 68 - 69.

ר"ת ממשיך ומביא ראיה נגזרת הן להיעדר חובת קינוח בין גבינה לבשר והן לחיוב נטילת הידיים בלילה בין בשר בהמה לגבינה ממש, ולהפך, אך לא ביום, בו די בהסתכלות על הידיים על מנת להתמודד עם בעיית הידבקות המאכל. הראיה היא מדבריו וממעשיו של רב יצחק בריה דרב משרשיא שנהג כן, והבחין במפורש בין יום ולילה³⁵³⁷.

ר"ת ממשיך ותומך את היתר אכילת גבינה אחרי בשר בקינוח הפה ואת היעדר הצורך בקינוח במקרה ההפוך, בראיה מן הסמכות מספר הלכות גדולות שפסק כן³⁵³⁸. על כך מוסיף ר"ת ראיה נגזרת מהברייתא של אגרא, המתירה אכילת עוף וגבינה ללא כל פעולה המפסיקה ביניהם. לפי פירוש ר"ת, הסיבה להיתר זה היא שעוף אינו נדבק לידיים, ולא בשל מעמדו ההלכתי הקל של איסור אכילת עוף וחלב³⁵³⁹, ואם כן, חובת נטילת הידיים בבשר בהמה עניינה הסרת בעיית הבשר הנדבק, ואינה קיימת במקרים בהם אין חשש שמאכל נדבק לידי.

בהמשך למהלך ההסבר בסוגיא, מפרש ר"ת כי גם מימרת רב חסדא "אכל בשר אסור לאכול גבינה" עניינה רק אם לא קינח פיו ולא נטל ידיו (בלילה), ואינו חולק על רב נחמן, כפי שפירש אותו ר"ת.

בנקודה זו, דוחה ר"ת את הכרעתו הנוגדת והמחמירה של רבינו חננאל³⁵⁴⁰, ולפיה יש חיוב המתנה בין בשר לגבינה³⁵⁴¹, בטיעון "דהא דאורי שאינן בני דאורייתא ובקעה מצא וגדר בה גדר"³⁵⁴². ר"ת חותם את הרצאת הדברים בהסמכות על מהלך סוגיית התלמוד ועל ראיה מהסמכות מפסיקת רב יהודאי גאון³⁵⁴³.

החלק האחרון של המקור כולל את מחלוקתו של ר"ת עם פירוש הרשב"ם לסוגיא זו³⁵⁴⁴, ולפיו רב נחמן לא התיר אכילת גבינה אחרי תבשיל בשר עם נטילת ידיים, אלא דווקא במקרה ההפוך³⁵⁴⁵. ר"ת מקשה מספר קושיות על פירוש הרשב"ם, החוזרות ומבהירות את פירושו שלו:

א. אם את המילים "בין תבשיל לתבשיל" מפרש רשב"ם לעניין תבשילי ירקות, מדוע את המילים "בין תבשיל לגבינה" הוא מפרש כעוסקות בתבשיל של בשר?

ב. מונח ההצעה בו נקט רב נחמן הוא "לא שנו", שעניינו חידוש הלכה באותו נושא הנדון בברייתא, ולא בנושא אחר.

ג. אם נפרש "תבשיל" כתבשיל של בשר, אז יש לדקדק בסדר המילים "בין תבשיל לגבינה", שהכוונה אכילת גבינה אחרי בשר ולא להפך, כפי שדייקה הסוגיא סדר המילים לפני כן (בשאלת רב אסי מרבי יוחנן)

ד. אין לפרש שרב חסדא חולק על המשתמע ממימרת רב נחמן, ולאור זאת לדחות את מימרת רב נחמן או לפרשה בדוחק. יש לנקוט כדעת הלכות גדולות שהסמיך את דין אכילת גבינה אחרי בשר למימרת רב נחמן, על-מנת ללמדנו שאין סתירה בינה למימרת רב חסדא, אלא יש לפרש על-פיה את מימרת רב חסדא.

דעת ר"ת התקבלה ע"י תלמידיו, במלואה או בשנויים. רא"ם הביא בקצרה את מחלוקת רב יהודאי גאון, דהיינו ספר הלכות גדולות³⁵⁴⁶, ור"ת עם רש"י לגבי חיוב ההמתנה אחרי בשר ודין התבשיל, ומצדד חד משמעית בדעת המתירים, מפני שדבריהם עולים מפירושה הנכון של הסוגיא³⁵⁴⁷. הר"י הזקן קבל את המתווה הכללי של פירוש ר"ת לסוגיא,

³⁵³⁷ ר"ת משתמש בנימוק "וביממא לא דהא קא חזי לה", שהוא ציטוט של דברי רב יצחק (לפי גרסת כ"י המבורג 169 של מסכת חולין), אך לא משתמש במונח הצעה של ציטוט. (ניצוין, כי ר' אב"ן דחה במפורש את האפשרות להסתמך על הבחנה זו הלכה למעשה, כמצוין לעיל בהצגת דבריו.) לאחר מכן ממשיך ר"ת "...והא דרב אשי דאכל גבינה והדר בשר בלא קינוח אכל כדון בשר בתר גבינה ובלא נטילת ידיים משום יממא", וכוונתו למעשה הנ"ל ב- "רב יצחק בריה דרב משרשיא איקלע לבי רב אשי" (הלשון התולה את המעשה ברב אשי עצמו, אם איננה טעות סופר, יתכן שמשקפת פירוש אחר בסוגיא ולפיו "אייתו ליה" וכו' עוסק ברב אשי עצמו, אם כי אז קשה מאוד להבין מה הצורך באזכור של רב יצחק, ועצ"ע).

³⁵³⁸ ייחן מוכיח בהלכות גדולות של ברכות דמפרשי מילתיה דרב חסדא אמר רב חסדא אכל גבינה מותר לאכול בשר ודווקא [בלא] קינוח בשר אסור לאכול גבינה אלא אם כן קינח"

³⁵³⁹ "...והמפרש משום דר' יוסי הגלילי אינו אלא טועה דאם כן אפי' בבישול נמי מותר דהא אמרי' בשבת... במקומו של ר' יוסי הגלילי היו אוכלין בשר עוף בחלב ואי כר' עקיבא דאסר מדרבנן הוה ליה למימר חיה וגבינה נאכלין באפיקורון". לא מצאתי את זהותו של החכם עמו מתפלמס כאן ר"ת.

³⁵⁴⁰ אמנם, בספר הישר מיוחסת ההכרעה ל-"רבי חנינא", אבל מדובר בט"ס, כפי שמעיד הציטוט באו"ז, ח"א, סימן ת"ס, עמ' 133 "...ופר"ח שלא פסק כך בקעה מצא וגדר בה גדר". דברי רבינו חננאל מובאים אצל הרשב"א, תורת הבית הארוך, בית שלשי, שער רביעי. ציון עצם הכרעתו מופיע רבות בספרות הראשונים, ויעויין להלן בדיון לגבי המקור בתו"פ, סי' כ"ג, עמ' 52 – 53.

³⁵⁴¹ "ואע"י דר' חנינא [צ"ל חננאל- כאמור לעיל] פליג אהאי פסקא לאו דסמכא". ר"ת אינו מציג את דעת ר"ח, כנראה מפני שהניח כי היא ידועה.

³⁵⁴² יעויין בדבריו הכלליים של ר"ת לרבינו משולם- "וגם תראה בגירס' ר"ח תלמיד רב האי ובגירסת רבינו ר' יצחק אלפס תלמידו כי גרסתו נכונה ומיושרת שמקומות [יש] שהחמיר ר"ח דלא כהלכתא וגם אין פירוש סברתו מכוון במקומות מועטים אבל שמועתו עיקר" (ספר הישר, חלק השו"ת, סימן מ"ו, בתוך אות ד, עמ' 89). נראה בעליל כי זה הוא אחד המקומות בהם החמיר ר"ח, אליהם כיוון ר"ת.

³⁵⁴³ "וכמו שפסקתי נר' מתוך ההלכה ורב יהודאי גאון פירשה והיא דסמכא".

³⁵⁴⁴ ר"ת אינו מזכיר את דעת רש"י כלל, לא לתמיכה בשיטתו ולא בגישה נוגדת. ייתכן, שהסיבה לכך היא העובדה שרש"י לא התבטא בצורה מפורשת וחד משמעית בעניין זה.

³⁵⁴⁵ נמצא כי המחלוקת המעשית כפולה-לגבי גבינה אחרי תבשיל בשר, האם יש חיוב המתנה ובמקרה ההפוך האם יש חיוב נטילה.

³⁵⁴⁶ תשובת רב יהודאי גאון, שעליה ביסס את ר"ת את תחילת הרצאת דבריו, אינה נזכרת אצל רא"ם.

³⁵⁴⁷ "...פ"י גאון אכל בשר אסור לאכול גבינה דוקא בלא קינוח הפה אבל אי מקנח פומיה שרי למיכל אכל גבינה מותר לאכול בשר בלא קינוח ובעי למימשא ידיה ביני וביני וה"מ בלילה אבל ביממא לא בעי למימשא ידיה דהא חזי ליה וכן פ"י לר' יעקב צ"ל. אבל רש"י ז"ל פ"י אכל גבינה מותר לאכול בשר אכל בשר אסור לאכול גבינה עד שישאיה מסעודה לסעודה ונראה כדברי המתירים והמדקדק ומבין בהלכה בכל הבשר ימצא סיוע לדבריהם... בין תבשיל דבשר

אלא שחלק עליו לגבי פירושה של מימרת מר עוקבא. לדעת הר"י, אין הכוונה להציע חלופה לחיוב קינוח הפה, אלא להוסיף חיוב המתנה לסעודה אחרת. אולם, סעודה אחרת זו יכולה להיות מיד אחרי הסעודה הקודמת, כך שאין כאן חיוב המתנה של פרק זמן, אלא הפרדה סמלית בין שתי סעודות³⁵⁴⁸. זאת, ככל הנראה כראיה נגזרת מהלשון "סעודתא אחריתא", שהרי אם הכוונה לחיוב המתנה התחום על-פי שיעור זמן, מדוע לא נקט מר עוקבא ישירות בפרק הזמן הנדרש. את השימוש במלה "סעודתא" ניתן, אפוא, להבין, כהתמקדות בנושא הפרדה של הסעודות עצמן בלבד. בכך, תואמו יחד בצורה הדוקה עוד יותר כל חלקיה של סוגיית התלמוד, לרבות מימרת מר עוקבא³⁵⁴⁹.

ח. רבינו אבי"ה

רבינו אבי"ה הציג בצורה מפורטת את שיטת רש"י, מחד, ואת שיטת רב יהודאי גאון³⁵⁵⁰ ור"ת, מאידך, עם עיקרי פירוש הסוגיא לפי שתי השיטות, ללא שהכריע ביניהם³⁵⁵¹. בתוך הרצאת הדברים חידש וחיידד ר' אבי"ה שני נושאים³⁵⁵², כמפורט להלן³⁵⁵³.

א. לפי שיטת רש"י, המחייבת המתנה על-פי מימרת מר עוקבא, דן ר' אבי"ה בהגדרת "סעודתא אחריתא",

והוא **החכם הראשון באשכנז**, שזמנו ידוע לנו³⁵⁵⁴, הדין בתיחום שיעור ההמתנה הנדרשת. ר' אבי"ה מציין לשתי שיטות: "יש מפרשים סעודה שקבעה תורה בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבוקר ולא נהירא לי להחמיר אלא ברכת המזון בהפסק מועט". ר' אבי"ה אינו מזהה את בעלי השיטה הראשונה, אך לשונו רומזת לדברי סבו ר' אב"ן³⁵⁵⁵ "עד לזמן סעודה אחרת", שמשמעם, כפי שקיבל או פירש ר' אבי"ה, "סעודה שקבעה תורה"³⁵⁵⁶. על הגדרה זו חולק ר' אבי"ה עצמו וקובע כי די בהפרדה בין הסעודות ע"י ברכת המזון³⁵⁵⁷, וככל הנראה מקורו הוא הראיה הנגזרת המשתמעת מלשונו של מר עוקבא "סעודתא אחריתא" כאמור לעיל. יודגש, כי ר' אבי"ה אינו מייחס אחת משתי האפשרויות הנ"ל לרש"י עצמו, אלא רק את עצם חיוב ההמתנה.

ב. רבינו אבי"ה כותב, לגבי שיטת רב יהודאי גאון ור"ת: "ולי נראה דבין תבשיל לגבינה בעי קינוח או בשיהוי אף כפי שיטתם". דברים אלו אינם עולים בפשטות מהרצאת דבריו של ר"ת עצמו, אשר מלשונו נראה כי חיוב קינוח הפה קיים רק בין בשר ממש לגבינה³⁵⁵⁸. אין בדברי ר' אבי"ה נימוק או ראיה לחיוב קינוח הפה, וייתכן שהוא נובע מעצם ההשוואה בין תבשיל בשר לבשר ממש, למעט ההבדלים שצוינו לעיל, אשר ערך ר"ת.

ט. תו"פ

דיון מקיף בענייננו נמצא במקור המופיע בספר ליקוטים אשכנזי, שחלקו פורסם ע"י א' קופפר³⁵⁵⁹. זהותו של החכם מחבר מקור זה אינה ידועה, והכרעתו ההלכתית זהה, כעיקרון, לשיטת רש"י וחכמי אשכנז, כפי שהצגנוה לעיל. ממהלך דבריו עולה ברורות כי הוא בא לחלוק על דברי ר"ת וסיעתו, וסדר הדברים זהה כמעט להרצאת שיטת ר"ת בספר הישר.

לתבשיל של גבינה אחרי שאין לו ממשות בשר ולא ממשות גבינה אפילו בלילה לא בעי הדחה כדתניא...אמצעיין רשות פ"י בין תבשיל של בשר לתבשיל דגבינה" (ספר יראים (אכילות), סימן ס"ג, עמ' 36)

³⁵⁴⁸ דברי הר"י הזקן צוינו וצוטטו לעיל.
³⁵⁴⁹ אין, אפוא, כל צורך והצדקה לומר כי טעמו של הר"י הזקן היה "להתאים את המנהג האשכנזי-הצרפתי הרווח לסוגיית התלמוד הנוקטת 'סעודתא אחריתא'..." (כלשונו של סטולמן, המתנה, עמ' יג).

³⁵⁵⁰ גם ר' אבי"ה, כרבו רא"ם, התבסס על ספר הלכות גדולות.
³⁵⁵¹ אבי העזרי, סימן אלף וק"ח, עמ' קכה.

³⁵⁵² הבהרותיו של ר' אבי"ה במסגרת הסבר שיטות החכמים עצמם נזכרו לעיל במקומן.
³⁵⁵³ נקודה נוספת, שאינה נוגעת לעיקר המחלוקת, היא בירור חיוב נטילת ידים ביום בין גבינה לבשר, על-פי שיטת רש"י, כתב ר' אבי"ה: "וביום משמע דאין צריך ליטול ידים ביניהם מעובדא דרב יצחק ויש שמחמירין ליטול אפילו ביום". השיטה השנייה, המחמירה, היא דעת סבו ר' אב"ן, כפי שהובאה לעיל. ר' אבי"ה אינו מביא את הנימוק לשיטה השנייה.

³⁵⁵⁴ להלן בפנים יוצע לקבוע את זמנו של המקור בתו"פ, ס"י כ"ג, לפני דורו של רבינו אבי"ה. אולם, מדובר בהשערה בלבד, ולכן ר' אבי"ה הוא המקור הראשון, שזמנו ידוע לנו, המגדיר שיעור מדויק.

³⁵⁵⁵ סביר להניח כי ר' אבי"ה לא כתב מפורשות כי מדובר בר' אב"ן על-מנת שלא לחלוק עליו ישירות.
³⁵⁵⁶ בכ"י פריס הספריה הלאומית HEB. 326, עמ' 110 עמודה ב נאמר במפורש- "שאם אכל בצהרים בשר יכול לאכול גבינה בערב", במסגרת הרצאת דברים המבוססת על לשונו של ר' אב"ן. אולם, אין במקור זה זיהוי של בעל הדברים.

³⁵⁵⁷ זו גם דעת הר"י הזקן, כאמור לעיל. עם זאת, אין הכרח כי ר' אבי"ה הכיר את דברי הר"י הזקן, וייתכן שהגיע למסקנה זהה, על-פי לשונו של מר עוקבא.

³⁵⁵⁸ "...בין תבשיל בשר לתבשיל דחלב רשות היא ליטול ידיו...אבל בין תבשיל לגבינה חובה...אבל בין בשר בהמה לגבינה בעי קינוח והדחה...ובין בשר לגבינה בעי קינוח או שיהיו ונטילת ידיים בלילה אבל ביום לא...כללא דמילתא לא בענן קינוח אלא בין בשר לגבינה בלבד..."

³⁵⁵⁹ תו"פ, סימן כ"ג, עמ' 52 – 53. איני יודע מדוע מקור זה כלל לא נזכר, ובוודאי שאינו נדון, ע"י סטולמן.

החכם המחבר מתחיל את דבריו בהבאת דברי בה"ג, שהובאו ע"י ר"ת כראיה מן הסמכות וכסמך לראיה הנגזרת מפירוש הסוגיא³⁵⁶⁰: "הא דא' רב חסדא אכל בשר אסור לאכול גבינה דוק' בלא קינוח הפה ובעי למימאש ידיה ביניה וביניה וה"מ בלילה אבל ביממא חזי ליה". החכם המחבר מפרש כי כוונת בה"ג להדגיש כי חיוב קינוח הפה (ונטילת הידיים ביום) מתווסף על חיוב ההמתנה, ובכך נדחית, על דרך הפרשנות, הראיה מדברי בה"ג והיא הופכת לראיה הפוכה. את פירושו לדברי בה"ג תומך החכם המחבר בראיה נגזרת משאלת רב אחא לרב חסדא לגבי בשר בין השניים, ומתשובת רב חסדא כי הוא נחשב לבשר, ומכך עולה הצורך בקינוח הפה מעבר להמתנה, שהרי אין די בהמתנה גרידא בכדי לסלק בשר זה³⁵⁶¹.

כעת מציג החכם המחבר את השיטה החולקת, הרואה בקינוח חלופה להמתנה לגבי גבינה אחרי בשר והקובעת שאין חיוב קינוח לגבי בשר אחרי גבינה, ודוחה אותה לחלוטין, ללא שהוא מציין את זהותם של בעלי השיטה החולקת³⁵⁶², על-פי הראיות הנגזרות הבאות:

א. עצם העובדה שהקשו על רב יצחק בריה דרב משרשיא מהברייתא של אגרא מראה כי בין גבינה לבשר יש חיוב נטילת ידיים וק"ו שיש חובה לקנח את פיו³⁵⁶³.

ב. העמדת שאלת רב אסי מרבי יוחנן "כמה ישאה" והתשובה "ולא כלום", דווקא בבשר אחרי גבינה ולא, כפי שהובאה תחילה, במקרה ההפוך, מלמדת שחיוב השהייה אחרי בשר הוא פשוט וברור³⁵⁶⁴.

ג. הבאת מימרת רב חסדא "אכל בשר אסור לאכול גבינה" על מנת לקבוע כי השאלה והתשובה לגבי "כמה ישאה" נאמרו לגבי בשר אחרי גבינה, ולא להפך, מלמדת כי כלול במימרא זו חיוב המתנה. אם לא נאמר כן, נמצאת מימרת רב חסדא זהה למסקנת הסוגיא לגבי דברי ב"ש ובי"ה, ולפיה מוסכם על הכול כי יש חיוב קינוח הפה בין בשר לגבינה, ואם אכן כך היה, לא היה טעם להביא את מימרת רב חסדא שהרי תשובת רבי יוחנן "ולא כלום, באה לשלול חיוב המתנה, אך לא חיוב קינוח, המוסכם על הכול.

מתוך פירוש זה בסוגיא, ולפיו היתר הקינוח מוסב על בשר אחרי גבינה וחיוב ההמתנה אחרי בשר מוסכם על הכול, מבאר החכם המחבר כי מימרת מר עוקבא עניינה תיחום שיעור ההמתנה. לאחר שהחכם המחבר פוסק כמר עוקבא שדי בהמתנה "לסעודתא אחרייתא"³⁵⁶⁵, הוא ניגש לקביעה מדויקת של המתנה זו. תחילה דוחה החכם המחבר את הפירוש ולפיו די בהפרדה ע"י ברכת המזון³⁵⁶⁶. זאת, מפני שאם זו הייתה כוונת מר עוקבא היה עליו לומר זאת מפורשות, כי הלשון "סעודתא אחרייתא", על-פי פשוטה מתבססת על דרכם הרגילה של בני אדם, ובוודאי שאין דרכם להצמיד סעודה לסעודה, אלא הם מחכים עד שהם רעבים³⁵⁶⁷. החכם המחבר דוגל בשיטה ולפיה פרק הזמן של חיוב ההמתנה הוא "עד שיתעכל המזון הראשון... כל זמן שאין רעב". זאת, על-פי הכרעתו של רבי יוחנן לגבי פירוש דין המשנה בעניין פרק הזמן המרבי בו מותר לברך ברכת המזון אחרי סעודה³⁵⁶⁸. פסקו זה של החכם המחבר מבוסס,

³⁵⁶⁰ אותו הציג כך: "לשון מר רב יהודאי גאון": לעומת זאת, תשובת רב יהודאי גאון, בה פתח ר"ת את הרצאת דבריו, אינה מופיעה, ככל הנראה מפני שהיא עוסקת, על-פי לשונה, בתבשיל בשר, ועל ההלכה בעניין זה מסכים החכם המחבר עם ר"ת. זאת, בניגוד לדברי בה"ג העוסקים בבשר ממש.

³⁵⁶¹ "לפי פירו' מיירי אכל בשר אסור לאכול גבינה אפי' שהה ורב אחא לא שמיע ליה הא דרב חסדא דקא מיבעיא ליה בשר של בין השניים מהו ורב חסדא אהדר ליה בטעמ' א"י רב אחא שמיע ליה הא דרב חסדא והוה קמתמה בשר שבין השניים הואיל ושהה מה חשיב אותו בשר." כיוון פרשנות זה מנוגד לדבריו של ר' אב"ן, לעיל, ולפיהם ההמתנה היא דרך ההתמודדות מול בעיית הבשר שבין השניים, וקינוח הפה אינו מועיל לכך. זאת, למרות ששני החכמים מסכימים לחיוב ההמתנה.

³⁵⁶² "והמפרי דבר' רב יהודאי אכל בשר אסור לאכול גבינה בלא קינוח הפה הא אם קינח הפה מותר לאכול לאלתר אכל גבינה מותר לאכול בלא קינוח הפה לאלתר לא חש לקמחיהו". ייתכן שהחכם המחבר נהג כן מפאת כבודם של ר"ת והחכמים שהכריעו כמותו.

³⁵⁶³ "דחא דאיכלע רב יצחק בריה דרב משרשיא ומקשי עליה מדתני אגרא דתרויהו סביר' להו דבעי למימאש ידיה וכ"ש קינוח הפה". המהדיר פירש, בהערה 7, כי כוונת המשפט היא- "מדמקשי עליה דרב יצחק דאכל בשר אחר גבינה מדתני אגרא מוכרחין לומר דגם אגרא מיירי באכל גבינה תחילה." אמנם, לענ"ד נראה יותר מלשון המקור כי זו הנחת היסוד העומדת בבסיס הדברים, אך לא פירוש הראיה עצמה.

³⁵⁶⁴ אמנם, פירוש זה אינו עולה לגמרי מהלשון- "עוד מדקאמר כמה ישאה ש"מ דבר פשוט הוא דבעי שהייה בין בשר לגבינה". על-פניו, היה נראה להסביר כי הראיה היא מעצם שאלת רב אסי מרבי יוחנן "כמה ישאה", המלמדת שעצם חיוב השהייה הוא פשוט ומוסכם. אולם, הפירוש המילולי הנ"ל אינו סביר, שהרי לפי מסקנת הסוגיא שאלת רב אסי הייתה לגבי בשר אחרי גבינה ורבי יוחנן השיב לו- "ולא כלום", ואם כן אין מכאן הוכחה לעניין גבינה אחרי בשר וגם בטלה ההנחה שעצם שאלת "כמה ישאה" היא הוכחה לחיוב השהייה. לפיכך, נראה סביר יותר לענ"ד כי החכם המחבר קיצר בדבריו וכוונתו לפירוש המוצע בפנים.

³⁵⁶⁵ "יוכמר עוקבא קיימ' ואביו בעל נפש היה ומחמיר על עצמו"

³⁵⁶⁶ זו היא שיטת ר"י הזקן ור' אב"ה. אולם, בניגוד לשיטת ר"ת, לעיל, אותה הציג החכם המחבר כעמדה ממשית "והמפרי...", הרי שהצמדת הסעודות מובאת כאפשרות פרשנית דחוייה מעיקרה "דמר עוקבא מסתמ' לא נתן דבריו לשיעורין...". ייתכן שהבדל זה משמעו שהחכם המחבר לא הכיר חכם הדוגל למעשה בפירוש זה, והוא העלה אותו רק על מנת לדחות הבנה מוטעית אפשרית, אולם ייתכן בכל זאת שעמדת הר"י הזקן ו/או ר' אב"ה היו ידועות לחכם המחבר, ועצם העלאת האפשרות הפרשנית תוכיח, ועצ"ע.

³⁵⁶⁷ "דמר עוקבא מסתמ' לא נתן דבריו לשיעורין שאם תכף אכילה לאכילה שהיה מותר אלא כדרך בני אדם לאחר שאכלו אין דרך לאכול עד שיתעכל המזון הראשון במיעיהו".

³⁵⁶⁸ "כדרך בני אדם לאחר שאכלו אין דרך לאכול עד שיתעכל המזון הראשון במיעיהו ושיעור זה מפורש בפי' אלו דברים על משנה מי ששכח ולא בירך עד כמה יחזור ויברך כדי שיתעכל המזון במיעיו ומפרי' בגמ' כמה שיעור ר' יוחנן אמ' כל זמן שאין רעב וריש לקיש כל זמן צמא למים אחר אכילתו...וקיימ' לן כר' יוחנן דאמ' כל זמן שאין רעב והכל לפי אכילה בין מרובה בין מועט צריך לשהות וכפי מה שאדם מרגיל עצמו ואף ר"י לקי' לא שיער אלא כדי מהלך ד' מילין שיעור מועט כזה אלא מפני שהדרך מעכל את האכילה"

אפוא, על ראייה נגזרת ממימרת מר עוקבא, על-פי פירושו המזהה את השיעור שנאמר בה עם דין ברכת המזון הנ"ל. יצוין, כי הגדרה זו לתיחום ההמתנה אינה נזכרת במפורש אצל החכמים שעסקו בנושא ההמתנה³⁵⁶⁹, מלבד מאשר אצל ראב"ה, כמפורט להלן, ואינה מופיעה גם לאחר מכן³⁵⁷⁰. יאה הדבר אשר יאה, החכם המחבר אינו מציין לדברי ר' אב"י, ולא ניתן לדעת אם הכיר אותם. את החלק הזה של דיונו מסיים החכם המחבר בראיה מן הסמכות לעצם הכרתו הבסיסית בעניין ההמתנה, והיא שרבינו חננאל פסק כי יש חיוב המתנה בין בשר לגבינה. לאחר מכן, מצוטטת מימרת רבי יוסי בתלמוד הירושלמי, שהבא לאכול בשר אחרי מאכל חלבי, חייב להוריד מעל השולחן לחם שהיה שם כשאכל את המאכל החלבי³⁵⁷¹. אין בגוף המקור הסבר לתפקידו של ציטוט זה במהלך הרצאת הדברים הכללית, ונראה כי הוא בא להורות את עצם הדין הנגזר מהירושלמי, ללא זיקה הכרחית לדיון הקודם בעניין כללי נטילה, קינוח הפה והמתנה³⁵⁷².

החכם המחבר חותם את דבריו בהצגת פירושו למימרת רב נחמן בסוגייתו. בנושא זה, דומה עמדת החכם המחבר לזו של ר"ת, דהיינו שבין תבשיל בשר לתבשיל גבינה אין צורך בנטילת ידיים, כי אין ממשות של בשר או של גבינה, ורק בין תבשיל בשר לגבינה ממש צריך נטילת ידיים. עם זאת, בשונה מר"ת, החכם המחבר מוסיף שצריך גם קינוח הפה בין תבשיל בשר לגבינה, אולם בין תבשיל גבינה לבשר, בו אין שמנונית ואין פעפוע הידיים, אין צורך לא בנטילת ידיים ולא בקינוח הפה.

כאמור, זהותו וזמנו של החכם המחבר אינה ידועה לנו. עם זאת, ניתן לשער כי הוא קדם בשני דורות לראב"ה³⁵⁷³. זאת, בשל הדחייה התקיפה של שיטת ר"ת, שאיננו נזכר בשמו, המצביעה, במידה רבה של סבירות, על חכם שפעל בדורו של ר"ת או סמוך לו, ולא בדור רבותיו של ראב"ה, שיחסם לר"ת היה שונה, גם כאשר חלקו עמו³⁵⁷⁴.

י. ראב"ה

ראב"ה הקדיש לנושא ההפרדה בין אכילת בשר לאכילת מאכלי חלב, ולהפך, דיון נרחב בספר רקח³⁵⁷⁵ ופסק הלכה קצר בכ"י מעש"ר³⁵⁷⁶, המשלימים זה את זה. כללי ההפרדה שבדברי ראב"ה, על ראיותיהם, הם:

א. אסור לאכול גבינה אחרי בשר אלא אם המתין "עד שיעור סעודה אחרת", דהיינו "עד כדי עיכול"³⁵⁷⁷. זאת,

על-פי הראיה הנגזרת ממימרת מר עוקבא, ולפייה היא מתחמת את דברי רב חסדא "אכל בשר אסור לאכול

³⁵⁶⁹ אמנם, ניתן לפרש כך את דברי ר' אב"י לעיל "ואם אכל בשר לא יאכל גבינה עד לזמן סעודה אחרת כי הברכה בין השניים הוי בשר ואינו יוצא ע"י קינוח הפה עד שמתעכל..." אך לעיל כבר הצענו הסתייגות מהצעה פרשנית זו. יאה הדבר אשר יאה, החכם המחבר אינו מציין לדברי ר' אב"י, ולא ניתן לדעת אם הכיר אותם.

³⁵⁷⁰ שיטה זו לא נזכרה בספר שערי דורא, סוף סימן ע"ז, עמ' קנ"ג, המביא את שיטות ר"ת, הר"י הזקן והרמב"ם (=המתנת שש שעות), וכן איננה בטור, בבית יוסף, בדרכי משה ובשו"ע (או"ח, סימן קע"ג ויו"ט, סימן פ"ט). אמנם, רבינו יחונתן אייבשיץ הסביר על-פי שורש שיטה זו (אותה לא הכיר ממקורות אלו, אלא כסברא שכיוון לה בעצמו) את המנהג האשכנזי (המאוחר לתקופת דיונו) לחכות שעה בלבד אחרי מאכלי בשר (כרתי ופולתי, יו"ד, ס"י פ"ט, אות ג).

³⁵⁷¹ "ירושלמי פסחי" פ"א אילו דברי תבשילין העולין עמו על השלחן צריכין להתברר עמו א"ר יוסי הדה אמר' הדין דאכל חובץ ובדעת' למיכל קופד צריך מיבעריה פיסתיה" (פסחים, ו: ד), ונוסח כמעט זהה בכ"י לידן.

³⁵⁷² ניתן לחזק הסבר זה על-פי הבאת דברי הירושלמי בספר רקח, ס"י תס"ט, עמ' שט, באו"ז, ח"א, ס"י ת"ס, עמ' 133 ובשערי דורא, תחילת סימן ע"ז, ח"ב, עמ' קנ"ג-קנ"ד. בספר רקח נאמר: "ירושלמי פ' אלו דברים... מיכן אסר מורי (בדפוס ראשון, וממנו בדפוס ירושלים, נוסף- בן ה"ר) להסיר חתיכת לחם בין גבינה לבשר אלא להסיר אותו לחם לגמרי פן יכשל", והדברים מופיעים אחרי הדיון בעניין כללי ההפרדה (ויעוין עוד להלן בעניין שיטת ראב"ה). באו"ז כתב: "ומצוה מן המובחר היכא גבינה ורוצה לאכול בשר צריך להעביר מעל השלחן הלחם וכל המאכלים שעלו עם הגבינה על השלחן ואח"כ יביא בשר ויאכל כדאמ' בפסחים... משם יש לי ללמוד שהאוכל חלב או גבינה ורוצה אח"כ לאכול בשר צריך להעביר חלב וגבינה ולחם וכל המאכלים שעלו עמו על השלחן ואחר כך יביא בשר ויאכל" והוא קובע כי כך "צריך" לנהוג גם לפי שיטת ר"ת. לעומת זאת, בשערי דורא מצוטט הירושלמי ומתפרש כך: "מי שאכל גבינה ורוצה לאכול בשר צריך לנער מן השלחן שיורי הפת שנאכלין עם הגבינה." ציטוט זה נמצא בתחילת סימן ע"ז, המציג, בקצרה תוך דחייה, את שיטת בה"ג, ר"ת ור' אב"ה לגבי תבשיל גבינה וגבינה ממש אחרי תבשיל בשר, בעוד שסימן ע"ז מציג את יתר ענייני הסוגיא על פירושה השונים והמסקנות ההלכתיות שלהם.

³⁵⁷³ ראב"ה ציטט הוראה הלכה למעשה על-פי מימרת הירושלמי, שצויה לעיל בפנים, בשם "מורי", ואם כן, השימוש ההלכתי בירושלמי זה קדם לראב"ה בדור אחד, לפחות. החכם המחבר הוא החכם הראשון, מבין החכמים שעסקו בדבריהם, שהביא את דברי הירושלמי, אך המסקנה ההלכתית המדויקת שבדברי ראב"ה אינה נכללת בדבריו. אמנם, אורבך, בעה"ת, עמ' 396, הערה 57, רואה בחלק זה של הסימן תוספת גיליון של אחד מתלמידי ראב"ה- והכוונה בציון "מורי" היא לראב"ה עצמו (כאמור לעיל בעניין ההפרדה בין סועדים). אולם, לאור ניתוח המקור בתו"פ נראה כי השימוש בירושלמי קדם לראב"ה ואין מניעה מלהניח כי מדובר בתוספת גיליון של ראב"ה עצמו. יאה הדבר אשר יאה, מדובר בשימוש של ראב"ה במקור זה בירושלמי, בין בשמו ובין בשם חכמים קודמים.

³⁵⁷⁴ לעניין מעמדו הרם של ר"ת אצל חכמי אשכנז, יעוין זוסמן, מפעלו, עמ' 50 הערה 83 וריינר, תלמידים, עמ' 102 – 103 ו-112 – 113.

³⁵⁷⁵ ספר רקח, סימן תס"ט, עמ' שט (עמ' 178, עמודות א ו-ב בכ"י פריס). הסימן מתחיל בנושא לישת עיסה בחלב ודיני פשטידא, בהקשר של דין זה. לאחר מכן, מופיע דיון נרחב בנושא כללי ההפרדה בין בשר לחלב ולהפך, הן מבחינת נטילת ידיים, קינוח הפה והמתנה, והן מבחינת אכילה על שולחן אחד (נושא זה נדון בהרחבה לעיל), סוף הסימן עוסק בנושא היתר אכילת דבש.

³⁵⁷⁶ כ"י מעש"ר, חציו הראשון של מס"ד 94 (עמ' 103, ג' 25 – 28). המשך המס"ד כולל את תשובת רש"י לגבי כללי ההפרדה בין כחל לחלב, השונים מאלו שבין בשר לחלב.

³⁵⁷⁷ הביטוי הראשון הוא הגדרת ההמתנה הנדרשת בספר רקח, והלשון מקבילה למונח "כדי עיכול", המופיעה בכ"י מעש"ר. איני יודע מדוע סטולמן, המתנה, עמ' ד, הערה 10, חילק בין שני החיבורים בעניין זה, ואף לא הזכיר כלל כי בספר רקח נאמר "שיעור סעודה אחרת" ואת השלכותיו של ביטוי זה.

גבינה³⁵⁷⁸. אין בדברי ראב"ה התייחסות מפורשות לעניין דרישת קינוח הפה ו/או נטילת ידיים בנוסף לחיוב ההמתנה.

ב. אכילת בשר אחרי גבינה טעונה קינוח הפה ובלילה גם נטילת ידיים³⁵⁷⁹, על-פי ראייה נגזרת ממימרת רבי זירא ומסקנת הסוגיא לגבי דברי ב"ה וב"ש, ולפיה היא מגדירה את מימרת רב חסדא "אכל גבינה מותר לאכול בשר"³⁵⁸⁰.

בהמשך הרצאת הדברים שבספר רקח, מציג ראב"ה את הכרעתו החולקת של ר"ת בשני המקרים, עם הראייה הנגזרת ממימרת רב נחמן, ואינו דוחה אותה לחלוטין, אלא מדגיש כי "אין אנו עושין כן" אלא פוסקים כפי שנאמר לפני כן, על-בסיס ראייה מן הסמכות מפסיקת רבינו חננאל, רש"י "וכל הגאונים", הבנויה על פירושם לסוגיא, בדרך שפורטה לעיל. יצוין, כי ראב"ה אינו מזכיר את דברי בה"ג כלל, אך נראה כי הוא רומז אליו בכותבו "וכל הגאונים"³⁵⁸¹, ובכך, במרומז, חולק הוא עם ר"ת לגבי פירוש דברי בה"ג.

העולה מן המקובץ הנו, כי הכרעתו העקרונית של ראב"ה זהה לשיטת רש"י וחכמי אשכנז, כפי שהוצגה לעיל, ובתוך המסגרת הכללית של שיטה זו, נקט ראב"ה בתיחום ההמתנה ע"י שיעור עיכול, שמצאנו במפורש רק אצל החכם המחבר בתו"פ וגם בדרך הסבר הסוגיא של החכם האמור. עם זאת, קיימים הבדלים מספר בין דבריהם:

א. אצל ראב"ה שיטת ר"ת מובאת בשמו, מוצגת כאפשרות שקולה מבחינת הפרשנות וההכרעה, ונדחית ללא פולמוס.

ב. דברי בה"ג אינם נזכרים, ופירוש ר"ת לשיטתו נדחה רק ברמז.

ג. הגדרת ההמתנה על-פי שיעור עיכול מופיעה כדבר פשוט, ללא העלאת האפשרות של שתי סעודות סמוכות, ואף ללא הבאת ראייה.

המרכיב הבא בדברי ראב"ה הנו ציטוט של מדרש הפסיקתא, בו מפורש, לכאורה, כי בין אכילת בשר לאכילת חלב די בנטילת ידיים. ראב"ה מציג מקור זה במונח ההצעה "וכן מורין הלכה למעשה בפסיקתא רבתי בפרשת עשר תעשר", ממנו עולה כי הוא משמש כראיה ישירה להכרעת ההלכה של ראב"ה, לעיל, אליה הוא נסמך³⁵⁸². אולם, ההלכה העולה, לכאורה, ממדרש זה מקילה אף יותר משיטת ר"ת, שדרש גם קינוח הפה, ובוודאי שאין היא יכולה לשמש ראיה לשיטת ר"ח, רש"י וראב"ה, המחייבת המתנה, וכיצד ניתן, אפוא, להבין את דברי ראב"ה? ניתן להציע שתי אפשרויות³⁵⁸³ להסביר את כוונתו של ראב"ה:

א. המונח "וכן מורין..." והראיה מן המדרש, אינם מוסבים למשפט הקודם להם, אלא לשיטת ר"ת שהובאה לפני כן, ואין כוונת ראב"ה לפסוק כן, אלא להביא ראיה לשיטת ר"ת, למרות שהוא פסק אחרת.

ב. המדרש הובא כראיה לחיוב נטילת ידיים בנוסף לחיוב ההמתנה, מעין שיטת החכם המחבר בתו"פ.

כעת עובר ראב"ה לעניין דיני התבשילים, ומביא³⁵⁸⁴ שני מקורות, המשמשים, ככל הנראה, הן כמצע להצגת ההלכה והן כראיות מן הסמכות להכרעה ההלכתית המשתמעת העולה מהם³⁵⁸⁵:

³⁵⁷⁸ בספר רקח: "וקיי"ל...ואם אכל בשר אסור לאכול עד שיעור סעודה אחרת כדאמר מר עוקבא...אע"פ שרבינו תם...אין אנו עושין כן אלא כפר"ח ופרש"י וכל הגאונים...בין בשר לגבינו צריך שהיו" בכ"י מעש"ר מתומצתים הדברים כך: "וקיימא לן כרב חסדא אכל בשר אסור לאכול גבינה עד כדי עיכול."

³⁵⁷⁹ בספר רקח: "אבל ביממא חזי ליה ולא בעי נטילה", כלשון רב יצחק בריה דרב מרשיא.

³⁵⁸⁰ בספר רקח: "בחולין תניא אגרא חמוה דר' אבא עוף וגבינה נאכלים באפיקורן בלא קינוח הפה ובלא נטילת ידיים ומסקנא בשר וגבינה בעי נטילת ידיים בליליא אבל ביממא חזי ליה ולא בעי נטילה וקיי"ל מי שאוכל גבינה ואחר כך בשר דצריך קינוח הפה לאחר שאכל גבינה בין בפת בין בכל דבר בר מתמרי קימחא וירקא ונטילה בלילה...אעפ"י שרבינו תם...אין אנו עושין כן אלא כפר"ח ופרש"י וכל הגאונים דמצרכי קינוח ונטילה בין גבינה לבשר או בלא נטילה ביום רק קינוח הפה בפת...". בכ"י מעש"ר נאמר בקצרה: "וקיימא לן כרב חסדא...אכל גבינה מותר לאכול בשר מיד אם קינה הפה בפת דאזל ליה טעמא דגבינה...ובלילה צריך רחיצת ידיים". וכן הוא במקור שהביא עמנואל, ראב"ה, עמ' 39, מכ"י אוקספורד 678 (מרדכי גדול): "כתב הרקח, אבא מרי ראה שדודו רבי מנחם שביום טוב של עצרת שאכל גבינה לפני בשר ועשה קינוח הפה בטבול פת ביין שאכל ולא שהה בינתיים."

³⁵⁸¹ שהרי ספר הלכות גדולות יוחס ע"י חכמי אשכנז לרב יהודאי גאון.

³⁵⁸² "וכן מורי" הלכה למעשה בפסיקתא רבתי בפר' עשר תעשר כשביקש לכתוב התורה לא היו מלאכי' מניחי' אותו אמר להם הקב"ה מה אתם מקיימין את התורה תינוק הנגמל מישראל מקיימה יותר מכם יוצא מבית הספר אם היה אוכל בשר אינו אוכל חלב עד שירחוץ ידיו מן הבשר ואתם כשנשלחתם אצל אברהם הביא לפניכם בשר וחלב ואכלתם ויקח חמאה וחלב ובן הבקר ומפני טעם זה נסמך לא תבשל גדי בחלב אמו הנה אנכי שולח מלאך כי זה אמי למלאכים"

³⁵⁸³ ניתן היה לטעון כי המלה "וכן" אינה משמשת במובנה הרגיל כקישור לדברים הקודמים, אלא כהנגדה, לשם הצגת שיטה נוגדת. מלבד הדוחק הלשוני, קשה לטעון זאת מפני אין רמז בדברי ראב"ה כי הוא אינו מסכים עם האמור שם, ואדרבה, הוא אף הוסיף רמז בסוף הדברים ("ומפני טעם זה..."), משפט שאינו מופיע במקור המדרש בפסיקתא ואף לא אצל הראשונים האחרים שהביאו מדרש זה, אותם ציין סטולמן, המתנה, עמ' ד, הערה 10. יצוין, כי הרמז מופיע בספר הפרדס, עמ' קסד, בהקשר אחר בדיני ההמתנה). מדברי סטולמן, שם, משתמע שכוונת ראב"ה לפסוק כמו המדרש, שדי בנטילת ידיים, אלא שהוא מתקשה בסתירה בין עמדה זו לבין פסק ההלכה שבכ"י מעש"ר. כאמור לעיל, גם מספר רקח עצמו ברור לחלוטין כי ראב"ה הכריע כשיטת ר"ח ורש"י, הדורשת המתנה משמעותית בין אכילת בשר לאכילת חלב, וממילא תהא משמעות הצעת סטולמן כי ראב"ה סתר עצמו מינה וביה, ולפיכך יש לדחות גם הצעה זו.

אחד משופטי עבודה זו העיר לי כי לדעתו המילים "וכן מורי" הלכה למעשה" מוסבות לפסיקתא ראב"ה עצמו כי צריך שיהיו בין בשר לגבינה ואילו ציחוט המדרש מתחיל משפט חדש.

א. בשאלות דרב אחאי נקבע כי יש חיוב נטילת ידיים בין תבשיל בשר לתבשיל גבינה, אך במקרה ההפוך לא, מפני שאין ממשות גבינה, דהיינו, כשם שדיני ההפרדה בין בשר לחלב חמורים יותר מאשר אלו שבין חלב לבשר, כך הוא גם במקרה בו אין ממשות, רק שהדינים קלים יותר בתבשיל³⁵⁸⁴.

ב. "ורבינו אוסר לאכול תבשיל בלא קינוח מדברי יוחנן דאמר תבשיל סתם." מלשון המקור עצמה, ומהסמכתה לדברי השאלות, נראה היה לכאורה כי הכוונה היא לחייב קינוח הפה לפני אכילת תבשיל, הן של בשר והן של חלב, אם לפני כן אכל האדם את הסוג המנוגד, ממשו או תבשילו³⁵⁸⁷. על-פי הבנה זו, עם זאת, ייתכן שאין זו כוונת המובאה, מכיוון שמדובר, ככל הנראה, בציטוט מקוצר מאוד של מקור שהובא לעיל מהספרות מדבי רש"י ומספר מעשה הגאונים³⁵⁸⁸. בגוף המקורות עצמם, על-פי מימרת רבי יוחנן עליה הם מסתמכים, מדובר במפורש דווקא על דין אכילת מאכלי חלב אחרי תבשיל בשר.

ראב"ה מסיים את דבריו בנושא זה בהבאת הירושלמי, שהובא בדברי החכם המחבר בתו"פ, המשמש כראיה נגזרת להוראת רבו של ראב"ה³⁵⁸⁹ שיש להסיר את כל ככר הלחם שהייתה על השלחן בעת אכילת הגבינה, ולא רק את חתיכת הלחם עמה אכל גבינה.

בנוסף למקורות מרכזיים אלו, קיימות מספר התייחסויות הנוגעות לעניינו, העולות במסגרת הלכות כחל, והעמדה ההלכתית אותה ניתן להסיק מהן תואמת למסקנה ההלכתית של הדיון המרכזי. בספר רקח נאמר: "ויש לאכול הכחל קודם הבשר או חלב קודם כחל", וממילא עולה שאין לאכול כחל אחרי בשר, דהיינו שיש חיוב המתנה, וק"ו לחלב ממש אחרי בשר³⁵⁹⁰, כך עולה גם מהערת ראב"ה בכ"י מעש"ר, ולפיה היתרו של רש"י לאכול כחל מיד אחרי גבינה וללא ביצוע פעולת מיוחדת להיתר³⁵⁹¹, הוא דווקא לגבי כחל "וכל המחמיר תבא עליו ברכה"³⁵⁹².

יא. המנהג בפועל

מלשון ראב"ה בספר רקח- "ואין אנו עושין כן אלא..." עולה כי המנהג בפועל תאם, באופן עקרוני, את כללי ההמתנה שקבע³⁵⁹³, וכפי שניתן להסיק, באופן כללי, מהדיון בספר מעשה הגאונים, שקדם לו בדורות מספר, לעיל. כך היה גם כשני דורות לאחר ראב"ה, אלא שאורך חיוב ההמתנה הנהוג היה שש שעות ולא רק שיעור עיכול, כדעת החכם המחבר בתו"פ וראב"ה³⁵⁹⁴.

³⁵⁸⁴ לפני הבאת מקורות אלו נאמר "גליון", והדברים נמצאים בכ"י פריס באותיות קטנות יותר ובעימוד שונה מרצף הכתיבה הרגיל. אמנם, אין לשלול את האפשרות כי אין אלו דברי ראב"ה, כפי שהציע אורבך (לעיל) אך מהדבק הדברים נראה שאכן כן מדובר בגיליון של ראב"ה עצמו, וגם לפי אורבך, שם, תוכן המקור הוא מתורתו של ראב"ה.

³⁵⁸⁵ ייתכן שמדובר במקורות שהובאו כליקוט בלבד, אך לעני"ד אין זה מסתבר, לאור ההקשר בו משולבים המקורות בהם יש הלכה למעשה, מה גם שנושא התבשילים לא נדון לפני כן בדברי ראב"ה והוא מצריך הכרעה והוראה.

³⁵⁸⁶ "גליון בשאלות דרב אחאי בין תבשיל של גבינה לתבשיל של בשר לא בעי נטילת ידיים משום דלא הוי ממשות אבל בין תבשיל של בשר לתבשיל של גבינה בעי נטילת ידיים." (לא מצאתי דברים אלו בשאלות).

³⁵⁸⁷ אחרת היה צורך לפרש את ההבדלים בין המקרים.

³⁵⁸⁸ כפי שמורה בעליל ההסתמכות על מימרת רבי יוחנן, שאינה בפנינו, כמו גם דמיון הלשון לאמור שבספר מע"ה, סימן ט"ו, עמ' 9, שצוין לעיל: "...ר' אוסר לאכול חלב לאחר דגים מבושלים בלא קינוח משום הא דאמר ר' יוחנן אסור לאכול חלב אחר התבשיל..."

³⁵⁸⁹ "מיכן אסר מורי להסיר..."

³⁵⁹⁰ ספר רקח, סוף סימן תל"ז, עמ' רצו. לגבי כחל, זהה העמדה ההלכתית לזו של רבינו קלונימוס הזקן, אשר היה אבי זקנו של ראב"ה (יעוין במקורות שמביא עמנואל, ראב"ה, עמ' 48, הערה 189)

³⁵⁹¹ שיטת רש"י בעניין כללי הפרדה לגבי כחל מופיעה בשלושה מס"דים: 74 (עמ' 102, ג, שורות 25 – 32), 81 (עמ' 102, ד, שורות 28 – 39) וחציו השני של מס"ד 94 (עמ' 103, ג, שורות 29 – 34). במקור השני מעיר ראב"ה את הערתו.

³⁵⁹² כ"י מעש"ר, בתוך מס"ד 81, עמ' 102, שורות 34 – 35. נראה שהלשון הבלתי-מכריעה מקורה בראיית שיטת ר"ת כאפשרות הכרעה קיימת ותקפה, רק שלא ננקטה להלכה.

³⁵⁹³ אם כוונתו הייתה לציין הכרעת הלכה בלבד היה נוקט במינוח כגון "מורין" או "אוסרין", כדרכו (לדוגמאות בעלמא מסימן תס"ט עצמו: "וכן ראיתי אבא מרי ה"ר יב"ק זצ"ל אסר עיסה...ורבינו אוסר לאכול...מיכן אסר מורי בן ה"ר..." ולניסוח לגבי הלכות הכנת כחל, סוף סימן תל"ז, עמ' רצו: "...אע"פ שר"ת מתי...אנו פוסקים כרבי שלמה שאוסר...")

³⁵⁹⁴ שערי דורא, ח"ב, סוף סימן ע"ו, עמ' קנג: "מיהו העולם נהגו כפסק הרמב"ם שצריך שש שעות בין סעודת בשר לסעודת גבינה."; שם, סימן ע"ז, עמ' קנד ו-קסב: "ולא נהגו העולם כפירוש בה"ג...והאריך הרבה ונלאית לכתוב הכל לפי שאין אנו נוהגין כמותו גם ר"ת וראב"ה מאוד הקילו לכן לא כתבתי דבריהם." איני יודע מדוע סטולמן, המתנה, עמ' כ-כא, דחה עדות ברורה זו, הנתמכת מהמקורות שקדמו לר"י מדורא, בגין מקורות מאוחרים יותר. אכמ"ל בבירור מקורות אלו, כשלעצמם, אולם די אם ייאמר שאין באף אחד מהם בכדי לסתור את המסקנה שהעלנו בפנים. יצוין עוד, כי גם דברי הסמ"ג שהביא סטולמן, שם, עמ' יג, אינם מלמדים אלא שהמנהג היה שלא כר"ת, אך לא מה היה שיעור ההמתנה בפועל (והוא הדין לדברי רבינו יב"ק משפירא, שצוין לעיל, אך לא הובאו אצל סטולמן). אמנם מדברי חבירו של בעל הסמ"ג, רבינו יצחק ב"ר משה נראה כי היו מנהגים שונים בזה "וכן אם אכל בשר ורוצה לאכול גבינה כדברי ר"ת שמתיר ע"י קינוח והדחה מיד לאכול צריך..." (או"ז, ח"א, סי' ת"ס, עמ' 133). ייתכן שדבריו כאן משקפים את מנהג צרפת, או מנהג חלק מבני צרפת, שכן כל דיונו בעניין כללי ההפרדה בנוי על תורת ר"ת ור"י הזקן (על כך שספר אור זרוע מייצג לא רק את מסורת אשכנז אלא גם הרבה מתורת בעלי התוספות הצרפתיים יעוין סולובייצ'יק, טקסטים, עמ' 195; סולובייצ'יק, הלכה, עמ' 98; אורבך, בעה"ת, עמ' 436; זוסמן, מפעלו, עמ' 50 הערה 83; עמנואל, מקום, עמ' 439). יצוין, כי הר"י הזקן עצמו צירף את דעת ר"ת כסניף להקל בדיעבד במקרה של ביצים שהתבשלו בכלי בשרי, וכתב שבמקרה זה כולם יודו שדי קינוח והדחה (כ"י אוקספורד בודלי (566) Opp. 276, עמ' 2 עמודה ב, סימן טז).

יהא הדבר אשר יהא לגבי מנהג צרפת, ברור שמסקנתנו, המבוססת על ניתוח המקורות שהובאו במהלך דיונו, הפוכה מזו של סטולמן, שם: "עיקר המנהג האשכנזי היה אפוא שאין לאכול בשר וחלב יחד בסעודה אחת, אך בשתי סעודות,

31. שיעור ביטול איסור בשר בחלב

במספר מקומות במסכת חולין במשנה ובתלמוד (משנה: קח. ו-קטז.:: תלמוד: קח. ו-קט. ו-קיא:) מבואר כי איסור בשר בחלב חל רק כאשר אחד מהמרכיבים נותן טעם בזולתו, דהיינו כשאין שיעור ששים לאחד מול חברו. לעומת זאת, במשנה במסכת ע"ז (עד.) נמנה בשר בחלב בין הדברים האוסרים במשהו. לאור סתירה לכאורית זו, שרר חילוקי דעות באשכנז שלפני תנ"י בעניין שיעור ביטול בשר בחלב³⁵⁹⁵, שהדהדו גם בדור שפעל מיד אחרי הגזירות³⁵⁹⁶. רש"י אף הוא נשאל על כך והשיב כי שיעור הביטול הוא בששים, וכן שילב תמצית של הדיון בפירושו לתלמוד³⁵⁹⁷. לאחר מכן, לא מצאנו חכם שהורה כי אין ביטול לבשר בחלב ולהפך, והדעה המוסכמת על הכול כהנחת יסוד פשוטה היא שיש במקרה זה ביטול בששים. ראב"ה הביא את המקורות מדברי רש"י בכ"י מעש"ר³⁵⁹⁸, והעתיק בספר רקח, בסתם, את לשון רש"י בפירושו לתלמוד³⁵⁹⁹.

32. דינו של חלב הכרס

בתורה שבכתב נאסרה אכילת החלב, אך אין בה פירוט של "חלב". בנושא הגדרת "חלב" נחלקו כבר תנאים, ובסוגיית התלמוד סווגו חלק מהשומנים שבבהמה כחלב. בין רבותינו הראשונים באשכנז נערך בירור מקיף בנושא חלב הכרס³⁶⁰⁰. דינו של חלב הכרס, קרי איסורו או היתרו, היה שנוי במחלוקת עזה בין רבינו אפרים לבין רבינו יואל הלוי, ודבריהם הובאו במלואם ע"י ר' אבי"ה³⁶⁰¹, שהקדיש גם דיון קצר משלו לראיה אפשרית אחת³⁶⁰². הנושא לא נדון ישירות ע"י חכמים אחרים בתקופת הראשונים, לפנייהם³⁶⁰³ או לאחריהם³⁶⁰⁴, לרבות ראב"ה. מכיוון שלפי המקורות, נהגו בני ריינוס לבדם לאכול את חלב הכרס, ואילו שאר קהילות ישראל אסרוהו³⁶⁰⁵, ניתן להניח כי ראב"ה, מגדולי חכמי קהילות הריינוס, נהג כרבינו יואל, אולם לא ניתן לקבוע מסמרות בדבר³⁶⁰⁶.

ואפילו צמודות, לא הקפידו. עם כל זאת, העיון בספרות ראשוני אשכנז מעלה... כי היו מן הפוסקים האשכנזים שסברו שיש להמתין המתנה ניכרת... מבחינת מכלול העדויות אין בפסיקתם לשנות את אופי התמונה המצטיירת, בפרט זו המתארת את מנהג אשכנז הקדמון. נראה יותר, שנימות אלו... שייכות לרובד תנייני ומחמיר, אשר לא השפיע באופן ממשי על שכבות כלל האוכלוסיה. אדרבה, דווקא בחינת "מכלול העדויות" (שחלקן לא הובאו כלל ע"י סטולמן) מלמדת את ההפך הגמור.

³⁵⁹⁵ נושא זה נדון רבות במחקר (יעוין סולובייצ'יק, יין, עמ' 133 – 134, ובמקורות שציינ) ואכמ"ל בו. רבינו אליעזר הגדול הוא שסבר כי אין ביטול לבשר בחלב ולהפך, מכוח הראיה הישירה מהמשנה במסכת ע"ז, ואחריו נהג כן רבינו יצחק הלוי, מפאת כבודו, אך לא מן הדין (ספר הפרדס, עמ' קנו, ובמקבילות - סדור, סימן תקצ"ד, עמ' 286 – 287 ושבח"ל, ח"ב, סימן כ"ט, עמ' קג, קד, ועדות ההפוכה של רש"י, שרבינו יצחק הלוי פסק כן תחילה מעיקר הדין וחזר בו בשל הראיות והדחיות שהביא רש"י בתשובתו המופיעה בתשו"ר, סימן פ"א, עמ' 107 – 110 (על-פי המקורות המצוינים שם) ובתשובה אחרת בתחצ"ל, סימן פ"ד, עמ' 46 – מזו (וייתכן שרבינו יצחק הלוי המשיך במנהגו למעשה, מפני כבוד רבו, ולכן מתייחסת העדות שבמקורות שצוינו לעיל). יתר חכמי אשכנז הורו כי בשר בחלב בטל בששים הביאו כראייה נזרות את המקורות במסכת חולין, ודחו את הראייה הישירה הנ"ל על דרך הפרשנות, בעמדה שמדובר בחתיכה של בשר שבלעה חלב והיא אוסרת במשהו מדין חתיכה הראויה להתכבד (תשובת רגמ"ה בתו"פ, סימן כ"ה, עמ' 55; תשובת רבי דוד הלוי לרש"י באוה"ר, סימן פ"ד*, עמ' 38 ובמצוין שם (ונדפס גם בתשו"ר, סימן מ"ו, עמ' 40 – 41); עדותו של רבי שלמה ברבי שמשון על רבי יעקב ב"ר יקר ועל רבי יצחק ב"ר יהודה בספר הפרדס, לעיל).

³⁵⁹⁶ יעוין בן-גדליה, חכמי, עמ' 275.

³⁵⁹⁷ כך הוא בכל תשובות רש"י שצוינו בהערה הקודמת ובפירושו למסכת ע"ז עד. ד"ה "ובשר בחלב". המהלך הכללי בתשובות רש"י זהה לתשובת רגמ"ה שצוינה לעיל, ביתר פירוט והבהרה לגבי גרסת המשנה וכל מהלך סוגיית התלמוד על אתר. זו גם הנחת היסוד במקורות רבים בספרות דברי רש"י.

³⁵⁹⁸ כ"י מעש"ר, מס"ד 63, עמ' 102ב, שורות 9 – 15 (תשובת רבי דוד הלוי לרש"י) ומס"ד 71, עמ' 102ג, שורות 13 – 19 (נוסח מקוצר של אוה"ר, סימן ע"ג, לעיל).

³⁵⁹⁹ ספר רקח, סימן תפ"ח, עמ' שכב, וזו גם הנחת היסוד הפשוטה בכל המקורות בהם דן ראב"ה בדיני תערובת בשר בחלב, כפי שהוא אצל כל החכמים בדורות הסמוכים לו, כאמור בפנים.

³⁶⁰⁰ לעניין כולו, יעוין תא שמע, אשכנז, עמ' 80, ובהרחבה - זימר, חלב, ואכמ"ל בדבריהם. רק יצוין, כי אצל זימר, עמ' 254 (ראשון מכל החוקרים שעסקו בנושא, וכפי שציינ אליהם זימר) נזכר לראשונה כי הויכוח נסב סביב פרשנות המקורות, דהיינו על ראיות נגזרות וראיות מן הסמכות מתורת הגאונים. ממילא, נאמר אנו כי ניכר כי אין כאן התנגשות בין דבקות במנהג אבות מחד לבין העולה מן המקורות מאידך, כטענת המחקרים הקודמים שעסקו בנושא זה ואפילו אצל תא-שמע (וכן משתמע קצת מדברי זימר עצמו, שם, עמ' 256).

³⁶⁰¹ אבי העזרי, סימן אלף וקכ"ח, עמ' קסא-קסט. דיוני החכמים וראיותיהם לא ידונו כאן, מפני שראב"ה לא עסק בהם, כאמור להלן.

³⁶⁰² שם, סימן אלף וקמ"א, עמ' רג-רה (רובו המכריע של הסימן הוא מדברי השואל, ואילו דברי ר' אבי"ה עצמו תופסים שלוש שורות בלבד).

³⁶⁰³ במע"ה, סימן ט"ז, עמ' 10 (ובמקבילות בספר הפרדס, עמ' קסה ובמצוין שם), נאמר "ואי היה חלב אסור חלב הכליות וחלב הכרס וחלב שעל גבי הדקין". עם זאת, מכיוון שיש שתי שכבות חלב על הכרס, וביניהן קרום (כפי שהסביר ר"ד דבליצקי בהערה 1 לדברי ר' אבי"ה שם), אין מכאן ראיה ניצחת. בכל מקרה, הכרעת הלכה יש כאן אך לא דיון הלכתי. בעל תועפות ראם דייק מדברי רא"ם כי הוא פסק וסבר כדעת רבינו אפרים, שחלב שתחת הקרום הדבוק לכרס גם הוא אסור שכל שהוא חלב שעל הקרב לא צריך תותב קרום ונקלף ולכן סמך לחלב הכרס את חלב הטחול למרות שעל חלב הטחול כתב שוב, בסוף דבריו (ספר יראים (אכילות), סי' מ"ז, עמ' 4 – 5, אות ח). גם כאן אין דיון ישיר בנושא.

³⁶⁰⁴ מחלוקת רבינו אפרים ורבינו יואל הועתקה מספר אבי העזרי לספר או"ז ולספר המרדכי, ויעוין בהערה 1 של ר"ד דבליצקי לדברי ר' אבי"ה שם.

³⁶⁰⁵ כך העיד במפורש רבינו אפרים (עמ' קסג), לגבי איטליה, צרפת (בה שהה אצל ר"ת) ובוהמיה, ורבינו יואל לא חלק על עדותו (מלבד ציון חכם אחד בפראג שהקל, על-פי "גאוני לותיר", ויעוין פוקס, או"ז, עמ' 14). לאור זאת, קשה להבין מדוע הסתפק זימר (שם, עמ' 260 – 261) לגבי מנהג צרפת בנדון.

³⁶⁰⁶ ניתן לומר שראב"ה בחר שלא להזכיר את כל דין חלב הכרס, אפילו לא בכ"י מעש"ר, על מנת שלא להיכנס למחלוקת זו, שיש בה בכדי להטיל דופי של אכילת חלב על חכמי הריינוס. יצוין, כי קיים הבדל נוסח ברצף ההלכות

33. דין דג הבלבטא

סימני הטהרה של דגים הם סנפיר וקשקשת כמפורש בפסוק (ויקרא יא: ט ודברים יד: ט-ל), ובסוגיית התלמוד נקבע כי הסימן העיקרי הוא קשקשת (חולין סו. -): ואילו בסוגיא אחרת נאמר כי ניתן לזהות ולהתיר דג טהור על-פי ראשו ושדרתו, אך יש דגים טהורים המסוימים הדומים בכך לדגים טמאים, ולגביהם יש צורך לבדוק את הקשקשת (ע"ז מ.). בסוגיא שלישית נאמר כי יש דגים טהורים וטמאים העולים יחד אצל הדייג, ולכן יהיו דגים טהורים הבאים ממקומות אלו אסורים ללא סימן (שם לט.). לאור סוגיות אלו נחלקו רבותינו הראשונים על כשרותו של דג הנקרא ברבטא או בלבטא³⁶⁰⁷.

דעת רש"י ורשב"ם הייתה כי דג זה הוא טהור, אלא שראשו דומה לדג טמא³⁶⁰⁸, וכך הכריע גם ר"ת, שהסביר כי קשקשיו נושרים בעלותו ליבשה³⁶⁰⁹.

לעומתם, פסק רבינו אפרים כי הבלבטא אסור, בעקבות חלום שחלם לאחר שהתיר את הדג³⁶¹⁰. כך הכריע גם רבינו יהודה החסיד³⁶¹¹. שני החכמים הכריעו כן הלכה למעשה³⁶¹², ונראה מהמקורות כי הם פסקו שמדובר בדג טמא³⁶¹³, אך נימוקיהם לא הגיעו לידינו³⁶¹⁴.

ראב"ה הקדיש לנושא זה דיון בכ"י מעש"ר³⁶¹⁵, ובו הציג את שתי השיטות בדרך אחרת לגמרי. לפי ראב"ה, החכמים האוסרים בלבטא מסכימים לכך שהיא דג טהור, אלא שקשקשיה נושרים בעלותה ליבשה, והיא נאסרה בשל דמיונה לדג הטמא וולדא העולה יחד עמה מן הים. זאת, על-פי שתי ראיות נגזרות לעקרון הכללי שיש לאסור דבר מותר הדומה לדבר אסור, על-מנת שלא יטעו. הראיה הראשונה היא מסוגיית התלמוד החוששת לעירוב כזה בדגים (ע"ז לט.) והראיה השנייה היא מסוגיית העופות הטמאים (חולין סג.) בה נאמר שיש לאסור עופות טהורים מסוימים בשל דמיונם לפרס ועזניה, במקום בו עופות אסורים אלו מצויים³⁶¹⁶. לעומתם, המתירים ידחו את שתי הראיות הנגזרות על דרך הפרשנות, מפני שאין מקום לטעות בין הבלבטא לוולדא³⁶¹⁷. בסוף הדיון הביא ראב"ה את דברי רבינו יהודה החסיד, לעיל, ומסורה נוספת בשמו על סימן טהרת דגים.

אמנם, ראב"ה לא הכריע במקור זה בין השיטות, אך מהבאת דברי רבינו יהודה החסיד בסוף הדיון נראה כי הוא נוטה לאסור את הבלבטא. אכן, בספר רקח אין התייחסות כלשהי לנושא.

34. סחורה בטריפות

א. המקורות בדברי חז"ל

המשנה במסכת שביעית (ז: ד-ג) אוסרת מסחר באיסורים³⁶¹⁸, אך מתירה לציידיים למכור בעלי חיים טמאות שצדו אגב אורחא, כאשר רבי יהודה מתיר לקנות ולמכור מינים טמאים למי "שנתמנה לו לפי דרכו", ואילו חכמים אוסרים. בסוגיית הירושלמי על אתר (ז: ג) נאמר כי אסור לסחור באיסורי דאורייתא ומותר באיסורי דרבנן, וכמו כן מותר לסחור במינים טמאים שעומדים למלאכה ולא לאכילה, כסוס וגמל. בסוגיא נוספת (שם, ז: ד) נפסק, לכאורה, כרבי יהודה. המשנה העוסקת בציידיים הובאה במסגרת סוגיית הבבלי העוסקת באיסורי אכילה והנאה (פסחים כג.).

הקרי "נקיות בשר דרבינו שלמה" בין ר' אבי"ה (אבי העזרי, סימן אלף וצ"ח, עמ' קט) לבין ראב"ה (ספר רקח, סימן ת"ט, עמ' רפח-רפט וכ"י מעש"ר, מס"ד 58, עמ' 102א שורה 27), בנקודה זו. ר' אבי"ה כתב "ויטול גם החלב והקרום שעל הטחול ושעל כרס כולו", ומהביטוי "ושעל הכרס כולו" למד רבינו מרדכי ב"ר הלל שר' אבי"ה סבור לשיטת רבינו אפרים (כפי שהעיר ר' דוד דבליצקי בהערה 39, על אתר). לעומת זאת, ראב"ה כתב בכ"י מעש"ר "ושעל הכרס" (כך הוא ב"י מעש"ר), ללא המלה "כולו", ואם כן אולי הכוונה לרמזו להיתר, כרבינו יואל. מאידך גיסא, בספר רקח ניסח ראב"ה את הדין כך- "ושתחת הכרס" (כך הוא בכ"י פריס, עמ' 167 עמוד א, ואילו בדפוס "ושעל"), שממנו קשה להסיק דבר לעניינו (שהרי אין כלל חלב תחת הכרס, כמבואר לעיל), ועצ"י.

³⁶⁰⁷ יעויין במקורות שצינו באנציק"ת, כך ז, ערך דגים, עמ' ריד, הערות 191 – 191 ועמ' רטז הערה 218, ואצל עמנואל, ראב"ה, עמ' 27, הערה 97.

³⁶⁰⁸ יעויין או"ז, ח"ד, סימן קצ"ט, עמ' 54: "כתב רבינו שמואל זצ"ל...נר' לר' דהיינו דג טהור שקו' בלבטא דדמי רישיה לדג טמא...עכ"ל הרי פי' בשם רש"י זצ"ל שבלבטא דג טהור הוא"

³⁶⁰⁹ ספר התרומה, סימן כ"ז, עמ' 14, ויעויין שם כיצד ניתן לדעת שמדובר בדג טהור.

³⁶¹⁰ או"ז, לעיל, סי' ר: "וכן שמעתי על האמת שרבי אפרים בר יצחק זצ"ל מריגנשבורק פעם אחת התיר אותם ובו בלילה הביאו לפניו בחלום קערה מליאה שרצים לאוכלם וכעס על המביא ואמר לו למה אתה כועס הלא אתה הוא המתיר וכעס על בעל החלום שכך אמר לו ומתוך כך הקיץ וזוכר שהתיר בלבטא בו ביום מיד עמד ממטונו ושיבר כל קדירות וקערות שאכלו בהם." מעשה זה נדון רבות בספרות המחקר, בהיבט של פסיקה ע"פ חלום (יעויין גולדשטיין, הסתייעות, עמ' 251 ובמקורות שציין שם) ואכמ"ל. (יצוין כי לא רבינו יהודה החסיד הוא שמסר מעשה זה אלא רבינו יצחק ב"ר משה, ולא כמו שכתב אורבך, בעה"ת, עמ' 204).

³⁶¹¹ או"ז, שם: "ואני המחבר שמעתי מפי הקדוש רבי יהודה חסיד זצ"ל שאמר בלשון הזה שכל מי שיאכל בלבטא לא יזכה לאכול לויתן ולמעשה שנשאל אמר". כך נאמר בשמו גם בכ"י מעש"ר, מס"ד 162, עמ' 108ד, שורות 31 – 32.

³⁶¹² מסקנת רבינו יצחק ב"ר משה, שם "וכל הפורש מלאוכלם ינוחו לו ברכות על ראשו", מבוססת על כך שדין דג זה שנוי במחלוקת, ואינה מייצגת את הכרעת החכמים האוסרים, שאסרו מן הדין.

³⁶¹³ אצל רבינו אפרים דומה איסור הבלבטא לאיסור שרצים, ומסמיכות אמרתו של רבינו יהודה החסיד לדבריו באו"ז נראה כי שיטתו זהה. כך עולה גם מהפרדת הצגת דבריו ע"י ראב"ה משיטת "האוסרים" שמביא ראב"ה, ולפיה הבלבטא עצמה אינה דג טמא.

³⁶¹⁴ סימן זיהוי טהרת דגים שמביא ראב"ה בשם רבינו יהודה החסיד (כ"י מעש"ר, לעיל, שורות 33 – 36), מוצג כמסורה נוספת בשמו ולא כנימוק לאיסור הבלבטא.

³⁶¹⁵ שם, לכל אורך המס"ד.

³⁶¹⁶ שיטה עקרונית זו (ללא אזכור קיומו של מין דומה), עם הראיה המובאת מסוגיית העופות מופיעה בפסקי הרא"ש למסכת ע"ז, פרק שני, סימן מ"א, כסברא עצמית של הרא"ש ("יקשה ליי"), אלא ששם היא מופיעה כקושיא על השיטה המתירה את הבלבטא בהתבסס על סימן הראש והשדרה.

³⁶¹⁷ מהבלבטא נמשך חוט אחד למטה ומהוולדא נמשכים שני חוטים אחד מכל צד. שיטה זו לא מצאתי במקום אחר.

³⁶¹⁸ "...שאין עושין סחורה בפירות שביעית ולא בבכורות ולא בתרומות ולא בנבלות ולא בטרפות ולא בשקצים ולא ברמשים."

נחלקו רבותינו הראשונים בעניין איסור סחורה יזומה במאכלות אסורים, על בסיס פירוש מכלול המקורות האמור.

ב. רש"י

החכם הראשון בצרפת ואשכנז העוסק בנושא סחורה יזומה בטרופות הוא רש"י, בפירושו לתלמוד (פסחים, שם, ד"ה "שנזדמנו"). רש"י מעיר כי ההיתר למכור מינים טמאים הוא דווקא בדיעבד, אם נזדמנו, אבל לכתחילה אסור לחפשו. זאת, על-פי הראיה הישירה מהמשנה הנ"ל במסכת שביעית, האוסרת מסחר באיסורים³⁶¹⁹. מנימת הדברים נראה כי זו היא הבהרה הלכתית במסגרת פירוש הסוגיא, ולא הכרעה בשאלה הלכתית מעשית³⁶²⁰. אצל חכמי אשכנז וצרפת שפעלו אחרי רש"י ולפני רבינו יואל הלוי, שדבריהם מצויים בפנינו, אין דיון בנושא זה³⁶²¹.

ג. רבינו יואל הלוי

רבינו יואל הלוי דן בנושא הסחורה היזומה בטרופות³⁶²² כשאלה מעשית, בהקשר של יהודים הקונים טריפות מיהודים שהזדמנה לידם טריפה ומוכרים אותן ברווח לגויים. לא מדובר במכירה אקראית של טריפה שבאה לידי יהודי, המותרת לפי המשנה לעיל וכפי שהיה נהוג מאז ומעולם באשכנז³⁶²³, אלא בקניה סיטונאית של טריפות ומכירתן לגויים.

רבינו יואל פוסק כי אסור לסחור כך, ותומך את דבריו בשתי ראיות ישירות ובראיה נגזרת:

(1) ראיה ישירה מהמשנה האוסרת סחורה באיסורים, כדלעיל³⁶²⁴.

(2) ראיה ישירה מסוגיית ירושלמי על אותה משנה (ז: ג), על חילוקי הדינים שבה, כדלעיל,

המסיקה כי אסור לסחור באיסורי אכילה, שעיקרם למטרות אכילה, האסורים

מדאורייתא³⁶²⁵.

(3) ראיה נגזרת מהמשנה לגבי הציידים, המובאת בתלמוד, בה נאמר "צידי עופות ודגים

שנתמנו להם מינים טמאים מותר למכור", ומכאן שכל ההיתר הוא במצב אקראי

שהאדם נקלע אליו, אך אין היתר לחפש איסורים כאלו ולסחור בהם³⁶²⁶.

בסוף דבריו, מסייג רבינו יואל את איסורו בכך שמותר ליהודי לתווך בין בעל הטריפה לבין גוי, ואם אותו מתווך אינו קונה את הטריפה אלא רק מוצא ליהודי גוי שיקנה אותה, מותר לו ליטול על כך שכר.

ד. ר' אבי"ה

ר' אבי"ה³⁶²⁷ חולק על אביו, להלכה אם כי לאו דווקא למעשה³⁶²⁸, ומתיר סחורה יזומה בטרופות, על בסיס דיון רחב היקף, בעיקר בסוגיות הירושלמי על אתר והמסתעף מהן:

(1) ראיה נגזרת מסוגיית הירושלמי על משנת הציידים (ז: ד) הנ"ל, אותה הוא מביא במלואה

ומפרש כי סוגיא זו מוסבת ישירות על משנה זו, ונפסקה בה הלכה כרבי יהודה שמתיר

³⁶¹⁹ רש"י מצוין כי משנה זו סמוכה למשנה לגבי הציידים, שצוטטה בסוגיית הבבלי (כך הוא ברוב עדי הנוסח של פירוש רש"י, מלבד בכ"י מוסקבה, בו מובאת המשנה ללא ציון סמיכות המקום).

³⁶²⁰ יצוין, כי פסיקה זהה (שגם היא אינה נראית כתשובת הלכה למעשה) ללא אזכור מפורש של המשנה, נמצאת בתשובות גאוני מזורח ומערב סימן קח (ללא זיהוי המתבר).

³⁶²¹ דבריו של רבי יצחק ב"ר מלכיצדק בפירושו למשנה יוזכרו להלן במסגרת דיונו של ר' אבי"ה. (ריבמ"ץ היה מחכמי איטליה וכבר ר"ת הזכירו, ויעוין תא-שמע, הספרות א, עמ' 221 - 223).

³⁶²² דברי רבינו יואל מובאים במלואם ע"י בנו, ר' אבי"ה (אבי העזרי, סימן תתקע"ד, עמ' ל-לה). יעוין עוד אפטוביצר, מבוא, עמ' 183 מס' 18, שהפנה למקור זה כאחת התשובות של רבינו יואל בספר אבי העזרי. (יצוין, כי התשובה נדפסה במלואה בשו"ת מהר"ם, דפוס ברלין תרנ"א (מהדורת מ"א בלאד), סימן נ"ב, עמ' 14 והיא מופיעה גם בסימן ה של קובץ הליקוטין שבכ"י בודליאנה 692, שממנו פרסם א' קופפר את תו"פ (סימן זה לא פורסם ע"י קופפר, כפי שצוין בעמ' טז למבוא).

³⁶²³ קיימים מקורות רבים, הן הלכתיים והן חיצוניים, המעידים על המנהג הרווח והקדום למכור בהמה שנטרפה לגוי. כבר אגובארד, ארכיבישוף ליון, שכתב את אגרותיו האנטישמיות בין השנים 822 - 828 לספה"ע, תקף את "מנהגם של היהודים" למכור את הטריפה לגויים (אגרות נגד היהודים, מהדורת ע' גלבווע, עמ' 15). (בנוסף, עדות, עמ' 339 - 346 דן בדבריו של אגובארד בהקשר של דיני טריפות אך לא בנושא המכירה לגוי. סולובייצ'יק, יינס, עמ' 48 הערה 22, העיר כי לא ברור אם אגובארד התייחס ליהודי עירו או ליהודים בעירו של הקיסר, דהיינו מגנצא וארובן) בפריביליגיה שנתן רודיגר, בישוף שפירא, ליהודי העיר, בשנת 1090 לספה"ע, ניתנה להם הזכות למכור בשר האסור לאכילה על-פי ההלכה, לגויים (לינדר, יהודים, עמ' 400 - 402) מצב זה מעיד כי היהודי היה הבעלים של הבהמה כולה, ורק משנטרפה, מכרה לגוי.

³⁶²⁴ ראיה זו הביא רש"י, לעיל.

³⁶²⁵ רבינו יואל מצטט את תחילת הסוגיא ואת חילוקי הדינים שבמסקנתה.

³⁶²⁶ משנה זו מובאת בתחילת דבריו של רבינו יואל, לפני שאר המקורות, אך הדיוק מלשון המשנה, שבגינו היא ראיה נגזרת לאיסור, מופיע רק בסוף הדיון.

³⁶²⁷ תשובת ר' אבי"ה הובאה בכל המקורות בהן הובאה תשובת אביו, שצוינו לעיל.

³⁶²⁸ בחתימת דבריו הוא כותב "ולא להכריע על דברי אבא מארי באתי אך הלכה אני דורש."

סחורה באיסורים, אם אין אומנות האדם תדירה בכך³⁶²⁹. בסוגיא מוגדרת "אומנתו בכך", כמי שאין לו פרנסה אחרת, על-פי ההשוואה לדין סוחרי פירות שביעית, הפסולים לעדות (סנהדרין ג:ג)³⁶³⁰.

2) ראייה נגזרת מהסוגיא הקודמת (ז:ג)³⁶³¹, בה נמסר על אמוראים שסחרו במורייס וחלתית של גויים. ר' אביי"ה מבאר כי מכיוון שאלו איסורים מדרבנן בלבד מותר לסחור בהם אפילו אומנתו בכך. מכאן, שבאיסור דאורייתא יהיה אסור רק כך, ואם אין אומנתו בכך יהיה מותר אפילו באיסורים מדאורייתא.

3) ראייה נגזרת מהמשך המידי של סוגיא זו, העוסק בפירות שביעית, בה הותרה נטילת שכר בטלה למי שאין לו מלאכה נפרדת³⁶³², ואם כן, ק"ו שהותר שכר בטלה לסוחר הטריפות, שבטל ממלאכה אחרת בעת העיסוק במסחר זה³⁶³³.

4) ראייה נגזרת מהתוספתא על אתר³⁶³⁴, האוסרת מסחר בחיות מחמד טמאות, אך מתירה מסחר במיני מאכל האסורים באכילה, מדרבנן. ר' אביי"ה מבאר שהואיל ואסור מדרבנן לגדל כלבים וסנאים (ב"ק פ.) וכד', אסור מדרבנן גם לסחור בהם, שמא ישא אותם בשביל הרווח ויבוא לידי תקלה, שיגדלם³⁶³⁵, אבל באיסור דרבנן אחר, בו אין חשש דומה, יהיה מותר, ואילו לגבי איסורים דאורייתא, יהיה איסור סחורה מדרבנן³⁶³⁶.

בשלב זה, תומך ר' אביי"ה את המהלך הפרשני כולו בראיה מן הסמכות מפירוש רבי יצחק מסימפונט למשנה³⁶³⁷, בו הסביר את איסור הסחורה באיסורי דאורייתא אחרים מחשש תקלה ופירש כי אסור לסחור בהם "בקביעות". עולה מדבריו, אפוא, כי אין איסור למי שאין אומנתו בכך. מכיוון שפירושו נאמר "אליבא דהלכתא", יש ליישמו גם על דברי רבי יהודה, למרות שהוא אינו מוסב על משנת הציידים³⁶³⁸.

ר' אביי"ה מציע כעת כי כל איסור מכירת נבילות שבמשנה הוא דווקא בדרך הדומה למכירת בשר כשר, כי אז יש חשש לתקלה, אך אחרת יהיה מותר. זאת, על בסיס ראייה נגזרת מהתוספתא, לעיל, ומהחילוק בתוספתא לעניין מכירת פירות שביעית בשוק³⁶³⁹. לבסוף, מביא ר' אביי"ה ראייה נגזרת בשם קרובו ר' אלעזר בר' יוסף, ממדרש, הנרמז בסוגיית הבבלי בעניין נטילת ידיים (חולין קו.), ובו מתואר יהודי שהיה מוכר נבילות לגויים ובשר כשר

³⁶²⁹ יצוין, כי גם הרמב"ם בפי"ה"מ למסכת שביעית פוסק כרבי יהודה לעניין מסחר באיסורים, ויעוין בדברי הר"י קאפח על אתר, ליישוב הדברים עם הכרעתו, המנוגדת לכאורה, במשנה תורה, ואכמ"ל.

³⁶³⁰ ר' אביי"ה מעיר כי רבי חייא קבע כי "אומנתו בכך" תיקבע לפי עיסוקו הממשי של האדם, ואם אכן אין לו עיסוק אחר בפועל הוא יהיה פסול לעדות, ובעניינו יהיה איסור סחורה. אכן, בנידון השאלה המעשית, אין אדם שיעסוק רק במסחר בנבילות וטריפות, ולכן גם לפי ר' חייא אין מי שיוגדר "אומנתו בכך".

³⁶³¹ הציטוט מתחיל בנקודה בה מסתיים הציטוט של אביו, לעיל.

³⁶³² הנדון הוא באנשים שמלאכתם הרגילה קשורה באופן הדוק לפירות שביעית (חנווני המבשל פירות שביעית ומוכרי שמן).

³⁶³³ את ההיתר לקבל שכר בטלה מחזק ר' אביי"ה בשתי ראיות נגזרות לעצם העיקרון. הראיה הראשונה היא מההיתר לדיין ליטול שכר בטלה, אם זו בטלה מוכחת, למרות שנטילת שכר על דינים אסורה (כתובות ק"ה ע"א). הראיה השנייה היא מההיתר לקבל שכר שבת בהבלעה, למרות ששכר שבת אסור (ב"מ נח. ונדרים לו.).

³⁶³⁴ תוספתא מסכת שביעית ה:ח-ט (תוספתא זרעים (מהד' ר"ש ליברמן), עמ' 187).

³⁶³⁵ לעצם האפשרות של איסור דרבנן מחשש תקלה מביא ר' אביי"ה ראיות נגזרות מסוגיות נוספות בהן נגזרו גזרות מפני חשש תקלה, ואכמ"ל.

³⁶³⁶ על-פי הסיוגים לעיל, דהיינו שאסור שזו תהיה כל פרנסתו.

³⁶³⁷ כפי שכתב ר"ד דבליצקי בעמ' רנה הערה יא במהדורת תשס"ה. אמנם, אפטוביצר, מבוא, עמ' 283 – 284, סבר כי הראיה היא מפירוש רבינו שמשון משנן למשנה, ואף הקביל בין לשון הציטוט שבאבי העזרי לזו של פירוש ר"ש משנן. אולם, לאור זיקתו ההדוקה של הר"ש לפירוש ריבמ"ץ (אורבך, בעה"ת, עמ' 305 – 306) נראה כי ההקבלה לפירוש רבינו שמשון נעוצה במקור המשותף- פירוש ריבמ"ץ.

³⁶³⁸ אגב אורחא, מביא ר' אביי"ה את פירוש ריבמ"ץ למשנת הציידים. ר"י מסימפונט פירש, על-פי הירוש' (ז:ד) שחכמים הקלו דווקא בצייד כי עליו לפרוע מס למלכות מכל בעל חי שהוא צד. ר' אביי"ה חיזק את הדברים בראיה נגזרת להיתר איסור מדרבנן מפני דוחק ממון מסוגיית הבבלי לגבי פטור אופים ממעשר שני בגלל הפסד ממונם (יומא ח:).

³⁶³⁹ יעוין בבאור דבריו בתוסכפ"ש, זרעים, עמ' 554 – "אין כאן איסור סחורה אלא אם מוכר בשוק מעט מעט אבל אם לקט באקראי ומוכר הכל בבת אחת אין כאן איסור סחורה ולפיכך הוכיח מכאן שאם מכר בבת אחת דברים אסורים אינו עובר על איסור סחורה בנבילות וטריפות וכוונת רבינו לגילוי מילתא בלשון גרידא...."

ליהודים³⁶⁴⁰. ר' אבי"ה מביא מספר אפשרויות לדחיית הראיה על דרך הפרשנות³⁶⁴¹, ואינו מקבל אף אחת מהן מפני שהן דחוקות³⁶⁴², מה גם שלאור כל הראיות לעיל אין מניעה מקבלת המעשה כפשוטו, שהרי ליהודי זה הייתה אומנות אחרת.

ה. רבינו שמחה משפירא

ר' אבי"ה פנה, ככל הנראה, לרבינו שמחה משפירא על מנת לקבל את חוות דעתו על תשובתו³⁶⁴³. רבינו שמחה השיב, וחלק על הכרעת ר' אבי"ה ועל ראיותיו³⁶⁴⁴. את הראיה הנגזרת המרכזית, ההכרעה כרבי יהודה בסוגיית הירושלמי, דחה רבינו שמחה על דרך הפרשנות, ולשם כך הוא מפרש את כל מהלך דברי הירושלמי. רבינו שמחה מסביר כי ההכרעה בסוגיא, של רבי אבהו בשם רבי אלעזר, אינה מוסבת על מחלוקת רבי יהודה וחכמים במשנה, אלא על מחלוקתם במסכת סנהדרין לגבי פסול סוחרי שביעית לעדות, וכפי שנפסק גם בבבלי, ע"י אותם חכמים (סנהדרין כו:). אמנם, בסוגיית הירושלמי הועלתה האפשרות לפסוק כרבי יהודה גם בענייננו, אך היא נדחתה ע"י ר' יוסי ב"ר בון. זאת, בשל חילוק מציאותי בין שני הנושאים. לגבי סוחרי שביעית, נפסק להקל כדעת רבי יהודה, בשל אונס המלכות לשלם מס גם בשביעית, ולכן הותר לאדם שיש לו אומנות אחרת לעסוק בפירות שביעית ע"מ לשלם את המס. לעומת זאת, לגבי מסחר באיסורים אין להתיר כרבי יהודה, כי אין כאן כל אונס מהמלכות. אדרבה, מקרה זה דומה הדבר לאדם שאין לו אומנות אחרת אלא מסחר בפירות שביעית, שלא הותר, כי אין כל אונס המכריח לנהוג כן.

אל מול האמור לעיל, מציג כעת רבינו שמחה ראיה נגזרת נוגדת מלשון הסוגיא, שבה נאמר כי "תמן" אין אונס מלכות ואילו "הכא" יש אונס, ואם כן ההכרעה כרבי יהודה מוסבת על משנתו דווקא. ראיה זו נדחתה על דרך הפרשנות, בנימוק שהביטויים "תמן" ו-"הכא" מתחלפים רבות בתלמודים ואין לדייק מהם. רבינו שמחה מחזק את נכונות הדברים בראיה נגזרת מסוגיית הירושלמי המקבילה בסנהדרין (ג:), הוזה מלה במלה לסוגייתנו, לרבות הייחוס "תמן" ו-"הכא".

בשלב זה, עובר רבינו שמחה לסוגיית הבבלי (פסחים כג.), ומביא ממנה ראיה נגזרת לגוף ההכרעה לאסור סחורה באיסורים מסוגיית הבבלי, שכן משנת הציידים הובאה בה על מנת להראות איסור במסחר במינים טמאים, הנלמד שם מן הפסוק³⁶⁴⁵.

ו. ראב"ה

בכ"י מעש"ר³⁶⁴⁶ כלל ראב"ה את תשובת רבינו יואל, מתוך ספר אבי העזרי³⁶⁴⁷, בהשמטת חלק מהראיות³⁶⁴⁸ וההיתר לקבלת שכר תיווך. ראב"ה לא הביא את תשובותיהם של ר' אבי"ה עצמו³⁶⁴⁹ ושל רבינו שמחה משפירא. ראב"ה דן בנושא זה בספר רקח³⁶⁵⁰, ואם כי רובו המכריע של המקור הוא ציטוט מקורות, עולה ממנו הכרעה ברורה לאסור סחורה בדברים אסורים. כל המקורות שהביא רבינו יואל הלוי מופיעים גם בדברי ראב"ה, בסדר שונה, בציטוט קצר יותר וללא דברי פרשנות³⁶⁵¹, ונוסף עליהם ציטוט מהתוספתא, האוסרת מכירת בהמה שנתנבלה בדרך חיתוך הרגילה למכירת בשר³⁶⁵². בסוף דבריו, מביא ראב"ה ראיה נגזרת נוגדת מסוגיית התלמוד (ב"ק פ.) האוסרת גידול חזירים, ומשמע שמין טמא אחר מותר לגדל. ראיה זו דוחה ראב"ה על דרך הפרשנות, ששאר מינים טמאים מותר לגדלם אם נזדמנו לו, כאמור לעיל, ואילו בחזיר חל איסור לגדלו אפילו במקרה כזה.

³⁶⁴⁰ ר' אבי"ה כותב כי הדברים נמצאים "במדרש תנחומא", ויעויין בעמ' 16, הערה יד בשו"ת מהר"ם.

³⁶⁴¹ הדחיית האפשרויות הן שמדובר בגר, שירש מאבי הגוי, או שמדובר ביהודי שנזדמנו לו מינים טמאים תוך כדי ציד, או שמדובר ביהודי שעבר עבירה במכירת הנבילות.

³⁶⁴² שתי האפשרויות הראשונות דחוקות מבחינת המציאות והשלישית נדחתה מפני שלא מסתבר שמעשה של רשע יובא כראיה בסוגיית התלמוד.

³⁶⁴³ רבינו שמחה פותח את דבריו: "אע"פ שאיני כדאי איני רשאי למשוך ידי ממצות מורי אבי העזרי".

³⁶⁴⁴ ר' אבי"ה הביא את תשובת רבינו שמחה אחרי תשובתו הוא, על אתר, ומשם היא הובאה באו"ז, ח"א, סימן ש"ל, עמ' 82 – 83. כמו כן, מופיעה התשובה במלואה בשב"ל, ח"ב, סימן ל"ט, עמ' קלז – קלח. היא אינה נמצאת בשו"ת מהר"ם על אתר, אך היא מצויה בקבצים אחרים (תשו' מהר"ם, דפוס לבוב, ס' ת"ב; כ"י פארמה (מהד' בלאך, תרנ"א), סימן שע"ו).

³⁶⁴⁵ רבינו שמחה מוסיף כי לפי השיטה השלישית במשנת הציידים, דעת חכמים, אסור לציידים למכור מינים טמאים שנזדמנו להם, ובכך מחמירה שיטה זו יותר מדעת ת"ק, שם.

³⁶⁴⁶ כ"י מעש"ר, מס"ד 158, עמ' T107 – 44 – A108.6.

³⁶⁴⁷ בסיום ההבאה נאמר "אבי העזרי".

³⁶⁴⁸ ראיה מהמשנה הנ"ל שנאמר בה במפורש "שאין עושין סחורה" וסוגיית הירושלמי עליה, עד מסקנת הסוגיא (שמביאה ראב"ה), וכן הראיה מלשון המשנה "שנתנבל".

³⁶⁴⁹ זאת, בניגוד לכל שאר המקורות, שצינו לעיל, שהביאו את תשובת ר' אבי"ה אחרי תשובת רבינו יואל.

³⁶⁵⁰ ספר רקח, סוף סימן תס"ז, עמ' שח. רוב הסימן מוקדש להגדרת ובירור דיני תערובות שאין בהם ביטול (קבוע, בריה וחתיכה הראויה להתכבד).

³⁶⁵¹ המשנה האוסרת במפורש סחורה מובאת תחילה, אחריה התוספתא (כאמור להלן), וסיום סוגיית הירושלמי "כל דבר שאיסורו דבר תורה אסור לעשות בו סחורה" והשו"ט על גמל וחזיר, בסיום סדרת המקורות נמצאת המשנה על הציידים, תוך הפניה למיקומה גם בסוגיית הבבלי בפסחים, לעיל.

³⁶⁵² המשך דברי התוספתא הובא ע"י רבינו אבי"ה, כמצוין לעיל. יעויין בתוסכפ"ש, על אתר, עמ' 552 – 553, שפירש שהאיסור לעשותה מחרוזות נועד למנוע בלבול עם בשר כשר. כמו כן, מובאים שם גרסת ודברי ר' אבי"ה וראב"ה ולשונם ככ"י ערפורט.

פרק שלישי - דרכו ההלכתית של רבי אלעזר ברבי יהודה בתחום הלכות איסור

והיתר - ניתוח ומסקנות

א. מבוא

בחנית מכלול הסוגיות³⁶⁵³ מעלה ברורות כי תורתו של ראב"ה, בתחום הלכות איסור והיתר³⁶⁵⁴, נטועה עמוק בנוף ההלכתי והלמדני של דורו. עצם השאלות הנדונות ע"י ראב"ה, המקורות אותם הוא מביא על מנת לדון ולהכריע בהם, סוגי הראיות מהמקורות ודרכי דחייתן, כל אלו אינם שונים באופן מהותי מהמצוי אצל רבינו אביי בספר אבי העזרי ואצל רבינו ברוך בספר התרומה. כמובן, אין התאמה מלאה לגבי הנושאים ההלכתיים הנדונים וקיים הבדל ניכר בדרך הרצאת הדברים בין החכמים.

בהקשר זה, יצוין כי כ"י מעש"ר הוא קובץ הליקוטין של ראב"ה, כפי שמעידים עליו הרכבו והסתירות הבולטות המצויות בו על כל צעד ושעל³⁶⁵⁵, ואין הוא בגדר של "חיבור" או "ספר" עצמאי של ראב"ה. זאת, לעומת ספר רקח, שהוא אכן חיבור מיוחד של ראב"ה עצמו, כפי שהעיד ראב"ה עצמו בהקדמה לספר³⁶⁵⁶. לפיכך, ניתן לבחון את דרכו של ראב"ה על-פי ספר רקח³⁶⁵⁷ וגם על-פי המקורות מתורתו הוא שנמצאים בכ"י מעש"ר.

לגבי בחירת הנושאים, אין מקום לתמיהה על היעדר חפיפה מלאה בין שני ספרים בני דור אחד³⁶⁵⁸, אם כי יש מקום לשאול מדוע בחר חכם מסוים שלא לדון בעניין הלכתי כלשהו, בייחוד כאשר הנושא היה נתון בפולמוס ובמחלוקת³⁶⁵⁹. עם זאת, אין תמיד בידינו תשובה לשאלה זו, ולעיתים קרובות יהיה כל הסבר השערה אישית גרידא.

באשר להבדלי סגנון, מדובר בדרך כלל בהבדל המובנה בין דרך כתיבתם של חכמים שונים, חכם חכם וסגנונו הוא, מה גם שיש להתבונן במטרות הספרים. ספר אבי העזרי הוא קובץ של תשובות, פסקי הלכה, קונטרסים נושאים-עיוניים ודיונים נקודתיים בסוגיות³⁶⁶⁰, ואילו ספר התרומה הוא ספר פסיקה מקיף הבנוי על דיונים למדניים³⁶⁶¹.

לעומתם, ספר רקח נועד כספר הלכה מעשי לאדם הפשוט, שאיננו למדן, כפי שכתב ראב"ה עצמו בתחילת הקדמתו "לאמרתי אל לבי לא כל האדם זוכה לידע מלבו חקרי הלכות לסלת סלת נקיה אכתוב ספר אחד למען ירוץ כל קורא

בו למצוא דברי חפץ לידע איך לעשות המצות כאשר צום אלקינו יתברך שמו יתעלה זכרו."

בחינה זו של נקודת המטרה מעלה במישורין את שאלת השימוש בדיאלקטיקה בספר רקח.

ב. השימוש בדיאלקטיקה בספר רקח

³⁶⁵³ הן אלו שנדונו בפרק השני והן אלו שלא נכללו בגוף הפרק מקוצר היריעה, אך נותחו ונבדקו אף הן. על-מנת להציג את הנתונים המלאים בפני הקורא, תהייה ההפניות לסוגיות שלא נכללו בפרק השני מפורטות יותר מההפניות לסוגיות שנדונו לעיל בגוף הפרק השני.

³⁶⁵⁴ לכל אורך פרק זה, מדובר אך ורק על הלכות איסור והיתר, על-בסיס ניתוחי הסוגיות שבפרק השני, בכלל ובפרט, והסוגיות שלא נכללו בפרק השני מחמת קוצר היריעה. ההפניות לדיונים האמורים הן למקרים בולטים בלבד, ולכן יש סוגיות המוזכרות בהקשרים רבים, אך, בכל מקרה, המסקנות עולות מכלל ניתוחי הסוגיות ולא רק מהנושאים הנזכרים במפורש בהערות.

³⁶⁵⁵ כפי שהוער בסוגיות רבות בפרק השני. יעויין במיוחד בעניין ביטול מין במינו (לעיל עמ' 135 - 137) ובעניין האיסורים בהם חל דין חני"ן (לעיל עמ' 154).

³⁶⁵⁶ "ואמרתי אל לבי...אכתוב ספר אחד...וקראתי הספר הזה רקח...כל אדם צריך לרשום שמו בספרו..."

³⁶⁵⁷ אמנם, כפי שהעיר עמנואל, מבוא, עמ' 64 - 66, יש אצל ממקצת מן הראשונים ומראשוני האחרונים עדויות על כך שספר רקח שבפניהם כלל נושאים הלכתיים נוספים וייתכן שאף היה בנוי במבנה שונה. בשל כך מסיק היא כי קיימת אפשרות שראב"ה ערך שוב ששוב את ספר רקח או שלא היתה לספר צורה מקורית מכלתחילה. אולם, נראה לענ"ד כי אין עדויות אלו, הנוגעות כולן לשאלות של מבנה והיקף הספר, בכדי למנוע שימוש בתוכן החומר הנמצא בספר רקח שבפניהם על מנת ללמוד על דרכו ההלכתית של ראב"ה.

³⁶⁵⁸ קיימים הבדלים בבחירת נושאים אפילו בין ספרים מקבילים של חכם אחד, בהתחשב בקהל היעד, מגבלות מקום וכד'.

³⁶⁵⁹ כגון הפולמוס בדבר היתר חלב הכרס (לעיל עמ' 262 - 263) ובדבר היתר דג הבלבוטא (לעיל עמ' 263 - 264).

³⁶⁶⁰ יעויין אורבך, בעה"ת, עמ' 385 - 386; תא-שמע, הספרות ב, עמ' 110 ובייחוד עמ' 116 - 117; סולובייצ'יק, יין, עמ' 125.

³⁶⁶¹ יעויין עמנואל, מקום, עמ' 439. אכן, עמדתו של ח' סולובייצ'יק הנה כי ספר התרומה לא נועד להיות ספר פסיקה מקיף, והוא מעין תוספות מבית מדרשו של ראב"ה, ערוכות לפי מספר נושאים הלכתיים עם מסקנות הלכתיות (י"נ), עמ' 25-26; יין, עמ' 119 - 120). בכל מקרה, היסוד הדיאלקטי בספר בולט מאוד.

כנזכר במבוא, קיימת מחלוקת עקרונית בין א"א אורבך לבין ח' סולובייצ'יק וי"מ תא-שמע האם יש לתלות בקהל היעד של ספר רקח את אי השימוש בדיאלקטיקה בספר רקח, כדעת אורבך³⁶⁶², או שמדובר בהסתייגות עקרונית מהכרעת הלכה בצורה זו ואף מהבאת תורת החכמים שנקטו בה, כדעת סולובייצ'יק³⁶⁶³ ותא-שמע³⁶⁶⁴.

ניתוח המקורות מצביע כי אין לשאול מדוע אין דיאלקטיקה בספר רקח, אלא אדרבה, **מדוע יש ריבוי שימוש בדיאלקטיקה בספר**, וכפי שכבר העיר מ' מיארה³⁶⁶⁵. זאת, מפני שספר רקח כלל אינו ספר של פסקי הלכה חתומים ללא נימוקים³⁶⁶⁶ ואף לא קובץ מעשים ועדויות³⁶⁶⁷, אלא הוא ספר של דיונים הלכתיים מנומקים, הבנויים על ראיות מכל הסוגים ודחיות, בעיקר על דרך הפרשנות³⁶⁶⁸.

ראב"ה שילב בספר רקח דיונים מורכבים רבים משל קודמיו³⁶⁶⁹ ובייחוד משל בן זמנו בצרפת, רבינו ברוך בספר התרומה³⁶⁷⁰. הציטוטים הרבים של ספר התרומה מצויים לכל אורך הלכות איסור והיתר שבספר רקח, ברצף ובפיזור, בציטוט מפורש ובציטוט שבשתיקה³⁶⁷¹. מקורות אלו כוללים גם דיונים למדניים שאינם בעלי השלכה ישירה לפסיקת הלכה למעשה³⁶⁷², ובכל זאת לא נמנע ראב"ה מלהביאם במלואם. גם כאשר קיצר ראב"ה את דברי רבינו ברוך, הותיר פעמים רבות את המהלך הלמדני, רווי הראיות הנגזרות והדחיות על דרך הפרשנות, במקומו, אלא שהפך ציטטות להפניות³⁶⁷³. במקרים אחרים, הסיר ראב"ה ראיות ודחיות מהציטוט שמספר התרומה, מפני שהן מופיעות בדיון מקביל של תורתו הוא³⁶⁷⁴.

יודגש, כי הדיונים הדיאלקטיים בספר אינם מתמצים, כמובן, בציטוטים מספר התרומה, כאמור לעיל ולהלן, ולכן אפילו אם היו הציטוטים מספר התרומה תוספת מאוחרת, אין בכך בכדי לשנות את המסקנה העקרונית על מקומה של הדיאלקטיקה בספר רקח. אכן, פעולות העריכה הברורות והמכוונות שבוצעו בציטוטים אלו, כאמור לעיל, מצביעות על כך כי ראב"ה הוא ששילב את תורתו של רבינו ברוך בספר רקח, ואין אלו תוספות מאוחרות³⁶⁷⁵.

³⁶⁶² אורבך, בעה"ת, עמ' 397 – 398, ובהערה *62, שם.

³⁶⁶³ סולובייצ'יק, שלוש, עמ' 348; סולובייצ'יק, יינם, עמ' 27.

³⁶⁶⁴ תא-שמע, ת"ת, עמ' 119 – 124.

³⁶⁶⁵ מיארה, המפרשים, עמ' 90 – 91 ו-93.

³⁶⁶⁶ כדוגמת ספר משנה תורה לרמב"ם, ויעוין וולף, סמ"ג, עמ' 34 – 37.

³⁶⁶⁷ כדוגמת הקבצים של החכמים בני מכיר.

³⁶⁶⁸ אפשר כמובן לומר שאין השימוש בראיות נגזרות ובדחיות על דרך הפרשנות "דיאלקטיקה". אולם, לאור העובדה שמדובר באותן ראיות ודחיות שבספר התרומה ובספר אבי העזרי (לעיתים אותן ראיות ממש ובכל אופן דרך זה של לימוד), ולגביהם נחשב הדבר ל-"דיאלקטיקה" במחקר, אין כל הגיון לומר אחרת לגבי ראב"ה (ויעוין סולובייצ'יק, יין, עמ' 116, להגדרת המונח "דיאלקטיקה").

³⁶⁶⁹ יעוין במיוחד בסוגיות הבאות: הגדרת בריה (לעיל עמ' 163); ריחא מילתא (לעיל עמ' 182 – 184); חיוב הדחה אחרונה בבשר יבש (לעיל עמ' 196 – 197); דין עיכול באיסורים (ספר רקח, אמצע סימן רצ"א, עמ' קנט, (בכ"י פריס: עמ' 93 עמודות א ו-ב) מקורו, בסתם, בספר הפרדס, עמ' קסח-קסט, כפי שהעיר הגרבי"ש, בעמ' כד להערותיו); מעמדו ההלכתי של חלב הנמצא בקיבת בהמה (ספר רקח, באמצעו של סימן תפ"ח, עמ' שכב (עמ' 185, עמודה ב בכ"י פ) מקורו, בסתם, מדברי ר"ת ספר הישר, חלק החידושים, סימן תע"ד, עמ' 28) וסי' תפ"ח, עמ' שכג-שכד (עמ' 186, עמודות א ו-ב) בו מצוטט במלואו דיונו הארוך של רש"י בפירושו לתלמוד, חולין קטז: ד"ה "הרי זו אסורה". אכמ"ל בייחוס מקור זה לרש"י ויעוין תשו"ר, סי' שייח, עמ' 332 – 333 ושבה"ל, ח"יב, סי' ל"ד, עמ' קיז, הערה 20).

³⁶⁷⁰ עובדת היותו של רבינו ברוך חכם צרפתי הוכחה לחלוטין ע"י ש' עמנואל במאמר מקיף (עמנואל, מקום).

³⁶⁷¹ כפי שהוער בפרק השני. על עצם תופעת הציטוט מספר התרומה העיר כבר א"א אורבך, שציין חלק מהמקורות המפורשים (אורבך, בעה"ת, עמ' 353, הערה 51, וחלקם הגדול בתחום איסור והיתר) וכן ע"י הגרבי"ש שניאורסון וצ"ל (בצירוף מקורות שהציטוט הוא בסתם) בהערותיו לספר רקח (יעוין: עמ' כא, ההערה השלישית; עמ' כו, ההערה התשיעית; עמ' לה, ההערה החמישית והשישית; עמ' לו, ההערה השלישית והרביעית; עמ' לז, ההערה השנייה, השלישית והחמישית). אמנם, ח' סולובייצ'יק ראה בציטוטים מספר התרומה (בהלכות יין נסך) תוספת מאוחרת (סולובייצ'יק, יין, עמ' 126, הערה 23), אך הממצאים בהלכות איסור והיתר, כמפורט בסמוך בפנים, מראים כי מדובר בחלק מהותי של ספר רקח. כמובן, אין כוונתנו לומר כי אין תוספות מאוחרות בספר רקח (יעוין אורבך, בעה"ת, עמ' 396), אך הכמות והמהות של הציטוטים מספר התרומה מלמדות כי אין ציטוטים אלו נכללים בין התוספות.

³⁶⁷² כגון מחלוקת ר"ת ור"י בעניין גדר "קבוע" ו-"כל דפריש מרובא פריש" (ספר רקח, סימן ת"פ, עמ' שטז-שז; עמ' 182 עמודה ב- עמ' 183 עמודה א בכ"י פ) ומקורו בספר התרומה סימן נ, עמ' 25). על עומקו העיוני-למדני של דיון זה, והיעדר האפשרות להגיע ממנו למסקנה, כבר העיר מיארה, המפרשים, עמ' 93, אלא שהוא לא עמד על מקורם של הדברים בספר התרומה.

³⁶⁷³ יעוין במיוחד בסוגיות הבאות: הגדרת "בריה" (לעיל עמ' 163); מליח כרותח (לעיל עמ' 187, הערה 451); כמות המלח הנדרשת למליחת בשר (לעיל עמ' 190, ליד הערה 477); דרך הכשרת הכחל לאכילה (ספר רקח, סימן תמ"ב, עמ' רצז (עמ' 171 עמודה ב- עמ' 172 עמודה א בכ"י פ) ומקורו, בסתם, בספר התרומה, סימנים נ"ו-נ"ז, עמ' 31 – 30).

³⁶⁷⁴ כך הוא בסוגיות האיסורים בהם חל דין חני' (לעיל עמ' 154) ובסוגיית מליחת כבד (לעיל עמ' 217).

³⁶⁷⁵ אם היו אלה תוספות מאוחרות, כדעתו של ח' סולובייצ'יק, קשה להניח כי המלקט היה עורך בצורה כה ברורה את הציטוטים, ויעיד על כך ספר הליקוטים של ראב"ה (כ"י מעש"ר), בו פעולות העריכה מועטות לאין שיעור.

בנוסף לדברי חכמים אחרים, כלל ראב"ה בספר רקח דיונים הלכתיים משלו, הרוויים לעיתים בראיות ודחיות, חלקן מחודשות מתורתו הוא³⁶⁷⁶. יתר על כן, לעיתים הביא ראב"ה דעות שלא פסק כמותן, על ראיותיהן, ללא חולק, ואת דעתו הוא הציג במקור אחר, על ראיותיה³⁶⁷⁷. לעומת זאת, יש וראב"ה הטיל שנוי בלשון מקורותיו על-מנת להתאימם לדעתו הוא³⁶⁷⁸. במקרים אחרים, התעלם כליל ראב"ה מדעה נוגדת והציג רק את הכרעתו, על ראיותיה³⁶⁷⁹. נתונים אלו מצביעים על כך שראב"ה ציפה מלומד הספר כי ישכיל להבין את ההכרעה ההלכתית המעשית³⁶⁸⁰.

במספר מקרים הובאו שיטות חלוקות במלואן, וההכרעה ביניהן הייתה על-פי מסורת הפסיקה המקובלת מרביתו של ראב"ה, תוך הדגשת אי שלילת הדעה הנוגדת (בדרך כלל זו של ר"ת) כאפשרות שרירה וקיימת, למדנית ואף הלכתית, אלא שאין היא תואמת את מנהג ראב"ה ורביתו ולכן אין הוא מכריע כמותה³⁶⁸¹. בדרך דומה נקטו לעיתים גם רבינו אבי"ה ורבינו ברוך³⁶⁸². בכלל, אין אצל ראב"ה דחייה מוחלטת ותקיפה של שיטה אחרת³⁶⁸³, ואפילו במקום בו הוא מצטט ראב"ה מקור אחר הדוחה שיטה בחריפות, מרוככים הדברים³⁶⁸⁴.

יש להדגיש, כי ראב"ה לא הכריע תמיד לקבל את הדעה התואמת לנוהג ההלכתי הרווח. אדרבה, במספר נושאים אימץ ראב"ה, מכוח עיונו הוא, דעות (בדרך כלל מקילות) של חכמים קודמים, המנוגדות לנוהג ההלכתי הקיים, ואשר נדחו בתוקף על-ידי חכמים אחרים³⁶⁸⁵. תופעה דומה מצויה גם אצל רבינו אבי"ה³⁶⁸⁶, ובמידה פחותה גם אצל רבינו ברוך³⁶⁸⁷.

³⁶⁷⁶ יעויין בסוגיות הבאות: שיעור ביטול תערובת מין במינו (לעיל עמ' 135 - 136); הגדרת חתיכה הראויה להתכבד (לעיל עמ' 160); ריחא מילתא (לעיל עמ' 182 - 183); מעשה דרש"י (לעיל עמ' 198 - 199); לב שנתבשל (לעיל עמ' 211); מליחה לצלייה (לעיל עמ' 205); דין נותן טעם לפגם באיסורים שאינם בטלים (ספר רקח, סימן תנ"ט, עמ' שג עמ' 175 עמודה א) וסימן תפ"ז, עמ' שכא (עמ' 185 עמודה א בכ"פ); איסור ביצים (ספר רקח, סוף סימן תמ"ה - ס"י תמ"ז, עמ' רצט) (עמ' 173 עמודה א בכ"פ).

³⁶⁷⁷ יעויין בסוגיות הבאות: הגדרת חתיכה הראויה להתכבד (לעיל עמ' 160); הגדרת בריה (לעיל עמ' 163); ריחא מילתא (לעיל עמ' 182 - 184); עיכול באיסורים (ספר רקח סימן רצ"א, עמ' קנט, המכיל שני מקורות מפורטים ברצף אחד, החלוקים ביניהם אם יש דין עיכול באיסורים, ואילו דעת ראב"ה עצמו היא כי אין עיכול, כמפורש בשם רבינו משה הכהן בסימן תכ"א, עמ' רצא, (עמ' 168 עמודה ב בכ"פ) וכפי שעולה מפסקי ההלכה שבסימנים רפ"ז-רפ"ח, עמ' קנח ומסיום סימן רצ"א הנ"ל); חלב בקיבה (ספר רקח, סימן תכ"א, שם, כל חלב שבקיבה אסור (בשם רש"י ורבינו משה הכהן, עם ראיותיהם), ובסימן תפ"ח, עמ' שכג-שכד, מצוטטת במלואה לשון רש"י. לעומת זאת, ס"י תס"ד, עמ' שה, הוא כר"ת, המחלק בין חלב קרוש לחלב צלול (מקורו מספר התרומה ס"י ע"א, עמ' 37, בתמצית, דילוגים והשמטות, אך תוך הותרת עיקר המהלך על כנו), וכן הוא בתחילת סימן תפ"ח, עמ' שכב (דעת ר"ת וראיותיה, בסתם, בניסוח של ראב"ה, בתוספת ראייה נגזרת מהירושלמי שלא הובאה ע"י ר"ת אך הובאה ע"י ר' אב"ן ועוד ראיות. אכן, במקרה זה, בניגוד לשאר הדוגמאות, אין בידי השערה ברורה לגבי הכרעתו הסופית של ראב"ה).

³⁶⁷⁸ על תופעה זו כבר העיר הגר"ש שניאורסון בהערותיו לספר רקח (עמ' לה, הערה חמישית), ויעויין במיוחד בסוגיות הבאות: האיסורים בהם חל דין חני"ן (לעיל עמ' 154, ליד הערה 218); לב שנתבשל (לעיל עמ' 211, הערה 673); מליחה לצלייה (לעיל עמ' 206); הכשרת כחל (ספר רקח, סימן תמ"ב, עמ' רצו מיסוד הדברים שבספר התרומה, סימנים נ"ו-נ"ז, עמ' 30 - 31 כפי שכתב הגר"ש, שם, אלא שראב"ה הוסיף הכרעה כדעת רש"י (הדורשת קריעת שתי וערב לצלי לכתחילה), בין הציטוט מסימן נ"ו לסימן נ"ז, בעוד שבתרומה מוצגות שיטות רש"י ור"ת כשקולות ברמה המעשית).

³⁶⁷⁹ יעויין במיוחד בסוגיות הבאות: שיעור ביטול בריה (לעיל עמ' 165); שיעור השחייה במלח (לעיל עמ' 191); היקף דין מליחת איברים פנימיים (לעיל עמ' 221); חיתוך עופות לפני מליחתם (לעיל עמ' 228); אכילת בשר וחלב על שולחן אחד (לעיל עמ' 241 - 242); סחורה בטריפות (לעיל עמ' 269); נטלי"פ באיסורים שאינם בטלים (ספר רקח, ס"י תנ"ט, עמ' שג, ס"י תפ"ז, עמ' שכב וס"י תצ"ב, עמ' שכה).

³⁶⁸⁰ ניסוח משפט זה מקורו בהערה של מורי ד"ר יוסף וולף. זאת, דלא כדעת מיארה, המפרשים, עמ' 90 ו-93, שמדובר בסטייה ממטרת הספר העיקרית.

³⁶⁸¹ יעויין בסוגיות הבאות: חני"ן בדבוק (לעיל עמ' 157); ריחא מילתא (לעיל עמ' 183); המתנה בין אכילת בשר לחלב (לעיל עמ' 260); הכשרת כחל (ספר רקח, סימן תל"ז, עמ' רצה-רצו ובהערת ראב"ה בסימן תמ"ב, עמ' רצז). יעויין מיארה, שם, עמ' 111-113 שכבר העיר על כך בהקשר של חני"ן בדבוק (אלא שהוא לא ציין במקרים בהם ראב"ה לא הכריע על-פי מנהג רבותיו).

³⁶⁸² יעויין, למשל, בסוגיות הבאות: שיעור ביטול מין במינו (לעיל עמ' 134, לגבי ר' אבי"ה); האיסורים בהם חל דין חני"ן (לעיל עמ' 149 - 151, לגבי דברי הר"י הזקן שמביאם רבינו ברוך); הכשרת כחל (אבי העזרי, סימן אלף וק"י, עמ' קלא-קלג); דין נטלי"פ באיסורים שאינם בטלים (שם, ס"י תס"ד, עמ' 86 וסימן אלף וע"ז, עמ' עז). יצוין, כי בחינת הסוגיות בתחום איסור והיתר הראתה כי ר"ת וממשיכי דרכו השתמשו פעמים רבות בראיות מן הסמכות, ולא ניכר הבדל ממשי בינם לבין חכמי אשכנז במישור זה (ועיין ריינר, תלמידים, עמ' 13 - 14, ובמקורות שציין) ואכמ"ל.

³⁶⁸³ כפי שהוא לעיתים אצל רבינו אבי"ה. יעויין, למשל, בעניין מליחת כבד (לעיל עמ' 216, הערה 706).

³⁶⁸⁴ יעויין במיוחד בסוגיית ההמתנה בין בשר לחלב (לעיל עמ' 260) ובסוגיית עיכול באיסורים (ספר רקח, סימן רצ"א, עמ' קנט מול מקורו בספר הפרדס, עמ' קסח-קסט).

³⁶⁸⁵ יעויין במיוחד בסוגיות הבאות: האיסורים בהם חל דין חני"ן (לעיל עמ' 153 - 154); ריחא מילתא (לעיל עמ' 183 - 184); מליחת כבד (לעיל עמ' 217 - 218). בהקשר זה יעויין ספר חסידים (הוצאת מק"נ) ס"י תתתמ"ו, עמ' 308 וס"י תתתשכ"ח, עמ' 466 - 467, על חובתו של חכם, היודע בבירור כי יש להכריע במקרה מסוים מעיקר הדין להקל או להחמיר (בהתאמה), לעשות כן.

³⁶⁸⁶ יעויין, למשל, בסוגיית ההמתנה בין בשר לחלב (לעיל עמ' 256).

³⁶⁸⁷ יעויין, למשל, בסוגיית מליחת בני מעיים עם איברים אחרים (לעיל עמ' 222).

נקודה נוספת בהקשר זה נוגעת גם לנושא בירור מקורותיו של ראב"ה. בקובץ הליקוטין (כ"י מעש"ר) תופס מקום מרכזי ספר אבי העזרי³⁶⁸⁸, ואילו בספר רקח אין כל אזכור או ציטוט מספר זה³⁶⁸⁹ ואת מקומו תופס ספר התרומה. אורבך, בעקבות אפטוביצר, סבר כי דרך שימוש זו בספר אבי העזרי מלמדת על איחורו של מעש"ר, שנכתב לאחר ספר רקח, ורק אז הגיע הספר לידי ראב"ה³⁶⁹⁰. אולם, לאור הנתונים שבידינו, שלא עמדו בפני אורבך, המראים כי כ"י מעש"ר הוא קובץ ליקוטין, שנראה כי שימש בסיס לספר רקח, והעמידה על ההיקף הנרחב של הציטוטים מספר התרומה בספר רקח, אליה לא התייחס אורבך, ניתן להציע הסבר אחר, והוא שראב"ה חפש **ספר הלכה הבנוי על דיונים דיאלקטיים** על מנת להשתמש בו כמסד חלקי לספר רקח. תחילה, העתיק, תמצת וקיצר חלקים נכבדים מספר אבי העזרי למטרה זו, אולם לאחר מכן הגיע לידי ספר התרומה והוא מצא אותו מתאים יותר למטרותיו והשתמש בו³⁶⁹¹.

מכל האמור לעיל, נראה בעליל כי דרכו של ראב"ה הייתה להכריע הלכה על בסיס דרך הלימוד ההלכתי הנהוגה בזמנו, המתבססת על ראיות נגזרות רבות, קרובות רחוקות, ודחיות על דרך הפרשנות. יתר על כן, גם מי שלא "זוכה לידע מלבו חקרי הלכות לסלת סלת נקיה" וזקוק לספר רקח "למען ירוץ קורא בו למצוא דברי חפץ לידע איד לעשות המצות", אינו יכול להסתפק במסקנות ההלכה בלבד, אלא **חייב להכיר את הדיונים הלמדניים** (הדיאלקטיים) שבבסיס ההכרעה.

ג. מקורותיו של ראב"ה ויחסו אליהם

דבר פשוט הוא כי ספר רקח גדוש בציטוטים ישירים של סוגיות התלמוד הבבלי כראיות ישירות לדינים המפורשים בהן, כמצוי בכל ספרי ההלכה בתקופת הראשונים. יצוין, כי פעמים רבות משולב פירוש רש"י, בסתם או במפורש, בציטוט הסוגיא³⁶⁹², כבספר התרומה³⁶⁹³ (ובדור לאחר מכן, בספר או"ז)³⁶⁹⁴. בנוסף, מהווה התלמוד הבבלי, כמובן, את המקור הראשון במעלה, באיכות ובכמות, לראיות נגזרות ולדחיות, הן מסוגיות הנוגעות ישירות לנושא הנדון והן מסוגיות אחרות, קרובות או רחוקות מבחינה תוכנית³⁶⁹⁵.

ראב"ה משתמש גם בתלמוד הירושלמי כמקור לראיות ישירות ונגזרות³⁶⁹⁶, בדרך כלל בעקבות קודמיו³⁶⁹⁷. שימוש הלכתי-למדני זה אינו חורג בכמותו ובאיכותו, לחסר או ליתר, אל מול זה של חכמי דורו³⁶⁹⁸, ובראשם רבינו אבי"ה³⁶⁹⁹, או של הר"י הזקן ובית מדרשו³⁷⁰⁰. במספר מקרים, מביא ראב"ה ראיות ישירות ונגזרות מסוגיות אגדתיות בתלמודים וממדרשי אגדה³⁷⁰¹, כנהוג אצל חכמי אשכנז וצרפת³⁷⁰².

באשר ליחסו של ראב"ה לנוסח התלמודים³⁷⁰³, אין סוגיא בה מציע ראב"ה הגהה מדעתו, וכשם שמצאנו רק שתי הגהות של חכמים אחרים בסוגיות איסור והיתר בהן עסקו³⁷⁰⁴, שכן עיקר דיוני הגרסא נבעו מהכרעה בין גרסאות

³⁶⁸⁸ עמנואל, ראב"ה, עמ' 26.

³⁶⁸⁹ נראה כי בסוגיית סחורה בטרופות (לעיל עמ' 269), התייחס ראב"ה ברמיזה לעמדתו של רבינו אבי"ה, אך אין בכך שימוש בספר אלא התמודדות (בשתיקה) עם הכרעה הלכתית.

³⁶⁹⁰ אורבך, עמ' 400 – 401, ויעוין עמנואל, ראב"ה, עמ' 26, שורה 96.

³⁶⁹¹ אולי גם מפני שרצה להשתמש בתורת חכמי צרפת המצויה בספר התרומה, כדלקמן.

³⁶⁹² כפי שצוין במקורות רבים במהדורת כ"י מעש"ר שבפרק הראשון, לעיל.

³⁶⁹³ כך הוא כמעט בכל סימן בספר התרומה.

³⁶⁹⁴ מעמדו הרם והמיוחד של רש"י כפרשן הבסיסי אינו ייחודי דווקא לחכמים המנויים בפנים, ויעוין, לדוגמא, סלוטניק, ר"ד, עמ' 95.

³⁶⁹⁵ הדבר נכון לגבי רובן המכריע של הסוגיות.

³⁶⁹⁶ יעוין, למשל, בסוגיות הבאות: שיעור ביטול בריה (לעיל עמ' 165); ריחא מילתא (לעיל עמ' 173, 178 ו-184); מליחת כבד (לעיל עמ' 217); המתנה בין בשר לחלב (לעיל עמ' 261); סחורה בטרופות (לעיל עמ' 269); מליגה (ספר רקח, סימן ת"ס, עמ' שג); איסורי ביצים (ספר רקח, סוף סימן תמ"ה-סי' תמ"ז, עמ' רצט); חלב בקיבה (ספר רקח, סי' תפ"ח, עמ' שכב).

³⁶⁹⁷ כך הוא בכל הסוגיות האמורות. (במיוחד לגבי ביצים, יעוין: אבי"ן העזר, סימן רס"ו, עמ' 125 (בכ"י וולפנביטל); עמ' 444 בעימוד שמשמאל לימין); יחתו"א, עמ' לט-מ, ערך גביהה (השני-רב גביהה מבי כתיב); ספר התרומה, בתוך סימן כ"ז, עמ' 14 – 16; או"ז, ח"א, סימן תנ"ד, עמ' 130, בשם רבינו יהודה שירליאון).

³⁶⁹⁸ יעוין פוקס, או"ז, עמ' 83 – 95.

³⁶⁹⁹ יש סוגיות בהן הביא ראב"ה ראיה מהירושלמי וראב"ה לא הביאה (כגון לגבי המתנה בין בשר וחלב), ולהפך, אך זו התמונה הכוללת.

³⁷⁰⁰ יעוין אורבך, בעה"ת, עמ' 704 וזוסמן, לידן, עמ' 210.

³⁷⁰¹ כך הוא בסוגיות הבאות: האיסורים בהם חל דין חניין (לעיל עמ' 154, הערה 215); ההמתנה בין בשר וחלב (לעיל עמ' 260 – 261); דין נטלי"פ (ספר רקח, סוף סימן תצ"א, עמ' שכה).

³⁷⁰² יעוין: אורבך, בעה"ת, עמ' 713; גרוסמן, קידוש, עמ' 39; סולובייצ'יק, יין, עמ' 344.

³⁷⁰³ טיב הנוסחאות שעמדו בפני ראב"ה לא נבדק בעבודה, ועוד חזון למועד.

הקיימות בעדי הנוסח³⁷⁰⁵ או מהגהות על-פי ראיות מספרות הגאונים³⁷⁰⁶. ראב"ה מצטט מספר קטן של הבדלי גרסאות בעלי משמעות, לרוב אלו שעמדו במוקדן של מחלוקות בין חכמים שקדמו לו³⁷⁰⁷, אך בסוגיא אחת הדיון הנוסחתי הוא מתורתו שלו³⁷⁰⁸. עם זאת, בסוגיא אחת בה עמדה שאלה של גרסא במוקד המחלוקת השמיט ראב"ה עניין זה והתייחס רק לראיות הנגזרות³⁷⁰⁹.

ראב"ה משתמש במקורות שמתורת הגאונים כראיות מן הסמכות וכראיות מן הסמכות לנכונות מהלכים פרשניים³⁷¹⁰, כפי שמצוי אצל חכמי דורו וקודמיהם³⁷¹¹. לעומת זאת, גזירות גאונים שונות, שנדונו על-ידי חכמי אשכנז שלפניו, כמעט ואינן נזכרות אצלו, ובדרך כלל הוא אכן לא קבל אותן להלכה³⁷¹², כמצוי בבית מדרשו של ר"ת³⁷¹³. יחסו של ראב"ה לתורת חכמי אשכנז שלפניו תנ"י נזכר במחקר³⁷¹⁴, וציון שראב"ה הרבה להביא מקורות מתורתם³⁷¹⁵. עובדה זו נכונה, כשלעצמה, אך יש להעיר כי כך נהג גם רבינו אבי"ה³⁷¹⁶. כדרכם של חכמי אשכנז, הביאו הם מקורות הלכתיים ולמדניים רבים, מכל מקורות עולם התורה הידועים להם³⁷¹⁷. אין ללמוד, אפוא, מהבאת תורת חכמי אשכנז הראשונים, ואף מפסיקה כשיטתם בסוגיות מסוימות³⁷¹⁸, כי ראב"ה ראה את עצמו כממשיך דרכם בהלכה, בדווקא³⁷¹⁹, ואכן יש סוגיות בהן לא הכריע כמותם כלל³⁷²⁰. יתר על כן, לא ניתן להשוות ציטוטים אלו, בכמות ובכמות ההסתמכות, למקורות המובאים מספר התרומה, כאמור לעיל.

³⁷⁰⁴ יעויין בסוגיות הבאות: מליחה לצליה (לעיל עמ' 203, הגהת הר"י הזקן בסוגיית הבבלי, וגם שם העירו החכמים הבאים אחריו כי מדובר בהבדל גרסא שקדם לו); איסורי ביצים (ספר התרומה, בתוך סי' כ"ז, עמ' 14 – 16 ואו"י, ח"א, סי' תל"ו, עמ' 123, הגהה אפשרית של רבינו ברוך (על-פי ר"ת) בסוגיית הירושלמי, על-פי ההשערה שמדובר בתוספת על-פי תשובת הגאונים).

³⁷⁰⁵ יעויין בסוגיות הבאות: מליחה לצליה (לעיל עמ' 203 והערה 612, לגבי הבבלי, אצל ר' אבי"ה והמקור בתו"פ); איסורי ביצים (יחתי"א, עמ' לט-מ, ערך גביהה (השני- רב גביהה מבי כתי) – לגבי הירושלמי);

³⁷⁰⁶ יעויין בסוגיות הבאות: שיעור הביטול בתערובת מין במינו (לעיל עמ' 133, הערה 89); חלב בקיבה (לגבי ההגהה המיוחדת לרש"י ע"י ר"ת (ספר הישר, חלק התשובות, סימן ע"ו, אות ט, עמ' 173), ונראה כי ר"ת תולה את הגהת רש"י בסברא (יעויין ספר הישר, חלק החידושים, סימן תע"ד, עמ' 285 ובעקבותיו בתוס' רבינו אלחנן על ע"ז, עמ' רמב- רמג ובספר התרומה סימן ע"א, (מחציו והלאה), עמ' 37 (בכ"י לונד, בו אין חלוקת סימנים, זו פסקא חדשה), וכן אצל רז"ה בספר המאור (חולין מג-: בדפי הרי"ף), לעומת ר' אב"ן (אב"ן העזר, בתוך סימן רע"ז, עמ' 129. בכ"י וולפנביטל: עמ' 439 בעמוד שמשמאל לימין) התולה את ההגהה (ללא ייחוס בעליה) בהשוואה לספר הלכות גדולות (וכן הוא אצל הרמב"ן בספר מלחמות ה', אל מול דברי רז"ה הנ"ל). ויעויין איגוס, ביקורת, עמ' 377, הערה 18 וריינר, ה"ג, עמ' 115 ו-119, 121, לגבי שימוש בספרות הגאונים למטרה זו.

³⁷⁰⁷ יעויין בסוגיות הבאות: שיעור הביטול בתערובת מין במינו (לעיל עמ' 136, ליד הערה 110); מליחה לצליה (לעיל עמ' 205, אך רק בציטוט מספר התרומה ולא בדיון של ראב"ה עצמו).

³⁷⁰⁸ איסור ביצים (ספר רקח, המחצית השנייה של סימן תמ"ז, עמ' רצט. יצוין כי ראב"ה מצטט בהרחבה (סוף סימן תמ"ה-סי' תמ"ז) את סוגיית הירושלמי, אבל הנוסח אותו הוא מצטט בסתם הפוך מזה בו מצדד רבו יב"ק משפירא (יחתי"א, עמ' לט-מ, ערך גביהה (השני- רב גביהה מבי כתי), וראב"ה אינו מתייחס לכך. אולם, כפי שהעיר לי פרופ' ל' מוסקוביץ (בשיחה בע"פ) מדובר בחילוף בין "חלמון" ל-"חלבון", העלול להתחלף כל צעד ושעל בירושלמי גם גרפית ומה גם שמדובר בשתי צלעות של אותו משפט, ומדובר במצב זה מועד לפורענות מבחינה טקסטואלית, ואכמ"ל).

³⁷⁰⁹ חלב בקיבה (ספר רקח: סי' תכ"א, עמ' רצא; סי' תס"ד, עמ' שה (כאן הדבר בולט במיוחד כי ראב"ה השמיט את הדיון לגבי הגרסא והרי מקורו בספר התרומה, סי' ע"א, עמ' 37); סימן תפ"ח, עמ' שכב –שכד, וכאן מוזכרת הגרסא שעמדה במוקד המחלוקת "והלכתא" אך המחלוקת עצמה אינה נזכרת).

³⁷¹⁰ יעויין במיוחד בסוגיית שיעור ביטול בריה (לעיל עמ' 165) ובסוגיית ריחא מילתא (לעיל עמ' 184), אך השימוש בתורת הגאונים למטרות האמורות מצוי בסימנים רבים בספר רקח.

³⁷¹¹ יעויין במיוחד בסוגיית שיעור ביטול מין במינו (לעיל עמ' 129, לגבי ר"ת) וחלב הכרס (לעיל עמ' 263, לגבי רבינו אפרים ורבינו יואל הלוי), אך שימוש זה בתורת הגאונים מצוי בכל סוגיא וסוגיא, כמעט. באשר לשימוש ברי"ף, הוא מועט מאוד (יעויין בסוגיית ריחא מילתא, לעיל עמ' 182, וגם שם רק בכ"י מעש"ר ולא בספר רקח), ולא כבן זמנו רבינו אבי"ה, אלא כחכמי אשכנז וצרפת הקודמים, וכרבינו ברוך בספר התרומה (תא-שמע, קליטה, עמ' 195).

³⁷¹² יעויין בסוגיית גזירת הכנתא (לעיל עמ' 223 – 225) וגזירת המוח (לעיל עמ' 225 – 226).

³⁷¹³ כפי שעולה מהעיון בסוגיות אלו, ובניגוד למצוי אצל ר' אבי"ה.

³⁷¹⁴ יעויין גרוסמן, אשכנז, עמ' 34 ו-438 – 439.

³⁷¹⁵ בעיקר מתוך ספרות החכמים בני המכירי ומהספרות דבי רש"י.

³⁷¹⁶ אכן, יש סוגיות (כגון מליחת איברים חלקים (לעיל עמ' 226 – 227) ושיעור הביטול בתערובת בשר וחלב (לעיל עמ' 262 – 263), בהן הביא ראב"ה מקורות אלו ור' אבי"ה לא הביאם, אך ישנם סוגיות אחרות (כגון צירופי איסורים (לעיל עמ' 143 – 144) שר' אבי"ה הביאם אך הם לא נזכרו כלל בספר רקח.

³⁷¹⁷ יעויין סולובייצ'יק, יין, עמ' 124 ותא-שמע, הספרות ב, עמ' 116 – 117.

³⁷¹⁸ יעויין בסוגיית ההפרדה בין סועדים בבשר וחלב (לעיל עמ' 242).

³⁷¹⁹ כפי שהציע גרוסמן (במקורות שצוינו לעיל), וכפי שעולה גם מדברי סולובייצ'יק, יין, עמ' 126 ו-215.

³⁷²⁰ יעויין בסוגיות הבאות: האיסורים בהם חל דין חנין (לעיל עמ' 152 – 155); חנין בדבוק (לעיל עמ' 157, אך יעויין בהצעתנו בהערה 241, שם, כי זו מחלוקת בין חכמי אשכנז הראשונים); לב שנתבשל (לעיל עמ' 211); מליחת כבד (לעיל עמ' 217).

זיקתו העזה של ראב"ה לתורת חכמי צרפת עולה ברורות מספר רקח. זאת, לא רק לגבי רש"י, הן כפרשן והן כפוסק³⁷²¹, ור"ת, הן דרך ספר הישר³⁷²², הן דרך תלמידיו רא"ם ורבי משה הכהן (מרבתי של ראב"ה)³⁷²³ והן דרך ספר התרומה³⁷²⁴, אלא גם באופן מובהק בנוגע לתורת חכמי הדור שלפניו בצרפת, ובראשם הר"י הזקן. תדירות ורוחב השימוש בתורת בית המדרש של ר"ת ור"י, האצורה בספר התרומה³⁷²⁵ ובמקורות נוספים³⁷²⁶ (במידה פחותה), אינה בגדר של ציטוט עמדות בלבד, אלא נמצאת ברובד המהותי של דרכי הכרעה ולימוד.

ניכר בעליל, כי אין לדבר על נתק בין אשכנז לצרפת בדור זה, ובוודאי שאין שום הסתייגות של ראב"ה מתורת חכמי צרפת, כדרך הכרעה הלכתית מעשית, כמקובל אצל חוקרים רבים³⁷²⁷, אלא ההיפך הוא הנכון. אדרבה, נראה כי הנתק בין חכמי צרפת ואשכנז, אם ניתן כלל לדבר על נתק כזה³⁷²⁸, הסתיים אצל ראב"ה³⁷²⁹, ולא אצל תלמידו רבינו יצחק ב"ר משה, כמקובל במחקר³⁷³⁰. יודגש, כי זיקה זו לחכמי צרפת אין משמעה קבלה בהכרח של עמדותיהם ההלכתיות ודיוניהם ההלכתיים, וראב"ה אכן חולק על דבריהם בשני מימדים אלו³⁷³¹, אך בכבוד רב³⁷³².

תורת חכמי אשכנז בדורות הסמוכים לראב"ה (בייחוד תורת רבינו יב"ק, אבי ראב"ה) מופיעה אף היא רבות בספר רקח, במפורש³⁷³³ ובסתם³⁷³⁴, ולעיתים, ניתן לעמוד על מקורם של דברים אצל חכמי אשכנז שלפני ראב"ה רק

³⁷²¹ הזיקה לרש"י כפרשן צוינה לעיל. לגבי רש"י כפוסק (הן בפירושו לתלמוד ועל-פיו והן בפסקיו), יעוין בסוגיות הבאות: ריחא מילתא (לעיל עמ' 184); מעשה דרש"י (לעיל עמ' 199 - 200); לב שנתבשל (לעיל עמ' 211); צליית כבד ובשר על שפוד אחד (לעיל עמ' 219); שיעור ביטול איסור בשר בחלב (לעיל עמ' 263); הכשרת כחל (ספר רקח, סימן תל"ז, עמ' רצה-רצו והערת ראב"ה בסימן תמ"ב, עמ' רצז); חלב בקיבה (ספר רקח, סימן תכ"א, עמ' רצא וסימן תפ"ח, עמ' שכג-שכד). (ועוין עוד סולובייצ'יק, יין, עמ' 272, שחומר רב מבית מדרשו של רש"י נשתמר אצל ראב"ה).
³⁷²² יעוין במיוחד בסוגיות הבאות: שיעור הביטול בתערובת מין במינו (לעיל עמ' 135 - 136); מליחת כבד (לעיל עמ' 217); שיעור ההמתנה בין בשר לחלב (לעיל עמ' 260); מליגת תרנגולים (בסוגיא זו מכריע ראב"ה כי עירוי מכלי ראשון מבשל ככלי ראשון, על-פי ראיות נגזרות (ספר רקח, סימן ת"ס, עמ' שג; עמ' 175 עמודה א בכ"פ. כן הוא גם בסוף סימן רנ"ב ובסימן רנ"ג, עמ' קמב במסגרת דיני הגעלה, לגבי ההכרעה והראיות מופיעות בסתם, אך מקורן בדיון של ר"ת בספר הישר, חלק החידושים, סי' ר"נ, עמ' 153 - 154); נטל"פ (ספר רקח, סימן תנ"ח, עמ' שב, מבוסס על ספר הישר, חלק החידושים, סימן תשי"ח, עמ' 419 - 420, לגבי סתם כלי גויים אינם בני יומן. אכן, מהניסוח שבספר רקח נראה היה לכאורה כי מדובר בדיון העקרוני על עצם היתר נטל"פ, אולם ההשוואה וההקשר בספר רקח עצמו, מלמדים כי מדובר בדיון על מעמד סתם כלי גויים לעניין נטל"פ).

³⁷²³ יעוין במיוחד בסוגיית ריחא מילתא (לעיל עמ' 182 - 184).

³⁷²⁴ יעוין במיוחד בסוגיות הבאות: מליח כרותח (לעיל עמ' 187); מליחת כבד (לעיל עמ' 217); הכשרת כחל (ספר רקח, סימן תמ"ב, עמ' רצז ומקורו בספר התרומה, סימנים נ"ו-נ"ז, עמ' 30 - 31). זאת, דלא כדעת סולובייצ'יק, יין, עמ' 126, שראב"ה הכיר את תורת ר"ת רק דרך ספר הישר ותשובותיו לחכמי אשכנז (ועוין עוד בפרק הרביעי לעבודה, בה נידונה דעת סולובייצ'יק לגופה, בהקשר של דיני יין נסך).

³⁷²⁵ כך הוא כמעט בכל סוגיא, כמצוין לעיל. גם כאן, לא כדעת סולובייצ'יק, שם.

³⁷²⁶ יעוין בסוגיית מליחת הכבד, בה נראה כי ראב"ה השתמש בתוספות רבינו יהודה מפריס (לעיל עמ' 217, הערה 718).

³⁷²⁷ ובראשם ח' סולובייצ'יק וי"מ תא-שמע, כמצוין במבוא לעיל.

³⁷²⁸ מוסכם על הכול כי תורת ר"ת התפשטה באשכנז בדורו ואחריו (יעוין בייחוד ובהרחבה אצל ריינר, תלמידים). לגבי הר"י הזקן, הרי שכבר רבינו יואל הלוי פנה אליו בשאלות שונות (יעוין אפסוביצר, מבוא, עמ' 184 - 186 וזימר, חלב, עמ' 255 - 256, ליד הערה 26), ובנו, רבינו אבי"ה, השתמש מעט בתוספות שנסדרו לפניו (אפסוביצר, שם, עמ' 288). על זיקתו של רבינו אש"ל לחכמי צרפת יעוין אצל סולובייצ'יק, יין, עמ' 310, סוף הערה 16.

³⁷²⁹ גם רבינו אבי"ה מזכיר את תורת ר"י הזקן ובית מדרשו, אך ברמה פחותה מראב"ה (ועוין סולובייצ'יק, יין, עמ' 126, הערה 23).

³⁷³⁰ כפי שצוין במבוא, לעיל.

³⁷³¹ יעוין במיוחד בסוגיות הבאות: ריחא מילתא (לעיל עמ' 183, דחיית דעת ר"ת אל מול דעת רש"י); היקף דין מליחת איברים פנימיים (לעיל עמ' 221 - 222, דחיית דעת רש"י על-פי דברי ר"ת, ודיון בדעת ר"ת); המתנה בין אכילת בשר לחלב (לעיל עמ' 259 - 260, דחיית שיטת ר"ת על-פי דברי רש"י ו-יכל הגאונים). (ועוין עוד עמדתו של סולובייצ'יק, יין, עמ' 231, לגבי תקנות שו"ם, שחלקן נועדו להוות התנגדות למסקנות ההלכתיות של חכמי צרפת וחלקן הן קבלה של עמדות אלו).

³⁷³² יעוין בן-גדליה, חכמי, עמ' 3 ו-12 - 13, על הכבוד ההדדי שנהגו חכמי שתי האסכולות של חכמי אשכנז עצמם זה לזה, על אף היעדר קשר לימודי ישיר ביניהם בדורות מסוימים. כבוד זה ניתן גם לחכמי צרפת, כאמור בפנים.

³⁷³³ יעוין במיוחד בסוגיות הבאות: שיעור הביטול בתערובת מין במינו (לעיל עמ' 136); חנין בדבוק (לעיל עמ' 157); ריחא מילתא (לעיל עמ' 183 - 184); הדחה אחרונה לבשר יבש (לעיל עמ' 196 - 198); מעשה דרש"י (לעיל עמ' 198); לב שנתבשל (לעיל עמ' 212); מליחת בשר לפשטידא-מלייתא (לעיל עמ' 229); המתנה בין אכילת בשר לבין אכילת חלב (לעיל עמ' 260 - 261); נ"ט בר נ"ט (ספר רקח, סימן תי"ג, עמ' רצ, בשם אביו רבינו יב"ק ממגנצא, והמקור הובא בהרחבת-מה בכ"י מעש"ר מס"ד 100, עמ' 103 שורה 40 - עמ' 104 שורה 5).

³⁷³⁴ יעוין במיוחד בסוגיות הבאות: מליחת כבד (לעיל עמ' 218, הערה 722); חיתוך עופות לפני מליחתם (לעיל עמ' 228); שחורה בטרפות (לעיל עמ' 269); היתר בשר חי ללא מליחה (ספר רקח, סימן ת"י, עמ' רפט-רצ, ומקורו בדברי רבינו אש"ל, המובאים בשמו בתו"פ, סימן ה, עמ' 33 - 34 וסימן י"ט, עמ' 47 - 50, ובסתם ביחתי"א, ערך רב גביהה מבי כתיל, עמ' מ); איסור בשר שנתבשל ללא מליחה (ספר רקח, סי' תכ"ב, עמ' רצב; עמ' 168 עמודה ב בכ"פ. ומקורו התוכני באב"ן העור, חציו השני של סימן י"ז, עמ' 15 - 16 (בכ"י וולפנביטל: עמ' 44 בעמוד שמינין לשמאל). יצוין כי בכ"י מעש"ר, מס"ד 114, עמ' 104, שורות 19 - 37, מובא (בסתם) המקור הנ"ל, בדילוגים רבים ושנוי לשון; עיכול באיסורים (ספר רקח, סי' רפ"ז-רפ"ח, עמ' קנח עמ' 92 עמודה ב ובמעש"ר הנדפס, סימנים ע"ב-ע"ג, עמ' יט, ושם

באמצעות המקבילה הרחבה יותר בקובץ ליקוטיו (כ"י מעש"ר)³⁷³⁵. אכן, גם כאן הקשר התורני המובהק של ראב"ה לתורת רבותיו אלו אין משמעו פסיקה תמידית כמותם, ויש סוגיא מרכזית אחת בה סטה ראב"ה מפסקי רבותיו ומנימוקיהם³⁷³⁶, תוך זהירות ממחלוקת מפורשת, ככל הנראה מפאת כבודם, אך המחלוקת עולה ברורות מניתוח דבריו אל מול דבריהם³⁷³⁷. יצוין, כי זהו גם יחסו העקרוני של רבינו אבי"ה לתורת רבותיו הוא, אך הוא מרבה יותר לחלוק עליהם מפורשות³⁷³⁸. בנוסף, השמיט ראב"ה כליל שתי חומרות עקביות שנהגו בהן רבותיו מעבר לשורת הדין³⁷³⁹, ככל הנראה מפני שסבר שאין מקומן בספר הלכה, אלא כהנהגה אישית של חסידות³⁷⁴⁰. ככלל, ראב"ה, כמו קודמיו ובני דורו, לא קבל כסמכות מוחלטת אף אחד מחכמי ישראל, אלא התייחס לכל החכמים בכבוד רב, אך בחן עצמאית את דבריהם³⁷⁴¹, בין אם בחר לצטטם בלשונם ובין אם בחר לסקור דעות שונות בלשונו ולהכריע ביניהן. דרך ההכרעה בין דעות שונות מתבססת לעיתים על ראיות נגזרות או דחיית ראיות על דרך הפרשנות, ולעיתים על בסיס ראיות מן הסמכות, כמצוי בספרות ההלכה בדורו ולפניו.

מבואר שמדובר בהוראות של אביו רבינו יב"ק, ויעויין בהרחבה בדרשה לפסח, עמ' 111-112, הערות 316-319; אין מבטלין איסור לכתחילה (ספר רקח, סוף סימן תפ"ו, עמ' שכא (עמ' 184 עמודה ב בכ"פ) ומקורו ביחתי"א, עמ' רפב-רפג, ערך רב חייא בר יצחק שהיה בימי רבינא).

³⁷³⁵ כך הוא בסוגיית חיתוך עופות לפני מליחתם (לעיל עמ' 228 והערה 823) ועיכול באיסורים (לעיל בהערה הקודמת).
³⁷³⁶ האיסורים בהם חל דין חני"ן (לעיל עמ' 158).

³⁷³⁷ בסוגיא זו הציג ראב"ה את פסק חכמי שפירא ומגנצא כי אין חני"ן בדבוק, ללא נימוק, ובמקור משלו נימק את ההכרעה בכך שאין באיסור דם דין חני"ן. מכיוון שזו לא הייתה דעת רבותיו אלו, שהחילו דין חני"ן באיסור דם (אך פסקו שאין חני"ן בדבוק), לא נימק ראב"ה את שיטתם על-פי דעתו הנוגדת, אך גם לא כתב במפורש כי לשיטתם יש דין חני"ן באיסור דם. (ויעויין עוד סולובייצ'יק, יין, עמ' 231, על תופעה דומה בהקשר של תקנות שו"ס, עליהן חתום ראב"ה).

³⁷³⁸ עויין, למשל, בסוגיית סחורה בטריפות (לעיל עמ' 266) ובייחוד בסוגיית מליחת הכבד (לעיל עמ' 216).

³⁷³⁹ המקרה הראשון הוא מנהג אביו ר' יב"ק ממגנצא להשליך לב שנתבשל (לעיל עמ' 212), אותו הביא ראב"ה כ"י מעש"ר. משמעותית עוד יותר היא השמטת מנהג כל רבותיו בשפירא ובמגנצא שלא להתיר נותן טעם לפגם בדיעבד למעשה, אלא רק להלכה, עליו העיד ראב"ה בכ"י מעש"ר, מס"ד 90, עמ' 103ב, שורות 17-34 (ובמקבילה הזוהה בפסה"ל עמ' ט, ויעויין עמנואל, ראב"ה, עמ' 27). לעומת זאת, בספר רקח אין רמז להנהגה זו (ויעויין: סי' תמ"ד, עמ' רצח; סי' תנ"ח, עמ' שב; סי' תס"א, עמ' שג; סוף סי' תס"ט, עמ' שט-שי; סי' תע"ד-תע"ה, עמ' שיב-שיג; סי' תפ"ז, עמ' שכא). יצוין, כי הנהגה דומה, שלא להתיר בפועל על סמך נטל"פ בלבד אלא רק עם סניפי היתר נוספים, למרות שמן הדין נטל"פ מותר בדיעבד, נזכרת גם במקור אשכנזי אחר בן התקופה. זאת, בצירוף הצעת הסבר שאין אנו בקיאים בהגדרת המושג "דבר חריף", שבו אין היתר נטל"פ, ולכן אין להתיר רק על-בסיס נטל"פ (תו"פ, סימן ל"ח, עמ' 73, ייתכן שמחברו הוא רבינו שמחה משפירא). ייתכן אולי להציע הסבר אחר, שהחכמים סברו כדעת ר' אב"ן שאין להתיר נטל"פ אלא על-פי טעימת נחתום גוי המסיח לפי תומו (אב"ן העזר, סי' שיי"ג-שי"ד, עמ' 144-145. בכ"י וולפנביטל: עמ' 418 בעמוד שמשמאל לימין), ומכיוון שבדיקה זו אינה מצויה ושכיחה, החמירו כגדר וסייג לאסור תמיד. בהקשר זה, יש להדגיש כי בעוד שעצם ההכרעה שנטל"פ מותר מפורשת בתשובה מפורטת של רבינו יצחק ב"ר יהודה (תחצו"ל, סימן ה, עמ' 3, וללא שם המשיב במעה"ג, סימן י"ד, עמ' 8-9), הרי שהשאלה "וששאלתם בנותן טעם לפגם", כמו גם הפירוט שבתשובה, מלמדים על כך שההכרעה ההלכתית בנושא זה לא הייתה ברורה. מעדותו של ריב"ר לגבי מנהג העם להחמיר בנושא נטל"פ בגיעולי גויים, ניתן להסיק כי בנושא נטל"פ באיסורים אחרים אין מנהג ברור. הכרעה דומה לזו של ר"י בר"י נמצאת במקורות נוספים מתורת חכמי אשכנז הראשונים, וגם במקורות אלו ניכר סיוג מסוים מיישום הדין הלכה למעשה (ויעויין במיוחד תחצו"ל, סימן ע"ה, עמ' מד, ומשם בתשו"ר, סימן שפ"א, עמ' 376). ייתכן, אפוא, שזהו המקור הראשוני לשניות בין ההיתר על-פי ההלכה והנוהג שלא להסתמך על היתר זה (לגמרי או לחצאין). יצוין, כי גם רבינו יב"ק משפירא כתב בספרו כדבר פשוט שנטל"פ מותר בדיעבד (יחתי"א, עמ' רפב-רפג, ערך רב חייא בר יצחק שהיה בימי רבינא), למרות שראב"ה העיד עליו כי בפועל החמיר גם בדיעבד.

³⁷⁴⁰ יעויין ספר רקח, הלכות חסידות, עמ' כג: "קדש עצמך במותר לך ובכל דבר וטוב לך כגון בפי' אלו טריפות איזהו חכם הרואה טריפה לעצמו ובמס' יו"ט בר"ג שמחמיר לעצמו ומקיל לאחרים ואמרין בכל דוכתי אדם חשוב שאני", ומביא ראיות רבות לכך. הבחנה זו בין הכרעה הלכתית לרבים לבין הנהגת חסידות אישית מצויה גם בספר חסידים (מק"נ), סי' תתתס"א, עמ' 402 (ויעויין לאחרונה עמנואל, מינקת, עמ' 36-37, לגבי הנהגה דומה של חכמי צרפת בעניין שימוש במינקת גויה) ואכמ"ל בעניין זה.

³⁷⁴¹ יעויין פוקס, או"ז, עמ' 41 וסלוטניק, רי"ד, עמ' 115 (אך אין לצמצם את מסקנתו לרי"ד בלבד).

פרק רביעי: סיכום וכיווני מחקר

מהניתוח הכולל שבפרק הקודם, עולה כי אין בתורת ראב"ה בתחום איסור והיתר שוני מדרך המלך של דרכי הכרעת ההלכה המקובלת בדורו ובדורות הסמוכים לפניו בצרפת ובאשכנז, ולפיה חכם אשר "זוכה לידע מלבו חקרי הלכות לסלת סלת נקיה"³⁷⁴², אכן נוהג כן ומכריע בהלכה מכוח עיונו, בדרך המכונה במחקר "דיאלקטיקה". זאת, תוך שימוש בכל המקורות העומדים בפניו, מדברי חז"ל ומדברי ראשונים, מאשכנז וצרפת, כאחד, אך תוך אחריות תורנית עצמאית³⁷⁴³.

לאור מסקנות אלו, יש מקום להמשיך ולברר את תורתו של ראב"ה בתחומי הלכה נוספים³⁷⁴⁴. זאת, על-פי דרך המחקר שבעבודה הנוכחית, ועל-ידי שימוש בקובץ ליקוטיו של ראב"ה (כ"י מעש"ר) אל מול ספר רקח, ותוך השוואה מתמדת לקודמיו, רבותיו, ובני זמננו³⁷⁴⁵.

אם יגלו מחקרים אלו הבדל מהותי בין תחומי הלכה אלו לבין הלכות איסור והיתר, בהיבטים שנבחנו בעבודה זו, יתעורר הצורך להסביר את ההבחנה בין החלקים השונים. אמנם, מעיון ראשוני בתורתו של ראב"ה בתחומי הלכה אחרים, נראה כי ממצאי מחקרים אלו אכן יתאמו למסקנותיה של העבודה הנוכחית, אם כי אין כאן המקום לדון בכך, כמובן.

על בסיס ממצאי מחקרים אלו כולם, ניתן יהיה לדון גם ביחסו ההלכתי של ראב"ה לתורתו ההלכתית של רבינו יהודה החסיד, ברובד המעשי והעיוני. זאת, על בסיס השוואת ההכרעות ההלכתיות בספר רקח עם הנחות היסוד ההלכתיות העומדות בבסיס סימנים רבים בספר חסידים ויסודותיהן העיוניים³⁷⁴⁶.

נושא אחר הטעון מחקר נוסף לאור ממצאי העבודה, ולאור מחקרו של א' קנרפוגל על קשריו ההדוקים של רבי יהודה החסיד עם החכמים תלמידי ר"ת ברגנסבורג ובבוהמיה³⁷⁴⁷, נוגע ליחסו של ראב"ה ורבו רבי יהודה החסיד לחכמי צרפת. דרך לימודו של ראב"ה, כאמור, וזיקתו הרבה לתורת חכמי צרפת בדורו ולפניו בתחום דרכי לימוד והכרעת ההלכה, מעוררת מאליה את הצורך בבחינה מחודשת של המוסכמה המחקרית כי "חסידות אשכנז" התעוררה כתגובת נגד לתנועת בעלי התוספות ועל מנת להחזיר ליושנה את דרך הלימוד וההלכה האשכנזית שלפני תתנ"ו. בחינה זו צריך שתיעשה על בסיס ממצאי המחקרים בתורת ראב"ה בכל תחומי ההלכה, כדלעיל³⁷⁴⁸.

כאמור, ממצא ברור שעלה בעבודה הוא כי כלל לא היה "נתק" בין חכמי צרפת ואשכנז בדורו של ראב"ה, ככל שהדבר נוגע לתחום ההלכתי-למדני, כדלעיל. עקב זאת, יש מקום לעיין גם ביחסם ההדדי של החכמים לנוסחי התפילה

³⁷⁴² כלשון ראב"ה בהקדמת ספר רקח.

³⁷⁴³ כפי שהסיק ח' סולובייצ'יק לגבי רבינו אש"ל, קרובו של ראב"ה, ואחיו של רבינו יהודה החסיד (סולובייצ'יק, יין, עמ' 210, סוף הערה 16). בהקשר זה, יש לציין את העובדה שר' שמואל החסיד היה המעתיק של התכתובת ההלכתית בין רבינו יעב"ץ לרבינו אברהם הכהן משפירא, תכתובת שהייתה דיאלקטית בתוכנה (בן-גדליה, חכמי, עמ' 274. תודתי לידידי ורעי ד"ר מ"י בן-גדליה שהסב את תשומת לבי לנקודה חשובה זו).

³⁷⁴⁴ נראה שרצוי להתחיל את המחקר בהלכות פסח ובהלכות טריפות, לגביהן קיימים חיבורים מספר של ראב"ה (עמנואל, ראב"ה, עמ' 2-6, 33 ו-45 - 50), ובהלכות יין נסך, שבהשתלשלותם בצרפת ואשכנז עסק בהרחבה ח' סולובייצ'יק במחקריו (כמצוין במבוא), כך שהשוואה בין ראב"ה לקודמיו ובני דורו תהיה מבוססת על יסודות מחקריים קודמים.

³⁷⁴⁵ כך ניתן יהיה לחזור ולברר נקודות בדברי ראב"ה שהוזכרו במחקרים פרטניים שונים בהשתלשלות ההלכה, כנזכר במבוא.

³⁷⁴⁶ מחקר בסיסי ומהותי זה לגבי ספר חסידים נערך כעת ע"י ידידי ד"ר מתניה יוסף בן-גדליה. הגישה המקובלת במחקר היא כי מגמתם ההלכתית של חסידי אשכנז הייתה לכיוון החומרא (יעוין בייחוד: סולובייצ'יק, שלוש, עמ' 354; קנרפוגל, חרכים, עמ' 33-34; פוקס, או"ז, עמ' 39). כאמור בפרק הקודם, המסקנות העולות מעבודה זו לגבי ראב"ה אינם תואמות הנחה זו, ויש מקום להרהר בה גם לגבי עמדתו ההלכתית הבסיסית של ספר חסידים.

³⁷⁴⁷ קנרפוגל, ר"ח, עמ' 26.

³⁷⁴⁸ כל, למשל, השערות של ח' סולובייצ'יק על כך שתורת חכמי צרפת בהלכות יין נסך בספר רקח היא ערבוב מאוחר, וקביעתו שהציטוט הרצוף מספר התרומה לאחר מכן הוא תוספת מאוחרת (סולובייצ'יק, יין, עמ' 126, הערה 23 ויעוין לעיל במבוא) טעונות בדיקה לאור זיקתו העזה של ראב"ה לתורת חכמי צרפת בתחום איסור והיתר, ובייחוד ציטוטים הרצופים הרבים מספר התרומה. נראה, כי סולובייצ'יק הציע את הצעתו מפני שראה ב-ראב"ה חכם "שמרני" שנשא את "מסורת אשכנז הקדומה" (שם, עמ' 215), וממילא משתעערה הנחת יסוד זו, נופלות גם תולדותיה (יעוין סולובייצ'יק, מתודולוגיה, עמ' 109 וסולובייצ'יק, חסידות, עמ' 487-488, על חשיבות השחרור משעבוד להנחות יסוד מוכחות). יצוין, כי סולובייצ'יק עצמו כתב כי חלק מתקנות שו"ם, עליהן חתום ראב"ה, נועדו לקבל מסקנות הלכתיות של חכמי צרפת המנוגדות למנהג אשכנז (סולובייצ'יק, יין, עמ' 231).

השוניים באשכנז וצרפת, ובתוך מרכזים אלו עצמם, הן בהיבט המעשי והן בהיבט ההצהרתי³⁷⁴⁹, נושא שנידון רבות במחקר³⁷⁵⁰.

מקום עיון דומה נצרך לגבי דרכי לימוד, מסירת והפצת תורת התשובה ותורת הסוד, אלא שכאן יש להרחיב את הדיון גם לספרד. זאת, מתוך ענות-אמת³⁷⁵¹ ותוך השתחררות משעבוד לתיאוריות שונות המניחות כהנחת יסוד הבדלים, השפעות זרות ומהפכות בתורת הסוד היהודית לדורותיה³⁷⁵², אלא על בסיס ההבנה המעמיקה כי מדובר ברצף תורני-אמוני-רוחני מאוחד³⁷⁵³.

על-פי מסקנותיהם הכוללות של מחקרים אלו, ניתן יהיה לדון גם בהשפעת ראב"ה על חכמי הדורות שאחריו, על הפסיקה המעשית ועל המנהג³⁷⁵⁴.

---

³⁷⁴⁹ ד"ר א"מ רפלד אמר לי פעם, בשיחה על נושא זה, שר"ת ראה את התפילה כנושא הלכתי רגיל, והכריע בשאלות הנוגעות לנוסח התפילה בצורה זהה לשאלות הלכתיות אחרות. לעומתו, ראה רבי יהודה החסיד את התפילה כתחום תורני-אמוני שונה במהותו, ולכן התנגד עקרונית לחלק גדול מהכרעותיו אלו של ר"ת. להערה זו יש לצרף את היות התפילה ייעוד האדם במשנתם של חכמי האסכולה הקלונימוסית (בן-גדליה, חכמי, עמ' 250 – 251) ותפיסתם הרוחנית של חשיבות מניין האותיות והמילים בתפילה (שם, עמ' 60).

³⁷⁵⁰ כמובן שיש לדון בנושא אך ורק על-בסיס היסודות הביבליוגרפים האיתנים העולים ממאמרו של ש' עמנואל (עמנואל, הפולמוס), ויעויין בן-גדליה, שם, עמ' 62.

³⁷⁵¹ כאמור במבוא לגבי מחקר ההלכה.

³⁷⁵² יעויין כבר עפשטיין, החסיד, עמ' רנג-רנד ותא-שמע, פולין, עמ' 369. מקורן של הנחות אלו בשילוב של בורות עם מניעים אידיאולוגיים בכיוונים מסוימים, ואכמ"ל (ויעויין לעת עתה בדבריו הנכוחים של ר' הלל צייטלין הי"ד בספרו **בפרדס החסידות והקבלה**).

³⁷⁵³ בהקשר זה, יעויין לעת עתה בדברי רבינו חיים מוולאז'ין בספר **נפש החיים**, שער ג, פרקים ב-ד, ו-ח, ואכמ"ל.

³⁷⁵⁴ גם נושא זה נזכר במחקרים שונים, ואכמ"ל (לגבי דרך בחינת השפעה הלכתית של חכם-יעויין סולובייצ'יק, מתודולוגיה, עמ' 92-93 ו-112-113).

אוה"ר = איסור והיתר לרש"י
או"ז = אור זרוע
אנצ"ת = אנציקלופדיה תלמודית
יחתו"א = יחסי תנאים ואמוראים
כ"י מעש"ר = כתב יד מעשה רוקח
מחז"ר- מחזור ויטרי
מע"ג = מעשה הגאונים
סדו"ר = סדור רש"י
עתו"א = ערכי תנאים ואמוראים
פסה"ל = פסקי הלכות של רבי אלעזר מגרמייזא
שבה"ל = שיבלי הלקט
תו"פ = תשובות ופסקים מאת חכמי אשכנז וצרפת
תחצו"ל = תשובות חכמי צרפת ולותיר
תשו"ר = תשובות רש"י

קיצורים של שמות כתבי-עת לועזיים

AJS Review = The Journal of the Association for Jewish Studies
EJS = European Association of Jewish Sciences
HUCA = Hebrew Union College Annual
JQR = Jewish Quarterly Review (New Series)
PAAJR = Proceedings of American Academy of Jewish Research

רשימה ביבליוגרפית

מקורות

ספרות חז"ל

משנה – הוצאת אשכול, ירושלים, חש"ד [עדי הנוסח מצויינים בנפרד, להלן]
תוספתא זרעים – **נזיקין**, מהדורת הר"ש ליברמן, ניו-יורק, תשט"ו - תשמ"ח
תוספתא, מהדורת מ"ש צוקרמנדל, ירושלים, תרצ"ח
תלמוד בבלי – מהדורת האלמנה והאחים ראם, וילנא (מהדורת צילום, הוצאת מפעלי ספרים לייצוא, חשומ"ד) [עדי הנוסח מצויינים בנפרד, להלן]
תלמוד ירושלמי – כתב יד לידן Cod. Scaliger 3, מהדורת האקדמיה ללשון העברית, בעריכת ב' אליצור עם מבוא מאת י' זוסמן, ירושלים, תשס"א

ספרות הגאונים והראשונים*

רבי אלחנן בן רבי יצחק, **תוספות רבינו אלחנן על מסכת ע"ז**, מהדורת רא"י קרויזר, בני ברק, תשס"ג
רבי אליעזר בן רבי יואל הלוי (הראב"ה), **ספר הראב"ה** (כרכים א-ג), מהדורת ר"א אפטוביץ, (מהדורה מחודשת-) מכון הרי פישל, ירושלים, תשכ"ד
---, **ספר הראב"ה** (כרך ד), מהדורת רש"י כהן, ירושלים, תשכ"ה
---, **ספר אבי עזרי הוא הראב"ה למסכת חולין**, מהדורת ר"ד דבליצקי, בני-ברק, תשל"ו
---, **ספר אבי העזרי הוא הראב"ה - תשובות**, מהדורת ר"ד דבליצקי, בני-ברק, תשמ"ט
---, **ספר אבי העזרי הוא הראב"ה - תשובות** (חלק שני), מהדורת ר"ד דבליצקי, בני-ברק, תש"ס
---, **ספר ראב"ה הוא אבי העזרי**, כרכים א-ד, מהדורת ר"ד דבליצקי, בני-ברק תשס"ה
רבי אליעזר בן רבי נתן (הראב"ן), **ספר ראב"ן הוא אבן העזר**:
חלק ראשון: מהדורת ר"ש אלבעק, ורשה תרס"ה (מהדורת צילום - ירושלים, תשמ"ד)
חלקים שני ושלישי: מהדורת רא"ל ראשקעס, ירושלים, תרע"ג-תרע"ה (מהדורת צילום - ירושלים, תשמ"ד)
רבי אליעזר בן רבי שמואל ממיץ, **ספר יראים השלם**, מהדורת רא"א שיף, וילנא, תרנ"ב - תרס"ב
רבי אלעזר בן רבי יהודה מגרמייזא, **דרשה לפסח**, מהדורת ש' עמנואל, ירושלים, תשס"ו
---, **ספר מעשה רוקח**, סאניק, תרע"ב
---, **ספר הרוקח**, מהדורת רבי'ש שניאורסון, ירושלים, תשכ"ז
רבי אשר בן רבי יחיאל (הרא"ש), **פסקי הרא"ש למסכת חולין**, לפי מהדורת האלמנה והאחים ראם, וילנא (מהדורת צילום, הוצאת מפעלי ספרים לייצוא, חשומ"ד)
---, **תוספות הרא"ש למסכת חולין**, מהדורת מוסד הרב קוק, ירושלים, תשנ"ז
רבי ברוך בן רבי יצחק, **ספר התרומה**, ירושלים, תשמ"ג
רבי חננאל בן רבי חושיאל, **פירוש רבינו חננאל למסכת חולין**, (פורסם ע"י ר"ש אברמסון, **פירושי רבינו חננאל לתלמוד**, ירושלים, תשנ"ה, עמ' 325 - 336)
רבי יהודה בן רבי קלונימוס משפירא, **יחסי תנאים ואמוראים**:
אותיות ב - ט: מהדורת ר"ל מימון ורמ"ח קצנלנבוגן, ירושלים, תשכ"ג
אות י: מהדורת רמ"י בלוי, ניו-יורק, תשנ"ד (בשם: **ערכי תנאים ואמוראים**)
רבי יעקב בן רבי אשר, **ארבעה טורים** - **טור יורה דעה**, מהדורת מכון ירושלים, ירושלים, תש"ן
רבי יעקב בן רבי מאיר (ר"ת), **ספר הישר - חלק החידושים**, מהדורת ש"ש שלזינגר, ירושלים, תשי"ט
---, **ספר הישר - חלק השו"ת**, מהדורת ש"פ ראזענטהאל, ברלין, תרנ"ח
רבי יצחק בן רבי מאיר מדורא, **שערי דורא**, מהדורת ר"י פרייליך, (דפוס חדש ללא שינוי - ירושלים, תשס"ד)
רבי יצחק בן רבי משה מוינה, **אור זרוע**, מהדורת זיטאמיר תרכ"ב (מהדורת צילום תש"ס)
רבי מרדכי בן רבי הלל, **ספר המרדכי למסכת חולין**, מהדורת האלמנה והאחים ראם, (מהדורת צילום, הוצאת מפעלי ספרים לייצוא, חשומ"ד) [עדי הנוסח מצויינים בנפרד, להלן]
רבי משה בן רבי יעקב מקוצי, **ספר מצוות גדול**, מהדורת ר"א שלזינגר (עם פירוש מי קמא), ירושלים, תשמ"ט - תשנ"ה
רבי נטרונאי בן רבי הילאי, **תשובות רב נטרונאי בר הילאי גאון**, מהדורת י' ברודי, ירושלים, תשנ"ד
רבי צדקיה בן רבי אברהם הרופא, **שיבולי הלקט - חלק ב**, מהדורת ר"ש חסידה, ירושלים, תשמ"ח
רבי שלמה בן רבי יצחק (רש"י), **תשובות רש"י**, מהדורת י' אלפנביין, ניו-יורק, תשי"ג
---, **פירוש רש"י לתלמוד הבבלי**, מהדורת האלמנה והאחים ראם [עדי הנוסח מצויינים בנפרד, להלן]
רבי שמואל בן רבי מאיר (הרשב"ם), **תוספות להלכות הרי"ף**, מהדורת ש"י פרידמן, (בתוך **קובץ על-יד, ח (תשל"ו)**) עמ' 187 - 226)
רבי שמחה מוטרני, **מחזור ויטרי**, מהדורת ר"א גולדשמידט, ירושלים, תשס"ד ומהדורת ר"ש הלוי איש-הורוויץ, נירנברג, תרפ"ג
רבי שמעון קיירא, **הלכות גדולות**, מהדורת ר"ע הילדסהיימר, ירושלים, תשל"ב - תשמ"ז

ספרים מתקופת הגאונים והראשונים ששם מחברם או מלקטם אינו ידוע או מסופק וליקוטים מאוחרים של מחברים שונים

אוצר הגאונים (ברכות-ב"מ), מהדורת ב"מ לוין, ירושלים (שני הכרכים הראשונים נדפסו בחיפה), תרפ"ח-תש"ג

---

* מצויינים רק מקורות מרכזיים. במסגרת המחקר עצמו נעשה שימוש בספרות הגאונים והראשונים הרלוונטית. עדי הנוסח יצוינו להלן, בנפרד

איסור והיתר לרש"י, מהדורת י' פריימאן, ירושלים, תש"מ
הלכות קצובות, מהדורת מ' מרגליות, ירושלים, תש"ב
מעשה הגאונים, מהדורת א' עפשטיין, ברלין, תר"ע
סידור רש"י, מהדורת ש' בובר, ברלין, תרע"ב
ספר האורה (ח"א וח"ב), מהדורת ש' בובר (מהדורת צילום, בני-ברק, תש"ס)
ספר אסופות, מהדורת רא"י דזובאס, לונדון, תש"א (מהדורת צילום, ירושלים, תשמ"ב)³⁷⁵⁶
ספר חסידים, מהדורת י' וויסטיניצקי, ברלין, תרנ"א
ספר הפרדס, מהדורת רח"י עהרנרייך, בודפשט, תרפ"ד
ספר הפרדס הגדול, דפוס קונשטינא [= קושטא], תקס"ב
"פסקי הלכות מרבינו אלעזר מגרמיזא", מהדורת רש"א שטרן, **צפונות ה', עמ' ו - י**
שאלות ותשובות מהר"ם בר ברוך, מהדורת ר"נ רבינוביץ, לבוב, תר"ך
שערי תשובות - מהר"ם בן ברוך, מהדורת מ"א בלאך, ברלין, תרנ"א
תוספות, לפי מהדורת האלמנה והאחים ראם, (מהדורת צילום, הוצאת מפעלי ספרים לייצוא, חשומ"ד)
תשובות בעלי התוספות, מהדורת א"י איגוס, ניו-יורק, תשי"ד
תשובות גאוני מזרח ומערב, מהדורת י' מילר, ברלין, תרמ"ה
תשובות ופסקים מאת חכמי אשכנז וצרפת, מהדורת א' קופפר, ירושלים, תשל"ג
תשובות מהר"ם מרוטנברג - דפוס פראג, מהדורת מ"א בלאך, בודפשט, תרנ"ה

ספרות האחרונים

עמיאל, הרב משה אביגדור, **המדות לחקר ההלכה - מדות ההגיון בהסברא התלמודית**, חלקים א-ג, ירושלים, תרצ"ט
 (מהדורת צילום: ירושלים, תשס"א)
 ---, **אנציקלופדיה תלמודית (כרכים א - ג)**, ירושלים, תש"ז-

רשימת עדי הנוסח של ספרות חז"ל והראשונים

ספרות חז"ל

משנה -

גנזי משנה, מהדורה פקסמילית (א"י כ"ץ), ירושלים, תש"ל
 כ"י פאריס 328 – 329 – מהדורה פקסמילית ירושלים, תשל"ג
 כ"י פרמה, דה-רוסי 138 - מהדורה פקסימילית, ירושלים, תש"ל
 כ"י קויפמן בודפשט A50 - מהדורה פקסימילית, ירושלים, תשכ"ח
 כ"י קמברידג' (הוצאת Lowe) – מהדורה פקסמילית ירושלים, תשכ"ז

תלמוד בבלי -

[העיון בעדי הנוסח לפי המהדורה המוקלדת שבתקליטור עדי הנוסח של התלמוד הבבלי של המכון על שם שאול ליברמן]

ספרות הראשונים

רבי אליעזר בן רבי נתן ממגנצא, אב"ן העזר:

כ"י וולפנביטל Auf. Fol. 5.7 [מספר סרט במכון הלאומי לתצלומי כתבי יד: 2130]

רבי אליעזר בן רבי שמואל, ספר יראים:

כ"י פריס HEB. 1309 [מספר סרט במכון הלאומי לתצלומי כתבי-יד: 34247]

רבי אלעזר בן רבי יהודה מגרמיזא, ספר "מעשה רוקח":

כ"י המוזיאון היהודי בברלין VIII.S.262 (לשעבר בית הדין ובית המדרש לונדון 14/1) [מס' סרט: 4685]

- - - , ספר רקח:

כ"י פריס HEB. 363 [מס' סרט: 20238]

רבי ברוך בן רבי יצחק, ספר התרומה³⁷⁵⁷:

כ"י לונדון הספריה הבריטית Harley 5648 (קטלוג מרגליות 518) [מס' סרט 04892]

כ"י לונד האוני' Ms. L.O. 3 [מס' סרט 34099]

כ"י קיימברידג' – ספריית האוניברסיטה Add. 668 [מס' סרט 16998]

³⁷⁵⁶ השם **ספר אסופות** ניתן לספר ע"י שד"ל ואומץ ע"י המהדיר (כפי שהראה רב"ז בנדיקט, **מרכז התורה בפירושאנס**, ירושלים, תשמ"ה, עמ' 107). שמו המקורי של הספר אינו ידוע.

³⁷⁵⁷ לספר זה כתבי יד רבים, על-פי קטלוג המכון הלאומי לתצלומי כתבי-יד. כתבי היד לונד ולנדון הנזכרים בפנים הם כתבי היד הקדומים ביותר, כפי שמסר לי ד"ר שמחה עמנואל בשיחה בע"פ. הוספתי עליהם את כ"י קיימברידג', ובנוסף בדקתי את שאר כתבי היד של הספר במקרים מסופקים, כמפורט במקומות הרלוונטיים בגוף העבודה.

רבי יצחק בן רבי משה מוינה, אור זרוע³⁷⁵⁸ :
כ"י אמסטרדם ספריית האוניברסיטה Ms. Rosenthal 3 [מספר סרט : 10455]
כ"י לונדון, מוזיאון הבריטי Or. 2859-2860 [מספר סרט : 6408-9]

רבי מרדכי בן רבי הלל, ספר המרדכי למסכת חולין :
כ"י בודפסט - המוזיאון הלאומי 201 [מספר סרט : 31445]
כ"י וינה 72 [מספר סרט : 10157]
כ"י לונדון 537 [מספר סרט : 5018]
כ"י אוקספורד בודליאנה 667 (Mich. 583) [מספר סרט : 20583]
כ"י פרמה 929/1 (2902) [מספר סרט : 13795]
כ"י ירושלים - היכל שלמה 453 [מספר סרט : 38531]
כ"י וטיקן 141 [מספר סרט : 11627]

רבי שלמה בן רבי יצחק, פירוש רש"י למסכת שבת :
כ"י פרמה 1324/2087 [מספר סרט : 13164]
כ"י וטיקן 138 [מספר סרט : 8694]

---, פירוש רש"י למסכת פסחים :
כ"י מינכן ספריית בוואריה 216 [מספר סרט : 23132]
כ"י לייפציג 1105 [מספר סרט : 9993]
כ"י מוסקבה - גינצבורג 1452 [מספר סרט : 48943]
דפוס ונציה ר"פ (על-פי תקליטור אוצר החכמה)

פירוש רש"י למסכת ע"ז :
כ"י פרמה פלאטינה 3155 [מס' סרט : 13896]
כ"י קיימברידג' TS 1080.2 [מספר סרט : 19791]

---, פירוש רש"י למסכת חולין :
כ"י פרמה 1309/2589 [מספר סרט : 13596]
כ"י פרמה 1304/2756 [מספר סרט : 13605]
כ"י פפדי"מ Ms. Aeb. Oct. 159 [מספר סרט : 22025]
כ"י וטיקן 139 [מספר סרט : 8696]
כ"י מינכן 356 [מספר סרט : 25998]
דפוס שונצינו (על-פי תקליטור אוצר החכמה)

קבצי ליקוטין של תורת חכמי אשכנז וצרפת :
אוקספורד בודלי Opp. 276 (566) [מס' סרט : 19437]
פריס הספרייה הלאומית HEB. 326 [מס' סרט : 23495]
כ"י קיימברידג' האוניברסיטה Add. 667.1 [מס' סרט : 31493]

ספרות חיצונית שמחברה ידוע

אגובארד, ארכיבישוף ליון, **אגרות נגד היהודים**, מהדורת ע' גלבע, ירושלים, תשכ"ד

קיצורים ביבליוגרפיים

אברמסון, חמשה = אברמסון, שרגא, **רב נסים גאון - חמשה ספרים**, ירושלים, תשכ"ה
אורבך, בעה"ת = אורבך, אפרים אלימלך, **בעלי התוספות - תולדותיהם, חיבוריהם שיטתם - כרך ראשון**, ירושלים :
מוסד ביאליק, תשמ"ו⁵
אורבך, ערוה"ב = אורבך, אפרים אלימלך, **ספר ערוגת הבשם, חלק רביעי - מבוא ומפתחות**,
ירושלים : מקיצי נרדמים, תשכ"ג
אייגוס, ביקורת = 378 - 366, JQR 46 (1955), pp. 366 - 378, Agus, Irving A., "The Tosaphists",
אייזלברג, הלכות = איידלברג, שלמה, "הלכות והליכות בימי הביניים", **בצרון ט (39 - 40) 369 - 370**,
תשרי תשמ"ט, עמ' 68 - 77

אפטוביצר, מבוא = אפטוביצר, אביגדור, **מבוא לספר הראב"ה**, ירושלים: חברת מקיצי נרדמים, תפרי"ח [= תרח"ץ]
בונפיל, עדות = בונפיל, ראובן, "עדותו של אגובארד מליון על עולמם הרוחני של יהודי עירו במאה התשיעית", בתוך
מחקרים בקבלה בפלסופיה יהודית ובספרות המוסר וההגות מוגשים לישיעה תשבי במלאת לו שבעים וחמש שנה
(בעריכת י' דן ו' הקר), ירושלים: מאגנס, תשמ"ו, עמ' 327 - 348
בלידשטיין, כבוד = בלידשטיין, יעקב, "גדול כבוד הבריות - עיונים בגלגוליה של הלכה", **שנתון המשפט העברי ט - י (תשמ"ב - תשמ"ג)**, עמ' 127 - 185
במברגר, שבחים = במברגר, יוסף, **סיפורי השבחים של חסידי אשכנז: קו יסוד להגיגורפיה היהודית באשכנז בימי הביניים**, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, תשס"ה

³⁷⁵⁸ יעויין פוקס, או"ז, עמ' 68.

בן גדליה, חכמי = בן-גדליה, מתניה יוסף, **חכמי שפייר בימי גזרות תתנ"ו ולאחריהם: קורותיהם דרכם בהנהגת הציבור ויצירתם הרוחנית בשלהי המאה ה-11 ובראשית המאה ה-12**, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, תשס"ז

בן גדליה, ר' אב"ן = בן-גדליה, מתניה יוסף, **הרקע ההיסטורי לכתיבת ספר אבן העזר**, עבודת גמר לתואר השני, טורו קולג' - השלוחה בישראל, ירושלים, תשס"ב

בן-ששון, הנהגה = בן-ששון, חיים הלל, **"הנהגתה של תורה"**, **בחינות בביקורת הספרות 9 (תשס"ז)**, עמ' 39 – 53

ברגר, חקר = ברגר, דוד, **"חקר רבנות אשכנז הקדומה"**, **תרביץ**, נג (תשמ"ד), עמ' 479 – 487
ברודי, גיבוש = ברודי, ירחמיאל, **"גיבוש נוסח טקסט בספרים להם נוסח רבים"** בתוך **ספר בית הועד לעריכת כתבי רבותינו** (בעריכת הרבנים י' קטן וא' סולוביצקי), ירושלים: תשס"ג, עמ' 75 – 84

ברודי, מבוא = ברודי, ירחמיאל, **"פרקים ראשון-שלישי"**, (בתוך רבי נטרונאי ב"ר הילאי, **תשובות רב נטרונאי בר הילאי גאון**, מהדורת י' ברודי, ירושלים, תשנ"ד), עמ' 18 – 94
גולדשמידט, מבוא = גולדשמידט, הרב אריה, **"מבוא"**, (בתוך רבי שמחה מויטרי, **מחזור ויטרי**, מהדורת ר"א גולדשמידט, ירושלים, תשס"ד), עמ' 19 – 56

גולדשטיין, הסתייעות = גולדשטיין, מרדכי, **הסתייעות בגורמים מן השמים בהכרעת הלכה**, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, תשס"ה
גלינסקי, ארבעה = גלינסקי, יהודה דוב, **ארבעה טורים והספרות ההלכתית של ספרד במאה ה-14: אספקטים היסטוריים, ספרותיים והלכתיים**, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, תשנ"ט

(ר"מ) גרוזמן, טוהר = גרוזמן, מאיר צבי, **תולדותיהן של הלכות נדה המתרחקות לימי טוהר**, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן, תשמ"א

גרוסמן, אשכנז = גרוסמן, אברהם, **חכמי אשכנז הראשונים**, ירושלים: מאגנס, תשס"א³
גרוסמן, זיקה = גרוסמן, אברהם, **"זיקתה של יהדות אשכנז הקדומה אל ארץ ישראל"**, **שלם**, ג (תשמ"א), עמ' 57 – 92

גרוסמן, צרפת = גרוסמן, אברהם, **חכמי צרפת הראשונים - קורותיהם, דרכם בהנהגת הציבור, יצירתם הרוחנית**, ירושלים: מאגנס, תשנ"ה

גרוסמן, קידוש = גרוסמן, אברהם, **"שורשי של קידוש השם באשכנז הקדומה"**, בתוך **קדושת החיים וחירוף הנפש - קובץ מחקרים לזכרו של אמיר יקותיאל**, (בעריכת י' גפני וא' רביצקי) ירושלים: מרכז זלמן שזר, תשנ"ג, עמ' 99 – 130

דינרי, אשכנז = דינרי, ידידיה, **חכמי אשכנז בשלהי ימי הביניים**, ירושלים: מוסד ביאליק, תשד"ס
דן, מיסטיקה = Dan, Joseph, **Jewish Mysticism Volume II - The Middle Ages**, Northvale, New Jersey: Jason Aronson Inc., 1998
דנציג, מבוא = דנציג, נחמן, **מבוא לספר הלכות פסוקות עם תשלום הלכות פסוקות**, ירושלים וניו-יורק: בית המדרש לרבנים באמריקה, תשנ"ג

הנדלסמן, ראבי"ה = הנדלסמן, יצחק, **"השקפותיו של הראב"ה על דרכי הנהגת הקהילות ומקומן בהתפתחות המחשבה הציבורית של חכמי אשכנז בימי הביניים"**, **ציון מח (תשמ"ג)**, עמ' 21 – 54

הנשקה, משנה = הנשקה, דוד, **משנה ראשונה בתלמודם של תנאים אחרונים**, רמת גן: הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, תשנ"ז

הררי, מבחן = הררי, יובל, **"מגילת אחימעץ ותרבות הכישוף היהודית-הערה על מבחן הסוטה"**, **תרביץ**, עה (תשס"ו), עמ' 185 – 202

וולף, בית הכנסת = וולף, יוסף (גיפרי), **"בית הכנסת באשכנז: בין דימוי להלכה"**, **כנישתא, ב (תשס"ג)**, עמ' ט - ל

וולף, חוקות = Woolf, Jeffrey Robert, "Between Law and Society: Mahariq's Responsum on the 'Ways of the Gentiles' (HUQQOT HA - 'AKKUM)", **AJS Review**, 25 [1] (2000/2001), pp. 45 – 69

וולף, מהרי"ק = Woolf, Jeffrey Robert, **The Life and Responsa of Rabbi Joseph Colon B. Solomon**, Trabotto, PHD Thesis, Harvard University, 1991

וולף, מתודולוגיה = Woolf, Jeffrey Robert, "Methodological Reflections on the Study of Halakha", **EJAS Newsletter**, 11 (October 2001 – March 2002), pp. 9 – 14

וולף, סמ"ג = וולף, יוסף (גיפרי), **"להשפעת הסמ"ג על התרבות האשכנזית בשלהי ימי הביניים"**, **סידרא, טו (תשנ"ט)**, עמ' 31 – 49

וולף, פת = וולף, יוסף (גיפרי), **"איסור 'פת עכו"ם' בין כסה לעשור: להתהוותו של מנהג ולמשמעותו"**, בתוך **מחקרים בתולדות יהודי אשכנז: ספר יובל לכבוד יצחק (אריק) זימר** (בעריכת ג' בקון, א' גימאני וד' שפרבר), רמת גן: אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ח, עמ' 83 – 99

וולף, קווים = וולף, יוסף (גיפרי), **"קווים לדרכו ולתרומתו המחקרית של י' תא-שמע ז"ל"**, **סידרא, כא (תשס"ו)**, עמ' 155 – 163

וינשטוק, סודות = וינשטוק, ישראל, **"אוצר הסודות" של אבו אהרון - דמיון או מציאות?**, **סיני נד (תשכ"ד)**, ע' רכו - רנט

וינשטוק, רזים = וינשטוק, ישראל, **"אוצר רזים קדמון וגלגוליו"**, **שנה בשנה תשכ"ג**, עמ' 345 – (359)

זוסמן, ליידין = זוסמן, יעקב, **"כתב יד ליידין של הירושלמי: לפניו ולאחרייו"**, **בר-אילן כו-כז (תשנ"ה)**, עמ' 203 – 220

זוסמן, מפעלו = זוסמן, יעקב, "מפעלו המדעי של פרופסור אפרים אלימלך אורבך", מדעי היהדות, מוסף 1 (תשנ"ג), עמ' 7 – 116
 זוסמן, משנה = זוסמן, יעקב, "כתבי-יד ומסורות נוסח של המשנה", דברי הקונגרס העולמי השביעי למדעי היהדות ג (תשמ"א), עמ' 215 – 250
 זימר, אפיה = זימר, יצחק (אריק), "מנהגי אפיה בקהילות אשכנז בימי הביניים", ציון סה(ב) תש"ס, עמ' 141 – 162
 זימר, חלב = זימר, יצחק (אריק), "אכילת חלב הכרס", בתוך קובץ מאמריו עולם כמנהגו נוהג, ירושלים: מרכז זלמן שזר, תשנ"ו, עמ' 250 – 261
 זימר, עול = זימר, יצחק (אריק), "קבלת עול מלכות שמים בקריאת שמע בין אוסטרייך לריינוס", סיני קלג (טבת - אדר תשס"ד), עמ' רלח - רמט

זק, זלו"ק = זק, רועי, השתלשלות החיוב החל בחוץ לארץ בהפרשת ראשית הגז והזרוע הלחיים והקיבה, עבודה לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, תשס"ה

חיון, הבתים = חיון, אריה יצחק, בית שמאי ובית הלל - חקר משנתם ההלכתית והרעיונית, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, תשס"ד

טברסקי, ביקורת = טברסקי, יצחק, "ביקורת ספרים על א.א. אורבך בעלי התוספות", תרביץ, כו (תשי"ז), עמ' 215 – 227

טשרנוביץ, תולדות = טשרנוביץ, חיים, תולדות הפוסקים - חלק שני, ניו-יורק: ועד היובל, תש"ז

יהלום, חשיבה = יהלום, שלם, חשיבתו ההלכית של הרמב"ן לאור מקורותיו הפרובנסלים, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, תשס"ג
 יסיף, אגדה = יסיף, עלי, "אגדה והיסטוריה" במחשבה שניה", ציון סה (ב) תש"ס, עמ' 219 – 228
 כ"ץ, ביקורת = כ"ץ, יעקב, "על 'בעלי התוספות' לאפרים א. אורבך", בתוך קובץ מאמריו הלכה וקבלה, מחקרים בתולדות דת ישראל על מדוריה וזיקתה החברתית, ירושלים, תשמ"ד, עמ' 340 – 349 [הגרסה הראשונה של המאמר פורסמה בקריית ספר, לא (תשט"ז), עמ' 9 – 16]
 כ"ץ, הרהורים = כ"ץ, יעקב, "הרהורים על היחס בין דת לכלכלה", תרביץ ס (תשנ"א), עמ' 99 – 111

כ"ץ, מבוא = כ"ץ, יעקב, "מבוא - ההלכה באספקלריה הסטורית", בתוך קובץ מאמריו הלכה וקבלה, מחקרים בתולדות דת ישראל על מדוריה וזיקתה החברתית, ירושלים, תשמ"ד, עמ' 1 – 6

כ"ץ, מזקנים = כ"ץ, בן-ציון, מזקנים אתבונן, ורשא, תרס"ד
 כ"ץ, מעריב = כ"ץ, יעקב, "מעריב בזמנו ושלא בזמנו - דוגמה לזיקה שבין מנהג, הלכה וחברה", בתוך קובץ מאמריו הלכה וקבלה, מחקרים בתולדות דת ישראל על מדוריה וזיקתה החברתית, ירושלים, תשמ"ד, עמ' 175 – 200 [הגרסה הראשונה של המאמר פורסמה בציון, לה (תש"ל), עמ' 35 – 60]
 כ"ץ, שבת = כ"ץ, יעקב, גוי של שבת: הרקע הכלכלי - חברתי והיסוד ההלכתי להעסקת נוכרי בשבתות ובחגי ישראל, ירושלים: מרכז זלמן שז"ר, תשמ"ד

לאו, חדש = לאו, בנימין, חדש בחוץ לארץ - לדרכי התמודדות הפוסקים במקרי פער בין ההלכה למציאות, תשנ"ז
 לוין, מתיבות = לוין, בנימין מנשה, מתיבות - תלמוד קטן לסדר מועד, נשים ונזיקין, ירושלים, תרצ"ד
 ליברמן, תוסכפ"ש = ליברמן, שאול, תוספתא כפשוטה - ביאור ארוך לתוספתא, ניו-יורק, תשט"ו - תשמ"ח
 לינדר, יהודים = Linder, Amnon, The Jews in the Legal Sources of the Early Middle Ages, Jerusalem and Detroit: Wayne State University Press and the Israel Academy of Sciences and Humanities, 1997
 לרנר, מבוא = לרנר, מירון ביאליק, "מבוא", בתוך פרוש קדום למדרש ויקרא רבה, מהדורת מ"ב לרנר, ירושלים: חברת מקיצי נרדמים, תשנ"ה, עמ' 19 – 65

מיארה, המפרשים = מיארה, מאיר, בעלי התוספות: רבותינו המפרשים - מפעלם התורני ופירושיהם לתורה ולנביאים, חלק א, ירושלים: קרן מאור חיים, תשנ"ח

מלח, רש"י = מלח, ירמיהו, פרוש רש"י למסכת ברכות הנוסח שבידינו ונוסחאות אחרות, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, תשמ"ג

מרקוס, היסטוריה = Marcus, Ivan G., "History, Story and Collective Memory: Narrativity in Early Ashkenazic Culture", *Prooftexts* 10 (1990), pp. 365 – 388

מרקוס, חברה = Ivan G. Marcus, *Piety and Society: The Jewish Pietists of Medieval Germany*, Leiden: E.J.Brill, 1981

סולובייצ'יק, ביקורת = Soloveitchik, Haym, "Review Essay 'Olam Ke - Minhago Noheg'", *AJS Review*, 23 (1998), pp. 223 - 234

סולובייצ'יק, הלכה = סולובייצ'יק, חיים, הלכה, כלכלה ודמוי עצמי, ירושלים: מאגנס, תשמ"ח

סולובייצ'יק, חסידות = Soloveitchik, Haym, "Piety, Pietism, and German Pietism: Sefer Hasidim I and the Influence of Hasidei Ashkenaz", *JQR*, XCII, 3 - 4 (Jan. - April 2002), pp. 455 - 493

סולובייצ'יק, חסידים = Soloveitchik, Haym, "Pietists and Kibbitzers", *JQR*, IVC, 1 (Winter 2006), pp. 60 - 64

סולובייצ'יק, טקסטים = Soloveitchik, Haym, "Can Halakhic Texts Talk History", *AJS Review*, 3 (1978), pp. 152 - 196

[תרגום עברי של המאמר פורסם, בכותרת "היוכלו טקסטים הלכתיים לדבר היסטוריה"?], בנטועים, ט (אלול תשס"ב), עמ' 7 - 51, ושוב נכלל כפרק הרביעי של סולובייצ'יק, יין]

סולובייצ'יק, יין = סולובייצ'יק, חיים, היין בימי הביניים - יין נסך: פרק בתולדות ההלכה באשכנז, ירושלים: מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, תשס"ח

סולובייצ'יק, יינס = סולובייצ'יק, חיים, יינס - סחר ביינס של גויים - על גלגולה של הלכה בעולם המעשה, ירושלים: עם עובד, תשס"ג

סולובייצ'יק, יצירתיות = Soloveitchik, Haym, "Catastrophe and Halakhic Creativity: Ashkenaz - 1096, 1242, 1306 and 1298", *Jewish History*, 12, 1 (1998), pp. 71 - 85

סולובייצ'יק, מתודולוגיה = Soloveitchik, Haym, "History of Halakha – Methodological Issues: A Review Essay of I. Twersky's *Rabad of Posquieres*", *Jewish History*, 5 (1991), pp. 75 - 124

סולובייצ'יק, קידוש ה' = Soloveitchik, Haym, "Halakha, Hermeneutics, and Martyrdom in Medieval Ashkenaz", *JQR* 94, pp. 77 - 108, 278 - 299

סולובייצ'יק, שבר = Haym Soloveitchik, "Rupture and Reconstruction: The Transformation of Contemporary Orthodoxy", *Tradition* 28:4 (1994), pp. 63 - 130

סולובייצ'יק, שו"ת = סולובייצ'יק, חיים, שו"ת כמקור היסטורי, ירושלים: מרכז זלמן שזר, תשנ"א

סולובייצ'יק, שינוי = Soloveitchik, Haym, "Religious Law and Change - The Medieval Ashkenazic Example", *AJS Review*, 12 (2) (1987), pp. 202 - 222

סולובייצ'יק, שלוש = Soloveitchik, Haym, "Three Themes in Sefer Hasidim", *AJS Review*, 1 (1976), pp. 311 - 357

סטאו, מיעוט = סטאו, קנת, מיעוט בעולם נוכרי - היהודים באירופה הנוצרית בימי הביניים, ירושלים: מרכז שז"ר, תשנ"ז, תרגום עודד פלד

סטולמן, המתנה = סטולמן, אביעד אברהם, "התרחבות בהלכה כהיתוך אופקים פרשני: ההמתנה בין בשר לחלב כמקרה מבחן", *AJS Review* 28/2 (2005), עמ' א-ל

סטולמן, הרחקה = סטולמן, אביעד אברהם, מהדורה מדעית וביאור מקיף לסוגיות ההרחקה בין בשר לחלב שבפרק השמיני שבבבלי חולין, עבודה לתואר שני, רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ב

סלוטניק, רי"ד = סלוטניק, יוסף, פרשנות התלמוד של רבי ישעיה דיטרני הזקן לפי תוספותיו ופסקיו למסכת עבודה זרה ושאר כתביו ההלכתיים, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, תשס"ז

עמאר, טריפות = עמאר, משה, דיני סירכות הריאה – מקורם והתפתחותם, חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן, תשנ"ח

עמאר, קולוניא = עמאר, משה, "פולמוס הנפולה בקולוניא; מתוך ספר 'שערי טריפות' לרבינו אלעזר מוורמזא בעל הרוקח מכת"י", מוריה כד, ה - ו (תשס"ב), עמ' טו - כד

עמנואל, דמות = עמנואל, שמחה, "רבי ברוך ממגנצא: דמותו של חכם על-פי שרידי כתביו", בתוך **סוגיות במחקר התלמוד - יום עיון לציון חמש שנים לפטירתו של אפרים א' אורבך כ"א בכסלו תשנ"ז**, ירושלים: מאגנס, תשס"א, עמ' 125 - 163

עמנואל, לוחות = עמנואל, שמחה, **שברי לוחות - ספרים אבודים של בעלי התוספות**, ירושלים: מאגנס, תשס"ז
עמנואל, מהר"ם = עמנואל, שמחה, "תשובות מהר"ם מרוטנבורג שאינן של מהר"ם", **שנתון המשפט העברי, כא (תשנ"ח - תש"ס)**, עמ' 149 - 205
עמנואל, מינקת = עמנואל, שמחה, "המניקת הנוצרית בימי הביניים: הלכה והיסטוריה", **ציון עג (תשס"ח)**, עמ' 21 - 40

עמנואל, מקום = עמנואל, שמחה, "ואיש על מקומו מבואר שמו": לתולדותיו של ר' ברוך בר יצחק, **תרביץ, סט (תש"ס)**, עמ' 423 - 440
עמנואל, ספרי = עמנואל, שמחה, **ספרי הלכה אבודים של בעלי התוספות**, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית, ירושלים, תשנ"ג
עמנואל, פולמוס = עמנואל, שמחה, "הפולמוס של חסידי אשכנז על נוסח התפילה", **מחקרי תלמוד ג (תשס"ה)**, עמ' 591 - 625

עמנואל, ראב"ה = עמנואל, שמחה, "מבוא", בתוך: רבי אלעזר בן רבי יהודה מגרמיזא, **דרשה לפסח**, מהדורת ש' עמנואל, ירושלים, תשס"ו, עמ' 1 - 66 [מהדורה קודמת של המאמר פורסמה בשם "חיבוריו ההלכתיים של ר' אלעזר מגרמיזא", **תעודה, טז - יז (תשס"א)**, עמ' 203 - 254]
עמנואל, תשובת = עמנואל, שמחה, "תשובת רב שמואל בן עלי גאון בגדאד לחכמי צרפת", **תרביץ סו (תשנ"ז)**, עמ' 93 - 100

עפשטיין, החסיד = עפשטיין, אברהם, "ר' שמואל החסיד ב"ר קלונימוס הזקן" בתוך **כתבי ר' אברהם עפשטיין, כך ראשון** (בעריכת א"מ הברמן), ירושלים: מוסד הרב קוק, תש"י, עמ' רמז - רסח

פוקס, או"ז = פוקס, עוזיאל, **עיונים בספר "אור זרוע" לר' יצחק בן משה מוינה**, עבודת גמר לקבלת תואר מוסמך, ירושלים: האוניברסיטה העברית, תשנ"ג.
פוקס, הכרעה = פוקס, עוזיאל, "דרך ההכרעה, סמכות של טקסטים ומודעות עצמית - הרהורים על דרכי הפסיקה בשלהי תקופת הגאונים", בתוך **סוגיות במחקר התלמוד - יום עיון חמש שנים לפטירתו של אפרים א' אורבך כ"א בכסלו תשנ"ז**, ירושלים: מאגנס, תשס"א, עמ' 100 - 124
פוקס, חדשות = פוקס, עוזיאל, "שלוש תשובות חדשות של ר' יצחק בר' משה בעל 'אור זרוע' ", **תרביץ, ע (תשס"א)**, עמ' 109 - 131

פרידמן, רשב"ם = פרידמן, שמא יהודה, "מתוספות הרשב"ם לרי"ף", **קובץ על-יד, ח (תשל"ו)** עמ' 187 - 226
פרידמן, רש"י = פרידמן, שמא יהודה, "פירוש רש"י לתלמוד - הגהות ומהדורות", בתוך **רש"י - עיונים ביצירתו** (בעריכת צבי אריה שטיינפלד), רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן, תשנ"ג, עמ' 147 - 175
פרנקל, דרכו = פרנקל, יונה, **דרכו של רש"י בפירושו לתלמוד הבבלי**, ירושלים: מאגנס, תשל"ה
צפתמן, הסיפור = צפתמן, שרה, **בין אשכנז לספרד: לתולדות הסיפור היהודי בימי הביניים**, ירושלים: מאגנס, תשנ"ג

קאמעלהאר, חסידים = קאמעלהאר, יקותיאל אריה, **חסידים הראשונים**, וואיטצען, תרע"ז
קאמעלהאר, ראב"ה = קאמעלהאר, ישראל, **רבינו אלעזר מגרמיזא בעל ה"רקח"**, רישא, תר"צ
קטן, אוצר = קטן, משה, **אוצר לעזי רש"י**, ירושלים, תש"ס
קניאל, ר"ח = קניאל, אסף, "רבי יהודה החסיד: קוים לדמותו ולתורתו החברתית", **שנה בשנה, תשס"א**, עמ' 285 - 314

קנרפוגל, חינוך = קנרפוגל, אפרים, **החינוך והחברה היהודית באירופה הצפונית בימי הביניים**, תל-אביב: ספריית הילל בן חיים למדעי היהדות, תשס"ג

קנרפוגל, חרכים = Kanarfogel, Ephraim, **Peering through the Lattices - Mystical, Magical, and Pietistic Dimensions in the Tosafist Period**, Detroit: Wayne University Press, 2000

קנרפוגל, רי"ח = Kanarfogel, Ephraim, "R. Judah he-Hasid and the Rabbinic Scholars of Regensburg: Interactions, Influences, and Implications", **JQR, IVC, 1 (Winter 2006)**, pp. 17-37

קצנלנבוגן, מבוא = קצנלנבוגן, הרב משה חיים, "מבוא למהדורה השנייה", בתוך רבי יהודה בן רבי קלונימוס משפירא, **יחסי תנאים ואמוראים**, מהדורת רי"ל מימון ורמ"ח קצנלנבוגן, ירושלים: מוסד הרב קוק, תשכ"ג, עמ' 11 - 38

(רנ"ג) רבינוביץ, דק"ס = רבינוביץ, הרב רפאל נתן נטע, והרב חנוך ארנטרובי, **דקדוקי סופרים למסכת חולין**, מינכן: תרנ"ז

רוט, פרדס = רוט, פנחס, ספר הפרדס: לדרכי היווצרותו של ילקוט הלכתי בימי הביניים, עבודה שוות-ערך לעבודת גמר, האוניברסיטה העברית, ירושלים (ניו יורק), תשס"ח

ריינר, ה"ג = ריינר, אברהם (רמי), "להתקבלותו של ספר הלכות גדולות באשכנז", **לימוד ודעת במחשבה יהודית** (בעריכת ח' קרייסל), באר שבע: הוצאת אוני-בן-גוריון, תשס"ו, עמ' 95 - 121
ריינר, ר"ת = ריינר, רמי, **רבינו תם ובני דורו: קשרים, השפעות ודרכי לימודו בתלמוד**, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים, תשס"ב

ריינר, תלמידים = ריינר, רמי, **רבינו תם: רבותיו (הצרפתיים) ותלמידיו בני אשכנז ע"פ ניתוח יצירתו הספרותית ומקבילותיה**, עבודת גמר לקבלת תואר מוסמך, ירושלים: האוניברסיטה העברית, תשנ"ז

רפלד, מהרש"ל = רפלד, אברהם מאיר, **המהרש"ל ו - "הים של שלמה"**, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, רמת-גן: אוניברסיטת בר-אילן, תשנ"א

שבת, צוואה 1 = שבת, ארי יצחק, "צוואת ר' יהודה החסיד", **טללי אורות י (כסלו תשס"ב)**, עמ' 82 – 152
שבת, צוואה 2 = שבת, ארי יצחק, "צוואת רבי יהודה החסיד", **סיני קלג (טבת - אדר תשס"ד)**, עמ' קצט – רכז
שבת, רגנסבורג = שבת, ארי יצחק, "מיהו 'אלעזר' המוזהר בצוואת ריה"מ מלגור ברגנסבורג", **טללי אורות יא (תשס"ד)**, עמ' 146 – 156

שוורצפוקס, מסעי = שוורצפוקס, שמעון, "מקומם של מסעי הצלב בדברי ימי ישראל", בתוך **תרבות וחברה בתולדות ישראל - קובץ מאמרים לזכרו של חיים הלל בן -ששון** (בעריכת ראובן בונפיל ואחרים), ירושלים: מרכז זלמן שז"ר, תשמ"ט, עמ' 251 – 268

שוורצפוקס, צרפת = שוורצפוקס, שמעון, **יהודי צרפת בימי הביניים**, תל-אביב: ספריית הילל בן חיים, תשס"א
תא-שמע, אידיהם = תא-שמע, ישראל משה, "ימי אידיהם - פרק בהתפתחות ההלכה בימי הביניים", בתוך קובץ מאמריו **הלכה, מנהג ומציאות באשכנז 1100 - 1350**, ירושלים: מאגנס, תש"ס, עמ' 241 – 261 [גרסא ראשונה פורסמה בתרביץ מז, ג/ד (תשל"ח) 197 - 215]

תא-שמע, אשכנז = תא-שמע, ישראל משה, "הלכה, מנהג ומסורת ביהדות אשכנז במאות הי"א-י"ב", בתוך קובץ מאמריו **מנהג אשכנז הקדמון**, ירושלים: מאגנס, תשנ"ט, עמ' 13 – 105 [גרסתו הראשונה של המאמר פורסמה ב**סידרא, ג (תשמ"ז)**, עמ' 85 – 161]

תא-שמע, ביקורת = תא-שמע, ישראל משה, "ביקורת ספרים", **קריית ספר, נו (תשמ"א)**, עמ' 344 – 352
תא-שמע, הזולת = תא-שמע, ישראל משה, "התאבדות ורצח הזולת על קידוש השם", בתוך קובץ מאמריו **כנסת מחקרים - עיונים בספרות הרבנית בימי הביניים, כרך א. אשכנז**, ירושלים: מוסד ביאליק, תשס"ד, עמ' 388 – 394. [גרסא ראשונה בתוך **יהודים מול הצלב** (בעריכת יו"ט עסיס), ירושלים: תש"ס, עמ' 150 – 157]

תא-שמע, הילכתא = תא-שמע, ישראל משה, "הילכתא כבתראי – בחינות הסטוריות של כלל משפטי", בתוך קובץ מאמריו **הלכה, מנהג ומציאות באשכנז 1100 - 1350**, ירושלים: מאגנס, תש"ס, עמ' 58 – 78 [הגרסא הראשונה של המאמר פורסמה ב**שנתון המשפט העברי, ו - ז (תשל"ט - תש"ס)**, עמ' 405 – 423]

תא-שמע, הפלגה = תא-שמע, ישראל משה, "הפלגה בנהרות בשבת", בתוך קובץ מאמריו **הלכה, מנהג ומציאות באשכנז 1100 - 1350**, ירושלים: מאגנס, תש"ס, עמ' 168 – 188 [גרסא ראשונה Maimonidean Studies I, 1990, pp. 23 – 42]

תא-שמע, מציאות = תא-שמע, ישראל משה, "פרק א - הרקע ההיסטורי", בתוך קובץ מאמריו **הלכה, מנהג ומציאות באשכנז 1100 - 1350**, ירושלים: מאגנס, תש"ס, עמ' 13 – 35

תא-שמע, מקרא = תא-שמע, ישראל משה, "על ביקורת המקרא באשכנז בימי הביניים", בתוך קובץ מאמריו **כנסת מחקרים - עיונים בספרות הרבנית בימי הביניים, כרך א. אשכנז**, ירושלים: מוסד ביאליק, תשס"ד, עמ' 273 – 281. [גרסא ראשונה בתוך **ספר הזכרון לשרה קמין** (בעריכת ש' יפת), ירושלים: תשנ"ד, עמ' 453 – 459]

תא-שמע, סודות = תא-שמע, ישראל משה, "קונטרסי 'סודות התפילה' לרבי יהודה החסיד", **תרביץ סה (א) תשנ"ו**, עמ' 65 – 78

תא-שמע, הספרות א = תא-שמע, ישראל משה, **הספרות הפרשנית לתלמוד באירופה ובצפון אפריקה - קורות אישים ושיטות - חלק ראשון: 1000 – 1200**, ירושלים: מאגנס, תשנ"ט

תא-שמע, הספרות ב = תא-שמע, ישראל משה, **הספרות הפרשנית לתלמוד באירופה ובצפון אפריקה - קורות אישים ושיטות - חלק שני: 1200 – 1400**, ירושלים: מאגנס, תש"ס

תא-שמע, ספרייה = תא-שמע, ישראל משה, "ספרייתם של חכמי אשכנז בני המאה הי"א-הי"ב", **קריית ספר, ס (תשמ"ה)**, עמ' 298 – 310

תא-שמע, סקירה = תא-שמע, ישראל משה, "ספרים ודברי ביקורת-סקירות-על חיים סולוביצ'יק, 'ינים', **ציון סט (תשס"ד)**, עמ' 501 – 509.

תא-שמע, העלייה = תא-שמע, ישראל משה, "יחסם של קדמוני אשכנז לערך העלייה לארץ ישראל", בתוך קובץ מאמריו **כנסת מחקרים - עיונים בספרות הרבנית בימי הביניים, כרך א. אשכנז**, ירושלים: מוסד ביאליק, תשס"ד, עמ' 254 – 260. [גרסא ראשונה של **ו (תשנ"ב)**, עמ' 315 – 318]

תא-שמע, פולין = תא-שמע, ישראל משה, "לתולדות היהודים בפולין במאות הי"ב - י"ג", **תרביץ נג (ד) תשמ"ח**, עמ' 347 – 369

תא-שמע, קבלנות = תא-שמע, ישראל משה, "קבלנות נוכרים ועבודת משרתים בשבת וביום טוב", בתוך קובץ מאמריו **הלכה, מנהג ומציאות באשכנז 1100 - 1350**, ירושלים: מאגנס, תש"ס, עמ' 149 – 167
תא-שמע, קווים = תא-שמע, ישראל משה, "קווים לאופייה של ספרות ההלכה באשכנז במאות הי"ג - י"ד", **עלי ספר ד תשל"ז** 20 – 41 [פורסם מחדש בתוך קובץ מאמריו **הלכה, מנהג ומציאות באשכנז 1100 - 1350**, ירושלים: מאגנס, תש"ס, עמ' 94 – 111]

תא-שמע, קליטה = תא-שמע, ישראל משה, "קליטתם של ספרי הרי"ף, הרי"ח ו"הלכות גדולות" בצרפת ובאשכנז במאות הי"א - י"ב", **קריית ספר, נה (תש"ס)**, עמ' 191 – 201

תא-שמע, רא"ש = תא-שמע, ישראל משה, "רבונו אשר ובנו ר' יעקב בעל הטורים: בין אשכנז לספרד", בתוך **כנסת מחקרים - עיונים בספרות הרבנית בימי הביניים, כרך ב. ספרד**, ירושלים: מוסד ביאליק, תשס"ד, עמ' 167 – 183. [גרסא ראשונה **פעמים 46 – 47 (אביב תשנ"א)**, עמ' 75 – 91]

תא-שמע, ריחא = תא-שמע, ישראל משה, "ריחא מילתא", **סידרא יט (תשס"ד)**, עמ' 177 – 188

תא-שמע, ת"ת = תא-שמע, ישראל משה, "מצוות תלמוד תורה כבעיה דתית וחברתית ב'ספר חסידים' ", בתוך קובץ מאמריו הלכה, מנהג ומציאות באשכנז 1100 – 1350, ירושלים: מאגנס, תשנ"ו, עמ' 112 – 129 [גרסתו הראשונה של המאמר פורסמה בשנתון בר - אילן יד - טו (תשל"ז), עמ' 98 - 113]

תקציר

המבוא לעבודה כולל סקירה של היבטים מתודולוגיים של חקר תולדות ההלכה. במסגרת זו, מוצעת דרך חדשה לניתוח דיוני ההלכתיים של חכם, על-פי פילוח ראיותיו על-פי אופיין, לראיות ישירות, אלו הנגזרות, וראיות מן הסמכות, וכן את הדחיות לדחיות על דרך הפרשנות, לאלו שעל על דרך ההגהה ולדחיות על דרך שלילת תוקף המקור. על גבי פילוחים אלה, יש להשוות את דברי החכם לאלו של קודמיו ובני דורו. כך, ניתן יהיה גם לאמץ גישה זהירה יותר בשאלת השפעות חוץ על התהליך ההלכתי. בנוסף, כולל המבוא סקירות של המחקר בתחומים הבאים: תולדות ההלכה באשכנז ובצרפת בתקופת הראשונים, תולדות החכמים שפעלו בתקופה, דרכי הלימוד וההוראה העיקריות, המורשת ההלכתית של חסידות אשכנז וחסיד אשכנז ורבי אלעזר מגרמייזא, עצמו (להלן- רב"ה). זאת, על בסיס העולה מספר רקח ומקובץ הליקוטין של רב"ה שבכתב-יד המוזיאון היהודי בברלין VIII.S.26 [מספר סרט במכון הלאומי לתצ"י 4685], כפי שזוהה ע"י עמנואל. לבסוף, מוצג המחקר הנוכחי, שמטרתו היא בחינת דרכי הלימוד ההלכתי של רב"ה, בתחום הלכות איסור והיתר, תוך התמקדות ביחסו לתורת בעלי התוספות ולשימוש במתודה הדיאלקטית לפסיקת הלכה.

הפרק הראשון של העבודה הוא מהדורה ביקורתית של החלק הרלוונטי של קובץ הליקוטין הנ"ל, בציון מקורות, מקבילות, וחילופי נוסחאות, ותוך תיקון טעויות על-פי המקבילות.

הפרק השני כולל דיונים בסוגיות הלכתיות העולות אצל רב"ה, על בסיס דיון מקביל בדברי חכמי אשכנז וצרפת שקדמו לו ואלו של בני דורו, על-פי הדרך המתודולוגית שנדונה במבוא, ותוך התייחסות למחקרים קודמים. בין השאר, נדונו שיעור הביטול בתערובת מין במינו, דין חתיכה עצמה נעשית נבילה, ריחא מילתא, הדחה אחרונה, מליחת כבד והמתנה בין בשר לחלב.

הפרק השלישי הוא ניתוח כללי יותר ומקיף יותר של הדיונים שבפרק השני. מוצעת המסקנה שהבחינה המשולבת מעלה כי תורתו של רב"ה, בתחום הלכתי זה, תואמת לחלוטין לדורו, דור גדולי בעלי התוספות. השאלות הנדונות, המקורות המובאים, סוגי הראיות מהמקורות ודרכי דחייתן, כל אלו אינם שונים באופן מהותי מהמציאות אצל בני דורו. ספר רקח, המיועד לקורא הפשוט, הוא ספר של דיונים הלכתיים מנומקים ודיאלקטיים, רבים מהם משל חכמים קודמים. אולם, מקום מיוחד תופס בו זמנו בצרפת, רבינו ברוך בספר התרומה. בנוסף, כלל רב"ה דיונים משלו, הרוויים לעיתים בראיות ודחיות, חלקן מחודשות מתורתו. רב"ה לא הכריע תמיד לקבל את הדעה התואמת לנוהג ההלכתי הרווח, ולעיתים אימץ, מכח עיונו, דעות (בדרך כלל מקילות) של חכמים קודמים, המנוגדות לנוהג ההלכתי הקיים, ואשר נדחו בתוקף על-ידי חכמים אחרים. הצבענו על קיומה של תופעה דומה אצל חכמים אחרים בתקופתו.

דרכו של רב"ה היתה להכריע הלכה על בסיס דרך הלימוד ההלכתי הנהוגה בזמנו, המתבססת על ראיות נגזרות רבות, קרובות ורחוקות, ודחיות על דרך הפרשנות. יתר על כן, רב"ה סבר כי גם האדם הפשוט אינו יכול להסתפק במסקנות ההלכה בלבד, אלא חייב להכיר את הדיונים הלמדניים שבבסיס ההכרעה. גם בשימוש במקורות אין הבדל משמעותי בין רב"ה לחכמי תקופתו. ככלל, רב"ה, כמו קודמיו ובני דורו, לא קבל כסמכות מוחלטת אף אחד מחכמי ישראל שאחרי התלמוד. הוא, אמנם, התייחס לכל החכמים בכבוד רב, אך בחן עצמאית את דבריהם.

לרב"ה לא היתה כל הסתייגות מתורת חכמי צרפת, כדרך הכרעה הלכתית מעשית, ואדרבה ניכרת זיקה עזה לתורתם, החל מרש"י, עובר בר"ת, וכלה בר"י הזקן ובית מדרשו. תדירות ורוחב השימוש בתורת בית המדרש של ר"ת ור"י אינה בגדר של ציטוט עמדות בלבד, אלא נמצאת ברובד המהותי של דרכי הכרעה ולימוד. אכן, הנתק בין חכמי צרפת ואשכנז, אם ניתן כלל לדבר על נתק כזה, אינו מסתמן אצל רב"ה.

הפרק הרביעי כולל התווייה של כיווני מחקר עתידיים בעניין תורתו של רב"ה. מוצע לנקוט בדרך הניתוח שנעשתה בעבודה זו, גם בתחומי הלכה נוספים, כגון הלכות פסח, טריפות ויין נסך. על בסיס ממצאי מחקרים אלו כולם, ניתן יהיה לדון גם ביחסו ההלכתי של רב"ה לתורתו ההלכתית של רבינו יהודה החסיד, ברובד המעשי והעיוני. זאת, על בסיס השוואת ההכרעות ההלכתיות בספר רקח עם הנחות היסוד ההלכתיות העומדות בבסיס סימנים רבים בספר חסידים ויסודותיהן העיוניים.

לאור הממצאים האלה, המוסכמה המחקרית לפיה "חסידות אשכנז" התעוררה כתגובת נגד לתנועת בעלי התוספות ועל מנת להחזיר ליושנה את דרך הלימוד וההלכה האשכנזית שלפני תנ"י טעונה בחינה מחודשת.

כמו כן, יש מקום לעיין מחדש גם ביחסם ההדדי של החכמים לנוסחי התפילה השונים באשכנז וצרפת, וכן, באופן רחב יותר, גם בנושא תורת הסוד ותורת התשובה של חסידות אשכנז.